

GENOCIDNI ZLOČIN TOTALITARNOG REŽIMA U UKRAJINI

1932 - 1933.

ГОЛОДОМОР / GLADOMOR

Knjižnica
UCRAINIANA CROATICA
Knjiga 1.

Nakladnik: Udruga Hrvatsko-ukrajinska suradnja HORUS

Urednik: dr. Jevgenij Paščenko

Likovna oprema, grafička i računalna obrada: Aleksandar Paščenko

Lektura i korektura: Fikret Cacan

Uz potporu Veleposlanstva Ukrajine u Republici Hrvatskoj

GENOCIDNI ZLOČIN TOTALITARNOG REŽIMA

U UKRAJINI

1932-1933.

ГОЛОДОМОР / GLADOMOR

Uredio: dr. Jevgenij Paščenko

Zagreb
2008.

Sadržaj

Poglavlje I.

BIT PROBLEMA: GLADOMOR 1932-1933. GENOCID U UKRAJINI

Uzroci Gladomora 1932-1933. godine	11
Kronika događaja 1932-1933. godine	25

Poglavlje II.

IZVORI, SVJEDOČENJA

Kolektivizacija i glad u Ukrajini od 1929. do 1933. godine	33
Razotkriveno sjećanje: publikacija tajnih dokumenata	
• Kateryna Juščenko: Uvod	39
• Valentyn Nalyvajčenko: Čitateljima	40
• Vasylj Danylenko: Dokumenti Stručnog državnog arhiva Službe sigurnosti Ukrajine kao izvor za istraživanje Gladomora 1932-1933. god. u Ukrajini	43
• Sergij Kokin: Gladomor u Ukrajini i GPU	53
Svjedoci Gladomora	
• Iz dnevnika učiteljice Oleksandre Radčenko	65
• Iz dnevnika D. Zavołoke	70
• Pismo kolhoznika Mykole Reve J. Staljinu o gladi 1933. godine u Ukrajini	76
Konzulat Kraljevstva Italije u Harkovu, SSSR	
• Glad i ukrajinsko pitanje	79
• Glad	83
• Dva dokumenta o situaciji u ukrajinskom selu	88

Poglavlje III.

IZ KNJIŽEVNIH SVJEDOČENJA

Vasylj Barka: Žuti knez	94
Ulas Samčuk: Marija	97
Vasilij Grossman: Sve teče... ..	102

Poglavlje IV.

SUD POVIJESTI

Dmytro Solovej: Ukrajinska Golgota	112
Robert Conquest: Žalosna žetva	121
Volodymyr Sergijčuk: Kako su nas izgladnjivali do smrti	159
Valentyna Borysenko: Usmena povijest Gladomora	173
Olesja Stasjuk: Uništavanje tradicionalne kulture Ukrajinaca u vrijeme genocida	184
Roj Medvedev: Neka povijest sudi	196

Poglavlje V.

GENOCID

James Mace: Vaši su mrtvi izabrali mene	202
Stanislav Kuljčycjkyj: Gladomor 1932-1933. kao genocid: poteškoće spoznaje	224
Andrea Graziosi: Pisma iz Harkova	231
Alain Besançon: Zlo stoljeća	253
Glad u Ukrajini od 1932. do 1933. godine, Glad u SSSR- u od 1932. do 1933. godine - uzroci, tijek, posljedice	259
Dokumentirani dokazi odgovornosti za djela vlasti SSSR-a po stavku 2. Konvencije UN-a od 9. prosinca 1948. godine „O sprečavanju i kaznama za zločin genocida“	262
Međunarodno priznanje Gladomora činom genocida ukrajinskog naroda	312

Od urednika

Ovo je knjiga koja prikazuje jedan od najstrašnijih zločina u povijesti ne samo jednoga naroda - Ukrajinaca - nego i cijelog čovječanstva: domišljena zamisao o istrebljenju seljaštva «kao klase», a u biti – snažne nacionalne okosnice ukrajinskog etnosa. Izvođač zločina je sovjetski totalitarni režim koji je gledao na Ukrajinu i njezino pučanstvo kao na presudnoga neprijatelja, predvodnika prkosnog otpora boljševizmu. Taj režim je poduzeo sve za dotad neviđen zločinački pothvat – istrebljenje naroda putem logistički organizirane gladi.

Ukrajina, koja je tijekom svoje tisućugodišnje povijesti preživjela nekoliko razornih najezda: mongolsko-tatarsku 1240-1241, rat s Poljskom u 17. stoljeću, otpor ruskom carizmu tijekom 18-19. stoljeća, u prvoj polovici 20. stoljeća doživjela je dvije posebne svojom žestokošću intervencije – sovjetsko-boljševičku i njemačko-nacističku. One su uslijedile jedna za drugom – početkom tridesetih kao pomor gladu i početkom četrdesetih – kao fašistički napad. I jedna i druga su bile srodne u stavu prema ukrajinskom narodu, s tom razlikom da su boljševici ratovali potihom protiv bespomoćnog naroda. Po gradovima je u velikom teroru pomno istrebljivana intelektualna sredina usred njezina razdoblja nacionalnog preporoda, koji se temeljio na težnji za povratkom u krug europske kulture¹. S početkom velikog terora to razdoblje je doživjelo slom i ušlo je u povijest ukrajinskog društva pod nazivom Strijeljana renesansa. Po selima je organizirano masovno istrebljenje ukrajinogovornog seljaštva, za razliku od značajno denacionaliziranoga grada. Tako je nastao Gladomor.

Od samog nastanka boljševizma taj se doživljavao u ukrajinskoj pučkoj sredini kao sredina zla. Usmenoknjiževna svjedočenja iz zapisa dvadesetih-tridesetih godina minuloga stoljeća - sve do terora gladu - puna su podrugljivih navoda prema sovjetima. U pjesmama i pripovijetkama su moskalj-boljševik, komsomolac i slični, prikazivani uz kršćansku notu kao antikristi, ili su ismijavani s tipičnim ukrajinskim humorom². Međutim, režim se potvrdio upravo takvim kakav je prikazivan u ukrajinskoj pučkoj sredini – kao sotonski podmukla snaga koja je odlučila ugušiti to pučanstvo oduzimanjem njegovoga glavnog proizvoda - kruha - da bi istrijebio klasnog, u biti, etničkog neprijatelja. Kremlj je odlučio oduzeti po ukrajinskim selima sve što su imali za jelo i samo gledati kako će «klasni neprijatelj» uginuti od gladi. Agonija je trajala tijekom 1932-1933. godina, kada je u ukrajinsku povijest ušao pojam Gladomor, pomor od gladi³. Tradicionalno agrarna zemlja, žitnica Europe, bila je pretvorena u grobnicu - da bi na njezinome mjestu mogla nastati «radnička klasa», dovezena opet iz ruskih sela na gradilišta «socijalističke industrije» širom Ukrajine. U toj zamisli je kremaljska kompanija poduzela ubijanja naroda po selima oruđem gladi, pretvaranja Ukrajine-žitnice u Ukrajinu-jamu. Glad se prenosila i na one ukrajinske povijesne zemlje koje su bile izvan ukrajinskih granica i gdje su većinsko stanovništvo bili Ukrajinci – Kuban, Don, Sjeverni Kavkaz. Represija se provodila na ukrajinskim teritorijima pod sovjetima, osim zapadnoukrajinske regije, na koju će doći red 1939. godine, kada će se nastaviti antiukrajinski teror.

1 Vidi: *Ukrajinska avangarda 1910-1932*. Zagreb, 1990.

2 O tome v.: Jevgenij Paščenko. *Folklor i politika: iz ukrajinskog povijesnoga gledišta*. Narodna umjetnost, 44/2, Zagreb, 2007, 207-229.

3 Ukrajinski naziv Голодомор (Golodomor) se transkribira na području engleskog jezika prema izgovoru ukrajinskog GH kao H te je u njih ubičajeno Holodomor. Hrvatskom čitatelju je prikladniji naziv Gladomor koji izražava bit pojave – pomor od gladi.

Zločin s izričitom značajkom genocidnosti, našminkan ideološkom mašinerijom floskula o borbi s ideološkim neprijateljem – ukrajinskim nacionalistima i potrebama «izgradnje socijalističkog društva» - bio je desetljećima pomno zataškavan. Na mjestu jama zatrpanih izumrlih ukrajinskih zemljoradnika, podignuti su giganti petoljetki, po svijetu su širene tvrdnje o društvenom blagostanju, dok bi rijetki zapadni gosti dobivali priliku gledati radne uspjehe i drugu građu iz repertoara propagandnog folklor. Tijekom gotovo cijeloga 20. stoljeća, sovjetska ideološka struktura, bez obzira na promjene na njezinu vrhu, bila je jedinstvena u negiranju planirano smišljene akcije usmjerene na istrebljenje ukrajinskog etnosa na selu.

Godinama se ili zabranjivalo spominjati Gladomor ili su puštana svakojaka opovrgavanja i optužbe u zapadnoj propagandi, međutim, prema neumitnoj zakonitosti, ma koliko zločin bio prikriivan, ranije ili kasnije izlazi na vidjelo. Poslije ukrajinske dijaspore koja je prva po svijetu upozoravala vlade zapadnih država na te zločine, postupno su se u proučavanje gladi u Ukrajini uključivali zapadni znanstvenici. Tek s konačnim slomom sovjetskoga režima istina se vratila na ukrajinski i postsovjetski prostor. Slika Gladomora kao genocidnog zločina pokazala se i širila svijetom koji se zgrozio od strašnih spoznaja. Pomno skrivani arhivski dokumenti su postali dostupnima, objavljena su svjedočenja preživjelih svjedoka, nekoć zabranjivana ili prešućivana istraživanja istaknutih svjetskih povjesničara su objavljena i postala pristupačnima javnosti.

Ova knjiga predočava bit problema, upućuje na dokumentacijska svjedočenja, upoznaje s analizama istaknutih zapadnih i ukrajinskih povjesničara. Sabrali smo širok krug autora ranijih i novih vremena: od jednog između prvih istraživača Gladomora iz ukrajinskog iseljništva kao što je Dmytro Solovej, do predstavnika drugih nacija – tu su engleski povjesničar Robert Conquest, američki James Mace, talijanski Andrea Graciosi, francuski Alain Besançon, ruski Roj Medvedev, suvremeni ukrajinski znanstvenici, analize i zaključci akademskih ustanova. U jednom segmentu prikazani su i odjeci naše teme u ukrajinskoj književnosti, uglavnom nastali u iseljništvu, iz pera zabranjivanih u Ukrajini «emigrantskih» pisaca kao što su Vasylyj Barka i Ulas Samčuk. Nadahnut prikaz o Gladomoru potječe iz romana sovjetskoga pisca Vasilija Grossmana “Sve teče”.

Vodili smo se priređivačkom logikom da prikazemo rast spoznaje o Gladomoru od realnoga prikazivanja stanja u Ukrajini do analiza i zaključaka o genocidu.

Knjiga svojim sadržajem predočava bit totalitarnoga režima kao duboko protuljudskog koji se takvim izrazio prema svim narodima – od ruskog pa sve do onih koji su bili pod tim sistemom, posebice ukrajinskog, i to je hrvatskom čitateljstvu dovoljno blisko i shvatljivo.

Na kraju smo u prilici izraziti duboku zahvalnost svim prevoditeljima, ustanovama i kolegama koji su svojim zauzimanjem doprinijeli pojavi ovoga izdanja - kao izraza obilježavanja širom svijeta 75. godišnjice genocidnoga zločina u Ukrajini – Gladomora.

Jevgenij Paščenko

Ukrajinski Gladomor

Samo nekoliko mjeseci nakon kraja najgore faze sistematskog pomora ukrajinskih seljaka 1933. godine, fenomena kojeg danas nazivamo gladomor (smrt glađu, zapravo masovna likvidacija putem izgladivanja), koji je u Ukrajini od konca 1932. do ljeta 1933. odnio 5 milijuna života, pored mnogo više žrtava same kolektivizacije, Filip Filipović je uz šesnaestu obljetnicu Oktobarske revolucije napisao prigodni članak u Klasnoj borbi, ilegalnom organu KPJ (br. 1, januar 1934), u kojemu tvrdi: “Kolosalne pobjede postigao je Sovjetski Savez i na selu: 20 milona seoskih gazdinstva ujedinili su se u zajednička kolektivna gazdinstva; nestalo je seljačke sirotinje; seljaci u kolektivnim gazdinstvima postali su imućni. Kulaci (bogate gazde) u osnovnom su likvidirani kao klasa. Blagodareći ovim velikim uspjesima poljoprivreda SSSR postala je najmodernija i najkrupnija u cijelom svijetu. Eto sa čime je dočekalo seljaštvo 16-godišnjicu Oktobarske revolucije”.

Dobar je to primjer komunističke kulture laži i načina kako je jedan od predstavnika više emigrantske nomenklature, koji je i sam kasnije zaglavio u Staljinovim gulazima, predstavljao sovjetsku realnost svojim drugovima pod diktaturom kralja Aleksandra, a oni drugima. Napaćeni građani niza istočnoeuropskih diktatura željno su čekali dobre vijesti iz SSSR-a, a sovjetska ih propaganda nikad nije razočarala. Veći je problem u tomu što su propaganda i obična laž ostali nepokolebani i nakon kraha komunizma. Pozicioniranje komunističkog iskustva u tabor ljevice ostavio je privilegirani dojam napretka, jednakosti i pravednosti tamo gdje je carovala retrogradna, bespravna i vrlo okrutna diktatura, čiji su učinci predstavljali sigurnu smrt za milijune podčinjenih podanika, u prvom redu putem gladi, što je bila opetovana pojava od ruske povolško-uralske gladi (1921., 5 milijuna žrtava) do “tri gorke godine” u NR Kini (1958.-1961., 36 milijuna žrtava).

U ovom spletu nekompetentnosti, samovolje, pljačke seljačkih proizvoda, ideološkog rata protiv seljaka kao nositelja tradicionalne, konzervativne kulture i otpora komunizmu, te pokušaja realizacije komunističke utopije na selu putem kolhoza, komuna, zadruga, itd., ukrajinska glad iz 1932.-1933. predstavlja posebno poglavlje, s dodatnim aspektima planiranog genocida u kontekstu borbe protiv ukrajinske kulture i identiteta. Golemi broj žrtava ovog umjetno izazvanog pomora drugdje bi jamčio izuzetnu zainteresiranost javnosti, istraživača ili barem idejnih protivnika. Nasuprot tomu, izuzev povremene pažnje što su fenomenu gladomora posvećivale ukrajinske izbjeglice u Kanadi i SAD nakon Drugog svjetskog rata, ova zastrašujuća tema – tabuizirana u SSSR-u – gotovo da nikoga nije zanimala. Tek 1986. naklada oxfordskog sveučilišta objavila je knjigu *The Harvest of Sorrow: Soviet Collectivization and the Terror-Famine* (Žetva žalosti: sovjetska kolektivizacija i glad-teror) britanskog autora Roberta Conquesta, koja u samom uvodu, u drugoj rečenici, sadrži ovu otrežnjujuću misao: “u događanjima što ovdje bilježimo oko 20 milijuna ljudskih života izgubljena su ne za svaku riječ, nego za svako slovo u ovoj knjizi” – u knjizi koja je objavljena na 412. stranica.

Conquest je Ukrajinu velike gladi predstavio kao golemi Belsen u kojemu je četvrtina seoskog stanovništva – muškaraca, žena i djece – ležala mrtva ili pri samrti. “Ujedno su, (kao i u Belsenu), dobro uhranjene jedinice policajaca i partijskih službenika nadgledale žrtve”. Cilj Staljinove “revolucije odozgo” bio je uništiti dva “elementa” nepopravljivo protivnička

režimu – seljaštvo i ukrajinsku naciju. Od 1929. do 1932. Staljin je prema sovjetskom seljaštvu usmjerio dvostruki udarac – raskulačenje i kolektivizaciju. Značilo je to ubojstvo ili izgnanstvo u antičke logore ono malo imućnijih seljaka, zapravo onih koji su bili otporniji komunizmu, te ukidanje privatnog vlasništva na selu. No, unatoč milijunskim žrtvama ove kampanje, Staljinova “revolucija” nije stala. Koncem 1932. krenuo je novi val uništavanja. Kolhoznici Ukrajine, Kubana, donskog i povolškog kraja, pritisnuti su posve nerealnim kvotama žitarica, oduzimanjem hrane i terorom. Da je glad bila organizirana potvrđuje pismo Staljinu odbjeglog sovjetskog “polpreda” (ambasadora) F.F. Raskolnikova u Bugarskoj, u kojemu ovaj stari boljševik optužuje sovjetskog lidera da je “pravi narodni neprijatelj – organizator gladi” (17. kolovoza 1939.).

Ukrajinski disident, general Petro Grigorenko, prisjetio se u svojim Memoarima (1982.) kako je 1930. godine S.V. Kosior, prvi sekretar CK KP Ukrajine, govoreći izaslanicima CK, među njima i Grigorenku, najavio planiranu glad: “Seljak primjenjuje novu taktiku. Odbija prikupiti žetvu. Želi da krušno žito umre kako bi sovjetsku vlast zadavio koščatom rukom gladi. Ali neprijatelj griješi. Pokazat ćemo mu što je glad. Vaš je zadatak spiječiti kulaka u sabotiranju žetve. Morate doći do zadnjeg zrna i odmah ga dostaviti na mjesto preuzimanja žita. Seljaci ne rade. Računaju na ranije požnjeveno žito što ga čuvaju u rupama. Moramo ih natjerati da otvore rupe”. Grigorenko se povjerio jednom od sekretara Komsomola s tumačenjem da Kosior organizira glad. “Aha, dakle i ti si shvatio?”, ovaj je odgovorio.

Kad je Grigorenko zaključio da seljaci umiru pored nepožnjene žetve, pokušao ih je nagovoriti na pokret: “Često sam razovarao s narodom. Jedini im je odgovor bio šutnja. Ne mogu vjerovati da je seljacima bilo svejedno hoće li propasti krušno žito. Njihovi osjećaji mora da su bili izuzetno jaki kad su otišli do krajnosti, te žito ostavljali na njivama. I danas sam uvjeren da nitko nije upravljao njihovom akcijom. U suštini nije to bio protest. Narodu je prisilna kolektivizacija bila tako odurna da ga je obuzela apatija”.

Da je gladomor imao i nacionalno obilježje potvrđuje čitav niz činjenica. Staljin je sredinom kolovoza u pismu Kaganoviču istaknuo kako je Ukrajina postala “glavni predmet”, da su partijski, državni, pa i sigurnosni organi u Ukrajini puni nacionalističkih agenata i poljskih špijuna, te da postoji pravi rizik “gubljenja Ukrajine”, da su partijski, državni, pa i sigurnosni organi u Ukrajini puni nacionalističkih agenata i poljskih špijuna, te da postoji pravi rizik “gubljenja Ukrajine”. Kad su sredinom studenoga Molotov i Kaganovič prisilili ukrajinski CK da seljacima naredi povrat ono malo žita što su dobili kao akontaciju za rad na novoj žetvi, došlo je do tihe pobune u nomenklaturi. Stotine aparatčika je strijeljano, a mnoštvo uhićeno, jer su na razne načine štitili seljake politikom “narodnjaštva”.

Budući da je za Staljina nacionalno pitanje “u suštini bilo seljačko pitanje”, ne treba se domišljati zašto je napad na ukrajinske seljake zamišljen u širim razmjerima i zašto je nužno morao zahvatiti inteligenciju i sve predstavnike ukrajinskih posebnosti. Riječima V.A. Balickoga, vodećeg ukrajinskog policajca, “1933. pesnica OGPU-a lupila je u dva pravca; prvo na kulačke i petljurističke [nacionalističke] elemente na sela, a onda na glavne centre nacionalizma”. Napad na ukrajinsku kulturu predstavljao je sukob s lijevim narodnjaštvom poput onog državnika i povjesničara Myhajla Hruševskog, lijevog esera, bivšeg predsjednika Ukrajinske narodne republike, emigranta, povratnika u SSSR 1924. godine, koji je ukrajinsku povijest koncipirao na udjelu narodnih masa. Hruševskyi je 1931. protjeran u

Moskvu, a pod tajnovitim je okolnostima umro u Kislovodsku 1934. godine.

Progon Ukrajinske autokefalne pravoslavne crkve predstavlja posebno poglavlje gladomora. Vođen viđenjem kako je “crkva kulakov agitprop”, sovjetski je režim iskoristio kolektivizaciju za uništenje ukrajinske nacionalne crkve. Dokidanje privatnog vlasništva na selu, značilo je gotovo uvijek dokidanje lokalne crkve. U ovom je razdoblju uhićeno 2.400 svećenika, a između 1928. i 1938. u gulazima je nestalo oko 1.150 svećenika i 20.000 članova parohijskih vijeća. NKVD je likvidirao sve kijevske metropolite, te dodatnih trinaest arhiepiskopa i episkopa, a nije štedio ni svećenstvo i pripadnike ruske pravoslavne egzarije u Ukrajini, o ukrajinskim grko-katolicima da ne govorimo.

Zašto je nakon toliko vremena gladomor još uvijek nepoznat? Je li smrt pet milijuna Ukrajinaca i još nekoliko milijuna drugih u Donu i na Kubanu, opet uglavnom Ukrajinaca, tako neznatna činjenica da ne zavređuje poseban komentar? Staljinov sustav uvijek je djelovao uz pomoć zapadnih popučika, uz pomoć laži. Zar nije sramotno da je Édouard Hériot, francuski socijalist i bivši predsjednik vlade, nakon obilaska Ukrajine kolovoza i rujna 1933. godine “kategorički opovrgnuo laži buržajske štampe o gladi u Sovjetskom Savezu” (Pravda, 13. rujna 1933.)? Conquest je dokumentirao niz sličnih izjava raznih zapadnih “korisnih budala”, od Sidneya i Beatrice Webb do američkog dopisnika Waltera Durantyja. Zajednička im je bila sovjetska omraza prema seljaku i ona vrsta snobovske “rusofilije” što je doprinjela izolaciji i nazadovanju Rusije, onda kao i danas.

Ova zbirka o gladomoru dolazi u pravo vrijeme, upravo u trenutku kad i u Hrvatskoj konačno počinje debata o učincima komunizma, te u vremenu novog ruskog pritiska na Ukrajinu. Nažalost, Rusija u tranziciji ne samo da nije odbacila sovjetsko nasljeđe nego i dalje primjenjuje komunističke metode upravljanja. No, ovaj put cilj nije toliko obnova ideologije koliko vlasti, posebno nad “izgubljenim posjedima” bivšeg SSSR-a. Zato je pitanje gladomora ne samo pitanje ukrajinske povijesti nego i ukrajinske samoobrane i ukrajinskog identiteta.

Prof. dr. sc. Ivo Banac

Poglavlje I.

BIT PROBLEMA: GLADOMOR 1932-1933. – GENOCID U UKRAJINI

I. UZROCI GLADOMORA 1932-1933. GODINE¹

Gladomor u Ukrajini godina 1932-1933, zauvijek će ostati jednom od najstrašnijih stranica u povijesti Ukrajinaca. Taj dio povijesti društvo prima ponajprije emocionalno. Istovremeno, Gladomor je povijesna pojava, koja se dogodila u određeno vrijeme, na određenom području i posljedica je postupaka konkretnih osoba.

Radi boljeg razumijevanja što je to točno bio Gladomor, treba naglasiti sljedeće činjenice:

1. Kada istraživači govore o Gladomoru 1932-1933. jednoglasni su glede slijeda događaja: glad velikih razmjera počela je krajem ljeta 1932. godine, svoj vrhunac je dosegla do početka proljeća 1933. i okončala se početkom ljeta 1933. godine. U tih nepunih godinu dana, u Ukrajini su umrli milijuni ljudi.

2. Danas je očito da je Gladomor u Ukrajini 1932-1933. bio rezultat planskih i sistematskih mjera te je ujedno i postao oruđem uništenja socijalne baze narodnog otpora Sovjetskoj vladi u Ukrajini, sovjetskoj industrijalizaciji, te upozorenje ukrajinskoj sovjetskoj vlasti za slučaj pokušaja usporedne provedbe samostalne politike.

3. Točan broj direktnih i indirektnih žrtava Gladomora danas je teško ustanoviti. Povjesničari već dugo raspravljaju o tome koliko je točno ljudi poginulo: 5, 7, 9 ili 10 milijuna? Ali bez obzira na točan broj, govori se o milijunima nevinih žrtava. Za usporedbu: Danska danas broji 5,2 milijuna stanovnika, Austrija 8 milijuna, Bugarska 8,5 milijuna, Belgija 10 milijuna, Mađarska 10,3 milijuna. Drugim riječima, za vrijeme Gladomora nestala je cijela jedna europska zemlja.

Prema podacima znanstvenika, od gladi su najviše stradale Harkovska i Kijevska oblast (današnja Poltavaska, Sumska, Harkovska, Čerkaska, Kijevska i Žitomirska). Na te oblasti otpada 52,8 posto poginulih. Smrtnost stanovništva u tim oblastima je premašivala srednju razinu 8-9 ili čak više puta. U današnjim Vinickoj, Odeskoj i Dnjepropetrovskoj oblasti, razina smrtnosti je bila veća 5 do 6 puta, u Donbasu 3 do 4 puta. Praktički, glad je opkolila cijelu središnju, sjevernu, južnu i istočnu stranu Ukrajine.

4. Za vrijeme analiza tih događaja, ranije ili kasnije, javlja se pitanje uzroka i krivaca za tu tragediju. Bezuvjetno, glavnim uzrokom Gladomora je bila politika totalitarnog staljinskog režima – neodgovorni eksperimenti sa ciljem izgradnje sreće u „zasebnoj zemlji“, koji su predviđali, među ostalim, slijevanje svih nacija i narodnosti SSSR u jedan, jedinstveni, „so-

---

¹ Prema materijalima Instituta povijesti Ukrajine NAN Ukrajine (Nacionalna Akademija Znanosti Ukrajine - NAZU).

vjetski narod“ s unificiranom sviješću, te ostvarenje brzog „industrijskog skoka“ uz pomoć „mobilizacije“ unutrašnjih resursa.

U praksi to je označavalo fizičko uništenje svih klasnih i socijalnih „neprijatelja“ staljinskog režima, to jest, ljudi, koji su imali svoje mišljenje o stvaranju „svijetle budućnosti“. Glavnim argumentom ostvarenja te politike često je bio teror, točnije, teror glada. A Ukrajina je bila glavni poligon za „rješavanje nacionalnog pitanja“ i provedbu industrijalizacije...

Radi ojačavanja svoje vladavine totalitarni režim je uništavao svakoga tko je mogao na bilo kakav način zasmetati monologu totalitarne države o pravu odlučivanja kako određena država treba živjeti. Ukrajinska nacija, koja je bila druga po broju u SSSR-u, imala je veličanstveno kulturno-povijesno naslijeđe, vlastitu slavnu tradiciju stvaranja države, svijest o nacionalno-oslobodilačkoj borbi, a time je i predstavljala ozbiljnu prijetnju toj imperijalističkoj tvorevini, njezinim geopolitičkim težnjama. Zbog toga je staljinski režim počeo otvoreni rat protiv Ukrajinaca.

Što se tiče politike industrijalizacije, u njoj samoj, u njezinom cilju – brzom razvoju privrede države, ničega lošeg nije bilo. Ali metode, uz pomoć kojih se ona provodila, u potpunosti su iskvarile ideju i svele na ništicu sve pozitivne rezultate, jer su postignuti po cijenu golemih gubitaka.

Kako bi došao do deviza potrebnih za kupovinu industrijske opreme, Staljinu je bio potreban učinkovit sustav dobivanja robe za izvoz, ponajprije žita. Radi toga je organizirao ekonomski neutemeljenu kolektivizaciju poljoprivrede, koja je praktički uništila najbolja gospodarstva zajedno s njihovim vlasnicima te dovela do višegodišnjeg uništenja. Ukrajinski seljaci su se trudili oduprijeti takvoj politici i zbog toga su milijuni njih postali žrtvama neravnopravne borbe.

Kako se pristoji, odgovornost za to trebao je snositi cijeli totalitarni staljinski režim s njegovim razgranatim kaznenim sustavom. Ali, postojalo je nekoliko glavnih ličnosti u cijeloj priči koji su uzrokovali Gladomor ili ga jednostavno nisu spriječili, iako su mogli i trebali. To su:

Josif Staljin – generalni sekretar VKP(b)², prva osoba u komunističkoj hijerarhiji.

Vjačeslav Molotov – glava Radnarkoma SSSR³, tadašnje sovjetske Vlade. Izravno odgovoran za plan prikupljanja državnih pričuva žita u Ukrajini.

Lazar Kaganovič – 1925-1928. sekretar CK KP(b)U⁴, 1928-1939. sekretar CK VKP(b)⁵, vjerni suborac Staljina, specijalni poslanik koji je upravljao planom sakupljanja državnih pričuva žita na sjevernom Kavkazu i izvršavao revizije u Ukrajini, posebice na području Odese.

Pavel Postišev – u siječnju 1933. godine otpavljen je u Ukrajinu kao drugi sekretar CK

---

2 Općesavezna Komunistička Partija (boljševika), (ukr. Всесоюзна комуністична партія (більшовиків), (ovdje i dalje – op. prevoditelja)

3 Savez narodnih komesara SSSR-a

4 Centralni Komitet Komunističke Partije (boljševika) Ukrajine

5 Centralni Komitet Općesavezne Komunističke Partije (boljševici)

KP(b)U s posebnim ovlastima. Glavni zadatak koji mu je dao Staljin, bilo je „bespogovorno izvršenje plana sakupljanja državnih pričuva žita“. Nakon izvršavanja tog „plana“ Postišev je postao glavni inicijator i neposredni vođa represija usmjerenih prema Ukrajinskoj inteligenciji.

Stanislav Kosior – 1928-1938 – prvi sekretar CK KP(b)U, faktički vođa Ukrajinske SSR.

Vlas Čubar – 1923-1934 – glava Saveza narodnih komesara USSR, tadašnje sovjetske vlade. Druga osoba po važnosti među rukovodiocima Ukrajine.

Mendelj Hatajevič – 1932-1933 – drugi sekretar CK KP(b)U. Također je imao „posebne ovlasti“ po pitanju plana sakupljanja državnih pričuva žita.

Stanislav Redens – rukovodilac GPU USSR⁶. Upravo je on napravio prve korake povezane s Gladomorom.

Vsevolod Valickij – punovažni predstavnik OGPU-a u Ukrajini, nakon toga je bio glava GPU USSR. Praktički je upravo on i inicirao većinu zakona, prema kojima su gladne seljake ili osobe koje su im pokušavale pomoći, uz pomoć izmišljenih optužbi, osuđivali na smrt. Također je odigrao jednu od važnih uloga u uništavanju ukrajinske inteligencije.

Njihove uloge u organiziranju Gladomora u Ukrajini bile su različite. Ako je već Staljin bio glavni ideolog obračuna, Kaganovič, Valicki i Postišev su pokazivali najveću aktivnost. Ali neki dužnosnici Ukrajine trudili su se ponekad stati u zaštitu izglednijeg seljaštva. Međutim, njihovo zauzimanje nije bilo dosljedno, a samim time nije moglo biti ni uspješno. Jer, iza Gladomora je stajao SISTEM. Oni, koji su se imalo trudili omesti provedbu terora, poput narodnog komesara prosvjete, Mykole Skrypnyka, i sami su postajali žrtve tog istog terora.

Naravno, spomenute osobe ne bi ništa mogle postići samostalno. Njima su, aktivno ili pasivno, pomagale stotine tisuća suboraca, od čega je velika većina bila uvjerenja da postupaju ispravno.

5. Netko se još i danas trudi predstaviti Gladomor 1932-1933 kao „stjecaj subjektivnih i objektivnih okolnosti“: suše i „protjerivanja na mjestu događaja“. Ali činjenice svjedoče o sasvim drugim čimbenicima. Kao prvo, suše jako rijetko dovode do gladi takvih razmjera. Također, suša ne može dovesti do propadanja cjelokupnog uroda, zbog suše ne može na seoskim gospodarstvima u potpunosti nestati sva perad i stoka, sve čime se čovjek može prehraniti. Sve to nestalo je zahvaljujući „trudu“ aktivista koji su ljudima oduzeli i ono što im je zadnje ostalo.

To da je uroda na prostoru Ukrajine bilo, dokazuje barem ta činjenica da je sovjetska vlada masovno prodavala žito i druge proizvode sa seoskih gospodarstava u inozemstvu.

Na primjer, postoje svjedočanstva, kako su se u Poljskoj za vrijeme 1932-1933 svinje hranile ciklom koja je dovožena iz Ukrajine, jer je tamo cikla bilo jako puno te je samim time bila i jeftina.

Državna politička uprava (rus. Государственное политическое управление), nastala reformacijom ČeKa, reformiranjem GPU-a nastao je NKVD (Narodni komesarijat unutarnjih poslova), sovjetska tajna policija u doba Staljina

Činjenice nam potvrđuju da „izvanredno“ zbog „protjerivanja na licu mjesta“ nije moguće izvesti u inozemstvo stotine tisuća tona prehrambenih proizvoda. Oni, koji tvrde suprotno, očito griješe protiv istine, jer da **bi se proizvodi izvozili u tolikim razmjerima, potrebna je POLITIČKA ODLUKA.**

Osim toga, prema svjedočanstvima očevidaca, u raznim dijelovima Ukrajine, tada, kada je od gladi umiralo tisuće ljudi, skoro pa punim kapacitetom radile su tvornice alkohola. A u njima se dragocjeni kruh prerađivao u gorilku⁷. Tako je staljinski režim dobivao dodatne resurse za provedbu industrijalizacije.

6. O tome da su djela boljševika bila provođena svjesno, svjedoči još jedna karakteristična činjenica. Od jeseni 1932. do zime 1933. godine, kada su već svi shvatili da u Ukrajini vlada istinska glad, **totalitarna vlada ne samo da nije obustavila prisilno oduzimanje hrane ili barem prihvatila pomoć drugih zemalja, već je čak svu snagu uložila u to da se rajoni, u kojima je vladala glad, u potpunosti izoliraju.** Vojska i odredi NKVS⁸ opkolili su ukrajinske gradove (jer seljaci su tamo pokušavali naći spas od smrti) i željezničke postaje. Stanovnicima sela bilo je zabranjeno putovati u druge regije SSSR. Tome je pogodovalo i uvođenje „sistema osobnih iskaznica“, koji je praktički ponovno pretvorio seljaštvo u kmetove (samo oni koji su posjedovali osobne dokumente mogli su se, skoro neometano, kretati po zemlji, a seljaci ih nisu imali; o. p.). Specijalnim naredbama zabranjena im je prodaja željezničkih karata. Takva se djela ne mogu obrazložiti nekakvim stjecajem okolnosti.

Dakle, analiza činjenica dovodi nas do zaključka, kako je totalitarni staljinski **režim djelovao svjesno i prema detaljno razrađenom planu.** Žito je zaplijenjeno, poslano u druge zemlje za stranu valutu koja je usmjerena na kupovinu strojeva i druge industrijske opreme potrebne tvornicama. Svi koji nisu bili zadovoljni su uništeni: ili su bili „raskulačeni“⁹, ili poslani u izgnanstvo, ili jednostavno smaknuti s osudom komisije koja se sastojala od tri osobe, bez sudskog procesa i istrage. Na mjesto ukrajinskih seljaka, ubijenih glađu ili represijama, dovozili su nove iz Rusije ili Bjelorusije...

Sve to dovodilo je do strašnih posljedica u brojčanom stanju nacije. Umirali su milijuni Ukrajinaca. Oni koji su preživjeli, izgubili su svoje psihofizičko zdravlje. U njihovu dušu zauvijek se uvukao strah od gladi. Zbog čestih migracija promijenila se i etnička struktura stanovništva Ukrajine. Sve to je osjetno oslabilo životni potencijal nacije.

Ukrajinci su bili primorani pronaći u sebi hrabrost kako bi priznali, te uvjerali i druge u to, da je njihova nacija bila žrtvom strašnog zločina kakav se nikada ne bi smjeo ponoviti. Moramo shvatiti i to da današnje stanovništvo Ukrajine čine potomci ljudi koji su preživjeli ta strašna vremena. Ali Ukrajinaca je moglo biti puno, puno više...

Posljedica sadašnjeg zla u Ukrajini će biti ruska kolonizacija cijele zemlje, koja će dovesti do promjene njezinog etnografskog karaktera. U budućnosti, možda već i u bližoj, nitko više neće govoriti o Ukrajini ili ukrajinskom narodu, a također ni o ukrajinskom problemu, jer Ukrajina će, de facto, postati teritorij s pretežno ruskim stanovništvom.“
Talijanski konzul u Harkovu Sergio Gradenigo svom poslaniku u Moskvi.

7 Ukrajinska rakija

8 Narodni komesarijat unutrašnjih poslova

9 Oduzimanje kulacima hrane i imovine, deportacija i fizičko uništenje

II. OPSEG I POSLJEDICE GLADOMORA 1932-1933.

Kako je ranije spomenuto, točan broj žrtava Gladomora još i danas nije ustanovljen, iako se neosporno govori o nekoliko milijuna ljudi. Tadašnji gubici u brojčanom stanju stanovništva Ukrajine mogu se otprilike vidjeti iz usporedne tablice prirasta i pada stanovništva SSSR, Rusije, Bjelorusije i Ukrajine, prema podacima popisa stanovništva u razdoblju između 1926. i 1939. godine. Te podatke je u sovjetske dokumente stavila nezavisna Međunarodna komisija pravnika (stvorena 1988. godine, u sastavu vodećih pravnika iz Švedske, Belgije, Velike Britanije, Kanade, Francuske, Argentine i SAD-a):

Naziv države, republike	Stanovništvo u milijunima Podaci SSSR-a za 1926. g.	Stanovništvo u milijunima Podaci SSSR-a za 1939. g.	+ prirast stanovništva - pad stanovništva	Prirast i pad u %
SSSR	147,028	170,557	+ 23,529	+ 16,0 %
Rusija	77,791	99,591	+ 21,800	+ 28,0 %
Bjelorusija	4, 739	5,275	+ 536	+ 11, 2 %
Ukrajina	31, 195	28,111	- 3,084	- 9,9 %

Da u Ukrajini nije bilo *gubitaka stanovništva, do čega je došlo zbog pomno isplaniranih (od strane tadašnje vlasti) represivnih mjera, ponajprije i bez sumnje, Gladomora*, a također i zbog političkih represija, masovnih izgnanstava, i kad bi zamislili da bi prirast stanovništva u Ukrajini između godina 1926. i 1939. bio barem 16 posto, kao što je bio prosjek za SSSR, broj stanovnika Ukrajine bi u godini 1939. bio oko **36,186 milijuna ljudi, a ne 28,111 milijuna** kako je zabilježeno u popisu 1939. godine.

Dakle, minimalni broj gubitaka stanovništva Ukrajine svodi se na brojku od 8,075 milijuna ljudi, ili četvrtina cjelokupnog stanovništva republike u 1926. godini. U to nisu uračunate potvrđene činjenice o organiziranom i intenzivnom “uvoženju” tisuća ešalona obitelji iz ruskih i bjeloruskih oblasti na teritorij sela u krajevima opustošenima Gladomorom, na imanja ukrajinskih seljaka. Gladomor 1932-1933 g. imao je porazno značenje za cjelokupni ukrajinski narod. Za vrijeme rata, neprijatelj se ne prikriva. U ovom slučaju je bilo potpuno suprotno. Službeno se propagirala ideologija internacionalizma i bratstva, proglašavali su se „najsvjjetliji ideali, cilj – komunizam“, i istovremeno *kao posljedica ciljanih djela civilne vlade, za podršku „građanstvu“ – komsomolu¹⁰, sindikatima i odboru seoske sirotinje – stanovništvo je dovedeno do masovne smrti gladi.*

Socijalno-demografske i moralno-psihičke posljedice Gladi 1932-1933. i dan danas su aktualne. Tada je, za dugi niz desetljeća, oslabljena materijalna baza ukrajinskog sela, uništena njegova proizvodna i robna infrastruktura. Fizički su uništeni i poduzetnici i inicijativni elementi. Naraštaji Ukrajinaca su prestrašeni. Slomljena je volja, ne samo seljaštvu, već i cjelokupnom ukrajinskom narodu, volja za otpor totalitarnom sistemu, volja za nacionalni preporod.

¹⁰ Komunistički Savez Mladeži (u dobi od 14 do 28 godina), osnovan 1918. godine

III. KARAKTER GLADOMORA 1932-1933.

Robert Conquest u knjizi „Žalosna žetva: sovjetska kolektivizacija i teror glađu“ napisao je: „Događaji, opisani u ovoj knjizi, u načelu se mogu predstaviti ovako. Od 1929. do 1933. godine Komunistička je partija, pod vodstvom Staljina, iz razloga koji će se razotkriti kasnije, zadala dvostruki udar sovjetskom seljaštvu. Govori se o „raskulačenju“ i kolektivizaciji. „Raskulačenje“ je označavalo (praktički) fizičko uništenje ili deportaciju na Sjever milijuna seljaka zajedno s njihovim obiteljima. Službeno su „raskulačenju“ podlije-gali najimućniji seljaci, a u stvarnosti su njegovim žrtvama postali oni koji su imali najviše utjecaja, ponajprije oni, koji se nisu slagali s planovima prisilne kolektivizacije. Organizacija kolhoza¹¹ dovela je do cjelokupne likvidacije privatnog zemljovlasništva i koncentracije preostalog seljaštva u kolektivnim gospodarstvima koja su kontrolirali boljševici. Rezultat tog dvostrukog udara bili su milijuni žrtava, uglavnom među deportiranima, ali također i među onima, koji su ostali na svojoj rodnoj grudi (na primjer, u Kazahstanu).

Nakon toga, 1932-1933. godine, došlo do toga da se glad mogla okarakterizirati kao teror glađu, umjetno stvoren od strane vlasti, usmjeren protiv ukrajinskih seljaka, koji su kolektivizirani, te znatnog dijela pokrajine Kuban (zajedno s nekim dijelovima uz rijeke Don i Volgu), koji su također imali velik udio ukrajinskog stanovništva. Teror glađu je ostvaren uz pomoć ogromnih, čak i prekomjernih normi oduzimanja žita, oduzimanja i posljednjih pričuva hrane, a također i provedbe takvih mjera, kako žrtve gladi ne bi dobile pomoć izvana, posebno ne iz ostalih regija SSSR-a. Ta akcija, znatno opasnija za sam život, od prethodne kolektivizacije 1929-1933. g, provodila se zajedno s masovnim progonima ukrajinske kulture, inteligencije i crkve. Nevjerojatna tvrdoglavost ukrajinskih seljaka koji nisu predavali žito (jer ga nisu ni imali), jednoglasno je ocijenjena kao „nacionalizam“ – što je odgovaralo tvrdnji Staljina, kako je nacionalni problem u svojoj srži zapravo problem seljaštva. Dakle, ukrajinski seljak je trpio dvostruko: i kao seljak, i kao Ukrajinac. Tako su se protiv ukrajinskog seljaštva ujedinila dva čimbenika: otpor partije prema seljaštvu i otpor partije prema „ukrajinstvu.“ Nakon toga možemo govoriti o dvostrukoj prirodi Gladomora 1932-1933. godine, socijalno-klasnoj i nacionalnoj.

Socijalno-klasna priroda Gladomora 1932-1933. godine.

Program boljševika je predvidio nacionalizaciju seoskih gospodarstava na jednak način kao što je učinjeno u gradovima s tvornicama i poduzećima. Zemljoposjednička imanja su planirali pretvoriti u komune-radgospa¹². Za vrijeme boljševičke revolucije i Građanskog rata s milijunima naoružanih seljaka, obučeni u vojne odore nisu mogli izaći na kraj ne samo bjelogardijci¹³ već ni boljševici.

Zbog pritiska seljaka, zemljoposjednička imanja su rasejepkana na manje dijelove i razdijljena. Unatoč tome, sovjetska vlast nije imala namjeru odustati od svojih planova. Za nešto više od

„Naredba je iziskivala da seljaci s područja Ukrajine, Dona i Kubana izumru zajedno sa svojom malom djecom.“

Vasilij Grossman.

11 Kolektivno gospodarstvo, kod nas = seljačka radna zadruga

12 Sovjetsko gospodarstvo (ukr. радгосп, rus. совхоз)

13 Pripadnici „Bijele garde“, protivnici boljševika, proturevolucionari

deset godina od Građanskog rata, osnaženi su partijski i kazneni organi SSSR-a, slomljen otpor u mjestima najvećeg seoskog bunta, te oduzeto oružje seljacima. To je stvorilo glavne preduvjete za uspjeh kolektivizacije koja je provedena uz pomoć terora i **čijim je oruđem (a ne samo posljedicom) postala Glad godina 1932. i 1933. Nacionalna priroda Gladomora 1932-1933. godine.** Ukrajina, probuđena Ukrajinskom nacionalnom revolucijom 1917-1921, brzo se preporučala, pri čemu je imala značajne ljudske i ekonomske resurse.

Tijekom dvadesetih i tridesetih godina ukrajinski komunisti su prkosili volji Moskve, po pitanju mnogih organizacijskih i političkih pitanja, čak i kod takvih, kao što je formiranje CK KP(b)U. Politika ukrajinizacije, čiji je poznati ideolog bio Mykola Skrypnyk¹⁴, već je krajem 20-tih godina zakoračila daleko izvan onih granica koje su im postavili boljševici. Ukrajinska nacionalna svijest je do tog vremena dosegla prijeteće razmjere, nacionalna inteligencija je procvatila, a Ukrajina se trudila provoditi samostalnu politiku. Njezin značaj u općesaveznim procesima je porastao, ponajprije **zahvaljujući jačanju nacionalne svijesti Ukrajinaca, a ne njihovu ujedinjenju s Rusima.** A oslonac cijele Ukrajine – njeno seljaštvo – davalo je sigurnost za daljnji procvat nacionalne samosvijesti. I upravo zbog toga je organiziran teror gladi, kako bi se uništila i sama ukrajinska nacionalna ideja, oslabila njena socijalna baza, demoralizirala inteligencija, a seljaci (onaj dio koji je preživio glad) pretvorili u pokorne kolhozničke. Kako je politička vlast bila smještena u Moskvi, to je i odredilo sudbinu Ukrajinaca. Zbog toga je **Glad 1932-1933. bila odgovor komunističke moskovske vlasti na ukrajinski kulturno-politički razvoj unutar granica SSSR-a.**

Velika Glad 1932-1933. godine nije bila greška, i nije bila samo zla volja moskovskog vodstva, na čelu sa Staljinom. U njoj (umjetno izazvanoj gladi) nije bilo ničeg iracionalnog. Zbog toga ne treba demonizirati ni Staljina, ni neke druge uzročnike – **Gladomor je bio jedno od oruđa komunističke izgradnje.**

Iz političkih motiva vodstvo Sovjetskog Saveza je svakako negiralo postojanje gladi u Ukrajini, a zbog toga nije moglo biti ni govora o pomoći izvana. Primjerice, stvarnu pomoć gladnim Ukrajinacima nisu nudile samo zasebne države, već i razne organizacije s područja Zapadne Ukrajine, kao što su: „Prosvjeta“, OUN¹⁵, „Savez Ukrajinke“ i druge. Ali, prehrambeni proizvodi prikupljeni u Zapadnoj Ukrajini nisu se mogli poslati u Sovjetsku Ukrajinu budući da je vodstvo Sovjetskog veleposlanstva u Lavovu uvjeralo narod da gladi u Ukrajini nema. **Upravo to i jest neosporiva potvrda planskog karaktera Gladomora.** Usput rečeno, kada je Ukrajina u godinama 1946-1947. ponovno trpila glad, a

„Riječ je o strašnom naumu, koji je vlast te epohe ostvarila vrlo hladnokrvno... Iskustvo te tragedije danas bi trebalo biti vodilja osjećajima i postupcima ukrajinskog naroda na putu do mirnog života i zajedništva... Potrebno je marljivo i predano raditi kako bi se postigli istinski i uspješan mir i harmonija: jedino se na takav način može propisno odati počast žrtvama koje pripadaju cjelokupnom ukrajinskom rodu... Nadamo se da će nam, uz Božju pomoć, lekcije iz povijesti pomoći kako bismo pronašli stabilno uporište za međusobno razumijevanje, imajući u vidu konstruktivno suradništvo, kako bismo zajedno izgradili zemlju koja će se na svakom području razvijati harmonično i spokojno...“

14 Vođa ukrajinskih boljševika, zalagao se za neovisnost Ukrajine i ukrajinizaciju Sovjetske Ukrajine, prisilno uklonjen sa položaja, njegovi sljedbenici su progonjeni kao državni neprijatelji, 1933. počinio samoubojstvo prije suđenja

15 Organizacija ukrajinskih nacionalista

u Zapadnoj Ukrajini još nije bilo kolhoza, lokalni seljaci (trudbenici) ponovno su odvajali dio od vlastitog uroda kako bi pomogli Ukrajincima u istočnom dijelu zemlje.

IV. SISTEM DOKAZA

Gladomor 1932-1933. kao pojam genocida protiv naroda, slaže se s opisom genocida u ***Konvenciji UN-a koja datira od 9. prosinca 1948. godine „O sprečavanju i kaznama za zločin genocida“***. Tako članak 2 te konvencije definira genocid „kao bilo kakvo djelovanje koje se čini s namjerom potpunog ili djelomičnog uništenja bilo koje nacionalne, etničke, rasne ili religijske skupine, konkretno:

- Ubojstvo članova skupine;
- Nanošenje teških tjelesnih ili psihičkih povreda članovima skupine;
- ***Namjerno podvrgavanje skupine takvim uvjetima života koji bi trebali dovesti do njenog potpunog ili djelomičnog uništenja;***
- Nametanje takvih mjera kojima se želi spriječiti rađanje unutar skupine;
- Prisilno premještanje djece iz jedne skupine u drugu“.

Gladomor 1932-1933. odgovara definiciji genocida u skladu s ovim člankom, ponajprije s njegovom trećom točkom.

Gladomor je proveden hotimičnim postupcima totalitarnog sovjetskog režima. Srž zlodjela vlasti bila je u:

1. Nemilosrdno gušenje stremljenja Ukrajinskog naroda za stvaranjem nezavisne države.

2. Uništenje postojeće strukture seoskog gospodarstva po načelu:

- Masovno „raskulačenje“ seljaka;
- Nasilno provođenje kolektivizacije seoskih gospodarstava;
- Obavezivanje pojedinih rajona Ukrajine i zasebnih seoskih imanja na prekomjerno visoke planove predaje žita (u svrhu sakupljanja državnih pričuva žita).

Boraveći u Harkovu 17. i 18. studenog 1932. godine, V. Molotov je, u skladu s uputama dobivenima od Staljina, dovršio tekstove dviju Rezolucija – CK KP(b)U od 18. studenog i RNK USSR¹⁶ od 20. studenog, koji su imale isti naziv: „O mjerama povećanja državnog plana sakupljanja žita“. Rezolucije su sadržavale točke o naturalnim globama za dužnike po pitanju sakupljanja državnih pričuva mesa i krumpira (Izvor: „Kolektivizacija i glad u Ukrajini 1929-1933. – K., 1992. – S. 549; Glad 1932-1933. u Ukrajini: očima povjesničara, jezikom dokumenata. – K., 1990. – S. 250-251).

U izvještaju Staljinu 8. prosinca generalni sekretar CK KP(b)U Stanislav Kosior je ukazao na to da kod plana prikupljanja državnih pričuva „najveći rezultat daje uvođenje natu-

---

¹⁶ Vijeće (ukr.:Rada) narodnih komesara USSR

ralnih globa“. Na zasjedanju politbiroa CK KP(b)U¹⁷ 20. prosinca, pod vodstvom Staljinovih pomoćnika L. Kaganoviča i P. Postiševa, glava vlade V. Čubar je posvjedočio kako je najveća mana robnih rezervi ignoriranje naturalnih globa kao stimulirajućih mjera. Takva je bila realna situacija glede naturalnih globa krajem 1932. godine (Izvor: Glad 1932-1933. godine u Ukrajini: očima povjesničara, jezikom dokumenata. – S. 284, 286; Komandanti velike gladi. – K., 2002. – S. 317).

1. siječnja 1933. godine Staljin je poslao telegram ukrajinskim seljacima, u kojem ih je upozorio: „Nad kolhoznicima, kolhozima i inokosnim (samostalnim) seljacima, koji uporno nastavljaju skrivati kruh ukraden i zatajen od pretresa, pokrenut će se najstroži oblici kažnjavanja, predviđeni zakonom CVK¹⁸ i RNK SSSR-a od 7. kolovoza 1932. godine (Izvor: Glad 1932-1933. godine u Ukrajini: očima povjesničara, jezikom dokumenata. – S. 308). To je kao prvo, značilo da će se protiv onih koji su dugovali svoj udio u prinosu žita, a kod kojih pronađu žito, upotrijebiti najstrože sankcije („zakon o pet klasova“¹⁹) je predviđao strijeljanje ili desetogodišnju robiju). To je, kao drugo, značilo provedbu detaljnog pretresa, jer se jedino tako moglo pronaći prikriveno žito. Staljin nije naglasio kakve sankcije čekaju one kod kojih kruh nije pronađen.

Za to nije bilo potrebe, pošto su zakoni CK KP(b)U i RNK USSR iz mjeseca studenog, sastavljeni prema njegovim uputstvima, predviđali plaćanje naturalnih globa u slučaju „nepostojanja“ kruha. Ali seljaci nisu bili globljeni samo mesom i krumpirom. Stotine svjedoka gladi jednoglasno tvrde kako je u siječnju i prvoj polovici veljače seljacima oduzimano sve čime su se mogli prehraniti, osuđujući ih time na smrt glađu.

3. Izolacija velikog teritorija naseljenog seljacima u nizu oblasti Ukrajine, po načelu:

- Oduzimanje prava na putovnicu građanina SRSR-a seljaštvu;
- Zabrana seobe van mjesta prebivališta (zabrana prodaje željezničkih karata) seljaštvu;
- Naredbe o hapšenju seljaka koji su samovoljno napuštali sela;
- Opkoljavanje cijelih teritorija naoružanim vojnim skupinama kaznenih organa SSSR-a;
- Zabrana slanja pisama i širenja informacija o pravom stanju stvari u zemlji.

22. siječnja 1933. godine Staljin je vlastoručno (potpis je sačuvan) napisao direktivu CK VKP(b) i RNK SRSR (potpis šefa Ureda, Molotova, pojavio se u preštampanom primjerku): „Do CK VKP i Savjeta narodnog komesarijata došla su saznanja kako je na području Ku-

17 „Politički ured“, vrhovni politički organ Komunističke Partije

18 Centralni izvršni komitet

19 „Zakon o očuvanju imovine državnih poduzeća, kolhoza, kooperacija i državnog vlasništva“ donesen 7. kolovoza 1932. godine. Za potkradanje pričuva žita, zakon je predviđao strijeljanje i konfiskaciju imovine (pri olakotnim okolnostima ta kazna je mogla biti zamijenjena desetogodišnjom robijom). Za prisvajanje kolhozne imovine predviđala se robija u trajanju 5-10 godina (često u koncentracionim logorima). Osuđenici nisu imali pravo pomilovanja. Zakon je dobio naziv „Zakon o pet klasova“ zbog toga što su njime osuđivani najčešće seljaci koji su ručno sakupljali urod žita na kolhoznim poljima (a prilikom sakupljanja žita su znali „ukrast“ šaku klasja i sakriti ga u odjeću, kako bi se pokušali prehraniti). Svi uhvaćeni na djelu su momentalno bili strijeljani.

bani i Ukrajine počelo masovno iseljavanje seljaka „trbuhom za kruhom““ u CČO²⁰, u područje oko Volge, u Moskovsku oblast, Zapadnu oblast i Bjelorusiju“. U pismu se zahtijevala trenutačna blokada Ukrajine i Kubana. (Izvor: Tragedija sovjetskog sela. T.3. – M., 2001.- S. 32, 635, 637). U skladu s direktivom, obustavila se i prodaja željezničkih i brodskih karata seljacima. Na glavnim putovima, izvan granica naseljenih mjesta, pojavile su se barikade sastavljene od čekista²¹, policije i mjesnih aktivista.

Početak travnja 1933. godine u gradovima je ponovno dopuštena slobodna trgovina kruhom po višim cijenama, što je postalo novim načinom opskrbe radnika i službenika (usporedo sa sistemom opskrbe na bonove). Oni gladni seljaci, koji su se još mogli kretati, dolazili su u najbliže gradove i prestajali cijele noći u ogromnim redovima kako bi mogli kupiti samo kilogram kruha (jednoj osobi više nisu davali). 10. travnja pojavila se Rezolucija Kijevskog Oblasnog Komiteta (OBKOM) koja je regulirala organizaciju slobodne trgovine. U njemu je naznačeno: „Sa ciljem obrane gradova od prijenosa infekcija, bolesti, posebice, osipnog tifusa, smatra se neophodnim uvesti prodaju karata isključivo osobama koje imaju potvrdu željeznice, po stanicama: Mironivka, Kozjatina, Fastova, Korostenja, Jagotina, Umani, Grebinki, a također i svih sporednih, do Kijeva“ (Izvor: Glad 1932-1933. godine u Ukrajini: očima povjesničara, jezikom dokumenata.- S. 486).

Kremlj je odsjekao ukrajinsko selo, koje je umiralo od gladi, od Rusije, Bjelorusije i gradova u samoj Ukrajini s očitim ciljem: prisiliti seljake koji više nisu mogli raditi u kolhozima da umru kod kuće, a ne u javnosti.

4. Uvođenje posebnog režima života, posebice režima „crnih ploča“²² koji se zasnivao na:

- Izvozu (sa cjelokupnog teritorija) svega čime se čovjek mogao prehraniti, svega što se nalazilo u skladištima i trgovinama;
- Nasilne zapljene svih pričuva prehrambenih namirnica, pa čak i odjeće;
- Zabrane bilo kakve trgovine i uvoza bilo kakvih prehrambenih proizvoda;
- Zabrane bilo kakvog podizanja kredita te nasilno vraćanje svih (dotadašnjih) kredita.

5. Pokušaji prikrivanja posljedica i razmjera tragedije: posebice strijeljanje osoba odgovornih za diskriminaciju ukrajinskog stanovništva i njihovu visoku smrtnost koja se uspostavila tijekom popisa stanovništva 1939. godine.

Teza o prikrivanju gladi ne treba pismene potvrde ni dokumente kako bi se pokazala očiglednom. Čak i u veoma tajnom arhivu partijskih komiteta tema gladi smjela se spominjati samo u „posebnim fasciklima“, koji su imali poseban režim čuvanja. To je bilo tako, ne zbog želje da se zataji informacija, već zbog toga da se u potpunosti isključi mogućnost pružanja pomoći onima koje je vlast osudila na polaganu smrt.

Posljedica tako isplaniranih djela je bio i strašni Gladomor 1932-1933.

20 eng. Central Black Earth (Chernozem) Region; hrv. Centralna černozemska regija (černoziem = ukrajinska zemlja - crnica), obuhvaćala je oblasti: Voronež, Lypeck, Belgorod, Tambov, Oryol i Kursk; 1928-1934. godine, oblasti su ujedinjene u CČO s centrom u Voronežu

21 Čeka = “Črezvičajnaja komisija“, Izvanredna komisija (za borbu s kontrarevolucijom i sabotazom), kasnije zamijenjena sa GPU-om; čekist = pripadnik, član Čeke

22 Crne liste u koje su se upisivala sela koja nisu zadovoljavajuće izvršavala državni plan prikupljanja žita

V. ODLUKA I JAVNI ISTUPI UKRAJINSKE VLADE OD PRIZNAVANJA GLADOMORA 1932-1933. KAO GENOCIDA

Govor Predsjednika Ukrajine L. Kravčuka na međunarodnoj znanstvenoj konferenciji povodom 60-te obljetnice Gladomora: „U potpunosti se slažem s tim da je to bila isplanirana akcija, da je to bio genocid protiv vlastitog naroda. Ali ne bih tu stavio točku. Da, protiv vlastitog naroda, ali po direktivi koja je došla iz drugog centra. Očigledno, upravo tako se treba tumačiti tu užasnu stranicu naše povijesti“. (Gladomor 1932-1933. u Ukrajini: uzroci i posljedice. Međunarodna znanstvena konferencija. Kijev, 9-10. rujna 1993. g. Materijali. – K., 1995. – S. 10).

Obraćanje Predsjednika Ukrajine L. Kučme ukrajinskom narodu povodom Dana sjećanja na žrtve Gladomora i političkih represija 24. studenog 2002. godine. Poglavar države je u svom obraćanju priznao Gladomor 1932-1933. genocidom protiv ukrajinskog naroda, te izrazio želju za podizanje veličanstvenog Memorijala sjećanja na njegove žrtve u Kijevu te pozvao međunarodnu zajednicu da ocjeni Gladomor kao genocid protiv ukrajinskog naroda i čovječnosti.

Rješenje Verhovne Rade Ukrajine²³ od 28. studenog 2002. godine (№ 258-IV) „O 70-toj obljetnici Gladomora u Ukrajini“: osudila je „politiku genocida, koju su na državnom nivou provodile vođe totalitarnog sovjetskog režima protiv građana Ukrajine, nacionalnog duha, mentaliteta i genetskog fonda ukrajinskog naroda“, predvidjela je provođenje specijalnog zasjedanja Vrhovne Rade Ukrajine u svibnju 2003. godine, s ciljem odati počast sjećanju na žrtve Gladomora 1932-1933, provođenje natječaja za odabiranje najboljeg projekta Memorijala žrtvama Gladomora u Ukrajini 1932-1933. i njegovu izgradnju u Kijevu. Osigurali su izgradnju spomenika žrtvama Gladomora, čak i u inozemstvu, u suradnji s ukrajinskom dijasporom, dali su preporuku Ministarstvu financija kako bi se priprema i sva potrebna sredstva mogla financirati povodom 70. obljetnice Gladomora 1932-1933. u Ukrajini, a također Ministarstvu vanjskih poslova Ukrajine kako da ostvare međunarodne mjere, usmjerene na priznavanje Gladomora u Ukrajini 1932-1933. državnim politikom genocida protiv ukrajinskog naroda, potaknuti međunarodnu zajednicu da prizna Gladomor 1932-1933. g. u Ukrajini kao akt genocida protiv ukrajinskog naroda, predložiti Općoj Skupštini UN-a da odaju počast žrtvama Gladomora u Ukrajini 1932-1933. minutom šutnje na početku jednog od zasjedanja, potpomoći izgradnju međunarodnog muzeja Gladomora pod zaštitom UN-a.

Iz uredbe predsjednika Ukrajine L. Kučme od 6. prosinca 2002. godine (№ 393) „O dodatnim sredstvima povezanim s obilježavanjem obljetnice Gladomora u Ukrajini“, kojom se ukrajinskoj Vladi dalo dopuštenje da započnu s projektiranjem i izgradnjom Memorijalnog kompleksa žrtvama Gladomora 1932-1933, da organiziraju ceremoniju polaganja vijenaca ispred Spomen-ploče „žrtvama Gladomora 1932-1933“ i ispred Memorijala sjećanja na žrtve Gladomora i političkih represija, nakon njegove izgradnje (vijence bi polagali inozemni državnici, premijeri i ostali dužnosnici za vrijeme njihova posjeta Ukrajini). Ministarstvo vanjskih poslova moglo je započeti svoju djelatnost s danom međunarodnog priznanja Gladomora kao genocida protiv ukrajinskog naroda i zločina protiv čovječnosti.

U Preporukama parlamentarnih rasprava o odavanju počasti žrtvama Gladomora 1932-1933, prihvaćene Rezolucijom Verhovne Rade Ukrajine od 6. ožujka 2003. godine

---

23 Ukrajinski parlament

(№ 607-IV). Verhovna Rada Ukrajine je priznala Gladomor 1932-1933. kao akt genocida protiv ukrajinskog naroda. Osim toga, Verhovna Rada Ukrajine dala je zadatak Vladi da riješi cijeli niz pitanja povezanih s izgradnjom Memorijalnog kompleksa žrtvama Gladomora 1932-1933. u Kijevu, posebice pitanja vezana uz njegovo projektiranje, zemljišta na kojem će se graditi i financiranja izgradnje.

Sudionici parlamentarnih rasprava također su naglasili na odsutnost, u ukrajinskom zakonodavstvu, bilo kakvih teza koje se tiču prevladavanja (zalječenja) posljedica Gladomora 1932-1933 ili bilo kakvih drugih pitanja povezanih s tim.

Sudionici parlamentarnog zasjedanja izrazili su niz zahtjeva. Predsjedniku Ukrajine: da pridonese suradnji i potakne konsolidaciju svih ogranaka vlasti u realizaciji akcija posvećenih 70-toj obljetnici Gladomora 1932-1933. Verhovnoj Radi Ukrajine, zajedno s Kabinetom Ministara Ukrajine: da potaknu raspravu o pitanju priznavanja Gladomora 1932-1933. kao genocida protiv ukrajinskog naroda pred UN-om, da na državnoj razini stvore komisiju stručnjaka po pravnim pitanjima radi pripreme specijalne dokumentacije i ostvarenja neophodnih procedura, predviđenih međunarodnim zakonodavstvom, da naprave izmjenu u Ustavu Ukrajine u zakonu o priznavanju činjenice genocida protiv ukrajinske nacije godina 1932. i 1933. Da zajedno s Kabinetom Ministara Ukrajine i u skladu sa zakonom, osiguraju predaju materijala iz istrage o Gladomoru 1932-1933. Komisije Kongresa Sjedinjenih Američkih Država Nacionalnom arhivnom fondu. Samom Kabinetu Ministara Ukrajine: da predaju nacrt zakona o političko-pravnom priznanju Gladomora 1932-1933, njegovih posljedica za ukrajinski narod i o statusu onih koji su ga pretrpjeli.

Prema rezultatima *specijalnog zasjedanja Verhovne Rade Ukrajine 14. svibnja 2003. godine na temu odavanja specijalne počasti žrtvama Gladomora 1932-1933, prihvaćena je Rezolucija od 15. svibnja 2003. godine (№ 789-IV) koja je prihvatila Obraćanje ukrajinskom narodu s posebnim naglaskom na to da je Gladomor 1932-1933. bio genocid.*

Osim toga, u spomenutom Obraćanju ukrajinskom narodu izraženo je uvjerenje, kako važnu ulogu u službenom davanju u javnost istine o Gladomoru 1932-1933, u uvjetima nezavisnosti, ima sama država. Svjesno organiziran (od strane staljinskog režima) Gladomor, ukrajinsko društvo i međunarodna zajednica moraju javno osuditi kao jedan od, u svjetskoj povijesti, genocida s najvećim brojem žrtava. „Ocjena ove katastrofe ukrajinske nacije kao genocida ima važno značenje za stabilizaciju društveno-političkih odnosa Ukrajine“. Političko-pravno priznanje Gladomora 1932-1933. je, u određenoj mjeri, izvršenje građanske i patriotske obaveze sadašnjih generacija, u ime sjećanja na milijune žrtava.

U ime Vlade Ukrajine na zasjedanju Verhovne Rade Ukrajine po pitanju obilježavanja sjećanja na žrtve Gladomora 1932-1933, 12. veljače 2003. godine, te na Specijalnom zasjedanju Verhovne Rade Ukrajine 14. svibnja 2003. godine također po pitanju obilježavanja sjećanja na žrtve Gladomora 1932-1933. Vicepremijer Ukrajine D. Tabačnik je održao govor u kom je jednoznačno okvalificirao Gladomor kao genocid protiv ukrajinskog naroda.

Uredba Predsjednika Ukrajine V. Juščenka, 11. srpnja 2005. (№ 1087) „O dodatnim sredstvima za obilježavanje sjećanja na žrtve političkih represija i gladomora u Ukrajini“ u sebi sadrži, osim drugih važnih pitanja, zadatak Vladi da osnuje Ukrajinski institut nacionalnog sjećanja, a također da pripremi i da na razmatranje Verhovnoj Radi Ukrajine nacrt zakona o političko-pravnoj kvalifikaciji gladomora u povijesti ukrajinskog naroda.

Uredba predsjednika Ukrajine V. Juščenka, 4. studenog 2005. (№ 1544) „O odavanju

počasti žrtvama i stradalima od gladomora u Ukrajini“ predvidio je stvaranje Orgkomiteta²⁴, na čelu kojeg bi bio Premijer-ministar Ukrajine, povodom 75. obljetnice Gladomora 1932-1933. te provođenje niza mjera, posebice ubrzavanja pripreme i predaje nacрта zakona o političko-pravnoj kvalifikaciji gladomora u povijesti ukrajinskog naroda, ostvarenja dodatnih mjera za međunarodno priznanje Gladomora 1932-1933. kao genocida protiv ukrajinskog naroda i jedne od najvećih tragedija u povijesti čovječanstva. Donesena je odluka po pitanju izgradnje Memorijala u sjećanje na žrtve svih gladomora u Ukrajini te ubrzano osnivanje Ukrajinskog instituta nacionalnog sjećanja.

Uredba Predsjednika Ukrajine V. Juščenka, 12. listopada 2006. (№ 868) „O obilježavanju Dana sjećanja na žrtve gladomora i političkih represija 2006.“ potvrdio je Orgkomitet prilikom obilježavanja dana sjećanja na žrtve gladomora i političkih represija 2006, zapovjedio je da će se 25. studenog 2006. godine sve zastave na teritoriju države spustiti na pola koplja, proglasio Državnu minutu šutnje i niz drugih mjera, kao što je ubrzanje projektiranja i izgradnje Memorijalnog kompleksa sjećanja na žrtve Gladomora 1932-1933, pojačanje aktivnosti kako bi međunarodna zajednica priznala Gladomor 1932-1933 u Ukrajini kao genocid protiv ukrajinskog naroda i jednu od najtragičnijih stranica u povijesti čovječanstva.

VI. MEĐUNARODNO PRIZNANJE GLADOMORA 1932-1933. KAO GENOCIDA PROTIV UKRAJINSKOG NARODA

Povijesnu činjenicu Gladomora 1932-1933. u Ukrajini, priznalo je sedamdesetak zemalja svijeta, usto *parlamenti deset zemalja priznali su ga kao genocid (SAD, Kanada, Estonija, Argentina, Australija, Italija, Mađarska, Litva, Gruzija i Poljska). Svoje mišljenje o ovoj tragediji izrazio je također i Ivan Pavao II te Generalni direktor UNESCO-a Koichiro Matsumura* koji su 2003. godine poslali ukrajinskom narodu odgovarajuće poslanice povodom 70. obljetnice Gladomora.

Spomenici ili spomen-ploče žrtvama gladomora u Ukrajini postavljeni su u mnogo zemalja svijeta: *Australiji, Austriji, Argentini, Belgiji, Estoniji, Kazahstanu, Kanadi, Rusiji (Tjumen), SAD-u (Washington, Chicago, Cleveland), trenutačno su u fazi postavljanja spomen-ploče u Kanadi, SAD-u i Mađarskoj.*

Politički važan rezultat provedenog rada bila je odluka 58. sjednice Opće Skupštine UN-a o „Zajedničkoj molbi povodom 70. obljetnice Gladomora – Velike gladi 1932-1933 godina u Ukrajini“ koja je proslijeđena posvuda kao službeni dokument 58. zasjedanja Opće skupštine UN-a. Koautorima Opće molbe (Deklaracije) je postalo 36 država-članica UN-a: Argentina, Azerbajdžan, Bangladeš, Bjelorusija, Benin, Bosna i Hercegovina, Guatemala, Gruzija, Egipat, Iran, Kazahstan, Kanada, Katar, Kirgistan, Kuvajt, Makedonija, Mongolija, Nauru, Nepal, Ujedinjeni Arapski Emirati, Pakistan, Peru, Južnoafrička Republika, Republika Koreja, Republika Moldavija, Ruska Federacija, Saudijska Arabija, Sirija, SAD, Sudan, Tadžikistan, Turkmenistan, Timor, Uzbekistan, Ukrajina i Jamajka. Podržale su je također: Australija, Izrael, Srbija i Crna Gora, 15 zemalja članica Europske Unije i 10 novih članica EU. Što je važno, ni jedna od zemalja članica UN-a nije se očitovala protiv. Prvi put u povijesti, UN je proglasio Gladomor 1932-1933. kao nacionalnu tragediju ukrajinskog naroda, izrazio sućut njegovim žrtvama i pozvao sve zemlje članice, njihove specijalizirane ustanove,

24 Organizacijski komitet (rus. Организационный комитет)

međunarodne i regionalne organizacije, nepolitičke organizacije, fondove i asocijacije, na sjećanje na sve one koji su poginuli u tom tragičnom dijelu povijesti.

Važno je također i to da je kao jedan od koautora istupila i Ruska Federacija, koja je tada, prvi put na državnoj razini, priznala činjenicu Gladomora, njegove razmjere i posljedice za ukrajinski narod.

Veoma važnim za međunarodno priznanje Gladomora kao genocida bili su **Zaključci Specijalne komisije Kongresa SAD-a po pitanju istraživanja o Gladomoru 1932-1933. u Ukrajini**, prihvaćeni još 1988. godine.

Najvažniji od njih su:

„1. Nema sumnje u to da je velik broj stanovništva Ukrajinske SSR i Sjevernog dijela Kavkaza umro od gladi tokom 1932. i 1933. godine zbog Gladomora, potaknut ljudskim faktorom uz konfiskaciju uroda 1932. godine od strane Sovjetske vlasti.

2. Ukrajinski Gladomor broji milijune žrtava.

3. Službena izjava Sovjetske vlasti kako je „diverzija kulaka“ bila uzrok svih „poteškoća“ za vrijeme Gladomora, nije utemeljena.

4. Gladomor nije bio povezan sa sušom, kako se to često tvrdilo.

5. Nemogućnost Sovjetske vlasti izvršenja granične kvote ukrajinskog udjela u prinosu žita prisilila ju je primijeniti izvanredno oštre mjere ne bi li seljacima oduzeli maksimalnu količinu žita.

8. Ujesen 1932. godine Staljin je iskoristio tu potaknutu „križu isporuke“ u Ukrajini kao povod za ojačanje svoje kontrole nad Ukrajinom, a također za još jače mjere za konfiskaciju žita.

9. Gladomor u Ukrajini 1932-1933. godine bio je posljedica maksimalne konfiskacije seoskih proizvoda.

10. Predstavnici vlasti, koji su bili odgovorni za mjere zapljene žita, također su živjeli u strahu od kazne.

11. Već krajem 1932. godine Staljin je znao da u Ukrajini ljudi umiru od gladi.

12. Krajem 1932. godine Staljin je iskoristio „nemoć“ ukrajinske vlasti u prikupljanju žita, kako bi još više ojačao svoju kontrolu nad Komunističkom Partijom Ukrajine i dao zapovijedi koje su još više pogoršale situaciju i dovele do maksimalnog broja ljudskih žrtava.

13. Postišev je imao dvostruka opunomoćenja iz Moskve: pojačati konfiskaciju žita, samim time i povećati razmjere Gladomora u Ukrajini, te uništiti nastajanje nacionalne svijesti koje je dotad SSSR dopuštao.

14. Gladomor je također bio prisutan i u bazenu rijeke Volge te na teritoriju sjevernog Kavkaza, ali takve ishode i razmjere, kao u Ukrajini, imao je samo u predjelima u kojima su živjeli etnički Ukrajinci.

15. Provođene su takve mjere, koje nisu dozvoljavale seobu gladnih ljudi u krajeve gdje je bilo više hrane.

16. Staljin i njegova okolina prouzrokovali su genocid protiv Ukrajinaca 1932. i 1933. godine.“

S ukrajinskog i ruskog prevela Vesna Bajrić

KRONIKA DOGAĐAJA 1932-1933. GODINE. ¹

1932. godina.

26. travnja 1932. – Stanislav Kosior je poslao pismo Staljinu u kojemu, između ostalog, stoji: «Imamo pojedine slučajeve i čak cijela sela koja gladuju, no to je samo posljedica lokalne tupoglavosti, osobito po pitanju kolhoza². Sve rasprave o «gladi» u Ukrajini treba kategorično odbaciti.

23. lipnja 1932. – prihvaćeno je rješenje Centralnog Komiteta Komunističke partije (CK KP): «Ograničiti se već donesenom odlukom CK i ne vršiti dodatni uvoz kruha u Ukrajinu». Iako je potreba za time vanredna.

6-9. srpnja 1932. – Održala se 3. Općeučajinska konferencija Komunističke Partije. U izvještaju S. Kosiora predstavljeno je stajalište CK KP o uzorku izniklih poteškoća. Prvo, kao ozbiljan ako ne i glavni razlog, navedeni su složeni klimatski uvjeti 1932. godine (kao što je poznato, složeni su klimatski uvjeti uvijek ometali boljševike u vođenju gospodarstva bivšeg Sovjetskog Saveza). Drugo, poteškoće u proljetnoj sjetvenoj akciji povezivale su se s «nezadovoljavajućim upravljanjem organizacijom gospodarstva kolhoza, provedbom lanijske jesenje sakupljačke akcije i akcije prikupljanja zaliha žita». Treće, izvor mnogih problema bilo je bezvlađe u kolhozima. Neki okružni rokovoditelji su pokušavali u svojim izvještajima ne samo dočarati složenost situacije na selu, a i pokazati da se ne može prebacivati osnovnu odgovornost za tu situaciju na podružnice, prije svega na nedavno stvorene okruge. Međutim, i oprezni pokušaji nekih rukovoditelja USSR³, a osobito predstavnika okruga, da ukažu na složenost situacije u seoskom gospodarstvu Ukrajine nisu pobudili povjerenje u dvaju Staljinovih poslanika koji su sudjelovali u radu konferencije – V. Molotova i L. Kaganoviča. U istupima Molotova i Kaganoviča nije samo značajno sužen spektar čimbenika koji su doprinijeli poteškoćama u seoskom gospodarstvu Ukrajine. Ti su istupi, u biti, tvrdili, da je centar jednoznačno zauzeo žestoku poziciju u odnosu na ukrajinsko seljaštvo. Moskva nije planirala pomoći.

3. kolovoza 1932. – Vjačeslav Molotov je na sjednici Politbiroa CK KP rekao: «Mi zapravo stojimo pred prividom gladi i to još u okruzima bogatima kruhom». Dakle, on je razumio situaciju, ali nije ništa poduzeo da bi je ispravio. Dapače...

7. srpnja 1932. – pojavio se Staljinov vlastoručno napisani zakon o očuvanju socijalističkog vlasništva (zakon «o pet klasova»). Taj je zakon predviđao mjere sudske represije zbog podkradanja kolhozne i kooperativne imovine, «strijeljanje i konfiskaciju sve imovine zamijenila je ublažena kazna – lišavanje slobode na period ne manji od 10 godina i konfiskaciju sve imovine). Amnestija se u takvim slučajevima zabranjivala. U ljeti 1933. godine po tomu je zakonu osuđeno 150 000 osoba. Štoviše, osuđivali su i djecu koja su pokušavala naći bilo kakvu hranu.

¹ Uz 75. obljetnicu Gladomora u Ukrajini. Službeno Internet-predstavništvo Predsjednika Ukrajine Viktora Juščenka (op. ured.)

² Kolhoz – kolektivističko poljoprivredno gospodarstvo u SSSR-u koje ujedinjuje zemlju predviđenu za veliku, uglavnom monokulturnu proizvodnju (rus. коллективное хозяйство)

³ USSR – Ukrajinska Sovjetska Socijalistička Republika

11. srpnja 1932. – Staljin je napisao u pismu Kaganoviču: «Ukrajina je sada najvažnija... Stanje u Ukrajini je izvanredno loše. Loše za partiju. Govore da se u dvije oblasti u Ukrajini (kažu u Kijevskoj i Dnjepropetrovskoj) oko 50 rajkoma⁴ izjasnilo protiv plana prikupljanja zaliha žita, proglasili su ga nerealnim. U drugim rajkomima stanje stvari, kako tvrde, nije bolje. Na što to sličić? To nije partija, nego parlament, karikatura parlamenta. Umjesto da rukovodi okruzima, Kosior je cijelo vrijeme manevrirao između direktiva CK VKP i zahtjeva rajkoma i, eto, stjeran je u kut. Dobro je govorio Lenjin, da čovjek koji nema hrabrosti u dani trenutak poći protiv struje, ne može biti pravi boljševički rukovodilac. To je loše za sovjete. Čubar nije rukovoditelj. To je loše za GPU. Redens nije dorastao voditi borbu protiv kontrarevolucije u tako velikoj i posebnoj republici kao što je Ukrajina. Ako se već sad ne zauzmemo za ispravljanje situacije u Ukrajini, Ukrajinu možemo izgubiti. Imajte u vidu da je Pilsudski na oprezu i da je njegova agentura u Ukrajini mnogo puta jača nego što misle Redens ili Kosior. Imajte također u vidu da u Ukrajinskoj Kompartiji (500 000 članova, hehe) postoji puno (da puno) trulih elemenata, svjesnih i nesvjesnih petljurovaca, konačno, izravnih agenata Pilsudskog. Čim se situacija pogorša ti će se elementi požuriti otvoriti frontu unutar (i izvan nje) partije, protiv same partije. Najgore je to da Ukrajinsko vodstvo ne vidi tu opasnost...

...Trebamo si postaviti cilj: preobratiti Ukrajinu u najkraćem roku u pravu utvrdu SSSR-a, u stvarnu i uzornu republiku. Novaca za to ne treba žaliti».

20. kolovoza 1932. – novine «Pravda» otpočele su redovitu publikaciju odabira materijala rubrika «Društveno vlasništvo sveto i nedodirljivo», «Grabežljivcima socijalističke imovine – neprijateljima naroda – privođenje k odgovornosti».

1. rujna 1932. – Na sjednici Politbiroa CK VKP stvorena je komisija pod vodstvom glavnog zastupnika OGPU SSSR Ivana Akulova, kojoj je bilo povjereno «pregledati konkretne upute po ostvarivanju dekreta CVK i RNK SSSR o očuvanju zajedničkog vlasništva kako po liniji OGPU, tako i po sudskoj i tužbenoj liniji».

16. rujna 1932. – potvrđena je uputa «o primjeni odluke CVK i RNK SSSR od 07.07.1932. o očuvanju imovine državnih poduzeća i kolhoza, te o kooperaciji i promjeni društvenog (socijalističkog) vlasništva». Uputa je sadržavala i tajni dio, koji je predstavljao pojednostavljeni poredak potvrda o osudi na strijeljanje.

22. listopada 1932. – prihvaćena je odluka Politbiroa CK VKP o radu «izvanredne komisije» u Ukrajini, na čelu s Vjačeslavom Molotovom. Komisija je dala novi polet ostvarivanju represija protiv kolhozno­g aktiva, partijskih i sovjetskih djelatnika. CK KPU je počeo objavljivati popise partijaca, direktora radgospa, glava kolhoza i ovlaštenih u prikupljanju zaliha žita, koje su isključivali iz partije i slali na sud zbog neizvršavanja plana prikupljanja zaliha žita. Mnogi od tih ljudi su samo pokušavali olakšati poziciju svojih sumještana.

30. listopada 1932. – Vjačeslav Molotov javio je Staljinu: «Trebalo je žestoko izkritizirati Ukrajinsku organizaciju i osobito CK KPU za demobilizaciju u prikupljanju zaliha žita». «Izvanredna komisija» na čelu s Molotovom je od studenog 1932. do siječnja 1933. iscijedila od seljaka još oko 90 milijuna puda⁵. U velikoj mjeri na račun toga što je u ukrajinskim selima u sastavu specijalnih brigada za pribavljanje žita djelovalo 112 tisuća aktivista, koji su zadržavali stanovit postotak od preotetog žita i namirnica (i time se su se hranili, a ka-

4 Rajkom - Okružni komitet (rus. районный комитет)

5 Pud - stara ruska jedinica mase, 16, 38 10kg.

snije i preživljavali).

5. studenog 1932. – Vjačeslav Molotov i tajnik CK KPU Mendelj Hatajevič poslali su direktivu obkomima partije, tražeći od njih brze i odlučne poteze vezane za provedbu zakona od 7. kolovoza 1932. «s obveznim i brzim provođenjem represija i nemilosrdnih obračuna sa zločinačkim elementima u kolhozima».

15. studenog 1932. – Politbiro CK VKP prihvatio je odluku «o sustavu putovnica i rasterećivanju gradova od suvišnih elemenata», u kojoj stoji, da je u cilju «rasterećivanja Moskve i Lenjingrada i ostalih velikih gradskih centara u SSSR-u od suvišnih elemenata, nepovezanih s proizvodnjom i ustanovama, a također i od kulačkih, kriminalnih i ostalih antidruštvenih elemenata koji se skrivaju u gradovima, neophodno:

- 1) Uvesti jedinstven sustav putovnica u SSSR-u, te ukinuti sve ostale vidove dokumenata
- 2) Organizirati u prvom redu u Moskvi i Lenjingradu aparat za prebrojavanje i registraciju stanovništva, regulaciju izlazaka i ulaska
- 3) Stvoriti komisiju za poduzimanje konkretnih mjera, kako zakonodavstvenog, tako i organizacijsko-praktičnog karaktera.

Seljaci nisu dobili putovnice, jer su oni, po Staljinovom mišljenju, trebali živjeti ne tamo gdje su htjeli, već tamo gdje su bili potrebni interesima države, dakle novog hazjaina («gospodara»).

18. studenog 1932. – CK KPU uz sudjelovanje Vjačeslava Molotova, prihvatio je rješenje «O mjerama za stanovništvo žitnih područja», kojim su se pojačavale represije protiv seljaka Ukrajine. Štoviše, što se tiče pojedinaca, koji ne izvršavaju plan isporuke žita, dozvoljava se primjena „naturalnih globa“ - u mesnim proizvodima u omjeru petnaestomjesečne norme i godišnje norme krumpira. A pri tome je trebalo davati i kruh. Nad kulacima je jednostavno višena represija za člankom o «kontrarevolucionarnom zločinu».

20. studenog 1932. – Radnarkom⁶ USSR je prihvatio odluku o provedbi „naturalnih globa“: «Na kolhozima koji su dopustili krađu kolhoznog kruha i zlobno kidaju plan prikupljanja žita treba primijeniti „naturalne globe“ propisivanjem dodatnog davanja u mesnim proizvodima u omjeru petnaestomjesečne norme davanja, kako mesa zajedničke stoke, tako i stoke kolhoznika»

26. studenog 1932. – U novinama USSR-a tiskana je naredba narkoma⁷ pravosuđa i generalnog tužitelja USSR-a, u kojoj je naglašeno da je represija jedan od jakih načina prevladavanja klasnog otpora. Dozvoljena je primjena nepoštednih mjera protiv kulaka i ostalih klasnih neprijatelja koji kvare ili kočće uspješnu borbu za kruh.

27. studenog 1932. – u istupu na zajedničkom zasjedanju Politbiroa CK i predsjedništva CKK VKP, Staljin naglasio da «naši seoski i okružni komunisti previše idealiziraju kolhoze. Njihovo je mišljenje da ako kolhoz predstavlja socijalistički model gospodarstva, da se pod time sve podrazumijeva i da u kolhozu ne može biti ničega antisovjetskog ili sabotažnog, a ako i ima elemenata sabotaže i antisovjetskih pojava, tada je potrebno progledati kroz prste, jer u pogledu toga smijemo djelovati samo putem uvjeravanja, a metode prisile na pojedine kolhoze i kolhoznike nisu primjenjive... Bilo bi glupo kad komunisti, polazeći od komunističke forme gospodarstva, ne bi odgovorili na napad tih pojedinih kolhoznika i kolhoza razornim udarom.

⁶ Radnarkom – Sovjetski narodni komitet (ukr. радянський народний комітет)

⁷ Narkom – Narodni komitet (rus. народный комитет)

1. prosinca 1932. – Radnarkom USSR zabranio je trgovinu krumpirom u okruzima, koji zlobno ne izvršavaju obvezu po kontraktaciji⁸ i provjeri fondova krumpira prisutnih u kolhozima. Na popis je dospjelo 12 okruga Černigivščine, te po četiri okruga Kijevske i Harkovske oblasti.

3. prosinca 1932. – u nizu okruga u Ukrajini zabranjena je trgovina mesom i životinjama

5. prosinca 1932. – Vsevolod Balickij je izdao «Operativnu naredbu GPU USSR br. 1», kojoj je podlijegao «osnovni i glavni zadatak – hitan prolom, otkrivanje i uništenje kontrarevolucionarnog, ustanačkog podzemlja, zadatak odlučnog udara na sve kontrarevolucionarne kulačko-petljurske elemente, koji aktivno rade protiv i krše osnovne mjere sovjetske vlade i partije na selu»

6. prosinca 1932. – prihvaćena je odluka CK KPU i Radharkoma USSR «o stavljanju na «crne daske» sela, koji zlobno sabotiraju prikupljanje zaliha žita». Ta je odluka prodonijela povećanju žrtava Gladomora.

14. prosinca 1932. – Staljin je zajedno sa V. Molotovom potpisao odluku CK VKP i Radnarkoma SSSR-a u vezi sa provođenjem akcije prikupljanja žita. Taj je dokument tražio «pravilnu provedbu ukrajinizacije» u Ukrajini i iza njenih granica, u regijama koje su kompaktno naseljavali Ukrajinci. Dokument je također sadržavao kategoričan zahtjev za borbom s petljurskim i ostalim «kontrarevolucionarnim» elementima. To je, u biti, značilo smrt «ukrajinizacije».

15. prosinca 1932. CK KPU potvrdio je spisak od 82 okruga, gdje su se prekidale isporuke industrijskih proizvoda zbog toga što ti okruzi nisu izvršavali plan prikupljanja pričuva žita.

19. prosinca 1932. – CK VKP i Radnarkom SSSP-a razmotrili su pitanje o prikupljanju žitnih zaliha u Ukrajini. Oni su proglasili situaciju nezadovoljavajućom i povjerali su njezino «ispravljanje» Lazaru Kaganoviču i Pavlu Postiševu kao «specijalno ovlaštenima». O tome na koji su način oni odabrali provoditi red, svjedoči telegram, koji je Lazar Kaganovič poslao Staljinu već 21. prosinca 1932.: «Uvečer 20. i 21. prosinca na zasjedanju Politbiroa CK KPU pribilježili su niz praktičnih mjera o pojačanju prikupljanja žitnih pričuva. Glede toga, da veliki dio ovlaštenih besposličari, prikriva besposličanje, a ponekad i otvoreno izdaju okružne djelatnike, razaslana su odlučna upozorenja svim ovlaštenima, a 10 najgorih su smijenjeni sa službe i pitanje su njihovog članstva u partiji prosljedili u CPK. Od 10 smijenjenih CK KPU i tri obkoma su poslali sedmero.

38 glavih okruga Ukrajine trebaju dati još 32 milijuna puda žita – 40 posto više od obaveznog zaliha bez garnca⁹ žita po republici... Još 50 snažnih okruga mora dati oko 30 posto obaveznog žita kao dodatak zaliha. Od 38 glavnih okruga, 21 se nalazi u Dnjepropetrovskoj, a 15 u Odeskoj oblasti). Na te je okruge usmjerena naša pažnja. Izabrano je još 40 ovlaštenih rukovodećih djelatnika za te okruge, a još oko 100 čvrstih vojnih i harkovskih djelatnika njima u pomoć. Istovremeno se vrši pritisak na okruge, kojima nije ostalo mnogo do ispunjenja kvote».

Ipak nikakve mjere nisu pomogle: krajem 1932. bilo je izvršeno samo 72 posto plana prikupljanja žita.

27. prosinca 1932. – prihvaćena je zajednička odluka CVK i Radnarkoma SSSR-a «O uspo-

⁸ Kontraktacija - sustav dvostranih dogovora u SSSR-u između države i seoskim gospodarstvom

⁹ Garnca - stara ruska jedinica volumena

stavi jedinstvenog putovničkog sustava po SSSR-u, te obavezi registracije putovnica».

28. prosinca 1932. – VUCVK USSR i Radnarkom USSR prihvatili su odluku o provedbi jedinstvenog putovničkog sustava u USSR i obaveznu prijavu putovnica (registraciju).

1933. godina.

19. siječnja 1933. – boljševičko vodstvo SSSR-a prihvatilo je odluku o uključivanju prikupljanja pričuva žita u sastav obveznog poreza, koji je nametnula država.

22. siječnja 1933. – Staljin i V. Molotov poslali su direktivu partijskim i sovjetskim organima, u kojoj naglašavaju da su migracijske procese, koji su počeli kao posljedica gladi među seljacima, organizirali «neprijatelji Sovjetske vlade, eseri¹⁰ i poljski agenti sa ciljem agitacije «preko seljaka» u sjevernim okruzima SSSR-a protiv kolhoza i općenito protiv Sovjetske vlade».

U vezi s tim, naređuju tijelima vlade, GPU-a USSR i Sjevernog Kavkaza da ne dopuštaju masovni odlazak seljaka u druge okruge. Dotične su upute dali odjelima za transport OGPU SSSR.

24. siječnja 1933. – pojavila se odluka CK VKP, kojom su se predviđale promjene u kadru i boljševičkom vodstvu Ukrajine i s kojom na dužnost drugog tajnika CK KPVU postavljaju Pavla Postiševa, djelatnika kojemu je staljinističko rukovodstvo povjerilo traženje izlaza iz situacije, koja je nastala u vezi s glađu, a također i definitivni poraz ukrajinskog preporoda.

13. veljače 1933. – Načelnik GPU USSR-a V. Balickij izdao je odredbu br. 2 «o redovitim zadacima agenturno-operativnog rada organa GPU USSR-a». Balickij je dao na znanje svojim podređenima da «analiza likvidiranih predmeta govori da smo se u danom slučaju sreli sa jednim, marljivo razrađenim planom organizacije oružanog ustanka u Ukrajini do proljeća 1933. godine sa ciljem rušenja sovjetske vlade i uspostave kapitalističke države, takozvane «Ukrajinske nezavisne republike». Pri tome je stavio pred GPU USSR «najbliži osnovni i glavni zadatak... – osiguravanje proljetne sjetve»

13. veljače 1933. – odlukom Narkoma pravde USSR-a sa ciljem «osiguravanja sustava putovnica i sprečavanja da antidruštveni i socijalno opasni elementi ilegalno dobiju putovnice» zaustavljeni su postupci promjene prezimena i imena.

19. veljače 1933. – u istupu na Prvom Općesovjetskom sletu kolhoznika-udarnika Staljin je istaknuo geslo «Napraviti kolhoze boljševističkima, a kolhoznike dobrostojećima!»

23. veljače 1933. Politbiro CK VKP prihvatio je odluku «o putovanju stranih korespondenata po SSSR-u», kojom se uspostavlja red, «prema kojemu oni mogu putovati po SSSR-u i posjećivati određene točke samo s dozvolom Glavne uprave milicije». Svijet nije mogao saznati za to što se odvija u Ukrajini, jer su baš u to vrijeme Sovjetsku državu počele službeno priznavati ostale zemlje svijeta.

10. ožujka 1933. Politbiro CK VKP prihvatio je odluku: «Dati pravo razmatranja predmeta o ustanku i kontrarevoluciji u Ukrajini s primjenom više mjere socijalne zaštite trojke u sastavu: Balickij, Karlson, Leplevskij. Zajedno sa P. Postiševom, V. Balickij je obišao gladne okruge Ukrajine, te mjestimično poduzimao neke odlučne i žestoke mjere. To mu je omogu-

---

10 Eser - pripadnik stranke socijalnih revolucionara u Rusiji

ćilo da kasnije u uskom krugu kaže da su ga zajedno sa Postiševom poslali spasiti Ukrajinu, koju su, za njegove odsutnosti, doveli do propasti.

15. ožujka 1933. – Stanislav Kosior u pismu Staljinu javlja: «Prema registraciji GPU u Ukrajini, glađu su zahvaćena 103 okruga. Teško da te brojke o količini okruga pravilno odražavaju stvarno stanje stvari».

8. travnja 1933. – Radnarkom i CK KPU potvrdili su tadašnja pravila o radnom rasporedu u kolhozima, u kojima je uspostavljena žestoka kontrola i provedba kaznenih sankcija (globa do pet radnih dana, isključivanje iz kolhoza) za nedolazak na posao, zabranjivao se rad izvan kolhoza bez dozvole njegove uprave. Uprava je također mogla regulirati trajanje radnog dana, te mijenjati slobodne dane.

28. travnja 1933. – pojavila se odluka RNK SSSR-a o izdavanju putovnica državljanima SSSR-a na teritoriju cijele zemlje. Sljedećeg dana su je tiskali u novinama «Vijesti». Dokument je predviđao da se putovnice izdaju državljanima SSSR-a koji žive u «mjestima, naseljenim točkama koje su centri okruga, u radničkim selima, u novogradnjama, u obrtničkim poduzećima, u pojasu razdvajanja željeznica, u radgospima i naseljenim točkama gdje su smješteni MTS». U odluci je specijalno naglašeno da «građani, koji stalno prebivaju u seoskim naseljima, putovnicu ne dobivaju».

8. svibnja 1933. – u specijalnoj uputi, razaslanjoj po mjestima, Staljin i V. Molotov su osudili «masovna nepropisna uhićenja» u selima. Uputa je tražila zaustavljanje masovnih iseljavanja, ali je ipak «dozvoljavala» iseljenje još 12 tisuća gospodarstava (ta je brojka uključivala dvije tisuće iz Ukrajine).

13. svibnja 1933. – Mikola Hvylyjovj¹¹ je okončao život samoubojstvom

8. - 11. lipnja 1933. – odvijao se Plenum CK KPU, na kojem je P. Postišev odlučno napao M. Skrypnyka.¹² Istup ovog posljednjeg nije zadovoljio P. Postiševa, budući da «taj dio, kojim je donedavno upravljao drug Skrypnyk, a u vidu imam Narkomos i čitav sustav organa za obrazovanje Ukrajine, pokazao se kao najzagađeniji štetnim, kontrarevolucionarnim, nacionalističkim elementima».

7. srpnja 1933. – nakon četiri rasprave o njegovom «pokajničkom» pismu na Politbirou KPU u radnom se kabinetu ustrijelio M. Skrypnyk, no ipak je borba sa «skrypnykovštinom» trajala. Samo tijekom 1933. godine u aparatu Narkoma obrazovanja «očišćeno» je 200 «nacionalističkih, neprijateljskih elemenata», a u oblasnim upravama narodnog obrazovanja zbog političkih je motiva smijenjeno 100 posto vodstva, a u okružnim 90 posto. Svi su oni bili izloženi nekom obliku represije. 4000 učitelja je bilo otpušteno iz škola u Ukrajini kao «klasno neprijateljski elementi». Značajno se širila mreža ruskih škola i razreda.

20. listopada 1933. – Glava GPU USSR-a Vsevolod Balickij potvrdio je optužni zaključak u slučaju «Ukrajinske vojne organizacije» («UVO»). Ta je organizacija tobože provodila «aktivno ustanačko, špijunsko, diverzijsko i terorističko djelovanje sa ciljem rušenja diktature proleterijata u Ukrajini, odvajanja USSR-a od Sovjetskog Saveza i uspostavu fašističke diktature u obliku «nezavisne» buržoazijske republike.» Prema tvrdnjama autora zaključka, «UVO» su stvorili «aktivni revolucionarni kadrovi ukrajinsko-galickog borbenog nacionalizma, koji su jačali oružanu borbu u građanskom ratu i aktivnu ustanačko-špijunsku djelat-

¹¹ Ukrajinski pisac, poznat po paroli „Proč od Moskve!“

¹² Lider ukrajinske socijaldemokracije

nost, usmjerenu protiv Sovjetske vlasti»

18.-22. studenog 1933. održao se zajednički Plenum CK i CKK KPU, na kojemu je P. Postišev naglasio da su kolhoze u Ukrajini napravili boljševističkima. Plenum je prihvatio rezoluciju u kojoj je zapisano da «u ovom trenutku glavnu opasnost predstavlja mjesni nacionalizam, koji se izjednačuje s imperijalističkim interventima». Taj se trenutak rastegnulo na nekoliko godina i značio je uzastopno uništavanje intelektualnih sila u Ukrajini, poraz u sustavu znanosti i obrazovanja. Pri tome je val represija zahvatio i komunističku inteligenciju, one, koji su još jučer suzbijali nacionalizam, a danas su sami deklarirani neprijatelji sustava kojemu su predano služili.

21. studenog 1933. - korespondent je engleskih novina «The Manchester Guardian» napisao: «Ako je riječ o gladi, svaki časní promatrač, koji gleda otvorenim očima, ne može tvrditi da u selima, koje sam ja posjetio, vlada glad, ali ne može ni nijekati da je gladi bilo, i to velike, pretežno u travnju i svibnju... Hrabro se može kazati da ni jedna provincija... nije pretrpjela toliko, koliko Ukrajina i Sjeverni Kavkaz.

Ukrajinska politička emigracija je krajem 1932. godine podigla prašinu u medijima. Osobito značajnu ulogu odigrao je tisak u Galičini, u kojoj su se tiskala svjedočenja bjegunaca iz sovjetske Ukrajine. Lavovske novine «Nova zvijezda» u članku «Uništavaju ukrajinsku naciju. Branimo se!» ukazivale su: «Istočna strana Zbruča¹³ sličí na stvarnu bojnu liniju, iza koje fizički uništava naš narod do samog korijena. Oni koji bježe na ovu obalu, padaju mrtvi na granici, samo rijetki uspijevaju prebjeći ovamo, izgledajući kao živi kosturi».

U tim novinama čitamo i opširan članak: «Strašna događanja u Ukrajini. Govor o obvezama svih Ukrajinaca». Stvara se zaključak o tome da u borbi s masovnim uništenjem Ukrajinaca valja protestirati kako u samoj Ukrajini, tako u cijelom svijetu. «Ukrajinska emigracija u Europi i Americi ima veliku obvezu na nacionalnoj osnovi, da osvjesti o martirologiju Ukrajine pod boljševičkom Moskvom sve one narode, među kojima živi naša emigracija. Treba osvješćivati usmeno, u tisku i zasebnim publikacijama»

24. srpnja 1933. – Ukrajinski se grkokatolički Episkopat galicke crkvene provincije glede događanja u Velikoj Ukrajini obratio s priopćenjem: «Svim ljudima dobre volje», u kojemu, između ostalog, stoji: «Na sam prizor takvih zločina ljudska je priroda nijema, krv se leđi u žilama...

Molimo sve radiostanice da razaslušu naš glas po čitavom svijetu, možda on dođe i do ubogih kućica seljaka koji mučki umiru od gladi...»

Važno je pohvaliti značajnu ulogu koju je odigrao ukrajinski časopisi «Trizub» po pitanju informacija i ujedinjenja. Tijekom tridesetih godina skoro se u svakom broju tiskaju članci, izvještaji o gladi u Ukrajini, svjedočenja očevidaca i baca svjetlo na organizacijske mjere koje je provodila ukrajinska emigracija, obavještava o društvenim akcijama u inozemstvu, pomoć gladujućima, te o politici prešućivanja gladi od strane Sovjetske vlasti. U rezultatima mjera ukrajinskog grkokatoličkog episkopata i brojnih ukrajinskih građanskih organizacija s Glavnim Emigracijskim Vijećem, te na čelu s černjiveckim i lavovskim Komitetom za spas Ukrajine, prema inicijativi nekoliko članova Francuskog Drštva ukrajinoznanstva u Parizu je 24. kolovoza 1933. osnovan Komitet za organizaciju i pomoć gladnima u Ukrajini.

Pomoć gladnima je otežana time što boljševici nisu priznavali glad, pa je organizacija pomoći izvan granica Ukrajine bila složena. Kao što je priopćila načelnica Ženskog Nacionalnog

---

13 Rijeka u zapadnoj Ukrajini

Ukrajinskog Savjeta profesorica Sofija Rusova: «Ukrajinske žene, ujedinjene u emigraciji u Nacionalnom Ženskom Vijeću nemoćne su pružiti pomoć nesretnom ukrajinskom narodu. Ukrajinska je emigracija ograđena od svog naroda strašnom boljševističkom ogradom – ne može se ni otuda do nas, a ni od nas u Ukrajinu neće doletjeti niti perce. Naša korespondencija s rodbinom izaziva žestoke progone. Mi ne možemo poslati ni kilu riže, pa makar i za tu ogromnu cijenu koju su uspostavili sami boljševici, igrajući se sa gladnim narodom kao mačka s mišem, da bi namamili naše najmilije, naše sestre i njihovu djecu na strašne kazne. Mi možemo samo iskreno upoznati kulturni svijet sa strahotama, koje se provode za tim zidovima».

Informacijsko-organizacijske akcije ukrajinske emigracije postigle su rezultat. Svijet je saznao za to što se čini u Sovjetskom Savezu s ukrajinskim seljaštvom. Zahvaljujući inicijativi norveškog premjera Movinkela, pitanje je 1933. prošireno i u Ligi Nacija, Međunarodnom Crvenom Križu i ostalim društvenim ustanovama mnogih zemalja. Protiv gladi su najavili protest i ruski emigranti.

29. listopada 1933. – ukrajinska je politička emigracija proglasila «dan općeljudske žalosti i općenarodnog gnjeva na svim prostorima izvan SSSR-a gdje živi ukrajinski narod, posvuda u svijetu, gdje su rasute ukrajinske kolonije, posvuda gdje kuca ukrajinsko srce, gdje se čuje ukrajinski jezik»

Napori su ukrajinske emigracije na kraju krajeva našli odjeka u europskoj zajednici. U Beču se 16-17. prosinca 1933. pod vodstvom kardinala Inizera održalo međunarodno i međureligijsko vijeće svih organizacija koje su sudjelovale u pomoći gladnima u SSSR-u. Vijeće je sazvano sredstvima Bečkog Komiteta za pomoć. Na vijeću su sudjelovali predstavnici međunarodnih organizacija u Engleskoj i Švicarskoj, te njemačkog, židovskog i ruskog nacionalnog komiteta za pomoć.

Među njima je bilo najviše predstavnika ukrajinskih organizacija u inozemstvu. «Međunarodno vijeće... na temelju činjeničnog materijala još je jednom ustvrdilo nepobitnu činjenicu o gladi u SSSR-u, u prvom redu u Ukrajini i Sjevernom Kavkazu, ravnodušnost svijeta prema sudbini nesretnih, daljnju, još grozniju, prijetnju gladi, te se obratilo čitavom čovječanstvu s gorljivim pozivom da se djelovanjem pomogne unesrećenima».

U Odluci je napisano: «1) Kao odgovor na sve pokušaje negiranja strašne gladi, koja bjesni do posljednjih žetava u SSSR-u, u kongresu se odlučno tvrdi da su u protekloj godini od gladi smrtno stradali milijuni nevinih ljudi čak i u najbogatijim krajevima SSSR-a kao što su Ukrajina i Sjeverni Kavkaz. Isto tako se odlučno tvrdi da su se u vezi s tim masovnim umiranjem pojavljivale najužasnije pojave uključujući i kanibalizam. 2) Te se žrtve moglo izbjeći. U vrijeme kada se u SSSR-u odigravala tragedija, prekomorske države patile su od hiperprodukcije žita, a svjetske su konferencije razmatrale pitanja smanjivanja proizvodnje žita. Ogromne rezerve prehrambenih proizvoda su uništene...» Važno je istaknuti da je, pod pritiskom međunarodne javnosti, Sovjetski Savez bio prisiljen javno priznati glad u 1932-1933., no ipak su njegove stvarne razloge i razmjere marljivo prikriili.

S ukrajinskog i ruskog prevela Anna Čorak

Poglavlje II.

IZVORI, SVJEDOČENJA

KOLEKTIVIZACIJA I GLAD U UKRAJINI OD 1929. DO 1933. GODINE ¹

Navikli smo se govoriti o Gladi u kronološkim granicama 1932–1933. godine. Ipak, kronologija gladi u Ukrajini je složenija. Dokumenti svjedoče da treba razdvojiti gladovanje 1931. godine, glad 1932. godine i Gladomor 1933. godine. Svake od tih godina javili su zasebni čimbenici koji su utjecali na razmjere gladi. Ipak, najvažniji i stalni uzrok sve veće destabilizacije stanja na selu je staljinistička politika vojno-komunističkog nasrtaja, koja se provodila bespovratnim isisavanjem velikih količina seosko-gospodarskih proizvoda.

Od siječnja do studenog 1930. godine država je iz seoskog sektora Ukrajine (kolhozi i inokosni seljaci) isisala 400 milijuna puda žita. Nikada do tada republika nije pohranila toliku količinu žita. Na XVI. kongresu Partije, Staljin je proglasio da problem žita «mi već rješavamo uglavnom uspješno». Taj uspjeh osiguravan je uništenjem proizvodnih snaga poljoprivrede. Poslije dobrog uroda 1930. godine na selu su se pojavili ozbiljni problemi s kompletiranjem fondova za sisanje, prehranu i prehranu stoke. U zborniku se citira pismo člника kolhoza «Zajednički rad» Gryšyns'kog rajona u okolici Donec'ka, J. S. Čornog. Obraćajući se VUCVK-u² on izvješćuje da nakon izvršenja plana sakupljanja žitnih pričuva³ u cehu ne ostaje dovoljno žita za osiguravanje potreba ljudi i stoke u prvoj polovini 1931. godine, do novog uroda. U takvom položaju našle su se stotine kolhoza. Kako bi preživjeli, seljaci su se bili primorani prehranjivati raznim nadomjescima.

Za razdoblje od siječnja do studenog 1931. godine od kolhoznika i inokosnih seljaka u Ukrajini je uzeto 380 milijuna puda žita. Ipak je urod 1931. godine bio mnogo manji, a gubitak žita se povećao kao posljedica urušavanja poslovnosti te otvorenog odbijanja seljaka da rade bez naknade. Kasnije, na III. općeučajinskoj konferenciji Komunističke partije (boljševika) Ukrajine, članovi partijsko-državnog vodstva pokušali su približno procijeniti te gubitke. Maksimalnu ocjenu dao je M. O. Skrypnyk – do 200 milijuna puda, tj. polugodišnji fond za prehranu seoskog stanovništva. Kao rezultat, pričuve žita do novog uroda postale su zanemarivima. Prvi put seljaci su počeli umirati od gladi.

Obavijesti o izravnoj prijetnji smrti od gladi susrećemo već od prosinca 1931. godine. Ujesen 1932. godine, kad su iscrpljene prehrambene pričuve, uzgojene uglavnom na okućnicama, u mnogim područjima Ukrajine počela je masovna glad. Žrtvom te gladi postale su desetine tisuća seljaka. Tiska se mnogo dokumenata člniku VUCVK-a, u kojima su se gladni ljudi obraćali za pomoć. Teško je čitati ta svjedočenja. Ipak, najviše pogađa dokument u kojem se govori o majci koja je ubila maloljetnog sina kako bi njegovo meso razmijenila za jaja i prehranila ostalu djecu.

---

1 Iz uvoda izdanja Zbornika dokumenata i građe Akademije znanosti Ukrajine, Instituta za povijest. Kijev, 1992. Tekst predočava početak istraživanja ukrajinskom znanošću arhivskih izvora poslije pada sovjetskog režima (op. ured.)

2 Općeučajinski centralni izvršni komitet (ukr. Всеукраїнський центральний виконавчий комітет)

3 Plan prikupljanja žitnih pričuva normiran je tako da se seljacima oduzme i žito namijenjeno njihovoj prehrani, stoga je riječ «pričuva» u nazivu plana bila samo fikcija.

To što se dogodilo u Ukrajini 1933. godine nije adekvatno zabilježeno u arhivskim izvorima. Razlog tome je što je gensek⁴ zapovjedio postaviti se prema Gladomoru kao prema nečemu što ne postoji. Osobito čudan dojam ostavljaju stenografski izvještaji plenuma i protokola politbiroa Centralnog komiteta Komunističke partije (boljševika) Ukrajine u vrijeme Gladomora. U njima se prikazuje očajnička borba s pojedinim konkretnim pojavama gladi, ali ne spominje se sama riječ «glad».

Zabrana te riječi, naravno, nije izazvana strahom od curenja negativnih informacija. Kao prvo, glad raznog intenziteta preplavila je gotovo cijeli poljodjeljski dio zemlje i nije bila tajna. Kao drugo, dokumentacija partijskih organa uvijek je imala oznaku «strogo povjerljivo». Staljin doista nije želio da se govori o problemu gladi. To bi značilo priznanje činjenice ekonomske katastrofe u kojoj se našla država zbog avanturističke politike «nastupa socijalizma na svim područjima». Nadalje, označavalo bi dozvolu za ocjenjivanje odluka, tajno donesenih na najvišoj razini sa ciljem izlaska iz propasti. A upravo su te odluke i dovele do Gladomora.

Partijsko-državno vodstvo na čelu sa Staljinom bilo je prisiljeno 1932. godine obnoviti pravo na trgovanje. Time je priznata besperspektivnost daljnjih pokušaja izgradnje netržišne vojno-komunističke ekonomije. Seoska trgovina prema cijenama ponude i potražnje bila je dozvoljena od svibnja 1932. godine. Ona je dobila zvučno ime „kolhozna“, iako su u njoj mogli sudjelovati svi koji su to željeli. Ipak, trgovina žitom mogla se obnoviti tek od sredine siječnja 1933. godine, nakon provedbe plana žitnih pričuva od uroda 1932. godine. Državna komercijalna trgovina započela je bez usvajanja posebnog zakona.

U siječnju 1933. godine, ukinut je neograničeni prisilni «otkup» (prodrozkladka⁵), koja je uzrokovala kolaps seoskoga gospodarstva. Umjesto nje uvedene su obvezne isporuke žita državi od strane kolhoznika i samostalnih seljaka. Te isporuke smatrale su se poreznim obvezama. Seljaci su dobivali mogućnost slobodno upravljati svim žitom proizvedenim iznad kruto određenog poreza, tj. ostvariti višak u kolhoznoj trgovini. Time se kod njih stvarala zainteresiranost za razvitak građanskog gospodarstva kolhoza. Mjesnim organima vlade zabranjivano je davati kolhozima planove ili im nametati obveze predavanja žita u količinama koje su bile više od normi po hektaru, određenih zakonom o obveznim isporukama.

Važnost novih zakona ne treba precjenjivati. Odrekavši se otkupa, Staljin se nije vratio na NEP⁶. Tržište se preporodilo samo u obliku kolhozne trgovine na malo. Državni fond za prehranu, kao ni ranije, nije formiran kupovinom na tržištu nego putem prisile, preko obveznih isporuka u naturi. Njihov obim i cijene industrijske proizvodnje koja je isporučivana selu određivala je država. Dakle, čuvao se nerazmjer razmjene između grada i sela, iako ne u toliko izopačenoj mjeri kao u razdoblju od 1929. do 1932. godine.

Može li se smatrati da su fundamentalne promjene u proizvodnim odnosima deklarirane 1932. i 1933. godine potpomagale pretvorbu kolhoza u socijalistička poduzeća? Ni slučajno. Uvođenje u prosincu 1932. godine režima osobnih iskaznica i registracije za naseljavanje u gradove i novogradnje administrativno je vezalo seljake za kolhoze. U isto vrijeme su na minimum smanjene površine okućnica kolhoznika, kako bi mogli osigurati minimum za

---

4 Generalni sekretar J. V. Staljin

5 Prisilni «otkup» (oduzimanje) živežnih namirnica

6 Nova ekonomska politika

preživljavanje samo radeći dodatno u građanskom gospodarstvu. Ukidanje otkupa, koja je seosko gospodarstvo stjerala u kut, može se smatrati priznavanjem besperspektivnosti rada, proizvod kojeg je u potpunosti pripadao državi, tj. robovskog rada. Za promjenu, dolazio je sustav proizvodnih odnosa, koji se izgrađivao na prisilnoj podjeli proizvoda rada uaturi između radnika i države. Takav sustav odnosa svojstven je kmetstvu.

Obnavljanje odnosa između grada i sela otvaralo je neke perspektive razvitka kolhoza, ali nije moglo dati rezultate odmah. Ujesen 1932. godine stanje u narodnom gospodarstvu, ponajprije na selu, postalo je katastrofalnim. O tome svjedoči bezbroj činjenica u dokumentima. Ipak, nemamo ključnu činjenicu – ocjene gubitka uroda 1932. godine. U statističkim zbornicima ne navodi se silosni, nego biološki urod – fiktivne veličine. Krećući od opće slike sve dublje degradacije proizvodnje, može se smatrati da su ti gubici doista narasli u usporedbi s više-manje poznatim gubicima u 1931. godini. Porast gubitaka prisiljen je bio potvrditi i Staljin u razgovoru s američkim pukovnikom Robinsom u svibnju 1933.

Bez obzira na sasvim dobar urod u 1932. godini, seosko gospodarstvo pokazalo je da nije sposobno osigurati potrebe industrije i izvoza žita čak ni po cijenu smanjenja seoske potrošnje do razine siromaštva. Gubici za vrijeme prikupljanja tog uroda prvi put su se vidjeli na rezervama žita. Bujica žita, koja je u prijašnjim godinama pristizala na dizala i državne punktove pretvorila se u tanak mlaz. Od lipnja do listopada 1932. godine od kolhoznika i samostalnih seljaka Ukrajine uspjeli su iscijediti samo 132 milijuna pud. žita. Kao i prije stvaranja kolhoza, u državi je buknuła kriza žitnih rezervi. Razlika je bila samo u tome što je 1928. godine u državi bilo žita, a kriza je bila uvjetovana odbijanjem seljaka da ga voze na tržište. Sada su pak pričuve kolhoznog žita nestale u gubicima.

Fijasko otkupa 1932. godine doveo je do značajnog smanjenja centraliziranih prehrambenih resursa. U skladu s tim, smanjile su se norme količine hrane davane radnicima i službenicima, te izvoz žita. Pojavio se deficit vanjskotrgovinskog balansa, što je dovelo do pojave velike kratkoročne zaduženosti u vrijednosnicama prema stranim tvrtkama za uvezenu robu. To je prijetilo državnim bankrotom.

Partijsko-državni vrh zemlje u nastaloj situaciji donio je hladnokrvno odluku: izaći iz krize putem konfiskacije raspoloživih pričuva žita u poljodjeljskom području. Izvanredne komisije pod vodstvom najbližih suradnika genseka – Kaganoviča (Sjeverni Kavkaz), Molotova (Ukrajina) i Postiševa (Povolžje), poslana u jesen 1931. godine, uzimale su od seljaka unutrašnje fondove – prehrambeni, za prehranu stoke i za sjetvu. Konfiscirano žito otišlo je u izvoz, kako bi se devizama platile dospjele rate za uvezenu tehniku, a također i u državnu trgovinu – ili normiranu (na kartice) ili komercijalnu. Time su bile ublažene posljedice krize u industriji. A selo su na pola godine do novog uroda ostavili na milost i nemilost sudbini.

Što se događalo na selu? Izravni odgovor na to materijali dokumenata daju, na žalost, rijetko. Ipak, neizravnih svjedočenja o tragediji ukrajinskog sela ima prilično mnogo. Jedno od njih je problem dječjeg beskućništva koje je raslo u razdoblju od 1931. do 1933. godine.

Djeca su ostajala bez nadzora kada su im umirali roditelji, iako je, kao pravilo, koščata ruka gladi ranije hvatala dječji organizam. Puno češće bilo je zanemarivanje djece od strane živih roditelja. Ne mogavši gledati kako dijete umire, roditelji su ga vodili do najbližeg grada i tamo ostavljali – u ustanovama, bolnicama, na kolodvorima, jednostavno na ulici.

Deseci tisuća ostavljene djece stvorili su ozbiljan problem, kojim se za inicijativom P. P. Postiševa bavio politbiro Centralnog komiteta Komunističke partije (boljševika) Ukrajine. Država je odvojila određen novac kako bi se hitno napravila dječja skloništa. Često su rješenja tog problema prebacili na kolhoze gdje je bila organizirana patronaža. Posebna pažnja posvećena je pravodobnom skupljanju djece bez roditelja od strane milicije. U uvjetima širenja kanibalizma, životu nezaštićenog djeteta svakog dana prijetila je smrtna opasnost.

Pozorno promatranje zemljopisnih karata pokazuje da su pred kraj tridesetih godina u svakoj oblasti Ukrajine nestali brojna naseljena mjesta koja su postojala do 1933. godine. Uzroci te pojave mogli su biti razni, ali bez sumnje je glavnu ulogu ovdje odigrao Gladomor. Ponekad je u potpunosti umiralo stanovništvo čak i velikih sela. U takvim slučajevima organiziralo se preseljenje, i to stanovništva iz drugih republika. Postoje dokumenti iz Centralnog državnog arhiva narodnog gospodarstva SSSR – ukupni podaci o preseljenju u Ukrajinu seljaka iz Rusije i Bjelorusije 1933. godine.

Jedno od izravnih svjedočenja o Gladi su knjige umrlih i statističke kartice o prirodnom kretanju stanovništva koje su se vodile u seoskim općinama. Dokumenti Centralne uprave narodno-gospodarskog popisa pri Državnom planu SSSR, s kojih je krajem 1989. godine prvi puta skinuta oznaka tajnosti, svjedoče o tome da su se djelatnicima matičnih ureda davale neslužbene upute da ne bilježe stvarni uzrok smrti. Ipak, nisu se svi službenici pridržavali uputa. U izboru statističkih kartica iz triju seoskih općine Vinnyc'kog rajona rekonstruirana je stvarna slika Gladomora koja pokazuje i to da su djeca ponekad bile žrtve vlastitih roditelja – kanibala.

Deseci dokumenata prikazuju metode prikupljanja pričuva žita zimi 1932-1933. godine. Ono što se pri predaji žita u razdoblju od 1929. do 1931. godine smatralo pretjerivanjem – raganje seljacima, pretraživanja dvorišta štapovima i kolcima, konfiskacija žita dobivenog za rad, itd. sada je postalo normalnom pojavom. U normu se pretvorilo i ono na što se ranije nije gledalo čak ni kao oblik «pretjerivanja» - konfiskacija, osim žita, nego bilo kojih proizvoda (krumpira, mesa, slanine), koje su seljaci pripremili do novog uroda. U odluci RNK USSR s potpisom V. J. Čubar'а «O mjerama povećavanja žitnih pričuva» od 20. studenog 1932. godine, koja je postala program djelovanja za sakupljače žita, predviđala se primjena «kazni, globa u naturi». Riječ je o kažnjavanju mesom kolhoza «koji su dozvolili krađu kolhozno žita i zlobno opstruiraju plan žitnih pričuva». Kazne su se trebale primjenjivati i na zajedničku stoku, i na stoku kolhoznika. Sankciju na njih u svakom pojedinom slučaju trebao je dati oblasni izvršni komitet. Sama po sebi je ova točka vladine odluke strašno svjedočanstvo barbarizacije totalitarne države u ekstremnim uvjetima ekonomske katastrofe. Pa ipak odluka nije sankcionirala pretraživanje dvorišta s konfiskacijom svega jestivog. U naredbi Narkomjusta USSR od 25. studenog 1932. godine u kojoj se govori o organizaciji provedbe odluke, čak se i podcrtavala nepoželjnost masovnih pretresa i konfiskacija. Ali arhivski dokumenti i tadašnji tisak svjedoče da su takva pretraživanja bila proširena u svim sredinama, osim pograničnih. Konfiskacija je bila svjesno usmjerena na polagano fizičko uništavanje seljaka. Nemoguće je dokumentima dokazati tko je davao takve naredbe i s kojim ciljem. Tu se ipak osjeća pritisak nepoznate, ali moćne sile – Izvanredne komisije za žitne pričuve Molotova.

Izvanredna komisija djelovala je od 30. listopada 1932. godine do posljednjih dana si-

ječnja 1933. godine, kada je u republiku stigao na stalan posao s diktatorskim ovlastima sekretar Centralnog komiteta Općeučajinske Komunističke partije (boljševika) P. P. Poštišev. Pa ako bi pedantan povjesničar pošao okretati desetke tisuća arhivskih dokumenata kako bi pronašao tragove njezina djelovanja, doživio bi neuspjeh. Dokumentacije komisije nema i nikada je nije bilo. Molotov, a ponekad Kaganovič, koji je osobno odgovarao za drugu regiju, imali su inspekcijska putovanja po Ukrajini. Sve njihove naredbe, uključujući i spomenutu «O mjerama povećavanja žitnih rezervi» od 20. studenog 1932. godine išle su pod oznakom republičkih tijela s potpisima S. V. Kosiora, V. J. Čubar'a i drugih predstavnika partijsko-državnog vodstva Ukrajine. Najbliži Staljinovi pomoćnici smatrali su potrebnim davati samo usmene naputke. Čak i protokoli sjednica politburoa Centralnog komiteta Komunističke partije (boljševika) Ukrajine, koje su trajale satima, pokazuju samo zlokobnu prisutnost nekog od Staljinovih emisara. Dakle izravni dokumenti, «ažurirani» prema svim pravilima, koji bi otkrivali detaljni sadržaj diskutiranih oštih pitanja, još nisu pronađeni, a potraga za makar usputnim dokumentima još traje. Ali, postoji mnogo drugih materijala, koji svjedoče o realnom učinku tih «razgovora» na visokoj razini na sudbinu seljaka i kolhoznika. To je još važnije zato što su ranija izdanja dokumenata jednostrano ilustrirala socijalno-ekonomske procese u agrarnom sektoru.

Krajem 1990. godine u Političkom izdavaštvu Ukrajine izašao je zbornik dokumenata «Glad 1932. i 1933. godine u Ukrajini: očima povjesničara, jezikom dokumenata», koji je pripremio Institut za politička istraživanja CK Komunističke partije Ukrajine. U njemu su dokumenti iz partijskih arhiva, koji prvi puta otkrivaju mnogo detalja prešućivane Gladi. Postoji dokumenti iz državnih arhiva za dulje kronološko razdoblje. Oni daju mogućnost bolje se snaći u razmjerima i uzrocima gladi.

Za razliku od sovjetskih znanstvenika koji su dobili mogućnost objaviti rezultate istraživanja o Gladomoru tek 1988. godine, ukrajinska dijaspora i poneki znanstvenici sa Zapada kontinuirano su se bavili tim problemom. Kao rezultat, kod njih se nakupila cijela biblioteka radova. Bibliografija koju je prikupio kanadski znanstvenik Marco Carynnyk broji više od 10 tisuća knjiga i članaka. U toj literaturi prevladavaju memoarski materijali. U posljednje vrijeme pojavilo se nekoliko izdanja dokumentarnog karaktera koje treba ovdje spomenuti.

Godine 1988. izdavačka kuća Limestone Press (za SAD i Kanadu) izdala je zbornik dokumenata britanskog ministarstva vanjskih poslova o gladi u Ukrajini 1932-1933. godine koji su pripremili kanadski istraživači Bohdan Kordan, Ljubomyr Luciuk i Marco Carynnyk⁷. U njemu se nalaze svjedočenja inozemnih promatrača, uglavnom diplomata ili ekonomskih stručnjaka, a također i različite, ponekad slučajne obavijesti o ekonomskom stanju u SSSR-u. Navedeni dokumenti, poslani u Foreign Office od strane povjesničara i tiskani u tematskom zborniku, zapanjuju cjelovitošću i vjerodostojnošću.

Posebno mjesto zaslužuje i velika publikacija talijanskog znanstvenika A. Graziosija u francuskom stručnom časopisu⁸. U njoj su po prvi puta vidjela svjetlo dana izvanredno reljefna promatranja harkivskog konzula Sergia Gradeniga, koja su redovno slana kraljevskom veleposlanstvu Italije u Moskvi. Na primjer, Gradenigo je dokumentirao rezultate svo-

---

7 *The Foreign Office and the Famine, British Documents on Ukraine and the Great Famine of 1932-1933.* – Kingston, Ont., New York, 1988.

8 *Cahiers du Monde russe et soviétique.* – Jan. – Juin, 1989. – Vol. 30. – P. 5-106.

jeg zračnog putovanja od Harkiva do Odese, tijekom kojeg su napravljena kronometrijska promatranja s visine od 500-600 m stanja poljskih radova na cijeloj trasi leta. U izboru od 38 dokumenata ima i drugih materijala talijanskog veleposlanstva na navedenu temu.

M. Carynnyk nastavlja objavljivanje dokumenata diplomatskog porijekla o gladi u Ukrajini. Za novi objekt traganja izabrao je arhive američkoga State Departmenta. Knjiga je već pripremljena za tisak.

Posebnim žanrom dokumentarne publikacije treba smatrati golem, od gotovo 200 tiskanih kartica, zbornik priča o Gladi nekadašnjih građana SSSR-a, koje je zapisala komisija Kongresa SAD-a nakon gladi 1932-1933. godine u Ukrajini. Zbornik je ugledao svjetlo dana u Washingtonu potkraj 1990. godine. Voditelj znanstveno-istraživačke skupine u komisiji, prof. J. Mace donio je u Kijev na međunarodni simpozij o Gladomoru u rujnu 1990. godine digitalnu verziju tog zbornika. Već smo imali prilike detaljno okarakterizirati taj jedinstveni rad. Ovdje valja samo napomenuti da metodika ispitivanja svjedoka koju su razvili J. Mace i L. Gerets 1983. godine oslobađa dobiveni materijal mnogih nedostataka memoarskih radova. Budući da su deseci svjedočenja podređeni jednom planu, istraživač ima mogućnost usporediti odgovore prema njihovom sadržaju (provjeravajući konkretne podatke više puta), a također i ostvariti odgovarajuću korelaciju na socijalno stanje ispitivane osobe, mjesto stanovanja, spol, obrazovanje.

Glavni cilj objavljivanih dokumenata jest prikazati dubinske procese u agrarnom sektoru, čija se bit manifestirala kasnije u propadanju seoskog gospodarstva. To su upravo ti dokumenti koji su nedostajali za ustanovljavanje uzročno-posljedičnih poveznica, dijalektičkog razumijevanja staljinske kolektivizacije, posebno njezinog razornog djelovanja prema seoskom gospodarstvu i seljaštvu, što je u konačnici dovelo do masovne gladi. Izdavanje takvih dokumenata tim je važnije, budući da, što se tiče «dostignuća» takve kolektivizacije, naša historiografija ima značajan obim radova, posebno znanost o izvorima. A eto, publikacija istinitih dokumenata tog vremena tek počinje.

Dugo vremena smatralo se da takvih dokumenata nema ili da su posebno čuvani i nedostupni istraživačima. Međutim, svi dokumenti (...) nalazili su se na otvorenom, ali, našavši ih, istraživač ih nije mogao objaviti u uvjetima zločinačkog prešućivanja tragičnih stranica naše povijesti.

S ukrajinskog prevela Darija Pavlešen

RAZOTKRIVENA SJEĆANJA: PUBLIKACIJA TAJNIH DOKUMENATA ¹

GLADOMOR 1932-1933. U UKRAJINI, PREMA DOKUMENTIMA GPU-a I NKVD-a

Kateryna Juščenko *

UVOD

U 2007-2008. godini Ukrajina obilježava tragičan datum – 75. godišnjicu Gladomora. Osjećajući potrebu da aktivnim djelovanjem pogoduemo iskazivanju počasti u znak sjećanja na milijune naših sunarodnjaka, koje je uništila boljševička vlada putem terora i umjetno izazvane gladi, Međunarodni dobrotvorni fond «Ukrajina 3000» u okvirima specijalnog programa «Lekcije iz povijesti: Gladomor 1932-1933. godine» i Služba sigurnosti Ukrajine pripremili su knjigu.

Do danas su istraživači objavili više od 10 000 radova koji su posvećeni raznim aspektima ove tragedije. Ali valja naglasiti da je tema genocida među znanstvenicima odjeknula tek posljednjih godina. Verhovna Rada Ukrajine je 28. studenog 2006. godine prihvatila zakon № 376 V «O Gladomoru 1932-1933. godine u Ukrajini» koji ga karakterizira kao genocid nad ukrajinskim narodom i tako se pozornost znanstvenika koncentrirala na razjašnjavanje uzroka i posljedica tog strašnog zločina staljinškog režima.

Taj problem je snažno odjeknuo i u svjetskoj javnosti. Niz zemalja nas je podržao, priznavši na državnoj razini da je Gladomor 1932-1933. godine genocid nad ukrajinskim narodom. Parlamenti SAD-a, Kanade, Australije, Estonije, Italije, Litve, Gruzije, Poljske, Mađarske i Argentine. U 2007. godini pridružile su se još dvije države – Peru i Španjolska. Nadamo se da će idući korak biti priznavanje tragedije ukrajinskog naroda na razini najutjecajnijih međunarodnih institucija.

Osnovu ovog zbornika čine dokumenti iz Ogranka državnog arhiva Službe sigurnosti Ukrajine s kojih je skinuta oznaka tajnosti, a pristup im je ranije bio zabranjen. Oni su važan povijesni izvor za proučavanje djelatnosti rukovodstva GPU-NKVD ², mjesnih vođa i državno-partijskog aparata tijekom 1932-1933. godine. Dani materijali će pomoći svakom čitatelju da stekne vlastite zaključke o događajima tih tragičnih godina u Ukrajini, koji su pola stoljeća bili prekriveni velom šutnje.

Otkrivajući istinu o Gladomoru, koji je na plodnoj ukrajinskoj zemlji organizirala boljševička vlada, zbornik potiče na dublje proučavanje uzroka i posljedica genocida nad Ukrajinjcima.

Porivamo ostale zemlje, u kojima se čuvaju dokumenti s kojih nije skinuta oznaka tajnosti, a tiču se Gladomora, da također učine dostupnima svoje arhive i otkriju društvu istinu o tragediji ukrajinskog naroda u 20. stoljeću.

Vjerujem i znam da će nam ova knjiga pomoći kako bismo na drugi način sagledali uzroke i posljedice najviše prešućivanog zločina 20. stoljeća. Zbornik je zajednički doprinos

¹ Objavljivanje tajnih arhiva pripremila je Služba sigurnosti Ukrajine, u knjizi Rozsekrećena pamjatj, Kijev, 2007.

² Državna Politička Uprava, Narodni Komisarijat unutrašnjih poslova, GPU je postao pojmom boljševičke službe sigurnosti te u tekstu ta forma se ne prevodi na ukrajinski

Međunarodnog dobrotvornog fonda «Ukrajina 3000» i Službe sigurnosti Ukrajine u svrhu obnavljanja istinite povijesti naše zemlje i iskazivanja počasti u znak sjećanja na žrtve Gladomora.

Valentyn Nalyvajčenko

ČITATELJIMA

Prvi puta potpuno objavljuju se dokumenti GPU-NKVD o Velikoj Gladi u Ukrajini iz arhiva Službe sigurnosti Ukrajine.

Na izdanje nas je potaknulo golemo zanimanje za izložbu SSU «Sjećanje bez oznake tajnosti» o Gladomoru 1932-1933. godine, koja je prikazana u svim regijama Ukrajine. Brojni dojmovi posjetitelja izložbe, koje je nemoguće ravnodušno čitati, potaknuli su nas na dublje razumijevanje genocida nad ukrajinskim narodom. Neki dojmovi su navedeni u posebnom poglavlju ove knjige i doista želimo naše čitatelje upoznati s njima.

U plemenit posao pripreme izdanja uključili su se građani koji su podijelili svoje uspomene na te tragične događaje, predstavnici ukrajinske dijaspore, državne strukture i nevladinih organizacija. Izdavanje ove zbirke bilo bi nemoguće bez podrške Međunarodnog dobrotvornog fonda «Ukrajina 3000», akademskih instituta i znanstvenika Nacionalne akademije znanosti Ukrajine, istraživača Gladomora, Ureda predsjednika Ukrajine. Posebno zahvaljujem Ukrajinskom institutu nacionalne povijesti... Služba sigurnosti čvrsto stoji iza tvrdnje da nikakvih tajni u pitanjima koja se tiču obnavljanja povijesne pravde, shvaćanja građana uzroka i posljedica genocida nad našim narodom, nema i ne može ih biti.

Ukrajinska specijalna služba za domaću i svjetsku zajednicu otkriva arhivne materijale koji su ostali iz vremena totalitarizma. Dosljedno nastavljamo rad s dokumentima s kojih je skinuta oznaka tajnosti GPU-NKVD i računamo na daljnju suradnju s državnim odborom arhiva Ukrajine i MUP Ukrajine, čiji bi fondovi mogli bitno pomoći u istraživanju povijesti naše države.

Iskreno se nadam da će znanstveno-dokumentarno izdanje postati još jedan korak prema povratku povijesne istine, da će pomagati buđenju povijesne svijesti i pozornosti društva, posebno mladih, za našu prošlost.

Bit ćemo zahvalni povjesničarima, pravnicima i ostalim istraživačima, svim ljudima koji nisu ravnodušni za ustupanje radova, članaka, iskaza, dokumenata i ostalih materijala koje ćemo uključiti u sljedeće projekte izdavača, a koje će i dalje ostvarivati Služba sigurnosti, radi iskazivanja počasti u znak sjećanja na žrtve Gladomora i političkih represija u Ukrajini i radi utvrđivanja demokratske budućnosti naše države i netolerancije prema nasilju.

ODGOVORNOST SJEĆANJA

Prihvatanje Zakona Ukrajine «O Gladomoru 1932-1933. godine u Ukrajini», 28. studenog 2006. godine, u kojem se Gladomor smatra činom genocida nad ukrajinskim narodom, posljedicom smišljenog djelovanja staljinskog režima, usmjerenog na masovno uništenje ukrajinskih seljaka, obavezuje znanstvenike da svestrano i dubinski istraže te iznesu društvu objektivnu informaciju o tim zločinima protiv humanosti i čovječanstva, planovima boljševika da glađu ubiju ukrajinske zemljoradnike, unište tradicionalnu kulturu ukrajinskog sela, da unište sve pokušaje Ukrajinaca da se izbore za vlastitu nezavisnu državu i promijene etničku kartu Ukrajine.

Prioritetni smjer državne politike i znanstvenih istraživanja u Ukrajini danas je obnavljanje povijesne pravde, istine o događajima 20. stoljeća, utvrđivanje demokratskih principa, sprečavanje pojave nasilja, razotkrivanje mehanizama namjernog uništenja ukrajinskih seljaka glađu 1932-1933. godine, iskazivanje počasti nevinim žrtvama genocida kako bi se izbjegli slični zločini protiv čovječanstva.

Do devedesetih godina 20. stoljeća u inozemnoj povijesnoj literaturi i memoarima sakupljeni su i postali dostupni značajni materijali, neoborivi dokazi, dokumentarna usmena svjedočanstva o Gladomoru 1932-1933. godine u Ukrajini. Međutim, i danas je svjetska zajednica nedovoljno informirana o zločinima koje je boljševička vlada počinila u Ukrajini.

Nakon proglašenja nezavisnosti Ukrajine 1991. godine, tema Gladomora koja je ranije bila strogo zabranjena, počela se detaljno obrađivati u radovima akademskih znanstvenika, regionalnih istraživača i na stranicama periodičkih izdanja.

Tijekom zadnjih sedam godina zahvaljujući naporima znanstvenika, arhivista, javnih osoba, učitelja, predavača na visokim obrazovnim ustanovama u Kijevu, Vinnyci, Dnjipro-petrovsku, Lugans'ku, Lavovu, Mykolajivu, Poltavi, Sumu, Harkovu, Černjigovu te ostalim znanstveno-obrazovnim centrima u Ukrajini, broj istraživanja o Gladomoru 1932-1933. godine je značajno porastao. Znanstvenici, novinari, studenti, etnografi su prikupili više od 40 tisuća usmenih svjedočanstava o Gladomoru u Ukrajini, napravili odgovarajuću internet stranicu, organizirali nacionalne i međunarodne izložbe. U kolovozu 2006. godine iznimnim događajem je postala prezentacija Službe Sigurnosti Ukrajine, svih pronađenih dokumenata i onih s kojih je skinuta oznaka tajnosti na internetu.

Velik odjek imala je izložba «Sjećanje bez oznake tajnosti», koju je organizirala Služba sigurnosti Ukrajine, Ministarstvo kulture i turizma Ukrajine, Ukrajinski institut nacionalne povijesti, na kojoj su predstavljeni arhivski dokumenti iz fonda Ogranka državnog arhiva Službe sigurnosti Ukrajine. Prvi puta su izloženi dokumenti s optužnicama za ljude koji su pružali otpor politici *rozkurkulennja*³, nasilnog oduzimanja privatnog vlasništva seljaka. Zapovijedi, odredbe, iskazi Državne političke uprave USSR svjedoče o sudjelovanju organa državne sigurnosti u ostvarivanju nasilne kolektivizacije.

Velik broj posjetitelja je ostavio svoje dirljive dojmove. Posjetitelji su se na izložbi upoznali i s kriminalnim dosjeima ljudi koji su se u svojim dnevnicima, stihovima, fotografijama trudili sačuvati sjećanje na Gladomor 1932-1933. godine. Originalni fotografski prikazi koji su pripremani za izložbu prvi puta će biti objavljeni u ovom zborniku dokumenata.

3 Sovjetski naziv za slom bogatoga seljaštva (rus. kulak, ukr. kurkulj)

Unatoč tome što količina informacija o Gladomoru 1932-1933. godine raste još nema pravog razumijevanja nepravde koja je učinjena ukrajinskom narodu, nisu svestrano izučene posljedice tragedije, koje se i danas osjećaju, još postoje nastojanja da se opravda zločin, da se falsificiraju okolnosti zlodjela.

Za sistematsko proučavanje te istinite ocjene zločina Gladomora-genocida 1932-1933. godine u Ukrajini važno je pažljivo iščitavanje arhivskih izvora toga doba. Služba sigurnosti Ukrajine je skinula oznaku tajnosti s dokumenata koji se odnose na Gladomor. Dio tih dokumenata ranije je objavljen u raznim znanstvenim zbornicima, koji su s obzirom na minimalnu nakladu teško dostupni širokom čitateljskom auditoriju. U izvještajima DPU USSR partijskog vodstva nalazimo podatke o detaljnom istraživanju «nepoželjnih» ljudi na selu, nacionalno svjesnih Ukrajinaca, kojih se bilo potrebno riješiti. Razmjer represija protiv seljaka, koje nalazimo u arhivskim dokumentima zaprepašćuje. A pismo načelnika Harkivskog oblasnog odjela DPU Z. Kacneljsona predsjedniku DPU USSR B. Balic'kom o širenju gladi na Harkivskom teritoriju od 5. lipnja 1933. godine, očito će primorati da se zamisle i one koji iz političkih razloga još uvijek sumnjaju u neviden zločin u povijesti čovječanstva protiv djece, starih ljudi i uopće ukrajinskih seljaka.

Dokumentarni dijelovi zbornika donose znanstvene članke u kojima se analiziraju različiti aspekti Gladomora. Članci i dokumenti koje ovaj zbornik sadrži mogu se smatrati uvjerljivom potvrdom riječi francuskog istraživača Stephana Kurta: «Klasni genocid se podudara s rasnim genocidom: smrt izgladnjivanjem pod staljinskim režimom namjerno uništenog djeteta ukrajinskog kulaka je jednaka smrti izgladnjivanjem židovskog djeteta iz varšavskog geta, koje je uništeno nacističkim režimom».

Već kad čujemo tu tvrdnju, jasno je da je odgovornost ukrajinskog društva za očuvanje sjećanja na Gladomor 1932-1933. godine izuzetno važna stvar.

Autori-priređivači arhiva

S ukrajinskog prevela Katica Skrletović

DOKUMENTI STRUČNOG DRŽAVNOG ARHIVA SLUŽBE SIGURNOSTI UKRAJINE KAO IZVOR ZA ISTRAŽIVANJE GLADOMORA 1932-1933. GOD. U UKRAJINI¹

Za istraživanje Gladomora 1932-1933. god. u Ukrajini važan povijesni izvor su dokumenti koji se čuvaju u Stručnom državnom arhivu Službe sigurnosti Ukrajine. Krajem osamdesetih njima su se aktivno bavili istraživači. Pristup za zauzimanje tog kopna u povijesnoj znanosti tražili su kako pojedinačni znanstvenici, tako i kolektivi posebnih znanstvenih ustanova.

Sovjetska okupacija i nastojanje da se što brže oslobodimo njegovih nasljednih karakteristika, obilježilo je i organizaciju arhivskih poslova. U rujnu 1991. god. Verhovna Rada URSS obvezala je Vijeće državne sigurnosti URSS predati na stalno čuvanje Glavnoj arhivnoj upravi u Kabinetu ministara URSS i njegovim lokalnim ustanovama dokumente koji imaju veliko značenje za objektivnu ocjenu društveno-političkih procesa, masovnih represija, rehabilitacija i osiguravanja zakonskih interesa građana. Prema tom rješenju, devedesetih godina Služba sigurnosti Ukrajine predala je državnim arhivnim ustanovama više od milijun i pol arhiviranih dosjea od kojih se blizu 170 tisuća odnosi na rehabilitirane građane. Uslijed takve «migracije» dokumenata, dio fonda Državnog arhiva Službe sigurnosti Ukrajine formiranog u travnju 1994. godine se raspršio. To je dovelo do stvarnog rušenja principa jedinstva rijetkih fondova, čiji su tvorci bile specijalne službe koje su djelovale u Ukrajini. S vremenom su se istraživači političkih represija i totalitarizma, među kojima i urednici zbornika dokumenata o Gladomoru 1932-1933. god. u Ukrajini, zakonski sukobili s problemom pojave dokumenata u GDA SB² Ukrajine o izdvojenim periodima, sferama, metodama i mehanizmima djelovanja Državnog političkog upravljanja USRR (rus.: Gosudarstvennoe političeskoe upravljenje, GPU) i njegovih struktura. Korisnici arhiva nisu mogli pronaći nikakve dokumentirane tragova sudjelovanja DPU-a u uništavanju ukrajinskog sela, što je postavilo određena pitanja glede dostupnosti fonda GDA SB Ukrajine. Negativne ocjene su djelomično demantirale rezultate rada nad pripremom izdanja «Glad u Ukrajini. 1946-1947. god. Dokumenti i materijali» u koji su dodani, kako je rečeno u predgovoru, dokumenti iznimne znanstvene vrijednosti ranije zatvorenih specijalnih fondova Službe sigurnosti Ukrajine. Niz dokumenata sovjetskih organa državne sigurnosti u kojima je riječ o gladi i represiji 1932-1933. god. objavili su istraživači u središnjim i pokrajinskim arhivima sistema Državnog odbora arhiva Ukrajine i uveli ih u znanstveni opticaj.

Ako obratimo pažnju na vrijeme publikacija posvećenih gladomorima, a i provođenju odgovarajućih konferencija, objašnjava se određeno pravilo: većina znanstvenih pothvata i izdavačkih projekata ostvarila se u godinama tužnih obljetnica gladomora u Ukrajini. To je posredno ukazivalo na nedosljednost u proučavanju tragičnih događaja i hitnu potrebu stvaranja samostalnog znanstvenog centra za kompleksno istraživanje problema, stimuliranja prostornog istraživanja i cjelokupnog opisa arhivnih materijala, uređivanja kolekcije dokumenata i dr. Za dokumentarno osvjetljenje uzroka i posljedica gladovanja u Ukrajini i

---

¹ *Rozsekrečena pamjatj*. Kijev, 2007

² Stručni državni arhiv Službe sigurnosti Ukrajine

objašnjenja tih sastavnica izvorne baze od kojih su sastavljeni fondovi sovjetskih specijalnih službi, velike su napore uložili O. M. Veselova, V. I. Maročko, O. M. Movčan, S. V. Kuljčycjkyj, R. J. Pyrig, J. I. Šapoval, J. P. Šatalina i drugi ukrajinski povjesničari. Od stranaca nad dokumentima GDA SB Ukrajine vezanih za Gladomor 1932-1933. god. u Ukrajini, radio je profesor Harvardskog sveučilišta (SAD) Terry Martin.

Sistemska proučavanja dokumenata o Gladomoru, čiji su rezultat bile i publikacije novih znanstvenih radova, uređivanje zbornika dokumenata, zaštita disertacijskih istraživanja, aktivizacija bilješki svjedočanstava očevidaca Gladomora, počinje 2005. god. Zasad je svrshodno rezimirati važnije rezultate ambicioznog istraživanja fondova GDA i regionalnih organa Službe sigurnosti Ukrajine i razmotriti najviše informativne i rijetke dokumente od kojih je većina u broječanom formatu i objavljena na Internetu na stranici SB Ukrajine 2006. god. i postala je osnovom izložbe «Otkriveno sjećanje».

Za tumačenje osnovnih pravaca i oblika djelovanja DPU USRR za vrijeme Gladomora, teško je ponovno procijeniti značenje normativno-poredbenih dokumenata tajnog djelovanja kojima su upravljali organi DPU USRR i koji su određivali političko-pravnu osnovu njihove uloge u životu društva. Nažalost, postojanje, u arhivima Ukrajine uopće, i u poznatom arhivu Službe sigurnosti Ukrajine, posebno normativno-poredbenih dokumenata Ujedinjenog državnog političnog vodstva SSSR (rus.: Ob'edinennoe gosudarstvennoe političeskoe upravlenie, OGPU) je vjerojatnije iznimka, nego pravilo. Središnja tijela sovjetskih specijalnih službi po njima poznatim zakonima djelovanja, nastojali su ne dati republikim sumnjama dokumente vezane za smjer svoje djelatnosti. Po pravilima tajnosti mnogo je dokumenata podlijegalo vraćanju pošiljaocima ili su sistemski uništavani, budući da su postojali rokovi i strog poredak prebrojavanja u čuvanju konkretnog tipa dokumenata. Period 1919. god. – prva polovica tridesetih godina jedna je od najvećih rupa u fondu zapovijedi GDA SB Ukrajine. Ako su dokumenti i ostali na mjestima, bilo je to ponajprije potpuno slučajno. Dakle, detaljna informacija o djelima središnjih organa sovjetskih specijalnih službi 1932-1933. god. treba se nalaziti u Moskvi, gdje su se nalazile sve poluge upravljanja sistemom, koji je naime i doveo do gladovanja u Ukrajini. Zapravo su nepoznate i te činjenice, koje su uzrokovale gotovo potpun izostanak naloga i zapovijedi u Stručnom državnom arhivu Službe sigurnosti Ukrajine DPU USSR 1922-1923. god. Moguće da su se tu pojavile sve okolnosti, kao i u slučaju sa dokumentima saveznog Centra. Nije isključeno da su bili izgubljeni za vrijeme Drugog svjetskog rata kada su se arhivni dokumenti odvozili iz Kijeva u Kazahstan. Mogli su postojati i drugi razlozi, za koje nema dokumentiranih potvrda. Dokumenti otkriveni u GDA SB Ukrajine koji daju novo svijetlo na Gladomor 1932-1933. god. u Ukrajini mogu dovesti do nekoliko izvora...

Široko polje za traženje iskaza o Gladomoru 1932-1933. god. u Ukrajini otkrivaju arhivno-istražni dosjei. Tipični su natipkani dokumenti, prisutnost prikaza rukopisnih oblika, korištenje obrazaca i papira razne kvalitete. Praktički sve što je dospjelo u dokumentaciju organa DPU, dobilo je znak tajnosti i dugo vremena je bilo nedostupno istraživačima.

Sumnju ne izaziva važno značenje dokumenata u kojima se razotkrivaju različite točke suradnje DPU USRR i vodećih organa boljševitske partije. Na žalost, malo ih se sačuvalo, ali oni ipak zaprepašćuju razmjerima borbe protiv naroda u periodu oduzimanja ljetine, podsjećajući na izvještaje s fronta. Jedan od vrijednih povijesnih dokumenata koji se čuva u

GDA SB Ukrajine je kopija izvotka iz zapisnika № 116 sa zasjedanja politbiroa CK VKP(b) u rujnu 1932. god. sa faksimilnim potpisom sekretara CK J. Staljina i originalom pečata CK VKP(b). Izvotku je dodano samu «Instrukciju po primenjeniju postanovljenja CIK i SNK SSSR ot 7/VIII 32 god. ob ohrane imušestva gossudarstvennih predprijatij, kolhozov i kooperacii i ukrepleni obščestvennoj (socialističeskoj) sobstvennosti». Dokument jasno svjedoči tko je stvarno bio organizator zločina protiv naroda. Iz njega postaje razumljivim i to, zašto su se primjenjivale takve neljudske metode pri oduzimanju ljetine i koje ogromne razmjere je dosegao teror protiv seljaka u Ukrajini kojemu je boljševitska vlada dala slobodne ruke. Ne manje naredbenim je tajno pismo Staljina od 7. prosinca 1932. god., koje je bilo munjevita reakcija voždja na poslone materijale istrage o potpori oduzimanja ljetine u Orihivskom rajonu Dnjipropeetrovske oblasti od strane predsjednika DPU USSR S. Redensa 3. prosinca u tajni odjel CK VKP(b). Još ranije, 27. studenog 1932. god., rukovodilac DPU izrazio je mišljenje o neophodnom provođenju istrage za pozivanje na odgovornost rukovodilaca Orihivskog područja Glavnom sekretaru CK KP(b)U C. Kosioru. Staljin je primljene dokumente vezane uz sabotazu oduzimanja ljetine u Ukrajini definirao karakterističnima za veliki dio područja Socijalističkog saveza. Kopije Redensonovog pisma CK VKP(b), zapisnici saslušanja sa odgovarajućim prikazima predsjednika gradskih komuna, upravitelja MTS-a, rukovodioca uprave područja i odgovornog za izvođenje plana RBK, zajedno s popratnim pismom Staljina bili su rašireni u SRSR i povratnicom su se vratili u Ukrajinu. Dokumentima su se djelomično koristili istraživači u pripremi za tisak znanstveno-dokumentarne serije knjiga «Rehabilitirani poviješću».

Za istraživače Gladomora 1932-1933. god. nesumnjiv interes potaknut će originali pisma V. Golovine državnom tužiocu Zaporoške pokrajine, u kojem se jačanje represije direktno povezuje s dolaskom Molotova i Kaganoviča u Ukrajinu, zapisnici saslušanja svjedoka 1964. god., posvjedočeni arhivni izdaci iz rješenja tajništva Komiteta Dnjipropeetrovske pokrajine KP(b)U i biro Orihivskog područnog komiteta stranke za listopad 1932. god. Mnogo dokumenata se upućivalo iz DPU USRR u CK KP(b)U na ime Kosiora. Pojedini su sadržavali inicijative koje su poticale na određena djela CK, ali većina je sadržavala isključivo informativni karakter. To su bili ponajprije izvještaji o borbi organa DPU sa sabotazom oduzimanja ljetine, rasprodavanjem i krađom žita u kolhozima, obavijestima o «desno-opportunističkim raspoloženjima» članova, o kandidatima za člana partije i Komsomola u vrijeme oduzimanja ljetine, izvještajni i službeni zapisi. Vezano uz to, sa stanjem na dan 20. studenog 1932. god. navode se statistički podaci o Vinnickoj, Dnjipropeetrovskoj, Doneckoj, Kijevskoj, Harkivskoj, Černihivskoj pokrajini – zajedno blizu 200 područja i 400 sela Ukrajine. U izvještajima se javljalo detaljno o tome tko je, gdje i u kojim uvjetima protestirao protiv oduzimanja ljetine, smatrajući ih nerealnima, pri čemu su nezadovoljstvo i otpor bili masovni. Iz službenog zapisa načelnika Harkivskog pokrajinskog odjela DPU USSR Timofejeva vidi se da je Kosior osobno davao direktive za privođenje među rukovodećim aparatom kolhospa (kolhoza). Original Timofejevljevog zapisa i kopija obavijesti koju je predao u CK KP(b)U registriraju kategorije i broj privedenih u kolhospima Harkivske pokrajine.

Novo svojstvo međusobnog djelovanja DPU USSR i CK KP(b)U otkriva izvještaj koji je S. Redens poslao na ime S Kosiora 22. studenog 1932. god. U njemu se spominje direktiva

politbiroa CK KP(b)U skladu s kojom su organi DPU odredili provesti «masovnu operaciju nanošenja djelotvornog udara na klasnog neprijatelja». Na zahtjev CK KP(b)U posebna pažnja obraćala se područjima koja su u prošlosti bila najviše pogođena «petljurivščinom». Redens je podijelio sa Kosiorom sve detalje operacije koja se morala završiti sa «proturevolucionarnim» centrima koji su organizirali sabotažu i rušenje kampanje oduzimanja ljetine. Molio je politbiro CK KP(b)U da utvrdi određene mjere i direktivu o aktivizaciji djelovanja pokrajinskih komiteta partije. Odobravanje djela, koja su praktički počela ranije nego je napisan izvještaj, očito nije kasnilo jer je u Ukrajini 3. studenog 1932. god. počela operacija koja je obuhvatila razne socijalne grupe u gradu i na selu, dovela do brojnih represivnih mjera. Mogućnost pojašnjenja njezinog toka u statističkom mjerilu daju dokumenti fonda statistike GDA SB Ukrajine. Brojčani podaci rječito pokazuju intenzivan operativno-istraživački posao organa DPU na selu, gdje su po svojoj liniji radili suradnici posebnih odjela, tajno-političnih odjela, ekonomskog upravljanja.

Kako tvrdi opća statistika, kroz deset mjeseci 1932. god. na odgovornost je pozvano 21362 seljaka, od toga 19740 privedeno. Strijeljanja su bila rijetka; prevladavala su hapšenja u koncentracijske logore i progonstva. Da ne opustoše zemlju u potpunosti, gotovo polovicu zarobljenih seljaka su oslobodili. A već u popisu pritvorenika od strane organa DPU «povezanih s operativnim pritiskom», koji je potpisao načelnik brojno-statističkog odjela Buškmana 20 prosinca 1932. god., naveden je broj od 16122 osobe. Dokument među njima dijeli u posebne odjele kulake, srednjestojeće, siromahe, kolhospnike, radnike, službenike, predsjednike kolhospa i seoskih vijeća, računovođe, članove i kandidate za člana partije.

Najraširenija vrsta «zločina» bili su po statistici DPU USSR: otpor izvozu kruha, rasprodaja i skrivanje kruha. Stupac vezan uza skrivanje ili krađu kruha uvodi se u statistički izvještaj DPU od rujna 1932. god. Iz njega proizlazi da su do prosinca pokrajinski odjeli DPU na sud predali dosjee s krivnjom zbog nedavanja žita državi 862 osobe i u krađi kruha – tisuću i pol osoba. Iz dokumenata statističkog izvještaja doznajemo i o rastu preprodaje žita po špekulantskim cijenama, neslaganje elitnog dijela stranačkih i državnih djelatnika s politikom spremanja zaliha žita. Vezano uz aktivizaciju rada DPU na selu u brojno-statističkom odjelu skupljali su popis o količini kolhozni i individualnih gospodarstava, oporezivanih prirodnom novčanom kaznom za neprovođenje plana oduzimanja ljetine, o osuđenicima «trojkom» i «posebnim vijećanjem» pri kolegiju DPU USSR za agitaciju protiv spremanja zaliha žita, prikrivanja i rasprodaje kruha, otpor prema njegovom izvozu i dr.

(Informacije pronađene na Krimu)... U odredbama ukrajinskih povjesničara još nije bilo sličnih dokumenata. Njihova vrijednost je u tome što oni daju mogućnost pogleda na Gladomor 1932-1933. god. u Ukrajini s dodirnom teritorija, koji od 1921. god. ima autonomna prava u sastavu RSFSR (Ruske Federacije). Datumi dokumenata su siječanj 1932. god. – kolovoz 1933. god. Na neophodnost čvrstog izvršenja Instrukcija za provedbu naredbi CVK i RNK SSSR od kolovoza 1932. god. posebno pokazuje okružnica Ekonomskog odjela PP ODPU na Krimu, pri čemu se dokument objašnjava kao «posebna instrukcija ODPU». Mnogo dokumenata pokazuje kako pojačati «čekistske usluge» kolhoza i sovhoza, boriti se za rušenje zabrana trgovine mesom, maslacem, žitom, brašnom. Detaljnu analizu zaslužuju okružnice PP ODPU na Krimu, u kojima se radi o borbi s takozvanim špekulantima. Već

u veljači 1932. god. načelnici područnih odjela i područja ovlašteni PP ODPU na Krimu, održali su zadaću - prekriti navalu ukrajinskih i sjeverno-kavkaskih «špekulanata» koji otkupljuju kruh na poluotoku. Vjerojatnije je, nakon što su održali direktivu organa ODPU i policije, da im se predlagalo oduzeti kruh svima koji su ga vozili s Krima više od jednog puda, obraćajući posebnu pažnju na sjeverni pravac. Dokumenti s naredbama u kasnijem periodu zahtijevali su još žešće mjere s ciljem obustave kretanja zaliha žita s Krima u, kako su ih nazivali, «crnim kolima».

... Za istraživanje Gladomora 1932-1933. god. u Ukrajini veoma važno značenje imaju naredbe DPU-a koji su transformirali naredbe partijsko-državnih organa u ODPU ili čak inicijativno odredili cilj svojim sumnjama u skladu s dobivenim funkcijama. Dio takvih naloga odnosi se upravo na taj period kada su ukrajinskom proizvođaču poljoprivredne robe konačno slomljena leđa. Pažnju privlači to, što je represija u godinama Gladomora imala protuukrajinsko usmjerenje, ako se «antisovjetska», «kontrarevolucijska», «štetočinska» «ustanička» i druga neprijateljska djelatnost poistovjećivala u rješenjima partijskih organa i DPU sa «petljurivščinom», «mahnovščinom», «ukrajinskim nacionalizmom»³. Zglobni mehanizam zajedničkog djelovanja na svim razinama sumnji VKP(b)-ODPU osiguravao je istovremeno miješanje ukrajinizacije sa smirivanjem ukrajinskog sela kroz duhovno i fizičko uništavanje njegovih boljih proizvođača, nositelja ukrajinske svijesti i kulture, potencijalno spremnih na borbu za neovisnu Ukrajinu.

... Praktično su u svim pravcima rada DPU USRR dominirali ti koji su bili povezani sa selom. Naredba je prepoznata kao glavna zadaća organa političnog upravljanja za osiguravanje proljetne sjetvene kampanje. Tom radu podređivalo se širenje nemilosrdne borbe s banditizmom kako bi se do proljeća definitivno likvidirala «široka mreža ustaničkih središta u područjima i u selima svih pokrajina Ukrajine», a također jačanje političke potrage u prijenosu i osiguravanju obrane tereta s namirnicama. Iz naredbe V. Balickog jasno je da su u ODPU svim mjerama težili spriječiti uspostavu veze među «proturevolucijskim» elementima gradova i sela. Naime, to je trebalo omesti uvođenje reda u obavještajnom radu i mobilizaciji djelatnosti obavještajaca među radnicima i seljacima.

... Puna cinizma je naredba DPU USRR № 536 od 5. studenog 1933. god., potpisana zamjenikom predsjednika DPU K. Karlsonom i posvećena 16. obljetnici Listopadske revolucije. Osim pozdrava čekistima i borcima vojske DPU, naredba je sadržavala definiciju mjesta i uloge organa u povijesti nakon Listopadske revolucije, kao vjernog stražara diktature proletarijata, jakog odreda BKP(b), ujedinjenog «uokolo Lenjinskog CK i Kolegija DPU». U uglavnom sadržajno kratkom dokumentu nisu zaobiđene «pobjede na frontu raširenog dolaska socijalizma», na koje se odnosi i likvidacija kulaka kao klase. Svečana naredba podignuta je na licemjernoj usporedbi, s jedne strane, kapitalističkog svijeta, gdje se ruši ekonomija i «nečuveno rastu glad i zločini, gdje su milijuni seljaka prisiljeni na smrt od gladi» i, s druge strane, socijalizam u zemlji Sovjeta, gdje kolhoznici «koračaju k imućnom kulturnom životu».

---

3 Simon Petljura, Nestor Mahno su predstavnici ukrajinskog nacionalnog pokreta poslije sloma ruskog carizma, pružali su otpor ruskom boljševizmu 1920-ih godina te su postali u sovjetskoj propagandi simbolima „ukrajinskog nacionalizma“ (op. ured.)

Iz zapovijedi možemo doznati i o sudjelovanju čekista u kampanjama za oduzimanje ljetine. Tako, 1933. god. u Harkovskoj oblasti s takozvane provale na žetve seljaka, odvodili su suradnike središnjeg aparata i pomoćnih poduzeća, dijelove vojske DPU i policije, koji su pokazali na djelu «kako sovjetski treba raditi na kolhosnim poljima».

Posebno značenje za istraživanje raznih aspekata problema Gladomora u Ukrajini 1932-1933. god. imaju arhivno-istražni dosjei. Njih ima puno manje nego što je bilo pritvorenih u vrijeme kolektivizacije, razkulačenja, oduzimanja mesa i ljetine, drugih mjera organa vlasti u ukrajinskom selu, koje su popraćene strijeljanjem, hapšenjem, izgnanstvom, moralnim i fizičkim terorom. Ipak, bit će pogrešno istraživati arhivno-istražne dosjee samo u vrijeme Gladomora. Kasnijih godina zatvorenici ili preslušavani u svojim iskazima otkrili su tok događaja, obavještavali poznate im činjenice širenja gladi u republici, slučajeve ljudožderstva, otpor zbog oduzimanja ljetine, izražavali osobne stavove prema uzrocima i posljedicama jako teškog života seljaka. Težeći sakupiti maksimum informacija, istraživači su marljivo zapisivali sve rečeno za vrijeme istrage, pri čemu je bilo jako bitno u kom su smjeru tada radili. Nerijetko su podaci dobiveni na takav način postali ili optužbe za kontrarevolucijsko protusovjetsko djelovanje konkretnih osoba (1930. godine), ili su služili jednom od osnova za rehabilitaciju osuđenih (kraj pedesetih – prva polovica šezdesetih godina).

Osim službenih rješenja o pretresima i hapšenjima, zapisnika saslušanja, suočavanja, prikazivanja svjedoka, arhivno-istraživački dosjei sadrže opis zaplijenjenih stvari, spise o uništenju određenih materijala, ankete zatvorenika, dokumente, dovedene osobe u procesu istrage, pakete s materijalnim dokazima i sa osobnim dokumentima, optužni zaključak. Među materijalnim dokazima istraživači mogu otkriti i osobne zapise okrivljenog – dnevnike, prozna i poetična djela, između ostalih i takva, što oslikavaju strašnu sliku Gladomora.

Dnevnicima ili zapisima očevidaca, stvoreni neposredno prije 1932-1933. god., također i pojedinačne fotografije, koje se jako rijetko susreću u arhivnim fondovima, važna su dokazna osnova Gladomora-genocida u Ukrajini. Izuzetnost tih svjedočanstava određuje se nekolicinom okolnosti. Prvo, njihovi tvorci mogli su biti manje-više obrazovani ljudi, spremni shvatiti i dokumentirati događaje. Drugo, trebalo je imati veliku hrabrost u gladnom ili polugladnom stanju naći u sebi duhovnu i fizičku snagu za vođenje zapisa za koje je staljinski režim nemilosrdno kažnjavao. Treće, tokom desetak godina postojanja sovjetske vlade takva svjedočenja su oduzimana i uništavana, a njihove je autore čekalo dugo vrijeme neslobode.

Godine 2007. u vrijeme izvođenja izložbe *Otkriveno sjećanje* u arhivu privremenog čuvanja Uprave SB Ukrajine u Černjivskoj pokrajini, u jednom arhivnom kriminalističkom dosjeu, bile su objavljene jedinstvene snimke. Njihov autor je Bokanj Mykola Fedorovyč – fotograf-obrtnik, živio je u naselju Baturin Černjivske pokrajine. Sačuvane su njegove fotografije i zapisi, posebno one datirane od 1933-1934. god. Fotografski dokumenti potvrđuju gladovanje obitelji i smrt od iscrpljenosti jednog od njegovih sinova – Konstantina, također i potpuno uništenje mnogih ukrajinskih obitelji uslijed socijalne kataklizme sovjetske dobe.

Osuđeni za sistemsku protusovjetsku agitaciju i kontrarevolucijsku djelatnost, Bokan M. F. i njegov sin Boris, koji je ocu pomagao izrađivati slike, 1938. god. osuđeni su na lišavanje slobode razmjerno na 8 i 5 godina. Obojica su poginuli u koncentracijskim logorima.

Kroničarem nastupanja smrti od gladi postala je Oleksandra Mikolajivna Radčenko, koja

je uoči pritvora u kolovozu 1945. god. živjela u gradu Gorodok Kamjanec-Podiljske (sada Hmeljnicka) pokrajine, te je od 1926. god. vodila dnevnik. Upravo je on bio glavni krivac nekadašnjoj učiteljici kod iznošenja osude Kamjanec-Podiljskog pokrajinskog suda u prosincu 1945. god. Zbog optužbe za «klevetu na kolhozni poredak, na mjere partije i vlade», autoricu dnevnika osudili su do deset godina u popravno-radnim logorima bez prava tokom pet godina. Zapise O. M. Radčenko 1920-ih godina istražitelji su uništili zato što ne predstavljaju «nikakvu vrijednost». Do nas je došlo šest školski bilježnica; tri obuhvaćaju 1930-1934. godine. Prvi zapis o Gladomoru datira iz veljače 1930. god., posljednji – iz veljače 1935. god. Napisani rastegnutim rukopisom, tintom ili olovkom, dnevnicima govore ustima Oleksandre Mykolajivne potomcima, mole ih vjerovati u istinitost njezinih riječi.

Vrijedno je obratiti pozornost na još jednu okolnost pisanja dnevnika. Oleksandra Mykolajivna je jako voljela i osjećala prirodu, i nije uzalud uoči rata počela raditi kao meteorolog. Možda su zato u njezinim dnevnicima često zabilježena promatranja po vremenskim uvjetima, čak i u jeku Gladomora. Budući da je bila u teškom stanju, ni jednom riječju nije pisala o slaboj ljetini ili suši u Ukrajini 1932-1933. god., već je zapisivala o točno usmjerenom gušenju ljudi, o njihovom bezumlju zbog gladi, ne obraćajući pažnju na blagodatnu rodnu zemlju, na neizrecivu želju živjeti s pogledom na bujanje vrtova, trava, tople proljetne i ljetne kiše.

Identičnost i vjerodostojnost rukopisa O. M. Radčenko, koji su služili kao dokaz protiv nje u optužbi za «kontrarevolucijsko» ili «protusovjetsko» djelovanje zbog opisivanja čudovišta gladi, ne izazivaju sumnju. Na temelju svojih proračuna, navela je broj poginulih u vrijeme Gladomora – šest milijuna. Svjedočanstva napisana vlastoručno, osobom srednjeg staleža, čija je obitelj gladovala, ali ipak preživjela, sadrže pravu informaciju koju sovjetska vlada nije prihvaćala. Na sudskom zasjedanju u gradu Proskurov (sada Hmeljnickij) izjavila je: «Posvetila sam dnevnik svojoj djeci kako bi ga za 20 godina pročitali i vidjeli kako je patio i stenjaio narod, kakva strašna glad je bila... Djeca neće povjerovati da su takvim žestokim metodama gradili socijalizam... U Ukrajini je 1930-1933. god. ukrajinski narod proživljavao užas». Jedna od kćeri o kojoj piše u dnevniku - Elida Vasylijvna Zolotoverha – javila se kada je čula u jednoj radijskoj emisiji o majčinih zapisima koje je namjeravala sakriti 1945. god. Stigavši u Kijev iz Izjuma Harkivske pokrajine nakon pedeset godina, Elida Vasyjivna ponovno je uzela u ruke te dokumente totalitarne epohe i prvi put se upoznala s arhivsko-kriminalističkim dosjeom svoje majke. Na molbe suradnika GDA SB Ukrajine, predala je nove dokumente iz obiteljskog arhiva i nastupila s uspomena u vrijeme rada na izložbi “Otkriveno sjećanje” u studenom 2006. god. u Kijevu.

Veliki interes istraživačima predstavlja dnevnik 1932-1935. god. Dmytra Dmytrovyča Zavoloke, otkriven u GDA SB Ukrajine. Njegov lik ima posebno značenje pri ocjeni dnevnika kao povijesnog izvora za istraživanje Gladomora u Ukrajini. Stvar je u tome što je D. D. Zavoloka došao sa sela, ali je stranačku karijeru izgradio u Kijevu orijentirajući na to svoj prirodni razum i radišnost. Od veljače 1932. god. radio je kao partijski istražitelj u Kontrolnoj komisiji Kijevske pokrajine, uoči pritvora bio je na čelu odjela kulture i propagande (kultprop) Lenjinovog područnog partijskog komiteta u Kijevu i bio je član ureda područnog komiteta partije. Potajno je vodio dnevnik ne zamišljajući da će njegova oklijevanja i promišljanja o politici boljševičke partije, čiju je volju dugo vrijeme savjesno izvršavao, zauvijek slomiti njegov život.

D. D. Zavoloku je uhapsio tajno-politički odjel Kijevske pokrajinske uprave NKVD USSR, 19 rujna 1935. god. U vrijeme pretresa oduzeli su mu dvije bilježnice sa osobnim zapisima. Kao «dnevnik», dokument je stalno istican u vrijeme istrage i iznošenja osude, a zapravo su to prije svega zapisi mladog čovjeka, sposobnog partijskog funkcionara donje karike.

Sadržaj zapisa toliko je zaprepašćivao otvorenom osudom politike na selu da je specijalni kolegij Kijevske pokrajinske suda odlučio provesti zatvoreno sudsko zasjedanje u vezi D. D. Zavoloke, a poslije iznosa konačne osude po zapovijedi predsjednika specijalnog kolegija pokrajinske suda Voronova, obje bilježnice su spaljene.

U GDA SB Ukrajine u kriminalističkom odjelu D. D. Zavoloke otkriven je prvi primjerak natipkanog teksta tog dnevnika. Do 1964. god. sačuvao se među materijalima sekretarijata KGB u Vijeću ministara USSR, zatim – u fondu tajnog djelovodstva i samo je uz pristanak dodan u dva toma arhivno-istražnog dosjea. Nemogućnost usporedbe pretiska dnevnika, ostvarenog u Kijevske pokrajinske uprave NKVD USSR sa originalom, uvjetuje neophodnost znanstvene analize izvora cijelog skupa dokumenata arhivno-istražnog dosjea – izjave, zapisnika saslušanja i sudskih zasjedanja (postojeći originali i kopije natipkanog teksta), obavijesti, rješenja organa suda i državnog tužioca. Kritička metoda daje mogućnost utvrditi vjerodostojnost kopija zapisa D. D. Zavoloke i ograditi se od grešaka kojih možda nije bilo u izvorniku. Rad nad tekstem dnevnika potiče na zaključak o podudarnosti njegovog sadržaja sa originalom, nekrivotvorenje zapisa.

...Upoznavanje s rehabilitiranim dokumentima još preglednije otkriva tragediju ljudi koji su bili sumnjivi ili uopće nisu prihvaćali samo upravljanje, masovne pretrese, hapšenja s ciljem odvajanja žita, čak i fondove sa sjemenom. Istina, takvi dokumenti sastavljeni u drugo povijesno doba, sposobni su i obnoviti istinu, zahvaljujući dodatnim istraživanjem, preslušavanjem svjedoka, nepristranošću istražitelja i sl., i ponekad stavljati veo na srž posla, po novom - krivotvoriti ga. Uzrok posljednjem nije bio samo razina savjesti, urednosti i kvalifikacije radnika organa pravosuđa, već i prije svega njihova partijska pripadnost. Politična angažiranost i svrsishodnost unaprijed su označavali podlogu opravdavajućim zaključcima post staljinskog vremena, između ostalog i povezanih sa represijama u vrijeme gladomora.

Oštre ocjene krivaca Gladomora 1932-1933. god. i brojne činjenice koje potvrđuju njegove masovne žrtve, nalaze se u dosjeima GDA SB Ukrajine s informativnim dokumentima o «banditsko-terorističkim pojavama», a također i o volji raznih vrsta stanovništva u Ukrajini. DPU USSR su u svojim redovnim izvještajima i izvještajnim zapisima detaljno informirali CK KP(b)U o situaciji u svim pokrajinama Ukrajine u vrijeme Gladomora. Novo svjetlo na mah borbe seljaka protiv mjera Sovjetske vlade daju specijalna izvješća o protupartijskim i protusovjetskim pojavama pripadnika partije na prometnim sredstvima i o oduzimanju ljetine 1932. god – početkom 1933. god. u nizu pokrajina Ukrajine. Posljednji dokument sadrži formalno opreznu i sadržajno zaprepašćujuću obavijest o «registriranim prehrambenim poteškoćama» u «pojedinih selima nekih regija Ukrajine». Stil dokumenta odaje s jedne strane, težnju autora dati partijsko-državnim organima istinu o stanju na selu, a s druge strane, ne navući njihov gnjev. U dokumentima se radi o seljacima i njihovoj upotrebi zamjenske hrane, širenju želučanih oboljenja, oticanja, smrtnim slučajevima u Kijevske,

Vinickoj, Dnjiproperetrovskoj i Doneckoj pokrajini, ljudožderstvu u Umanskom i Skvirskom području Kijevske pokrajine, i o tome da su organi DPU po tom pitanju informirali područne organizacije sa ciljem davanja pomoći gladnima.

...Dokumenti DPU, a posebno izvještaji sastavljeni po pismima iz sela slanih Crvenoj armiji, a također i izvještaj o situaciji u dijelovima crvenoarmijske vojske, potvrđuju: 1933. god. glad u Ukrajini nije prestala. Evo najkarakternijih citata iz pisama seljaka svojoj djeci, napisanih sljedeće godine. «Na današnji dan u našem kolhozu sav posao stoji zato jer je narod gladan, otečen i umire». «Kolhoz ne daje kruh; kruh smo dali državi, a sami smo gladni i bos. Kod nas je strašna glad, mnogo ljudi je umrlo od gladi. Jedna je žena ugušila svoje četvero djece i živjela je sama gladna dva tjedna». «Dragi sine. Svi ćemo umrijeti od gladi jer u našem majuru ima puno gladnih. Pojeli smo sve ostatke stočne hrane, tako da okolo svi umiru».

Izvještaji takvog karaktera zaplijenjeni od strane tijela DPU, datiraju od svibnja i prosinca 1934. god. Pošiljaoci su živjeli u raznim područjima Dnjiproperetrovske, Donecke, Odeske, Harkivske pokrajine. Roditelji su savjetovali vojnicima Crvene armije da se nakon završetka službe ne vraćaju kući.

Uz izvještaje o sadržaju pisama seljaka, sačuvani su citati iz priopćenja operativnog odjela DPU o raspoloženju pripadnika Crvene armije. U njihovom dopisivanju (pregledano je više od 200 tisuća pisama samo iz prve polovice veljače 1934. god.) operativci su izdvojili kao osnovne pritužbe na glad u vojsci. Kod kuće nisu ni pročitali istinu o životu u vojsci, o «gladi poslije gladi». Po izvještaju operativnog odjela DPU pisma «negativnog» sadržaja namjeravali su poslati iz Kijevskog, Žitomirskog, Harkivskog, Černjihivskog, Vinnickog, Čugujivskog, Berdičivskog i Odeskog garnizona.

Prikazano najbolji dokumenti GDA SB Ukrajine o Gladomoru 1932-1933. god. u Ukrajini čuvaju se pretežno u Kijevu, ali i u pokrajinskim središtima, i u Autonomnoj Republici Krimu. Oni su važan povijesni izvor za objektivno obnavljanje procesa, te su određivali mjerila, društveno-političke, socijalno-ekonomske, genetske, kulturne, moralno-psihološke i druge posljedice Gladomora u Ukrajini. Analiza otkrivenih dokumenata pokazuje njihovu vrijednost i za proučavanje metoda kolektivizacije, protivljenju seljaka politici boljševičke vlade. Ti dokumenti, osvjetljavaju djelovanje sovjetskih organa državne sigurnosti na selu, i samim time daju mogućnost učiniti još jedan težak korak u spoznaji povijesne istine.

Literatura

Galuzevij državnyj arhiv Služby bezpeky Ukrajini (dalje – GDA SB Ukrajini). – F. 16. – Op. 25 (1951. god.). – D. 3. – Str. 1.

GDA SB Ukrajini. – F. 16. – Op 25 (1951. god.). – D. 3. – Str. 2. zv.

Po sadašnjoj administrativno-teritorijalnoj podjeli Ukrajine, Orihivsko područje pripada Zaporizkom području.

GDA SB Ukrajini. – F. 16. – Op. 25 (1951 p.). – D. 3. – Str. 105.

Kovtun G. K., Vojnaloyič V. A., Danyljuk J. Z. Masovi nezakonni represiji 20-ih-počatku 50-ih na Poltavščini. – U knj.: Reabilitovani istorijeju. – K., Poltava: Ridnyj kraj, 1992. – S. 14-16.

GDA SB Ukrajini, Zaporizžja. – Dj. P-12289. – Str. 219–221.

GDA SB Ukrajini. – F. 16. – Op. 25 (1951. god.). – D. 3. – Str. 70.

Nikoljskij V. M. *Represivna dijeljnost GPU USRR v roky golodomoru 1932-1933. god.* // Iz arhiva VUČK-GPU-NKVD-KGB. – 2001. - № 1 – S. 110-121. U publikaciji su korišteni podaci dosjea № 9 tog fonda

GDA SB Ukrajini. – F. 42. – D. 9. – Str. 212.

14. Krimaska izvanredna komisija (Krimčeka) osnovana je 1919. god. i bila je podređena VUČK; na početku su imali zajedničkog opunomoćenog predstavnika VČK u gradu Harkovu. Godine 1930. u gradu Simferopolju djelovalo je posebno opunomoćeno predstavništvo ODPU na Krimu (od listopada 1921. god. – Krimaska ASSR u sastavu RSFSR). Arhivne dokumente predstavništva uređivali su suradnici Glavne uprave SB Ukrajine u ARK.

GDA SB Ukrajini. – F. 9. – Op. 2. – D. 88. – Str. 25–29.

Golodomor_2_†_1.10.08.2007 7:00 Page 43, 44

Paket s materijalnim dokazima.

GDA SB Ukrajini, Hmeljnycjkij. – D. P. 26539. – Str. 60.

GDA SB Ukrajini. – F. 49905 fp. – T. 3.

O sudbini D. Zavoloki vidi str. 552–553 u tom izdanju.

GDA SB Ukrajini. – D. 49905 fp. – T. 2. – Str. 94.

Koncentracijski logori 1930. god. su likvidirani preimenovanjem na «popravno-radne», ali se stari naziv mogao čuti čak do početka pedesetih godina.

GDA SB Ukrajini. – F. 13. – D. 72.

GDA SB Ukrajini, Harkov. – D. 37090 fp. – T. 2. – Str. 32.

GDA SB Ukrajini. – Kolekcija dokumenata «Golodomor 1932-1933. god. u Ukrajini». Obavijest u dosjeu o organizaciji «Kontrevoljucionnyj zagovor v seljskom hozjajstve – ukrajskij filial».

GDA SB Ukrajini, Harkov. – D. 37090 fp. – T. 1a.

GDA SB Ukrajini. – F. 13. – D. 131. – Str. 7.

Kalakura J. S. *Osoblyvosti džereloznavčoji kytyky arhivno-slidčyh dokumentiv // Arhivno-slidči spravy represovanyh: naukovo-metodyčni aspekty vykorystanja: Zb. Nauk. Prac. – K., 1998. – Str. 20.*

GDA SB Ukrajini. – F. 13. – D. 3. – Str. 51; f.16. – Op. 28 (1951. god.). – D. 18.

S ukrajinskog prevela Jelena Šoštarec

GLADOMOR U UKRAJINI I GPU

Osobito značenje dokumenata državnog arhiva Službe sigurnosti Ukrajine, kao povijesnih izvora, uvjetovano je time što nam omogućuju odrediti cijeli kompleks mjera koje je poduzeo boljševički centar od 1920. i na početku tridesetih godina u cilju pokoravanja Ukrajine – jedne od najvećih saveznih država u sastavu novoosnovane države, koja je dobila naziv Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika (SSSR). Dakle, izravna funkcionalna odredba sovjetskih tijela državne sigurnosti bila je vidjeti „sve i svakog“, operativno određivati i likvidirati realne i potencijalne prijetnje komunističkom režimu.

U tom kontekstu Gladomor 1932-1933. godine u Ukrajini bio je logični rezultat usmjerenih koraka vlade tijekom prethodnog povijesnog razdoblja. Zato prve izvore Gladomora treba tražiti, ne samo u socijalno-ekonomskom sektoru, kako se obično čini, već i u nacionalnoj i represivnoj politici kremaljskih „internacionalista“.

Boljševičko vodstvo u potpunosti se okoristilo takvim moćnim čimbenikom političke borbe, kao nacionalno-oslobodilačkim pokretom naroda bivših „rubnih“ država Ruskog imperija, uspjevši ih 1920-1925. godine obuzdati silom, uz pomoć taktike trenutačnih postupaka, a također, ne manje značajnim, gladi 1921-1923. godine kojim je paraliziran život većeg dijela Ukrajine.

Svoju su taktiku boljševici-lenjinovci realizirali u nekoliko osnovnih smjerova. Prvo, kroz vrbovanje za suradnju i nestajanje nacionalnih stranaka lijeve orijentacije. U Ukrajini su to bile Ukrajinska komunistička partija (borbisti), Ukrajinska partija lijevih socijalista-revolucionara (borbista), Ukrajinska komunistička partija (takozvani ukapisti).

Još jedan uspješan korak bilo je amnestiranje pobunjenika i nekadašnjih protivnika iz nacionalno-demokratskog tabora, a među njima i onih koji su emigrirali. Naposljetku, od 1923. godine počela se primjenjivati politika korijenizacije, tj. uraštavanja boljševičkog režima u masu neruskog stanovništva na račun nacionalno-kulturne liberalizacije (u USSR¹ – „ukrajinizacije“), što je u usporedbi s Novom ekonomskom politikom stabiliziralo političku situaciju. Zato se u sljedećim godinama centar upustio u žestoko djelovanje na „nacionalnoj fronti“. Posebno o tome svjedoče dokumenti ODPU-a² i DPU USSR-a glede borbe s „ukrajinskom kontrarevolucijom“ u svim njenim „oblicima“. Od 1926. godine ta je borba postala primarnom zadaćom tijela DPU-a, koji su osobitu pažnju pridavali određenim kategorijama stanovništva. Presudni čimbenik mogao je biti socijalni status čovjeka, pojedine biografske činjenice, sudjelovanje u političkom i društvenom životu u prošlosti, izobrazba, specijalne pripreme i vojna znanja. Skupljanje operativnog materijala za djelatne i bivše vojne osobe se, na primjer, dijelilo na dvije glavne linije. Dio časnika i vojnika, bez obzira na to jesu li služili u Bijeloj armiji ili nisi, našli su se pod odredbom „ruska kontrarevolucija“. A dio, posebno oni koji su za vrijeme 1917–1921. godine bili djelatne osobe u vojskama Ukrajinskog Centralnog Vijeća (UCR), armiji Ukrajinske države hetmana Skoropadskog, Ukrajinske Galicke armije (UGA), armiji Ukrajinske Narodne Republike (UNR), sudjelovali u usta-

1 Ukrajinska Sovjetska Socijalistička Republika

2 Udruženo državno političko upravljanje

ničkom pokretu, činili su kadrove „ukrajinske kontrarevolucije“. Tako je to bilo u stadiju prikupljanja informacija. Kada se dolazilo do takozvane realizacije nagomilanog „kompromitirajućeg materijala“ („kompromat“), dakle do ostvarenja represije, u prvi plan je uvijek istupala borba s „ukrajinskom kontrarevolucijom“. Jedan od gore navedenih dokumenata „Orijentacija u aktivnoj ukrajinskoj kontrarevoluciji“, Posebni je odjel Ukrajinskog vojnog okruga (UVO) 2. ožujka 1926. godine uputio načelnicima posebnih ogranaka korpusa i divizija okruga. U njemu se daje na znanje, da se prema podacima Kontraobavještajnog odjela DPU USRR „u posljednje vrijeme primjećuje određeni rast aktivnosti od strane ukrajinskih kontrarevolucijskih krugova“. U isto vrijeme autori dokumenta konstatairali su da „plodno tlo za široku protusovjetsku aktivnost ukrajinske kontrarevolucije među stanovništvom u Ukrajini trenutno ne postoji. No pojedine inteligentne i poluinteligentne grupacije, u prošlosti aktivno sudjelujuće u petljurovštini³, mogu stvoriti organizacije i uvući u njih pojedine stanovnike sela, pripremajući ih za djelovanje iz pozadine u slučaju rata i terorističkog i agitacijskog djelovanja sada“.

Kao dokaz toga navedeni su primjeri. Katerinoslavski okružni odjel DPU likvidirao je ilegalnu organizaciju, koja je obuhvaćala nekoliko sela. Na čelu te organizacije bio je sin učitelja, koji je oko sebe okupio tridesetak seljaka, među kojima je bilo mnogo „nekadašnjih članova bandi“. U Korostenskom, Berdyčivskom i Žytomyrskom okrugu pojavile su se organizacije, koje su se sastojale od nekadašnjih sudionika „Volynjske Pobunjeničke Armije“. Kijevski okružni odjel DPU provjeravao je resurse o postojanju „široke pobunjeničke organizacije“, koja se gradila po principu trojke i petorke i bila je povezana s inozemstvom. Iste su takve organizacije, po informacijama čekista⁴ postojale u gradovima Pryluky, Dubny i drugima. Dalje se naglašavalo: „U svim tim pripremama pažnju na sebe privlači činjenica da su na čelu većine njih bili ljudi, koji su već ranije aktivno sudjelovali u borbi s nama, kako u redovima Armije UNR i Hetmana, tako i ilegalnih organizacija i bandi. Iz istih tih razloga javlja se i narod, koje se amnestiran vratio iz emigracije.“ Zato se smatra neophodnim „obratiti pažnju na otkrivanje, a također i rasvjetljavanje već otkrivenih, koji se u Crvenoj Armiji nalaze među bivšim časnicima Armije UNR i Hetmana, administrativnim atamanima i vođama političkih bandi, banditima, emigrantima itd.“⁵

Ubrzo se pojavilo cirkularno pismo DPU USSR „O ukrajinskom građanstvu“ (od 30. ožujka 1926. godine)⁶, a nakon pet mjeseci novo cirkularno pismo „O ukrajinskom separatizmu“ (od 4. rujna 1926. godine)⁷. Između pojave posljednja dva cirkulara, 25. svibnja 1926., u Parizu se dogodilo ubojstvo nekadašnjeg šefa Direktorija UNR i glavnog hetmana Armije UNR S. Petljure.

Tri spomenuta dokumenta DPU USSR postali su svojevrsnim manifestom tijela državne sigurnosti u borbi s „ukrajinskom kontrarevolucijom“. Prvi je pred posebne odjele postavio

3 Petljurovština – nacionalni pokret u Ukrajini u vrijeme Građanskog rata 1918–1920, koji je dobio ime po jednom od poglavara S. V. Petljuri

4 Čekist – član izvanredne komisije za borbu protiv kontrarevolucije, sabotaže i špekulacije, koja je postojala u prvim godinama sovjetske vlasti

5 Sektorski državni arhiv Službe sigurnosti Ukrajine (dalje u tekstu GDA CB Ukrajine). – F. 13. – ARK. 19-21.

6 Također. Ark. 25-32

7 Također. Ark. 38-45. Tekst dokumenta i izlaganje političkih okolnosti, koje su dovele do njegovog pojavljivanja: Šapoval J., Prystajko V. Zolotarov V. *ČK-GPU-NKVD u Ukrajini: osobe, činjenice, dokumenti.* – K., 1997. – str. 31-31, 254-267.

zadatke, a druga dva su odredila osnovne linije djelovanja DPU. U oba cirkulara pozornost se posvećivala „nacionalistima“ i njihovom stvaranju baza na selu i neophodnosti borbe s tim pojavama: „Selo privlači pažnju nacionalista. Na seoskog bogataša polaže se sva nada. U tome se slažu sve grupe ukrajinskog antisovjetskog društva. [...] Na konkretne zadaće, koje se nalaze pred tijelima DPU, ukazivali smo u cirkularu „O ukrajinskom građanstvu“ od 30/III o.g. Među ostalim zadacima, ovim cirkularom se predlaže:

[...] 3. Uskladiti rad s ukrajinskom inteligencijom i selom (točka 6)... Sve mjere određene u prethodnom cirkularu u potpunosti ostaju na snazi.“⁸

U sljedećim godinama kod boljševika bilo je sve manje osnova za vjerovanje ukrajinskom seljaštvu (a također i inteligenciji). Na kraju 1927. godine u SSSR-u je umjetno stvorena neravnoteža u cijenama industrijskih i poljoprivrednih proizvoda („škarice cijena“) što je prouzročilo krizu u isporuci žita. „Škarice“ su šišale seljacima i do polovine prihoda pri realizaciji produkcije na tržištu i tada su seljaci odbili prodavati žito. Zalihe žita u državnim skladištima brzo su se iscrpljivale. Glavni sekretar CK VKP(b) J. Staljin odlučio je silom natjerati seljake na prodaju, točnije – predaju žita državi po njezinim uvjetima. Odmah nakon XV kongresa VKP(b), koji se dogodio u Moskvi u prosincu 1927. godine i odredio smjer etapne kolektivizacije seoskog gospodarstva, u državi se počelo prisilno proizvoditi žito. Da bi se dostigao krajnji cilj – „sveobuhvatna kolektivizacija“, Staljin za pad isporuke žita nije okrivio sve seljake, već samo imućne „kulake“, iako su prema njegovim podacima 1926./1927. oni imali u svom posjedu samo 20 posto žita (srednja klasa i siromasi – 74 posto). Seljaci su bili primorani davati kruh pod prijetnjom da će oni koji se ne pokore postati neprijateljima sovjetske vlasti. Neprijatelje su kažnjavali po kratkom postupku – od kazna do cjelokupnog oduzimanja imetka. U tajnom cirkularu poslanom mjesnim partijskim organizacijama 13. veljače 1928. godine glavni sekretar licemjerno je ustvrdio: „Razgovori o tome da mi ukidamo NEP, uvodimo sistem pripremanja državnih poljoprivrednih proizvoda, uskraćujemo kulacima mogućnost zemljoradnje itd. samo su kontrarevolucionarna blebetanja“.⁹ Na Ukrajinski SSR-u, koja je bila osnovni dobavljač kruha Moskvi, Lenjingradu i drugim velikim industrijskim centrima, bio je nametnut plan od 265 milijuna puda žita, kasnije povećano na 277 milijuna puda. Uz pomoć nasilnog pritiska na seljake u USRR do 1. travnja proizvedeno je 200 milijuna. U vrijeme „široke operacije nestajanja ukrajinskog aktiva“, koju su provodili organi DPU u ožujku 1928., uhapšeno je više od 400 ljudi.¹⁰ Kriza isporuke žita u zrnju bila je nadvladana. Ipak su nerodica i isporuka žita doveli do smanjivanja stanja živežnih namirnica u ukrajinskim selima. Ukupan opseg proizvodnje žita u USSR bio je 258,5 milijuna puda, od kojih je samo 72,9 milijuna bilo iskorišteno za prehranu stanovništva republike. U mnogo rajona, među njima i jugozapadnima, koji su na početku dvadesetih pretrpjeli veliku glad, opet su početkom ljeta 1928. počeli gladovati. U svibnju i lipnju 1928. politbiro CK KP(b)U razmatrao je „slučajeve gladi“ i zapovjedio Ukrajinskom ekonomskom vijeću detaljnije proučiti pitanje i odijeliti troškove za pomoć, „obraćajući posebnu pozornost na rajone prigranične linije“. Politbiro je pritisak na seljaštvo objašnjavao neophodnošću dosezanja najvećeg tempa rasta teške industrije.¹¹

8 Citirano: Šapoval J., Prystajko V. *Zolotarov V. ĆK-GPU-NKVD u Ukrajini...* – str. 257, 266, 267

9 Citirano: Kuljčycykj S. V. *USSR u vrijeme nove ekonomske politike (1921. – 1928.)*. K., 1995. – str. 187

10 *Politički teror i terorizam u Ukrajini. XIX – XX st. Povijesni pregled.* – K., 2002. – str. 400

11 Kuljčycykj S.V. *USSR u vrijeme nove ekonomske politike...* – str. 181-182, 184-187.

I pred DPU bile su postavljene odgovorne zadaće. Poslušavši 4. svibnja 1928. godine na zatvorenoj sjednici izvještaj čelnika DPU USRR V. Balickog, politbiro je donio rješenje, u kojem se, među ostalim, određivalo:

„1. Zbog ozbiljnog oživljavanja antisovjetskog, kulačkog djelovanja na selu, koje je izravno povezano s djelomičnom nerodicom i ponovnom sjetvom, posebno u stepskim okruzima (Zaporožski, Melitopoljski, Hersonski i dr.) smatra se neophodnim:

[...] d) DPU treba pojačati rad u borbi s aktivno nastupajućim antisovjetskim elementima na selu (bivši vlastelini, bivši policajci, svećenici, kulaci), primjenjujući na njima mjere represije. Pritom se treba s maksimalnom oprežnošću prilaziti određenim pripadnicima srednje klase, za koje se pokazalo da su uvučeni u antisovjetsko djelovanje, primjenjujući na njima neophodne mjere samo u iznimnim slučajevima i pojedinačnim događajima.

e) DPU treba što prije provesti mjere intenziviranja rada i motrenja DPU-a na selu, osiguravanja njegove dostatne gipkosti u pravovremenom informiranju o raspoloženju i pojavi antisovjetskog djelovanja na selu. [...]

4. U vezi s pojačavanjem aktivnosti neprijateljskih inteligentskih skupina, a također organiziranih oformljivanja pojedinih grupacija u gradu i na selu (monarhistički elementi, cionisti, ukrajinski nacionalni kontrarevolucionarni elementi), DPU treba pojačati borbu s grupama koje vode aktivno antisovjetsko djelovanje, provodeći pritom neophodna uhićenja, prethodno uputivši u CK pitanja koja se odnose na cijele skupine.“¹²

U lipnju 1928. V. Balickij je poslao generalnom sekretaru CK KP(b) U L. Kaganoviču izvještajnu bilješku „O oživljavanju ukrajinske kontrarevolucije“, gdje je izložio sveobuhvatno gledište na tu pojavu i prijetnje: „Ako se sadržaj ideologije desnih nacionalističkih elemenata nadalje određuje većom aktivnošću kulačkih dijelova sela i vlastelinskih grupacija, koje ih slijede, tada se taktičko ponašanje ukrajinske kontrarevolucije gradi na tihoj zavisnosti o međunarodnim prilikama. Te prilike mogu se smatrati razjašnjenima, jer se aktivnost unutarnjih šovinističkih elemenata nalazi izravno u skladu sa složenosti i zaoštavanjem međunarodnog položaja SSSR. Oni proizlaze iz te načelne pozicije kako je krah SSSR-a neminovan i kako iz te katastrofe Ukrajina može dobiti nezavisnost. Pritom šovinistički elementi smatraju neophodnim organizirati se kako bi u danom momentu bili spremni na provedbu svoje „povijesne misije“ i istovremeno svestrano pripomoći ubrzanju raspleta.“¹³ Do daljnjeg razvoja tih ideja došlo je tokom sljedećih godina, posebno zbog velikih kriminalno aktivnih skupina: „Društvo oslobođenja Ukrajine“ („SVU“, 1929.-1930. godine), „Kontrarevolucionarna saboterska organizacija u seoskom gospodarstvu Ukrajine“ (1930), „Vojno-časnička kontrarevolucionarna organizacija“ („Proljeće“, 1930-1931. godine), „Ukrajinski nacionalni centar“ („UNC“, 1930-1932. godine), Radnička seljačka partija (TSP“, 1931. godine), „Ukrajinska vojna organizacija“ („UVO“, 1932-1933. godine), „Poljska vojna organizacija („POV“, 1932-1934. godine), koje su stvorili suradnici DPU prema uputama višeg komunističkog vodstva.¹⁴

12 Šapoval J., Prystajko V., Zolotarov V. *ČK-GPU-NKVD u Ukrajini...* – str. 268-269.

13 GDA CB Ukrajine. – F. 13. – Spr. 266. – Ark. 30-31. Citirano: Prystajko V., Šapoval J. Myhajlo Gruševs'kyj: *Dosje „UNC“ i posljednje godine (1931. – 1934.)*. – K., 1999. – str. 54.

14 Prystajko V. *Žrtve terora. Kako se DPU borio protiv akademske znanosti // Iz arhiva VUČK-GPU-NKVD-KGB.* –

U drugoj polovici 1928. godine situacija se nastavila pogoršavati – kriza isporuke žita se ponovila u oštrijem obliku kroz nerodicu u osnovnim žitnicama SSSR-a – Ukrajini i na Sjevernom Kavkazu. I iako je novi plan isporuke žita bio znatno manji za USRR, nego prethodnih godina (164 milijuna puda), pokazao se vrlo velikim. Da bi se stvorili „pogodni“ uvjeti za isporuku žita, pokrenute su represivne mjere, kao ispunjenje naredbi politbiroa CK KP(b)U - glede borbe protiv „aktivnih antisovjetskih elemenata na selu“. U kolovozu 1928. DPU USRR je uhitio 1219 „bandita“, od kojih su 1060 prognali izvan granica Ukrajine. U studenom DPU je proveo novu operaciju – protiv „najprkosnijih kulaka-trgovaca“, poslije čega je privatniku faktično obustavljeno trgovanje na tržištu zrna. Tržišna trgovina žitom bila je zabranjena pod izgovorom njezinog lošeg utjecaja na isporuku žita. To je još više zakompliciralo prodajnu situaciju. Uvođenjem kartičnog sistema 14. veljače 1929. godine za „radničko stanovništvo“ – normnog osiguranja gradskih radnika i službenika, koji rade s žitom, s vremenom i drugim produktima – položaj se nije poboljšao.

...O ozbiljnosti problema isporuke žita svjedoči činjenica, da je u cilju sprečavanja da stigne do Crvene Armije „informacija demoralizirajućeg karaktera“ bila objavljena instrukcija, u kojoj je bilo naređeno da se cenzuriraju ponajprije ta pisma, koja su pristigla sa sela. A u cirkularu ODPU-a od 7. prosinca 1929. pažnja svih opunomoćenih predstavnika ODPU-a i čelnika posebnih odjela vojnih okruga bila je usmjerena na neophodnost većeg djelovanja u pronalasku veza između likvidiranih „kontrarevolucionarnih organizacija“ u gradu, a posebno na selu i vojnih službenika Crvene Armije.

Zahvaljujući nevjerojatnom naporu i žrtvovanju ukrajinskog seljaštva i putem suzbijanja njegova protivljenja do 1. studenog 1929. godine USRR je ispunila godišnji plan isporuke žita državi (gotovo 226,9 milijuna puda). Također, osim osiguravanja izvršenja planova isporuke žita, pojačavanja represivnog pritiska na seljaštvo trebalo ih je natjerati u kolektivno gospodarstvo (kolhoze). Likvidacija privatnog sektora i stvaranje kolhoza pretvarali su seljake u jeftinu i podređenu radnu snagu, koja je morala zbrinuti žitom gradove, industriju, novogradnju, Crvenu Armiju i formirati državni eksportni fond. Uz pomoć kolhoza nadalje je bilo mnogo lakše prisvajati rezultate rada seljaka.

...7. studenog 1929. godine u listu „Pravda“ objavljen je članak J. Staljina *Godina velikog preokreta*, koja je prethodila rješenjima plenuma CK VKP(b), koji se održao 10-17. studenog. Glavni sekretar u članku je ustvrdio da je država konačno izašla iz krize i kako će kroz neke tri godine SSSR postati ako ne i najvećom državom po isporuci žita u svijetu. Unatoč činjenicama izjavio je da su „cijela sela i rajoni seljaka ušli u kolhoze“. Nadalje je plenum označio nedostatnima odredbe XV kongresa partije o tempu nacionalizacije seoskih gospodarstava i odredio neposredan prijelaz na potpunu kolektivizaciju, koja se trebala provesti tokom jedne godine – „godine velikog preokreta“. U rezoluciji plenuma „O seoskom gospodarstvu Ukrajine i o radu na selu“ isticalo se da je „Ukrajina obvezna u najkraćem roku dostaviti obrasce organizacije krupnog društvenog gospodarstva, ne samo na teritoriju pojedinih rajona, nego i na kompaktnim prostorima, obuhvaćajući cijele okruge...“

1994. - № 1. – str 70-88; Prystajko V., Šapoval J. *Farsa sa tragičnim završetkom*. (Povodom 65-godišnjice procesa u djelovanju „Društva oslobođenja Ukrajine“) // Također. – 1995. - № ½. – str. 192-0-198; *Dokumenti za pripremu i vođenje sudskog procesa protiv članova Društva oslobođenja Ukrajine*. (Publikacija Prystajko V., Šapoval J.) // Također. – str. 373-396; Arhireski D., Čencov V. *Antisovjetska nacionalna opozicija u USRR u 20-im godinama: pogled na probleme kroz arhivske izvore* // Također. – 2000. - № 2/4. - str. 16-54.

...Paralelno s potpunom kolektivizacijom, događala se i „likvidacija kulaštva kao klase“. 30. siječnja 1930. godine CK VKP(b) donijela je tajnu odluku „O mjerama djelovanja likvidacije kulačkog gospodarstva u rajonima potpune kolektivizacije“, po kojoj su se „vlasnici gospodarstava, koji su podlijegali likvidaciji, dijelili u tri kategorije. Prvoj su pripadali sudionici i organizatori antisovjetskih istupanja. Oni su morali biti „izolirani“ u zatvorima i konclogorima. U drugoj kategoriji su se našli svi oni, koji su pružali „manje aktivan otpor“ kampanji lišavanja mogućnosti rada kulaka na zemlji. Njih su zajedno s obiteljima preseljavali u sjeverne rajone SSSR-a. U treću kategoriju su se ubrajali svi oni koji se nisu odupirali likvidaciji kulaštva. Njima su se davali manji komadi zemlje izvan granica kolhoznih masiva.“ Organi DPU-a primjenjivali su dodatne mjere, usmjerene na sprečavanje eksplozije nezadovoljstva seljaka. 2. veljače 1930. g. izašla je zapovijed ODPU „O zadaćama DPU u likvidaciji kulaštva kao klase“. U njemu su se tijelima državne sigurnosti davale sljedeće zadaće:

„1. Operativno osiguranje masovnog iseljavanja (u prvom redu iz rajona potpune kolektivizacije i graničnih pojaseva) najbogatijih kulaka (bivših vlastelina, poluvlastelina, mjesnih kulačkih autoriteta i svih ostalih kulaka, od kojih se formirao kulački aktiv) i njihovih obitelji u odijeljene sjeverne rajone s konfiskacijom svih sredstava proizvodnje (stoke, automobila i ostalog inventara).

2. Gospodarsko organiziranje iseljenih kulaka, obavještajno-operativna služba u mjestima naseljavanja kulaka i borba s bijegom otud.

3. Likvidacija svih kulačkih antisovjetskih organizacija, grupacija i učiniti bezopasnima zlonamjerne kulake-pojedince, koji provode aktivno antisovjetsko djelovanje.

4. Suzbijanje naoružanih kulačkih istupa i banditizma.“

Prvi val likvidacije kulaštva trajao je od druge polovice siječnja do početka ožujka 1930. godine. Do 10. ožujka bilo je likvidirano 61887 seoskih gospodarstava. Često su imućni posjednici tome pokušavali stati na kraj „samolikvidacijom kulaka“: prodavali su svoje poljoprivredne strojeve, oruđe, stoku, žito i ostavljali rodnu grudu. U vrijeme proljetne sjetve eksproprijacija imućnih gospodarstava privremeno je prekinuta, nakon čega se opet obnovila, obuhvaćajući nadalje veći teritorij. Na početku lipnja 1930. g. ukupna količina na taj način uništenih gospodarstava dosegla je 90 tisuća.

„Likvidacija kulaštva kao klase“ i nasilna kolektivizacija seoskih gospodarstava u vid komune, u vrijeme kada se oduzimalo praktički sve, čime su seljaci raspolagali, za kolhoz – izazivalo je nezadovoljstvo sela. Bez obzira na prijetnje represijom, „intenzivno širenje komuna u prvim mjesecima 1930. g. utjecalo je na kolosalni otpor seljaka. On se najčešće materijalizirao u „gajdama“ – demonstrativnom odbijanju ulaska u nasilno stvorene kolhoze. Događalo se nebrojeno mnogo „bapskih buntova“. Seljanke, koje nisu imale čime hraniti djecu, sačuvale su svoje pravo na krave, sitnu stoku i ptice.“

U informativnim dokumentima DPU USRR boljševičkog vodstva i ODPU nabrajali su se i ostali oblici protesta seljaka. U izvještajnoj bilješci člника DPU USRR V. Balickog o političkom stavu seljaštva Ukrajine u vezi s politikom „likvidacije kulaštva kao klase“ od 20. siječnja do 12. veljače 1930. godine izvještavalo se, da se u siječnju dogodilo 37 masovnih istupa seljaka, u kojima je sudjelovalo 12 tisuća osoba; do 9. veljače bilo je uhićeno 11 865 ljudi; a kao odgovor na likvidaciju kulaštva seljaci su izveli 40 „terorističkih akata“.

U izvještajnoj bilješci zastupnika čelnika DPU USRR K. Karlsona od 19. ožujka 1930. g. upozoravalo se da je od 1. veljače do 15. ožujka 1930. godine bilo likvidirano 36 „kontrarevolucionarnih organizacija“, 256 „kontrarevolucionarnih kulačkih i terorističkih grupa“, uhićeno je 25 tisuća ljudi, od kojih je 655 – strijeljano, 3 673 – poslano u koncentracione logore, 5 580 – administrativno prognano; prema podacima od 17. ožujka prognano je ukupno 17 602 obitelji ili 88 656 osoba.

Za umirivanje seljaštva u CK VKP(b) bila je pripremljena nova redakcija Uzornog statuta poljoprivredne radne zadruge: on je dao izravne odgovore na pitanja o tome što se treba u vrijeme stvaranja kolhoza ili ulaska seljaka u kolhoz, kolhoznicima se davalo pravo zadržati krave, sitnu stoku, okućnicu.

2. ožujka „Pravda“ je objavila pregledanu redakciju statuta i članak J. Staljina „Vrto-
glavica od uspjeha“, u kojoj je glavni sekretar naglašavao kako je osnovna karika gradnje kolhoza radna zadruga, a ne komuna. Komuniziranje sela i forsiranje tempa kolektivizacije oglašavali su se lokalnim radnicima kao ljevičarska izvrtnja, koje je trebalo oštro osuditi, a okrivljene – kazniti. Proklamirala se sloboda izlaska seljaka iz kolhoza. 14. ožujka CK VKP(b) objavila je odredbu „O borbi s iskrivljavanjem partijske linije u kolhoznom pokretu“. To je do određene mjere smirilo seljake, koji su u velikom broju izašli iz kolhoza, uzevši svoje posjede i stoku, međutim to nije riješilo sam problem. U isto vrijeme važni događaji su se odvijali na „fronti borbe“ s „ukrajinskom kontrarevolucijom“, avangardom – kojom su boljševici smatrali inteligenciju, osobito taj dio koji je sudjelovao u stvaranju nacije 1917–1920. godine. Upravo njima su zadali najveći udarac. Od svibnja do lipnja 1929. uhićena je u Kijevu grupa mladih ljudi, koje su osudili za pripadnost nelegalnoj organizaciji. Ubrzo su neki od njih svjedočili protiv potpredsjednika Sveukrajinske akademije znanosti (VUAN), akademika S. Jefremova, koji je 1917–1918. godine bio zastupnik čelnika UCR, glavni sekretar za međunarodna pitanja i čelnik Ukrajinske partije socijalista-federalista (UPSF).

21. srpnja 1929. godine su ga uhitili. 1. prosinca 1929. dokumente iz dosjeom „Društvo oslobođenja Ukrajine“ dali su na razmatranje V. Balickom. Među njima je bila „Izvještajna bilješka o rezultatima razotkrivanja ukrajinskog kontrarevolucionarnog podzemlja po Ukrajini u vezi s dosjeom „SVU“ u kojoj se obavještavalo, da je „kao rezultat operacije, provedene u 28 okruga zbog otkrivanja ukrajinskog podzemlja, povezanog sa „SVU“, uhićeno više od 700 ljudi. Operacija je obuhvatila desničarske ukrajinske krugove i pojavio se cijeli niz grupacija i organizacija, koje su provodile antisovjetsku djelatnost na selu i u okružnim centrima.“ Taj je „posao“, po mišljenju vodstva DPU, dao mogućnost „od općeg udara na ukrajinsku kontrarevoluciju prijeći na sistematično otkrivanje, raskrinkavanje i operativno rušenje operacija i veza „SVU“ na periferiji, a također raskrinkavanje organiziranog podzemlja ukrajinske kontrarevolucije“. Nakon toga dokumenti su se slali u CK KP(b)U, CK VKP(b) i ODPU. Pod posebnom kontrolom J. Staljina i glavnog sekretara CK KP(b)U S. Kosiora bili su određivani svi detalji budućeg sudskog procesa, kojem je glavni cilj postao apsolutni antiukrajizam. Po mišljenju suvremenih istraživača „gotovo sve ukrajinsko u tim dokumentima postaje „petljurovsko“, „nacionalističko“ i „štetno“.

Od 9. ožujka do 19. travnja 1930. g. u tadašnjem glavnom gradu USRR Harkovu od-
vija se sudski proces, a kao rezultat je Vrhovni sud USRR „za kontrarevolucionarnu dje-
latnost“ i „sudjelovanje u „SVU“ osudio 45 osoba na kazne različitog trajanja (od kojih je

minimalno 12 po odluci tijela strijeljano između 1937. i 1938. godine). Osim S. Jefremova, među osuđenima su bili nekadašnji član CK Ukrajinske socijaldemokratske radničke partije (USDRP) i čelnik Vijeća Ministara UNR, voditelj Ukrajinske autokefalne pravoslavne crkve (UAPC) V. Čehivckij i nekadašnji član CK UPSF i ministar vanjskih poslova UNR, znanstveni suradnik VUAN A. Nikovskij. „Kontrarevolucionarna“ prošlost većine osuđenih određuje činjenica, da je među njima bio 31 nekadašnji član ukrajinskih političkih partija, a njih šest su bili članovi UCR.

Istovremeno su u siječnju i veljači 1930. godine organi DPU USSR uhitili 46 suradnika Narodnog komesarijata zemljoradnje USRR, Ukrajinske poljoprivredne banke, Državnog planiranja USRR, drugih zavoda i ustanova. Gotovo svi su bili stariji stručnjaci, a među njima – sedam profesora. Osudili su ih za sudjelovanje u „Kontrarevolucionarnoj štetnoj organizaciji u seoskom gospodarstvu Ukrajine“, koja je navodno uzela za cilj slabljenje ekonomske mogućnosti USSR i obnavljanje političkog sklada. Njihova krivnja ležala je u tome, što su rješavali pitanja trgovinske ekonomije, ojačanja i razvitka individualnog seoskog gospodarstva, sačuvali neophodnost ekvivalentne razmjene između grada i sela.

19. ožujka 1930. su novine „Vijesti“ u članku „Otkrivanje kontrarevolucionarne organizacije u Ukrajini“ ukazale su na vezu „štetočina“ u seoskom gospodarstvu i „kontrarevolucionara“ iz „SVU“: „Štetočine u seoskom gospodarstvu su iskrivljavale pokrete sovjetske vlade, pomagale kulaštvu, a „SVU“ je politički formirao njihove zahtjeve.“ Na početku lipnja 1930. godine izvanredna sjednica Vrhovnog suda USRR donijela je presudu: okrivljeni su osuđeni na lišavanje slobode u raznom trajanju (od dvije do deset godina). Kasnije su mnogi od njih opet podvrgnuti odmazdi. Takva je bila politička i socijalno-ekonomska situacija u USSR, povezana s – po tumačenju J. Staljina i njegove okoline – „zaoštavanjem klasne borbe“; posebno na selu. Uz izravno gušenje otvorenog otpora seljaka „glavnoj partijskoj liniji“, čekisti su glavninu pozornosti posvetili lokalizaciji seljačkog nezadovoljstva, sprečavanju pojavljivanja širih i masovnih protesta u društvu u kojem je sudjelovalo gradsko stanovništvo, posebno ukrajinske inteligencije i stručnjaka u administrativno-upravljačkom aparatu. Gradski organi čekista su marljivo nadgledali situaciju u svojim regijama i vojnim odjelima, koji su se ondje razmjestili; posebno veze vojnih službenika s rodnim mjestima, koji su svojevremeno upozoravali kolege na potencijalnu opasnost. Tako je 14. lipnja 1930. godine opunomoćeni predstavnik ODPU u Sibirskom kraju i načelnik Posebnog odjela Sibirskog vojnog okruga L. Zakovskij poslao iz Novosibirska Konotopskom okružnom odjelu DPU USRR šifrirani telegram, u kojem je obavijestio o postojanju „ustaničke organizacije“ na teritoriju okruga, na čelu s jednim od gradskih „kulaka“. Ta je „organizacija“ navodno namjeravala organizirati istup u sljedećih nekoliko dana. Kroz pet dana konotopski čekisti otkrili su, da „u selu Golovenjky u Borznjanskom rajonu postoji ustanička organizacija, u sastav koje ulaze gotovo svi kulaci sela i pripadajućih majura“. 26. lipnja 1930. godine Okružni odjel je poslao načelniku sektorskog odjela DPU USSR G. Ljuškovu posebni izvještaj o pojavljivanju „organizacija“ u selima Golovenjky i Jaduty i na majurima Galajbin i Čečelj u Borznjanskom rajonu, u sastavu kojih je bilo gotovo 50 ljudi. Vođa te „organizacije“ bio je „nekadašnji časnik carske armije“ i „zadrti ukrajinski šovinist“, seljak iz majura Čečelj K. Zaruba, koji je „imao veze s Kijevom“. Na čelu „organizacije“ stajao je „ostatak nelikvidiranih sudionika SVU u Kijevu“. 1. kolovoza 1930. godine bio je u specijalnom

izvješću određen kao datum budućeg ustanka. Po naređenju Harkovskog vodstva 1. srpnja 1930. Konotopski okružni odjel DPU pokrenuo je agenturnu obradu „Proljeće“.

Za četiri tjedna dogodila su se prva uhićenja osumnjičenih i počelo je istraživanje u kriminalnom djelu, koje je naslijedilo naziv obrade – „Proljeće“. Vodstvo tijela državne sigurnosti polazilo je od toga da bi istupe buntovnih seljaka ili bilo kakvog drugog oblika protivljenja režimu, mogli podržati ne samo bivši časnici i ustanici, nego i vojni službenici Crvene armije. Te pretpostavke bazirale su se ponajprije na tome, što se armija tada upotpunjavala na teritorijalnom principu. Redarstvenici UVO-a na temelju pričuve oružja trebali su biti raspoređeni prema poretku ratnog vremena, na račun dodatnog kontingenta sazdanog od mjesnog stanovništva.

...Potpuni paradoks ležao je u tome, što su progonili te osobe (nekadašnje časnike i druge), koji nisu istupali s oružjem u rukama protiv sovjetske vlade. Istodobno se u suvremenoj znanstvenoj literaturi navode poznate činjenice, po kojima je seljaštvo odgovorilo na uništavanje tradicionalnog poretka gospodarenja i života dosta žestokim načinima protesta – od uništavanja kolhoznog imetka do oružanog otpora.

Istražitelji se pozivaju na podatke DPU USRR, prema kojima se tokom 1930. godine dogodio u USSR 4 098 seoski istup, od toga 3 208 sa poznatim brojem učesnika – 956 587 osoba. „Posebno je nesigurnim za vladu bilo to što su se tokom istupa pokazivale naznake organiziranosti i ujedinjenja seljaka: zajednički istupi nekoliko sela i rajona, stvaranje naružanih odreda, isticanje seoskih vođa... Sveobuhvatnost i slični elementi organiziranosti dobivali su obrise prave seoske borbe protiv vlade. Ne manje opasnim za vodstvo komunističke partije bilo je isticanje od strane seljaštva, posebno na desnoj obali Dnjepra, političkih parola o samostalnosti Ukrajine kao protuteža ukrajinskoj državnosti unutar SSSR.“

...Po dosjeu „Proljeće“ u dijelovima UVO 23. i 24. lipnja 1931. godine osuđeno je na strijeljanje i razne termine zatočenja 328 zapovjednika i službenika. Gotovo isto toliko nekadašnjih časnika je odvedeno na pregrupiranje u ODPU i većinu su (pretežno zapovjednika četa, bojna, topništva) iste godine i isključili iz armije. U druge vojne okruge premješteno je oko 70 posto preživjelih zapovjednika divizija i načelnika štabova, 80 posto zapovjednika streljačkih i artiljerijskih pukovnija i drugih pomoćnika. U upravi i dijelovima UVO ostala je mizerna količina časnika (4-5 po diviziji). Tako je zadan osiguravajući udarac onima koji su mogli organizirati i realizirati oružani otpor režimu.

U jesen 1930. godine tijela državne sigurnosti bavila su se izmišljanjem još jednog slučaja – „Ukrajinskog nacionalnog centra“ (UNC). Ta je „organizacija“ bila navodni „blok ukrajinske antisovjetske partije, pojedinih grupa, formacija (UPSR, USDRP, UVO i dr.) i nekadašnjih članova kontrarevolucionarne vlade u Ukrajini – Centralnog Vijeća“. Tokom istraživanja, 23. ožujka 1931. godine, u vrijeme znanstvenog službenog puta, u Moskvi je uhićena gotovo glavna figura operativnih obrada čekista – M. Gruševskij – nekadašnji čelnik Ukrajinske Centralne Rade i jedan od vođa UPSR, koji se u ožujku 1924. vratio iz emigracije i radio u Sveukrajinskoj akademiji znanosti (Kijev). Ali nisu uspjeli provesti u djelo naum o njegovoj represiji i 4. travnja 1931. godine su ga pustili. Sukladno s odlukom ODPU od 7. veljače 1932. godine na kaznu zatvora (u trajanju od tri do šest godina) osuđeno je 50 ljudi, među kojima je bilo 10 nekadašnjih članova CK UPSR, ponajprije bivši čelnik Vijeća narodnih ministara UNR V. Golubovyč (poginuo u zatvoru u gradu Jaroslavlja u svib-

nju 1939. godine). U budućnosti je 33 od njih ponovno podvrgnuto odmazdi zbog „aktivne djelatnosti“ i „špijunstva“, od kojih je 21 strijeljan.

Takvim činom, prema podacima „SVU“, „Kontrarevolucionarne štetne organizacije u seoskom gospodarstvu“, „Proljeće“, „UNC“, a također „TSP“, „UVO“, „POV“ i dr. bilo je podvrgnuto odmazdi tisuće ljudi. Među njima – mnogo ljudi, koji su ostavili značajan trag u političkoj povijesti Ukrajine, posebno u procesima stvaranja države 1917–1921. godine, i koji su igrali važnu ulogu u društvenom i duhovnom životu, znanosti, prosvjeti i kulturi.

Među žrtvama represije uvelike su bili kvalificirani stručnjaci raznih područja, između ostalog i seoskog gospodarstva, predstavnici upravljačkog aparata – od regionalne do republičke razine. Zar je moguće sumnjati u neprijateljsko raspoloženje značajnog dijela Ukrajinaca i ljudi drugih nacionalnosti, koji su živjeli u Ukrajini, što se tiče sovjetske stvarnosti, međutim žestoke represije protiv njih su bile nedopustiva nepravda. Neprirodna eliminacija tih ljudi od profesionalnog i društvenog djelovanja putem političkih represija i lišavanja života imali su dugotrajne i destruktivne posljedice za cijeli ukrajinski narod.

Zato je rad tijela DPU s „rukovodstvom“ (političko nadgledanje, operativno učenje i odmazda) inteligencije, lokalnog stanovništva, Crvene armije, sela, a također, glede izvršavanja „političkih i gospodarskih kampanja Sovjetske vlade“ u vrijeme 1926–1934. godine trebalo promatrati kao važan sastavni dio realizacije političke volje boljševičkog Centra, koji je htio pokoriti Ukrajinu. Drugim riječima, Gladomor je kao akt genocida imao svoju logiku, etape i dimenzije. To se shematski može ocrtati. U političkom prostoru – konzekventno jačanje centralizacije partijskog vodstva putem uništenja bilo kakvog otpora od strane lokalnog kadra i likvidacija nacionalno svjesnih nositelja ideja takvog otpora, ne govoreći više o „buržujsko-nacionalističkim elementima“.

U društvenom (po terminologiji boljševika, socijalno-klasnom) aspektu – provedba takve socijalno-ekonomske i kaznene politike, da bi se definitivno „ekspropirati“ i likvidirati „predstavnik srušenih eksploatatorskih klasa“, „ograničiti i istisnuti kapitalističke elemente“, u socijalnoj strukturi društva bitno povećati broj industrijskih radnika i gradskog stanovništva uopće, ne dopustiti ekonomsko jačanje i snaženje političke aktivnosti „malo-građanskih vrsta“.

Među tim vrstama na prvom mjestu su bili ukrajinski imućni seljaci – „kulaci“, a „kulačko-petljurovski elementi“ – bili su glavna socijalna baza „nacionalista“, važan socijalno-politički činitelj mogućeg obnavljanja UNR ili drugog oblika nacionalno-demokratske državnosti, tim više, što su već sredinom dvadesetih godina „kulaci“ zahtijevali pravo glasa. Istražuje se potpuna usklađenost u operativno-istraživačkom djelovanju tijela državne sigurnosti, glede stvaranja (fabrikacije) i realizacije (sudsko razmatranje) u rasponu 1929–1934. godine, prepoznatih djela „SVU“, „Kontrarevolucionarne štetne organizacije u seoskom gospodarstvu Ukrajine“, „Proljeće“, „UNC“, „TSP“, „UVO“, „POV“ i drugih, s istovremenom realizacijom značajnih represija na ukrajinskom selu, koje je a priori činilo osnovni kadar ustaničke periferije svih „kontrarevolucionarnih organizacija“.

U socijalno-kulturnim i duhovnim sferama – pod geslima stvaranja nove, proleterske, „nacionalne po formi, internacionalne po sadržaju“ kulture – događalo se uništavanje svega, što je smetalo monoideologiji, unifikaciji tih sfera i uspostavljanju totalne kontrole države nad njima. Tradicionalni način života i kultura Ukrajinaca nisu ulazili u boljševičko gledanje

proleterske kulture budućnosti. Sve je to jačalo unitarnost države. Pritom umjetne, deformirane promjene su podnosili struktura, kvaliteta karakteristika, slika društva. Tijela državne sigurnosti neumorno su ostvarivala, po izrazu jednog od boljševičkih lidera L. Kaganoviča, „skidanje ljudi po slojevima“. Ali to se J. Staljinu i ostalim boljševicima učinilo premalo i tada su se sasvim svjesno upustili u eskalaciju nasilja u do tada nečuvenim razmjerima.

Od 1930–1931. godine počelo je, takoreći, poniranje Ukrajine u novu glad. Kako god masovan bio politički teror, on sam po sebi nije mogao osigurati uništenje socijalno-ekonomskih ponora nacionalne svijesti Ukrajinaca s njihovom vječnom težnjom k slobodi, zemlji, vlastitom gospodarstvu, blagostanju i odgovarajućim odnosom tih neospornih vrijednosti u svijesti naroda, njegovoj tradiciji, kulturi. Plan isporuke žita za 1930. godinu za USRR na početku je iznosio 440 milijuna puda, sredinom rujna povisio se za još 50 milijuna, a na kraju je to smanjen na 472 milijuna. Do 1. lipnja 1931. godine u seoskom je sektoru (kolhoznici i pojedinci) bilo skupljeno 393 milijuna, a u cijelom USRR – 477 milijuna puda zrna.

Nepravедni vremenski uvjeti 1931. godine nisu utjecali na zahtjeve za proizvodnjom, koji su se stajali pred Ukrajinu. Seoski sektor (koji je s više od dvije trećine do tada već bilo u kolhozima) morao je predati 434 milijuna puda – bitno više od stvarnog izvršenja prvotnog plana. Konačni plan proizvodnje bio je određen na 510 milijuna puda. U jesen 1931. godine u kolhozima su uveli sistem plaćanja rada po radnim danima (novcima i živežnim namirnicama). Plaćanje seljacima zarađenoga samo dva puta na godinu davalo je mogućnost vladi uzimati žito budzašto. Iako seoski sektor nije izvršio plan, uspoređujući s prethodnom godinom, iz njih je iscijeđeno 2,5 milijuna puda više. Ukupno je u USRR bilo isporučeno 440 milijuna puda zrna. Isporuka žita se nastavlja do kasnog proljeća 1932. godine, sve dok je u rajonima postojala bilo kakva rezerva namirnica i stočne hrane.

U vrijeme korjenitog sloma u životima milijuna na selu – ukupna prisilna kolektivizacija pojedinih seoskih gospodarstava, povećanje ekonomskih i administrativnih pritisaka, političkih represija i psihičkog pritiska na seljaštvo – „čistke“ društva prerale su, uz pomoć isporuke zrna, u totalni teror gladi – globalna „čistka“ režima točno određenih, ne do kraja osvojenih, nepokorenih teritorija, a prva od njih – po brutalnosti djela vlade i brojem žrtava – postao je USRR. Odluka vodećih partijskih i državnih tijela u drugoj polovici 1932. godine utemeljila je pravnu bazu masovnog uskraćivanja načina postojanja seoskog stanovništva Ukrajine i stvorila preduvjet za njegovo fizičko uništenje. Plan isporuke žita iz žetve 1932. godine za USRR određen je na 410 milijuna puda, zatim je, s obzirom na nerodicu, dva puta smanjen – na 356 milijuna i 274,8 milijuna puda (4,4 milijuna tona), a 16. srpnja 1932. godine, poslije III konferencije KP(b)U, povećali su na 5,8 milijuna tona. 7. kolovoza 1932. godine CVK i RNK SSSR prihvatili su odluku „O obrani imetka državnih poduzeća, kolhoza i kooperacija i jačanje društvene (socijalističke) vlasti“. Ona je „čuvala“ imetak nedavno oduzet („nacionaliziran“) seljacima od njihovih pokušaja da ga vrate i predviđala je surove kazne – strijeljanje ili zatočenje na minimalno 10 godina u korektivno-radnim logorima. Odluka je ostala u sjećanju naroda kao „zakon o pet klasova“ – nju su aktivno koristili u toku kampanje isporuke zrna.

Represivni pritisak na ukrajinsko selo je rastao. Od početka srpnja do 15. studenog 1932. godine DPU USRR uhitilo je 11 tisuća sabotera isporuke žita i „kulačko-petljurovskih elemenata“, a u prosincu je provedena u djelo operacija onemogućavanja „kulačkih i petljurov-

skih kontrarevolucionarnih gnijezda“, tokom koje je uhićeno još 12 178 ljudi. Istovremeno je do kraja 1932. godine kolektivizirano gotovo 70 posto seoskih gospodarstava, a obuhvaćeno je više od 80 posto poljoprivrednih površina. 20. studenog 1932. godine RNK USRR je po izvršenju zahtjeva saveznog centra izdao odluku „O mjerama povećavanja isporuka žita“, obvezavši time lokalnu vladu izvršiti planirane zadatke do 1. siječnja 1933. 6. prosinca 1932. godine RNK USRR i CK KP(b)U prihvatili su zajedničku odluku „O stavljanju na „crnu ploču“ sela, koja zlobno sabotiraju isporuku žita“, koja je također postala element stvaranja Gladomora. Kolhozi – dužnici, koji nisu izvršili plan isporuke žita, stavljeni su na „crnu ploču“ – sprečavala im se opskrbu namirnicama, zaustavljali su bilo kakvu trgovinu produktima, kreditiranje, zahtijevali su povrat već izdanih kredita, provodili su „čišćenje“ kolhoza od „kontrarevolucionarnih elemenata“. Uokolo sela postavljali su „granične odrede“, koji su provjeravali teret seljaka, oduzimali teret koji je prelazio 10 kilograma.

27. prosinca 1932. godine na teritoriju SSSR bio je uveden posebni režim putovnica. Seljacima su tada oduzeli pravo dobivanja putovnica. Nisu imali pravo na slobodno prese-ljenje i zapošljavanje. Legalno se iščupati iz gladnoga sela moglo se samo s organiziranim primanjem u radnu snagu pri izgradnji industrijskih poduzeća, u rudnike Donbasa i dr.

Seoska se mladež mogla spasiti s obavijesti seoskog vijeća da putuje u gradove zbog upi-sa u više obrazovne ustanove. 1. veljače 1933. godine opseg isporuke žita u USRR iznosio je 3 milijuna 876 tisuća tona. To je bilo nedovoljno da bi se ispunili zahtjevi saveznog centra. U ožujku 1933. godine, trudeći se po bilo koju cijenu izvršiti planove, 48 posto kolhoza nije dalo seljacima zrna za radni dan. To je značilo, da je za gotovo devet milijuna ljudi bilo oduzeto žito. Položaj seljaka pogoršavao se oduzimanjem praktično svih proizvoda. To je dovelo do masovne pogibije stanovništva USRR. Od 75 do 80 posto izmučenih gladu bili su Ukrajinci. Katastrofalno stanje na selu vlada je objašnjavala rezultatom protivljenja „klasnog neprijatelja“.¹⁵

S ukrajinskog i ruskog prevela Tanja Maoduš

---

15 Iz knjige *Rozsekrećena pamjatj*, Kijev, 2007

SVJEDOCI GLADOMORA

IZ DNEVNIKA UČITELJICE OLEKSANDRE RADČENKO

Oleksandra Mykolajivna Radčenko rođena je 1896. g. u mjestu Ohtyrci u Sums'koj oblasti. Obrazovanje – srednja pedagoška škola.

Od 1912. do 1936. g. radila je kao učiteljica, a od 1937. do 1939. g. na meteorološkoj stanici. Njezin muž – Vasylj Pavlovyč Radčenko – po struci bio je šumar i obitelj se često selila. Djeca: Elida (rođena 1926. g.), Vira (rođena 1927. g.) i Dina (rođena 1931. g.).

Kamjanec - Posiljska oblasna uprava Narodnog komesarijata državne sigurnosti u kolovozu 1945. g. uhitila je O. M. Radčenko. U pretrazi je pronađeno sedam bilježnica – dnevnika od 1926. do 1945. g., od kojih su tri uništili istražitelji. Na sudskom zasjedanju u Proskurovu (danas Hmeljnyckyj) O. M. Radčenko je rekla da je dnevnik posvetila svojoj djeci, ne bi li ih oni za dvadesetak godina pročitali, te vidjeli kako je „patio i jecao narod, kako li je strašna bila glad“. Djeca neće povjerovati, izjavila je Oleksandra Mykolajivna, da se socijalizam gradio na takvim brutalnim metodama, i da je ukrajinski narod od 1930-1933. g. proživljavao strahote.

O. M. Radčenko osuđena je na do 10 godina kazneno-popravnog logora, zaplijenjena joj je imovina i oduzeta su joj prava na pet godina. Optužba se praktički ticala jedino vođenja dnevnika „kontrarevolucijskog“ sadržaja i njegovoj predaji fašističkim okupatorima.

Nakon što je odslužila kaznu, O. M. Radčenko je živjela u mjestu Vovčansku u Harkovskoj oblasti. Umrla je 1965. g.

Iz protokola sudskog zasjedanja Kamjanec-Podiljs'kog oblasnog suda po pitanju

O. Radčenko

14. prosinca 1945. g.

Optuženica Radčenko: Ja prikazujem sve svoje osjećaje u dnevnicima sa strašću. Dnevnik sam počela voditi 1926. g. i posvetila sam ga svojoj djeci, ne bi li oni kroz dvadesetak godina pročitali i uvidjeli kako je patio i jecao narod, kako li je strašna bila glad...

U mojim zapisima je prikazano sve i bez preuveličavanja, opisivala sam sve strahote. U Ukrajini je ukrajinski narod od 1930-1933. g. proživljavao strahote. [...]

GDA SB Ukrajiny. – F. 6?. – Spr. 75164_fp. – T.I. – Ark.68.

Original. Rukopis.

Iz dnevnika O. Radčenko

1930–1933.g.

5. veljače 1930.g, srijeda

Više od tri mjeseca nisam vodila bilješke. Da, mnogo se toga dogodilo za to vrijeme. I sve tako teško, očajno teško. Najvažnije je to što je život cijelog naroda postao strašan. Svi jecaju.

Zahvaljujući kolektivizaciji, sav narod, seljaci su uništavali (i još uvijek uništavaju) poljoprivredni inventar – kako živ, tako i mrtav.

Svu stoku su zaklali, i svi žive bez mesa. Ako do kooperativa i dođe meso, daju ga jedino bolnici. Tržnice i sajmovi su likvidirani, a kooperativa koje bi opskrbljivale naselja povrćem i mašću, nema, i vjerojatno ih neće ni biti.

Za svakog člana obitelji zaposlenika daje se 300 grama šećera mjesečno. Brašno dobivamo iz rajona udaljenog 10 km. Zadnji put smo za prosinac trebali dobiti dva puda. Dobili smo samo pud i 5 funti, a da ni ne pričam da smo platili za cijela 2 puda (3 karbovanca¹ i 80 kopijki). To je prema tvrdoj državnoj cijeni. Krivca za to ne traži, razliku za preplaćen novac ne traži, jer ne smiješ. Ujesen su uzeli sav kruh od seljana. Rijetko tko ima dovoljno kruha do novog uroda.

Iscrpljenje, nasilno oduzimanje kruha ujesen je također bila razlog uništavanja stoke. Zadnjih mjeseci provodi se raskulačenje.² Raskulačuju takozvane izvoznike i bivše trgovce. Najčešće raskulačuju dobre, sposobne, vrijedne ljude. [...] U puno slučajeva seljane gospodari usred noći pokupe autom i odvede tko zna kamo. Turobno je i jako teško čitati u novinama (sovjetskim) ili slušati na radiju lažna izvješća o tome kako ljudi dobrovoljno i brzo pristupaju kolhozima.³ A zapravo poslije desetak pojavljivanja predstavnika vlade na okupljanjima, poziva seljana samih do ureda seoskog vijeća i drugih prisila, tjeraju seljane da pristupe kolhozu. Seljani, a i ne samo seljani – već svi, ozlojeđeni su naredbama vlasti. Ozlojeđeni vlašću. Što li će biti? Što li će biti? Ovako se živjeti ne može.

Polugladovanje, grubo odnošenje vlasti ozlojedilo je ljude. Koji užas... Izvan granica zemlje su ozlojeđeni boljševicima. Priča se da se tamo spremaju ratovati s boljševicima.

2. ožujka 1930.g, nedjelja

Vidjela sam kako odnose drljače koje su uzeli od seljana. To je kao za kolektivni rad poslije obrađivanja zemlje. Kolektivizacija se prisilno provodi. Seljani odbijaju ići do kolektivnih gospodarstava, ako je moguće. Jako im je žao izgubiti slobodu. Vrlo se često može čuti među seljanima: „Opet ropstvo, opet kmetstvo“. Uzeli su sjeme od seljana, ne bi li ga kao očistili i zamijenili za kvalitetnije, prvoklasno sjeme za sijanje. Uzeli su od seljana 3 do 4 puta više no što su seljani namjeravali sijati. Mnogo je seljana ostalo bez kruha. Melju žireve, miješaju ih s brašnom. Peku i jedu napoj. I to u godini srednjeg uroda u Ukrajini. Seljanima su uzeli sjeme, drljače, plugove. Izdaju naredbe da se konje otpravi u zajedničke, građanske štale. Eto ti „dobrovoljne“ kolektivizacije. Laž na svakom koraku. Teško je sluša-

1 Karbovanac je tadašnja novčana valuta, stoti dio karbovanca je kopijka.

2 Kurkulj je kulak (rus. pesnica, šaka), naziv za bogatog, a škrtog seljaka, protivnika socijalizma. Raskulačenje je oduzimanje hrane, imovine kulacima, njihova deportacija, fizičko uništenje.

3 Kolektivnim gospodarstvima

ti kako seljani jecaju. Trenutačno nemaju nade u mirniji i ugodan život. Često se čuje uzrujanost vlašću, uzrujanost koja dovodi do očajja. Seljani prijete bijegom u šumu i osvetom za taj veliki jad što im nanose. Da bi se bilo što u selu kupilo, treba potratiti mnogo vremena. [...]

27. srpnja 1930.g.

Prošlo je mnogo vremena i toliko mnogo zanimljivih trenutaka, moglo bi se reći povijesnih. Kolektivizacija prisilom nije uspjela. S početkom sjetve buknuili su buntovi. Seljani ne podnose vlast zbog gadosti. Proljetna nabavka, priprema za sjetvu žita – to je potpuno otuđivanje kruha. Po šupama metu kruh do zadnje mrvice.

Dalje će seljani vjerojatno gladovati. Sve je to stvorilo nezadovoljstvo i gnjev. Nasilna kolektivizacija stoke dovela je do potpunog uništenja posljednjeg. Mesa nema. Pojavljuje se jako rijetko, po strašno visokim cijenama. U kooperativama nema ničega. Odnosno nema ni tkanina, ni posteljine. Čarapa nema nikakvih. Nema sapuna. Nema ni konca itd. Nema ničega.

Što to znači, nitko ne zna. Život je za sve postao odvratan, i materijalno, i duhovno. Nema pravde. Svi lažu jedan drugome, počevši od vrha. Lažu komunisti, lažu oni koji nisu u stranci. Svakom je drag komadić starog kruha, zato lažu.

Boje se progovoriti, uzviknuti da ne rade ono što treba. Nema heroja. Nema idealista, pristojnih ljudi. Nitko ne podnosi vlast. Ne podnose je ni komunisti na papiru, ni oni koji nisu u stranci, kakvih 90 posto. Novac pada u cijeni, novca, sitniša za razmjenu nema. Vidjet ćemo što će biti.

1931. godina

26. veljače 1931.g. četvrtak

Mi, Ukrajinci, proživljavamo izuzetan povijesni trenutak. Kad čitaš Lava Tolstoja, uvijek razumiješ njegovu ozlojeđenost nepravdom, koju je činila vlast u to grozno vrijeme. Ali sada se te noćne more čine mizernima spram toga što se događa u ovo vrijeme. Nema pravde. Samo batine i kažnjavanja. Osim batina, ima mnogo drugih stvari. Kažu da u miliciji za vrijeme ispitivanja mlade optuženike. Primoravaju staviti prste između vrata i pritišću dok onaj koji je u patnjama, neljudskim mukama, ne prizna ili izda suučesnike.

Zašto pati stotine tisuća ni zbog čega krivih ljudi? Djeca stradavaju zato što su im roditelji bili sposobni, energični radnici.

„Razkulačuju“. Prije tri godine seljanin je imao dvije krave, konja, sijalicu, mlatilicu. To je „prvi kulak“.

Uzimaju mu sve i istjeruju ga u tri dana, a u zadnje vrijeme – u 24 sata, zimi, marš iz kuće. Najčešće roditelje odvođe u tamnicu.

U zadnje vrijeme koriste još takvih metoda „raskulačivanja“. Provodi se plan sakupljanja zaliha mesa. Obvezuju „kurkulja“ (a „kurkulj“ ima samo jednog konja i jednu kravu) dati državi 20 pudova mesa i 400 karbovanaca novca. To treba ispuniti u 24 sata. Naravno, seljanin to ne može ispuniti. Posljedica je poznata. Seljanina istjeraju iz kuće i uzmu mu sve. U selu Hotimlji ima 600 dvorišta, 80 je označeno za „raskulačivanje“. U selu Velyka Babka ima 600 dvorišta. Iz tog sela su zadali da se izveze mesa u količini 400 glava stoke. Jedan od seljana je rekao: „Kada bi se sovjetska vlada brinula o budućnosti, nikome ne bi

uopće palo na pamet smišljati takve planove sakupljanja zaliha mesa“. Uzeti toliku količinu stoke – to znači uzeti polovinu svega postojećeg u selu. Situacija je izuzetno napeta, teško je to zamisliti. Širi se strašno nezadovoljstvo, zloba gotovo među svim staležima stanovništva. Onome, tko priča, da se dobro živi (a takvih je jedan na tisuću) smiju se otvoreno u lice. Dućani su prazni. Obroke ne dobivamo. Slobodne prodaje šećera opet nema. Kažu da se samo u Harkovu može kupiti šećer i to za 6 karbovanaca po kilogramu. Iljinka boluje od kataru želuca. Jako je bolesna. Bijelog kruha, naravno, nema. Uopće ničega nema. Najviše jedemo krumpir. Zasad još imamo mlijeka.

Od preko granice se ništa ne može primiti. Nekoliko puta mi je sestra pokušala poslati pošiljke. Ali su ih ili vraćali natrag ili ih uopće nisu puštali. Na jednoj od pošiljaka su napisali: „Kod nas ne gladaju“. Koja drskost. Iz jedne pošiljke iz Moskve su ukrali marame i cipele i poslali je natrag.

25. ožujka 1931.g, srijeda

23. smo primili pošiljku iz Češke od Nine. Veoma ukusna riža i griz. Sve to je bilo zašiveno u 11,5 metara platna. U paketu je bio čisti papir. Tako sam zamolila sestru. Čitav papir je bio izboden nečim ostrim. Platno je bio prerezano na jednom mjestu, a zatim zašiveno grubim koncem. Nisam ništa platila za pošiljku, težila je 3-4 kilograma. Jako sam sretna što sam na kraju krajeva primila pošiljku s hranom preko granice. U ovim zadnjim tjednima, dok ne zakoljemo svinje, bit će nam jako teško iz materijalnog aspekta. Ni moralni aspekt nije puno bolji. Gledamo kako muče seljane. Poštar koji je donio pošiljku je ispričao kako su „raskulačili“ seljanina Olesja Tončyja u Hotimlji. Tončy je običan, prosječni seljanin. Ničim se ne razlikuje od ostalih. Dobar, čestit radnik, ima šesteročlanu obitelj. Sva njegova „zloporaba“ sastoji se od toga, što je njegov otac nekada živio dobro, tj. nije bio bijedan. Radio je, kažu, dan i noć. Došla je neka „udarna grupa“ i namjerila se uništiti Tončyja. Ovako su to učinili: donose seljaninu Tončyju zahtjev da tijekom sljedećih 8 sati donese 200 karbovanaca za industrijalizaciju i da preda 30 pudova mesa.

Jasna stvar, porez je prevelik. Jadnog Tončyja „raskulačuju“. Sve prodaju. Posteljinu također. Prodaja se ovako odigrala: kuća – 40 krb., štala – 6 krb., konj – 30 krb., samovar – 25 kopijki itd. Inače, tada konj košta 250 krb. – to mu je stvarna cijena.

Kad su došli do seljanina (to je bilo u nedjelju u 22 sata), njegova majka je pala u takav očaj, da se htjela zaklati nožem. No, samo se ranila i pala u duboku nesvijest. Poglavar seoskog vijeća nije uspio zatomiti svoj užas koji je u ga je u tom trenu obuzeo, i pao je u nesvijest. Između ostalog, pa to je jedan od pristojnih građana. Nekoliko puta odbio je biti poglavar, no natjerali su ga. Sve što se tamo desilo, ostavilo je takav dojam na prisutne. Svi su plakali. A to je tek jedan od mnogih primjera samo u Hotimlji. Što se događa po cijeloj Ukrajini?

Misli moje, misli...

Teško meni s vama.

Zašto ste postale na papiru

Tužni redovi?

Kažu ljudi da se danas raskulačuje selo Velyka Babka, 8 kilometara od nas. Kada raskulačuju, istjeraju te iz kuće u tome u čemu si odjeven. U jednoj seoskoj obitelji skinuli su

kaputić i čizmice sa sedmogodišnjaka. Svi su ozlojeđeni. Ali od straha nitko ne diže pobunu. Dobro je poznato da je dovoljna i mrva sumnje u to da je bilo koji seljak nezadovoljan, odmah mu nameću „planski zahtjev na dvorište“, dakle rasprodaju imovinu, a njega otprave u daleke krajeve.

Nejasna i strašna politika.

Nepodnošljivost je dosegla najviši stupanj. Takav život nije još nikada viđen ni pod kojom vlašću. Kautskij piše da ured SSSR-a svojom politikom rađa kontrarevoluciju. On to piše dok živi preko granice. A što bi tek napisao, kada bi vidio što sve radi sovjetska vlast? Mrzi je i proklinje 90 posto stanovništva. Samo se komunisti pretvaraju da štite politiku. Ali kako se ne uvrijediti takvim naredbama vlasti: daju naredbe prodavati šećer – svakome kome to padne na pamet i koliko god im se prohtije? Ali nakon nekog vremena ne možeš dobiti ni 100 grama, osim onog što je predodređeno za obitelj. (Za obitelj je mjesečno predodređen 1 kg., više od toga ne daju ni pod koju cijenu). Ili je zabranjeno dobivati ulje iz suncokreta i konoplji. Seljani pate, proživljavaju teške dane, bune se, ali ništa ne zahtijevaju otvoreno. Boje se. A ulje ne proizvode već 8 mjeseci. Kako će dalje, nitko ne zna. Teško je i zamisliti takve okolnosti. Grade mehanizirana gospodarstva, a u zemlji ničeg nema. Plina nema i nema, i vrag bi ga znao gdje se sve to nestaje. I čim su okolnosti gore, tim se više hvale i lažu po novinama.

Iz dnevnika upravitelja odjela Lenjinskog regionalnog komiteta partije grada Kijeva, Dmytra Zavoloke

19 studenog 1935.g. tajno-politički odjel Kijevskog oblasnog upravljanja NKVS USRR⁴ uhitio je upravitelja odjela kulture i propagande Lenjinskog regionalnog partijskog komiteta grada Kijeva, člana ureda regionalnog komiteta VKP(b)⁵ Dmytra Dmytrovyča Zavoloku.

D. Zavoloka rođen je 27.siječnja 1906.g. u Boryspolji. Do 1925.g. radio je kao najamnik u selu i ložać u raznim tvrtkama. Prije samog uhićenja stanovao je u Kijevu, u ulici Puškin-skij 23. Na poziciju VKP(b) došao je 1925.g. iz komsomola.⁶

Već u veljači 1932.g. dobiva odgovorno mjesto u Kijevskoj oblasnoj kontrolnoj komisiji, a s vremenom vodi odjel rajkoma⁷ partije. Njegova žena – Oljga Petrivna – vodila je sektor CK LKSMU.⁸

Za vrijeme pretrage, uzeli su mu dvije bilježnice osobnih zapisa. Njihov sadržaj toliko je šokirao otvorenim osuđivanjem partije na selu, da je speckolegij⁹ Kijevskog oblasnog suda odlučio provesti zatvoreno sudsko zasjedanje po pitanju D. Zavoloke.

D. Zavoloka proglašen je krivim jer je od 1929. do 1935.g. vodio dnevnik, u kojem je izražavao „kontrarevolucijske stavove“. 14. veljače 1936. g. speckolegij Kijevskog oblasnog suda za „antisovjetsku desnotrockističku djelatnost“ lišio ga je slobode do 5 godina.

4 Narodnog komesarijata unutarnjih poslova Ukrajinske Sovjetske Socijalističke Republike

5 Svesavezne Komunističke Partije (boljševika)

6 Komunističkog saveza mladeži (u dobi od 14 do 28 godina), osnovan 1918.godine

7 Rajonskog komiteta

8 Centralnog komiteta Lenjinskog komsomola Ukrajine

9 Specijalni kolegij

Toj odluci protestirao je poglavar Vrhovnog suda USRR¹⁰, ali ne u korist zatvorenika. Prema presudi specijalne kolegije Vrhovnog suda USRR od 4. lipnja 1936.g. D. Zavoloka osuđen je na 10 godina kazneno-popravnog logora (KPL) s narednim gubitkom prava tijekom 5 godina. Kaznu je odslužio u logoru Vorkuta, Komi ASSR¹¹ 1945.g. otišao je u Stavropoljski kraj, 1946.g. se vratio u Kijev. Radi prijašnjih optužbi 1949.g. ponovno je uhićen i prema odluci Izvanrednoga odbora pri MDB SRSR¹² poslan je živjeti u Krasnojarskom kraju.

Vratio se u Kijev 1956.g.; stanovao je u istom stanu kao i prije uhićenja, u Medygirskoj ulici. Njegova žalba radi nepravednog kažnjavanja, adresirana na XXI kongres KPRS¹³, imala je pozitivan ishod. 13.veljače 1959.g. odluka sudske kolegije kriminalnih poslova Vrhovnog suda URSS¹⁴ odbacila je odluku Izvanrednoga odbora pri MDB SRSR 1949.g. Odluka Plenuma Vrhovnog suda SRSR od 25.ožujka 1959.g. je odbačena, kao i presuda 1936.g. Oba postupka što se tiče D. Zavoloke zaustavljena su radi odsutnosti sustava zločina. Pitanje partijske rehabilitacije D. Zavoloke u ožujku 1990.g. ostalo je neriješeno zbog nemogućnosti određivanja njegove sudbine.

Iz dnevnika D. Zavoloke

ožujak 1932.g. – lipanj 1933.g.

12. III. 1932.g.

[...] Posao zbog kojeg idem u rajon je nevjerojatno kompliciran, izuzetno prljav. Javio se za vrijeme borbe za kruh.

Sadržaj pogrešnoga tumačenja linije partije. Htio bih znati barem jedan rajon gdje ne bi bilo pogrešnog tumačenja? Čini se da takvih rajona u Ukrajini nema. Teško da bi se i u cijelom Savezu našao koji. Sam sustav našeg upravljanja, same metode našeg rada poprimaju razna nevjerna tumačenja. Tu su naravno takvi liječnički aranžmani, takva kirurgija, kojima se bavimo, da neće biti moguće ozdraviti stanje na licu mjesta i jednom zauvijek osigurati ta mjesta od svih bolesti takvog tipa. Treba isprobati liječenje drugim metodama. Već stotine, ako ne tisuće, pa i deseci tisuća „nemirnih“ članova partije, koji su dopustili razna iskrivljavanja, bivaju kažnjavani najsurovijim načinima utjecaja, pa ipak sva se ta razna iskrivljavanja ne zaustavljaju, pa i ne smanjuju, već obratno – rastu. Kasnije će trebati napraviti potpunu prognozu njihove uvjetovanosti, jer zasad još nisam razradio sve do kraja. Treba leći, već su skoro dva ujutro.

14. III. 1932.g.

U 12 sati navečer otišao sam do Barašova. Noć mi je bez dvojbe propala. Prokleta bila. Ali za mene izleti s takvim „komotnostima“ nisu ništa novo. Pa ipak nemam ja ništa protiv njih, već mi se sve više sviđaju. Ne znam zašto je tako, ali skoro svaki izlet koji mi se desio u životu, pogotovo službeni, izaziva u meni neki ushit. Takvi izleti bili su u potpunosti o trošku kolhoza i svojih posebnih izdataka nema.

---

10 Ukrajinske Sovjetske Socijalističke Republike

11 Autonomna Sovjetska Socijalistička Republika Komi, zona GULAG

12 Ministarstvu državne sigurnosti Saveza Sovjetskih Socijalističkih Republika. SRSR je ukrajinska verzija nama poznatije kratice SSSR.

13 Komunističke partije Sovjetskog Saveza

14 Ukrajinske Sovjetske Socijalističke Republike

Ti kolhoznic¹⁵ žive sasvim bez kruha, čak i bez krumpira. I zato u nizu kolhoza rajona (Baraši, N. Jablonec', Usolujasja, Bobrycja, Kyjanne) kolhoznic¹⁶ krađu životne namirnice i svinje (kombikorm¹⁶), peku iz njih ljepožki¹⁷ i jedu. U nekim kolhozima jedu zrnje iz zaliha za sjetvu koje imaju. Isto tako je i kod dijela samostalnih seljaka sve manje kruha. A opći dojam je da zemlja proživljava takvu glad, ili je na samom rubu masovnog izgladnjivanja. Kruh se ne može nigdje kupiti, i još po cijeni od 2 krb. za funtu, iako ima i takvih gospodarstava, vjerojatno i ne malo, koji su lukavo sakrili kruh (dakle, zakopali ga) i sada ga imaju. No i oni ga kriomice jedu, da susjedi ne vide.

Metode plana sakupljanja zaliha žita bile su veoma ljevičarske. Kao glavnim metodama koristili su se golom administracijom, masovnim pretresima, uhićenjima i općenito su si dozvoljavali ničim opravdano nasilje. Masovni prosvjetni, instrukcijski rad bio je sasvim zanemaren. Stanovništvo, od samog imućnog kurkuljskog sloja i do siromašnog kolhoznika, bilo je prestrašeno, isterorizirano.

U odlukama RPK¹⁸ donosile su se različite preventivne direktive opunomoćenih protiv «ljevičarskih» iskrivljavanja i nezakonitosti, a ustvari se borba s takvim primjerima nije vodila, čak više od toga – i sam RPK stao je na put puke administracije, stvorio je administrativnu «trojicu» pod vodstvom tajnika RKP, na čije su sjednice pozivali opunomoćene u punom sastavu kolhoznoga savjeta, uprave kolhoza i sve je to bilo pravo nasilje popraćeno uhićenjima, zastrašivanjima i slično. Kao rezultat svog tog rada rajon je ipak obavio plan sakupljanja zaliha žita tek sa 60-69 posto od predviđenog.

I eto opet prijatnje, ne budu li posijana polja na vrijeme ubrana, ili ako propadne i dio. Zašto stvarati takvu napetu situaciju na selu? A pogotovo u sektoru kolhoza? Je li bilo moguće zaustaviti tu neželjenu oštrinu? Naravno da je bilo moguće.

Trebalo se sa više pažnje odnositi prema potrebama stanovništva, ponajprije prehrambenim potrebama. Osigurati zalihi namirnica, sačuvati sjetvene zalihe, krmu za konje i stanje bi bilo neprimjetno, s obzirom na ovo danas. Možda je takvo stanje samo u jednom rajonu, tada je možda kriva samo uprava rajona. Ali te činjenice, koje su prisutne gotovo u svim rajonima govore o tome istome, a to nisu samo činjenice, već i živi ljudi, njihove misli, raspoloženja koja također tome svjedoče. To je bolest cijele Republike. Cijelog Saveza. Raspoloženje stanovništva i pojedinaca veoma je zabijeno, čemerno. Svuda se osjeća prigušeno, gluho nezadovoljstvo, blago rečeno. Nešto opasnije od nezadovoljstva osjeća se u raspoloženjima, u mislima. Kada čovjek gladuje nezadovoljstvo prelazi u drugi stupanj reakcije.

Narod u gomilama bježi sa sela, iz kolhoza, nomadski migrira do gradova, do tvornica, novogradnje, rudnika. Ne ganjanju želju za lako zarađenim kruhom, već želju za ravnopravnim ljudskim životom bez gladi. Ova odluka briše klasnu diferencijaciju sela. Kolhoznik štiti imućnog, staje na njegovu stranu, a imućni kurkulj nestaje među kolhoznicima, bijedom.

Još nikada, čini se, za vrijeme revolucija radničko-seljački savez nije bio tako grubo omalovažavan, kao što je sada. 1918.-'19.-'20. godine – to su godine vojnog komunizma, ali

---

15 Kolektivni gospodarstvenici

16 Kombikorm je suha smjesa krme za seoske životinje.

17 Ljepožka je ruska lepinja.

18 Revolucionarno-partijskog odbora

i tada su moral stanovništva i međusobni odnosi njega i sovjetske(radničke) vlasti bili bolji, nego sada. I ne znam što nas čeka u budućnosti, kad ne obraćamo pažnju na nastalo stanje i ne ispravljamo greške koje smo propustili. I ispravljati treba odmah. Osnovnu politiku partije radi toga ne treba mijenjati.

Usmjerenje ka socijalizaciji poljoprivrede i dalje treba ostati, i dalje se treba boriti za kolektivizaciju i protiv svih njenih neprijatelja. Ne zaustavljajući se ni pred kakvim smicalicama ili teškoćama. Ali obavezno, pod svaku cijenu, treba postići da osnovni proizvođač kruha bude seljanin, kolhoznik, i da kruha ima u neograničenim, sasvim dovoljnim količinama. Odnosi države sa stanovništvom, i općenito seljaštvom u njegovim prodajno-proizvodnim funkcijama, trebaju biti dobrovoljni. Dogovor za proizvođača mora biti profitabilan, kako bi ga on sam s veseljem sklopio, a ne bio primoran, kao što se to sada radi. Svaku funkciju seljanske proizvodnje treba stimulirati. Činiti je poželjnom za obje strane, kako za državu, tako i za proizvođača-seljanina. Svakome seljaninu, koji je pristupio, koji pristupa kolhozu, treba pokazati prednosti kolektivnih gospodarstava, a ne obratno, kako je sada u većini kolhoza. U kojima cijelo ljetu rade kolhoznici, a zimi nemaju što jesti i hodaju bos i goli. Takva stimulacija na pridruživanje kolhozima i na povećanje djelotvornosti rada kolhoznika nema smisla. Naravno da u procesu socijalizacije poljoprivrede dolazi do mnogo teškoća i nema se dovoljno novaca, kadrova, i što je glavno – psihologije privatnih vlasnika, no, s vremenom sve se to može nadjačati, ali ni u kojem slučaju ne pod tim uvjetima koji su sada stvoreni na selu.

Dolazio je Semen, mnogo se razgovaralo. On je također istoga mišljenja glede svih suvremenih pojava i također ih doživljava podjednako bolno i oštro kao i ja, ali samo doživljajem stvar se ne može riješiti. Nema šanse aktivno se s njima boriti. Režim partije koji je sada to ne dozvoljava. A mi smo prije svega članovi partije, članovi boljševičke organizacije. I zato naša raspoloženja i ocjene ostaju s nama. Mi već ispunjavamo volju partije, volju većine. Iako sam siguran da takvih raspoloženja, takvih misli, ima mnogo; svaki član partije koji nije izgubio veze s masama. I samo me čudi zašto u partiji sada vlada takvo stanje, kada se i najmanja pojava kritike, kada se i najmanja pojava vlastitih opažanja kažnjava „oportunistom“ i trenutnim organizacijskim zaključcima. Taj je princip, prema po mome mišljenju, izuzetno pogrešan, opterećen raznim neugodnim iznenađenjima i negativnim posljedicama za živote i izgradnju naše države.

Principi boljševizma nisu takvi i tako, kako ih danas razumiju suvremeni „vođe“, ih nije razumio vođa partije LENJIN. Ali ja vjerujem da uz svu tu ograničenost i zaslijepljenost tih „vođa“, partija s ostatkom svom svojom veličinom savršeno razumije nastalo stanje i koristi odgovarajuće učinke, poduhvate. Mi nismo neka kasta, već smo živi dijelovi velikog radničkog i seljanskog organizma. I zato možemo osjetiti njegov puls i razlučiti bolesti.

19. III. 1932.g.

Jučer je došla i majka. Ali danas sam samo s njom otvoreno govorio. Doma je situacija strašno teška. Već nekoliko mjeseci u kući uopće nema kruha. Preživljavaju zahvaljujući krumpiru i krumpirovim popečkama. Djeca (Myša, Kolja, Vitja) su počela obolijevati od jače slabokrvnosti i često se žale na vrtoglavicu.

Kruh se javlja u kući samo kada majka dođe iz Kijeva i donese „darove“. Prije je majka znala govoriti o svojim poslovima i navoditi činjenice gladovanja, neishrane, a ja nisam

vjerovao, nisam ozbiljno shvaćao te razgovore, i znao sam govoriti:

„Što ste Vi, majko, potpali pod neprijateljsku agitaciju i pričate o raznim kurkuljskim „strahovima“, vraćao sam razgovor na šalu i uvjeravao da se ništa strašno ne može desiti, država i partija to ne bi nikada dopustile“.

Ali kada mi je danas opet počela govoriti, i njen glas je počeo podrhtavati, lice se grčiti, a oči puniti suzama, nisam mogao ne osjetiti to teško, bezizlazno stanje u kojem žive naši domaći.

A u sjećanju su mi još svježije, jasne slike i dojmovi, što sam osjećao i vidio u Barašiv'skom rajonu. I kada je majka počela govoriti o tome, kako se doma prije nekoliko dana sva naša (Zavolonjiv's'ka) obitelj sastala kod tetke Kateryne i kako se nakon litre gorilke, umjesto razgovora o veselim stvarima, počelo plakati, proklinjajući svoju sudbinu i teški život, osjetio sam kako mi se grlo steže, i kako neću uspjeti zaustaviti suze. Toliko je to bio težak osjećaj, poput more nemoguć za shvatiti. Do bola mi je postalo teško i sram za njihove živote. Zar im je takva iskustva morala donijeti revolucija? Zar takvim životom moraju živjeti u slobodnoj zemlji?

Možda se nekome čini da ja padam u nepotreban sentimentalizam, da se bavim sentimentalnim inteligentnim cmizdrenjem. Ali ja bih volio znati tko od hrabrih može ravnodušno i hladno slušati gorku i tešku pravdu, koja izvire iz samih dubina ljudske duše, koja je bolesna od tužnog i teškog zamračenja života. I kada taj glas dolazi od izmučene majke, koja govoreći jeca. A na licu joj je otisnut jad, siromašan život i bezizlazna tuga. Tek danas sam primijetio koliko je silno u zadnje vrijeme oslabila moja majka. Naravno, ne od sreće i lagodnog života. Nisam znao što da joj odgovorim na njene priče, nisam je imao snage ničime obradovati, i uspio sam tek reći da ovakvo stanje ne može biti još dugo, da ne može biti da partija ne primjećuje takav ljudski život kojim svuda žive, i kad ima dokaza o gladovanju, sve će se uskoro opravdati. Ne znam je li mi povjerovala ili ne? No više nije komentirala, a ja isto nisam htio više o tome pričati. Nju cijelo vrijeme muči to, da li ćemo doista biti primorani nadati se onom žitu za usjev koje posjeduju ljudi i onoj hrani koju posjeduju ljudi, pripremljenu za proljetnu sjetvu. Netko od njih je govorio na skupu u kolhozu i nakon toga su prihvatili odluku, da bi kolhoznici svojim unutarnjim sjetvenim resursima trebali osigurati proljetnu sjetvenu kompaniju, a također oslanjajući se na svoje vlastite namirnice.

Kolhoznici, prema riječima majke, nemaju ničega. Naravno, u njenim riječima ima mnogo pretjeranog, a možda i utjecaja neprijatelja, koji žele namjerno inscenirati glad i neimaštinu, to sam joj i rekao. Ali onaj dio istine realnoga stanja o kojem ona pričala, i kojem nema razloga ne vjerovati, također je izuzetno težak i neizrecivo gorak.

Navečer sam došao doma – nema ni komadića kruha, majka je sve komadiće i suhi kruh uzela sa sobom kući kao „darove“, a u dućanu kruha nije bilo dovoljno, te sam tako i ja večerao jedan krumpir sa gnjilom ili pokvarenom papalinom, koju je Uljana uzela u dućanu Kyjivtorgu.¹⁹ Što više vremena prolazi, problemi sa hranom su sve prisutniji. Bez obzira na to, što je u principu problem sa zrnjem raširen, svejedno se živi bez kruha. I bez obzira na to, što je u principu problem sa životinjama također raširen, baš nikada ne može se vidjeti ili jesti meso ili mast. Ne znam koliko dugo će biti takva situacija? [...]

---

19 Kijevskoj trgovini.

1932. g.

... Moja zloba, moja razdraženost je usmjerena na konkretne ljude. Na ljude koji drže vlast. Danas, što i ne čudi, sve više toga i sve oštrije pada na STALJINA.

Uvijek mi se čini da se u Staljinu uglavnom krije to da on "produbljuje" sjenke u našoj socijalističkoj izgradnji. Kod njega se uvijek javljaju, bez obzira na njegovu „genijalnu pronicljivost“ i povijesna usmjeravanja, neka nepotrebna, apsurdna, štetna pretjerivanja. Naravno, on ih ne želi, ali ta linija u radu, koju on provodi, objektivno dovodi do tih zapanjujućih «remek djela», koja imamo danas u životu. Upravljaajući partijom, upravljaajući radničkom klasom, upravljaajući socizgradnjom,²⁰ zar ne bi bilo moguće makar malo unaprijed predvidjeti to, do čega se može doći. Kada bi se to moglo, barem bi pravovremeno ispravljali dopuštene greške, reagirali bi na stvarno stanje stvari, koje već signalizira opasnost.

Ne, to Staljin i njemu slični ne mogu. I evo nam posljedica.

Oštro osiromašenje radničkih masa. Izuzetno teško materijalno stanje radnika. I ne samo radnika, jer u ovakvom stanju je znatna većina svih koji su zaposleni. Životni minimum spustio se do nemogućih razina. Narod živi u gladi. Na tržnici nema gotovo ničega (podrazumijevam i državnu trgovinu i suradnju). U kakvom je stanju naša poljoprivredna baza isporuke. Tako rečeno, osnovni izvor održanja stanovništva. Tu je još gore stanje nego u gradu, nego u industriji. Seljaštvo gotovo gladuje.

Česti su primjeri umiranja od gladi. Raspoloženje je zabijeno, zgnječeno. Imanje svakog seljanina propada.

Čak i prema vanjskom izgledu, kada dođeš na selo, odmah se osjeti nekakva siromašna opustošenost.

...S kolektivizacijom moglo se primiriti seljaštvo, ali za to je bilo potrebno barem malo stimulirati rad seljaka u kolektivnom gospodarstvu, i također dati seljacima kruha, kako bi ga imali dovoljno za sebe. I to je taj minimum, koji bi osigurao razvitak i jačanje kolektivnih gospodarstava. Jasno, ta osnova je vrlo primitivno određena i pojednostavljena, tu treba biti još cijeli niz poduhvata i organizaciono-gospodarskih jačanja pokreta kolhoza. Tu je i mašinizacija poljoprivrede, tu je i uređenje kadrova, tu je i izgradnja, tu je i pripadajući kulturno-prosvjetni rad, i još cijeli niz veoma važnih zadaća i potreba. Ali i taj maleni minimum osiguranja životnih potreba seljana, on već ne bi doveo do tog stanja koje imamo danas. Ali naš „vrh“ to nije uvidio. A „dno“, ne imavši mogućnosti demokratski izraziti svoje misli i bivajući postavljeno u položaj nekritičnih izvršioaca – nabrinuli su se. Opskrba kruhom, a zajedno s njom i likvidacija bogataša kao klase, provodile su se pod nemogućim pritiskom i administracijom. Gdje je kakav bio, revolucionarnoj zakonitosti ne bi ostalo ni malo mjesta. A bilo je nasilja, bezakonja, grubog narušavanja minimalnih prava svakog građanina. Kruh se osiguravao do samoga vrha. To što su pronalazili u smočnicama, kućama, odnosili su u hunt²¹ (nije ni čudno).

I često se siromah, seljak srednje klase ili kolhoznoj želio otarasiti i zadnjega žita jer bi netko govorio da je kod njega skriveno kurkuljsko žito. Sakupljanje zaliha žita u odvojenim mjestima (Grabiv) pretvaralo se u izživljavanje nad stanovništvom, sličilo je na uzurpaciju.

Raskulačivali su vrlo često „kurkulje“, ali nikad nisu to i bili. A naišavši na prvu dobru

---

20 Izgradnjom socijalizma

21 Riječ junta/hunta dolazi iz španjolskog jezika, i znači odbor, obično upravni odbor.

priliku, prodavali su. Naravno, nakon takvog zamaha skupljanja državnih zaliha žita, takvih metoda rada, posljedice su se pokazale. Velik dio seljana, u tome broju velik dio kolhoznika, ostao je bez kruha. Počeo je masovni bijeg iz sela, kud te noge nose. Cijele obitelji išle su u najdalje kutke republike, samo da ne ostanu u svojim selima. Posla se srame, od zemlje bježe, stoku uništavaju, gospodarstvo propada. I tek sada je „centar“ počeo poduzimati mjere. Donio je odluku o poljoprivrednom porezu, o prikupljanju zaliha žita, o prikupljanju zaliha žita, o trgovini poljoprivrednim produktima. Ali vrijeme je izgubljeno, propadanje je počelo. I to se vidi na licu mjesta. I kad bi se mogle stvari vratiti u normalu, ne zna se. Svakodnevno pišu u časopisima, govore na radiju, da odluke CK i ureda o masovnom sakupljanju zaliha žita i drugome izazivaju kod kolhoznika i samostalnih seljaka entuzijazam, da se u nekim rajonima u vezi s tim počeli dogovarati oko sjetve i rasta kolhoza. Prema mome mišljenju, te su obavijesti samo materijal za naše neprijatelje, koji u glas zbijaju šale o našoj situaciji i o razlozima entuzijazma našeg seljaštva. Čemu se veseliti? Tome, što će se manje kruha i mesa prodavati državi? Ili čemu. Da, skandalozne situacije. Neugodne posljedice. Netko je izgubio pamet od uspjeha socizgradnje. Zaboravili su na male interese, potrebe radnika i seljanina. [...]

24. V. 1932. g.

...Pričao je još i Kamijlo o studentskom životu. Teško oni žive. Naveliko siromasi. Dobivaju samo 300 gr. kruha. No, njihova građanska prehrana i ne govori ništa. Za ručak samo jedna sojina juhica, a za doručak i večeru svatko si mora sam organizirati, što bog da. Da je život neveseo, ne može se više ni reći. Mnogo ih se razbježalo s instituta. Momci bježe na kraj svijeta, samo da ne žive u gladi. Raspoloženje je uglavnom tmurno, splasnulo. Vode se svakakvi neprijateljski razgovori. A kako bi i moglo biti drugačije, kad se strašno gladije... I situacija je stvarno opasna. Može li se pripremati student, budući stručnjak, kada je gladan? Može li u industriju, u gospodarstvo ponijeti zdravo moralno-političko raspoloženje nakon svoga današnjega studentskog života? Naravno da ne... [...]

...Političko povjerenje u sovjetsku vlast katastrofalno je narušeno i čudno je da u sve-mu tome krivim ostaje „pretjerivanje na licu mjesta u periferiji“ o kojem je svojevremeno „signalizirao CK partije“. I vjerojatno neće uskoro izaći znamenita povijesna objašnjenja „vođe“ partije STALJINA, o razlozima izopačenosti i brojnim zadaćama uz to. Tako je to bilo po pitanju kolektivizacije 1930. godine, gdje su bili krivi svi, osim CK.

Jer je zadnji „ne samo jednom signalizirao“ o opasnostima „vrtoglavice od uspjeha“. Podli je način baviti se samokritikom i ne priznavati vlastite greške.

[...] Za to vrijeme, dok nisam vodio svoj dnevnik, dogodilo se nevjerojatno mnogo bitnih, iznimnih događaja. Kao prvo – u Njemačkoj se rodio fašistički preokret. SD²² su prognali, komuniste su uništili i izgnali u podzemlje. Na vlast je došao Hitler, koji je započeo ludi fašistički teror i svoju fašističku diktaturu. Oblici te diktature su veoma slični oblicima političkog upravljanja u našoj zemlji.

Tako da ni fašistima badava nije prošlo iskustvo naše izgradnje i diktatura proletarijata.

S ukrajinskog prevela Rahela Freljih

PISMO KOLHOZNIKA MYKOLE REVE J. STALJINU O GLADI 1933. GODINE U UKRAJINI

Reva, Mykola Antonovyč, stanovnik sela Hiljkovka, Pokrovo–Bagačanskog rajona Poltavske oblasti, radio je od 1938. do 1940. godine na Dalekom Istoku. Vrativši se doma vidio je da mu obitelj gladuje. 1. svibnja 1940. godine Mykola Reva napisao je pismo J. Staljinu u CK VKP(b), gdje je detaljno opisao 1933. godinu, smatrajući da „vođa naroda“ o tome ništa ne zna. Mykoli Revi je oduzeta sloboda na šest godina.

Pismo M. Reve J. Staljinu 1. svibnja 1940. godine¹

Moskva, Kremlj, CK VKP (b), drugu Staljinu od Reve, Mykole Antonovyča, Poltavska oblast, Pokrovo–Bagačanskog rajona, selo Hiljkovka.²

Dragi Josipe Visarionoviču!

Kako ste vi naš drug, učitelj i otac, došao sam na smjelu zamisao da vam napišem svu istinu, ali ne onu istinu o kojoj pišu u novinama, i ne onu istinu kojom se vi koristite, iako ona postoji, no rijetkost je u ovakvome moru naroda. Za tu istinu piskarala su opsjela novine, a nama nitko neće stati u obranu, jer ste vi od nas daleko i za naš jad i stradanja ne znate. Mi, kolhoznicima³ naše oblasti i rajona ne živimo, nego postojimo, a postojimo samo zbog rada za državu, samo ne za sebe. Naš položaj iz godine u godinu postaje sve gori, Ukrajina takav težak život nije znala u svojoj povijesti, naš kolhozni narod je poderan, bos i što je najgore od svega, naš je narod gladan i do kada će tako biti, čak ni vi vođe ne govorite istinu i događa se suprotno. S poraznom točnošću to predviđaju starice koje su zbog svog uma preživjele, i njima to uspijeva točnije nego vama. Crno nazadnjaštvo 1933. gladne godine, kada su ljudi jeli koru drveta, travu, pa čak i svoju djecu, stotine tisuća ljudi umrlo je od gladi i sve to pred očima komunista koji su se vozili u autima kroz naše leševe i besramno veličali život. Sami su, naravno, bili dobro uhranjeni, kako li ih nije bilo sram, u najslobodnijoj državi na svijetu se takvo što događalo, da narod umire od gladi, ne zato što je slaba žetva, već zato što je žito uzela država i to žito je ležalo u skladištima „Zagotzrna“⁴ i u silosima se destilirao u opijum špirit, a ljudi su umirali od gladi u to vrijeme, dok vi, Josipe Visarionoviču, i sami govorite kako je čovjek najvredniji kapital, a taj kapital se iz godine u godinu pretvara u smeće, zato što su gladni narod 1933. godine, koji je skupljao zrna kukuruza kraj skladišta „Zagotzrno“ na stanici Horol, strijeljali kao pse, pozivali iz grada eskadron konjice, koja je, kao lavovi, nas gladne ganjala s isukanim sabljama, a žito je bilo u skladištu, bilo je i zrna, bilo je brašna, a ljudi su umirali od gladi, znači, to je sve bilo napravljeno i od države smišljeno i država je to sve znala, zato što je i u Moskvi i u svim većim gradovima mnogo naših seljaka umrlo napuhnuto od gladi, a kao rezultat toga ostalo je mnogo pustih sela i salaša. Za djecu, koja su ostala među živima, gradila su se utočišta, a 1941. godine baš u našem selu krenut će u školu samo tri duše, eto što je napravljeno 1933. godine. O smrtnosti 1933. godine seoski

---

1 Datum otpremanja pisma

2 Udaren je pravokutni štambilj s datumom u sredini: „Primljeno 4. svibnja 1940.“

3 Ovdje i nadalje dokument je ručno podcrtan

4 Kratica za skladište žita

savjet obavijesti ne daje, zato što je smrtnost te godine bila tolika da u pedeset godina nije umrlo toliko ljudi, koliko te godine, a tko je ostao među živima, preživio je takve muke. Taj je čovjek ugrožen zato što smo, ja to sam znam, svi mi kolhoznici bili napuhnuti, padali smo s nogu, oslabila nam je umna sposobnost, izgubili smo vid za nekoliko %, nemamo zdravlja, nemamo snage, pojavila se opća slabost organizma, veća količina posjeta bolnici i mnogo oboljelih na tim mjestima, gdje su mogli osjetiti 1933. godinu. Sve se to događalo pred očima komunista, kako li im nije žao i kako li ih nije sram što nisu salijetali vrhovnu vlast i razglašavali o takvom jadu, da se to spriječi. Čak su u inozemstvu, kako se izvještavalo u „Izvestijama“, znali o tome, znači da su neprijatelji naroda sve to radili bez smetnji, a Vas, Josipe Visarionoviču, vjerojatno nitko nije o tome izvjestio, a komunisti su se više borili za svoju kožu, jer ako se netko zauzeo za narod i jednim slovom, njegova sudbina riješila bi se kao i naša. Eto koliko nas cijene, Josipe Visarionoviču, sada se dogodilo isto, zadruga su dobile od 140 grama do 900 grama za radni dan i država je zabranila prodaju brašna i žita, željeznica ne daje karte da bismo mogli otići kudgod i kupiti, u Moskvu ne puštaju, u Kijev, u Harkov također i zaista ne bi bilo dobro pustiti u tako lijepe gradove poderane ljude s vrećama, jer će ih tamo vidjeti vlast i stranci, jer narod, očito, treba podaviti. Pune postaje zatrpane su tim živim kosturima, narod ostavlja svoje kuće, zadrugu i ide tražiti sreću i sve to zbog žita. Dobro mi radimo, neubrano ne ostavljamo ništa, svi su poslovi napravljeni, a žita nema i novaca nema, i još hvala za potpuno neizdržive poreze i prilagođene tako da se ravnaju po tome – platiš porez, kupio si slobodu, jer ako ne platiš – lišavaju te slobode i prodaju tvoju bijedu. I ja sam vidio kako su sudili jednome koji nije platio porez i koji više ne sličići čovjeku, već nekom otrcanom živom kosturu. Nema milosti ni za koga, a meso se isporučuje državi i ti živiš i ne pojedeš ni gram mesa u godinu dana, a državi daj također i novce za porez, kojih nemaš, a nema ni u jednoj zemlji svijeta takvog ismijavanja naroda; kad bi barem samo naroda, ali i stoke, koju prisilno odvođe u prekomjernim količinama. Stoka gladuje, izdiše od gladi, proizvodne norme ne ispunjavmao, većinu posla obavljaju traktori, konja smo odveli mnogo, ali kada bi ih bila i polovica i kada bi jeli dobru stočnu hranu, mi bismo s njima napravili sve poslove, a ovako se stoka muči i mi, ljudi, mučimo se ni za što i narod se lijepim riječima sjeća veleposjednika, kako su se tada hranili, žita je bilo u izobilju, toplih jela u izobilju, gladni nisu bili nikada, same te riječi govore o sadašnjem životu, a mi i naša djeca iz godine u godinu preživljavamo glad i hladnoću, jer je naše selo prije pet godina obilovalo vrtovima, a sada su posječeni za ogrjev i selo stoji golo, oderano. Za bilo kakve praznike i odmor, mi u zadrugama ne znamo, živimo kao robovi, samo da bismo radili, da bismo gladovali iz godine u godinu i preživljavali neugodnosti, bijedu. Jedne godine dobro rodi žito, toliko da se za radni dan dobivalo i više od dva kilograma, a našoj vlasti u rajonu se čini da je to mnogo i silom primoravaju da se to žito proda državi i narod drže na skupštini tri dana, zaustavljajući time sav posao, sve dok svakojakim makinacijama i zastrašivanjem ne isposluju prodaju, a kolhoznik radi i bori se za svoje interese. I evo kolhoznici su jako uvrijeđeni takvim postupanjem od strane vlasti, što sve dajemo za državu, a sami ostajemo gladni i promrzli, od svih zaboravljeni i u tako žitom bogatoj zemlji – žita nema, to je za ljude posebna poštast.

Ovdje je napisana, Josipe Visarionoviču, istina, no nije sve obuhvaćeno, jer ne treba sve opisivati, to se može samo ispričati i ako se govori našim vlastima, to znači podvrgnuti se

velikoj opasnosti. Ja Vam pišem ovo pismo, istina kratko, jer za ovo je potreban cijeli tom knjige, i ja mislim da se neće dopustiti da ovo pismo stigne do Vas, a mene će za ovakvu „kontrarevoluciju“ prognati bijelim medvjedima, kao kakvog razbojnika.

Molim Vas, Josipe Visarionoviču, dajte nam život i ono najosnovnije – žito, jer nas vrijeđa to što sami proizvodimo žito, a ne jedemo ga, ili odredite neki minimum žita za radni dan, jer u našoj zadrugi „Lenjinov put“ dobili smo 900 grama za radni dan, a od tog žita se nećeš najesti, a i Vi ste sami rekli na II kongresu kolhoznika da je i osam kilograma malo za radni dan. I molim vas, ako mi ne vjerujete, pošaljite k meni vašeg čovjeka od povjerenja, ili neka u seoskom savjetu potvrdi da je sve napisano istina.

I molim Vas, Josipe Visarionoviču, odgovorite mi na moje pismo, pročitajte ga sami i pomozite nam u našem jadu, kako bismo mi saznali pomaže li vlast i partija ili ne, a o ovom pismu ispričao sam mnogim kolhoznicima i ako ste Vi i Vaš otac preživjeli takve teškoće, tada pomozite i nama.

Osobno potpisujem

Reva N.

Na dokumentu je zaključak: „Članu biroa pokrajinskog odbora, drugu Buhtijarovu. Molim razmotriti ovo pismo u suštini i rezultate saopćiti do 1/VI-40. 19/V-40“. Potpis nečitljiv. GDA SB Ukrajine.⁵ – Izveštaj 75208 fn. Ark.122-122 b. Original. Rukopis.

S ruskog prevela Tanja Maoduš

---

⁵ Sektorski državni arhiv Službe sigurnosti Ukrajine

N° 474/106

Harkov, 31. svibnja 1933. g. – Godina XI

GLAD I UKRAJINSKO PITANJE

Glad nadalje čini masovne pomore stanovništva u tako velikim razmjerima da je apsolutno neshvatljivo kako svijet može ostajati ravnodušnim na takvu katastrofu, i zašto međunarodni tisak, koji tako revno poziva cijeli svijet osuditi Njemačku, krivca u tzv. „žestokim progonima Židova“, sramotno šuti naspram tog rata, organiziranog u sovjetskoj vladi, u kojem upravo Židovi igraju jako veliku, ako ne i prvorazrednu ulogu.

Ipak nema sumnje: 1. da je taj Gladomor određen ponajprije organiziranim i promišljenim koracima usmjerenim prema tome kako „prosvijetliti seljaka“; 2. da među njegovim žrtvama nema nijednog Židova, dapače, svi su oni siti i dobro se hrane pod bratskim krilom GPU (DPD-Državno politički direktorat ili tajna policija²).

„Etnografski materijal“ treba zamijeniti, cinično je rekao jedan Židov, veliki šef u gradskom DPD-u. Sada možemo predvidjeti konačnu sudbinu tog „etnografskog materijala“, da ga žele zamijeniti.

Ako se nekome slična namjera ne čini nakaznom i nezamislivom, svejedno treba sagledati kao realno i takvo da se ostvaruje punom parom.

Pa je putem nemilosrdnih konfiskacija (o kojima sam više puta izvještavao) moskovska vlada uredila ne glad, jer to je malo reći, već potpuno pomanjkanje ikakvih sredstava opstanaka na ukrajinskom selu, u Kubanu i na Srednjoj Volgi.

Možemo konstatirati tri mišljenja koja su diktirala takvu politiku:

- 1) Pasivni otpor koji seljak čini kolektivnoj administraciji.
- 2) Uvjerenje da se taj „etnografski materijal“ nikada neće uspjeti uzdići do tog izgleda u kojem ga želi vidjeti radikalno komunističko učenje.
- 3) Više-manje otvoreno priznata nužnost denacionalizacije regija u kojima se budi ukrajinska i njemačka samosvijest, noseći opasnost mogućih političkih komplikacija u budućnosti, zato bi radi cjelovitosti imperija bilo bolje kada bi te zemlje naseljavalo rusko stanovništvo, barem u većini.

Prvo mišljenje uzrokovalo je možda početnu „znanost“, koja je jednoglasnom potvrdom mnogih članova partije, bila nesumnjivo realizirana po odluci vlade.

Drugo mišljenje je najmanje pogodovalo potpunoj ravnodušnosti same vlade do tragičnih posljedica u koje se istočila ta „znanost“.

Treće mišljenje, nesumnjivo ima za cilj kroz nekoliko mjeseci likvidirati ukrajinski problem, žrtvovavši 10 do 15 milijuna ljudi. I ta brojka ne treba se činiti pretjeranom. Smatram da je ona možda već dosegnuta i bit će premašena.³

¹ Ovdje i dalje prevedeno iz knjige *Lysty z Harkova. Golod v Ukrajinu ta na Pivničnomu Kavkazi v povidomlennjah italij-skykh dyplomativ 1932-1933. roky*. Harkiv, 2007.

² Glede tog dokumenta i njegovog antisemitizma pog. rečeno u Uvodu. Conquest, Harvest cit. 252, 256, navodi podatke o Židovskim selima uništenim u Gladomoru. Možemo dodati da je prethodnih godina u Ukrajini prilično Židova – partijskih šefova podržavalo politiku ukrajinizacije.

³ Te brojke, kao i pretpostavka, kojima se završava izvještaj, napisane su u jeku Gladomora i svjedoče o atmosferi tih dana,

Pa ipak, ta nesreća koja kosi milijune ljudi i uništava djecu cijelog naroda, pogađa samo Ukrajinu, Kuban i Srednju Volgu. Negdje se ona osjeti manje ili se ne osjeti uopće.

Stručnjaci svakojakih uvjerenja, koji prema carskom režimu osjećaju veliki prijezir, što ih potiče da gledaju odanim okom na sadašnji režim, imali su prigodu proputovati i ostalim regijama Saveza i prikladno tvrde da katastrofa ograničava isključivo Ukrajinu, Kuban i Srednju Volgu.

„Propast počinje u Kursku – rekao je književnik Andrejev, koji je prije 20 dana stigao iz Moskve, i dodao: - Ukrajinski seljak se više neće vratiti zemlji. Onaj koji preživi, otići će lutati daleko od svoje rodne grude jer više nitko ne može u njemu oživjeti povjerenje u sadašnji režim. Kolektivna gospodarstva također doživljavaju strašnu glad i raspadaju se u smrti koja ih uništava, i bijeg preživjelih u gradove. Svi bježe u veće gradove i ako imaju dovoljno snage da u tome uspiju, ondje ih također čeka smrt od gladi, jer nitko ni ne pomišlja da bi im pomogao. Moja kći ima samo 15 godina, ali ona također neće uspjeti vidjeti našu zemlju bogatom i sretnom kakvom je ona bila u prošlosti. „Spas“ možda dođe od potpunog uništenja seljaka. Vlada će ga zamijeniti novim elementom, koji će morati raditi na zemlji poput radnika u tvornici. Ali iskustvo pokazuje da tvornice, koje se nalaze u rukama sadašnjeg režima, rade loše, i isto tako će biti sa zemljom, kada organiziraju sovhoze i kada režim na kraju doživi slom. Nedavno sam posjetio priličan broj naselja regije Lenjingrad (danas Sankt Peterburg). Ondje se jadaju što su izgubili 50 do 60 posto krava. Ali oni žive kao gospoda, jer jedu kruh svakoga dana. Na što se to imaju žaliti! Dobro žive, neka dođu ovdje i vide što se ovdje događa!“ Sve je to bilo rečeno u kući zajedničkih poznanika.

To su mišljenja općeg poretka predloženih razvojem događaja koja su dovela do sadašnje katastrofe.

Smatram svrsishodno navesti još nekoliko epizoda koje ilustriraju situaciju.

Drug Frenkel, član Odbora DPD⁴, povjerio se jednom našem poznaniku da noću u Har-kovu po putovima skupljaju oko 250 umrlih od gladi. S moje strane mogu posvjedočiti da sam vidio kako su oko ponoći ispred konzulata prošli teretni kamioni koji su vozili desetak, petnaestak leševa. Kako se blizu K. Konzulata grade tri velike četvrti, kamion se zaustavio pred ogradom i dva suradnika ušli su unutra oboružani vilama tražeći leševe. Vidio sam kako su tim vilama pokupili sa zemlje sedmero osoba, tj. dva muškarca, jednu ženu i četvero djece. Ostali ljudi su se probudili i nestali poput sjene. Jedan od dvojice suradnika koji su obavljali taj posao, rekao mi je: „Kod vas toga nema, istina?“

Ujutro 21 dana, na tržnici su ležali mrtvi pobacani poput hrpe smeća, u blatu ljudskih eksperimenata, uzduž ograde koja ograđuje tržnicu sa strane rijeke. Bilo ih je negdje tride-

---

i naravno nisu rezultat točnih izračuna. Pretjeranim se također čine i podaci – iako i niži od ovih – o žrtvama Gladomora koji se navode u dokumentu 35. Brojke iz njemačkog izvora, navedene u dokumentima 34 i 39, koje govore o tri (u lipnju 1933 g.), a kasnije šest milijuna žrtava, čine se bliže stvarnosti i isto tako realnim čine se zaključci završnog dokumenta N° 56. Conquest, *Harvest* cit. str. 306, govorio je kao što je poznato, o sedam milijuna mrtvih, od kojih pet u Ukrajini i jedan na Sjevernom Kavkazu, i ti su podaci na Zapadu potakli burne često sramotne rasprave (pog. pismo V. P. Danilova, koji je posumnjao u te podatke, rezimirajući povijest te rasprave u „Вопросах истории“, 1988., N° 3, str. 116-21. Odajući dužno poštovanje profesoru Danilovu, treba dodati da je kroz nekoliko mjeseci on sam poželio ispraviti pravac svog istupa u člancima i intervjuima koji su se pojavili u „Правде“ i „Moscow News“). Uglavnom, Conquestove brojke izgledaju razboritim i u svjetlu talijanskih dokumenata, iako je sada jako teško točno izračunati broj žrtava Gladomora. Uostalom, u planu opće ocjene tih događaja i brojke od pet ili sedam milijuna mrtvih teško da će činiti ikakvu razliku

4 Vjerojatno je riječ o Mihajlu Frenkelu, koji je kasnije bio šef stanarskog odjela Administrativno gospodarskog upravljanja NKVD USSR/USSR.

setak. Ujutro 23 dana nabrojao sam ih 51. Dijete je sisalo mlijeko s grudi mrtve majke čije je lice bilo sive boje. Ljudi su govorili: to su pupoljci socijalističkog proljeća.

Jednog popodneva spuštao sam se Puškinskom do centra. Padala je kiša. Ispred mene je prošlo troje napuštenih koji nisu obraćali pozornost. Jedan od njih je sustigao i gurnuo ženu koja je nosila vrč boršča zavezanog u maramu. Vrč je pao na zemlju i razbio se. Krivac je pobjegao, a ostalo dvoje je rukama skupljalo juhu iz blata i gutalo ju. Dio su spremili u kapu za svojeg prijatelja.

Baš na toj Puškinskoj, nekoliko desetaka metara od konzulata, cijeli je dan sjedila neka seljanka s dvoje djece, skupivši se u kutu prolaza, kao i mnogo desetaka drugih majki, malo niže niz ulicu. Držala je običnu staru limenku od dna konzerve bez poklopca u koju bi netko ponekad ubacio novčić. Navečer je udaljila oboje djece, ustala i bacila se pod tramvaj koji se spuštao punom brzinom. Kroz pola sata vidio sam kako čistač mete utrobu nesretnice. Dvoje djece stajalo je podalje i gledalo.

Samo tjedan dana kasnije bila je organizirana služba skupljanja ostavljene djece. Osim seljaka koji se guraju u grad više nemajući ijedne nade preživjeti na selu, ima i djece koju roditelji dovode ovdje i ostavljaju ih tu, a sami se vraćaju u svoje selo kako bi ondje umrli. Nadaju se da će se netko u gradu pobrinuti za njihovu djecu. Ali i tjedan kasnije oni su ležali, plačeći, na svakom križanju, na nogostupima, posvuda. Mogle su se vidjeti desetogodišnje djevojčice koje su brinule o onima od četiri ili tri godine. Kada bi nastupila noć, one bi ih pokrivale svojim šalom ili kaputom, te su lijegale spavati na zemlju, stavivši blizu limenku za milostinju.

Tjedan kasnije mobilizirani su čistači u bijelim pregačama koji idu gradom, skupljaju djecu i odvoze ih do najbližeg policijskog odjela, što je često praćeno scenama, vriskom i plačem. Pred Konzulatom je jedan takav policijski odjel. Svake minute čuju se očajni krikovi: „Ne želim u baraku smrti, pustite me mirno umrijeti“.

Negdje blizu ponoći teretnim kamionima ih počinju prevoziti na teretnu stanicu Sjeverodonecka. Tamo voze i djecu skupljenu u selima, nađenu u vlakovima; seljačke obitelji, usamljeni stari ljudi nađeni u vrijeme dnevnih progona u gradu. Tamo ima bolničara (oni su heroji dna, rekao mi je jedan liječnik, među njima je dosad bilo 40 posto smrtnosti od tifusa kojim su se zarazili u vrijeme službe) koji čine „odabir“. One koje glad još nije progutala i za koje postoji neka nada da dođu do norme, odvoze u barake na Hladnoj planini, gdje se u hangarima na slami muči negdje 8000 ljudi, od kojeg su veliki broj – djeca.

Jedan liječnik koji tamo radi, pričao mi je da oni dobivaju mlijeko i juhu, ali neredovito, već „kad je moguće“. Tamo bude od 80 do 100 mrtvih dnevno. „Ruski liječnik više ne može imati osjetljivo srce, - rekao je on, - ali ipak svaki put eksplodiram plakanjem“.

Otkle voze tovarnim vlakom iz grada i ostavljaju ih 50-60 km od grada kako bi oni umrli ondje, ne pred očima sviju. Kako se vagoni pune, zatvaraju ih zasunom. Često se događa da je vlak spreman krenuti tek nekoliko dana kasnije od vremena otkad su zatvorili vagone. Nekoliko dana kasnije jedan je željezničar, hodajući uz jedan od tih vagona, čuo krikove; primaknuo se i čuo kako neki nesretnik iznutra moli da ga oslobode jer je smrad leševa postao neizdrživim. Kada su otvorili vagon, ispostavilo se da je on ondje jedini preživjeli; tada su ga izvukli i premjestili umirati u drugi vagon gdje je još bilo živih ljudi.

Po dolasku na mjesto, iskrcavaju ih, kopaju velike jame i iznose iz vagona sve mrtve. Mene uvjeravaju kako tijela više ni ne gledaju pozorno i često se događa da onaj kojeg su

bacili u jamu dođe svijesti i posljednjim impulsom životnih sila počne se micati. Ali to ne prekida posao grobara i istovar se nastavlja. Te pojedinosti sam doznao od bolničara i mogu jamčiti za njihovu autentičnost.

U zatvoru na Hladnoj planini u prosjeku bude 30 mrtvih dnevno.

U selu Grakovu, 50 km od Harkova, od 1300 stanovnika ostalo je njih dvjestotinjak.

Čini se da najviše stradava Poltavaska oblast, čak i više od Harkovske. U gradu Poltavi sve više liječnika počinje nestajati od pothranjenosti.

Jedan komsomolac piše djevojci u Harkov da u obiteljima ubijaju manju djecu i jedu ih.

Dodat ću i primjer brašna od korijena od kojeg spravljaju vlaknastu splaćinu, u selu blizu Bilhoroda.

Pred kućom gospodina Balovića neki starac inteligentnog pogleda odjednom se sagnuo nad hrpom piljevine, uzeo je pregršt i progutao ju.

Dodajem fotografiju dječaka koji je došao ovdje sa svojom obitelji njemačkog podrijetla sa srednje Volge kako bi se preko Generalnog konzulata Njemačke vratili u domovinu. Ljudi najčešće imaju pogled nemoćnih staraca, to se može vidjeti i u Harkovu.

Na samom kraju treba se sjetiti samoubojstva generala DPD Brockog⁵, koji se 18. ovog mjeseca, vrativši se s inspekcije seoskih krajeva, nakon strahovite scene sa Balickim⁶, u kojoj je on više puta uzviknuo da to nije komunizam već „užas“ i da je njemu dosta tih inspekcija i kako nikakav poredak on neće nigdje navoditi (izgleda da je morao provoditi represiju), ustrijelio pištoljem u glavu.

Samoubojstva Hvyļjovjya⁷ i Girnjaka imala su analogne uzroke. Ukoliko bi ta samoubojstva zadobila pozornost, posebno zanimljiva pred političkom smotrom, ona će biti temom zasebnog izvještaja.⁸ Na kraju je jedan veliki šef mjesnih zajedničkih i partijskih organa, čije ime nisam uspio saznati, poludio provevši inspekciju seoskog kraja i morao je obući luđačku košulju. On je također očajavao od bijesa i vikao: „To nije komunizam, to je ubojstvo“.

Iz toga izvodim zaključak: trenutačna katastrofa uzrokovat će kolonizaciju Ukrajine većinski ruskim stanovništvom. To će promijeniti njihov etnografski sastav. Moguće je da već u vrlo bliskoj budućnosti više nećemo govoriti ni o Ukrajini, ni o ukrajinskom narodu, prema tome neće biti ni ukrajinskog problema ako Ukrajina de facto postane dijelom Rusije. S najvećim poštovanjem

K. Konzul
Grandenigo

S ukrajinskog prevela Vedrana Bakša

---

5 Nije se dalo ustanoviti o kome je riječ. Vjerojatnije je da je to pobrkano prezime spomenutog čekista koji tada nije mogao biti generalom.

6 Vsevolod Balickij (1892-1937) – član partije od 1915 g.; od 1923-1931 g. – glava DPD USSR, opunomoćeni predstavnik DPD-ODPD SSSR za USSR, od 1934-1937 – ministar unutarnjih poslova USSR, od svibnja 1937 g. – šef UNKVD Dalekoistočnih zemalja. Strijeljan u studenom 1937 g. Pog. detaljnije: J. I. Šapoval, B. A. Zolotarov, Всеволод Балицкий. *Особа, час, оточення*, Kijev, 2002; U. Šapoval, Wsewolod A. Balitzkij; *Ein Volkskomissar. In Stalinscher Terror: 1934-1941, Eine Forschungsbilanz*, 85-108, Ed. W. Hedeler, Berlin, 2002; U. Šapoval, Vsevolod Balickij, *Bourreau et victime*, „Cahiers su monde russe“, 44, nos. 2-3 (April-September 2003), str. 369-401.

7 Književnik Mykola Fityljov-Hvyļjovyj (1893-1933) skončao je život samoubojstvom u Harkovu 13. svibnja 1933. godine.

8 O Mykoli Hviljovom i tim događajima pog. dokumente 36, 51 i 52 i općenito u H. Kosituk, *Stalinist Rule in the Ukraine*, Atlantic Books, London, 1960., i Mace, *Communism* cit.

GLAD

Ova je tema sama po sebi jednolična, ali vrijedi navesti još nekoliko epizoda kako bi se bolje razjasnilo materijalno, a također i moralno stajalište vlasti.

«Beskućnike», «napuštene», «špekulante» i njima slične, i dalje love s takvom čvrstinom i energijom da sam morao osigurati svojega slugu uvjerenjem, koje bi mogao pokazati, ako bi ga iznenada uhvatili i ukrcali na jedan od vagona smrti. Sukladno tome, taj «lov» također ima ustvrđen svakodnevni «plan». Istina je, obitelj fakultetskih predavača ispričala mi je takvu priču. Jedna je djevojka, koju je majka poslala da stane u red za kruh, sjela na ulični pločnik, čitajući knjigu i čekajući svoj red ili početak podjele. Stigao je «vagon smrti» i zarobio je. Uzaludno je vikala i jaukala da stanuje u blizini. Kao Manzoni jevi «monatti»¹, bacaju sve unutra, bez razabiranja. Susjeda je to vidjela i potrčala obavijestiti majku. Majka je požurila do najbliže policijske postaje. Ali, sve je uzalud, zgrabili su je. Otišla je do svog poznanika, koji je radio u Državnoj političkoj upravi, ali malene više nije bilo u policijskom zapisniku, odvezli su je na Hladnu Goru. Majka se domogla dozvole za ulazak u barake (ispričala je da su tamo živi bili izmiješani s mrtvima, govorila je o smradu leševa i mrtvacima bez obraza – djelo štakora u noći ili gladnih tijekom dana?), gdje je i pronašla svoju kćer. Visoki činovnik u Državnoj političkoj upravi naredio je ispitati te «monattije» zašto su uzeli dobro odjevenu djevojku koja očigledno nije beskućnica. Odgovorili su: «Otkuda da znamo koga uzeti, a koga ostaviti, mi samo znamo da moramo ostvariti svakodnevni plan, inače ćemo imati problema.»

Značajan broj pouzdanih izvora potvrđuje da na gradska groblja i u jaruge, zajedno sa mrtvima ubacuju i umiruće, koje ostavljaju da umru od iscrpljenosti, a čak ih i zakopavaju žive.

Dugom popisu sela, mještana koji su u potpunosti istrijebljeni i za koje sam navodio postotak umrlih, može se dodati još i sljedeće:

47. Kolhoz, Harkivsko područje – živi su ostali samo članovi seoskog vijeća, tek nekoliko desetaka ljudi.

Tersjanka – 60 km od Harkova – SVI POMRLI OD TIFUSA I GLADI. Doktor Gej, kojeg su onamo poslali, ušavši u selo, bio je ošamućen od smrada leševa koji su trulili u zgradama. (Iz osobnog kazivanja samog liječnika).

U Mohnači blizu Čuhujeva, gdje je nekada živjelo oko 1000 ljudi (ovdje je ljeti dolazila gospođa Balovič), ostalo je još 12 muškaraca, nekoliko žena i malo djece (gospodin Balovič doputovao je ovdje jedanaestoga u mjesecu).

U neodređenom selu Valkivskog područja (prema izjavi jednog fakultetskog profesora), gdje je nekad stanovalo 3000 ljudi, od jeseni do današnjeg dana bilo je 800 «službeno» umrlih i još 800 «nestalih u nejasnim okolnostima»; nema nijedne trudnice, nijednog dojenčeta. Jedna je žena pobjegla iz doma jer su joj članovi njene obitelji manje-više uporno ponavljali

---

¹ Monatti – ljudi, čija je zadaća bila skupljati trupla i odvajati bolesne za vrijeme pošasti kuge. Spominju se u romanu Alessandra Manzoniya *Zaručnici*

da je ona najdeblja i da će biti ukusna kad je skuhaju. Jasno je da su svi oni koji su preživjeli – ljudožderi.

Na Harkivskom sudu obrađuje se tristotinjak pravnih slučajeva o kanibalima. Moji poznanici liječnici potvrdili su da se na tržnici prodaje ljudsko meso.

Predstavnici vlade priznali su da ljudski gubici, samo u Ukrajini, čine 9 milijuna duša. U fakultetskoj sredini govore o 40-50 posto ukupnog stanovništva Ukrajine i ja smatram tu brojku (15-16 milijuna)² točnijom.

S najvećim štovanjem,

Kraljevski Konzul, Sergio Gradenigo

P.S. Mnogo bolničara mi potvrđuje da na selu sada uopće nema trudnica i da se ne može pronaći nijedno dojenče.

[SAP Rusija 8 (1933), dokument 7]

* * *

Konzulat Kraljevstva Italije u Harkovu – SSSR

No 547/72

Harkov, 22. lipnja 1933. godine – XI

Pozivajući se na moja dva prethodna izvješća na tu temu, 478/107 od 31. svibnja te godine i idući od 9. lipnja No 504/109, obavještavam još o ovome.

Tajnik Skrypnika³, uhićen zbog toga što su ga povezali s «austrijskom» grupom (Konovalec?⁴), još uvijek u zatvoru i zovu ga Erstenjuk⁵; osim njega, u zatvoru je i Girčak⁶, uhićen na toj istoj osnovi. Posljednji je obnašao dužnost zamjenika komesara narodne prosvjete, a također je i predavao na Institutu kulture Marksa i Lenjina.

Dakle, Ukrajinska je Republika postala domovinom za Postiševa⁷, koji je izdavao naredbe, bez savjetovanja s bilo kim. Naredio je uništiti za 48 sati veliki restoran, nedavno izgra-

---

2 Pogledati napomenu 1, 159.str.

3 Mykola Skrypnik (1872-1933) – član partije od 1897.g. Od 1922 – 1927 bio je narodni komesar pravosuđa USSR, tužilac – generalni tužilac USSR. Od 1927 – 1933 – narodni komesar prosvjete USSR. Od veljače do srpnja 1933.g. – predsjednik Državne planske komisije u VNK USSR, potpredsjednik VNK USSR. Bio je članom vodećih organa CK KP(b)U. U srpnju 1933. g., nakon optužaba za nacionalizam i savez s «agresorima», upućao se u svojoj radnoj sobi

4 Evgen Konovalec (1892–1938) – političar i vojna osoba, vođa ukrajinskih nacionalista. U 1920.g. bio je jedan od tvoraca i vođa «Ukrajinske vojne organizacije» («UVO»), na čijoj je osnovi u 1929.g. nastala njim vođena «Organizacija ukrajinskih nacionalista» («OUN»). U 1938.g. ubio ga je agent NKUP u Rotterdamu

5 Nikola Erstenjuk (1892–1938) – tajnik narodnog komiteta prosvjete USSR M. Skrypnika. Optužen je za članstvo u «Ukrajinskoj vojnoj organizaciji» («UVO») i u listopadu 1933.g. osuđen je na 10 godina gubitka slobode. Kaznu je odslužio u Solovkama. Strijeljan je u studenom 1937.g.

6 Evgen Girčak (1898–1938) – član partije od 1915. Od 1920 – 1925 radio je u Harkivskoj podružnici, bio je urednik organa CK KP(b)U časopisa Ukrajinski boljševik i član CK KP(b)U. Aktivno je istupao protiv «izdajnika nacije» M. Volobujeva, O. Šumskoga, M. Hvylyjovoga. Od 1930 – 1933 – bio je zamjenik narodnog komiteta prosvjete USSR M. Skrypnika. Od 1933.g. radio je kao stariji znanstveni suradnik u Institutu sovjetske izgradnje i prava na Komunističkoj akademiji u Moskvi. U 1935. osuđen je na 10 godina gubitka slobode. Strijeljan je 1938.g.

7 Pavel Postišev (1887 – 1939) – član partije od 1904. Od 1923 – 1930 – rukovodilac u Ukrajini; od 1930 – 1933 – rukovodilac u Moskvi. Od siječnja 1933. do ožujka 1937. – drugi tajnik CK KP(b)U. 1937. premješten je na stranački posao do Kujbiševa. 1938. bio je uhićen i strijeljan 1939.g.

đen i još neotvoren (pored sveučilišnog mosta – na njega je potrošeno 100 tisuća rubalja) i sve štandove i krčme u nekadašnjem sveučilišnom parku, od kojih su neki tek nedavno izgrađene, «jer ne treba se hvalisati gozbama dok posvuda vlada nestašica namirnica» - ovo je bila neslužbena verzija, nikada objavljena, ali su je jako često ponavljali.

Posljednjih dana dogodilo se još jedno uhićenje – ono pisca Jalovoga.⁸ Više o njemu nisam mogao saznati.

Potvrđujem ono što sam već rekao – ne može se govoriti o nekakvim zavjerama ili sistematičnim organizacijama, čak ni o kakvim stvarnim dogovorima, to je oblik potencijalnog razumijevanja i određenog mišljenja, koji se širi i produbljuje. Protiv ljudi, koji žive s takvom mišlju, razbuktao se novi napad usmjeren, nesumnjivo, prema paraliziranju bilo kakvog pokušaja iskazivanja ukrajinskog separatizma, pa čak i onog platonskog.

Jedan od mojih informatora je govorio: «Nema nikakve sumnje da u Ukrajini postoji namjera o stvaranju bilo kakve, barem i najskromnije mogućnosti o ostvarivanju autonomije. Provođi se rusifikacija Donečine, gdje je kazališni program za iduću godinu oglašen isključivo na ruskom jeziku. Ukrajinske predstave igraju još samo u Kijevu, Odesi i Harkovu. Nadalje se više govori o naseljavanju napuštenih seoskih krajeva od strane njemačkih komunista (?) ili je prije postojala takva namjera dok Hitler još nije postao kancelarom. Sada ih on, možda, ne pušta iz Njemačke. Od ukrajinskog neće ostati ništa, osim tog djelića, koji je potreban moskovskoj politici kako bi imala osnovu ostvariti pripojenje dijela Ukrajine koji je pod Poljskom. Moskva zna da u takvoj politici može u bilo kojem trenutku računati na podršku svih preživjelih Ukrajinaca iako im se danas izruguju. Što se tiče naših nada, one su sada već toliko jadne da nam jedino ostaje maštati o japanskoj intervenciji...»

Kako proizlazi iz drugih mojih izvješća o gladi, seoski je kraj uništen otprilike u 50 posto njegovog stanovništva, a glad još nije završila i čak se može reći da se tek sada stanje ubrzano pogoršava. Najjače je pogođen središnji dio. Stanovnici bliži Poljskoj su, čini se, manje stradali, u Odesi sam vidio bolje uvjete nego u prošlosti, a u Donečini, kako su mi rekli, povećala se raspodjela namirnica i situacija je bolja nego u gradu Harkovu.

Jasno je kako je razmišljala vlada u Moskvi, žrtvujući i ugnjetavajući toliko milijuna ljudi: ako glad uvijek rađa revoluciju (u ovom bi slučaju to bila kontrarevolucija), najveće breme gladi (velikom mjerom namjerno izazvane) bacili su na leđa ukrajinskih seljaka, koji su također bili politički opasni i najviše zato jer su se svim silama opirali kolektivizaciji. Nemoguće je ne stradati od gladi, seljak ne može napredovati u grad, ne može postati opasan za režim isključivo iz organizacijskih razloga.

Opasne mogu postati radničke mase u gradovima, zato je 1923.g.⁹ započela nova ekonomska politika, a 1932. godine – organizirano je uništavanje ukrajinskog seljaka kako bi se izbjegla glad u gradovima. Dakle, takvi gigantski razmjeri uništavanja ljudi, takav strašan Gladomor, nejasan je znak da sovjetskom režimu prijeti nekakva opasnost; radnici još imaju što jesti, a kako je njihova hrana i bjednija i kako žive u još oskudnijim uvjetima nego u prosjeku u Rusiji, oni se još ne žale, i često osuđuju seljaka kojeg već mnogo mjeseci na-

---

8 Mihajlo Jalovij (1895 – 1937) – književnik, urednik časopisa u izdavaštvu LIM, bliski prijatelj M. Hvylyjovog. Bio je optužen za sudjelovanje u Ukrajinskoj vojnoj organizaciji (UVO) i u rujnu 1933.g. osuđen je na 10 godina gubitka slobode. Kaznu je odsluživao u Solovkama. Strijeljan je 1937.g.

9 Zapravo 1921.g.

zivaju kulakom, zaraženim kulaštvom. Ako se potrudimo pronaći izlaz, vrijedi ga tražiti u vjerojatnosti da će poslije sela glad zahvatiti i gradove. Ali zasad se gradovi svim snagama brane od toga zla, zadržavajući ga u granicama podnošljivosti. Ako se ne uspije sabrati novi urod, ako iz inozemstva ne uspiju uvoziti kruh i namirnice u dovoljnim količinama, ako glad zahvati i industrijske centre, tada i samo tada može se zamisliti da je počela posljednja podjela u komunističkoj povijesti Rusije.

S najvećim štovanjem,

Kraljevski Konzul
Sergio Gradenigo

[SAP Russia 8 (1933), dokument 7].

* * *

Konzulat Kraljevstva Italije u Harkovu – SSSR
No 907/116
Harkov, 1. listopada 1933.g. – Godina XI

TIJEK PRIKUPLJANJA URODA ŽITA, CIKLE, KRUMPIRA

Dodavši ovom izvješću nekoliko isječaka iz gradskih novina¹⁰, koji opisuju tijek skupljanja uroda žita, imam čast izložiti sljedeće činjenice, a također i mišljenja koje oni predlažu:

1) Urod nije bio izrazito dobar kako je vješto proglasio režim. Uz povremeno povoljne meteorološke uvjete, nekvalitetno posijano sjeme – često se radilo o mješavini svakojakih vrsta i podvrsta, - loše provedena sjetva, nedovoljno izorana zemlja, koju već tri godine loše obrađuju, u konačnici dobili su urod koji se može označiti na sljedeći način: poprilično bogat.

2) Za nezavisne seljake, kolhoze i sovhoze vlada je prethodno ustanovila dijelove, koje su morali dati, a to je: dio, mjeren u tonama, koji su morali dati državi, dio u postocima za MTS (državne stanice poljoprivrednih strojeva) i dio koji pripada državnim mlinovima. Ostatak je ostavljen na slobodno raspolaganje kolhozima, nezavisnim seljacima i sovhozima. Moguća se kvaliteta napravljenog proizvoda određivala na osnovi ocjene odgovornih komisija i na toj su osnovi izračunati dijelovi za državu, MTS i mlinove. Ono što je ostalo podijeljeno je na kvalitetu radnog dana koja je, prema ocjenama, potrebna za tijek uroda. Za jedan radni dan svaki je radnik, osim plaćanja (čiji veliki dio otpada na troškove hrane), morao postignuti određenu kvalitetu žita, kao sudjelovanje u raspodjeli plodova zemlje.

3) Smatralo se da nedostatak radnih ruku, uzrokovan smrću milijuna ljudi (danas se u krugovima koji su upoznati sa situacijom, koliko je to ovdje moguće, govori o 18 milijuna umrlih u ovom trenutku samo u Ukrajini – jer, iako je u to teško povjerovati, dok plamsa žetva, ljudi i dalje umiru od gladi), može se nadoknaditi mehanizacijom seoskog gospodarstva (traktorima i kombajnima) i prisilnim dovoženjem gradskih stanovnika, koji moraju pod nadzorom obavljati poslove u polju.

---

¹⁰ Nisu uključeni u ovu zbirku.

4) Pokušaj mehanizacije je propao. Posvuda se često objavljivala informacija da je učinkovitost strojeva bila nedovoljna, manje od 50 posto od očekivanog. Kombajni nisu mogli raditi na neravnim poljima koji su vrvjeli korovom; na traktorima su pronalazili greške u lijevanju željeza; snaga i prvih i drugih se pokazala kao minimalna. Kao i prošle godine, jako velik dio žita kombajni su ostavili na klasju (sijačice sada rade na trzaje i ponekad se kvare). Pogubno za sve poljoprivredne strojeve bilo je nepravilno ponašanje, neupućenost i nemar onih koji su na njima radili. Nedostatak radnih životinja, niska učinkovitost izglednijih preživjelih seljaka (oni su često govorili: ostavite u gradovima one koji ne znaju ništa o seoskim poslovima, dajte nam više za jesti pa ćemo vam pokazati kako znamo raditi) i neiskusnih gradskih žitelja još je dodatno mrsilo račune vladi.

5) Sve su žito skupljali i odvozili u Moskvu, Lenjingrad, u vojna skladišta, luke, odakle su isplovljavali brodovi u inozemstvo i gdje je žito čekalo svoju mogućnost prodaje. Geslo je bilo sljedeće: prije svega isplatiti državi porez u žitu. Zbog toga su počeli žeti i još zelenu pšenicu, još zeleno i vlažno žito odvozili su u silose i u mlinove. Dalje su ga skupljali na željezničkim stanicama, čak i kad su bili puni prepuni, puni do vrha, kad je nedostajalo radnih ruku, koje bi ga tovarile na vlakove, kad je nedostajalo vagona. Nedostajalo je radne snage koja bi ga prozračivala, prekrivala, a i nisu ga imali čime pokrivati. Već 1 i pol mjesec novine su pune sličnih opisa uvjeta njegovog sakupljanja, koji bi trebali dati predodžbu o mukama s ukrajinskim žitom.

S ukrajinskog prevela Diana Petrić

DVA DOKUMENTA O SITUACIJI U UKRAJINSKOM SELU¹

U ovom izvještaju prilažem dva karakteristična dokumenta, koja svjedoče o tadašnjoj situaciji u ukrajinskom selu². [...]

Što se tiče drugog dokumenta, u kojemu je riječ o gorkom vapaju, nemam ništa priložiti.

S najvećim poštovanjem

K. Konzul

Sergio Gradenigo

Prilozi iz dva dokumenta³.

Freudental, 21 rujna 1933 godine

Za Brata u nevolji⁴.

Draga braćo i sestre, potresena velikim zlom i tugom, obraćajući vam se molitvom iz sveg srca, moram vam ispričati što su oni učinili s našom braćom i sestrama, kada su 1930 godine započeli konfiskaciju. Ponajprije su se obračunali s vlasnicima zemlje, dali su im samo nekoliko dana na raspolaganje. U ta dva ili tri dana nisu uspjeli ništa prodati, niti su mogli bilo što uzeti sa sobom, imali su samo ono što su uspjeli ponijeti za prehranu. To je bila uistinu osveta, morali su brzo pobjeći, te pronaći drugu domovinu u velikome svijetu. Bili su primorani ostaviti sve - krasnu zgradu, instrumente, lijep namještaj, a također i mnogo hrane, koju naravno nisu mogli ponijeti sa sobom. Tome su se radovali sovjetski građani, partizani⁵ te vojnici Crvene armije. Među sobom su podijelili imovinu, razvalili prozore te pretvorili sve u hrpu pepela. Jadna naša braća i sestre, morali su štošta pretrpjeti, dok nisu pronašli domovinu. Godine 1931. uništili su srednju klasu te ih pobili. Tada su to učinili jako grubo, jer su neki partizani, a također i partizanke, došli do seljaka kako bi popisali sve ono što je seljak posjedovao, a tada su mu strogo naredili da ništa ne dira te su se za nekoliko dana pojavile žestoke zvijeri, mnoštvo ljudi, starih i mladih koji su ljudima sve uzeli: odjeću koju su imali na sebi, obuću koju su obuli, ljudi su poput kamena tamo stajali, jadna naša braća i sestre, nisu znali što trebaju učiniti. Jadna djeca glasno su vrištala, od straha su se privijala uz majku te su glasno vrištala: sada nemamo ništa za jelo. Tada su im počeli prije-

---

1 Navode se samo neki odlomci

2 Prvi je prijevod članka, koji je objavljen u „Harkovskom proletaru“ (*Харьковсьом пролетарию*) 10. rujna pod nazivom „U domu kolhoznika Ševčenka zavladao je prekrasan, prikladan i kulturni život“, koji konzul Gradenigo sarkastično komentira

3 Navodi se samo drugi dokument

4 Braća u nevolji (njem.) U svom *Post Scriptumu* Gradenigo govori o više od 2000 takvih pisama, koja je samo u rujnu primio njemački konzulat u Harkovu. Zbirka s citatima iz njih objavljena je u Njemačkoj te godine pod nazivom *Braća u nevolji!* Dokumenti, koji svjedoče o općoj gladi, Berlin, 1933. Conquest, Harvest cit., 281 govori o približno 100 000 sličnih pisama, koja su tada primile njemačke Evangelističke crkve.

5 Pod nazivom partizani autorica pisma, očigledno, ponajprije misli na aktiviste artije no tu je također prisutan spomen na grupu crvenih partizana, koji su za vrijeme građanskog rata palili i uništavali njemačka manjinska naselja

titi puškama. Oh! Tamo su se također nalazila moja draga četiri brata, sin sa kćeri, i njezin muž, te još dvije drage moje sestre s muževima. Oh! Gorko su plakali i tugovali. Jadnu djeću su potjerali van, iako je padala kiša te puhala bura. Takva bura je puhala da se nije vidio ni prst pred okom. Ni psa u tako hladno vrijeme ne bi poslali van, a jadnici su morali izaći iz doma. Mnoge žene su zamijesile tijesto, kako bi ispekle nešto svojoj djeci. Tijesto su im tada oteli, a ono, koje je već bilo gotovo, oni su tada pojeli, jedna djeca, morali su gledati, kako oni jedu. Nitko im nije ponudio utočište. Kod nas su se nalazile čak tri obitelji. Moj sin također je bio njemački građanin, mogao ih je udomiti kod sebe. Ali ruski Nijemci (s ruskim državljanstvom) nisu imali prava da ikog prime, jer su im zaprijetili da će ih također prognati iz doma, kada bi to učinili. Za tri dana u noći pojavili su se naoružani ljudi s puškama, lupali su o prozor te govorili: Otvorite vrata! Tada su izašli i pitali: Nalaze li se tu kulaci? Da, glasio je odgovor. Jadna braća i sestre legli su, kako bi se odmorili, kako bi zaboravili nesreću, tugu i bol. Tada su im pokazali, gdje spavaju. Potom su ušli unutra i rekli: Ustanite, prijatelji, svi ste uhićeni. Obukli su se, te su s tim ljudima morali krenuti u seosku vijećnicu. Sljedećeg dana su ih zatvorili. Prognali su ih kao stado, kao stoku, zbog očevog imanja. Naš otac je bio imućan, posjedovao je 400 hektara zemlje. Roditeljima nisu mogli uskratiti vlasništvo, jer su umrli, kada su bili mladi. Mrtve ne mogu uhititi. Sada se u očevo i djedovo ime moram obračunavati, draga moja braća i sestre. Našu obitelj činilo je trinaest članova: pet sestara, osmero braće, djeca od jednog oca i majke. Jadni zatvorenici u zatvoru su proveli nekoliko mjeseci. Tada su ih skupa sa rođacima odvezli do Urala. Doma se rodbina zajedno s malom djecom morala spremati. Uslijedila je stroga zapovijed: trebalo je sa sobom ponijeti sjekiru, pilu te lopatu. Majci su napravili svežanj od onog jada kojeg su imali i kojeg su im dali, te su vrebali nad time dok ih nisu odvezli na stanicu. Oh! Bila je to godina ispunjena patnjom, kada su morali napustiti domovinu. Oh! rana je bila tako velika, toliko bolna, da je nijedan liječnik nije mogao iscijeliti, ta rana još i danas boli i nitko je ne može iscijeliti. Moj muž bio je zadužen za to, da jadne ljude odveze na stanicu. Jer još jedanput je htio vidjeti svoju braću i mog dragog sina, koji je već osam mjeseci bio zatvoren. Ja bih se također htjela rado vidjeti s njim te razgovarati s njim i sa svojim dragim sinom. Bila sam bolesna. Oh! tamo se nalazilo mnogo vagona, u kojima su bile obitelji⁶, činilo se, kao da svi odmah moraju otputovati. Tada su obitelji smjestili u stočne vagone, u svakome se nalazilo do 40 osoba, kada su se već svi nalazili u vagonu, zatvorili su im vrata. Oh! Tugovali su i plakali. Pjevali su himnu: Isuse, izbavi nas posljednji put. Na taj način su se opraštali. Nisu smjeli izlaziti iz vagona, čak su i nužde morali obavljati u vagonu. To je izazvalo strašan smrad. Vozili su se tjednima, sve dok nisu došli do Uralskog gorja. Kada su ih ondje smjestili, gdje je trebala biti njihova domovina, svitalo je. Bila je to divlja okolina, gdje se nalazilo samo blato i šuma, komarci su ih tako izgrizli, da im je koža bila natečena. Tada su izgradili drvene barake, kako bi imali bilo kakvo sklonište za svoju djecu. Morali su naporno raditi u šumi, nisu im davali ništa za jelo, samo toliko da ne umru od gladi. Od gladi je tada umrlo troje djece od mog sina i strica. Moj brat s obitelji, tetak, mnogo prijatelja i poznanika, također je izgubilo život, a moj jadni stric pobjegao je s obitelji i otišao raditi u rudnik, kako bi tamo pronašao domovinu, kako bi prehranio djecu, kako ne bi umrli od gladi. Radio je u rudniku dubokom 100 metara pod zemljom te je nabavljao ugljen. Radio je jako savjesno

---

6 Stanica je bila smještena daleko od sela.

tamo, no na koncu je i on umro. Na njega je palo mnogo komada ugljena. Vrištao je tako strašno, kada su prišli i izvukli ga, činilo se kao da je mrtav, tada su ga stavili na zemlju te ga polili hladnom vodom. Došao je k svijesti. Potim su ga odvezli u bolnicu. Kičma mu je bila slomljena. Oh! Jadni mladić morao je trpjeti strašne bolove. Bolovao je pet tjedana, zatim je umro. Iza sebe je ostavio petero djece. Ta rana također je bolna, i ničim se ne može izliječiti. Tako su naša braća i sestre lutali po tuđim krajevima, jedan tamo, drugi na nekom drugom mjestu, dok nisu umrli od gladi. Tada su ih stavljali u grobove, bez lijesa, bez molitve. Odozgo su bacali male količine zemlje, kao da se radi o strvini. Svećenicima te službenicima Božjim bilo je strogo zabranjeno provoditi misu, bilo kakav pogreb. No, među nama je bilo onih koji su se usudili sahranjivati mrtve. On je to činio 25 godina i do posljednjeg dana je to činio, dok sam nije umro od gladi. Položili su ga u korito, a jedna stara žena ga je pokopala. Oh! Draga naša braćo i sestre, molim vas iz sveg srca, jer glad je tako velika, a mi ne želimo umrijeti od gladi, molim vas, da nam pošaljete hranu, nama, bespomoćnim, izgladnjelim ljudima. Budite velikodušni i puni ljubavi prema nama, kao što je Krist milosrdan prema nama. Oh! što mi, jadni ljudi, dosada nismo sve jeli: mačke, pse, ježeve, poljske miševe, teleću kožu. Moj jadni brat sam je pojeo pet komada teleće kože. Svaki životinjski leš, zbog toga su ljudi na kraju oboljeli od teških bolesti. Kada je nikla trava, jeli smo nju, kao da jedemo svinjetinu. Čak smo cvijeće kuhali, zbog gladi, koju smo osjećali, bilo nam je ukusno. Oh! kada su djeca gladna i žele jesti, tada majka gorko plačući grli svoju djecu, a jadni otac blijed je poput mrtvaca. Izgleda kao mrtvac te postaje lud od velikog bola i bijedi. Mora pronaći kruh, jer ga mi nemamo. Imamo veliku količinu pšenice, no ne dobavljamo je. Pšenicu melju i odvoze na stanicu. Što će se s njom dogoditi, ne znamo. Klasje ne smijemo dirati, onaj tko ga ubere, mora osam godina provesti u zatvoru, radilo se o djetetu, ženi ili starcu. Oni bi htjeli da svi umremo od gladi. Svakodnevno je umiralo šest osoba. Sela su ostala prazna. Glad je bila toliko velika da su majke jele vlastitu djecu, zbog osjećaja gladi, nisu bile svjesne što čine. Mogu se vidjeti mrtvi ljudi, kako leže na poljima te na putovima. Opsjedali su ih mravi i crvi. Oh! Jad je toliko velik da se ne može ni opisati. Na pragu je bila hladna zima, a mi smo goli i gladni. Nemamo ni odjeću, ni obuću. Nemoguće je djecu održavati čisto, zbog toga što ne postoji odjeća, u koju bi ih se predjenulo. Kada bi se bližila subota, četvero djece smještala bih u krevet, zatim prala odjeću, kako bi se preko noći osušila. Moj dragi suprug nema kaput. Onaj koji posjeduje, zadržava se na njemu zahvaljujući tisući zakrpa, inače bi mu pao s ramena. Oh! Nikada nisam mogla vjerovati da čovjek može tako osiromašiti. Mi smo se pokazali velikodušnima, kada smo bijednim ljudima darivali odjeću. Sovjeti su na taj način opljačkali ljude da su svi postali prosjaci. Sada vladaju partizani, vojnici Crvene armije te sovjeti. Izvukli su ih iz domova, te sada moraju raditi na polju, a žene moraju raditi danonoćno⁷. Imali su još samo četiri sata na raspolaganju. U roku od četiri sata morali su se naspavati te brinuti za dom. U ponoć, kada su se žene vraćale s posla, vidjele su, kako im djeca spavaju na zemlji, svi prljavi, one nisu znale, otkuda početi. Naša susjeda je izjavila: Oh! neka je proklet onaj tko je uspostavio sovjetski režim. Oni više nemaju radnu stoku. Jadne životinje moraju dosta pretrpjeti, također ne dobivaju ništa za jelo. Kada ih dovedu na polje, mnoge od njih crkavaju, tako su slabe. Jadni mladići moraju voziti žito s polja na kolima. To su mladi momci od devet, deset pa čak i osam godina, i oni

---

⁷ Ako bi nedostajalo radne snage, kako bi spasili plodove, uvađani su prisilni radovi

konačno zaspu na žitu. Oh! kada bih to mogla fotografirati poslala bih vam svakojake ilustracije. Razgovarala sam s mnogima koji su radili za zemljoposjednike te sada govore: Oh! kako je tada bilo dobro, jeo sam i pio, koliko me bila volja, i spavao sam, a sada moram trpjeti glad, hodati polugol. Samo su nam predbacivali kako ih prisiljavamo da rade osam sati, a sada oni rade po 18. Obavlja se čistka stranke. Onaj tko je ranije bio uzgajatelj svinja ili je hranio životinje, morao se vratiti svojoj obvezi. Za njih također više ne postoji raj na zemlji. Sada ti jadnici kažu: Kad bi se barem pojavili Nijemci i uveli malo reda, voljan sam ponovno postati sluga seljaku, nego raditi za sovjete. Od hrane ne dobivam čak ni malu količinu. Vidjela sam se s Rusima, koji su iznajmljivali od mog oca, kada sam još bila doma, a jedan mi je rekao: Oh! kako je meni bilo dobro kod tvog oca, tada smo dobivali meso, mast te dovoljno kruha, a ponekad u boci vino i gorilku, a sada pod stare dane moramo umirati od gladi. Moj otac je bio jako poznat, prema njemu su se i bogati i siromašni dobro odnosili. Oh! kada pomislim na ukusan kruh i hranu i mnogo odjeće, a sada smo goli i gladni. Moj muž nema čak ni odijelo. Kada ide konzulu, mora posuditi odijelo. On se toga srami, no mi tu ništa ne možemo učiniti. Jer uslijedilo je loše razdoblje, loše razdoblje za svu našu braću i sestre. Nitko neće zaboraviti ono razdoblje, radilo se o bogatom ili siromašnom, starom ili mladom čovjeku, dok god je živ. Često mi ti jadnici kažu: Oh! kada su seljaci bili imućni, imali smo sve što smo poželjeli, a sada nemamo ništa. Oh! vi draga braćo i sestre, bogati i siromašni, upozoravam vas, kako biste sve dobro razumjeli. Kod nas se može čuti samo plač i vika. Oh! molim vas, dragi moji, pružite nam pomoć u ovoj velikoj gladi, mi bismo se rado vratili u domovinu. Ne daju nam putovnice. Kažu da zbog činjenice, što sam ja kulak, sva moja obitelj mora umrijeti od gladi. Naša radnička udruga skupljala je i mljela žito samo u količini od 345 hektara, 1200 hektara je još ostalo za mljevenje. Oni neće završiti taj posao, jer su suviše slabi. Da sam sposobna dobro pisati, mogla bih vam još dosta toga napisati. Malo tog sam naučila. Molim vas, ispravite ovo pismo, natiskajte ga u knjizi, pošaljite u sve krajeve, kako ne biste mislili da sovjeti, i stranka, i vojnici Crvene armije predstavljaju raj. Ne sve je to gorko, gorko kao žuč. Stoga vas molim za malu količinu hrane, za našu nesretnu braću i sestre, za što smo vam unaprijed zahvalni. Mog muža strašno su ranili na prisilnome radu.

Gospođa Frederike Kruter

Napomena. Ovo je jedno od otprilike DVIJE TISUĆE takvih pisama, koje je primio generalni njemački konzulat u Harkovu samo u rujnu, te kojeg je donio jedan njemački „kolonist“. Budući da je u njemu detaljno opisana situacija, ja sam zamolio dopuštenje da ga prepisem, te prevedem dosta doslovno, ništa ne dodajući, ne objašnjujući ni izraze, niti pojmove, naprotiv, trudio sam se držati se izvornog teksta. Dodao sam samo nekoliko znakova interpunkcije, s obzirom na to da se u cijelom pismu nije nalazio ni jedan zarez, niti jedna točka. Samo pismo napisano je biblijskim, zastarjelim njemačkim jezikom, kojim se govorilo u Wittenbergu, otkuda su prije otprilike 150 godina stigli stanovnici te kolonije.

O prikupljanju žita, cikle i krompira

Zaključak. Do kraja rujna službeno je (koju čovjek može imati garanciju da su te brojke uistinu ispravne?) s polja bilo skupljeno oko 80 posto onoga, što pripada državi, polovica ili nešto više od tog, što pripada državnom MTS-u, polovica ili nešto više od tog, što pripada mlinovima (državnim). Teško je reći koliko to točno iznosi u tonama, jer MTS dobiva postotak od postotka (polovicu zemlje nisu obrađivali strojevi MTS-a već teretne životinje). To su mnoge brojke i postoci, koje su dali komesarima narodnog gospodarstva, sovhozima, elevatorima i tome slično, služe kako bi zbunili, a ne kako bi razjasnili stanje. Komentari u novinama još više bacaju pijesak u oči, jer tu vlada značajno retoričko pravilo: mračnije piši, kako bi bilo još više nejasno, jer nešto se još uvijek može razumjeti.

Samo jedno je jasno: zasad je samo država održala dio plodova. Čak 80 posto od prognozirano. No velika količina od tih 80 posto nalazi se u kolhoznim smočnicama, na željezničkim stanicama, te fermentira, propada, a ono što se ranije dogodilo s njima također nije bilo pod boljim nadzorom. U novinama su se cijelo vrijeme pojavljivali alarmantni signali, optužbe, apeli, koji su svjedočili o tome, da tisuće tona te tisuće vagona sa žitom propada na željezničkim stanicama, te centrima sakupljanja.

MTS dobio samo dio. Sovhozi, kojima je vlada postavila nešto veće uvjete, no što je bilo dogovoreno na početku, kada još nisu znali da će kampanja postići tako neočekivan rezultat, odgovorili su tako što su dali manje od svih, ponašajući se točno onako kao i sva ostala državna poduzeća, s kojima su oni administrativno izjednačeni, sam neuspjeh očitava se u tom komunističkom aspektu, koji je izrazit odraz svih ostalih sektora socijalističkog uspostavljanja države.

Sada je sakupljanje plodova prekinuto: neočekivano se prekinulo krajem rujna, a njegov tempo pao je već deset dana prije tog. Stranka, vlada te novine izazvali su veliku uzbunu govoreći kako se radi o sabotazi (nema sumnje da je riječ o sabotazi, a ona se ne događa samo u agrarnoj carini, već je to velika, spontana, pritajena urota koja pogađa milijune ljudi- robova, to je prikrivena urota bez kraja, a njezino geslo glasi: Što gore – to bolje), budući da nadalje treba predati žito, premda je već počelo prikupljanje cikle, te ga treba nastaviti na boljševički način (a sakupljanje se odvija jako loše, jer je cikla malena, biljku su uništili korov i štetočine, tako da se na svaki hektar skupi trećinu manje), te valja istodobno munjevitom brzinom ostvariti zimsku sjetvu (pri čemu je polovica traktora neprikladna za rad).

Kada snage (i još koje snage) dijele između tri fronte, rezultat ne može izostati: nigdje se ništa dobro ne čini. A zima je na pragu.

Koliko kvalitetnog zrna zapravo dobiva država od tog prikupljanja? Ako se uzme u obzir da je 1. listopada žetva završena, čak i ako se mala količina može još može prikupiti: možda se dobiva 70 posto od predviđenog (predviđenog kada se još nije znalo hoće li vrijeme biti pogodno za urod), to jest manje od neophodnog, dakle, treba uzeti u obzir to da je dobrih 10 posto dosad izgubljeno zbog štetnosti fermentacije, klicanja, krađe, rasipanja i tome slično. Ostatak je još na polju. Može li seljak pokupiti taj ostatak?

Ja sam boravio na polju, koje je bilo 10 metara dugo, te 3-4 široko, u okolici Belgoro-

da - dio pšenice leži rasut po zemlji, nakon žetve, dio je skupljen u malene svežnje, dio u snopovima, koji je raznio vjetar i kiša, na kolosima se nalazila otprilike trećina žita, dio koji se nalazi pod zemljom prokljao je, sve to ima tamno-smeđu boju (nedjelja, 24. rujna) i pokisnulo je.

A zbog čega bi se seljak brinuo i sakupljao ga, ako oranje, sjetvu te sakupljanje krumpira i cikle motri Državna politička uprava (GPU)?

On zna da je dužan državi, MTS-u, mlinovima. Zbog čega mora za njih raditi? Čak kad bi i mogao isplatiti sve, kasnije bi se svejedno pojavili s rekvizicijom za osiguranje jesenje sjetve (ne odbijaju mu ono što je bilo prepisano na njegovo ime kao udio za izvršene radne dane, udio koji zasad postoji samo na papiru, do trenutka dok sve ne bude isplaćeno državi, udio, kojeg dosada nije nitko, osim članova stranki, vidio u drugom izdanju, osim u oblikovanoj formi) i proljetne sjetve.

Znači, može se istoiznačajno tvrditi da je glad zimi na selu bila neizbježna, ta glad će nadalje uzrokovati stotine tisuća žrtava „dok svi ne umremo“ rekao je seljak, te treba naglašavati, da će ljudi nadalje umirati od gladi, što ja iz postojanih izvješća i potvrda točno znam.

Još nešto je potrebno naglasiti: vlada je još jednom pobijedila – i po koju cijenu - uz otpor ukrajinskog seljaka, ponajprije zahvaljujući političkom odjelu- GPU-a, koji huška protiv seljaka u svim naseljenim točkama.

Vlada je žito izvozila u inozemstvo (možda će se na proljeće reimportirati ili drukčije nabavljati, ako se može prodati; posjeduje kruh za zimu za Moskvu, Lenjingrad, Harkov te druga industrijska mjesta, nešto će teže biti s krumpirom, mesom, no mogu se raspodijeliti za razdoblje od šest mjeseci, vlada smatra da se seljak u cijelosti može zamijeniti strojem (koji nije neprikladan), a neispravne strojeve - odmah novim (izjavljuju da tvornica traktora svakodnevno proizvodi 145 traktora)⁸.

Otvoreno ostaje sljedeće pitanje: ako će jesenja sjetva biti ostvarena jednako kao i proljetna 1933. godine - a sada se čini da vremenski uvjeti neće biti tako iznimni, neobično pogodni, kao ove godine, žetva žita loše će se odviti ako akcija sakupljanja cikle i krumpira propadne, a glad pokuca na vrata industrijskim gradovima... što onda? U tom slučaju će 1935. godina biti presudna.

S najvećim poštovanjem

K. Konzul
Sergio Gradenigo

S ukrajinskog prevela Paulina Mišura

---

⁸ Riječ je o harkovskoj tvornici traktora

Poglavlje III.

IZ KNJIŽEVNIH SVJEDOČENJA

Vasylj Barka

ŽUTI KNEZ
(Odlomci iz romana)

Napomena autora

Strašnu glad 1932-1933. u Ukrajini te u još nekim regijama Sovjetskog Saveza¹ (ali i u regiji Kuban 1933-1934., smišljeno je uzrokovala određena grupa ljudi na vlasti koja je među ostalom utvrdila i "kult ličnosti".

Demografski podaci ne pokazuju potpun broj ljudi koje je progutao Gladomor. Broj umrlih prema podacima iznosi i više od sedam milijuna i to skoro samo seljaka. Ali u skladu sa službenim vladinim podacima (npr. prema iskazu Balickoga- šefa GPU-a) zbog gladi je umrlo više od 10 milijuna ljudi. Dugi niz godina bilo kakvo spominjanje Gladomora bilo je strogo zabranjeno.

Čak je i za vrijeme kratkog hruščovskog "zatopljenja" bilo zabranjeno govoriti o Gladomoru. I još gore od toga: kao da su se nemilosrdno ismijavale žrtve Gladomora. Jedan od predvodnika zločina, P. P. Postišev, trideset godina nakon Gladomora postaje ponovno uglednikom. Nemoguće je bilo istjerati pravdu budući da je to jedan od najgorih zločina novijeg doba. Taj zločin bi se mogao usporediti s holokaustom židovskog naroda, koji su provodili nacisti.

Kako bi se taj zločin, po regijama nesretne sudbine, ostvario, uvedene su vojne postrojbe i stalna vojska pod oružjem. Po naredbi GPU-a pripremali su se "tisućnici² i policijske snage kako bi bile spremne djelovati. Sjeverni gradovi pripomogli su tom djelovanju (više od sto tisuća).

Takva zla kob, ponajprije za nenaoružanu i nezaštićenu Ukrajinu i regiju Kuban, nije zahvatila još od navale kana Batyja. Neusporedivo više žrtava bilo je sada, nego za vrijeme Hitlerovog ratovanja sa zapadnim državama.

Član politbiroa bio je mjesni zapovjednik. Svugdje je putovao te je sjedio u kabinetu partijskog sekretara oblasti i cijeloga kraja. Kuckajući olovkom o stol, luđački je vikao: "Treba uzeti i zadnju mrvicu kruha!"

Vrlo brzo to se i ostvarilo. Ljudi su počeli sve učestalije umirati. Naposljetku su milijuni poumirali, dok su prezasićeni predradnici ravnodušno to promatrali.

Kada bi dječica, već na izmaku snage, u svoje izrazito mršave šačice uzele nekoliko klasova, straža bi ih odmah strijeljala.

---

¹ U kojima su živjeli Ukrajinci

² Iz Rusije poslana vojna snaga koja provodi kolektivizaciju u Ukrajini

Ostatak majčine kašice, pripremljene za djecu, zločinci bi jednostavno bacili na pod i izgazili čizmama. Narednici i izvršitelji njihovih zapovijedi nisu nimalo ljudski postupali, već bez imalo obraza. Zahvatio ih je bacil demonskog otpadništva.

Nešto zagonetno je postajalo u tom izumiranju: ptice, dok bi samo poletjele, već bi ubrzo mrtve pale na tlo; poginulo je čak puno i mjesnih, revnih pomagača te grabeži, koji su imali dovoljno hrane. Kao da je svaka tvar bila potajno zatravana.

Kuće ratara pretvorile su se u velike mrtvačke grobnice, nitko ih nije mogao pokopati, kao ni one koji su ležali vani, - pogrebnici s kolima nisu mogli baš točno do jame prevesti mrtvace, gdje su također znali ostavljati i polužive osobe.

Iznemogli od gladi, promrzli, omotani u dronjke, s nejasnim priviđenjima, jedva su, propuhani prodornim vjetrom, hodali snježnim putovima do grada, nadajući se da će dobiti nešto jestivo. Nisu uspjeli dobiti ništa. Čak su im oduzeli i kruh, koji su sami proizvodili.

Masa ljudi je umirala na kamenim pločicama ceste koje su bile prekrivene mješavinom snijega i blata.

Mrpe žita, koje su se oduzimale narodu, išle su ‘pod metlu’, sve što je hranjivo iz povrtnjaka, ostavljeno je da izgnjili pod poderanom i već poluraspadnutom tkaninom koja ne propušta vodu. Strašno je bilo što se nitko tome nije smio niti približiti i nešto uzeti, jer bi ga straža odmah strijeljala na mjestu događaja.

Pojavila se dotad nepostojeća granica između Ukrajine i Rusije koja je bila označena i pod zaštitom; bio je to živi zid policajaca i stalne vojske pod oružjem. Straža i članovi GPU-a izbacivali bi iz vagona na snijeg sve one koji bi se ponadali da će dobiti u Rusiji nešto hrane za svoju, zbog gladi, već umiruću obitelj.

Brojna sela su tako jedno za drugim istrijebljena, i u toj mučnoj pustoši izrastao je korov ljudske veličine, viorila se crna zastava, kao da je riječ o nekakvom znamenitom i određenom uspjehu vlade - ‘kultu osobe’.

Uza svu sudbinu neizdrživih stradanja i najmučnije općenarodne smrti, preko prijemnika je u zemlji svugdje odzvanjalo ismijavanje i proročanstvo generalnog sekretara: ‘Prijatelji, život je postao ljepši i veseliji!’ Glavni arhitekt tog neljudskog užasa smatrao je umjesnim još se i dodatno izrugivati tim neizbrojivim žrtvama.

Kako bi zataškali i prešutjeli pred inozemstvom tu neviđenu noćnu moru, vladini opunoćenici primjenjivali su najgore moguće metode.

* * *

(...) Odred se podijelio u dvije grupe. Jednu grupu je raspodijelio po okućnici i vrtu, a druga grupa s njim na čelu, korača u nepoznatu kuću kao da se radi o njegovoj vlastitoj, ne pitajući vlasnika za dozvolu i ne obzirući se na nj.

Darija Oleksandrivna ide odmah za njima i njena kći drhtavom rukom drži ju za rukav.

Cijela drhti kao da ima groznicu. Momci koji su išli za Olenjkom, skamenili su se.

Zaustavivši se vani, vlasnik kuće pogledom je pratio pretresače. Jeziva strepnja bockala ga je u srce kada bi se motali oko zgarišta, pored srušene ograde, kada bi pretraživali oko glinenog tla, koji je vodio do potoka s mostićem usred jasena.

Stalno su u svaki komadićak zemlje zabadali šipke. U voćnjaku su sve prekopali i raskli-

mali svaki stupić. Isprevtali su i drvarnicu. Pod panjevima su također kopali. Premještali su kamenje i rastjerivali ptičice s njih. Srušili su ograde. Tupim udarcem su provjeravali i osluškiivali nema li možda kakvog odjeka u praznini.

Myron Danylovč je obolio od tog pustošenja – pogrbljeno se približava kući.

U kući je bila pljačka slična onoj iz priče o čovjekolikom zčaju.

Upali su u kuću i sve isprevtali. Vrč s mašću, - okrhnut, bez drške, - postavili su do vratiju koji je služio kao neki skupocjeni dobitak. Jedan muškarac s puškom je dostojanstveno strazario kao uzorni čuvar njihovog ‘reda’.

Na tavanu je bila stara vreća s neočišćenim prosom; odnijeli su je i stavili do vrča. Poskidali su s peći dronjke, u kojima su uporno tražili, pa makar i šaćicu zrna. Torbica s graham visila je na kolčiću, - narednik je i to uzeo i odnio do vrča.

Također je odnio i ručnikom prekrivenu pogaču sa stola i dodao ostalim stvarima.

Crvenu ciklu iz bačve su odmah zgrabili. Na krumpir, koji je bio u blago savinutom vjedru s već hrđavim dnom, skočili su poput vukova na teleću jetru. Kotrljali su tikvu ispod klupe i nosili pokrpanu vreću sa suncokretovim sjemenkama te malo rešetio sa pšenicom vrste ‘konjski zub’.

Myron Danylovč kao da je osuđen na vješanje, stajao je blijed blizu zida nasuprot prozora. Na trenutak mu se činilo da želi uzeti sjekiru koja se nalazila pod peći i njome rascijepiti narednikovu glavu jer je kuću tako opljačkao, da djeci ništa nije ostalo za jelo.

Ovi su još gori od lopova. Lopovi, kad upadnu u kuću, uzimaju skuplje i bolje stvari, a ostalo ostave, ali ova vlast guli do kože.

Što ih čeka? U kući je petero članova obitelji, - kako da se prehrane...

* * *

Žena je skočila oduzeti kruh.

– To je za djecu, - zašto to uzimate?

Šakama su je odgunuli. A ona u kutu plače, zaklanja oči krajičkom marame. Kći se pripila uz nju kao ptić u oluji i cijelo vrijeme drhti; nešto je se dojmilo za vrijeme upada.

Dječaci su se okupili oko oca: utihnuli su i bili su prestrašeni.

Hranu su iznijeli iz kuće i stavili u kola, a onaj s puškom je postao hladan, pokazujući na širokom, koščatom i bijelom licu svoju odlučnost – kao kip ‘vođe’ koji nalazi u rajonu između silosa i željezničke stanice.

Izašavši iz kuće, nova se gomila priključila suučesnicima.

Miron Davidovič ih uznemireno promatra kako se motaju, zabadajući ‘željezne šipke’ i kopajući jamice.

Haritina Grigorivna se vratila iz crkve. Uplašeno gleda i pita sina:

– To su – oni?

– To su oni, mama!

Pošla je u kuću; pogledala i nakon što je prekoračila prag, zamrzla se. Njihova je kuća, još od pradjedova, starinskim, izrezbarenim znakovima, osvjetljenim svijećama bila uvijek bijela. Haritina Grigorivna i snaha su se toliko trudile da kuća ima dobar vanjski i unutarnji izgled.

A sada je još i gore nego u štali! Kao poslije zemljotresa!
Sve je prekopano i i razbacano, izmiješano i izgaženo.
Suza je klizila niz obraze. Starica je shvatila – došao je kraj.
U stare dane je vidjela: kuća im je obeščašćena, kuća - svetinja, u kojoj su od pamtivjeka ikone obasjavale kruh na stolu.
Uzeli su sve što je jestivo! Stala je na prag i gleda kako brigadiri gaze po lijevama. Grebu se kao psi u tuđem vrtu. Starica je otišla do kola i moli stražara:
– Vratite hranu, ta to nije vaše – niste vi za to radili!
Djeca moraju jesti, vratite odmah, kad vam kažem!
Stražar šuti i pravi se da ne čuje staricu.
Grozan je! Načelnik ima u rukama moć i podršku rukovodilaca te može raditi što hoće. Za njim ide ridokosi Otrohodin koji je zapovijedao: “Treba uzeti sve do zadnje mrvice”. A iza svega toga stoji vođa partije i države.
Zašto se starica brine?
Starica se uhvatila za kola. Tada ju je stražar gurnuo s leđa – ona se zanjihala i pala na travu. I više nije mogla ustati. Sin je dotrčao do nje i podiže je. Pogledao je na stražara i zaprepasteno je rekao:
– Divlja psino!

Ulas Samčuk

MARIJA (Odlomci iz romana)

Prolazili su mjeseci i postajalo je toplije. Snijeg kopni i pod crnim krpama krije se zemlja. Vjetar vije drveće s nabreklih pupoljcima, a nad njima lete i kreštav vrane.
Jednoga jutra spustila se topla kiša. Pod olukom lokve vode. Sa strehe u potocima žubori voda, šumi i stvara velike čiste bazene. Sirko se tijesno priljubljuje uz zid, jako se izvija i još više uvlači glavu pod se. U selu dubok mir. Psi se ne vuku. Kažu, nema ih. Pojeli su ih. Jedino je Sirko ostao. Nitko ga ne uznemiruje. Ne ide na živce glasni pseći lavež. Može se mirno spavati. Ali zato ne može spavati Kornij. Otišao je do sobe, uzeo posudu mekinja.
– To je, Marija, zadnje. Ispeci nešto... Znaš. Možda još više kore. Navali, navali, čuješ...
Jučer je sasvim dobro prijalo.
– E-e, kada ne bi bilo tako malo. Ne da se skuhati...
No, no hoće li i ovo izdržati? A kako je ona? Još može ustati? Marija nije mogla odgovoriti. Jaki kašalj je muči. Iskašljala se.
– Još tobože ustaje. Jučer došla, a ona, dijete moje, za Lavrincja.
– Nije došao mama, kaže? Odmahnula je glavom.
– A što misliš, hoće li doći, kaže?
– Nikada, dijete, neće doći...
– Zašto njega? pita.
– Zato, za što i druge... Zašto sve. Je l' kod njih kakav broj?
Marija je pekla od posljednjeg. Spavala, kašljala, uzimala posljednju pogaču, lomila je na

polu i pošla do Nadije. Ona je bolesna, jedva ustaje. Marija joj donosi komadić pogače.

– A kako je ono?

– Spava, majko. Čujete kako diše?

Marija stoji nad djetetom i misli: Umrijet ćeš, djetete. U cijelom bijelom svijetu nema više za tebe mrvice kruha... Čak ni mrvice kruha...

Gleda kroz prozor. U dvorištu se drveće kiti pupoljcima. Zemlja ih još hrani, a Marksovi zakoni im nisu zabranili roditi novi život i novu radost. U daljini se vidi brežuljak. Crne mrlje zemlje imaju u očima. Na poljima dolazi proljeće. Marija ide kući.

Tamo joj prilazi Kornij s okrvavljenom sjekirom. Trgnula se i zakoraknula unazad.

– Čega si se uplašila? Ubio sam kljuse. Treba što god i pojesti. Je li malo još živo?

– Još diše. Nekako tako čudno diše.

– A ona?

– A eto - izgovorila je i prisjetila se nečega od prije. Mahnula je rukom.

– Nema nade, kažeš? Išao je, eto, i susreo tvoje. Nosili su ih na groblje. Već umiru. Djeca umiru. Kada bi se bar moglo dovući do zelenila. Kod nas je još jedino Sirko ostao... Šteta ga...

Marija nije rekla ništa. Otišla je kući i legla. Ležala je svaki dan i ležeći bila uvjeren da više neće ustati. Ali uvijek se prisjećala Nadije. Prisjećala se njene malene Aristusje i ponovno ustala. I kako da ne ustaneš. Treba ustati! Ne može se dopustiti umrijeti živom djetetu. Mrtvi moraju osjetiti njezinu bol i ustati! Ustala je, zapalila vatru u peći, što god ispekla ili skuhala, zamotala je u čvor i išla. Išla je polako, glasno, teško disala, često se zaustavljala da bi došla do zraka, pogledavala oko sebe kao da se opršta od polja, vrtova, neba. Zatim je išla dalje. Opet to proljeće. Ah, kada bi se barem još jednom izašlo na polje, pogledati svu njegovu širinu, pogledati u daljinu i sjetiti se prošlosti. Ne treba se ni prisjećati, samo dođe u misli. Ni sata, a ni minute nema, a da se nečega ne prisjeti.

Poljima tumaraju ljudi. Što traže tamo? U odmrznutoj zemlji na polju krumpira može se naći gnjili krumpir. Ponekad možda nije gnjio. Ali sreća je što u blizini nema nikoga. Na jednom mjestu su nabasali na neprekopana mjesta.

– To je – kaže Hnat – moje mjesto. Ja sam ga vidio.

– Ne govori gluposti. Ja sam ga vidio... Ja sam još jesenas znao da tu nisu prekopali... Namjerno sam išao... - odgovara Fijan.

– Ma vidi ga! Radije se makni. Idi, traži sebi dalje. Tamo ćeš naći! Znaš li koliko djece imam?

Uzjogunili se. Hnida je udario motikom Fijana i ovaj je ostao ležati na polju krumpira. Hnida je sa strahom iskopavao svoje blago, kopao je grozničavo. Što ako vrag opet nekoga nanese?

Kasnije su dugo u selu pričali kako je Hnida ubio Fijana. Vlast kao da to nije čula, jer je Fijanovo truplo netragom nestalo i nije bilo vremena tražiti ga.

Kornij glode veliku konjsku kost i nosi je u dvorište.

– Na, na Sirko! Gdje gledaš? U hranu! - Dao psu, ovaj glode, a Kornij stoji i gleda. - Jedi, jedi, jer sutra možda nećeš imati.

U zapečku sjedi Marija. Kornij zna da mu je to žena. Puno, puno godina su proživjeli skupa. Ona hocé jesti. Što će sutra odnijeti Nadiji?

– Trebalo bi je, Marija, nekako dovesti kod nas. Ne možeš ti ići...

– Trebalo bi, ali kako? Ona ne hoda. Neće doći do nas. A dijete? No, možda bi se dijete još i moglo donijeti, ali kako nju?

Navečer je Kornij naoštrio sjekiru. Tamno. Na nebu mnoštvo zvijezda. Mliječna staza se razlila punom širinom. U Maksimovoj kući svjetlo jasno svijetli. Ljudi se šeću tamo-ovamo i čuje se glasna galama. Kornij je pozvao psa. Sirko dotrči, umiljava se, liže ruku, istu ruku svoga gospodara koja drži sjekiru.

– Ti, ti, ti! - pogladio je Kornij Sirka po velikoj mekoj glavi. I istog trena Korniju postane žao psa. Položivši sjekiru na zemlju, sjeo je pored njega na mokru zemlju i zagrlio ga. Pas je zacvilio i prignuo se do starog.

Dugo je tako trajalo. Visoko, kao da tamo na nebu stoje zvijezde, Mliječna staza. U Maksimovoj kući spavaju. Sirko i Kornij sjede, zagrljeni i slušaju pjev.

Ovaj priča – Tako, tako, psu – šapće Kornij. Naše je prošlo. Našao sam te kao malog psa i mislio sam – rasti. Imam gazdaricu, i nju ćeš čuvati. I zar nisi branio? Još i kako... Bože moj! Još i kako... Noćima trčiš i av-av! Ja sam radio. Nisi jednom došao na dvorište, noge ne možeš vući. Liježeš, a ti sve svoje, sve samo svoje... Nije li istina? Ne plači, psu. Bar ti ne plači...

Noć je prolazila, odisala proljećem. S dalekih polja dopirao je miris zemlje crnice. Kornij osjeti taj miris i u njemu se bude sjećanja.

– Idi, psu... Idi, gubi se, a i ja također idem. Idi i ne zazivaj. Ne mogu na tebe dići ruku.

Ustao je, uzeo sjekiru i pošao do kuće

– Spavaš li, Marija?

– Misliš li da mogu spavati? Mislim na Nadiju. A što ako ne ustanem... Otići ćeš ti do nje... Možda sutra ideš.

– Sutra moram ići tražiti nešto za jelo... A u kući je hladno... Ima li žara u peći? - Otišao je do peći i maknuo poklopac. - Ima. Naložit ću drva. Ti se ne miči. Lezi, lezi. Sam ću naložiti.

Nakidao je suhe trijeske i vatra je smjesta buknila. Položio je nekoliko cjepanica i grijao stare mokre ruke. Zatim je stavio lonac vode na vatru, uzeo s kreveta jastuk i prekrivač, ugrijao ih pored peći i ogrnuo Mariju.

– No, no, lezi samo. Bar ćeš se malo ugrijati. Sutra ću nekud poći. Možda baš nešto i nađem. A možda i nađem...

Po kući bježi tračak svjetla i peći. Skočio je na policu i osvijetlio je... Kornij se nečega dosjetio, otišao do police i posegnuo rukom za brusom koji je ondje ležao. Zatim je sjeo pored peći, položio sjekiru na koljena i počeo je oštритi. Oštrio je dugo. Zastaje, odmara, palcem isprobava oštricu, a onda dalje struže po njoj brusom.

– Što radiš, Kornij? - pita Marija.

– Oštrim, eto... Sutra idem u polje, a tamo se bez sjekire nema što raditi.

* * *

Marija nije imala snage da ode do Nadije, ali ipak se prisilila na to. Izašla je na dvorište i pala. I odjednom se pojavio Gnat. Prišao je Mariji i rekao: «Čuo sam sve što se dogodilo

i pomislih, ma otići ću. Ustani, Marija... tako, tako...nasloni se na moje rame. « Gnat se opirao, stenjao i podignuo Mariju. Nije ju iznenadio njegov dolazak. Činilo se da je tako trebalo biti. Ušla je u kuću i legla na postelju. Gnat je sjeo pokraj nje, gledao ju je dugo u lice i šutio. Obrazi su joj bili naborani, suhonjavi i upali. Vilice su bile oštre i uzdignute, a oči su bile pune suza, potamnjele i ugašene. Pramenovi sijede kose su virili ispod poderane i uprljane marame.

– I eto... – jedva je izgovorio Gnat. – Tako znači? S nama je gotovo? Marijo? Što je tebi?

– E eto.. – jedva je izustila Marija.

Nakon što je Gnat čuo tu kratku riječ, uvukao je glavu u ramena.

Pala je večer. Proljetno sunce je zalazilo i bacalo zrake na sam krevet. Marija je otvorila oči, pogledala prema suncu, podigla suhonjavu i koščatu ruku te ju je ispružila koliko je mogla.

– Sunce! – reče ona. – Sunce!..pogledaj Gnate, kakvo sunce. Jesi li ikada vidio takvo sunce?..

Krajevi sunčeve zrake miluju suhe žile njezinih ruku, biju u upale oči i boje sivilo njezine kose. Marija ne zatvara oči. Gleda ravno i široko. Gnat sjedi i šuti, a u njegovoj duši oživljavaju mrtvi iz grobova i ustaju iz lijesova oni koji su davno zaboravljeni i razbacani po cijeloj zemlji. Ustaju veseli i pjevaju radosne pjesme. Gnat se smješka. Kasnije podiže ruku i hvata Marijinu ruku, koja je ispružena daleko do sunca te ju blago i dugo miluje.

Miluje i govori:

– Ljubim majčinu ruku. Ljubim svetost veliku.

Ljubim rad! Marijo! Marijo!..

Sunce je bacalo zrake na krevet, na Gnata i Mariju. U Gnatovoj duši je nastao strašni sud.

– Marijo! Ispovijedi me. Oprosti mi sve što sam ti učinio u dane mladosti. Oh, kako je kratak naš život! Joj, kako je kratak. Eto, preživio sam, a što dalje? Oprosti mi, Marijo, jedanput, drugi put i treći put!..

Marija je opet pogledala Gnata i šaputala tako da se jedva čulo:

– Ti, Gnate! Ti si svet čovjek. Otići ćemo zajedno tamo... znaš? Tamo gdje su naša djeca, Roman i Nadija, tamo gdje su svi oni, svi Gnate... a mi smo još ovdje.

Kako bih se htjela susresti s njima... Ne traži od mene oprost, Gnate. Bog će oprostiti, ja nemam što opraštati. A Nadija... kad bih joj mogla nešto dati... ona je gladna... treba joj dati kruha. A gdje je taj kruh?

– A Kornij se nije vratio? – pita Gnat.

– Mnogo njih se nije vratilo, Gnate. Nitko se nije vratio.

Ni Dimko, ni Lavrin...a on... on je isto otišao...

Gnat je dugo šutio i gledao kako zalazi sunce, kako polako nestaje jasna svjetlost i pada suton. Kasnije je ponovo progovorio:

– A znaš li, Marija, kako je tada? U svetu noć na Uskrs? Sjećaš li se kako si se molila u crkvi i nakon što bi se vratila, udarala si o zemlju i jecala? Onda kada je sav tvoj trud izgorio u plamenu? Sjećaš li se?... Pauza. Gnat teško diše. – To sam ja...ja ,Marijo, iz ljubavi!..

Marija je šutjela, a kad je završio, lagano mu je stisnula ruku.

– Šuti. Znam. Šuti!..

Sunce je zašlo i nastala je tama po cijeloj Ukrajini. Gnat je ostavio Mariju samu. Sutra će opet doći. Marija je ležala i gledala u mrak, u beskrajnu tamu te je polako počela prelistavati

knjigu svog života koju je Gnat otvorio.

* * *

Drugoga dana Gnat nije došao. Nije došao ni treći dan. Sunce je izlazilo i zalazilo, a on nije dolazio. Mariji se bližio kraj. Jednoga od tih zadnjih dana Gnat je navratio do Nadije. Zatekao ju je u kutku spremišta kako drži dijete zamotano u pelenu. Bila je natekla i tijelo joj je postajalo sve hladnijim. Sjedila je prostački istegnuvši noge, privezala je užu za klin, omotala ga sebi oko glave i narpavila čvor.

Gnat je izašao iz sela, našao ljude pokazujući Nadijinu kuću. Slabim i promuklim glasom ih je dozivao u pomoć. Dugo i uporno je dozivao. Otečeni, nemoćni i glađu izmučeni ljudi su iz mračnih i podrtih kuća izlazili na proljetno sunce. Na vijećanje su se skupljali kosturi s raščupanom kosom i upalim bezbojnim očima, ustajali su kao mrtvaci iz grobova, kako bi donijeli javno rješenje. Među njima je bio Gnat, šepav i suhonjav djeđić mudrih, tmurnih očiju sa štapom u koščatoj ruci.

Stajao je i propovijedao:

– Riječ moja – rekao je – nije upućena vama. Upućena je mrtvima i onima koji se još nisu rodili. Upućena je vjekovima koji će doći. Upamtite, vi, braćo i sestre velike zemlje...

Upamtite vi progonjeni, poniženi i vi, mučeni glađu i izmučeni gladomorom! Nema kraja našem životu.

Teško onima koji su potišteni i onima koji su se odrekli samih sebe!..

Govorim vam istinu veliku: lakše će biti Sodomi i Gomori u dane strašnoga suda nego vama, koji ste se odrekli svoje majke i popljuvali je.

Na nebu se žari veličanstvena svjetlost. Plove oblaci, s polja vjetar donosi miris vlažne zemlje.

Gnata su uhapsili tu istu večer. Otišao je odmah za drugima i nije se nikad vratio.

26259. dan...posljednji dan... dan kraja. Trideset dana je umirala sama Marija – ostavljena, sama samcata. Zalazeće sunce nije zaboravilo Mariju. Pogledalo ju je i milovalo njezino suhonjavo, žućkasto lice. I što je više sunce zalazilo, to je šire otvarala oči. Polako je nastupala noć... noć vječnosti. Spava li Marija? Ne, ne spava. Ne spava već treću noć.

Ležala je na krevetu na hrpi razbacane stare odjeće te je upalim i široko otvorenim očima gledala u prozor obasjan mjesječevim sjajem.

Vani su procvali vrtovi. U podne vjetar donosi miris cvatova, a teški i puni mjesec žarko obasjava kopna i mora.

Dugo i dugo se Marija opraštala sa životom. Svaki živac se posebno trga. Bakreni i hladni mjesječev sjaj hladnoćom je oblio otečene, raširenih prstiju noge.

S naporom se trga zadnji živac. Mjesec se polako gasi, misli nestaju jedna za drugom, salijejavaju se u crnu mrlju. Oči se polako zatvaraju tonu bez početka i kraja, hlade se osušena usta, nestaju grudi, srce kuca zadnji put...

Marije je nestalo...

Prag, 1933.

S ukrajinskog prevele Željka Paleščak, Marija Ugarković, Ljubica Bliznac

Vasilij Grossman

SVE TEČE

(Odlomak iz romana)

Ne, u vrijeme raskulačenja gladi nije bilo, propale su samo tržnice. A glad je došla 1932. godine, druge godine poslije raskulačivanja.

Ja sam u RIK-u prala podove, a moja prijateljica u zemljišnom odjelu, i puno smo znale, mogu sve ispričati kako je bilo. Računovođa mi je govorio: “Možeš biti ministar”, a ja doista brzo shvaćam i imam dobro pamćenje. Raskulačivanje je počelo 1929, krajem godine, a glavni zamah dogodio se u veljači i ožujku 1930.

Sjećam se: prije nego što bi počeli uhićivali, poslali bi naloge. Seljaci bi jednom platili, upeli se, drugi put bi prodavali tko bi što imao - samo da otplate. Činilo im se - ako otplate, država će ih pomilovati. Neki su klali stoku, pravili rakiju od žita – pili, jeli, svejedno, govorili – život je propao.

Možda je u drugim oblastima bilo drukčije, a u našima se upravo tako odvijalo. Počeli su uhićivati samo porodične glavare. Većinom su uzeli one koji su i za Denikina služili u kozačkim postrojbama. Uhićivao je samo GPU, u tome aktivni nisu sudjelovali. Prvi zbor su cijeli postrijeljali, nitko nije ostao živ. A one koje su uhitili krajem prosinca, zadržali su u zatvorima dva-tri mjeseca, i onda poslali u preseljenje. A kada su očeve uhićivali, obitelji nisu dirali, samo su napravili popis domaćinstva, i obitelj više nije bila posjednik, već je dobivala gazdinstvo na čuvanje.

Oblast je snižavala plan – broj kulaka po rajonima, rajoni su dijelili svoje brojeve seoskim sovjetima, a seoski sovjeti su već sastavljali popise ljudi. Eto, po tim popisima su ih i prikupljali. A tko je sastavljao? Trojke. Sumnjivi ljudi su određivali tko će živjeti, a tko umrijeti. No, jasno – svega je tu bilo – i zbog mita, i zbog žena, i za staru uvredu, a nekad se događalo – siromasi su proglašavani kulacima, a tko je bogatiji, otkupljivao se.

A sada vidim da nije u tome jad što je popise sastavljao ološ. Čestitih u aktivu je bilo više nego ništarija, a zloba je i u jednih i u drugih bila jednaka. Glavno je što su ti popisi bili zločinački, nepravedni, a koga na njih staviti – već je bilo svejedno. I Ivan je nevin, i Petar je nevin. Tko je odredio broj za cijelu Rusiju? Tko je to isplanirao za sve seljaštvo? Tko je potpisao?

Očevi u zatvoru, a početkom tridesete počinju skupljati obitelji. Tu već nije bio dovoljan sam GPU, mobilizirali su aktiv, sve svoje povjerljive ljude, ali su oni postali nekako sumanut, kao začarani, prijete topovima, djecu zovu kulačkim izrodima, krvopijama, viču, a u krvopijama samima nije ostala kapljica krvi. Blijedi su bili kao papir. A oči u aktivista, kao u mačaka, staklene. Pa ipak su u većini bili naši. Istina: začarani – tako su sami sebe uvjerali da ništa ne smiju taknuti – i ručnik im je pogan, i za stol parazitski ne sjedaju, i dijete kulačko je odvratno, i djevojka je gora od uši. I gledaju oni na raskulačene kao na stoku, na svinje, i sve im je kod njih odvratno – i osoba, i dušu nemaju, i smrde, i svi su venerični, a, glavno – neprijatelji su naroda i eksploatiraju tuđi trud. A siromasi, i komsomol i milicija – to su sve Čapajevi, sami heroji, a da ih samo pogledate: ljudi kao ljudi, ima i sipljivih, a i dosta podlaca.

Na mene su također počele takve riječi djelovati, bila sam djevojčica – a oni su i na

sastancima, i specijalnim pripremama, i na radiju, i u kinu, pokazivali i spisatelji pišu, i sam Staljin, i svi samo u jednu točku: kulaci, paraziti, žito žderu, djecu ubijaju i izravno su objavili: Podizati bijes mase protiv njih, uništavati ih sve kao klasu, prokletnike... I ja sam se dala začarati, i sve mi se čini: sav je jad od kulaka i, ako ih uništimo odmah, selo će se odmah usrećiti. I nikakvog sažaljenja prema njima: nisu ljudi, a ne znaš ni što su, stoka. I ja sam u aktivu bila. A u aktivu je bilo svega: i onih što su vjerovali i mrzili parazite, a bili su za jadno seljaštvo, a bilo je i onih što su radili svoj posao, a ponajprije ispunjavali zapovijedi – takvi zaboravljaju i oca i mater, samo da odrade instrukcije. I nisu oni najgori zato što vjeruju u sretan život, samo kad se unište kulaci. Ni ljute zvijeri, ni one nisu najstrašnije. Najpogoniji su oni što su na krvi radili za svoj račun, derali su se o svjesnosti, a sami punili džepove i pljačkali. I ubijali za interes, zbog prnja, para čizama, a pogubiti je lako – otkucaj ga, ne treba ni potpisati, da ima nadničare ili tri krave – i gotov kulak. I sve sam to vidjela, uzrujavala se, naravno da u dubini nisam suosjećala – da na farmi ne kolju ispravno stoku, ja bih se uzrujavala, naravno, jako, ali bih mogla spavati.

... Sjećaš li se kako si mi odgovorio? Neću zaboraviti tvoje riječi. One mi svijetle, one su danjske. Ja sam pitala kako su Nijemci mogli židovsku djecu u ćelijama gušiti, kako poslije toga mogu živjeti, zar im ni ljudi ni Bog neće suditi? A ti si rekao: “Sud nad krvnikom je jedan – on svoju žrtvu ne vidi kao čovjeka, nego sam prestaje biti čovjekom, u sebi samom čovjeka kažnjava, on je samome sebi krvnik, a pogubljeni ostaje čovjekom zauvijek, koliko god ga ubijao”. Sjećaš se?

Ja shvaćam zašto sam onda pošla u kuharice, nisam htjela biti više predsjednica kolhoza. Čak sam ti nekoć o tome i govorila.

Ja se sjećam danas raskulačivanja, i vidim sve drukčije – odčarana sam, ugledala sam ljude. Zašto sam bila tako zaleđena? Kako su se samo ljudi mučili, što su im činili! A govorili su, to nisu ljudi, to je kulaštvo. A ja se sjećam, sjećam se i mislim – tko je izmislio takvu riječ “kulaštvo”, nije li Lenjin? Kakvu su muku izmislili! Da ih se pobije, trebalo je objaviti – kulaci nisu ljudi. To je nepravda. Ljudi su! Ljudi su oni! Eto što sam počela shvaćati. Svi su ljudi.

Dakle, početkom tridesetih godina počeli su raskulačivati obitelji. Vrhunac je nastupio u veljači i ožujku. Žurili su se u rajonu da do sjetve uopće ne bude kulaka, da život krene po novome. Tako smo i govorili: Prvo kolhozno proljeće.

Aktiv je, jasno, iseljavao. Instrukcija nije bilo - koga iseliti? Jedan predsjednik propisuje da se stalno oduzima, kao da imovine ne nedostaje, kad ono: zvanje – kulak, a konjska zaprega tako prazna. A iz našega sela su raskulačene tjerali pješke. Samo što su na se uzeli – posteljenu, odjeću. Blato je bilo takvo da su čizme spadale s nogu. Nije ih bilo lijepo vidjeti. Idu u koloni, gledaju na kolibe, od svoje peći još nose toplinu, svoja osjećanja: u takvim kućama su se rodili, u takve kuće su cure udavali. Ohladila se peć, a varivo ostalo neskuhan, mlijeko nepopijeno, a iz dimnjaka još se vije dim, plaču žene, a boje se vikati. A nama svejedno: aktiv – jednom riječju. Tjeramo ih kao guske. A otraga taljige – na njima slijepa Pelageja, starčić Dmitrij Ivanovič, koji već deset godina nije iskoračio iz kuće, i Marusja – ludica, paralizirana, kulačka kći, još u djetinjstvu je konj udario kopitom po sljepoočnici, i otada je sva slomljena.

A u rajonskom centru nedostaje zatvora. A i kakav bi imali zatvor, stiže im prava sila – iz svakog sela narodna kolona. Kino, kazalište, klubove, škole, popunili uhićenicima. Ali, krat-

ko su držali ljude. Potjerali na kolodvor, gdje su na rezervnim kolosijecima čekali ešaloni, teretni vagoni. Tjerali su ih pod stražom – milicija, GPU – kao ubojice: djedice i bakice, žene i djecu, očeva više nema, njih su pokupili zimi. A ljudi šapću: “Gone kulaštvo”, kao da su vukovi. I neki im viču: “Prokletnici!”. A oni više ne plaču, okamenili se... Kako su ih odvozili, nisam sama vidjela, ali sam čula od ljudi, naši su putovali iza Urala kod kulaka da se spase od gladi, sama sam od prijateljice dobila pismo; zatim su neki bježali otuda, s dvojicom sam razgovarala...

Vozili su ih u zapečaćenim vagonima, stvari su išle posebno, sa sobom su uzeli samo ono što je moglo stati u ruke. Na jednoj tranzitnoj postaji, pisala je prijateljica, smjestili su u ešalon očeve, toga dana se u vagone uselila radost velika, i suze velike... Putovali su više od mjesec dana, trase krcate ešalona, iz cijele Rusije su seljake vozili, gusto su ležali, klupa nije bilo, u stočnim vagonima. Naravno, bolesnici su pomrli putem, nisu stigli. A glavno je to da su ih hranili na čvorištima – vjedro čorbe, kruha 200 grama. Bio je vojni konvoj. U konvoju nije bilo zlobe, kao ni kod stoke, tako mi je prijateljica pisala.

A kako je ondje bilo – pričali su mi bjegunci – oblast ih je razvrstavala po tajgi. Gdje je selo kraj šume, tamo su nesposobne nabijali u zemunice, tijesno kao u ešalonu. A gdje nije bilo sela u blizini – ravno su na snijeg istovarivali. Slabi bi se smrznuli. A sposobni za rad stali bi krčiti šumu, panjeve, kažu, nisu krčili, nisu im smetali. Vukli su drveće i gradili salaše, bez sna su skoro radili, da se obitelji ne smrznu; a zatim su počeli izbe dizati, dvije sobice, svaka za jednu obitelj. Na mahovini su dizali – mahovinom pokrivali.

Radno sposobne je NKVD prikupio u šumsko-industrijska gospodarstva, opskrba od gospodarstva, a za ostale sljedovanje. Zvalo se: radno selo, komandant, desetari. Plaćali su, kažu, jednako kao i mještanima, ali je cijela zarada odlazila na nekakve zadužne knjižice. Naš je narod moćan – počeli su više dobivati od domaćih. Nisu imali prava izlaziti izvan područja – ili u naselju biti, ili na sječi šuma. Zatim su, čula sam, za vrijeme rata dopustili u području rajona, a poslije rata dopustili su junacima rada i izvan rajona, netko je i putovnicu dobio.

A prijateljica mi je pisala: Od nesposobnog kulaštva počeli su stvarati kolonije, na samo-opskrbi. Dali su sjeme za dug i do prve žetve bili su na sljedovanju od NKVD-a. A komandant i zaštitari, kao i inače, u radnim selima. Zatim su ih preveli u zadruga, ondje su, osim komandanta, imali mogućnost biranja.

A kod nas je počeo novi život bez raskulačenih. Počeli su tjerati u kolhoz – zborovi do jutra, pričanje, psovke. Jedni viču “Nećemo!”, drugi, “Dobro, idemo, ali krave ne damo!”. A onda je došao Staljinov ukaz – zavrtjelo se u glavi od uspjeha. A onda opet kaša: viču: “Staljin ne da silom tjerati u kolhoze!” Počeli su na marginama novina donositi izjave: Izlaze iz kolhoza u inokosce. A onda su ih opet počeli tjerati u kolhoze. A stvari, koje su ostale od raskulačenih, najvećim dijelom su pokrali.

I mislili smo da nema gore sudbine od kulačke. Pogriješili smo! Po seljacima je sjekira udarila dok su stajali svi, od maloga do velikoga. Došla je kazna glada. Tada više nisam prala podove, postala sam računovođom. I onda su me kao aktivistkinju poslali u Ukrajinu radi pojačavanja kolhoza. Kod njih je, tumačili su nam, duh privatnog vlasništva bio jači nego u Erefeseru. I, doista, kod njih je teže išla stvar nego kod nas. Nisam otišla daleko, mi smo živjeli na granici s Ukrajinom – tri sata puta od nas je bilo do tog mjesta. A mjesto je bilo lijepo. Došla sam ovamo – ljudi kao ljudi. I postala računovođom u njihovoj upravi.

Ja sam se u svemu, čini mi se, snašla. Nije me očito uzalud starčić nazvao ministrom. Ja to samo tebi kažem zato što tebi mogu kao i sebi, a čovjeku sa strane se nikada ne bih pohvalila. Sve račune sam bez papira držala u glavi. I kad su bile instrukcije, i kad je naša trojka zasjedala, i kad je rukovodstvo pilo votku, ja sam sve razgovore slušala. Kako je bilo? Poslije raskulačivanja, tržnice su propale i prinosi su bili niski. A izvještaji su slani kao da je bez kulaka odjednom procvjetao naš život. Seosko vijeće laže rajonu, rajon oblasti, oblast Moskvi. I referiraju svi o sretnom životu, da se Staljin obraduje. cijela njegova država će se kupati u kolhoznom žitu. Stigla je prva kolhozna žetva, Moskva dala konačno otkupne cijene. Sve kako valja: centar – oblastima, oblasti - rajonima. I mi u selu smo dobili zahtjev – ne možemo ga ispuniti za deset godina! U seoskom vijeću su se i oni koji ne piju od straha ponapijali. Očito se Moskva više nada od Ukrajine nego od drugih. Zatim je na Ukrajinu bilo i više zlobe. Poznati razgovor: Tko ne ispuni, znači ostalo je neuništenih kulaka.

Naravno, zahtjevi su se morali ispuniti – tržnice su pale, žetva propala, odakle uzeti more kolhozno žito! Znači – skrili su!

Nezatučeni kulaci, besposličari. Kulake su uklonili, a kulački duh je ostao. Privatno vlasništvo je kod Hohola gazdarica u glavi. Tko je potpisao masovno ubojstvo? Ja često mislim – nije li Staljin? Ja mislim da takve zapovijedi, otkad Rusija postoji, nikada nije bilo. Takve zapovijedi nisu ni car, ni Tataari, ni njemački okupatori potpisivali. A zapovijed je bila – pomoriti glađu seljake u Ukrajini, na Donu, na Kubanu, skupa s malom djecom. Bila je uredba da se oduzme čak i sjemenski fond. Tražili su žito, kao da su bombe i mitraljezi. Zemlju su boli bajunetama, pušcanim šipkama, sve su podrume prekopali, sve podove polomili, u vrtovima su tražili. Nekima su kupili žito kakvo god bilo u kućama – u pregrštima, u koritima. Jednoj su ženi uzeli ispečen kruh, natovarili na kola i također odvezli u rajon. Danju i noću su skladišta škripala, prašina se dizala nad zemljom, elevatora nije bilo, sipalo se na zemlju, a okolo hodaju stražari. Žito se do zime namočilo od kiše, stalo gorjeti – sovjetska vlast nije imala cerada da pokrije seljačko žito.

A kad su još iz sela vozili žito, okolo se dizala pljeva, sve u dimu: i selo, i polje, i noćni Mjesec. Jedan je poludio: Gorimo, nebo gori, zemlja gori! Viče! Ne, nije nebo gorjelo, to je život gorio.

I tada sam shvatila: prva stvar je za sovjetsku vlast bila plan. Ispuni plan! Razreži, dostavi! Na prvom je mjestu - država. A ljudi su ništica bez palice.

Očevi i majke su htjeli spasiti djecu. Bar malo kruha skriti, a njima govore: Vi ljuto mrzite zemlju socijalizma, vi hoćete plan skršiti, a besposličari, kulaci, gadovi. Ne plan srušiti, djecu smo htjeli spasiti, sami se spasiti. I ljudi moraju jesti.

Ja to sve to mogu reći, samo u pripovijesti su riječi, a ono je bio život, muka, gladna smrt. Među ostalim, kada su otimali kruh, objašnjavali su aktivu da će hraniti iz fondova. To nije bila istina. Nisu dali ni zrna gladnima. Tko je otimao žito, većinom naši svojima, iz RIK-a, iz rajkoma, no, komsomol, naši mladići, dečki, naravno, milicija, NKVD, ponegdje čak i vojska, vidjela sam i jednog mobiliziranog Moskovljanina, a on se baš nije trudio, gledao je uteći... I opet, kao u raskulačivanju, ljudi su nekako poludjeli, podivljali.

Griška Saenko, milicionar, bio je oženjen za mještanku, seljanku, i dolazio se veseliti za blagdane – veseo, dobro je plesao tango i valcer i pjevao ukrajinske seoske pjesme. A onda mu je prišao posve sijed djedica i počeo govoriti: “Griša, vi nas sve štitite, to je gore od ubojstva, zašto radničko-seljačka vlast tako radi protiv seljaštva, što ni car nije činio...”.

Griška ga je opalio, a onda pošao na zdenac oprati ruke, govoreći ljudima: “Kako ću uzimati rukom žlicu koja je dotaknula tu parazitsku njušku”.

A pljeva – i noću i danu pljeva, dok su žito vozili. Mjesec – pola neba – kamen, i od takvog mjeseca sve se čini divljim, i tako je vruće noću, kao pod gunjem – i polje hodano-prohodano, strašno, kao smrtna kazna.

I ljudi su postali nekako rastreseni, i stoka nekakva podivljala, plaši se, muče, tuguje, i psi su jako zavijali noću. I zemlja se tresla. A onda je došla jesen, kiše, a onda snježna zima. A žita nema. Ni u rajonskom centru ne možeš kupiti, zato što je sistem kartica, ni na postaji ne možeš, skladište čuva vojna zaštita. A žita nema u slobodnoj prodaji.

Ujesen su navalili na krumpir, bez kruha je brzo otišao. A za Božić su počeli klati stoku. A i to meso na kostimo je bilo tanko. Kokoši su poklali, naravno. Meso brzo pojeli, a mlijeka nije ostalo ni gutljaj. U cijelom selu nećeš naći jaje. A glavno – bez žita. Žito su u selu pokupili do posljednjeg zrna. Jaro se nema čime sijati, sjemenski fond su pokupili do zadnjeg zrna. Sva nada na ozimu. Ozima je još pod snijegom, proljeće je još daleko, a selo upada u glad. Meso pojeli, prekrupu, čega god ima, samo jedu, krumpir u većim obiteljima davno pojeden.

Počeli su se obraćati seoskom vijeću i rajonu. Uopće im ne odgovaraju. A da dođeš do rajona, konja nema, a pješice je to više od 19 kilometara.

Proširila se jeza. Majke gledaju djecu i od straha počinju vikati. Viču kao da je zmija dopuzala u kuću. A ta zmija je smrt, glad. Što činiti? A u svih seljaka u glavi jedna je misao – nešto pojesti. Sišeš, čeljust stišeš, slina navaljuje, sve je gutaš, ali nećeš se slinom nahraniti. Noću se budiš, okolo tišina: ni razgovora, ni harmonike. Kao u grobu, samo glad ide, ne spava. Djeca po kućama od samoga jutra plaču, traže kruha. A što da im mati daje – snijega? A pomoći ni otkud. Partijci samo jedno tvrde – trebalo je raditi, ne besposličiti. I još bi dodali: “Potražite kod svojih, u selu ima žita zakopanog za tri godine”.

Ali, zimi još nije bilo prave gladi. Naravno, omlitavili smo, trbusi se napuhali od krumpirovih kora, ali još nije bilo oteklih. Počeli su žir kopati ispod snijega, sušili ih, a mlinar je raširio žrvnjeve, mljeo je od žira brašno. Pekli su kruh od žira, bolje rečeno, lepinjice. One su tamnije od raženog kruha. Netko je dodavao ogriske ili krumpirove naribane kore. Žirovi su se brzo potrošili – hrastova šuma je nevelika, a u nju su odjednom navalila tri sela. A došao iz grada opunomoćenik i kaže u seoskom vijeću: “Eto paraziti. Ispod snijega golim rukama vade žir, samo da ne rade”.

U školu su stariji razredi išli skoro do proljeća, a mlađi su u zimu prestali. U proljeće je zatvorena škola – učiteljica je otišla u grad. Iz ordinacije je otišao liječnik, nije imao što jesti. A i nema medicine za glad. Selo je ostalo samo – okolo pustinja i gladni u kućama. I razni predstavnici iz grada su prestali dolaziti – zašto bi dolazili? Nema se što od gladnih uzeti, znači, nema se zašto ni dolaziti. Ni liječiti ne treba, ni učiti ne treba. Ako država nema što uzeti od čovjeka, onda joj on postaje nekoristan. Čemu ga učiti i liječiti?

Ostali su sami, maknula se država od gladnih. Stali su ljudi po selu ići prositi jedan od drugoga, bijedni od bijednih, gladni od gladnih. Tko ima manju djecu, ili su sami – kod njih je štogod do proljeća ostalo, njih su molili oni koji imaju puno djece. I događalo se, dobivali bi pregršt ogrizaka ili nekoliko krumpira. A partijci nisu davali – i to ne zbog neimaštine ili zlobe, nego su se bojali. A država ni zrnca nije davala gladnima, iako sama leži na seljačkom kruhu. Zar nije Staljin znao za to? Starci su pričali: “Bilo je gladi za vrijeme Nikolaja – svi

bi pomagali i davali na dug, i u gradovima je seljaštvo molilo u ime Krista, i kuhinje su otvarali, i studenti su prikupljali pomoć. A pri radničko-seljačkoj vladi ni zrnca ne daju, po svim putovima straže – vojska, milicija, NKVD – ne puštaju gladne iz sela, nećeš prići gradu, oko sela zaštita, na najmanjim postajama zaštitari. Nema vama, hraniteljima, kruha. A u gradu su na kartice davali radnicima po 800 grama. Bože moj, možete li zamisliti koliko je to kruha! A seljačkoj djeci ni grama. Tako su Nijemci židovsku djecu gušili plinom: nema vam života, vi ste Židovi. A ovdje uopće ne shvaćaš, i tu Sovjeti, i tamo Sovjeti, i ovdje Rusi, i tamo Rusi, i vlast radničko-seljačka, pa čemu tolika pogibelj?

A kad se snijeg stao topiti, selo je do grla upalo u glad. Djeca kriče, ne spavaju: i noću traže kruha. Kod ljudi lica kao zemlja, oči mutne, pijane. I hodaju pospani, nogom zemlju pipkaju, rukom se za zid drže. Glad obara ljude. Stali su manje hodati, sve više leže. I sve im se pričinja – škripe kola, iz rajonskog centra Staljin poslao brašno – spašavajte djecu!

Žene su se pokazale jačima od muškaraca, čvršće se držale za život. A više im je padalo u dio – djeca od majki mole hranu. Neke žene nagovaraju, ljube djecu: “No, ne vičite, trpite, gdje da nađem?!”. Druge pobjesne: “Ne viči, ubit ću te!”. I tuku čim stignu, samo da ih ne mole. A neke bi bježale iz kuće, sjedile kod susjeda, samo da ne čuju dječje krikove.

Dotle više nije ostalo ni mačaka ni pasa – zaboravili ih. Teško ih je bilo i loviti – bojali su se ljudi, imali su divlje oči. Kuhali su ih, preživjeli samo premršavi, i glave su kuhali...

Snijeg je još stajao, ljudi su otjecali. Krenulo je gladno otjecanje – lica podbuhla, noge kao jastuci, u trbuhu voda, mokre cijelo vrijeme – na dvorište ne uspijevaju izaći. A seljačka djeca: vidio si, u novinama, djecu u njemačkim logorima? Jednaki: glave kao sidra teške, vratovi tanki kao u roda, na rukama i na nogama se vidi svaka koščica pod kožom, kao blizanci se sljubljuju, cijeli kostur zategnut kožom kao žutom gazom. A lica kod djece staračka, izmučena, kao da su djeca već proživjela na Zemlji 70 godina, a do proljeća više nije bilo lica: ptičje glavice s kljunovima, ili žablja njuškica – usne tanke, široke; treći kao kobac, otvorenih usta.

Neljudska lica, a oči, Gospode! Druže Staljine, Bože moj, jesi li vidio te oči? Možda, zapravo, on nije ni znao, on je napisao ukaz o vrtoglavicu.

Što samo nisu jeli – lovili su miševе, štakore, vrane, vrapce, mrave, gujavice kopali, počeli su strugati kosti i praviti brašno, kožu, potplate, stare smrdljive kože rezati u rezance, ljepilo su kuhali. A kad se trava podigla, stali su kopati korijenje, kuhati lišće, pupove, sve se trošilo – i maslačak, i loboda, i zvončići, i iva-trava, i snijet, medvjedi dlan i koprivu. Lipov list su sušili, mljeli u brašno, ali mi nismo imali lipa. Lepinje od lipе su zelene, gore od žirovih.

A pomoći nema! Tada više nisu ni tražili! Ja i sada, kad na to mislim, počinjem ludjeti – zar se Staljin odrekao ljudi?! Na takvo strašno ubojstvo se odlučio. Kruha je bilo kod Staljina. Znači, namjerno su ubijali ljude gladnom smrću. Nisu htjeli djeci pomoći. Zar je Staljin gori od Heroda? Zar je, mislim, oduzeo žito do zadnjeg zrna, a onda pobio ljude gladu. Ne, to ne može biti! A onda, mislim: Bilo je bilo je! I onda opet: Ne, nije to moglo biti!

A kada još nisu bili onemoćali, išli su poljem prema pruzi, ne na postaju, jer tamo ne pušta straža, nego na otvoreno. Kad ide brzi vlak Kijev–Odesa, padaju na koljena i viču: “Kruha, kruha!”. Neki podižu svoju strašnu djecu i događalo se – bacali su ljudi komadiće kruha, razne odgriske. Prašina se sliježe, jenjava buka, a selo puže duž pruge, traži korice. A onda je stigao propis da vlak kroz gladne oblasti zatvori prozore i spusti zavjese. Zaštitari

nisu dopuštali putnicima da priđu prozoru. A i seljaci su prestali ići – nisu više imali snage ni stići do pruge, kao ni u vlastito dvorište iz kuće.

Sjećam se, jedan starac je donio predsjedniku komadić novina, našao ga na putu. I ondje bilješka: “Francuz došao, poznati ministar, kojega su odvela u Dnepropetrovsku oblast, gdje je bio strašan pomor, još gori nego kod nas, ondje su ljudi jeli ljude, i doveli su ga u selo, u kolhozni dječji vrtić. I on pita: ‘Što ste danas imali za ručak?’ A djeca odgovaraju: ‘Pileću juhu s piroškom i rižine kotlete’”. Sama sam to pročitala, vidim kao danas taj komadić novina. Pa što je to? Ubijaju, znači, potihom milijune ljudi, a cijeli svijet obmanjuju! Pileća juha, pišu! Kotleti! A ovdje su crve pojeli. I starac kaže predsjedniku: “Za vrijeme Nikolaja, novine cijelog svijeta su pisale o gladi – pomognite, seljaštvo gine! A vi, Herodi, kazalište radite!”. Počelo selo zavijati, vidjelo svoju smrt. Cijelim selom odjekuje, ne razumom, ne dušom, nego kako lišće od vjetra šumi, ili slama škripi. A onda je meni pozlilo – zašto tako tužno zavijaju, zar nisu više ljudi, već tako žalosno viču. Trebalo se okameniti da ne čuješ to zavijanje i da jedeš svoje sljedovanje. Događalo se, izađem sa sljedovanjem u polje, i čujem da zavijaju. Pođeš dalje, čini se da je utihnulo, prođem još, a onda još glasnije postaje – to već zavija susjedno selo. I čini se, cijela zemlja zavija skupa s ljudima. Boga nema, tko će čuti!

Jedan enkavedeovac mi je rekao: “Znaš kako u oblasti zovu vaša sela: groblje okrutne škole”. Ja sprva nisam shvatila te riječi, a vrijeme je bilo lijepo! Početkom ljeta je počelo kišiti, takve brze lagane kiše, žarko sunce se smjenjivalo s kišom – i od toga bi pšenica rasla kao zid, sjekirom je reži, i visoka, iznad ljudskoga rasta. Toga ljeta sam se duge toliko nagedala i oluje i tople kiše ciganske.

Zimi su gatali hoće li biti žetve, starce ispitivali, a znake razmatrali, sva nada bila je na ozimu pšenicu. I nada se opravdala, a kositi nisu mogli. Ušla sam u jednu kolibu. Ljudi leže, možda dišu, a možda više ne dišu, netko na postelji, netko na peći, a domaća kći, poznavala sam je, leži na podu u nekakvoj nesvijesti, zubima grize nožicu od stolica. To je bilo strašno, začula je kad sam ušla, nije se osvrnula, nego je zarezala kao pas kad mu priđu dok grize kost.

Selom je krenuo goli pomor. Prvo djeca, starci, zatim srednji uzrast. U početku su zakapali, zatim su prestali zakapati. Tako su se mrtvi valjali po ulicama, po dvorištima, a oni posljednji su u kolibama ostajali ležati. Nastala je je tišina. Umrlo cijelo selo. Tko je zadnji umirao, ja ne znam. Nas, koji smo radili u upravi, odveli su u grad.

Prvo sam stigla u Kijev. Uprvo su tih dana počeli prodavati komercijalni kruh. Što se činilo? Redovi po pola kilometra su se stvarali uvečer. Redova, znaš, ima raznih – u jednom stoje, smiju se, sjemenke grickaju, u drugom zapisuju brojeve na papiriće, u trećem, gdje se ne šale, na dlanove pišu, ili na leđa, kredom. A tada su bili posebni redovi – takve više nisam vidjela. Jedan drugog hvataju za pojas i stoje jedan uz drugog. Ako netko ustukne, cijeli red se zaniže, kao da val prođe po njemu. I krene, zapravo, ples – sa strane na stranu. I sve se jače njišu. Strašno im je što nemaju snage uhvatiti se za onoga ispred sebe i ruke im se otkidaju, i od toga straha žene počinju vrištati, tako cijeli red zavija, i čini se kao da su poludjeli – pjevaju i plešu. A bande se zabijaju u redove: gledaju gdje se lanac može lakše prekinuti. A kada bande prilaze, svi ponovno zavijaju od straha, a čini se kao da pjevaju. U redu za kruh u trgovini stajao je gradski narod – otpadnici, oni bez dokumenata, zanatlije ili prigradski ljudi.

A sa sela puže seljaštvo. Na kolodvorima groznica, sve kompozicije pregledavaju. Po putovima posvuda straže, vojska, NKVD, a ipak dopijevaju do Kijeva – pužu poljima, ledinama, kroz močvare, šumice, samo da zaobiđu straže po putovima. Narod žuri svojim poslom, tko na posao, tko u kino, tramvaji idu, a gladni pužu među narodom, djeca, ljudi, djevojke, i čini se da to više nisu nikakvi ljudi nego psići ili mačke obične na sve četiri. A još bi htjelo nešto ljudski, ima stida, djevojka ide napuhnuta kao majmun, cvili, a suknju popravlja, srami se, kosu pod rubac skriva – seljanka, prvi put se u Kijevu našla. Ali, to su sretnici dopuzali, jedan na deset tisuća, i svejedno im nema spasa – leže gladni na zemlji, šište, prose, a ni jesti ne mogu, okrajak kraj njega, ali on ništa više ne vidi, gubi se.

Ujutro su dolazile vagon-platforme i tovarna kola i skupljali one koji su po noći umrli. Jedanput sam vidjela jednu platformu – bila su složena djeca na njoj. Upravo, kako sam govorila – tanka, zapravo dugačka lišca, kao u mrtvih ptičica, kljunčići oštri. Doletjele su te ptičice do Kijeva, a zašto? A među njima je bilo onih koji su još pištali – glavice, kao podbuhle, gibaju se. Upitala sam vozača, a on je odmahnuo: “Dok ih dovezem do mjesta – utihnut će”. Vidjela sam: jedna djevojčica je puzala preko kolnika, a vratar ju je udario nogom, i ona se prevrnula na kaldrmu. I, ne osvrnuvši se čak, puzala je brzo, brzo, trudila se svom snagom. I još haljinicu otresa, vidiš da joj se zaprašila. A toga dana sam kupila moskovske novine i pročitala članak Maksima Gorkog da su djeci potrebne kulturne igračke. Zar nije Maksim Gorki znao za tu djecu koju su u vagonima prevozili, jesu li za njih bile te igračke? A možda on nije znao? I jednako je šutio, kao što su svi šutjeli. I pisao kao što su oni pisali – da ta mrtva djeca, tobože, jedu pileću juhu. Jedan mi je radnik rekao: “Najviše tih mrtvih nađemo kraj trgovine kruhom – sažvače komadić suharka, i gotov je. Zapamtila sam taj Kijev, iako sam samo tri dana ondje boravila.

Evo što sam shvatila. U početku glad tjera iz kuće. U prvo vrijeme peče kao vatra, trza, i crijeva i dušu kida – čovjek zato i bježi iz doma. Ljudi kopaju crve, travu skupljaju, vidiš čak da se do Kijeva probijaju. I sve iz kuće, što dalje od kuće. A onda dolazi dan kad se gladni vraća i puže u dom. A to znači – glad se osilila, i čovjek se više ne protivi, liježe na postelju i ostaje tako. I ako glad svlada čovjeka, nećeš ga podignuti, i ne samo zato što nema snage – nema više interesa, ne želi živjeti. Sam od sebe leži – i ne dirajte ga. Taj izgladnjeli ne želi ni jesti, sve vrijeme mokri i srami se, i tako gladan postaje pospan, ne diraj ga, samo neka je tišina. Leže gladni i skončavaju. To su mi pričali i vojni zarobljenici – ako se zarobljeni borac svali na klupu, ne traži sljedovanje, znači kraj mu je blizu. A neke uhvati ludilo. Ti se do kraja ne mogu smiriti. Vidi im se po očima, jer blješte. Takvi su mrtvace komadali i kuhali i svoju djecu ubijali i jeli. U njima se zvijer budila - dok je čovjek umirao. Vidjela sam jednu ženu, u rajonski centar su je dovezli u konvoju – lice ljudsko, a oči vučje. Njih, ljudoždere, kažu, strijeljali su redom. A oni nisu krivi, krivi su oni što su doveli majku do toga da svoju djecu jede. Hoćeš li naći krivca, koga god da pitaš? Jesu li to radi dobra, radi svih ljudi majku do toga doveli.

Tada sam shvatila – svaki gladni je poput ljudoždera. Meso sam sa sebe jede, same kosti ostaju, salo do posljednje kapljice. Zatim mu potamni um – znači, i mozak je svoj pojeo. Gladni pojede sam sebe.

Još sam mislila – svaki gladuš umire na svoj način. U jednoj kući pravi rat, jedan drugog prate, dragi dragom otima mrvice. Žena na muža, muž protiv žene. Mati mrzi djecu. A u drugoj kući nenarušiva ljubav. Znala sam jednu takvu, četvero djece, a ona im i bajke priča,

samo da glad zaborave, a samoj se jezik ne pomiče, na ruke ih uzima, a sama nema snage podignuti prazne ruke. A ljubav u njoj živi. I ljudi su shvatili – gdje je mržnja, ondje se brže umire. E, što je to ljubav, također nikoga nije spasila, cijelo selo je do zadnjega pomrlo. Nije ostalo života.

Kasnije sam doznala – utihnulo je u našem selu. Ni djeca se ne čuju. Njima više ni igračka, ni pileće juhe ne treba. Nisu više zavijali, nitko. Doznala sam da je pšenicu vojska kosila, samo krasnoarmejske nisu puštali u mrtvo selo, ostajali su u šatorima. Rekli su im da je bila epidemija. Ali su se oni žalili da iz sela dopire užasan smrad. Vojska je posijala i ozimu pšenicu, a sljedeće godine dovezli su iseljenike iz Orlovske oblasti – ta zemlja je ukrajinska, crnica, a ona orlovska uvijek podbaci. Žene s djecom su ostavili pokraj postaje u vagonima, a muškarce su povelili u selo. Dali su im vile i zapovjedili da idu po kućama i izbacuju tijela – pokojnici su ležali, muškarci i žene, tko na podu, tko na posteljama. Strašan smrad je bio. Mužici su sebi usta i nosove povezivali rupcima – stali izbacivati tijela, a ona se na komade rasipala. Zatim su pokopali te komade iza sela. Tada sam shvatila – to i jest groblje okrutne škole. Kada su očistili kuće od mrtvaca, dovezli su žene da peru podove, objeljuju zidove. Sve su činili kako valja, a smrad ostaje. Drugi dan su okrečili i podove ponovno namazali glinom – smrad ne odlazi. Nisu mogli ostati u tim kućama, ni jesti, ni spavati, vratili su se u Orlovsku oblast. Ali, naravno, zemlja nije ostala prazna – kakva je to samo zemlja!

I, doslovce, nisu živjeli. A mnogošto je bilo. I ljubavi, i žene su od muževa odlazile, i kćeri su udavali, i tukli se pijani, i goste primali i kruh pekli... A kako su radili! I pjevali pjesme. I djeca su išla u školu... I kino je dolazilo, i najstariji ljudi su išli i gledali filmove... I ništa nije ostalo. I gdje je taj život, gdje je strašna muka? Zar ničega nije ostalo? Zar nitko neće odgovarati za sve to? Zar će se to zaboraviti bez traga? Travica je izrasla. Eto, to te ja pitam: kako sve to može biti?..

15. poglavlje

Vasilij Timofejevič nije bio glasan, pokreti su mu bili neodlučni. Kada bi pričao s Gannom, ona je spuštala sive oči i jedva čujno odgovarala. A poslije ženidbe posve su se postidjeli: on, pedesetogodišnji čovjek, koga su susjedska djeca zvala “dida”, zbnunjavao se, sramio toga što on sijed, proćelav, s borama, ženi mladu djevojku, sretan zbog svoje ljubavi, gledajući je, šapće: “Golubice moja... srdašce moje”... Nekada je kao djevojčica zamišljala budućeg muža – on je i Ščors i najbolji harmonikaš u selu, i piše duševne stihove kao Taras Ševčenko. Ali njezino krotko srce shvaćalo je snagu ljubavi u tog nesretnika, siromaška, koji nikad nije živio svojim nego tuđim životom, kao plahi čovjek u godinama. A on je shvaćao njezinu mladu nadu, evo, doći će seoski bečar i odvesti je iz poočimova tijesnog doma... A došao je po nju on, u starim opancima, s velikim tamnim seljačkim rukama, kašljući kao krivac, i, evo, gleda je s obožavanjem, srećom, krivicom, nevoljom. I ona je kriva pred njim, krotka, šutljiva.

I njihov sin Griša rodio se tih, nikako da zaplače, i mati, koja je poslije poroda sličila na mršavu djevojčicu, prilazila bi kolijevci noću i, vidjevši da dječak leži otvorenih očiju, govorila: “Pa, zaplači malo, Grišenjka, što samo mučiš i mučiš?”

I u kući muž i žena govore u pola glasa, a susjedi se čude: “Ta, što vi to tako tiho mrljate?”

I čudno – ona mlada žena, a on ružan seljak u godinama, bili su vrlo slični po svojim krotkim srcima, svojom plahovitošću. Radili su oboje neumorno i čak su se sramili uzdahnuti kad bi ih brigadir nepravedno tjerao preko reda u polje.

Jedanput je Vasilij Timofejevič za nagradu iz kolhozne konjušnice pošao s predsjednikom u rajonski centar i, dok je predsjednik išao u rajonsko ovo, u rajonsko ono, on je, privezavši konje za stup, pošao u rajonski dućan i kupio ženi dar – makovnjaču, orahnjaču, kolača, uštipaka, svega pomalo po 150 grama. Kad je, ušavši u kuću, odvezao bijeli rubac, žena je radosno dječji pljesnula rukama i kliknula: “Oj, mamo!” i Vasilij Timofejevič, postidjevši se, izađe u sjenik da mu ne vidi sretne uplakane oči.

Prošla mu je rubac čipkom, ali nije vidjela kako Vasilij Timofejevič Karpenko te noći skoro nije spavao, prilazeći bosim nogama ormariću na kojem je ležao rubac, gladio ga dlanom, čupkao neviđenu čipku, prošivenu križićima. Vozio je ženu iz rodilišta rajonske bolnice, ona je držala na rukama dijete i njemu se činilo da neće zaboraviti taj dan ni da živi tisuću godina.

Nekada mu je bilo gorko – može li se zamisliti da njega u životu stigne takva sreća, može li se zamisliti da se uvijek može po noći probuditi i slušati disanje žene i sina. Zar ta tiha ljudeskara, plaha pred svima, ima pravo na takvu stvar? Ali tako je stvarno bilo. Išao je s posla doma i vidio pelenu koja se suši na konopcu, i dim iz dimnjaka. Gledao je ženu – ona se nadosila nad kolijevkom, stavljala na stol tanjur variva i nečemu se smije, on gleda njezine ruke, kosu koja ispada ispod rupca, sluša što govori o susjedovoj ovcu. Nekad bi odlazila u sjenik, i on se dosađivao, i čak tugovao čekajući je, a onda se vraćala i radovala ga kad bi mu se, ulovivši njegov pogled, krotko i tužno osmjehivala.

Vasilij Timofejevič je umro prvi, pretekavši za dva dana maloga Grišu. On je davao gotovo sve mrvice hrane ženi i sinu, i zato je umro prije njih. Vjerojatno u svijetu nije bilo većeg samožrtvovanja od onoga koje je on pokazao, a ni očaja većeg od onog koje je on doživio gledajući ženu, unakaženu smrtnim oteklinama, i umirućeg sina.

Ni prijekora, ni gnjeva prema velikoj i besmislenoj stvari, koju su činili država i Staljin, nije osjetio ni do posljednjeg svog trenutka. On se čak nije ni upitao “zašto?”, zašto on i njegova žena, krotki, pokorni, trudoljubivi, i njihov gladni dječak moraju umrijeti gladnom smrću.

Njihovi kosturi su prezimili u istrunulim prnjama, skupa: muž, mlada žena, njihov maleni sin osmjehivali su se bijelo, nerazdvojni i poslije smrti.

Zatim je u proljeće, kad su doletjeli čvorci, ušao u kuću, pokrivajući usta i nos rupcem, opunomoćenik zemljišnog odjela, pogledao kerozinsku lampu bez stakla, ikonicu, ormarić, hladnu peć, postelju i rekao:

– Tu su dvoje i malo.

Brigadir, stojeći na svetom pragu ljubavi i krotkosti, kimnuo je, učinio znak na komadu papira.

Izlazeći na zrak, opunomoćenik je pogledao bijele kuće, zelene vrtove, i rekao:

– Kada odnesete leševe, nema smisla obnavljati te razvaline.

I brigadir je ponovno kimnuo.

Poglavlje IV.

SUD POVIJESTI

Dmytro Solovej

UKRAJINSKA GOLGOTA

NAMJERNO IZAZVANA GLAD U UKRAJINI 1932-1933. I OSNOVNI CILJ TE PLANSKI PROVEDENE PROTUNARODNE AKCIJE

Politbiro VKP(b) na čelu sa Staljinom i podređenom mu okupacijskom vladom u USSR-u pokrenuli su uništenje privatnih gospodarstava i stvaranje kolhoza. Autor članka „Obljetnica koju ne obilježavaju sovjeti“, u časopisu „Sloboda“, ovako opisuje cilj koji je tada sebi postavio Politbiro VKP(b) provodeći preustroj sela:

- 1) Umjesto privatnih gospodarstava nad kojima je teško uspostaviti potpunu kontrolu, stvoriti državna poduzeća - „kolhoze“ tj. kolektivna gospodarstva. Na taj način seljaci prestaju biti vlasnici i postaju obični radnici bez privatnog vlasništva, poput radnika u zavodima ili tvornicama. Na taj će ih se način lakše „preškolovati“ i učiniti potpuno pokornima.
- 2) Upravljanje takvim velikim gospodarstvima-kolhozima, koji bi ujedinjavali po sto do četristo privatnih seoskih gospodarstava, nalaziti će se u rukama nekolicine komunističkih pripadnika vlade, koji će se oslanjati na NKVD i njihove agente vrbovane među seljacima. Na taj način će biti uspostavljena potpuna kontrola ne samo djelatnosti svakog seljaka već i njegovih misli.
- 3) Uspostava kolhoza pod upravom komunističkih vladinih službenika olakšat će državnom aparatu SSSR-a gotovo besplatno preuzimanje proizvoda seoskog gospodarstva, što nije bilo lako provesti kad je umjesto jednog kolhoza postojalo sto do četristo privatnih seoskih gospodarstava.
- 4) Pretvorbom seljaka u radnika potpuno ovisnog o komunističkoj administraciji kolhoza pruža se mogućnost bespogovornog korištenja njegove radne snage po zapovijedi partije i vlade.

Ta formulacija praktičnog cilja Politbira VKP(b) podudara se s planom provedbe prisilne kolektivizacije na području cijelog SSSR-a. Ali kada je riječ o Ukrajini

postavlja se pitanje zbog čega je za provedbu danog plana bilo potrebno u Ukrajini, a također i na Kubanu, poduzeti takve drakonske mjere koje su na mnogim primjerima opisane? Zašto su bile potrebne takve drastične mjere koje su na kraju dovele do strašne gladi koja je ubila milijune ljudi, i od koje je u Ukrajini umrlo upravo najviše kolhoznika? Odnosno, baš ta kategorija ljudi oko čijeg formiranja se najviše trudio Politbiro VKP(b). 1932-1933. godine velika većina seljaka u USSR-u je bila u kolhozima. Tipičan primjer je selo Budjonovka (ranije Mironosivka) Viljškanskog rajona na Harkivščini gdje je 62 posto umrlih od gladi 1932-1933. bilo kolhoznika. A među sveukupnim brojem umrlih, u tom istom selu, bilo je svega 8,7 posto seljaka iz nekadašnjih imućnih obitelji. Postavlja se pitanje kako to

da se Politbiro VKP(b) na čelu sa Staljinom; planirajući gladu prisiliti ostatak seljaka u kolhoze i uništiti ostatke nekadašnjih imućnih (kurkuljskih) slojeva seljaka, nije zaustavio pred fizičkim uništenjem deset i pol puta većeg broja siromašnih i srednjeg sloja, a među njima onih koji su već bili u kolhozima?

Poznati ruski književnik-publicist P. Berlin u vrlo interesantnom članku - *Vo što Stalin obošols'a Rosiji* (Koliko je Stalin koštao Rusiji), piše: Nije Staljin, naravno, uveo glad u ruski način života, glad je posjećivala Rusiju i u predrevolucijsko doba odnoseći ljudske živote. Ali Staljinova „glad“, kao i sve što nosi njegovo ime, ima njegov osobni zloslutni otisak. On je neraskidivo povezan sa cjelokupnom Staljinovom planskom ekonomijom. Ukupni sustav Staljinove financijske i ekonomske politike, cjelokupna izgradnja „petogodišnice“ oslanja se na oduzimanje teško stečenog vlasništva seljacima, ostavljajući ih s toliko koliko je dovoljno da se održi najosnovnije fizičko postojanje. U nastavku P. Berlin donosi jako zanimljive proračune koje je dobio za područje cijelog SSSR-a i koji jasno pokazuju kako se iz godine u godinu povećavao postotak oduzetog od seljaka i to od čistih ostataka uroda. Prikazujemo te podatke u tablici:

Od čistih ostataka godišnjeg uroda (sa uračunatim sjemenjem), sovjetska vlada oduzela je seljacima:

god. 1928. - 17, 6 posto	god. 1930. - 30,0 posto
god. 1929. - 23, 3 posto	god. 1931. - 40,0 posto

Na žalost, ti vrlo zanimljivi podaci odnose se na područje cijelog SSSR-a i stoga daju samo prosječne postotke za SSSR, koji svakako nisu karakteristični za npr. Ukrajinu, gdje, prema novim saznanjima, od čistih ostataka uroda nisu oduzeli 40 posto, već sve, i narod je bio primoran već od jeseni prehranjivati se raznim otpacima, a kad je i njih ponestalo - masovno umirati. P. Berlin u svom članku potpuno ispravno piše da Glad 1932-1933. god. treba nazivati Staljinovom glađu, jer je on, Staljin, bio njenim inicijatorom i organizatorom. Međutim ta organizirana glad nije bila samo naslijeđe „cjelokupne Staljinove agrarne politike“, nije samo potjecala od cjelokupnog Staljinovog „sustava financijske i ekonomske politike“, kako to on, P. Berlin, tvrdi. Organizirana glad je u prvom redu bila naslijeđe nacionalne Staljinove politike vođene iz imperijalističkih moskovskih krugova. Glad nije bila organizirana na području velikoruskog teritorija, već na područjima drugih naroda - u Ukrajini, Kubanu, Uzbekistanu, tj. na tim područjima SSSR-a gdje su živjeli nekoć Moskvom pokoreni narodi, gdje je 1917. godine započeo narodno-državni preporod, gdje je stanovništvo već osvijestilo svoj kolonijalni status i pokušavalo se izvući iz kandža moskovske političke „brige“ i kolonijalne ekonomske eksploatacije.

Neki strani istraživači, hipnotizirani lažljivom moskovsko-boljševičkom propagandom, nisu vjerovali da su u razdoblju prisilne kolektivizacije 1932-1933.god. u SSSR-u pomrli milijuni ljudi, ili su maksimalno umanjivali razmjere i posljedice gladi. Tako je, na primjer, Johnson (*Soviet Russia since the War*. By the very Reverend Dr. Hewlett Johnson, Dean of Canterbury. Boni and Gaer, New York, 1947, r.r. 270) pisao da je: „zlobno naklapanje tvrdnja o masovnoj smrtnosti u doba kolektivizacije“ povodom čega je ruski istražitelj N. S. Timašov (uzgred protivnik ukrajinskih oslobodilačkih težnji) u recenziji Johnsonove knjige zaključio da Johnson „sigurno nije čitao izvrsnu Lorimerovu knjigu“, a prof. Harper („Har-

per, Samuel N -*The Russia I believe in Memoirs*, rr. XIV, 279. Chicago: University of Chicago Press, 1945, vid.: str. 235) piše o: „polugladnom stanju u Ukrajini“ 1933. godine. Danas, međutim, mnogi ruski istraživači, publicisti i ini koje se ne može optužiti za neobjektivnost ne niječu Glad 1932-1933, već naglašavaju njen užas, a neki, najiskreniji, otvoreno govore da je glavno područje gladi bila Ukrajina, i to u to vrijeme kad sama Velikorusija nije znala za glad, a njezini viši društveni slojevi živjeli u potpunom obilju. Tako, na primjer, Sergej Maksimov, ruski pisac i rodoljub u svom romanu „Denis Bušuev“ koji je izašao u četvrtoj knjizi minhenskog ruskog časopisa „Grani“ 1948 godine, u osmom poglavlju, ustima ruskog patriota Beleckog, koji u srcu Rusije razgovarajući sa svojim prijateljem kaže: „Ukrajina umire od gladi. Mi pijemo čaj sa slatkim, na stolu nam bijeli kruh, maslac, sir, kolači“...

Masovnog pomora gladu u Ukrajini letimice se prisjeća ruski liječnik G. Aleksandrov u članku „Bio sam u Vinici“, objavljenom u „Socijalističkom vjesniku“.

A u članku „Snaga pravde“ u ruskom časopisu „Novaja russkaja reč“ autor A: Litvinskij piše: „Moram reći da je sovjetska vlada u Ukrajini pomorila gladu nekoliko milijuna ljudi“.

Posljedice gladi 1933 godine u Ukrajini su zapazili i neki uvaženi učenjaci. O njegovim prisutnim posljedicama piše, npr. Artur Köstler koji je došao u SSSR kao komunist ali je, izvukavši se odande, napustio partiju. O gladi u Ukrajini i sjevernom Kavkazu (Kuban) piše i William Henry Chamberlain (autor knjige na engleskom jeziku „Ukrajina-zaboravljena nacija“ , 1944 g.), koji je boravio u SSSR-u kao novinar. O tome kako je strancu teško bilo jasno sagledati situaciju za vrijeme gladi u Ukrajini i sjevernom Kavkazu vidi se iz priče samog W. H. Chamberlaina. On piše: „Kružile su glasine o masovnoj gladi posebice u inače bogatim zemljorodnim regijama Ukrajine i sjevernog Kavkaza. Osjećaj da se nešto nenormalno događa po selima, pojačao se kad je Komesarijat za vanjska pitanja izdao novu uredbu po kojoj se zabranjuje novinarima bez posebne dozvole putovati po Rusiji. Dozvola se uopće nije izdavala u slučaju da je netko htio ići u Ukrajinu ili sjeverni Kavkaz. Vladino objašnjenje za takav postupak zaslužuje međunarodnu nagradu za laž: nazočnost stranih korespondenata ometalo bi žetvu.“ Ali u ljeto 1933. kad su užasi gladi već minuli Chamberlainu se posrećilo da dospije do Ukrajine i Kubana. On piše: „U Moskvi su promućurni vladini službenici lako mogli uvjeriti lakovjerne strance da nikakve gladi nije bilo. U Poltavi se glad nije mogla zanijekati iako su se njeni razmjeri smanjili... Kad smo došli u selo Žuky (kraj Poltave) dva mjesna vladina službenika su nas marljivo vodila po kućama manjih članova uprave mjesnog kolhoza. Najednom smo, neplanirano, odlučili ući u prvu ljepšu kuću. Tamo smo našli četrnaestogodišnju djevojku sklupčanu na klupi pod zidom. Ima li ona oca? Da, on radi u polju. Mamu? Ne, mama, četiri brata i sestre su pomrli prošle zime i proljeća. A njen otac, kako smo doznali, bio je seljak-privatnik, koji je obrađivao svoju njivu... Ranije smo već govorili o nezaustavljivu procesu kulturno-nacionalnog preporoda poslije revolucije 1917. godine. Taj se proces odvijao tokom dvadesetih godina 19. stoljeća izazvavši veliku zabrinutost u Moskvi. Stoga, da bi se spriječio taj opasan, sa stajališta imperijalističkih moskovskih interesa proces ukrajinskog preporoda, koji se nije uspjelo potpuno ugušiti, Moskovski Politbiro na čelu sa Staljinom je isplanirao mjere masovnog fizičkog uništenja ukrajinskog naroda, da bi se provedbom strašnog terora nad čitavim narodom zaustavio njegov razvoj i zadržalo ga se u kolonijalnom ropstvu. Time se i objašnjava zašto se pri provedbi

te akcije masovnog terorističkog uništenja ukrajinskog naroda „zaraženog petljurivštinom“ nisu usmjerili samo na nekadašnje imućne seoske obitelji već i na one srednjeg pa i najnižeg staleža. Nisu se usmjerili samo na privatnike koji su pružali otpor okupacijskoj vladi odbijajući da stupe u kolhoze, već i na one obitelji koje su već bile u kolhozima. Dakle, kako je ranije navedeno, 1932-1933, u selu Budjonovka, na Harkivščini, među pomrlima bilo je najviše kolhoznika – 62 posto. Ondje su među ukupnim brojem umrlih od gladi siromašni činili 33,7 posto, srednji sloj 57,6 posto a zajedno 91,3 posto. I to u vrijeme kad su prema tvrdnjama boljševičkih diktatora siromašni i srednji sloj u SSSR-u bili kategorija stanovništva oko koje su se oni najviše brinuli i na koju su usmjeravali svoju političku djelatnost!

Tako isto Ivan Klymko, pričajući o strašnim događajima ljudožderstva, jedenja leševa i ostalog u vrijeme Gladi 1932-1933, spominje devet obitelji sa svog majura o kojima je dao detaljne podatke. Od njih devet, šest obitelji, što čini 66,7 posto bili su članovi kolhoza. Sjeća se on i tragične sudbine kolhoznika, nekih šezdesetak ljudi, koji su, tjerani glađu, pošli koncem 1932. godine do Pavlograda na ugovoreni rad. Dio njih je uslijed strahovito loših tamošnjih uvjeta umro, dio završio tko zna gdje (vjerojatno, također, umrli) i tek treći dio se vratio kući, ali daljnja sudbina im se ne zna – jesu li izdržali do uroda 1933.

Potpuno je jasno da je glad 1932-1933. bila planirana i provedena u potpuno dobrim prirodnim uvjetima i da je glavni cilj njezine uspostave (kao i prije toga divlje akcije „razkulačenja“) bio teror i osveta nepokornom ukrajinskom narodu koji je poput biblijskog Samsona osjetio snagu u sebi i počeo tresti temelje ruske tamnice naroda. To se sve više razotkriva istraživačima ovog pitanja kad se zadube u analiziranje svih činjenica. Tako je, na primjer, nedavno, Pavlo Maljar u članku „Glad u Ukrajini 1932-1933.“ pisao: „Godine 1932-1933. bile su vrijeme najoštrijeg sukoba ukrajinskih sila s neprijateljskim silama ruskog imperijalizma. Boljševičkom ruskom imperiju bila je potrebna kolonija, a ne samostalna Ukrajina. Povijest revolucije je pokazala da dok god postoji ukrajinski narod, uvijek, pri svakom slabljenju i propadanju Ruske imperije razbuktava se pokret ukrajinskog narodnog oslobođenja, i težnji Ukrajine da postane samostalna država. A to znači - potpunu propast Ruske imperije i oslobođenje svih njome pokorenih naroda. Da bi se uništio ukrajinski narod i sasjekle ukrajinske snage u korijenu bila je organizirana glad - sveobuhvatni teror i ubojstvo ukrajinskog naroda. Neprijatelj nije slomio duh Ukrajine, zato je i odlučio slomiti je fizički, utekavši se takvoj divljačkoj i zvjerskoj metodi poput masovno i planski provedenog gladomora...“

„Ovdje treba sasvim jasno naznačiti da ruski teritoriji uopće nisu doživjeli glad, a nisu je doživjeli ni u takvoj mjeri da bi se to moglo nazvati glađu. U Rusiji je bilo kruha u dovoljnoj količini, i u selima i u gradovima, u seljaka i u kolhozima, i ne samo u privatnom vlasništvu nego i na tržištu. Mnogi Ukrajinci su išli u Rusiju da bi kupovali i trampili za kruh.“

I treba reći da je ta protunarodna akcija, usmjerena protiv ukrajinskog naroda, bila unaprijed osmišljena i pripremljena. On kao dokaz za to iznosi važne činjenice:

„1. Državni planovi za oduzimanje uroda napravljeni su u Moskvi u takvim razmjerima da su ponekad prelazili pretpostavljenu količinu uroda. Pri tome nije bila uračunata ni minimalna količina uroda potrebna za prehranu seljaka koji su radili u kolhozima i brinuli o tom urodu. Plan oduzimanja uroda utvrdio je Centralni Komitet boljševičke partije i vlada-Savjet Narodnih Komesara u Moskvi.“

„2. CK VKP(b) i SNK 7. kolovoza 1932. izdali su kazneni zakon „O zaštiti socijalističkog vlasništva“. Prema tom zakonu predviđena je kazna čak i za pabirčenje (ostataka klasja s polja s kojeg je žito već pokošeno i odvezeno). Prema tom istom zakonu kažnjavalo se i u slučaju da su pabirčili na poljima koje se već preoralo, a kazna je bio zatvor u trajanju do deset godina. Kažnjenici su izdržavali kaznu u koncentracijskim logorima.

„3. Silosi u kojima se čuvao oduzeti urod, čuvani su oružanom stražom i psima čuvarima koji su na lancima trčali oko ograda od bodljikave žice. Naoružana straža postavljena je po naredbi Moskve odmah na početku oduzimanja uroda. Nikad prije toga ni kasnije nisu pred silose postavljeni psi.

„4. U Moskvi i Lenjingradu su formirane komunističke brigade i poslane u Ukrajinu sa ciljem oduzimanje uroda. Inače su se oduzimanja uroda provodila u fazama i trajala do ožujka i travnja, a te 1932. godine plan oduzimanja uroda proveden je odmah. Žito su oduzimali ispod vršalice. Specijalno oformljene brigade iz komunističkog aktiva obilazile su kuće i oduzimale seljacima žito koje su dobivali kao plaću za rad u kolhozima, otimali su uporabom sile i terora, prijeteći progonom i tamnicom. Otimali su čak i kruh koji se pekao u peći... Takav tempo i metode oduzimanja kruha primjenjivani su samo u Ukrajini, na Kubanu i Donu gdje je kasnije nastupila glad s takvim strašnim posljedicama. Da bi ojačali argumentiranost hotimičnog stvaranja gladi 1932-1933, ovdje ćemo se duže zadržati na zakonu kojeg se prisjetio P. Maljar u p. 2 zakona od 7. kolovoza 1932. god. O provedbi tog zakona ruski istražitelj Marko Višnjak piše: „Višinski¹ je mnogo puta veličao „svjetsko-povijesni značaj“ sramotnog dekreta od 7. kolovoza 1932. god. koji je predviđao koncentracijski logor i smrtnu kaznu čak i dvanaestogodišnjacima za krađu i zloporabu kolektivnog vlasništva. Višinski je i sam ismijavao besmisao koji se javljao pri provedbi dekreta kojega je veličao. Udarac kamenom po kolhoznom prasetu sud je karakterizirao kao „namjeru oštećivanja društvenog vlasništva“ i okrivljeni bi bio osuđen na koncentracijski logor. Štitila se ne samo fizička nedodirljivost kolhoznih svinja, nego i njihovi „živci“. Višinski je pripovijedao kako je jedan dječak bio osuđen na deset godina jer je, kako je stajalo u presudi “radio vragolije s djevojkama u silosu i time uplašio kolhozno prase.“ Za krađu socijalističkih klasića starci od šezdeset, šezdeset pet pa i šezdeset šest godina dobivali su po deset godina koncentracijskog logora. Ta presuda je kasnije bila poništena ali što su do njenog ukinuća proživjeli osuđeni? A koliko takvih presuda nije bilo poništeno ?“

Tako piše Marko Višnjak na temelju članka samog Višinskog. A sada poslušajte što kažu svjedoci iz Ukrajine o posljedicama tog zakona i o praksi njegove provedbe. U svjedočanstvu E. Husar, pripovijeda se kako je seljak iz Budjonivke Filip Škvarčenko, da spasi od gladi svoju malu djecu koja su već počela oticati od gladi, i sam otečen, otišao na vlastito polje, koje mu je bilo oduzeto za kolhoz, nabrati klasiće pšenice koja je već počela prezrijevati. „Nije nabrao ni pun šaku klasića kadli iz visoke pšenice iskoči ljutiti kolhozni brigadir Ivan Suma sa štapom u ruci... i udari ga po glavi. Filip je na mjestu umro.“

U tom istom selu Budjonivci Javdokim Taldaj (njegov brat Ivan je bio u crvenoarmejcima i poginuo služeći sovjetsku vladu) mučen glađu, ukrao je iz kolhozne staje ždrijebe. Kolhozna uprava je pronašla u njegovoj kući konjsko meso, izveli su ga na trg i presudili mu na mjestu -prebivši ga na smrt.“ Ivan Žada, kolhozni konjušar u proljeće 1933.g. nije opazio

---

¹ Višinskij – državni tužitelj na sudskim političkim procesima

da je jedan gladan i iscrpljen konj po noći izašao iz staje piti vodu na jezero i upao u vodu. Kad su ga ujutro izvukli, uginuo je. Žadana su zbog toga strpali u zatvor.

„Za jelo ondje gotovo ničeg nije bilo, a od kuće se nije imalo što donijeti. Stoga, iako su ga brzo pustili iz zatvora, stigavši kući - umro je“...

To su nasumce dobiveni podaci. A koliko je još bilo ovakvih slučajeva? I bi li sve to bilo moguće da cilj zakona nije bilo svjesno planirano terorističko uništenje ukrajinskog naroda?! Na kraju još jedan bitan moment, koji jasno pokazuje da je moskovska okupacijska vlada svjesno i planirano organizirala glad sa ciljem da uništi milijune nepokornih ukrajinskih seljaka i samim time terorizira one koji će ostati kao živi svjedoci te akcije. Kad je nastupilo proljeće 1933. godine na selima nije imao tko raditi: jedni su umrli, a drugi su bili izgladnjeli i oslabljeni. I umjesto da se seljacima dao kruh i tako im se omogućilo da rade, partija i vlada su tokom proljeća i ljeta dovele stotine tisuća gradskih radnika i službenika da rade na poljima, koji, vrlo često, pojma nisu imali o poslu koji ih je tamo dočekaao, pa su povremeno istrebljivali umjesto korova - ciklu.

Seljake su partija i vlada puštali da i dalje umiru. Josip Panasenko iz Poltavske oblasti u svojem svjedočanstvu piše: „Radeći na njivama u poljima Karljivskoga MTS - a (Mašinsko-traktorska postaja), da zaradim za kruh, svjedočio sam ovom događaju: na ogromnom posjedu Karljivskoga MTS-a sakupljalo je žito samo dvadeset pet osoba, uglavnom žena. To nisu bili ljudi, nego hodajući leševi. Od loše hrane - rijetke kaše bez kruha - ljudi su padali od slabosti. Hrabriji bi u džepu skrivali šaku zrnja, da doma ispeku nešto djeci. Ali jao onima koji bi dopali u ruke nadglednicima. Nezavidna je bila i sudbina onoga koji bi se odvažio uzeti krumpir ili rajčicu iz velikog državnog vrta, iako je ondje sve bilo zaraslo u korov, jer ga nije imao tko obrađivati. Najviše su umirali muškarci. Država seljacima nije pružala nikakvu pomoć - ni u hrani, ni u lijekovima, ni u čemu. Zato su upravitelji MTS - a imali svega u izobilju. I njihovi poslušnici koji su nadgledali ljude, kao što su nekoć gospodarski hajduci nadgledali kmetove. Drugi sudionik te akcije V. Kriveckij ovako je opisao svoj boravak na selu: „Na proljeće 1933. prema odredbi Pavla Postiševa koji je došao u Ukrajinu s izvanrednom dozvolom Politbiroa VKP (b) studenti i znanstveni radnici harkivskih VIŠ-ova bili su poslani na sela da kopaju ciklu, jer gladni seljaci nisu bili u stanju to učiniti.

Studente i znanstvene radnike Harkivskog tehnološkog instituta dopalo je ići u Vovčanski rajon. Ja sam odvojeno, s grupom ostalih završio u selu Blagodatne.

Kad se naša grupa približila selu, svih nas se dojmila neobična tišina i odsutnost ljudi na ulicama. Kasnije smo saznali da je dvije trećine seljaka umrlo.

Za vrijeme radne akcije bili smo smješteni u školi. Studenti su sa sobom donijeli dovoljno kruha, ali mjesni kolhoz je dobio naredbu da nam pripremi „večeru dobrodošlice“.

Za goste koji su došli spasiti kolhoz od „propasti“, gladni seljaci su u kotlu pred školom kuhali kašu.

Kad smo stigli na večeru, počela su se sakupljati gladna djeca iz cijelog sela, pa čak i odrasli, i prositi kruh i kašu.

Studenti su, zaprepašteni strašnim izgledom gladne djece, počeli dijeliti komade kruha i kuhanu kašu. I djeca i odrasli su se pohlepno bacili na jelo. Započeo je razgovor.

Ali je uprava studentske brigade, shvativši opasnost, odmah izdala naredbu: ne upuštati

se u razgovore i ne dijeliti hranu.

Pola sata ili sat nakon toga djeca koja su se nakon dugotrajnog gladovanja pohlepno najela kruha počela su jaučući i plačući padati na pod grčeći se od bolova.

Studentice su počele histerično zapomagati... Tad je uprava povukla studente u školu, a djecu su odnijeli u selo.

Sutradan smo prošetali po selu. Gledamo, a prema nama idu kola s truplima na gomili. Ta kola voze do svake kuće i čovjek pita ima li mrtvih. Ako ima, nekoliko ljudi iznosi leševe, stavlja ih na kola i voze dalje... Oslabljeni seljaci nisu bili u stanju kopati rake na groblju. Zato kola idu do podruma blizu jedne od kuća, ondje iskrcaju leševe i zatrpaju ih.

Nema plača ni jauka... Na licima seljaka ocrtava se potpuna ravnodušnost... Ali na studente je sve to ostavilo strašan, mučan dojam, pa je uprava studentske brigade zabranila studentima ići po selu i stupati u kontakt sa seljanima.

Pošli smo u polje vaditi ciklu. Neuobičajen za gradsko stanovništvo rad, ubrzo je sve umorio. Učinak takvog rada je bio - nikakav.

Opet novi događaj. Kolhoz je poslao našoj studentskoj brigadi jednog seljaka da oštiri motike. Kolhoznik je šutke obavljao svoj zadatak do ručka. U vrijeme ručka studenti su mu, od srca, skrivajući to od straže, dali podosta kruha i kuhane kaše, ne predviđajući štetu. Gladni se čovjek dobro najeo, a kroz pola sata umro, naočigled sviju...

Kad smo se vraćali s polja u školu susreli smo grupicu gladnih djevojaka, koje su također vadile ciklu. Ponovno su im studenti kradomice dali kruha. A djevojke su, skrivajući ga pod pazuha, rekle: „Zašto ste došli ?! Dajte nam kruha pa ćemo sami izvaditi ciklu bez vas i bolje nego vi“...

Osjećao sam se strahovito moralno potišten pa sam se potrudio da se izvučem iz sela i vratim u Harkiv, iako je brigada još ostala na selu. Posrećilo mi se to urediti (poluilegalno) samo zato što sam bio znanstvenik i imao utjecajne prijatelje.

Idući iz sela prema željezničkoj postaji ugledao sam pred sobom na mostiću grupicu gladnih seljaka. Gledali su me takvim pogledom da se nisam usudio proći pored njih nego sam zaobišao most...

Iz Harkiva sam ubrzo otišao na Kavkaz dobivši putnu dozvolu do sanatorija u Tiberdiju. Kad sam došao do stanice Batalnašinsk (posljednja željeznička postaja) morao sam čekati autobus za Tiberdi.

Šetajući se po stanici, ušao sam u bife i ostao zapanjen prizorom: na stolovima čisti stolnjaci i meniji, u bifeu - sve puno raznovrsne hrane, uglavnom mesa. U Ukrajini već odavno nismo takvo što vidjeli! Pretpostavljajući da je sve to napravljeno za neku važnu delegaciju, izašao sam. Nakon sat vremena sam se vratio i zatekao sve kao i ranije. Tada sam izvadio svoj „sendvič“ i oklijevajući upitao konobara da li bih mogao dobiti nešto toplo.

Kako sam bio zaprepašten kad mi je on pružio meni i rekao da sam odaberem što želim. Dakle, u vrijeme kad se u Ukrajini hrana mogla dobiti samo na bonove i to u nedovoljnoj količini, a bifei nigdje nisu radili, ovdje se moglo kupiti što god si želio i to dosta povoljno.

Putujući nakon toga po Kavkazu, uvjerio sam se da ondje ne da nije bilo gladi, nego da je hrane bilo i više nego dovoljno.“ Tako je ispričao svjedok.

UŽASI STALJINOVE GLADI

Dakle, kako je ranije pokazano, ukrajinskim seljacima, naročito privatnicima, namjerno su postavljeni takvi uvjeti oduzimanja ljetine od uroda 1931. i naročito 1932, kakve seljaci nisu mogli ispuniti. Tada je, po naredbi Politbiroa iz Moskve, na sela nahrupila masa mobiliziranih partijaca da povevši sa sobom i mjesne administracijske i partijske sile, oružjem i silom „zakonito“ otimaju seljacima kruh.

Temeljito bi pretraživali i odnosili apsolutno sve. Prisiljavali bi prebirati pljevu i jalova zrna; prekapali su vrtove i tražili ima li što zakopano u zemlji; razvaljivali peći u kućama ako bi posumnjali ili dobili dojavu da je negdje u dimnjaku, na primjer, zazidano par vedara žita ili takvo što.

Prebjeg iz Ukrajine Stepan Fedorivskij iznosi svjedočanstvo, objavljeno u „Narodnoj Volji“:

„Živio sam u Ukrajini sve vrijeme do 1944. god. i svjedočio svim strahotama boljševičke protunarodne politike, sam sam čudom preživio i mogu posvjedočiti: uzrokom gladi u Ukrajini 1932-1933. god. bilo je to što je sav urod 1932. god. odmah nakon vršidbe na kolhoznim poljima odvezen u državne silose, a seljacima nije dano ništa.

Do kraja 1932. gospodarske godine u kolhoznim trgovinama uopće nije bilo seosko-gospodarskih proizvoda. Ostao je samo minimalni fond (od otpadaka) za kolhozne životinje. Kolhoznicima se nije ništa moglo dati za rad, jer je država sve uzela. Osim toga, ruski komunisti su po ukrajinskim selima organizirali takozvane „susretne planove“. Seljaci su morali „dobrovoljno“ predati i proizvode iz svojih starih kućnih zaliha. Ako selo nije „dobrovoljno“ predavalo zalihe, onda su ruski komunisti po mjestima od mjesnih aktivista (komsomolaca i komunista) oformljavali posebne brigade koje su obilazile kuće, provodile detaljne revizije i oduzimale sve pronađeno žito, čak i u čašama, vrčevima i uzlovima. Seljak, kod kojega bi se išta pronašlo, bivao bi proglašen neprijateljem sovjetske države.

Drugi svjedok, Sergij Fursa iz Marijupoljščine, piše:

„Godine 1932. urod je u Ukrajini bio dobar i nije postojao prirodni uzrok gladi. Ali najesen te godine komunističke brigade su po zapovijedi sovjetske vlasti provele masovnu konfiskaciju svega žita nađenog kod ukrajinskih seljaka. Po selima su se od kuće do kuće odvijali brutalni pretresi, raskopavani podovi, razvaljivani krovovi i nemilosrdno otimane makar i šačice žita. Na takav način je sovjetska vlast odlučila slomiti otpor ukrajinskih seljaka“...

Takvih svjedočanstava koja su se pojavila u tisku, sada se već može dosta naći. Nekoliko živih slika iz vremena prije pretresa prisjeća se Ivan Klimko u svojoj „Pripovijesti o tome što se događalo u Fedijivskom seoskom savjetu“...

Taj strašni pogrom, proveden planirano i nemilosrdno od državnog aparata, doveo je do takve stravične gladi 1932-1933. god. kakvu ni Ukrajina ni cijela Rusija nisu do tada doživjele. Ljudi su po selima pojeli pse i mačke. Jeli su korov, pljevu i lišće. Tukli su u mužarima nejestive suhe klipove kukuruza i od tog „brašna“ pekli popečke. Od gladi su umirale ne samo cijele obitelji, već cijela sela. Ranije spominjani Stepan Fedorivskij piše u svojim svjedočanstvima:

„U selu Mihajlivci, Vinnicke oblasti, učenici ne pohađaju nastavu. Polovina njih (a sve

skupa ih je bilo 360) leže natečeni kod kuće, a i roditelji su im natečeni od gladi. U ožujku i travnju došlo je do masovnog umiranja djece i odraslih. O uobičajenom pokopu nije bilo ni govora. Posebno određena za tu priliku dvoprežna kola s dvoje još zdravih seljaka svakodnevno su obilazila selo i odvozila trupla na groblje. Onamo su u jednu jamu zakopavali po deset do dvadeset leševa. A mogli su se vidjeti i takvi prizori: pogrbljena i osušena žena vozi na tačkama svog mrtvog supruga a noge mu se vuku po cesti. Do srpnja 1933. god. u Mihajlivci je od gladi pomrlo oko 600 ljudi, a nije bilo ni jednog rođenja. Isto tako je bilo i u susjednim selima: Željabivci, Olenivci i drugima.

„U selu Stara Priluka na Vinničini, koje je nekoć bilo veliko i razvijeno selo i imalo pet tisuća stanovnika, u lipnju 1933. bilo je upisano 867 umrlih... Osim toga, iz sela je nestalo 480 ljudi. Te podatke mi je osobno saopćio tajnik seoskog savjeta u Staroj Priluci.“

U nadi da će se spasiti gladni su pješice navaljivali u veća mjesta, jer ih na željeznice i brodove nisu puštali. Ali nisu imali snage za putovanje pa su polja i ceste bile pokrivene leševima muškaraca, žena i djece. Mrtve nije imao tko ukopati pa su ih razvlačili gladni i podivljali psi koji su uspjeli umaći pred ljudima...²

S ukrajinskog prevela Marinka Ulaga

---

² Iz knjige Dmytro Solovej. *Golgota Ukrajiny*. Drogobyč, 1993

Robert Conquest

ŽALOSNA ŽETVA

Događaje o kojima je riječ u ovoj knjizi u najkraćem obliku možemo predstaviti na sljedeći način. U periodu od 1929. do 1932. godine komunistička partija na čelu sa Staljinom, zbog razloga koji se razotkrivaju u daljem tekstu, zadala je dvostruki udarac sovjetskom seljaštvu, riječ je o raskulačenju sela i kolektivizaciji. Raskulačenje je, u biti, značilo fizičko uništenje ili deportaciju na Sjever milijuna seljaka zajedno s njihovim obiteljima. Službeno su raskulačenju podlijegali najbogatiji seljaci, no u praksi su žrtvama postajali najutjecajni i najnepokorniji, oni koji se nisu slagali s partijskom politikom. Što se tiče kolektivizacije, njezin cilj je bila potpuna likvidacija privatnog zemljoposjedništva i koncentracija ostatka seljaštva u kontroliranim boljševičkim kolektivnim gospodarstvima. Realizacija tih planova uzrokovala je milijune žrtava, najvećim dijelom među deportiranima, ali također i među koji su ostali na svome rodnome tlu (primjerice u Kazahstanu).

Poslije toga, u razdoblju od 1932. do 1933, dogodilo se nešto što se može okarakterizirati kao teror glada (ili, kako ga još nazivaju – Gladomor) protiv kolektiviziranih seljana u Ukrajini i značajnom dijelu Kubana naseljenom Ukrajinacima (skupa s nekim regijama Podonja i Povolžja), teror ostvaren putem uvođenja enormno velikih, preteških normi žita za predaju, oduzimanja hrane, a također i uporabom svih sredstava kako žrtve gladi ne bi dobile pomoć izvana – pa čak i iz drugih oblasti SSSR-a. Ta se akcija, znatno pogubnija po život nego prethodna (1929 -1932), provodila zajedno s masovnim pogromima ukrajinske kulture, inteligencije i crkve. Tobožnja tvrdoglavost ukrajinskih seljaka koji nisu davali žito (koje nisu ni imali), jednoznačno je ocijenjena kao nacionalizam. Sve je to u potpunosti odgovaralo Staljinovoj tvrdnji da nacionalni problem u svojoj biti jest problem seljaštva. Tako je ukrajinski seljak trpio dvostruko – i kao seljak, i kao Ukrajinac.

Dakle ukrajinsku kompartijsku politiku prožimala su dva momenta: s jedne strane, borba protiv seljaštva uopće i, s druge strane, borba protiv nacionalne samosvijesti domaćeg stanovništva. No prije no što iznesemo tijek te borbe u obama njezinima pojavnim oblicima, valja razmotriti njezine preduvjete. Tome je posvećen prvi dio knjige. Međutim, središnjom temom naše pripovijesti ostaju događaji u periodu od 1929. do 1933. godine. Broj žrtava pravog rata protiv seljaštva, koju je poduzeo Staljin unutar granica jedne države, premašio je ukupni broj poginulih u svim državama tijekom Prvog svjetskog rata. Postoji u tom pogledu još jedna razlika: u sovjetskoj varijanti je, iz razumljivih razloga, bila naoružana samo jedna strana, a gotovo svi gubici – kako se moglo i očekivati u takvom slučaju – pogodili su drugu stranu. [...]

Tu se nameće sasvim umjesno pitanje: kako se moglo dogoditi da su ti događaji i dosada ostali praktično izvan interesa svjetske javne misli? Za to, smatramo, postoje tri razloga. Kao prvo, ti događaji veoma se razlikuju od realnosti društveno-političkog života zapadnih zemalja. Sama riječ seljanin strana je i čudna Amerikancu ili Englezu, ona ih podsjeća na daleki kraj ili davno prošla vremena. Isto tako se povijest ruskog ili ukrajinskog seljaštva vrlo razlikuje od povijesti engleskih ili američkih farmera. Kao drugo, Ukrajinu zapadnjaci nisu doživljavali kao punovrijednu državu poput, recimo, Poljske, Ugarske ili čak Litve. U

novijoj povijesti ona je samo na nekoliko godina postigla nezavisnost, a i tada klimavu i nesigurnu. Tijekom dvaju stoljeća Ukrajina je prikazivana na kartama samo kao dio Ruske Carevine ili Sovjetskog Saveza. Uz to, ukrajinski jezik je razmjerno blizak ruskom (kao holandski njemačkom ili norveški švedskom) te stoga ne može sam po sebi biti podlogom nekog zaključka o nacionalno-političkoj posebnosti Ukrajinaca (premda su se u odsutnosti bilo kakvih drugih saznanja o Ukrajini i jezične značajke mogle iskoristi i u te svrhe).

Na koncu, kao treće, jedna od najozbiljnijih prepreka za razumijevanje tadašnjih događaja u SSSR-u bila je Staljinova i sposobnost sovjetskih službenih krugova da vješto skrivaju i izokreću stvarno stanje stvari. (Štoviše, u tome im je pogodovao nemali broj predstavnika Zapada, koji su iz ovih ili onih razloga željeli obmanjivati ili biti obmanuti.) A u slučajevima kada su se neke od istinitih činjenica ipak probile – u najopćenitijoj formi – preko granice, bile su sadržane u bitno sovjetski formuliranim objašnjenjima uz pomoć kojih su činjenica dobivale kudikamo pristojniji izgled, to jest opravdavane su. Posebno je intenzivno stvaran falsificirani lik kulaka eksploatatora – imućnog, moćnog i omraženog, od kojega se sustav oslobađao (pa makar i na pomalo nehuman način) kao od neprijatelja partije, progresa i seljačkih masa. Uistinu, takva figura – ako se i prihvati da je uopće postojala u takvom obliku – nestala je još do 1918. godine, i otada su kulakom nazivali seljaka vlasnika dviju-triju krava ili čak siromašnijeg. A do vremena Gladomora na selu nije ostalo više ni takvih...

Sve ove spomenute akcije sovjetskih vezane uz seljaštvo bile su međusobno povezane premda na prvi pogled među njima ne postoji nikakva logična veza. Kada bi se tim djelovanjima prilazilo logično, raskulačenje se moglo izvesti bez kolektivizacije (i nešto slično se uistinu i događalo u 1918.), a kolektivizacija – bez raskulačenja i kasnijeg gladomora. Razlozi zbog kojih je režim zadao seljacima tako otrovne udarce (raskulačivanje, kolektivizacija, gladomor) otkrit ćemo u daljem tekstu. [...]

Gladomor 1932 -1933. godine nije bio jedino zlo koje je snašlo zemlju. Dovoljno je samo sjetiti se golemih ljudskih gubitka u periodu od 1918. do 1922. godine. Autor ove knjige već je opisivao veliki teror 1936- 1938. godine, a poslijeratne represalije po svojoj su žestini po malo čemu zaostajale za njim. Ipak je protuseljački teror u razdoblju 1930 -1933. godine bio znatno masovniji od svih drugih, a njegov razmah i posljedice još nisu adekvatno ocijenjeni. Strahotu tih događaja odražavaju, primjerice, neobjavljena sjećanja B. Pasternaka: Početkom tridesetih među piscima je bilo popularno putovati na selo i prikupljati materijale o njegovom novom životu. Htio sam biti skupa s ostalima te sam slično kao i drugi pošao na selo sa ciljem da napišem knjigu. To što sam vidio, ne može se izreći. To su bili tako neljudski, nevjerojatni teški dani, takav užas, da su se činili nestvarnim, to je prelazilo granice svijesti. Osjećao sam se bolesnim. Cijelu godinu nisam mogao pisati. (Citirano prema Roju Medvedevu). Već spominjani M. Aleksejev (proživio je glad još kao dječak) u svojoj crtici *Sijač i hranitelj* zapaža: Želio bih napisati cijelu knjigu o 1933. godini, ali ne nalazim u sebi dovoljno hrabrosti: sve bi to trebalo proživjeti iznova. Autor ovih redaka dobro razumije takve osjećaje: ovdje opisani događaji ne tiču ga se neposredno, ali tema knjige toliko je mučna da je na trenutke postajalo doista teško nastavljati je...

Povjesničar mora pronaći i zabilježiti to što se događalo u stvarnome životu, objektivno izložiti nesumnjive činjenice u njihovom povijesnom kontekstu. Autor smatra svoj zadatak obavljenim, međutim pri tome ipak zadržava za sebe pravo na osobni pogled na činjenice

koje je obradio. Dakle, on ne obećava da će zadržati moralnu neutralnost premda shvaća da će se neminovno naći i oponenti koji neće prihvatiti njegove zaključke i prosudbe. [...]

PORUGA NAD UKRAJINOM U RAZDOBLJU 1930-1932. GODINE

Istodobno kada su činjeni prvi koraci u pravcu uništavanja seljaštva u periodu od 1929. do 1933. Staljin je obnovio i napad na Ukrajinu i njezinu nacionalnu kulturu, privremeno zaustavljen početkom dvadesetih godina.

Akademik A. Saharov pisao je o ukrajinfobiji, karakterističnoj za Staljina. Međutim to nije bila sa stajališta ortodoksnog marksista-lenjinista iracionalna ukrajinfobija. Velika zemlja bila je pod komunističkom kontrolom. Većina njenog stanovništva neprijateljski se odnosila prema sistemu. Predstavnici nacionalne kulture, čak i znatan dio komunista prihvaćali su moskovsku vladavinu samo uvjetno. S partijske točke gledišta to je bilo loše samo po sebi, a i skrivalo je veliku opasnost za režim u budućnosti.

Tijekom 1929 -1930. godine Staljin je prigušio otpor desnih i usmjerio se na kolektivizaciju i raskulačenje, što je bio posebno bolan udarac za Ukrajinu. Naišavši tu na očajnički otpor, on je bio spreman pustiti na volju svojoj mržnji prema svim perifernim centrifugalnim tendencijama.

Još u travnju 1929. godine ODPU je otkrio nekoliko nevelikih skupina ukrajinske inteligencije i okrivio ih kao sudionike u nacionalističkoj uroti. Sredstva masovnog informiranja, potaknuta od strane vlasti, razvila su bijesnu kampanju protiv poznatih ukrajinskih intelektualaca. U srpnju iste te godine DPU je proveo masovna uhićenja članova izmišljene podzemne organizacije Društvo oslobođenja Ukrajine (SVU)¹, o kojemu je već ranije bilo riječi. Ukupno je bilo uhićeno gotovo 5000 ljudi, pretežno inteligencije.

Od 3. ožujka do 20. travnja 1930. godine u Harkivskom opernom teatru odvijali su se otvoreni sudski procesi četrdeset petorici članova te izmišljene organizacije. To su bili uglavnom nekadašnji politički aktivisti nekadašnjih političkih stranaka nestalih iz društvenog života koji su sada radili kao znanstvenici, kritičari, pisci, jezikoslovci. Na optuženičkoj stolici našli su se također i studenti, odvjetnici, svećenici.

Vodeća ličnost među njima bio je akademik Sergij Jefremov, znanstvenik, jezikoslovac i leksikograf koji je pripadao nacionalno svjesnoj ukrajinskoj inteligenciji koja je krenula putem nacionalnih težnji zadnjih godina rata. On je bio potpredsjednik Ukrajinskog nacionalnog kongresa, koji je Centralna Rada sazvala u travnju 1917. godine, i vođa Stranke socijalista-federalista. Drugi sudionik procesa, član Ukrajinske akademije znanosti, odvjetnik Zinovij Margulis, također je bio nekadašnji socijalist-federalist. Većinu drugih vodećih aktivista SVU-a činili su znanstvenici i pisci, isto tako bivši članovi Socijaldemokratske ili Socijal-revolucionarne partije, ili čak nestranački pojedinci koji su podržavali neovisnu Ukrajinu Republiku. Između ostalih- povjesničar Josip Germajze, pisci Mihajlo Ivčenko i Ljudmila Staricka-Černjahivska, lingvist Grigorij Gološevyč i drugi. Namješten i isfabričan od samoga početka do kraja (sva priznanja od uhićenih dobivena su putem mučenja i drugih sličnih metoda) sudski se proces na koncu završio. Svi optuženi sudionici osuđeni su na dugačke zatvorske kazne.

---

¹ Spilka vyzvolennja Ukrajinjy

Nakon sudskog procesa vlasti su zatvorile jezikoslovni institut Ukrajinske akademije znanosti i proveli nova uhićenja znanstvenika. O tome su izvještavale posebice novine Visti (Vijesti) u broju od 14. ožujka 1930. godine. Među optužbama koje su se pojavljivale na procesu SVU-u, osim takvih kao što su namjera preuzimanja vlasti, bile su optužbe za nastojanje da se ukrajinizira Ukrajina, obrani njena nacionalna samobitnost. Uostalom, baš to su željeli M. O. Skrypnyk i mnogi drugi ukrajinski komunisti. Znakovito je da je Skrypnyk, premda je osuđivao učesnike SVU-a, to činio na temelju toga što su iskoristili svoj znanstveni rad da bi prikivali sabotazu, a nije se osvrtao na točke optužnice koje se tiču ukrajinštva.

Razmjere tih čistki bile su ogromne. Odmah nakon završetka procesa u slučaju SVU saznalo se za odvođenje u Solovecke koncentracijske logore studenata iz Kijeva i drugih ukrajinskih gradova, osuđenih u okvirima te iskonstruirane urote. Zanimljivo je napomenuti da je mnogo ćelija SVU-a bilo otkriveno u selima. Poznato je također da je u ožujku 1930. velika grupa Ukrajinaca, koji su služili u Prvom sibirskom kavalerijskom korpusu, uhićeno s optužbom za izdaju ili antisovjetsku propagandu.

U veljači 1931. godine krenuo je novi val vodećih predstavnika intelektualnih krugova – pretežno značajnih znanstvenika koji su se vratili iz emigracije 1924. i 1925. godine. Oni su, prema podacima ODPU-u, organizirali Ukrajinski nacionalni centar na čelu kojega su bili poznati nacionalni djelatnik historičar Gruševskij i bivši premijer nezavisne Ukrajine Golubovyč, po mišljenju vlasti – jedan od glavnih urotnika. Gruševskij već tijekom godine doživio slične napade. Poznato je da je sredinom dvadesetih godina, kada je razmatrana mogućnost zabrane njegova glavnog rada Povijest Ukrajine-Rusy, ODPU odaslao svojim mjesnim djelatnicima specijalni cirkular u kojem ih je obvezala da prijavljuju sve one koji se zanimaju za tu knjigu.

Većina članova Ukrajinskog nacionalnog centra, kako proizlazi iz materijala DPU-a, su nekadašnji eseri. Oni su, pretpostavlja se, imali brojne redovite suučesnike. Ovoga puta procesa s publikom nije bilo. Većinu okrivljenih poslali su u konclogore, premda su samoga Gruševskog maknuli iz Ukrajine i stavili u kućni pritvor.

Ti koraci bili su bili su presudni u napadu na ukrajinizaciju. Oni su predstavljali prigušivanje onih dijelova stare inteligencije koji su se pomirili sa sovjetskom vlašću na platformi samobitnosti ukrajinske nacionalne kulture. Godine 1931. ukrajinska komunistička inteligencija i sama je također doživjela napad početkom novog stupnja uništenja svih onih oznaka ukrajinskog autohtonog bića koji su živjeli punim životom koncem dvadesetih godina.

* * *

Tim prvim napadima na ukrajinsku inteligenciju prethodila je opća kampanja uperena protiv seljaštva. Staljin je dobro shvaćao da je pokretač nacionalnog preporoda Ukrajine inteligencija, koja je u sebi utjelovljivala samosvijest ukrajinskog naroda, ali također i seljačke mase koje su tu samosvijest živjele tijekom stoljeća. Obezglavljivanje nacije putem micanja njenih najboljih predstavnika bilo je značajnom preprekom na putu nacionalnog preporoda. Baš to je kasnije postalo očitim motivom Katinske tragedije, kao i masovnih deportacija iz baltičkih zemalja 1940. godine. Ali Staljin je, očigledno, shvatio da samo masovni teror pro-

tiv glavnog dijela nacije, to jest protiv seljaštva, može prisiliti zemlju na pokornost. Svoje mišljenje o povezanosti između nacije i seljaštva izrazio je vrlo jasno: Nacionalni problem u biti je problem seljaštva.

Službeni stav o tom pitanju otvoreno je objavljen na stranicama partijskog tiska. Proletarska pravda² u broju od 22. siječnja 1930. godine ustvrdila je da je uništenje socijalne baze ukrajinskog nacionalizma – individualnih seoskih gospodarstava – bio jedan od osnovnih zadataka kolektivizacije u Ukrajini.

Urotu SVU-a su, kao što vidimo, proširili na selo. U svezi s tim bilo je postrijeljeno mnogo seoskih učitelja, o čemu se može saznati i iz službenih izvora. U jednome okrugu su zajedno sa skupinom seljana streljani također glavni liječnik u okrugu i čelnik vikonkoma³ kao urotnici. Sličnih vijesti na stranicama tadašnjeg sovjetskog tiska moglo se naći na desetke.

Istupajući na XVII. zasjedanju partije, vođa Kompartije Ukrajine Kosior izjavio je da je nacionalističko skretanje u Komunističkoj partiji Ukrajine... igralo iznimno važnu ulogu u izazivanju i produbljivanju krize u seoskom gospodarstvu. Sa svoje strane, šef ODPU-a u Ukrajini Balickij je rezimirao rezultate borbe protiv antisovjetskih snaga u republici : 1933. ODPU je u Ukrajini udario u dva pravca. Ispočetka su njegov udar osjetili kulački petljurovski⁴ elementi na selu, a potom glavna središta nacionalizma.

Na taj način kulake su proganjali kao nosioce nacionalističkih ideja, a nacionaliste kao one koji izražavaju kulačko raspoloženje. Vijesti koje su dolazile iz SSSR, ukazivale su na to da je otpor u Ukrajini bio snažniji nego u samoj Rusiji. Postoji mišljenje (njega se, primjerice, drži general Grygorenko) da je, budući da je prva kampanja kolektivizacije naišla na prepreke pretežno u Ukrajini i Sjevernom Kavkazu, Staljin zaključio da su to posebno nepodatna područja te ih je potrebno nemilosrdno pritisnuti (jedan od svjedoka tadašnjih događanja izrazio je misao da je jedan od razloga osobitog neprijateljstva Ukrajinaca prema kolektivizaciji treba smatrati i to što su kolhozi u Ukrajini općenito bili puno veći od onih u Rusiji, a to znači da su bili lošije vođeni i birokratizirani).

Štoviše, kolektivizacija u Ukrajini odvijala se intenzivnije nego u RSFSR. Sredinom 1932. godine sedamdeset posto ukrajinskih seljaka bilo je u kolhozima, a u Rusiji – samo 59, 3 posto.

Staljin je više puta upozorio da se ne idealiziraju kolhozi. Samo njihovo postojanje, tvrdio je on, još uvijek ne znači da je klasni neprijatelj nestao. Naprotiv, klasnu borbu trebalo je sada voditi unutar samih kolhoza.

Sada nakon završetka kolektivizacije svatko, koga je bilo moguće nazvati kulakom na osnovu bilo kakve analize, bio je već uklonjen. Dakle, teror glada u potpunosti je bio uperen protiv običnih seljaka-kolhoznika i siromašnih seljaka. Svejedno, kolikogod se to činilo nevjerovatnim, kulak je svejedno opstao u retorici vlasti mada se nije otvoreno suprotstavljao kolhozima: Današnji antisovjetski elementi – ustvrdio je Staljin – to su u većinom ljudi spokojni, latki, i gotovo sveti. Kulaci su – dosjećao se on – razbijeni, ali ne i u potpunosti uništeni.

---

2 Proleterska istina

3 Vykonkom (ukr) – izvršni odbor

4 Simon Petljura (1879 –1926.) ukrajinski političar, socijalistički lider neuspješne ukrajinske borbe za samostalnost tijekom Oktobarske revolucije 1917. Kratko vrijeme bio je predsjednik ukrajinske vlade za vrijeme građanskog rata u Rusiji

* * *

No, nisu se žestoko obračunavali samo sa seljaštvom. Ukrajinski komunisti također su predstavljali opasnost za Staljina. Još 1929. ukrajinske partijske i sovjetske organizacije posebno tvrdoglavo opirale nereálnim žitnim kvotama i nisu se posebno pretrgli u potrazi za kulacima. U Kagarličkom okrugu u Kijevskoj oblasti, izvijestila je Pravda 9. listopada 1928, svi čelnici, čak i tajnik okružnog komiteta partije, podržavali su kulačku liniju govoreći mi nemamo kulaka, mi imamo samo obične seljake. Pravda je kritizirala ne samo okružno vodstvo, nego i ukrajinsku kompartiju u cjelini (5. rujna, 6. listopada, 6. studenog 1929. godine) zbog istupa protiv proizvodnog plana za žito za sljedeću godinu. I tijekom jeseni novine su tiskale proteste raznih lokalnih organizacija koje su se tužile da seljacima neće ostati ništa za život. Tako se zaporoška partijska organizacija tužila da 70-75 posto kvota žita treba pribaviti od srednjih i siromašnih seljaka te da neće ostati ni kilograma za prodaju mjesnom stanovništvu. Rezultat pritužbe je bilo smjenjivanje tajnika okružnog partijskog komiteta.

Ali i ti koji su dolazili kao zamjena na mjesta žrtava čistki, zatjecali su se pred istim poteškoćama. Samo najsurovije pridržavanje partijske discipline moglo je omogućiti razne revolucionarne promjene na selu. A kada je došlo do ispunjavanja odozgor naloženih norma rekvizicije žita, Politbiro i CK Komunističke partije Ukrajine nisu imali nikakvog izbora, možda tek malo ih smanjiti. Problem je bio u tome što su u uvjetima komunističkog sustava, u skladu s principima demokratskog centralizma, morali izvršavati ono što je Moskva naređivala. [...]

* * *

Dakle, na Staljinovo inzistiranje bilo je usvojeno rješenje izvršenje kojega je moglo samo izazvati glad ukrajinskog seljaštva. To su Moskvi dali do znanja samo čelnici ukrajinske sovjetske lasti. Tijekom sljedećih mjeseci ta odluka je provedena iznimno žestoko, a lokalni pokušaji izbjegavanja ili ublažavanja provedbe te odluke bili su, prije ili kasnije, nemilosrdno prigušeni.

Situacija se zaoštrila već u srpnju 1932. godine i dalje se sve više pogoršavala. Ukrajinska vlada nastojala je, s vremena na vrijeme, unijeti neka neznatna poboljšanja, ako ništa drugo da bi omogućila onima koji rade u polju da i dalje mogu raditi. U srpnju je ukrajinski CK naložio dostavljati kruh i ribu u rajone već ugrožene glađu i davati ih samo onima koji su doista radili u polju. Neki su seoski upravitelji davali svima koji su gladovali. Takvi su koraci naišli na oštru osudu od višeg partijskog rukovodstva. Novine Visti (1932, br. 5, 28. srpnja) to su okarakterizirale kao uzaludno trošenje kruha i ribe.

U cilju provedbe zakona o zaštiti socijalističkog vlasništva nad poljima uspostavljene su stražarske kule. Ako je polje bilo ravno, bez ikakvih uzvišenja, kula se sastojala od četiriju visokih klada s malenom drvenom kućicom pokrivenom slamom na vrhu. Gore su se uspinjali ljestvama. Ako je u polju bilo visoko drvo, ispred njega su ukopavali par klada kao potporu kućici sagrađenoj među granama. Slične su stražarnice građene i na rubovima šuma. Stari hrast ili koje drugo veliko drvo držali su kućicu bez ikakvih potpornja. Kule su kompletirane stražarima, u pravilu naoružanima puškama.

Prve planirane proizvodne norme ostvarene su u kolovozu. U mnogim mjestima to je

stajalo ogromnih napora i bitno je oslabilo selo. Otada su stanovnici u dvadeset tisuća ukrajinskih sela čekali nesigurno i prijeteće sutra. Sovjetski autor iz hruščovljevske ere ovako opisuje prve vanjske znake bijede:

Rana jesen 1932. godine u Kohanivci nije bila kao druge jeseni. Tikve nisu izdizale svoje umorne glave preko plotova na ulicu. Nije se moglo vidjeti smrskanih jabuka i krušaka palih sa stabla. Također nije bilo ni prezreloga pšeničnog klasja, ostavljenog na strništu za koke. Iz kućnih dimnjaka nije kuljao smrdljivi dim od domaćeg samogona⁵. Nije bilo nikakvih vanjskih znakova koji su obično svjedočili o nimalo užurbanom protjecanju seoskog života i spokojnom čekanju zime u bogatstvu.

Već 12. listopada 1932. godine iz Moskve su poslali dvojicu visokih ruskih dužnosnika kao pojačanje lokalnim partijskim kadrovima – A. Akulova, predstavnika šefa ODPU, i M. Hatajeviča, koji se ranije iskazao za vrijeme staljinističke kolektivizacije na Volgi – što je nagovještavalo dalje smjene.

Istodobno je proglašena druga runda rekvizicije žita premda se više nije imalo što oduzimati. S 1. studenim planirano prikupljanje žita Ukrajina je izvršila samo 41 posto.

Ljudi su već umirali. Ali Moskva, koja ni za korak nije odstupila od svojih zahtjeva, ponijela se kao pokretač terora glada, nemilosrdno požurujući njegov tijek. [...]

* * *

Kako u gradu, tako i na selu punim cvatom procvata je brutalnost koja je službeno tražena ili je čak postala dijelom ideologije. Jedan od radnika Harkivskog traktorskog zavoda bio je svjedok toga kako su tjerali s posla stare ljude: Gubi se odavde, stari... Idi u polje i tamo krepaj!

Ženu u osmom mjesecu trudnoće iz sela Harsin u Poltavskoj oblasti, koju su uhvatili kako trga nedozrelu pšenicu, prebili su daskom, nedugo nakon čega je ona umrla. U selu Bilske (u toj istoj oblasti) Nastju Slipenko, majku male djece, čijega su muža prije toga uhitili, ustrijelio je naoružani stražar noću dok je kopala krumpir. Nakon toga je troje njezine djece umrlo od gladi. U drugom selu u toj istoj oblasti sina raskulačenog seljaka, dok je kupio klasje pšenice na kolhoznom polju, prebio je na smrt stražar-aktivist.

U selu Mala Berežanka u Kijevskoj oblasti šef seoske uprave pucao je u sedmero seljaka dok su skupljali po polju klasje, troje od njih bila su djeca od četrnaest i petnaest godina (dva dječaka i djevojčica). Njega su ipak uhitili i osudili na pet godina zatvora.

Svaka dva tjedna su brigade aktivista pokretale potpunu službenu potragu. Na koncu su seljacima oduzeli čak i orahe, krumpir i repu. Prisutnost tih proizvoda izazivala je sumnju da obitelj još ne glada. Tada bi aktivisti poduzimali posebno pažljivu pretragu pretpostavljajući skrivanje neke hrane. Jedan je aktivist, pretražujući kuću seljanina na kojemu se nisu vidjeli tragovi gladovanja, na koncu našao neveliku vreću brašna pomiješanog s drvenom korom i listom i oduzeo mu ga.

Postoji mnogo izvještaja o brutalnim brigadirima koji su inzistirali na tome da se umirući, isto kao i mrtvi, nose na groblje kako bi se izbjegla suvišna briga o njima; o djeci i starcima koji su ležali u zajedničkim grobnicama još živi i po nekoliko dana.

---

⁵ Rakija, iz kućne radinosti

O sveprisutnom metodama terora i ponižavanja pisao je Mihail Šolohov u pismu Staljinu od 16. travnja 1933. godine. pisac je, naravno, skretao pažnju na te brutalne ekscese koji su se događali u Podonju:

„Može se navesti bezbroj takvih primjera. Riječ je ne o pojedinim slučajnim ekscesima, već o legaliziranoj metodi provođenja prikupljanja žita u okrugu. Čuo sam o tim slučajevima od članova partije ili od samih kolhoznika koji su mi dolazili sa zamolbom da o tome progovorim u novinama, nakon što su protiv njih poduzeli sve te metode.

Treba istražiti postupke ne samo onih koji su činili zločin protiv kolhoznika i sovjetske vlasti, nego i onih koji su im zapovijedali...

Ako sve ovo što sam opisao zaslužuje pozornost CK, molim da se pošalju u Veščanski okrug pravi komunisti koji imaju dovoljno hrabrosti otkriti, neovisno o rangu određene osobe, sve odgovorne za taj smrtonosni udar koji je snašao kolhozno gospodarstvo okruga; koji će provesti istragu i otkriti ne samo one koji su koristili odvratne metode torture, premlaćivanja i ponižavanja kolhoznika, nego i one koji u ih ponukali na takvo što“. (Pismo je objavljeno u novinama Pravda od 10. ožujka 1963. godine).

Staljin je odgovorio Šolohovu da njegove riječi odaju ponešto jednostrano viđenje, ali ujedno i otkrivaju slaba mjesta, zlorabu u našem partijsko-sovjetskom djelovanju i pokazuju kako naši djelatnici, želeći obuzdati neprijatelja, ponekad mimo volje biju drugove i odaju se sadizmu. „Ali to ne znači da se ja s Vama slažem u svakoj točki... Vi vidite samo jednu stranu, premda je vidite dosta dobro. Ali to je samo jedna strana stvari... A druga strana nam kaže da velecijenjeni zemljoradnici vašega okruga (i ne samo vašega) provode talijanski štrajk (sabotažu!) i ne brinu što će tako ostaviti radnike i Crvenu armiju bez kruha. To što je sabotaža bila mirna i naoko neškodljiva (bez krvoprolića), ne otklanja činjenicu da su velecijenjeni zemljoradnici vodili faktično mirni rat protiv sovjetske vlasti. Rat gladu, poštovani družo Šolohov...

To, naravno, nikako ne opravdava ekscese koje, kao što me Vi uvjeravate, počinili naši sovjetski djelatnici... i odgovorni za te ekscese bit će adekvatno kažnjeni. Ujedno je potpuno jasno da velecijenjeni zemljoradnici nisu baš tako nevini kakvima se možda čine izdaleka.

* * *

Jedan od aktivista se prisjeća: „Čuo sam kako su djeca... gušila se, grcala u kricima od kašlja. I vidio sam izgled tih ljudi – bio je preplašen, molećiv, ispunjen mržnjom, tupo ravnodušan, pomračen očajem ili proplamsajima polulude drskosti i bijesa.

„Uzmite ovo. Sve uzmite. Ima još lonac s borščom u peći. On je, doduše, mrsni, bez mesa. Ta sve čega ima su repa, krumpir i kupus. I poslan je uz to! Bolje je da ga uzmete, družo građanine! Evo, čekajte. Skinut ću cipele. Zakrpa na zakrpi, ali možda će nešto koristiti proletarijatu, našoj dragoj sovjetskoj vlasti“.

Bilo je bolno vidjeti i čuti sve to. A još gore sudjelovati u svemu tome... I ja sam sebe uvjeravao, objašnjavao si da ne smijem kapitulirati pred suosjećanjem koje nas čini mekima. Mi smo samo provodili historijsku nužnost. Mi smo izvršavali svoju revolucionarnu obvezu. Mi smo pribavljali žito za socijalističku domovinu. Za petoljetku».

Dalje dodaje: «Kao i cijeli moj naraštaj čvrsto sam vjerovao da cilj opravdava sredstva.

Naš veliki cilj bila je svjetska pobjeda komunizma, a radi tog cilja sve je bilo dozvoljeno – lagati, krasti, uništiti stotine, tisuće, čak i milijune ljudi, svih onih koji su ometali ili mogli ometati naš posao, svih koji su bili prepreka na našem putu. I dvojiti ili sumnjati u svemu tome predstavljalo je popuštanje pred inteligentskom slabošću i glupim liberalizmom, osobinama ljudi koji od drveća ne vide šumu.

Tako sam razmišljao ja i svi meni slični, čak i kada sam... vidio vlastitim očima što je značila potpuna kolektivizacija – kako su pronalazili kulake i kako su ih raskulačivali, kako su nemilosrdno razodijevali seljake u zimu 1932-1933. godine. Sudjelovao sam u svemu tome jureći selom u potrazi za skrivenim žitom. Skupa s drugima ja sam praznio škrinje starih ljudi, začipljući uši zbog dječjeg plača i kuknjave žena. Jer sam bio siguran da provodim velike i potrebne promjene na selu. [...]

Tijekom užasne jeseni 1933. godine vidio sam ljude koji su umirali od gladi. Vidio sam žene i djecu s naduvenim trbusima, posivjele, još su disali, ali u njihovim praznim očima nije bilo života. I trupla – trupla u iznošenim vunanim kožusima i jeftinoj pustenoj obući ; trupla u seoskim kućama, na otopljenom snijegu stare Vologde, pod mostovima Harkiva... vidio sam sve to i nisam poludio, nisam okončao život samoubojstvom. I ne proklinjah one koji su me poslali uzimati žito od seljaka u zimu, a u proljeće uvjeravati ljude, koji su jedva hodali, mršavi kao kosturi i bolesno naduti, da izađu u polje kako bi ostvarili boljševički plan sjetve udarnim tempom.

I svejedno nisam izgubio vjeru. Kao i ranije, ja sam vjerovao jer sam htio vjerovati». [...]

U to vrijeme kada su brigade glasovjeka i idealista obilazili seoske kuće i dvorišta u potrazi za žitom u drugoj polovici 1932, seljaci su nastojali sačuvati ili naći štogod jestivo. Praksa skrivanja zrna u slami putem nedovoljne vršidbe, što se primjenjivalo u nekim kolhozima, doživjela je javnu kritiku. To je bio iskren, premda ne i naročito učinkovit način. No primjenjivao se samo ondje gdje je kolhozno vodstvo barem donekle pokazivalo suosjećanje prema svojim seljanima. Jedan seljak opisuje nekoliko drugih načina za prikrivanje nevelike količine žita – u bocama, zalivenim smolom i skrivenim, primjerice, u bunar.

Ako je seljak dovezio svoje vlastito žito u mjesni nacionalizirani mlin, uzela bi mu ga država. Zato su mjesni majstori izrađivali nevelike ručne mlinove. Ako bi ih ulovili, zatvarali bi obojicu – i majstora, i naručitelja. Nazivajući ih domaćim žrvnjevima, ukrajinski partijski tisak je negodovao da ih je u nekim selima pronađeno na stotine. Visti od 11. siječnja 1933. izvještavaju da ih je u jednom rajonu tijekom jednog mjeseca oduzeto 755 komada.

Uz pomoć takvih oruđa ili i bez njih seljaci su pripravljali čudnovati kruh koji se sastojao od mekinja prosa ili heljde u koje se dodavalo malo suncokretova ulja i žita da bi ga povezalo. Sovjetski pisac opisuje scenu kako je seljak ostrugao drvenu posudu u kojoj je ranije držao salo i tu strugotinu kuhao u vodi da bi iz nje izvukao ostatke masnoće koji su eventualno zaostali u drvu. Zahvaljujući tome obitelj je dobila najbolje jelo u sjećanju njenih članova... [...]

U jednom selu kopali su ispod snijega žirove i pekli od njih nešto nalik kruhu, ponekad dodajući malo mekinja ili koru krumpira. Partijski dužnosnik u vezi s tim je rekao članovima seoske uprave: „Samo pogledajte te parazite! Otišli su kopati žirove u snijegu golim rukama. Oni će u svašta udarati, samo da ne rade“.

* * *

Već koncem studenog 1932. godine u Ukrajini se događaju stihijski istupi seljaka i privremena raspuštanja kolhoza. Djed Leonida Pljušča vidio je u jednom selu gomilu trupla za koju je njegov načelnik rekao da je to bila demonstracija kulaka.

Seljake je posebno ljutilo i izazivalo u njima bunt to što je žita kojim bi se mogli nahraniti bilo dovoljno. Često se ono nalazilo na odstojanju od samo nekoliko kilometara od mjesta gdje su oni gladovali. Za vrijeme cara, kada se dogodila znatno manja glad, vlast je uložila veliki napor da dadne pomoć. Sovjetski romanopisac, osvrćući se na događaje 1932-1933. godine, piše tim povodom: „Stari ljudi prisjećali su se kakva je bila glad za vrijeme cara Nikolaja. Njima su tada pomogli. Osiguravali su im hranu. Seljaci su išli u grad prosići milostinju (Krista radi). Vlasti su organizirale javne kuhinje da bi ih nahranile, studenti su skupljali priloge za njih. A tu, za vlasti radnika i seljaka, ni zrna im ne daju“.

Nije sve žito isporučivano, slano u grad ili vojsci. U mjesnim skladištima žita čuvane su državne pričuve namijenjene za slučaj krajnje nužde, primjerice, rata. Svejedno, za partijsko vodstvo glad sama po sebi nije bila dovoljan razlog da ih upotrijebe. Na primjer, za skladišta u Poltavskoj oblasti govorilo se da su se gotovo prolomila od žita. [...]

* * *

S približavanjem zime stanje na selu pogoršavalo se sve više i više. Od 20. studenog po odredbi ukrajinske vlade seljacima-kolhoznicima su sasvim prestali davati žito kao plaću za njihov rad. Objašnjeno je da će ta odluka biti na snazi dok onda dokada Ukrajina u potpunosti ne ispuni državni plan u prikupljanju žita. U sljedećoj odluci ukrajinske sovjetske vlade i CK KP (b) Ukrajine, donesenoj 6. prosinca 1932. godine pod pritiskom Moskve, okrivljuje se šest sela (po dva u Dnipropetrovskoj, Harkivskoj i Odeskoj oblasti) za sabotažu. Sva su ona podlegla surovoj kazni.

Predviđeno je primijeniti protiv njih sljedeće postupke: neodložno im prekinuti dostavu robe i uopće zabraniti svu lokalnu trgovinu, kako državnu tako i kooperativnu; odstraniti svu važniju robu iz kooperativnih i državnih trgovina;

- u potpunosti zabraniti svu kolhoznu trgovinu, kao i trgovinu s drugim kolhozima, kolhoznicima i samostalcima;
- prekinuti davanje kredita, lišiti prava isplate kredita s obročnom otplatom i drugim financijskim obvezama;
- provesti provjeru cijelog državnog i kolhozno-kooperativnog aparata s ciljem uklanjanja iz njega svih stranih i neprijateljskih elemenata. Taj zadatak povjerava se Radničko-seljačkoj inspekciji;
- provjeriti čelnike kolhoza i kolhoznike gore spomenutih sela kako bi se uklonili kontrarevolucionarni elementi...

Nakon ovih uredaba dolazile su stalno nove i nove sankcije, a ona ukrajinska sela koja nisu mogla ispuniti svoju normu u predaji žita, podlijevala su novoj izolaciji kako do njih ne bi mogli dospjeti proizvodi iz grada ili otkud bilo.

15. prosinca pojavio se čak spisak cijelih rajona do kojih je prekinuta dostava industrij-

skih i bilo kakvih drugih roba, sve dok ne postignu korjenito poboljšanje u ispunjavanju kolektivnih norma u žitu. Takvih rajona bilo je 88 u Dnipropetrovskoj, Doneckoj, Černigivskoj, Odeskoj i Harkivskoj oblasti. Stanovnike tih blokiranih rajona masovno su deportirali na Sjever. [...]

* * *

Staljinu i njegovim pobočnicima ipak se činilo da Ukrajina ne želi izvršiti državni plan proizvodnje i predaje žita te da je na to treba primorati krajnjim oblicima pritiska na ukrajinske vlasti.

Na zajedničkoj sjednici politburoa CK VKP(b) i VCVK 27. studenog 1932. godine Staljin je izjavio da su teškoće na koje je naišla zemlja u pripremi žita u prošloj godini, iznikle, kao prvo, kao rezultat prodiranja u kolhoz antisovjetskih elemenata koji su organizirali sabotaze i diverzije; a, kao drugo, nepravilnog, nemarksističkog pristupa naših seoskih komunista kolhozima i sovhozima... Dodao je da ti seoski i rajonski komunisti previše idealiziraju kolhoze i smatraju da samom organizacijom kolhoza nestaje mogućnost da išta antisovjetsko ili sabotersko tamo može niknuti. A ako i doznaju za slučajeve sabotaze i antisovjetskih pojava, oni zanemaruju te fakte... Ne treba ni govoriti da takav pogled na kolhoze nema ništa zajedničko s lenjinizmom!

Pravda od 4. i 8. prosinca 1932. godine je pozvala na odlučnu borbu s kulacima, posebno u Ukrajini; 7. siječnja 1933. godine isti list objavio je redakcijski članak u kojem je otkrivena Ukrajina za podrivanje državnog plana proizvodnje i prikupljanja žita, naglašeno je da se, zahvaljujući popustljivosti ukrajinskog vodstva, dogodilo takvo stanje u kojem se klasni neprijatelj u Ukrajini organizira.

Na zajedničkom zasjedanju CK Partije i VCVK u siječnju 1933. godine Staljin je izjavio da razloge poteškoća, povezanih s pripremom pričuva žita treba tražiti u samoj partiji. Prvi tajnik Harkivskog obkoma partije Terehov pokušao se suprotstaviti, govorio je da u Ukrajini bijesni glad. Staljin ga je ismijao kao romantika, a svi pokušaji ukrajinskih vođa da progovore o stvarnom stanju stvari bili su odlučno odbačeni.

Kaganovič je u svom izlaganju ponovo inzistirao na tome da u ukrajinskom selu još postoje predstavnici kulaka... kulaci koji nisu deportirani, bogati seljaci skloni kulačkoj ideologiji, te kulaci koji su pobjegli od deportacije i koje skrivaju rođaci, a ponekad i partijci mekog srca... faktično se tako pokazujući izdajnicima interesa radništva. Osim toga, po Kaganoviču, postojali su još predstavnici buržoasko-bjelogardijske, petljurovske, kozačke, eserske inteligencije. Seoska inteligencija u to vrijeme sastojala se od učitelja, agronoma, liječnika itd, i spominjanje tih grupa kao takvih koje podliježu čišćenju od antisovjetskih elemenata bilo je tipično.

Ponovo se začuo poziv na rat protiv klasnog neprijatelja. Koji su – pitao je Kaganovič -osnovni oblici klasne borbe na selu? Prije svega organizacijska uloga kulaka u sabotaži proizvodnje i prikupljanja žita i sjetve. Sabotaža se, ustvrdio je Kaganovič, događa na svakom koraku. On je kritizirao narušavanje proizvodne discipline, a dalje je tvrdio da se kulaci koriste sitnoburžoaskim tendencijama koje su preostale u sredini jučerašnjih seljaka ODNOOSIBNYKIV i okrivio te elemente za teroriziranje časnih kolhozničkih radnika (vidjeti: Boljševik, 1933, br. 1-2.).

24. siječnja 1933. sovjetski CK Partije usvojio je posebnu rezoluciju glede ukrajinske partijske organizacije (na koju se kasnije pozivalo kao prevratni trenutak u povijesti KP(b) U. Pravdi od 24. studenog 1933. godine pisala je čak da je ta rezolucija otvorila novu stranicu u pobjedničkoj borbi boljševika u Ukrajini). U tom dokumentu se ukrajinsko vodstvo okrivljavalo za podrivanje plana proizvodnje žita, posebna je pozornost skrenuta na ključne oblasti- Harkivsku (s Terehovom na čelu), Odesku i Dnipropetrovsku. Ustvrdeno je da su partijski i sovjetski čelnici tih oblasti izgubili klasnu budnost. Na plenumu je Pavel Postišev, tajnik CK VKP (b), imenovan drugim tajnikom KP(b) U i prvim tajnikom Harkivskog partijskog oblasnog komiteta.

* * *

Postišev je, u biti, dobio specijalne ovlasti od Staljina te je efektivno provodio dobivene zadatke koji su se sastojali od boljševizacije Ukrajinske kompartije i daljeg oduzimanja žita od stanovništva ukrajinskih sela, koje je umiralo od gladi.

Stigavši u Ukrajinu, Postišev je izjavio da ostaci kulaka i nacionalista nastavljaju sabotirati proizvodnju. Kategorično se izjasnio protiv slanja prehrambenih proizvoda u sela i istodobno izjavio da ne može biti ni riječi o pomoći države oko zrna za sjetvu koje su seljani dužni sami naći (vidi: Pravda, 1933. godine, 13. veljače). No teška situacija u regiji primorala je partijsko vodstvo unositi određene korekcije u svoje djelovanje. 25. veljače 1933. središnja vlada donijela je rješenje „O davanju pomoći za sjetvu kolhozima u Ukrajini i Sjevernom Kavkazu“, u skladu s kojom je Ukrajini predano 325 tisuća tona žita za sjetvu, a Sjevernom Kavkazu – 230 tisuća tona (vidi: Pravda, 26. veljače 1933.). Čak su i Postišev i Moskva na koncu shvatili da drugačije nikakvog uroda ubuduće neće ubrati (no, faktično su i tu pomoć dali puno kasnije).

* * *

Ljudi su umirali cijelu zimu. Ali svi dokumenti svjedoče da je masovno umiranje sela počelo početkom ožujka 1933. godine.

Kad se otopio snijeg, počela je istinska glad. U ljudi su nabubrila lica, noge i trbusi. Nisu mogli zadržati mokraću... i otad su sve zapravo jeli. Lovili su miševe, štakore, vrapce, mrave, gliste. Mljeli kosti u brašno i činili to isto s kožama i potplatom od obuće. A kada je zazelenila trava, počeli su kopati korijenje, jesti listove i pupoljke. Jeli su sve čega je bilo: maslačak, čičak, visibabe, ivančice, trator i koprivu...

Lipa, akacija, kiseljak, kopriva i druge biljke, koje su činile sada osnovne namirnice seoskih obitelji, nisu u sebi imale dosta bjelančevina. Puževe, koje se moglo pronaći samo na nekim lokalitetima, sada su kuhali, juhu pojeli, a meso sitno rezali, miješali s lišćem i jeli.

Na jugu Ukrajine i na Kubanu privremeno se moglo preživjeti loveći glodavce i druge sitne zvijeri. U drugim krajevima spasonosan je bio ribolov (premda se tako obitelj izlagala riziku da bude osuđena zbog ribolova kraj vlastitog sela). Melasu iz mjesnog pogona u Meljnikima, koju se odijelili kao neprikladnu za stoku, pojeli su lokalni seljani.

Još koncem 1932. godine inozemni dopisnici su donosili užasne vijesti iz prve ruke.

Jedan je Amerikanac u selu smještenom 30 kilometara od Kijeva otkrio da su stanovnici sela pojeli sve mačke i pse. U jednoj kući kuhali su neku juhu koja se ne da opisati. U loncu su bile koščice, koža i nešto slično vršcima cipela. To s kakvom je požudom šestero mještana koje je ostalo živo (od 40 duša) motrilo sluzavu masu, pokazivalo je njihovu glad. [...]

Agronom iz jednoga sela u Viničkoj oblasti prisjećao se kako su u travnju ljudi počeli jesti kiseljak i koprivu... Ali od jedenja tog divljeg raslinja su dobivali vodenu bolest i masovno umirali. U drugoj polovici svibnja smrtnost je toliko porasla da je mjesnom kolhozu trebalo poslati specijalna kola kako bi svakoga dana odvozili mrtve u groblje (tijela su bacali u zajedničku grobnicu bez ikakvih ceremonija). Drugi aktivist opisuje kako je zajedno s vozačem jurio na sanjkama po selu od kuće do kuće, njihov zadatak je bio u svakoj kući, gdje je još bilo živih, ima li među njima tko mrtav kako bi ga odvezli.

Imamo najrazličitija svjedočenja koje su nam ostavili očevici – seljaci kojima se posrećilo da prežive te strašne godine, nekadašnji aktivisti koji su u mladosti bili svjedoci tih događaja i pisali ih kada je to bilo moguće. Jedan od njih je već u vrijeme otopljanja za vrijeme Hruščova pisao kako je 1933. godine bila užasna glad. Cijele su obitelji umirale, kuće se raspadale, seoske ulice ispraznile.

Drugi, prisjećajući se proživljenoga, piše: „Glad: kako je to mračna riječ! Srce trne kada je čuješ. Oni koji to nisu proživjeli nikada ne mogu zamisliti kako strašna stradanja uzrokuje glad. Nema ničega goreg za muškarca – glavu obitelji – od osjećaja vlastite nedostojnosti koji se javlja dok slušaš ženu molitvu kada ne može naći jela za svoju gladnu djecu. Nema ništa goreg za majku nego vidjeti iscrpljenu, oslabjelu djecu koja su od gladi zaboravila kako se smije.

Kad bi se to događalo koji tjedan ili mjesec, ali mjesecima većina obitelji nije imala što staviti na stol. Načisto su pomeli sve što je bilo u podrumima, nijedno pile nije ostalo u selu, čak je i sjemenje otišlo na hranu...

Prvi su umirali od gladi muškarci. Potom djeca. I na koncu žene. Ali prije nego što će umrijeti, ljudi su često gubili razum i prestajali biti ljudima“.

Nekadašnji aktivist ovako je komentirao te događaje: „Na bojnopolju ljudi umiru brzo, oni se štite, pomaže im vojno bratstvo i osjećaj obveze. Ovdje sam vidio ljude koji su umirali samotno, polako, razumijevajući da su ih prinijeli kao žrtvu zbog nećijih koristoljubivih interesa. Njih su uhvatili u zamku i ostavili svakog umirati u njegovoj vlastitoj kući zbog političke odluke koju su donijeli negdje u dalekoj prijestolnici za konferencijskim i banketnim stolovima. Nije bilo čak ni utjehe neminovnosti koja bi olakšala stradanje.

Najužasnije su izgledala mala djeca sa skeletnim udovima koji su visjeli iz nadutih trbuha. Gladovanje je izbrisalo s njihovih lica bilo kakve tragove mladosti pretvorivši ih u izmučena strašila; jedino su se u njihovim očima vidjeli ostaci djetinjstva. Svugdje smo nalazili muškarce i žene koji su ležali nadutih lica i trbuha, bez ikakva izraza u očima.

U svibnju 1933. jedan je putnik nabrojio šest trupala na dvanaest kilometarskoj pruzi između dvaju sela u Dnipropetrovskoj oblasti. Inozemni novinar je za vrijeme svoga poludnevnog obilaska selom naišao na devet leševa, uključujući dvojicu dječaka u dobi od osam godina i djevojčicu od deset.

Jedan vojnik pripovijeda da su se on i njegovi drugovi naprosto užasnuli kada je njihov vlak stigao u Ukrajinu. Vojnici su dali svoju hranu seljacima-prosjacima i zapovjednik vlaka

ih je prijavio. Ipak im je zapovjednik korpusa (S. Timošenko) izrekao dosta neznatne kazne. Kada su se odjeljenja razvila u kolonu, muškarci, žene, djevojke, djeca prišli su k cesti koja je vodila u vojni tabor. Stajali su šutke. Stajali izmoreni glađu. Tjerali su ih, ali bi se pojavili na drugom mjestu. I opet – stajali, iznemogli od gladi. Komesarima je valjalo puno truda uložiti kako bi izvukli vojnike iz tjeskobe. Kada su počeli manevri, za poljskom kuhinjom kretali su se izgladnjeli seljaci. Za vrijeme stanke za objed vojnici su im davali svoje porcije. Komandiri i komesari micali su se podalje praveći se da ništa ne primjećuju.

U to vrijeme su na selu bijedni prosili od bijednih, izmoreni glađu prosili od isto tako iznemoglih od gladi, a oni koji su imali djecu od onih koji ih nisu imali. Početkom 1933. godine u središtu velikog ukrajinskog sela, pokraj ruševina crkve koju su digli u zrak dinamitom, bila je smještena seoska tržnica. Svi prisutni imali su naduta lica. Šutljivi su, a kada govore, jedva da uspijevaju šaptati. Pokreti su im polagani i nesigurni uslijed nadutosti ruku i nogu. Trguju stabljikama kukuruza, kukuruškama, isušenim korijenjem, korom drveta i korijenjem vodenog raslinja...

Jedna mlada djevojka iz Poltavščine, koja se osjećala malo bolje od drugih, opisuje svoj Uskrs 1933. Njezin otac je otišao razmijeniti posljednje obiteljske košulje za hranu za Uskrs. Kada se vraćao sa četiri kilograma kukuruza i četiri mekinja, uhitili su ga zbog špekulacije (premda su ga i pustili dva tjedna kasnije), a hranu konfiscirali. Kako se nije vratio, majka nam je skuhalo juhu iz dviju staklenki sušenih, mljevenih krumpirovih ostataka i osam nevelikih krumpira. A zatim je došao brigadir i naredio im da izađu u polje raditi.

Ženi iz sela Fedijivka u Poltavskoj oblasti, čijeg su muža osudili na pet godina kao člana SVU-a, nekako je uspijevali prehranjivati svoju obitelj čak do travnja 1933. godine. Čak i kada joj je umro četverogodišnji sin, aktivisti nisu ženu ostavljali na miru sumnjajući da je grob iskopan za njenog sina ustvari krušna jama. Iskopali su grob, pronašli tijelo i tek tada dopustili majci da ga opet sahrani.

Život je postupno zamirao. Još u zimu manja djeca prestala su ići u školu; zadržali su se samo učenici starijih razreda. Na proljeće su se škole počele potpuno zatvarati. Gladni su se učitelji otputili u grad. Seoski liječnici također – lijekovima glad ne možeš izliječiti. Iz grada nitko nije dolazio. A i čemu to sada? Kako je pisao V. Grossman, od tih što umiru od gladi, ionako ništa ne možeš uzeti. Kad država više ništa nije mogla izvući iz čovjeka, ostavljala ga je kao nepotrebnog. Čemu ih učiti? Radi čega ih liječiti?

U proljeće su seljanima praktično zabranili izlaziti iz mjesta. Sačuvana je zapovijed za Sjeverno-donecku željeznicu od 15. ožujka u kojem se željezničari oštro upozoravaju na to da seljaci mogu putovati jedino s dozvolom njihova kolhoza.

Za mjesno stanovništvo postojala su određena ograničenja, čak i zabrana rada, posebno u industriji. Ponekad je rada ipak bilo, ali u užasnim uvjetima. Na primjer, na izgradnji željezničke trase do šećerane u jednome od gradova ljudima, koji pola godine nisu vidjeli kruha, davali su po 500 grama kruha i 30 grama šećera. Za to su radnici trebali iskopati osam kubičnih metara zemlje što je nadilazilo njihove snage. Uz to su jesti davali tek navečer pa su ljudi često umirali na radnom mjestu. Kada su u jednome od sovhoza blizu Vinnyce ukazala potreba za nadzorom nad rajčicom i krastavcima, ponuđeno je nešto više – kilogram kruha, topla hrana i dva karbovanca dnevno. Onih koji su željeli raditi, došlo je mnogo, ali više od pola njih bili su jednostavno nesposobni za rad. Svakoga dana određeni broj radnika umirao je poslije

prvog uzimanja jela – to je bilo pogubno za gladu izmučeni želudac.

U travnju je prekinuto izdavanje sljedovanja kruha, a gradovima su ponovo otvorene prodavaonice gdje se mogao kupiti kilogram kruha po osobi po vrlo visokoj cijeni. No, povezani za svoja mjesta, seljaci nisu mogli iskoristiti ni tu situaciju. Oni koji su se još mogli kretati, svejedno su napuštali svoje domove i dovlačili se barem do željezničkih postaja s vremenom su neveliki vrtovi oko tih postaja bili zasijani truplima koje su tu donosili željezničari premda su i sami teturali od gladi. Neki seljaci su odlazili jednostavno u polje do vlakova koji su prolazili i prosili od putnika kruh; ponekad im je padala koja korica. Ali s vremenom je nestajalo snage i za to. Tako su u Harcizku u Donbasu prosjaci, koje su tijekom proljeća 1933. tjerali iz postaje, napunili cijeli okolni kvart, tu su živjeli, spavali i umirali... [...]

Dovedeni do očaja seljaci su se, ne obzirući se na specijalno ustanovljene putne barijere, željeli pošto-poto dokopati gradova, ali su ondje nalazili malo pomoći. Tako je bilo u Dnipropetrovsku, u Donbasu i drugim mjestima gdje je gotovo polovica pridošlih već doživjela svoje posljednje dane. Da bi stigli do Kijeva, izbjegavajući zatvorene putove, seljaci su se probijali kroza šume i močvare. Ponekad bi preživio jedan od tisuću, ali njegova sreća je bila kratkog vijeka: u gradu mu je svejedno bilo suđeno umrijeti.

Na gradskim ulicama moglo se vidjeti mučne scene. Ljudi su, kao i obično, žurili za svojim poslom, a pokraj njih na zemlji su puzala djeca i odrasli, iznemogli od gladi. Često se na njih ne bi ni osvrnuli. Međutim, bilo je i drukčijih slučajeva. Tako su neki Kijevljani pomagali seljacima skriti se od policije. [...]

U Kijevu, Harkivu, Dnipropetrovsku, Odesi i drugim gradovima za predstavnike mjesnih vlasti postalo je svakodnevnim poslom jutarnje čišćenje ulica od leševa. Samo u Poltavi bi ih nakupili svaki put oko 150. «Ja sam vidio – piše jedan svjedok kijevskih događanja – jedne takve taljige s djecom koja s ležala na njima. bijahu upravo onakva kako ih opisujem – s mršavim, istegnutim, regbi, ptičjim licima. Ti maleni ptići su doletjeli do Kijeva, i kakvu su korist imali od toga? Neki su od njih nešto mrmrljali, okrećući glave. Pitao sam za njih čovjeka koji ih je vozio, ali on je samo odmahnuo rukom progovorivši: „Kada stignu tamo kamo ih voze, oni će također zamuknuti».

Na te koji su još nekako životarili, s vremena na vrijeme priređivan je lov. Radili su to otprilike tjedno jednom odredi policije i specijalno mobiliziranih partijaca, žestoko i nemilosrdno. Posebice su 27. svibnja 1933. godine u Harkivu nekoliko tisuća seljaka, koji su se pokušali priključiti po cijelom gradu u redove za kruh, stjerali u gomilu, utjerali u željezničke vagone i odvezli do postaje Lisova, izbacili kraj jame i ostavili bez pomoći.

Ljudi, tjerani gladu, nisu puno dobili u usporedbi s onima koji su ostali doma – premda su za nekoliko dana odgodili svoju smrt. Ali poriv da se krene bio je nesavladiv. Kako piše V. Grossman: „Čovjeka koji umire kao da muči i tjera neki oganj, i u njemu se kida nutrina i duša. Ispočetka čovjek bježi i luta, ali na koncu puzi nazad doma. To znači da je glad, gladna smrt pobijedila“.

Što se tiče brojaka, od ukupnog broja seoskog stanovništva u Ukrajini, nekih 20-25 milijuna, umrlo je oko pet milijuna, između četvrtine i petine. Postotak smrtnosti znatno se koleba od područja do područja, štoviše od sela do sela – počinjući od 10 posto i dosežući 100 posto.

Najveći stupanj smrtnosti dosegnut je u oblastima koje su se specijalizirale za sjetvu žitarica – Poltavskoj, Dnipropetrovskoj, Kirovogradskoj i Odeskoj; minimalan postotak tu se kretao 20-25 posto. U Viničkoj, Žitomirskoj, Doneckoj, Harkivskoj i Kijevskoj oblasti smrtnost je bila niža, 15-20 posto. Bolje od ostalih u zemlji glad su preživjeli u sjevernim rajonima Ukrajine gdje su uzgajali šećernu repu, a šume, rijeke i jezera sadržavale su puno toga što se moglo iskoristiti za jelo.

Liječnici su, kao državni službenici, po naređenju odozgor svakojako prikrivali stvarne razloge smrtnosti, navodeći razne bolesti, najčešće dizenteriju, pozivajući se na staračku slabost i slično. A koncem 1932. svjedočanstva o smrti prestali su pisati uopće. Ne obzirući se na to, popise žrtava gladi po pojedinim selima vodili su oni koji su razumjeli važnost te stvari; sačuvani su i neki pažljivi izračuni, koje su radile neke službene osobe.

Do nas je došlo nemalo izvještaja, u obliku nevelikih pripovijesti pod naslovima: Sudbina sela Jaresky, Gurske izgubilo 44 posto svog stanovništva, Glad pustoši selo Pleškany, 430 smrti od gladi u Žornoklovomy, Pustošenje gladi sela Stryživka itd. A iza tih i tisuće drugih sela u Kijevskoj i Viničkoj oblasti gomile trupala ležale su pod nebom, a nije bilo nikoga da ih sahrani. [...]

* * *

Dosada smo se bavili pretežno selima i brojkama. Sada ćemo razmotriti te užasne događaje na, kako bi se reklo, individualnoj razini.

Evo što piše preživjeli svjedok Gladomora: Klinička slika gladi dobro je poznata. Glad uništava resurse ljudskog organizma koji proizvode energiju i to uništavanje napreduje razmjerno prestanku unošenja neophodnih tvari u organizam. Tijelo slabi. Koža postaje sivo-smeđa i naborana. Čovjek rapidno stari. Čak i mala djeca imaju starački izgled. Oči im se povećavaju, postaju izbuljene i nepomične. Proces distrofije s vremenom zahvaća sve tkivo i nesretnik podsjeća na kostur pokriven nategnutom kožom. No češće se događa da nabreknu sva tkiva, posebno na rukama, nogama i licu. Tada koža puca i pokazuju se otvorene gnojne rane. Ponestaje snage za kretanje tako da i najmanji pokret u potpunosti oslabi čovjeka. Osnovne životne funkcije već troše tkivo i albumen vlastitoga tijela. Disanje i bilo ubrzavaju se. Zjenice se šire, počinje dijareja gladi. Takvo stanje je opasno i stoga što minimalni napor izaziva zastoj srca. To se često događa kada stradalnik hoda, uspinje se uz stepenice ili pokušava trčati. Opća slabost napreduje. Sada oboljeli ne može ustati ili se pomaknuti na krevetu. U stanju polusvjesnoga sna može provesti još koji tjedan dok mu srce ne prestane kucati.

Ne tako profesionalan, ali ništa manje strašan opis stradanja jednog seljaka daje njegova nekadašnja susjeda: Ispod očiju je imao dvije vrećaste otekline, koža je na njima imala neobičan odsjaj. Ruke su mu također natekle. Na prstima su otekline pucale i iz rana je istjecala prozirna tekućina iznimno neugodnog mirisa.

Smrt od gladi je neugodna tema. Neugodna, ali se stalno ponavlja – komentira jedan autor. Stoga, čitajući ova pojedinačna svjedočanstva, ne zaboravimo da je takva bila sudbina milijuna ljudi.

Preživjeli opisuju smrt svojih suseljana jednostavnim riječima, lišenim bilo kakve emocije. Tako stanovnik sela Fedijivke na Poltavščini, koje je početkom 1932. godine imalo

550 stanovnika, svjedoči: Prvo je pomrla obitelj Rafalikovih – otac, mati i dijete. Kasnije je peteročlanu obitelj Fejdijivih također ubila glad. Za njima su pošle obitelji Prohora Lytvyna (četiri osobe), Fedira Gontovija (tri osobe), Samsona Fedija (tri osobe). Drugo dijete iz ove posljednje obitelji prebilo su nasmrtno na nekoj njivi luka. Umrli su Mikola i Larion Fedij, za njima su poslali Andrij Fedij i njegova žena, Stepan Fedij, Antin Fedij s ženom i četvero djece (dvije druge djevojčice su preživjele), Boris Fedij s ženom i troje djece, Olanvij Fedij sa ženom, Taras Fedij sa ženom, Fedir Fesenko, Konstantin Fesenko, Melanija Fedij, Lavrentij Fedij, Petro Fedij, Jelisej Fedij s bratom Fedirom, Sidir Fedij s ženom i dvoje djece, Ivan Gontovij sa ženom i dvoje djece, Vasylj Perč sa ženom i dvoje djece, Makar Fedij, Prokip Fesenko, Avram Fedij, Ivan Skazka sa ženom i osmero djece. Neke od tih ljudi pokopali su na mjesnom groblju, ostale su ostavili ležati tamo gdje su umrli. Na primjer, Elisaveta Lukašenko je umrla u šumici, njene ostatke pojeli su gavrani. Druge su jednostavno bacali u najbližu jamu. Ostatci Lavrentija Fedija ležali su na podu njegove kuće dok ih nisu požderali štakori.

Drugo svjedočenje: u selu Lisnjaky u Jagotynskom okrugu živjela je obitelj Dvirkić, otac s majkom i četvero djece – dvoje odraslih i dvoje maloljetnih. Tu su obitelj raskulačili i iselili iz njihove kuće, koju su im oduzeli. Za vrijeme gladi 1932-1933. godine sva je obitelj, izuzevši majku, umrla od gladi. Jednoga dana je šef kolhoza Samokyš došao po staru ženu i mobilizirao je za rad u kolhoznom polju. Iznemogla žena uzela je svoju motiku i, skupivši posljednju snagu, pošla prema upravi kolhoza, ali nije stigla tamo. Snaga ju je izdala i ona je pala mrtva na samom pragu uprave. [...]

Radnik, koji je posjetio svoje rodno selo, doznao je da je njegov tast Pavlo Guzar, natekao od gladi, krenuo u pravcu Rusije u potrazi za kruhom i umro u gustišu u selu Liman, nekoliko kilometara dalje od doma. Ljudi u Limanu pomogli su ga pokopati. Oni su mi također kazali kako je druga sestra moje majke pojela mekinje i korijenje i umrla sljedećega dana; kako su udovicu starijega brata hvatali najmanje pet puta na putu prema Rusiji kamo je ona kretala kako bi došla do kruha, i kako je razmijenila svu svoju odjeću za hranu i brinula se o svojoj troje djece i mojoj staroj materi, ali je na koncu i sama umrla od gladi. Tada je umrlo i dvoje njene djece – šestogodišnji Jakiv i osmogodišnji Petro.

Dvojica Amerikanaca, koji su putovali u Ukrajinu, uspjela su posjetiti rodno selo 1934. godine. Svoje roditelje nisu zatekli žive, a lice njihove sestre bilo je tako izobličeno da ga se nije moglo prepoznati. U jednoj ukrajinskoj obitelji, piše još jedan svjedok, neki su ležali jedva dišući, a drugi uopće nisu disali, kći glave kuće, kojega sam poznavao, ležala je na podu u nekom napadu ludila, grizući nogaru stolice... Kada je čula da ulazimo, okrenula se i zarežala točno onako kako reži pas ako mu pridete blizu dok grize svoju kost.

Dopisnik agencije Associated Press navodi pismo koje mu je pokazao državni službenik novina Pravde, koji se specijalizirao na otkrivanju kapitalističkih laži, od svoga oca, Židova iz Ukrajine:

«Moj ljubljani sine!

Ovim pismom te obavještavam da tvoje majke nema više među živima. Umrla je od gladi nakon mjeseci stradanja. Meni također ne ostaje još dugo, kao ni mnogima u našem selu. S vremena na vrijeme uspijevamo uhvatiti koju mrvicu, ali to nam neće doteći za duže vrijeme ako ne hrane iz centra. Tu kod nas na stotine kilometara uokolo nema hrane. Posljednja želja

tvoje majke je bila da joj ti, naš jedini si, naručiš posmrtnu molitvu. Kao i tvoja majka, ja se također nadam da ćeš ti zaboraviti na svoj ateizam sada kad su nam bezbožnici navukli gnjev Svevišnjega na Rusiju. Je li previše očekivati od tebe pismo u kojem pišeš da si naručio posmrtnu molitvu za svoju majku – barem jednom – i da ćeš to učiniti i za mene? Tada će mi lakše biti umrijeti».

Drugi američki dopisnik došao je u selo Žuki u Poltavskoj obalsti u pratnji šefa mjesnog kolhoza i agronoma. Ispočetka su ga doveli u kuće dobro osiguranih brigadira ili komunista. Ali potom je odabrao nasumce prvu bolju kuću i ušao unutra, a za njim i njegovi suputnici. Jedina osoba koja ih je dočekala bila je petnaestogodišnja djevojčica. Među njima se odvijao sljedeći razgovor: Gdje ti je majka? – Umrla je od gladi prošle zime. -Imaš li kakve braće ili sestara? – Imala sam četvero, svi su oni također pomrli - Kada? – prošle zime i proljeća – A otac? – On radi u polju. Kada su svi izišli, dopisnikovi pratioci nisu imali što reći. [...]

OPUSTOŠENA ZEMLJA

Početkom ljeta 1933. godine Malcolm Maggeridge je izvijestio: Za vrijeme nedavnog posjeta Sjevernom Kavkazu i Ukrajini vidio sam nešto nalik dvoboju između vlade i seljake. Polje tog dvoboja je također opustošeno kao i u bilo kojoj bici, ali se proteže puno šire – preko dosta velikog dijela Rusije. S jedne strane – milijuni seljaka koji su umrli od gladi, često otekli od nedostatka hrane. S druge – vojnici dijelova DPU-a, koji su izvršavali naredbe diktature proletarijata. Oni su prošli kroza zemlju kao roj skakavaca, pokupivši sve jestivo; oni su strijeljali ili raselili tisuće seljaka, ponekad cijela sela; oni su pretvorili najrodniju zemlju na svijetu u žalosnu pustinju.

Jedan drugi Englez to vidi ovako: Rodna polja sovjetske Ukrajine jedno za drugim pokrivena su nepožnjevenim žitom, kojemu preostaje jedino gnjiti. Bili su cijeli okruzi kroz koje se moglo putovati cijeli dan kroz polja pšenice koja je propadala, i tek s vremena na vrijeme vidjeti malenu oazu u kojoj je, srećom, urod bio ubran.

Evo još jednog svjedoka: Vrstu za vrstom prolazili smo neuzoranim poljem. Maksim je rekao da nije orano dvije godine... Za još jedan sat stigli smo do polja s pšenicom ili, bolje rečeno, s korovom i pšenicom.

Usput, problem korova stigao je čak do Politbiroa, ali su za to okrivljeni seljaci. U nekim mjestima mnogo je korova. Mi ga čupamo i spaljujemo. Ali zašto je izrastao? Uslijed lošeg obrađivanja zemlje – izložio je svoje mišljenje L. Kaganovič na konferenciji kolhoznika udarnika u veljači 1933. godine.

Ako je 1921. bila trenutak uvjerljive pobjede ukrajinskog seljaštva, a 1930. završila nepovoljnim neriješenim, onda je razdoblje 1932 -1933. svjedočilo o njegovom potpunom porazu. Organiziranost i centraliziranost sustavu je omogućila pobjedu koju nije uspio postići 1921. godine. Još je A. Hercen rekao da se više od svega boji Džingiskana s telegrafom.

U djelu Moskva njemačkog komunističkog pisca Theodora Plieviera, koji je duže vrijeme proveo u SSSR-u, junak govori o jednom čovjeku koji je mogao učiniti glad svojim saveznikom i tako se domoći svoga cilja – da mu seljak puzi oko nogu kao crv. U tim riječima kao da odjekuju poznate riječi M. Hatajeviča: Nemilosrdna borba vodi se između seljaštva i naše vlade. To je borba na život i smrt. Ova godina je bila godina provjere naše snage i

njihove izdržljivosti. Glad je bila potrebna kako bismo im pokazali tko je tu gospodar. To je koštalo milijune života, ali kolhozni će se sustav tu zadržati zauvijek. Mi smo pobijedili u tom ratu.

Krivicu za sve poteškoće, kao što je to učinio i Kaganovič u svome govoru o problemu polja koja su rađala korovom, svaljivali su na same seljake. U lipnju je M. Kalinin izjavio na konferenciji kolhoznika: Svaki seljak zna da ljudi, koji sada trpe bijedu uslijed nedostatka kruha, trpe tu bijedu ne zbog lošeg uroda, već zbog lijenosti, zbog toga što su odbili časno obavljati svoj posao. Te su se misli držali i neki sovjetski znanstvenici, jedan od njih je naglasio da su događaji 1932. godine bili lekcija za kolhoznike, dodavši da je kulačka sabotaža uzrokovala nestašice hrane.

Ali, osvojivši pobjedu, vlast u Moskvi dobro je shvaćala da katastrofalno stanje u poljoprivredi ne može trajati unedogled.

Kao što smo već vidjeli, režim se faktično spremao vratiti normalnim metodama još u vrijeme dok su ukrajinskim seljacima, koji su umirali od gladi, odbijali pomoć.

19. siječnja 1933. novim ukazom proglašeno je uvođenje davanja u žitu (od zemlje koja se stvarno obrađuje) umjesto žitnih normi, premda je to stupilo na snagu nešto kasnije. 18. veljače Skupština narodnih komesara dozvolila je trgovinu žitom u Kijevskoj i Viničkoj oblasti i nekim drugim mjestima (u to vrijeme u tim oblastima nije bilo žita kojim bi se trgovalo). Na koncu, 25. veljače, kao što smo ranije rekli, vlast je dopustila pripomoć za narednu sjetvu, od toga 325 tisuća tona žita za Ukrajinu.

* * *

Čudovišni aspekt psihopatologije staljinizma možemo vidjeti još i u tome što nije dopušteno ni riječi progovoriti o gladi u tisku ili bilo gdje. Oni koji su prekršili taj nepisani zakon dopadali su zatvora zbog antisovjetske propagande, obično dobivajući pet ili više godina logora.

Predavačica poljoprivrednog učilišta u Moločansku, kraj Melitopolja, spominje kako su joj zabranjivali uporabu same riječi glad premda je hrane nedostajalo čak i u gradu, a u susjednom selu nitko nije ostao živ. U nekadašnjem Nižinskom liceju, koji je svojedobno pohadao i Gogolj, studentima, koji su živjeli na mizernoj prehrani, rekli su da je njihovo tužakanje širenje hitlerovske propagande. Kada su stari knjižničar i nekoliko djevojaka-suradnica umrli a pri tome se pronijela i riječ glad, partijski aktivist je uzviknuo: Kontrarevolucija! Pripadnik vojske, koji je služio u 1933. u Feodosiji na Krimu, primio je od svoje žene pismo u kojem je ona opisala smrt susjedna i užasno stanje u kojem se nalazi ona i njezino dijete. Komesar je oduzeo pismo i prisilio podređenoga da pismo proglasi falsifikatom. Njegova supruga i sin nisu preživjeli.

Jednoga liječnika su osudili na 10 godina bez prava dopisivanja (popularni eufemizam za smrtnu kaznu) za to što je izjavio da je njegova sestra umrla od gladi i da je razlog bila nasilna rekvizicija hrane.

Čak ni službenim osobama, a, koje su vidjele smrt svuda naokolo, nisu dopuštali (a ni oni sami sebi nisu dopuštali) prozboriti riječ glad. Agronom je poslao starog muškarca s redovnim izvještajem u mjesni MTS, ali kurir je umro na putu do tamo. Tada su agronoma

pritisnuli zašto je poslao bolesnog kurira, a on je odgovorio kako cijelo selo umire od gladi. Na što mu je odgovoreno: Nema gladi u Sovjetskom Savezu – vi slušate kulačke splete, a nakon toga mu naredili držati jezik za zubima.

To poricanje svima očevidne i mučne istine bilo je, u to nema sumnje, dio općeg staljinističkog plana. Kako što ćemo vidjeti u 17. poglavlju, takvu politiku su s vremenom širiti i svjetskim razmjerima. [...]

* * *

A u gradovima nije se stišavala kampanja protiv pristalica ukrajinizacije. Usput se tako na ukrajinske agrarne stručnjake mogla prebaciti odgovornost za glad okrivljujući ih za sabotažu. Tako su 5. ožujka 1933. godine na sud su priveli 75 vodećih specijalista za seosko gospodarstvo, i to ne samo u Ukrajini, nego i u Sjevernom Kavkazu i u Bjelorusiji.

Potruga za narodnim neprijateljima imala je u Ukrajini izrazito protuukrajinski karakter. Sa starom inteligencijom, koja je reprezentirala široku raznolikost nacionalne kulture, već su se bili obračunali. Sada je došao na red nacionalni element u samoj ukrajinskoj komunističkoj partiji.

Naravno, odmah je bila otkrivena veza između komunističkih nacionalističkih urotnika i prethodnih, nekomunističkih žrtava. Matvija Javorskog, glavnog ideološkog psa čuvara partije nad ukrajinskim historičarima izvrgli su razornoj kritici zbog nacionalističko-kulačkih pogleda 1930. U ožujku 1933. su ga uhitili i optužili za pripadnost Ukrajinskoj vojnoj organizaciji (UVO). Postoje podaci da je smješten u logor i 1937. strijeljan. Među ostalim sudionicima urote, koju su navodno financirali njemački fašisti i poljska gospoda, bili su O. Šumskij, nekadašnji lider nacionalnog skretanja u KP(b) U, te još neke osobe uključujući i Skrypnyka, tajnika Esternjukoma. Ubrzo su otkrili Poljsku vojnu organizaciju i druga poljska nacionalistička udruženja na čelu s nekadašnjim tajnikom Černigivskog oblasnog komiteta. A nešto kasnije otpočeo je proces takozvanom Sojuzu Kubana i Ukrajine, premda bez suviše reklame.

1. ožujka 1933. proglašene su razne smjene u vladi, među kojima je bilo najvažnije micanje M. Skrypnyka s mjesta narkoma⁶, dužnosti koju je on o obnašao tijekom dugoga vremena, i njegovo premještanje na mjesto šefa Državne komisije za planiranje, funkciju koja nije imala veliko značenje.

Institut ukrajinskog jezika akademije znanosti USSR bio je za Šumskog i Skrypnyka glavno središte nacionalnog preporoda. 27. travnja 1933. Pravda ga je žigosala kao leglo buržoaskih nacionalista koji su razrađivali planove otuđivanja ukrajinskog jezika od bratskog ruskog jezika. Ubrzo nakon toga sedam je vodećih jezikoslovaca i deseci manje važnih djelatnika bilo zatvoreno.

12. svibnja uhitili su Mihajla Jalovog, glavnog urednika Ukrajinskog državnog izdavaštva. 13. travnja njegov najbliži prijatelj i istomišljenik Mikola Hvylyjovij, najblistavija osobnost ukrajinskog književnog života, ustrijelio se ostavivši pismo CK(b)U u kojem je otkrivao kampanju terora. Tijekom sljedećih mjeseci dogodila su se i druga samoubojstva i deseci uhićenja poznatih književnika...

---

6 Narodni komesar

10. lipnja Postišev je govorio na zasjedanju CK KP(b)U o kulturnim djelatnicima, koji su se, tvrdio je, razotkrili kao neprijateljski agenti, a skrivali su se iza širokih leđa boljševika Skrypnyka. U filozofiji, književnosti, ekonomiji, lingvistici, agronomiji i drugim oblastima oni su razrađivali teorije s ciljem likvidacije sovjetskog poretka i bili su, naravno, krivi za poteškoće vezane uz prikupljanje žita. Uz to je Postišev dodao da ih je Skrypnyk povremeno otvoreno štitio. Sa svoje strane je podvrgao razornoj kritici Skrypnyka, okrivivši ga za izdaju principa internacionalizma. Poznato je da je on ponovio svoju kritiku na sjednici Politbiroa CK KP(b) U. Tijekom lipnja i srpnja Skrypnyk je doživio napade Postiševa i drugih članova vodstva, a 7. lipnja ponovo je branio svoje pozicije u Politbiro. Pred njega su postavili zahtjev bezuvjetne kapitulacije. No, ne mogavši to učiniti, on se istoga dana ustrijelio.

U službenom nekrologu Skrypnyk je nazvan žrtvom buržoasko-nacionalističkih elemenata koji su se... dokopali njegova povjerenja. On je, rečeno je, dopustio određene političke pogreške, koje nije imao hrabrosti prevladati i uslijed toga je počinio samoubojstvo – akt malodušnosti, osobito nedostojne člana CK VKP(b).

Međutim kroz nekoliko mjeseci službene ocjene Skrypnyka dobivaju drukčiji karakter. Tada ga već kvalificiraju kao nacionalističkog izroda... bliskog kontrarevolucionarima koji aktivno doprinose intervenciji. Njegovim zločinima stali su također pridodavati tvrdoglavost nastojanje da spriječi rusifikaciju ukrajinskog jezika, posebno podupiranje uvođenja u ukrajinski pravopis mekoga L i tvrdoga G. Ta Skrypnykova djela doživjela su kritiku kao buržoaska još 1932. godine, ali sada su ih izjednačili s kontrarevolucionarnim, a Postišev je izjavio da je tvrdo G pripomoglo nacionalističkim sabotazama i pogodovalo aneksionističkim planovima poljske gospode.

U studenom 1933. godine Skrypnykove poglede je dosta objektivno (naravno, sa staljinističkih pozicija) rezimirao Kosior: Skrypnyk je odviše precijenio i preuveličao nacionalno pitanje; on ga je učinio ugaonim kamenom, govorio o njemu kao o konačnom cilju i čak išao tako daleko da je nijekao to da nacionalno pitanje igra drugorazrednu ulogu za klasnu borbu i diktaturu proletarijata.

Masovnom napadu na ukrajinske kulturne ustanove prethodio je lipanjski istup vjernog staljinističkog slugana D. Manuilskog (kojega je L. Trocki okarakterizirao kao najodvratnijeg renegata ukrajinskog komunizma) pred kijevskom partijskom organizacijom: Ovdje u Ukrajini postoje određene ustanove koje imaju visoke titule akademija, instituta i naučnih društava i često služe kao mjesta promicanja ne socijalističke nauke, nego klasno neprijateljske ideologije. Nacionalni problem dan je u posjed nekadašnjim članovima nacionalističkih stranaka koje se nisu organski stopile s boljševičkom partijom (imao je u vidu ukrajinske socijaldemokrate, borbiste i dr.).

Svaka kulturna, akademska ili znanstvena ustanova tada je doživjela čistke. Kako se izrazio Kosior, cijela kontrarevolucionarna gnijezda postoje u narodnim komitetima prosvjete, zemljoradnje, pravde, u Ukrajinskom institutu marksizma-lenjinizma, Seosko-gospodarstvenoj akademiji, u Institutu Tarasa Ševčenka itd. Dakle, Seosko-gospodarstvena akademija je, prirodno, doživjela čistke, njezin direktor, njegovi zamjenici i vodeći suradnici skončali su u logorima. Djelatnike Literarnog znanstvenog instituta T. G. Ševčenka čekala je još surovija kazna: 14 znanstvenika dobilo je dugotrajnu robiju, a ravnatelja i pet članova rukovodstva su strijeljali. Žrtvama terora postali su i suradnici Ukrajinskog instituta shodoznavstva (istokoznavstva), članovi redakcijskog kolegija Ukrajinske sovjetske enciklopedi-

je, radnici Ukrajinske komore mjera i vaga, Ukrajinskog kinostudija (VUFKU), Komisije za uvođenje novog ukrajinskog pravopisa. Gotovo cijeli sastav Državnog instituta Karla Marxa u Harkivu osudili su kao gnijezdo kontrarevolucije. Neprijatelji naroda pojavili su se posvuda – oni su uređivali vodeći književni časopis Crveni put, oni su bili u državnom transportu, među članovima Geodezijskog vijeća, u izdavaštvu. Čistke je pretrpio Ukrajinski institut filozofije, a njegove vodeće znanstvenike, profesore Jurinca i Nirčuka, kasnije su zatvorili – drugoga zato što je tobože bio na čelu fiktivnoga Trockističko-nacionalističkog terorističkog centra koji je planirao razdijeliti Ukrajinu između Njemačke i Poljske. Počinjući od studenog u Akademiji znanosti su stali svakodnevno vješati spiskove smijenjenih s obrazloženjem smjene – uobičajeno je to bila sabotaža, neprijateljska ideologija ili održavanje kontakata s narodnim neprijateljima. Tijekom sljedećih mjeseci Akademija je praktično ostala bez ljudi.

Ukrajinski teatar gotovo nikada nisu isljeđivali, pa su ljudi u njemu vidjeli nešto nalik simbolu neprekinutosti nacionalnih tradicija. Ali došao je red i na njega. U listopadu 1933. jednog od vodećih ukrajinskih redatelja – osnivača i umjetničkog ravnatelja teatra «Berezilj»- Lesja Kurbasa žestoko su kritizirali kao nacionalista i smijenili. Postoji svjedočenje da je Postišev pokušao privući Kurbasu na stranu vlasti, ali je bio odlučno odbijen. U studenom su režisera zatvorili, kasnije je umro u logoru, a njegov teatar postao tvrđavom socijalističkog realizma. Nemali broj žrtava bio je i među ostalim umjetnicima. Tako je skupina od pet slikara, koji su radili oslikavali freske u harkivskom kazalištu, uhićena, trojica od njih su strijeljani, a freske su zbog njihovog nacionalističkog sadržaja odmah uništili.

Prigušujući nacionalističko skretanje i samobitne elemente nacionalne kulture, režim Postiševa ipak nije dirao, kako bi se reklo, dekorativnu fasadu ukrajinizacije kako su to nastojali učiniti raniji ruski došljaci-komunisti. Proces rusifikacije nije imao totalni karakter, posebno se nije ograničavala uporaba ukrajinskog jezika. Represalije su doživljavali samo ti aspekti ukrajinizacije koji su nagovještavali bilo kakav autonomni razvitak.

19. studenog Postišev je napravio rezime kulturnih čistki, izjavivši da im je otkrivanje Skrypnykova nacionalističkog skretanja omogućilo osloboditi socijalističke strukture, prije svega strukture ukrajinske socijalističke kulture, od svih petljurovskih, mahnovskih⁷ i drugih nacionalističkih elemenata. Učinjen je veliki posao. Dovoljno je kazati da smo tijekom toga razdoblja očistili iz prosvjete 2000 ljudi s nacionalističkim duhom, među kojima je bilo oko 300 znanstvenika i pisaca. Osam središnjih sovjetskih ustanova očistili smo od više od 200 nacionalista koji su zauzimali položaje načelnika odjela i druge slične funkcije. Dva sustava – kooperanata i žitnih pričuva – očistili smo od, koliko je meni osobno poznato, preko dvije tisuće nacionalista i bjelogardijaca.

Međutim, čistka ukrajinskog nacionalizma na tome nije završila; sa stajališta sovjetske vlasti ona se možda nikada nije ni mogla završiti. V. Balickij, šef DPU u Ukrajini, proglasio je u siječnju 1934. godine da je otkrivena još jedna urota – Blok ukrajinskih nacionalističkih stranaka. On je naveo prezimena 26 profesora Općeučajinskog saveza instituta marksizma-lenjinizma nazvavši ih narodnim neprijateljima. Taj je savez kasnije bio raspušten kao

---

7 Nestor Ivanovyč Mahno (1888-1934) – osebujna pojava u sklopu revolucionarnih gibanja nakon Oktobarske revolucije, anarhokomunist, ali nije mu bila strana ni ideja ukrajinske nezavisnosti; s boljševicima je i surađivao i ratovao. U jednom trenutku mahnovci su kontrolirali velika područja Ukrajine. Mahno je vodio gerilski rat protiv boljševika, na koncu je poražen i bio je prisiljen emigrirati

gnijezdo kontrarevolucionara, trockista i nacionalista. Mjesec dana kasnije Postišev se na XVII. sjednici VKP(b) hvalio: Mi smo tijekom prošle godine uništili nacionalističku kontra-revoluciju; otkrili smo i likvidirali nacionalističko skretanje. Ali to je bila preuranjena izjava budući da su se čistke ukrajinskih nacionalista - kako u zemlji u cjelini, tako i u samoj partiji – nastavile bez zastoja. Čak i na tom zasjedanju je Kosior dao do znanja da klasni neprijatelj nastoji svoju crnu rabotu nastaviti pod zastavom ukrajinizacije.

Nakon ubojstva Kirova u prosincu 1934. strijeljane su velike grupe osumnjičenih u Moskvi, Lenjingradu i u Ukrajini. Naročito u Kijevu gdje je ubijeno 26 članova takozvanog Bjelogardijskog terorističkog centra okrivljenih da su se oni provukli iz inozemstva s oružjem za činjenje terorističkih akata. Uistinu je samo dvoje njih putovalo preko granice, makar je sedmero njih potjecalo iz Zapadne Ukrajine, ali su već dugo živjeli u SSSR-u. Neki od njih su svojedobno bili aktivni u Centralnoj Radi (skupštini), ali većina njih nisu bili političari, nego književnici (kao, primjerice, Dmytro Faljkivskij, Grygorij Kosynka i mladi gluhonijemi pjesnik Oleksa Vlyzko), na čije se priznanje pozivao Postišev sljedeće godine.

Godine 1935. otkrili su borbističku urotu na čelu koje su bile tako poznate osobe kao vodeći ukrajinski dramaturg Mykola Kuliš, koji je također priznao svoju terorističku djelatnost. U siječnju 1936. u Kijevu se zbio zatvoreni sudski proces skupini, na čelu sa slavnim kritičarom, pjesnikom i profesorom književnosti Mykolom Zerovom, optuženoj za špijunažu i terorizam. Na Zerova, koji je faktično predvodio cijeli proces književnog preporoda dvadesetih godina, svaljivali su da je, primjerice, spominjao u crkvi narodne neprijatelje, strijeljane u prosincu 1934. godine, i odlučio ih osvetiti. Njegovoj bandi su pripadali isti takvi kao i on, pjesnici neoklasici, jezikoslovci i sudionici Višeg literarnog seminara pri Kijevskom sveučilištu.

Uz ostale optužbe trockizam je također postajao s vremenom čak fatalnija inkriminacija od nacionalizma. Počevši od 1935. godine trockiste su pronalazili na Kijevskom, Harkivskom i Dnipropetrovskom sveučilištu, u izdavaštvu, već temeljito očišćene, Ukrajinske sovjetske enciklopedije, u Institutu narodne prosvjete u Vorošilovgradu i drugdje.

Sva pogubnost pogroma ukrajinske kulture očituje se u brojkama. Prema nekim procjenama nestalo je oko 200 od 240 pisaca (po drugima, 204 od 246). Od onih koji su preživjeli čistke, jedan je pobjegao u inozemstvo, sedmero je pomrlo prirodnom smrću, tako da su ostala 32 ili 34 pisca koji su postali režimski laskavci ili prestali postojati kao autorske osobnosti. Od približno 84 vodeća jezikoslovca likvidirana su šezdeset dvojica.

Dakle, Ukrajina je ležala pridavljena: njezina crkva je uništena, inteligencija je postrijeljana ili raseljena, njezini seljaci, koji su činili veliku većinu u sastavu stanovništva, pomoreni su ili pokoreni. Čak je i Trocki priznao kako nigdje represalijske, čistke, porobljenost i drugi oblici birokratskog huliganstva nisu dosegli tako užasne razmjere kao u Ukrajini u borbi protiv snažnih pritajenih težnji ukrajinskih masa za više slobode i nezavisnosti.

Drakonske mjere, koje je provodio, možda su se Staljinu činile dostatnim za postizanje njegova cilja. Ako su se svejedno pokazale nedostatnima, dogodilo se to zbog toga što nije dobro procijenio snagu nacionalnog osjećaja, koja je pomogla naciji izdržati te udare i na koncu preživjeti.

U naše se vrijeme termin genocid često rabi isključivo retorički. Stoga vrijedi podsjetiti na tekst rezolucije OUN „O sprečavanju zločina genocida i kažnjavanje za njega“, koju je Generalna skupština OUN-a usvojila 9. prosinca 1948. godine i koja je stupila na snagu 1950. godine, a SSSR ju je ratificirao 1954. Evo nekih dijelova iz nje:

Članak 1. Strane koje popisuju ovu rezoluciju, potvrđuju da je genocid, neovisno od toga je li učinjen za vrijeme mira ili rata, zločin po međunarodnom pravu, koji se strane obvezuju spriječiti i za što preuzimaju odgovornost.

Članak 11. prema ovoj rezoluciji genocid predstavlja bilo koji od niže navedenih akata, učinjenih s namjerom potpunog ili djelomičnog uništenja nacionalne, etničke, rasne ili vjerske skupine, kao što su:

- ubojstvo članova skupine;
  - zapovijedanje da se ozbiljno fizički ili psihički naškodi članovima skupine;
  - namjerno stvaranje za članove skupine uvjeta života sračunatih na provođenje njihova potpunog ili djelomičnog fizičkog uništenja;
  - uporaba sredstava s namjerom onemogućavanja rađanja djece među članovima skupine;
- prisilno predavanje djece članova jedne skupine članovima druge.

Čini se da nema nikakve sumnje da se genocidne inkriminacije izravno odnose na SSSR i njegove aktivnosti u Ukrajini. Takav je, u najmanju ruku, bio stav Rafaela Lemkina, autora projekta rezolucije.

Ali stvar možda nije u tome kako formalno okvalificirati te događaje. Činjenice su činjenice: nad ukrajinskom nacijom je učinjen nečuveni zločin. I bilo to u podrumima gdje su likvidirali nevine, bilo u logorima za prisilni rad, bilo u selima, gdje su umirali od gladi – bilo je to svjesno uništavanje milijuna individua od kojih se sastojala ta nacija.

Usput, Velika sovjetska enciklopedija definira genocid kao porod trulog imperijalizma.

DJECA

Gladomor je uništio ili osakatio cijeli naraštaj seoske djece – u cijelom SSSR-u, a naročito u Ukrajini. Pogubnost takve pojave nemoguće je precijeniti. Sudbina djece u toj prevelikoj katastrofi najviše potresa razum i ne može biti opravdana ni s kojeg stajališta. Što se tiče budućnosti zemlje, to ogromno smanjivanje cijeloga naraštaja proizvelo je posljedice koje se osjećaju i do danas.

Fotografije djece s udovima koji izgledaju kao prsti i veslolikim glavama izazivaju, kao što to uvijek biva u sličnim okolnostima, silnu provalu osjećaja. Ali ovoga puta, za razliku od gladi iz 1921. godine, na tim se snimkama nisu mogli vidjeti radnici dobrotvornih organizacija koji ih pokušavaju, makar i s neznatnim šansama, spasiti.

Jedan promatrač ovako piše o preživjelom djetetu: Nesretni je dječak vidio tako mnogo smrti i tako mnogo stradanja da je, čini se, sve to smatrao dijelom života. Za njega nije bilo drugog života. Djeca su zauvijek pojmla gubitak vlastitog života kao nešto samorazumljivo.

Rat protiv djece boljševici su opravdavali historijskom potrebom, a odsutnost buržoaske sentimentalnosti u izvršavanju partijskih odluka postala je načinom provjere kvaliteta pravg komunistu. [...]

Kao što smo već naznačili, mala djeca su činila značajan dio tih 15-20 posto seljaka koji su umrli u etapi preseljenja 1930-1932, još više ih je pomrlo mjestu preseljenja. U ožujku, travnju i svibnju 1930. izvještavano je o smrti gotovo 25 tisuća djece u crkvama Vologde koje su se rabile kao iseljenički punktovi.

Ostavši sirotima, djeca su živjela na granici ljudskog postojanja, a mnoga su pomrla. Kao i kad su u pitanju odrasli, teško je točno utvrditi koliko je djece postalo žrtvama deportacije, a koliko gladi; ali postoje dokazi za to da je glad bila strašnije zlo.

Dakle, 1932. godine stanje djece ukrajinskih seljaka bilo je krajnje strašno. Glad se nije samo pojačavala, nego je također činila veliki psihološki pritisak na ljude. Već smo citirali V. Grossmana, koji je pisao kako majke s vremenom počinju mrziti vlastitu djecu. U jednoj obitelji muž nije dozvolio ženi hraniti djecu, a kada je vidio kako im je susjed dao malo mlijeka, prijavio ga je za prikrivanje prehrambenih proizvoda, premda uzalud. Usput, on sam nije preživio, a djeca jesu... U drugim slučajevima, kako smo vidjeli, ludilo od gladi dovelo je do slučajeva ljudožderstva, i na raspolaganju nam je mnogo priča o djeci koju su pojeli vlastiti roditelji.

Ali ako ćemo govoriti općenito, to je bila jednostavno glad – ni više ni manje. I ona je s vremenom primoravala činiti izbor, koji je graničio s ludilom. Tako je u proljeće 1934. jedna žena kazala onima koji su se divili njezinoj djeci, da ih je imala čak šestero, ali je odlučila spasiti troje najzdravijih i najpametnijih po cijenu smrti ostalih, koje je zakopala iza kuće.

Agronom opisuje kako je išao s mjesnim funkcionarom od jednoga do drugoga sela i našao mrtvu ženu na čijim je grudima ležalo živo dojenče. Iz njenih dokumenata doznao je da su ženi bile 22 godine, a njeno selo se nalazilo 13 kilometara dalje od toga mjesta. To je značilo da je žena, iscrpljena glađu, prešla tu udaljenost pješice. Dijete su predali najbližem za to namijenjenom punktu, a njima je i mimo volje na pamet pala misao: hoće li itko djetetu kazati što se dogodilo s njegovom majkom?

Artur Köstler je vidio iz vlaka izgladnjelu djecu koji nalikovali alkoholiziranim embrijima. Sljedećeg mjeseca je pisao: „Postaja je bila puna seljaka, nadutih ruku i nogu, koji su prosili, žena koje su podizale strašnu djecu s ogromnim klatećim glavama, udovima tankim poput prsta i nadutim trbusima...“ A to su bile obitelji koje su se barem uspjele doći željezničke pruge. [...]

U većini slučajeva djeca su umirala doma skupa s obitelji. Ponekad su umirala posljednja i nisu imala nikakve predodžbe što da čine. Inozemni novinar opisuje kućicu u selu kraj Harkiva u kojoj je preživjela samo četrnaestogodišnja djevojka i njezin dvogodišnji brat. To maleno dijete puzalo je po podu kao žaba, njegovo nesretno malo tijelce bilo je toliko izobličeno da nije izgledalo ljudskim... Ono nikada nije kušalo ni mlijeka, ni masla i samo jednom u životu probalo je meso. Crni kruh i krumpir, točnije mrvice od njih, bile su jedina hrana toga dojenčeta koje je mnogo puta bilo na granici smrti prošle zime. Druga su djeca odlazila bez ikakve nade: Kraj puta su... koncem lipnja našli tijela dvoje djece – jednomu je bilo oko sedam godina, drugome možda deset. Tko zna čija su to bila djeca? Nitko, čini se,

nije žalio za njima, nitko nije pitao za njih, izdahnula su kao mačići...

Kada bi glad postala sasvim neizdrživa, roditelji su slali svoju djecu od kuće u nadi da će nekako preživjeti u svijetu prosjačenja i sitnih krađa, koji nikada ne bi ni bio njihov svijet da su ostali s obitelji.

Jedan od žitelja sela Čornuhi u Poltavskoj oblasti, nekadašnji partizan, stupio je, zajedno sa ženom i petero djece, u kolhoz 1930. godine i bio je odan aktivist. Kada je smrt od gladi postala sasvim izvjesnom, uzeo je svoje četvero preživjele djece (jednoga su već zatakli zbog krađe u vrtu) i pošao do tajnika okružne partijske organizacije, ali mu taj ništa određeno nije mogao obećati. Tada je otac ostavio djecu sekretaru, koji ih je dao u dječji dom gdje dvoje od njih ubrzo umire. Doznajući za to, otac se objesio o drvo ispred okružnog komiteta.

Najdojmljivije je pripovijedanje same djece. Tako je sedmogodišnji dječak ispričao da ga je majka, nakon što je otac umro, a ona više nije mogla ustati, poslala da pođe sebi tražiti hranu; drugi je osmogodišnjak napustio dom kada je oboje njegovih roditelja umrlo; devetogodišnji se dječak, ostavši bez majke, preplašio oca i pošao od kuće; drugome je devetogodišnjaku majka naredila da se spasi i oboje su plakali kada je napuštao dom; osmogodišnjak je, vidjevši svoje roditelje otečene i nepomične, pošao u svijet.

Neki put bi majka išla od kuće sa svojim posljednjim djetetom. Postoji mnoštvo priča o majci i dojenčetu koji su ležali mrtvi na putu ili na gradskoj ulici. Neki su ostavljali malo dijete kraj čijih vrata ili bilo gdje – svijet nije bez dobrih ljudi. Seljanka, odjevena u nešto nalik krpenim vrećama, pojavila se iz sporedne ulice – piše američki novinar -Vukla je dijete od tri-četiri godine za ovratnik pohabanog kaputića. Žena je vukla dijete na glavnu ulicu. Tu ga je spustila u blato... Maleno lice bilo je nateklo i sivo. S malenih usana mu je tekla pjena. Ruke i malo tijelo bjehu otečeni. Bila je to nekakva vreća, zavežljaj s dijelovima ljudskog tijela, svaki od kojih je bio nasmrt bolestan, i sve ih je na okupu držao tek dah života. Majka je ostavila dijete na cesti u nadi da će mu tko god možda pomoći. Moja me je suputnica nastojala smiriti. Tisuće i tisuće takve djece, rekla mi je, doživjelo je sličnu sudbinu te godine u Ukrajini.

Drugi pripovijeda: „U Harkivu sam vidio dječaka, iznemoglog, kao skelet, ležao je na sredini ulice. Drugi dječak je sjedio kraj bačve smeća vadeći iz nje ljusku od jajeta. Kada se glad počela pojačavati, seljani su odveli svoju djecu u grad i ostavili ih tamo u nadi da će se netko sažaliti na njih. Djeca su često umirala prvi ili drugi dan. Jednoga su takvog vidjeli u Harkivu kako umire u kanalu, koža mu je bila prekrivena nezdravim, bijelim maljama poput plijesni“. [...]

Ponekad bi djeca preživljavala ako bi upala u koliko-toliko organizirane skupine. Tako su u Harkivskom traktorskom zavodu sve nezavršene zgrade zauzela nezbrinuta djeca. Lovili su mačke i ptice, tražili u smeću riblje glave i kore od krumpira, prosjačili.

Za dječje zločinačke bande na željezničkim postajama obično se kaže da su se sastojale od 12-14 -godišnjaka, pa čak i od 5-6-godišnjaka. Bavili su se pretežno sitnim krađama. Još koncem dvadesetih u punktu za prihvaćanje nezbrinute djece u Lenjingradu novopridošli su odgovarali na svojevrsnu usmenu anketu. Na pitanje Tko je, po tvom mišljenju, huligan? 75 je 12-15-godišnjaka je odgovorilo sljedeće: To je nezbrinuti dječak koji je zbog gladi prisiljen postati huligan; Huligan – to je zločinac koji je pobjegao iz dječjeg doma; Huligani nastaju kada roditelji pomru i oni ostanu sasvim sami... Faktično, to je bio jedini način života dostupan mnogima.

Neka djeca imala su drukčiju sudbinu, oni kojima je posrećilo da nađu neki posao ili su pronašli daleke rođake. No većina ih se na koncu uklopila u svijet kriminala, u tzv. urke⁸ koje su egzistirale kao sredina s posebnom kulturom, sa svojim zakonima i vlastitim žargonom. Početkom četrdesetih urke su brojile od pola milijuna do milijun osoba. O mlađem dijelu te populacije, kojega su sačinjavali maloljetnici, govore da su to bili najružasniji zločinci, bez ikakve savjesti, ubojice kojima je bio dovoljan i najbeznačajniji motiv.

POZICIJA ZAPADA

Najizrazitija osobitost Staljinove kampanje protiv seljaštva bilo je ono što je Boris Pasternak nazvao „neljudskom snagom laži“. Obmana je prakticirana u gigantskim razmjerima. Posebno su ulagani naponi kako bi se uvjerio Zapad da gladi uopće nije bilo ili da se, u najmanju ruku, ništa značajno nije dogodilo.

Na prvi pogled to se činilo nereálnim pokušajem budući da je veliki broj vijesti odmah stao pristizati u Zapadnu Europu i Ameriku od besprijekornih svjedoka sa Zapada (1932. inozemcima su već puštali na prostore u kojima je vladala glad). Ali Staljin je vrlo dobro poznao tehnologiju onoga što je Hitler zvao Velikom laži. I uistinu: besprimjernih nije-kanja očitih činjenica sa začinom određene količine falsifikata pojavilo se sasvim dovoljno da bi se tijekom dužeg vremena obmanula pretežno pasivna, lakovjerna i slabo informirana zapadna javnost i da bi se pridobilo za Staljinovu verziju događaja one koji su unaprijed i sami željeli biti obmanuti. Gladomor je postao prvim velikim primjerom praktičnog korištenja ovakvoga načina utjecaja na svjetsko javno mišljenje; za njim su išli i drugi primjeri: kampanja u vezi s moskovskim procesima 1936-1938. godine, nije-kanje postojanja logora za prisilni rad itd. I teško da se može reći da će se ta praksa prekinuti dok god postoji sovjetski sistem. [...]

U Zapadnoj Ukrajini, koja se tada nalazila u sastavu Poljske, za glad se dobro znalo i u srpnju 1933. je u Lavovu formiran Ukrajinski središnji odbor za pomoć koji je uspio dopremiti pogođenima određenu pomoć putem ilegalnih pošiljki

Ukrajinske emigrantske organizacije činile su očajničke napore da bi skrenule pozornost svojih vlada na glad. U Washingtonu je, na primjer, arhiv State Departmenta prepun obraćanja s molbom da se država nekako umiješa u tu stvar, na što se odgovaralo da odsutnost državnog interesa čini takvo miješanje nesvršishodnim. U tom arhivu mnogo je pisama od znanstvenika, novinara, vjerskih djelatnika i drugih koji su izražavali sumnju u vjerodostojnost podataka; primjer toga je Chamberlain koji je procjenjivao broj umrlih od 4 do 10 milijuna. Na što je State Department odgovorio da se suzdržava od bilo kakvog komentara, i s vremenom dao popis izvora na koje je preporučio skrenuti pažnju.

Stvar je bila u tome da Sjedinjene Države u to vrijeme nisu imale diplomatske odnose sa Sovjetskim Savezom (do studenog 1933.) i State Department je imao upute da svakako uspostavi takve odnose. S obzirom na takvu političku strategiju, tema terora glada bila je za njega, kako bi se reklo, mrena na oku. One zemlje koje su imale svoje diplomate u Moskvi, dobivale su informacije iz prve ruke i bile su puno bolje poznate sa stvarnim stanjem.

Prema tome, na ovaj ili onaj način istina je bila Zapadu dostupna i poznata. A zadatak

---

⁸ Žargonski naziv za kriminalca, člana bande

sovjetske vlade sastojao se u tome da uništi, falsificira ili zamaskira tu istinu.

Najprimitivnija metoda bilo je potpuno ignoriranje gladi. U sovjetskom tisku nije bilo ni spomena o nečemu sličnom. To se, naravno, odnosilo i na ukrajinske novine. Između stvarnosti i njenog prikazivanja zjapio je duboki ponor.

A. Koestler, koji je bio u Harkivu u periodu od 1932. do 1933. godine, piše kako je sasvim izgubio osjećaj realnosti kada je čitao lokalne novine, prepune slika radosnih mladih ljudi pod zastavama, vijesti o gigantskom kombinatu na Uralu, o nagrađivanju brigadira udarnika i sličnim stvarima. No, nijedne riječi o gladi, epidemiji, umiranju cijelih sela, čak ni nestajanje električne energije u Harkivu novine nisu spominjale. Nad velikom zemljom spuštala se zavjesa šutnje. [...]

A nijekanje je bilo najodlučnije. Nemali je broj napada tada upućen zapadnom tisku. 20. srpnja je Pravda okrivila austrijske novine Reichpost zbog tvrdnje da su milijuni sovjetskih građana u rajonu Volge, Ukrajini i Sjevernom Kavkazu umrli od gladi. Tu vulgarnu klevetu, prljavu izmišljotina o gladi u SSSR-u fabricirali su urednici Reichposta kako bi odvratili pozornost svojih vlastitih trudbenika od njihova teškog i beznadnog položaja. Šef VCVK M. Kalinin je okrivio političke obmanjivače koji predlažu pomoć žrtvama nekakve gladi u Ukrajini i naglasio samo klase koje su došle do posljednje faze svog moralnog pada mogu poroditi tako cinične elemente.

Druga metoda, metoda Velike laži, sastojala se od grubih podmetanja i izokretanja. Samo jedan primjer: Izvjestija od 25. veljače 1935. objavila su intervju s dopisnikom International news servicea L. Parrotom koji je govorio o tome kako je vidio dobro organizirane kolhoze i dovoljno kruha u Ukrajini i na Volgi. Parrot je pak sa svoje strane izjavio poslodavcu i američkom veleposlanstvu da ga nisu sasvim točno citirali. Ispostavilo se da je on novinaru Izvjestije kazao samo to da nije vidio znakove gladi prigodom svoga putovanja 1934. godine. Razlika je očita.

Postojale su i istančanije metode falsificiranja. Američki dopisnik u Moskvi ovako opisuje neke činjenice iz perioda raskulačivanja: «Sa ciljem umirivanja zapadne građanske javnosti američku komisiju poslali su u rajonski odio za šumarstvo i članovi komisije iskreno su posvjedočili da nisu vidjeli kažnjenički rad. Nikoga, međutim, nije zabavljao taj cirkus kao same članove komisije. Nju su sačinjavali: američki trgovac namještajem koji je već duže živio u Moskvi i čiji je biznis zavisio od milosti vlasti; mladi američki reporter bez stalnog zaposlenja i stoga spreman na sve i tajnik Američko-sovjetske trgovačke komore, državni službenik organizacije jako zainteresirane za prijateljske odnose sa sovjetskim tijelima. Dobro sam poznao svu trojicu i nije nikakva tajna da su sva trojica bili uvjereni u široku upotrebu kažnjeničkog rada u šumarstvu isto tako kao i Hamilton i dr. Deterding. Oni su putovali na sjever da bi se prošetali ili stoga što je to teško bilo odbiti, a svoju su savjest umirili, jednostavno ustvrdivši da osobno nisu vidjeli znakove kažnjeničkog rada, no ništa nisu rekli o tome da nisu ni uložili nikakav napor da takve slučajeve pronađu i da su sovjetski službenici određivali njihov raspored».

Njihova otkrića- svečano otiskana i poslušno, posredstvom američkih dopisnika, prenesena u Sjedinjene Države – u potpunosti su odgovarala kao obrazac ponašanja kasnijoj komisiji koja je tražila kažnjenički rad u Doneckom bazenu bogatom ugljem. Jedan od članova komisije, znameniti američki fotograf Jimmy Abby, opisao je to na sljedeći način: Naravno,

mi nismo vidjeli kažnjenički rad. Kada bismo se približili bilo čemu što je sličilo tome, svaki je od nas zatvarao oči i držao ih zatvorenim. Mi nismo htjeli lagati.

Eduard Errio, radikalni francuski politički i državni djelatnik, posjetio je SSSR u kolovozu i rujnu 1933. godine. Proveo je pet dana u Ukrajini; polovica tog vremena otpala je na službene prijeme i bankete, a druga polovica na brižno organizirane ekskurzije. Razumljivo je da mu poslije toga nije ostalo ništa drugo nego kategorično opovrgnuti laži buržoaskog tiska o gladi u Sovjetskom Savezu. Takvi zaključci poznate i uvažene osobe imali su velik utjecaj na europsko javno mišljenje. Stoga je Staljin imao razloga smatrati Zapad naivnim i koristiti se tom značajkom za svoje ciljeve tijekom kasnijih godina.

Postoje zanimljivi opisi pripreme Kijeva za dolazak Errioa. Dan ranije su žitelje primorali raditi do dva sata poslije ponoći kako bi očistili ulice i ukrasili zgrade. Punktove na kojima se dijelila hrana, zatvorili su. Redove su zabranili. Nezbrinutu djecu i prosjake nekamo su odveli. U izlozima prodavaonica pojavila se sva sila raznih prehrambenih proizvoda, ali je milicija rastjerala, pa čak hapsila ljude koji su se tiskali ispred izloga ne bi li se barem nagleдали hrane (kupiti što god bilo je zabranjeno). Hotel u kojem je francuski gost odsjeo opremili su tepisima, novim namještajem i uniformama za personal. Isto je bilo i u Harkivu.

Kakva je mjesta posjećivao Errio? U Harkivu su ga, primjerice, vodili u uzornu dječju koloniju, u Ševčenkov muzej i veliki traktorski zavod – i sve to za vrijeme kratkih predaha između brojnih susreta i banketa s visokim partijskim vodstvom. Vozili su i u kolhoze, takve kao što je, recimo, Crvena zvijezda u Harkivskoj oblasti u kojem su svi seljani bili probrani komunisti i komsomolci koji su imali dobar smještaj i uhranjen izgled. Stoka, traktori i ostalo također su bili u dobrom stanju. Ali i obično su selo mogli preobraziti za takvu priliku.

Jedan svjedok se tako prisjeća priprema za prijem Errioa u kolhozu Oktobarska revolucija blizu Kijeva: Specijalni sastanci oblasne partijske organizacije donijeli su odluku da ovaj kolhoz pretvore u potemkinsko selo. Staroga boljševika, inspektora u narkomatu zemljoradnje, odredili su za privremenog šefa, a od iskusnih agronoma napravili su članove kolhozne brigade. Sve su brižno počistili i oprali za što su mobilizirali sve komuniste, komsomolce i aktiviste. Iz Kijevskog teatra prevezli namještaj i namjestili ga u mjesnom klubu. Dovezli su također zavjese, portijere, stolnjake. Jedan dio zgrade pretvorili su u trpezariju, stolove ukasili cvijećem. Iz Brovara⁹ su dovezli cijelu telefonsku stanicu. Zaklali su nekoliko junaca i svinja, dostavili pivo. Sve mrtve i umiruće pokupili su s okolnih putova. Sazvali su opći zbor kolhoznika koje su obavijestili da će Odeski kinostudio tu snimati film. Oni koje odaberu za snimanje masovki ići će na rad, ostali moraju ostati doma. Novopečenim glumcima dali su novu odjeću: kostime, suknje, kape, čarape, marame, obuću. Sve su to dovezli iz Kijeva. Maskaradom je upravljao predstavnik Kijevskog okružnog komiteta partije Šarapov kojemu je pomagao neki Denisenko (ljudima su rekli da su to režiser filma i njegov pomoćnik). Na koncu su organizatori odlučili da je najbolje da se susret dogodi u trpezariji. Sljedećega dana kada je gost trebao stići, kolhoznici su već sjedili za stolom i gostili se. Gutali su velike komade mesa zalijevajući ih pivom, i to ne baš polagano. Iznervirani režiser ih je upozorio da jedu polakše kako bi ih počasnii gost vidio za stolom. Ali je upravo tada stigao telefonski poziv iz Kijeva: Posjeta se otkazuje. Sve prekinite. Nakon toga je Šarapov brzo zahvalio kolhoznicima za dobro izvođenje njihovih uloga, a Denisenko im je naložio da skinu sa sebe

---

⁹ Brovary – mjestašće u blizini Kijeva (op. ured.).

sve, osim čarapa i marama. Ljudi su molili da im ostave odjeću i obuću obećavajući da će odraditi za njih, ali uzalud. Sve je trebalo vratiti u kijevske prodavaonice, odakle je i bilo posuđeno. [...]

U drugom slučaju u Harkiv su došle američke, engleske i njemačke delegacije. Tome je prethodio veliki lov na seljake prosjake koje su odvezli u pusto polje i ondje jednostavno izbacili. Na stanici Lozova čekali su tursku delegaciju koja je tu trebala presjesti. Prije toga su sve leševe, kao i one na samrti, pokupili, natovarili na kamione i nekamo odvezli. Ostale su potjerali pješice na veliko odstojanje i zabranili im se vraćati. Postaju su očistili, u buffet su dovezli odabrana pića i odgovarajuću publiku.

Takve potemkinske metode su, za divno čudo, proizvodile odgovarajući dojam na većinu inozemnih posjetitelja, premda su samo neki među njima dopuštali sebi takvo što kao Bernard Shaw, koji je rekao: Ja nisam vidio apsolutno nikoga u Rusiji tko bi patio od neishranjenosti, stara ili mlada. Jesu li ih napuhivali iznutra? Njihove pune obraze rastezali komadima kaučuka iznutra? Uz to je Shaw, ako je vjerovati sovjetskom tisku, tvrdio da u SSSR-u, za razliku od Engleske postoji sloboda savjesti.

Zanimljivo je navesti još jednu čudnovatu priču koju je ispričao jedan zapadni simpatizer sovjetskog režima. Skupina inozemnih posjetitelja, kojoj je i on pripadao, doznala je da su u selu Gavrylivka svi, osim jedne osobe, pomrli od gladi. Delegacija se odmah dala na istraživanje: posjetili su seoski ZAGS¹⁰, seosku upravu, svećenika, direktora škole i pitali svakog seljaka kojega su sreli usput. Na kraju su samostalni istraživači izjavili da je samo troje od 1100 žitelja umrlo od tifusa, nakon čega je uz pomoć hitno poduzetih mjera zaustavljena epidemija, a od gladi nije umro nitko. Pronicavom čitatelju odmah bi na um mogla pasti barem tri načina stvaranja slične mistifikacije. A čak i kada bi rezultati toga istraživanja bili istiniti, kako bi mogli osporiti svjedočenja iz prve ruke o tome što se događalo u drugim mjestima, od Maggeridgea do svih drugih?

* * *

Ali možda za veću osudu pozicija nekih uvažениh znanstvenika koji su uzimali na se misiju intelektualnog prosvjećivanja Zapada.

Sir John Maynard, tada vodeći ekspert za sovjetsko seosko gospodarstvo, predlaže sljedeći, više nego originalan, pogled na gubitke nastale kao posljedica kolektivizacije: Te slike su užasne, ali ih treba gledati u odgovarajućoj perspektivi, imajući na umu to da su boljševici vodili rat protiv klasnih neprijatelja, umjesto protiv neke države uz uporabu svih sredstava za vođenje pravog rata. Što se Gladomora tiče, on se izjašnjava ovako: Bilo kakvo uspoređivanje s katastrofalnom glađu iz 1921-1922, po mišljenju autora ovih redaka, koji je posjetio Ukrajinu i Sjeverni Kavkaz u lipnju i srpnju 1933. godine, neutemeljeno je. Objektivno, to je istina, ali u ovom slučaju Maynard ima na umu da glad tridesetih godina nije dosegla razmjere prethodne gladi.

Još čudnije bilo je istraživanje autoriteta zapadne sociologije Sidneyja i Beatrice Webb – obimno djelo u kojem su oni razmatrali Sovjetski Savez kao primjer nove civilizacije.

Prije svega pada u oči njihova općenita mržnja prema seljaštvu. Naglašavajući takve

---

10 Ured za registriranje bračnih veza

tipične seljačke navade kao što su lakomost i lukavost, pojačani provalama pijanstva i lijevnosti, Webbovi s odobravanjem govore o pretvaranju tih zaostalih elemenata u kooperante prožete građanskim duhom, koji rade po izravnim planovima kako bi među sobom podijelili zajedničku produkciju na jednake dijelove. Po njihovom mišljenju djelomično prisilna kolektivizacija kao da je predstavljala završni stadij seljačkih ustanaka 1917. godine. (!) Kasnija faza kolektivizacije, smatraju Webbovi, bila je neophodna, budući da kulaci nisu htjeli raditi i demoralizirali su seljane, zato ih je trebalo poslati na prisilni rad – što treba shvatiti kao mjeru operativne pomoći selu. Na koncu oni dolaze do zaključka da je sovjetska vlast teško mogla učiniti drukčije.

Entuzijazam tih istraživača djeluje neugodno kada, primjerice, pišu da je masovno raskulačivanje planirano unaprijed i komentiraju to ovako: Kako je silna morala biti vjera i odlučnost ljudi koji su interesu onoga što im se činilo općim blagom, mogli donijeti tako važnu odluku. Riječi koje bi mogao upotrijebiti svatko tko bi to želio učiniti, sve do Hitlera s njegovim konačnim rješenjem židovskog pitanja.

Ako je dođe o tim problemima još moguće nekako diskutirati, kad se dođe do činjenica, Webbovi jasno demonstriraju svoju pristranost i neobjektivnost. Pitajući se je li bilo ili nije bilo gladi u SSSR-u u razdoblju 1931-1932. godine, oni se pozivaju na visokog službenika indijske administracije u ostavci (sigurno Mejnarda), koji je posjetio rajone, u kojima se smatralo da vladaju najgori uvjeti, i nije našao dokaze za nešto što bi se moglo okarakterizirati kao glad. Drugi njihov zaključak, utemeljen na službenim izvješćima i razgovorima s neimenovanim engleskim i američkim novinarima, bio je da djelomični podbačaj uroda nije sam po sebi bio dovoljno ozbiljan da bi izazvao pravu glad, s izuzetkom možda u najgorim, relativno nevelikim, rajonima. Vijesti o gladi, po mišljenju Webbovih, potječu od ljudi koji su rijetko imali mogućnosti boraviti u okruzima koji su stradali. (!)

Razlogom nezatnog nedostatka hrane Webbovi smatraju odbijanje zemljoradnika da siju... ili žanju pšenicu. Oni otvoreno pišu da je stanovništvo javno krivo za sabotažu; neki seljani su, govore, zlonamjerno rasipali zrno iz klasa ili su skrivali cijeli klas za sebe, grabeći na taj način za sebe kolektivno vlasništvo. Obračunali su se Webbovi i s ukrajinskim nacionalistima koji su se po selima bavili agitacijom i propagandom kako bi sabotirali ubiranje uroda. No, možda je vrhunac znanstvene analize događaja autorska karakterizacija staljinističkog oduzimanja žita od Ukrajine kao kampanje koja po smionosti zamisli te energičnosti izvedbe, a također i razmjerima operacije izgleda bez presedana u mirnodopskim poduhvatima bilo koje vlade.

Kada se obraćaju izvorima, Webbovi se često oslanjaju na takozvane kompetentne promatrače. Jedan od takvih, primjerice, tvrdi, kako sovjetski seljak teži za tim da ima vlastiti dom ili plug taman toliko koliko i radnik teži da ima vlastitu turbinu: jednom riječju – revolucija razuma!

Što se tiče pitanja kolektivizacije, Webbovi s odobravanjem citiraju komunistkinju Annu Louise Strong, koja je tvrdila da su se deportacijom kulaka bavili siromašni seljaci i nadničari. Oni su sastavljali spiskove kulaka koji su se opirali kolektivizaciji silom i molili vlasti da ih deportiraju... Zborovi na kojima sam ja bila prisutna, puno su dostojanstveniji i zakonitiji... nego bilo koji sudski proces u Americi. (!)

Ali što se tiče samog razdoblja gladi, omiljeno vrelo informacija za Webbove je dopisnik

New York Timesa Walter Durante, čija djelatnost zaslužuje poseban osvrt.

Kao osoba koja je od svih zapadnih promatrača najtješnje surađivala s vlastima, W. Durante se koristio svakojakim privilegijama računajući i dobivanje intervjua od samoga Staljina, uz istodobnu naklonost utjecajnih zapadnih krugova.

Još u studenom 1932. Durante je izvijestio da nema nikakve gladi ni smrti od gladi i teško da je takvo što moguće. Kada su vijesti o gladi već postale široko poznate na Zapadu (o tome su pisale i novine u kojima je radio Durante), on je prešao na drugu taktiku koristeći izraze kao neishranjenost, nedostatak hrane, oslabljeni imunitet organizma itd. Na primjer, u kolovozu 1933. Durante je pisao da su bilo kakve vijesti o gladi u Rusiji preuveličavanje ili propaganda, dodajući ipak da je nedostatak hrane zbog kojeg je ove godine trpjelo gotovo cijelo stanovništvo, a posebno žitorodni rajoni – to jest Ukrajina, Sjeverni Kavkaz, Donja Volga, doveo do velikih žrtava. Po njegovoj procjeni, postoci smrtnosti bili su znatno iznad uobičajenih; ako se uobičajena norma u ovim krajevima kretala približno oko milijun, ta je cifra sada narasla barem tri puta. Ipak ni takva priznanja nisu mu smetala da, kao i ranije, niječe činjenicu gladi i smatra da je razlog nestašica u prvom redu bijeg nekih seljana i sabotaža drugih.

U rujnu 1933. godine Durante je bio prvi inozemni dopisnik kojega su pustili u izgled-njele rajone, nakon čega je izvijestio da je uporaba riječi glad što se tiče Sjevernog Kavkaza apsolutan apsurd.

Za to što je Zapad doznao za katastrofu gladi, Durante je okrivio ruske emigrante koje je ohrabrio dolazak Hitlera na vlast. Priča o gladi tada se proširila u Berlinu, Rigi, Beču i drugim gradovima – pisao je on – što je djelo neprijateljskih elemenata koji su činili posljednji pokušaj odvratiti Sjedinjene Američke Države od priznavanja Sovjetskog Saveza, prikazujući SSSR kao državu ruševina i očaja.

O reputaciji koju je Durante stekao već do jeseni 1933. svjedoči obavijest engleskog veleposlanstva: to je čovjek kojemu Sovjetski Savez nastoji na sve načine ugoditi – možda više nego bilo kojemu drugom dopisniku. Malcolm Maggeridge, Joseph Allsop i drugi iskusni novinari smatrali su da je Durante jednostavno bio lažov, i to kao što je kao što se kasnije Maggeridge rekao za njega – najveći lažov među novinarima koje sam susreo u dvadeset pet godina svoga rada.

Međutim, u nekim privatnim razgovorima Durante se ponašao drugačije. Tako je kazao Eugenu Lionsu kako broj žrtava procjenjuje na približno sedam milijuna. Sličnu informaciju sadrži i depeša engleskog veleposlanstva u Moskvi od 30. rujna 1933. godine: po Duranteovim obavijestima, stanovništvo Sjevernog Kavkaza i rajona Donja Volga smanjilo se u ovoj godini za tri milijuna, a stanovništvo Ukrajine za 4-5 milijuna. Ukrajinu je to u potpunosti oslabilo... Durante smatra sasvim mogućim da je u Sovjetskom Savezu umrlo oko 10 milijuna ljudi, izravno ili neizravno od nedostatka hrane.

U isto vrijeme američka je javnost dobivala sasvim drugačije vijesti. A utjecaj tih krivotvorina bio su velik i trajan.

Čak i pedeset godina nakon tih događaja New York Times, podsjećajući na prezimena dobitnika Pulitzerove nagrade, nije zaobišao Durantea, koji je nagradu dobio 1932. za nepristrane sadržajne reportaže iz Rusije. One iz New York Timesa još je moguće nekako i razumjeti – oni su nekoć vlastitom nagradom nagradili svoga suradnika i ne žele podrivati

svoj vlastiti prestiž makar i zakašnjelom samokritikom. Ali slično piše i Nation karakterizirajući Duranteove reportaže kao najinformativnije, najnepristranije i najčitljivije vijesti iz velike zemlje u njenom nezaustavljivom kretanju naprijed koje su se objavljene u bilo kojim novinama na svijetu. [...]

Za sve to postoji sasvim razumljivo objašnjenje: ljudi nisu toliko željeli znati istinu koliko su željeli čuti ono što im se htjelo čuti. Što se tiče osobnih Duranteovih motiva, njih ne treba ni komentirati.

Na taj način izvještavanje onih koji nisu bili ni prostaci, ni lažovi moralo se probijati kroz dosta moćan lobi slijepih i zalijepljenih. Na koncu su ti izvještaji u najboljem slučaju smatrani sumnjivima, a njihovi su autori, kao Maggeridge i Chamberlain, još tijekom mnogih godina doživljavali oštre napade od strane prokomunistički nastrojenih elemenata na Zapadu.

Velika krivotvorina nije bila privremena ili površna pojava. Zahvaljujući Webbovima i sličnima ona se čak probila i u znanost, ako se to može zvati znanost. Njezine posljedice su se još dugo pojavljivale u drugim sferama života na Zapadu. Tako je četrdesetih Hollywood proizveo film Sjeverna zora u kojemu je sovjetski kolhoz prikazan tako pozitivno da je to čak nadilazilo sovjetske filmove koje je redigirao osobno Staljin.

George Orwell je svojedobno izrekao prijekor: Tako veliki događaji kao što je glad 1933. godine u Ukrajini, kada su umrli milijuni ljudi, prošli su nezamijećeno za većinu engleskih rusofila. A to se ne tiče samo njih, nego i velikog i utjecajnog dijela zapadnih intelektualaca koji jednostavno nisu bili intimno spremni prihvatiti očevidno.

ODGOVORNOST

Historičar koji registrira neporecive činjenice u njihovom kontekstu, ne može nemati određen osobni stav. Svjetska povijest – to je svjetski sud – taj Schillerov aforizam možda danas djeluje ponešto pretenciozno. Ali ustanovljavanje činjenica znači i ustanovljavanje čije odgovornosti za njih.

Okriviti za masovnu pogibelj tzv. kulake, deportirane 1932-1933, ne rješava problem. Oni su bili žrtve ciljane kampanje vlasti protiv klasnog neprijatelja. Odgovorni partijski djelatnici uvidali su potrebu uništenja milijuna ljudi čak i prije praktično poduzetih mjera. Što se tiče gladi 1932-1933, kao što znamo, uloženi su ništa manji napor da se prikrije ili zamagli istina.

Ispočetka je u optjecaj puštena tvrdnja kako nikakve gladi nema. Nju su širili preko granice sovjetski diplomati, zapadni novinari i drugi koje su obmanuo ili razmazio sovjetski režim. U zemlji je sovjetski tisak naprosto ignorirao katastrofu, s vremena na vrijeme bijesno opovrgavajući inozemne klevete. Bilo kakav spomen gladi postao je zločin – za jednu riječ kažnjavali su čak i one koji su gladovali. A Staljin se na vrhu ponašao kao da se ništa posebno ne događa.

Takva je bila službena verzija, i ona je utjecala na Zapad. Jedni su povjerovali u nju, drugi su dopuštali mogućnost dviju interpretacija događaja koje su proturječile jedna drugoj, a ni za jednu nema uvjerljivih dokaza. Dakle, oni koji su bili tome skloni, lako su mogli zanijekati svaku vijest ili joj ne pridati neko značenje.

No, u potpunosti prikrivati činjenice o gladi postalo je sve težim, te je režim postupno priznavao postojanje nestašice hrane i čak porast smrtnosti, što se događalo „zbog tvrdoglavosti seljaka koji su odbijali adekvatno sijati ili žeti urod“. Naglu potrebu sovjetske vlasti za žitom objašnjavali su potrebama vojske budući da se navodno očekivao rat s Japanom. Slične činjenice dozvoljene su rasvijetljivati samo tim zapadnim dopisnicima koji su imali prosovjetske stavove. Ti su se potrudili sa svoje strane potvrditi da nema gladi, ne niječući pri tome dvomilijunske žrtve što nipošto nije razjašnjavalo problem. Uz njihovu pomoć u očima je Zapada stvoren imidž kulaka – zlotvora, sabotera, zavodnika nevinih seoskih duša i slično.

Sve u svemu, to je bilo jednako priznanju toga da je postojala određena pojava, koju netko može i nazvati glađu, ali sovjetska vlast nije bila kriva za to, i da sve to uopće nije bilo tako ozbiljno kao što je stvar ponekad prikazivala zlobna buržoaska propaganda.

Tako je Staljin imao na raspolaganju znatno bolji način zaštite od okrivljavanja za glad. Jer čak ako se saznalo za glad ili nešto slično, to još ne znači odgovornost samog Staljina i visokog partijskog vodstva. I ranije je bilo mnogo slučajeva gladi, dakle, dogodio se još jedan – uslijed prirodnih razloga, a možda i zaoštren novim kursom vlasti, ali neutemeljeno bi bilo smatrati da je vlast izazvala glad ciljano, po vlastitoj zloj volji... zar su postojali dokazi za takvo što.

Upravo razmatrajući posljednju, dosta važnu pretpostavku, doći ćemo do biti cijele te stvari.

* * *

Za početak ćemo ustvrditi je li doista vodstvo zemlje znalo za glad. Što se tiče ukrajinskih vodećih ljudi, oni su bili dobro upoznati sa stanjem. Čubar, Hatajevič, Zatonkij, Demčenko, Terehov, Petrovskij su posjećivali sela i vlastitim očima vidjeli što se ondje događalo. Oni su oduvijek uviđali nerealnost planiranih norma proizvodnje žita, a sada su svjedočili i posljedicama toga. Kada su na jednoj od konferencija pitali Čubraja za glad, on je odgovorio da je vladi to poznato, ali da ne može ništa učiniti. Za Petrovskog jedan seljak priča kako je obećao gomili seljaka u selu Čornuhy da će govoriti o njima u Moskvi, ali nije poznato je li to učinio ili nije. Kada je zavodski službenik obavijestio Petrovskog da se među radnicima šuška o pet milijuna umrlih, on je gotovo zakričao: Ništa im ne govorite! To što oni znaju – istina je. Nama je poznato da milijuni umiru, ali slavna budućnost Sovjetskog Saveza to opravdava. Ništa im nemojte reći!

Što se tiče staljinista iz same moskovske vrhuške, oni su također dobro znali za glad. Molotov je posjetio ukrajinsko selo koncem 1932. godine i okružni čelnici su ga obavijestili da kruha nema i da stanovništvo gladuje. Za Kaganoviča smo također kazali da je dobio sličnu informaciju od lokalnih starih boljševika, koje su, usput budi rečeno, ubrzo isključili iz partije. Znao je za to i Mikojan, makar od Demčenka, prvog tajnika Kijevskog oblasnog komiteta s kojim je vodio dosta otvoren razgovor. Hruščov u svojim uspomename piše: „mi smo znali... da ljudi umiru u velikim količinama“. Stari revolucionar Fedor Raskolnikov, koji je raskinuo sa sovjetskim režimom dok je bio veleposlanik u Belgiji, u svojim otvorenim pismima Staljinu dao je jasno do znanja da je u visokim partijskim krugovima postojala

misao da je glad bila, kako se on izrazio, organizirana.

Na koncu, poznato je da je i sam Staljin bio adekvatno informiran. Zanimljiva je priča sa Terehovom, tada prvim tajnikom Harkivskog oblasnog komiteta. Za divno čudo, on je bio jedan od rijetkih ukrajinskih aparatčika koji je preživio Ježovljev teror nekoliko godina kasnije i mogao je ispriповijedati taj slučaj u Pravdi za vrijeme Hruščova. Na molbu Terehova da pošalje žito u rajone zahvaćene glađu, Staljin je odgovorio: „Nama su kazali da ste vi, družo Terehove, dobar govornik; izgleda da ste vi majstor za pripovijedanje priča: vi ste izmislili tako strašnu bajku o gladi misleći nas preplašiti, ali nema ništa od toga. Možda bi bilo bolje kada biste i ostavili mjesto tajnika obkoma partije i ukrajinskog CK i stupili u Društvo pisaca? Tada ćete moći pisati svoje bajke, a glupani će ih čitati“. (Za vrijeme gladi 1946. slična scena zbila se, kako podsjeća Hruščov, s Kosiginom. Vrativši se iz Moldavije, on je izvijestio Staljina o masovnoj neishranjenosti i distrofiji. Staljin je eksplodirao i zavikao na Kosigina i duže ga vrijeme potom, izrugujući mu se, zvao bratom distrofikom).

Naravno, odgovarajući Terehovu, Staljin nije mogao misliti da partijski službenik, koji zauzima odgovarajuću funkciju, naprosto fantazira, riskirajući uz to svoju karijeru, ako ne i više od toga. To je faktično bio signal da partija neće dopustiti nikakvo spominjanje gladi.

Izgleda da Terehovljeva inicijativa nije bila jedina: on je predstavljao određeni krug ukrajinskih dužnosnika koji su, kao što smo vidjeli, dijelili njegove poglede i htjeli da ih shvate u Moskvi. Što s tiče Staljinova odgovora, također ga nije moguće objasniti nehinjenom, gotovo luđačkom vjerom u nepostojanje gladi.

Terehovljevim stopama pošli su i neki drugi ukrajinski funkcionari. Poznato je da je Jona Jakir, tada glavni zapovjednik Kijevskog vojnog okruga, molio Staljina za dopuštenje da se podijeli žito seljacima, na što je dobio oštar odgovor i savjet da se ograniči na vojne poslove. Zapovjednik Crnomorske flote također je iznio pred Staljina slično pitanje, i opet bezuspješno. Vlas Čubar, predsjednik Sovnarkoma Ukrajine, molio je Staljina za hranu barem za djecu koja su umirala od gladi, na što je dobio odgovor: Komentar je suvišan. Takvo ponašanje imalo je svoju logiku: dati pomoć značilo je priznati postojanje gladi, dakle, i napustiti ideju o eksproprijaciji kulačkih rezervi žita. Uz to, nahraniti djecu i pustiti da umru odrasli stvorilo bi određene administrativne poteškoće...

Staljin je imao i svojevrni izvor informacija u osobi svoje supruge: Nadje Allilujeve. Doznavši od studenata, mobiliziranih za pripomoć kolektivizaciji, o strahotama kojima su oni svjedočili (posebno ju je pogodila priča o dvojici braće koji su prodavali trupla), ona je sve prenijela Staljinu. On ju je optužio za skupljanje trockističkih spleta i zapovjedio je Paukerovu, zapovjedniku njegovih čuvara, da uhiti te studente, a organima DPU-a i Komisiji partijske kontrole da provedu čistke među studentima koji su sudjelovali u kolektivizaciji. Svađa, koja je prouzrokovala samoubojstvo Nadje Alilujeve 5. studenog 1932. godine, kako izgleda, nikla je upravo na toj osnovi.

Na kraju dodajmo da je Staljin regularno primao najbrižljivije sročene izvještaje DPU-a o svemu što se događalo u bilo kojem kutku zemlje.

Staljin se nije žurio. On je mogao bilo kad dati pomoć izgladnjelim rajonima, ali suzdržao se do kasne jeseni 1933, čak dok glad nije dosegla svoj užasni apogej.

Nemamo izravnih dokaza da je Staljin unaprijed planirao glad. Ali to da je on – kako na samom početku, tako i dalje – surovo zahtijevao realizaciju kursa, koji je doveo do katastrofe, pokazuje da je Gladomor efektan i sasvim prihvatljiv način borbe protiv ukrajinskog seljaštva kao kulačko-nacionalističkog elementa.

Potpuno razumljiv značaj te kampanje pokazao se još prije nego što se razmahala. Za to postoji nemalo argumenata. Kao prvo, pristupajući svemu tome, režim je već imao sumnjiva iskustva iz razdoblja 1918-1921. kada je prekomjerna rekvizicija žita završila strašnom glađu. Ako je Kremlj odlučio ponovo krenuti utrtom stazom, nije mogao ne znati kamo ga ona može odvesti.

Kao drugo, ukrajinsko vodstvo je više puta dalo do znanja da su norme za proizvodnju žita, ustanovljene 1932, nedovoljno povećane u odnosu na neka druga žitoprodna područja, dakle treba očekivati najneugodnije posljedice. I to povećanje norma za najproduktivnije proizvođače žita nije bilo rezultat nekakvih ekonomskih proračuna. Ipak nije bilo gladi u ruskom Centralnom černozemnom rajonu. S druge strane, žitom siromašne ukrajinske zemlje Podilja i Volynje stradale su zajedno s ostalima.

Kao treće, sjemensko žito za sljedeću sjetvu uzeli su još na početku jeseni 1932. godine. To znači da je vlast shvaćala: ako ostave žito u kolhoznim komorama, seljaci će ga pojesti kad nikakvih drugih zaliha ne bude.

No, možda je najuvjerljiviji dokaz namjernog karaktera gladi to što je ukrajinsko-ruska granica bila praktično blokirana naoružanim odredima DPU-a i pristizanje bilo kakvih prehrambenih proizvoda u Ukrajinu postalo je nemogućim. Nije bilo moguće ni otputovati iz Ukrajine bez specijalne propusnice. [...]

U Rusiji su, kao što je dobro poznato, stvari stajale drugačije: valjalo je samo preći granicu i uvjeti su odmah bili bolji. Tadašnji urednik glavnih odeskih novina Ivan Majstrenko kasnije je opisivao dva sela s dvije strane rusko-ukrajinske granice: iz ukrajinskog sela su oduzeli sve žito, dok su ruskom postavili dosta prihvatljivu normu.

Dakle, svi oni kojima je uspjelo nekako preći preko granice, nisu se vraćali praznih ruku. Ali tu ih je čekao budni GPU. Jedan Ukrajinac koji je radio na željeznici u Moskovskoj oblasti, čuo je za glad doma i krenuo je iz Moskve u travnju 1933. sa 32 kilograma žita. Na postaji Bahmač su mu konfiscirali 28 kg (ostalo su mu ostavili kao ruskom radniku), ali dvjema ukrajinskim seljankama, koje su također nosile određenu količinu žita, konfiscirali su sve, a njih same zadržali. Ljudi su nastojali prodrijeti u prazne vagone koji su se vraćali iz Rusije poslije dostave ukrajinskog žita, ali su te vagoni pomno pretraživali – kako predstavnici vlasti, tako i željezničko osoblje. Postojale su i druge prepreke. Na primjer, oni koji su vozili žito iz Orlovske oblasti, morali su raditi pretovar na postaji Lazova gdje je čekanje trajalo dva tjedna, čak i dulje. Tijekom tog vremena seljaci su pojeli sve što su imali sa sobom i ležali su kraj postaje umirući od gladi.

Nema sumnje da su sve te opsade, zatvaranja i konfiskacije nisu bile samoinicijativa mjesnih tijela. Bilo je to izvršavanje instrukcija izdanih na najvišoj razini i s određenim ciljem.

Postojanje tog cilja vidljivo je i u tome što je Gladomor provoden s ruiniranjem ukrajinskog kulturnog i religijskog života te masovnim uništavanjem ukrajinske inteligencije. Zdrav razum ne dopušta vidjeti u tome dvostrukom udaru išta slučajno.

* * *

U najopćenitijem smislu možemo tvrditi da odgovornost za likvidaciju klasnog neprijatelja i prigušivanje buržoaskog nacionalizma ukorijenjena prije svega u marksističkim koncepcijama, točnije u onoj formi koju su ima dali boljševička partija i Staljin osobno.

Motivi, kojima su se rukovali praktični izvršitelji, bili su različiti. Prihvaćanje ideje klasnog neprijatelja oslobađalo ih je bilo kojih ljudskih osjećaja. Ako su koga i mučili prije-kori sumnje, fanatična odanost partijskoj liniji često je prevladavala. Osim toga, nedovoljno revni izvođači zapovijedi u bilo kojem trenutku mogli su postati žrtvama redovitih čistki (napomenimo usput da pokorno izvršavanje zapovijedi nije služilo kao opravdanje na Nirnberškom procesu). U nekim slučajevima oni koji su, slično kao Kosior i Čubar, izražavali uvjerenost da politika Moskve izaziva katastrofu, svejedno su je aktivno provodili.

Što se tiče Staljinove osobne krivice (kao i krivice Molotova, Kaganoviča, Postiševa i drugih), ne možemo je, kao i u slučaju Hitlerove odgovornosti za židovsku katastrofu, potkrijepiti dokumentarno. Ako pretpostavimo da je Staljin naređivao provedbu prekomjerne rekvizicije ne znajući za stvarno stanje stvari, to proturječi prilično uvjerljivim razmatranjima koje smo ovdje iznijeli. Premda i to što je inozemnim dopisnicima bilo zabranjeno posjećivati rajone pogođene glađu, svjedoči o prešutnom priznanju toga što se uistinu zbivalo tamo.

Cijelu tu stvar možemo rezimirati na sljedeći način:

1. Razlog pojave gladi bilo je određivanje neumjereno visokih rekvizicijskih norma od strane Staljina i njegovih suradnika.
2. Partijsko vodstvo u Ukrajini od samoga je početka davalo do znanja Kremlju da su te norme previsoke.
3. Norme su provodene u život sve dok nije počela glad.
4. Ukrajinski čelnici su o tome obavještavali Staljina i njegovo okruženje i u tome nisu bili usamljeni.
5. Rekvizicije su istodobno nastavljane.

To su glavni momenti koje možemo osnažiti dodatnima:

6. Krušna sljedovanja, makar i niska, postojala su u gradovima, ali ništa slično nije učinjeno za sela.
7. Žita je bilo u skladištima u rajonima pogođenim glađu, međutim, nije dopušteno da ga se podijeli seljacima za njihove potrebe.
8. Vlasti su zabranjivale seljacima dolaziti u gradove i na sve su ih načine sprečavale u tome.
9. Rusko-ukrajinsku granica brižno je kontrolirana kako se ne bi dopustilo pristizanje hrane u gladne rajone.
10. Činjenicu postojanja gladi potvrđivali su svjedoci: visokopozicionirani sovjetski službenici, lokalni aktivisti, inozemni promatrači i sami seljaci. Ipak se svako spominjanje gladi

žestoko kažnjavalo u samoj zemlji; u inozemstvu su sovjetski diplomati dobili instrukcije da opovrgavaju postojanje gladi. Tijekom dugog niza godina tu pojavu nije priznavala službena historija premda su u nekim beletrističkim djelima zapisane aluzije na nju.

Jedino moguće opravdanje za Staljina i njegove suradnike moglo bi biti to da nisu znali za glad. Ali njima je bilo itekako poznato i to da će ukazi iz 1932. izazvati katastrofu, i to da je glad počela, i kolikih je razmjera, i u kojim je rajonima bjesnila. A oni su se nekim čudom poklapali upravo s teritorijima Ukrajine i Kubana gdje se vodila, iz Moskve organizirana, kampanja protiv lokalnog nacionalizma. Dakle, zadatak je vlade bio, ne štedeći sredstava, slomiti duh najnepokornijih, nezadovoljnih kolektivizacijom. A što se same partije tiče, svaka joj je naredna kampanja služila kao dobra prilika za otkrivanje i uklanjanje elemenata nedovoljno discipliniranih, sklonih buržoasko-humanističkim osjećajima.

Tako smo utvrdili neosporne činjenice, a motive koji su do njih doveli leže u glavnom toku ukupne staljinističke politike. Stoga sud historije ne može proglasiti drugu presudu za sovjetski režim – nego kaznenu odgovornost. Štoviše, dugogodišnja šutnja Sovjetskog Saveza o tom pitanju treba ocijeniti kao sudioništvo ili opravdavanje. [...]

EPILOG

Neosporno je da u dijelu Ukrajine koji se našao u sastavu SSSR-a tridesetih godina nacionalna ideja doživjela razorni udarac uz likvidaciju mnoštva svojih pristalica u svim rajonima. Od tog vremena pa sve do danas izgleda da je nacionalni osjećaj snažniji u Zapadnoj Ukrajini nego u Istočnoj, premda široki sloj inteligencije u Kijevu i drugim gradovima predstavlja određeni izuzetak.

No zadnja su desetljeća dala više nego dovoljno primjera za to da posljedice toga udara nisu bile tako presudne kako je to želio Staljin. Ukrajinska nacionalna ideja ostaje dosta snažnom, povrativši mnogo od svoje nekadašnje snage – kako u Ukrajini, tako i među milijunima Ukrajinaca koji sada žive u Kanadi, Sjedinjenim Američkim Državama i drugim zemljama svijeta. [...]

Potpuno je jasno da se terorom protiv seljaštva nisu uspjela postići poboljšanja u poljoprivredi, obećana teorijom. Istodobno je gušenje ukrajinskih težnja za nacionalnom neovisnošću bilo samo privremeno. I to pitanje nije samo lokalnih razmjera – ako se riječ lokalni uopće može upotrebljavati u slučaju nacije koja broji više od pedeset milijuna ljudi. Najbolji predstavnici same Rusije – Andrej Saharov i Aleksandar Solženjicin – inzistiraju na tome da Ukrajina treba dobiti pravo da sama odabere svoju budućnost. Štoviše, problem slobodne Ukrajine jest ili će biti jedno od ključnih moralnih i političkih pitanja za svijet u cjelini.

Razmatranje te budućnosti nije zadatak ove knjige. Zabilježiti i što je moguće prije rasvijetliti događaje odabranog razdoblja – sasvim je dostatna obveza za historičara. Ali sve dok nema mogućnosti ozbiljno istraživati te događaje u zemlji u kojoj su se oni dogodili, oni ne postaju dijelom prošlosti, nego, naprotiv, ostaju vrlo aktualnim pitanjem kojemu treba posvećivati najveću pozornost.

S ukrajinskog preveo Damir Pešorda

KAKO SU NAS IZGLADNIVALI DO SMRTI¹

UKRAJINA JE ŽITOM HRANILA SVIJET...

U vrijeme trypiljske kulture² Ukrajina se smatrala žitnicom Europe. Uostalom, pšenica već tada postaje simbolom našeg naroda, a zauzimajući postepeno sve veći teritorij i prekrivajući protoukrajinsku etničku granicu, pretvara se u “besprekidnu bujicu zlatnog zrna, stvarajući tako pšeničnu zonu Ukrajine” (Zlatopiljskyj S., *Pšenica u povijesti Ukrajine*. – K., 1994. – Str. 5). Ta zlatna bujica, pružajući se pod sinjim nebom, presudno je utjecala na odabir omiljenih boja naših predaka-zemljoradnika: žuto-svijetloplavo. Ta zlatna bujica utjelovljuje drevne ukrajinske običaje, što simboliziraju ritual Badnje večeri: Englezi uzimaju grančicu imele, Nijemci – božićnu jelku, a mi – snop pšenice i kutija³ koja se od nje pravi.

Tripiljci su prvi započeli s izvozom našeg nacionalnog proizvoda – pšenice. Grčki povjesničar Herodot 450. g. pr. Kr. svjedoči o tome, a u kasnijim razdobljima izvoz žita iz Ukrajine širi se sve do Sredozemlja, doseže granice Rimskog Carstva, a potom osvaja i cijelu Europu. U srednjem pak vijeku Ukrajina uistinu postaje žitnicom svjetskoga značenja. Ukrajinsko žito zapravo već tada, kao i u kasnijim razdobljima, osvaja svjetsko tržište. Izvoze ga ne samo u crnomorske, već i u baltičke luke, a zbog tolikog izobilja primjećuje se i tendencija k hiperprodukciji.

Spomenimo tako da je 1771. godine u spisima Očakivske luke zabilježena sljedeća konstatacija: “U Podilju, te u Volinju stoje još uvijek, poput kuća visoki snopovi propale pšenice kojom bi bilo moguće prehraniti cijelu Europu” (cit. iz: Braudel F., *Materijalna civilizacija, ekonomija i kapitalizam*. XV. – XVIII. st. – K., 1995. – T.I. – Str. 82).

Ista slika neizmjernog bogatstva koju nam prikazuje F. Braudel ponavlja se i 1784. godine. Pritom se navode i svjedočenja jednog francuskog zastupnika: “U Ukrajini je pšenica toliko jeftina da velik broj zemljoradnika odbija uzgajati je. Tog je zrna međutim ovdje toliko da ono ne samo što hrani velik dio Turske, već i osigurava izvoz u Španjolsku te Portugal, a preko Marseilla i u Francusku “ (na istom mjestu. – Str. 82).

Zlatno doba naše pšenice uslijedilo je, međutim, tek nešto kasnije. 1803. godine talijanski su zemljoradnici pristanak ruskih brodova natovarenih ukrajinskom pšenicom u talijanske luke doživljeli kao katastrofu. Nešto kasnije, 1813. godine u Francuskom se parlamentu naglašavala opasnost od izvoza ukrajinskog žita (na istom mjestu. – Str. 82).

Međutim, budući da izvoz povećava priljev novčanih sredstava u rusku državnu blagajnu, absolutistička monarhija stvarila je povoljnije uvjete za prodaju ukrajinskog žita u inozemstvu. Tako je, sa ciljem povećanja izvoza žita s juga Ukrajine, carska vlada 1845. godine svim strancima dozvolila slobodan otkup žita i drugih poljoprivrednih proizvoda, čime ih

1 Volodymyr Sergijčuk. *Jak nas moryly golodom 1921-1923, 1932-1933, 1946-1947*. Kijev, 2006.

2 Trypiljska kultura, jedna od arhaičkih kultura na prostoru Ukrajine, doba neolita i eneolita, naziv je dobila od sela Trypillja blizu Kijeva gdje je krajem 19. stoljeća pronađena

3 Kutja, kutija – obredno jelo od žita, sprema se uoči Božića

time je izjednačila s vlastitim državljanima (Semenov A., *Izučenje istoričeskih svedenij o Rosijskoj vnešnej trgovlje i promišlennosti s polovini XVII-go stoletija po 1858 god.* – SPb., 1869. – Č. II. – Str. 236).

Povrh toga, shvaćajući povijesnu ulogu našeg ratarstva, Rusko Carstvo na najrazličitije načine pokušava stimulirati Ukrajinke za preseljenje na još neosvojene ratarske prostore koje potom osvaja te pripaja. Na taj način ukrajinskim rukama iz ukrajinskog zrna ukrajinsko se žito počinje uzgajati i daleko izvan granica cjelovitog etničkog teritorija našeg naroda. Ukrajinske kolonije na sjevernom Kavkazu, u Povolžju, u Zauralju, Turkestanu, Sibiru, na Dalekome istoku postaju zapravo prvobitne ratarske oaze. Počinju hraniti Aziju. A Ukrajinci koji su prešli ocean stvaraju odlične osnove za razvoj ratarstva od Kanade do Argentine. Dakle, već krajem XIX. – početkom XX. stoljeća Ukrajinci u doslovnom smislu riječi žitom hrane cijeli svijet.

Dakako, preseljavajući se na neobrađenu zemlju, naši su djedovi sa sobom uvijek donosili žitne usjeve kako bi ih uzgojili na novome mjestu. Bila to Kanada, ili Daleki istok, kazahstanska stepa, ili dolina Kirgistana. Tako je, primjerice, početkom XX. stoljeća Sahn, inače podrijetlom iz Kijevske oblasti, u Irkutskoj oblasti uspješno kultivirao četiri sorte ozime pšenice. Rasprostranjeno po cijelome svijetu, ukrajinsko ratarstvo počinje utjecati i na politiku. Prodiranje ukrajinskog žita na tržište povlači za sobom vojno-strateške planove Rusije. Tako početkom Prvog svjetskog rata ruski diplomati planove aneksije Konstatinopola nastoje obrazložiti sentencijama poput “završavanja povijesne misije Rusije”, “završetak procesa zauzimanja zemlje” i te slično. Jednako tako u “Reči”, i u “Birževih vedomostjah” kao i drugim novinama ukazuje se na neophodnost kontrole protoka žita u interesu ruske trgovine, a to se u prvom redu odnosi na “pšenicu s juga” (Gurko-Kražyn V. A., *Blyžnyj Vostok i deržavi.* – M, 1924. – Str. 43).

Što je za Rusiju značilo ovisiti o Bosporu i Dardanelu, zorno potvrđuje i sjećanje petrogradske publicistice A. Tyrkove koja je u ožujku 1912. godine, u vrijeme trajanja rata s Italijom, boravila u Istanbulu, gdje je “u Bosporu i na Zlatnom rogu vidjela stotine brodova natovarenih ruskom (ukrajinskom. – V. S.) pšenicom koji su zbog zatvaranja Dardanela bili osuđeni na nepomičnost s katastrofalnim posljedicama” (Tyrkova A., *Staraja Turcyja i mladoturky.* – Petrograd. 1916. – Str. VI – VII).

I iza toga krili su se zacijelo jaki politički lobiji, jer je 1911. godine samo iz krimske luke otpravljeno više od 50 milijuna puda ukrajinskog žita (Centraljnyj deržavnyj arhiv vyščyh organjiv vlady ta upravljinja Ukrajiny – CDAVOVY: F. 1429. – Op. 5. – Dosje 23. – Ark. 4).

Čak i u uvjetima Prvog svjetskog rata koji kao da je crnim krilom preorao ukrajinske zemlje, Ukrajina je nastavila izvoziti žito. Kao što upozorava L. Myhajljiv, “sav značaj sudbine Ukrajine kao najvećeg izvoznika žita za Europu, očitovat će se kada usporedimo sustav opskrbe” tog kontinenta prije i nakon Prvog svjetskog rata.

Žito namjenjeno potrebama Europe prije 1914. godine u količini od 19.491.000 tona dovozilo se:

1) Iz europskih zemalja:	
Ukrajina	17.7 %
Rusija (bez Ukrajine)	8.85

Rumunjska	7.98
Mađarska	7.49
Bugarska	1.8
druge	3.47 %
	47.29 %

2) Iz europskih kolonija:

Kanada	13.2 %
Australija	7.47
Sjeverna Afrika	0.74
Indija	6.9
	28.31 %

3) Iz Amerike:

SAD	14.54 %
Argentina	1.86

(Myhajljiv L., *Ukrajina i žitni budžet Europe* // Ekon. zbornik. – K., 1922. – Str. 151. – 153.).

Antanta, kao i Nijemci i Austrijanci, 1918. godine Ukrajinsku Narodnu Republiku promatrali su samo kroz prizmu zadovoljavanja vlastitih interesa, te u prvom redu, opskrbe sebe samih ukrajinskim žitom. Tako je engleski general Korton de Viar u razgovoru s generalom-poručnikom armije UNR-a Zeljnskym u Varšavi 31. kolovoza 1920. godine smatrao potrebnim izjasniti se izravno i otvoreno: ”Dokaže li Ukrajina da rapolaže žitom i da ga može predati Antanti, ” u tom slučaju” može od nje očekivati pomoć, naglašavam - u tom slučaju. Ta napomena uvjet je za daljnju suradnju i on stoga ponovno savjetuje najskorije moguće ekonomsko povezivanje s Engleskom” (CDAVOBU: F. 3696. – Op. 2. – Dosje. 324. – Ark. 64).

Ukrajinski general na to je odgovorio kako ”pitanje opskrbe žitom stoji izvan svake sumnje, te da su mogućnosti za to velike. Boljševici također nastoje zauzeti Ukrajinu zbog žita, a sada se za tim istim razmišljanjima povodi i general Vrangelj” (na istom mjestu. – Ark. 64).

Da slobodni ukrajinski seljak može proizvesti više žita, to nažalost nisu razumijeli svi na Zapadu. Angažirana na obnavljanju ”jednoy y nedelymoj Rossii” tadašnja takozvana zapadna demokracija nije poduprla mladu ukrajinsku državu koju su, na kraju krajeva, boljševici potopili u krvi.

Ali izgubljena nije bila samo Ukrajinska Narodna Republika. Svijet je izgubio velikog slobodnog proizvođača žita – ukrajinskog seljaka koji u budućnosti više neće moći odlučivati o plodovima svojega truda. Oduzeli su mu čak mogućnost hraniti samoga sebe.

Njega i njegovu djecu počeli su izgladnjivati...

GLAD 1932–1933. GODINE

Prisilni korak boljševičke Moskve koji se tiče uvođenja nove ekonomske politike dao je mogućnost razvitka narodnog gospodarstva, posebice na selu. Podsjetimo da je sjetvena površina 1925. godine u USSR-u već bila dosegla 18,7 milijuna desetina. Ali povratak pri-

vatnog vlasništva, dozvola inozemnih koncesija, te vraćanje na kapitalističko financijsko gospodarstvo sa zajmovima i porezima protivilo se, dakako, boljševičkoj ideologiji. Dakle, kada su se boljševici 1925. godine na XIV. sjednici Partije usmjerili na industrijalizaciju koja se trebala ostvariti na račun sela, zbog čega je i došlo do nerazmjera u cijeni industrijske i poljoprivredne robe, već tada bilo je moguće predvidjeti novu tragediju za Ukrajinu.

Prema izračunu ekonomista, umjetno stvorenom razlikom u cijeni industrijske i poljoprivredne robe sa ciljem zgrtanja novca za razvoj industrije, i to uglavnom u Rusiji, ukrajinsko je seljaštvo godišnje je gubilo 300 milijuna zlatnih predratnih karbovanaca što je činilo 20 karbovanaca po desetini sjetvene površine. Drugim riječima: ako je ukrajinski seljak prije Prvog svjetskog rata neki industrijski proizvod mogao dobiti za 1 pud žita, sada je za njega morao dati čak 4-5 puda žita. (Tryzub. – 1929. – Č. 18. – Str. 4).

Švicarski "Journal de Geneve" (23. veljače 1929. – Č. 55) ovako je komentirao putne bilješke američkog farmera Toma Campbella koji se upoznao s problemima ratarstva u SSSR-u: "Sve dok Ukrajinac vidi da radi "pour le roi de Prusse", za hazjaina-gospodara u Kremlju, sve dok se višak kojeg proizvodi, konficira, ili otkupljuje po cijeni koja ne opravdava toliki trud, sve dok se čak i uspjehu kojeg postiže zavidi, dok ga se zbog povećanja broja stoke za obavljanje gospodarskih poslova seljaka automatski svrstava u klasu takozvanih "kurkulja", - jasno da on ne ide u smjeru razvoja proizvodnje, nema nikakav poticaj, upravo suprotno, sve to oduzima mu svaku mogućnost napretka."

Učinite seljaka slobodnim, stavite ga pod lakši režim...kapitalistički, u kojem je kupac spreman platiti to što uzima, u kojem prodavač ima pravo odrediti vlastitu cijenu, i vidjet ćete veliku promjenu. Tada više neće biti izuzetno loših vremenski prilika, deficita zbog loše žetve, gladi. Silosi u Odesi iznova će se napuniti, i ukrajinsko će žito iznova poteći morskim prolazima do Europe, kao što je to predvidio Campbell. I u Ženevi će radnik kilu žita platiti 25 ili 30 santima, kao i u predratno vrijeme, jer će se sa zanimljivim, u izvješćima Kanade i SAD-a, sa špekulativnim cijenama što ih diktiraju veliki američki žitni "poolsini", sudariti umjerene cijene seljaka iz istočne Europe koji će rado prodati svoj proizvod kako bi zaradili ono, što su im tako dugo otimali" (v. Tryzub. – 1922. – Č. 12. – Str. 18). Međutim, komunistička vlada nije kanila učiniti ukrajinskog seljaka slobodnim. 1928. godine urod je bio izrazito slab, no čak ga je i tada prisilila da prije žetve proda lanjske rezerve po državnim cijenama, što je našeg ratara osudilo na glad. Ali tu je činjenicu vlada USSR-a priznala samo u studenom, izvjestivši o propaloj žetvi u 76 ukrajinskih rajona s ukupno 732.000 seoskih gospodarstava (Proletarska pravda. – 1928. – 13 studenog).

Ukrajinski je seljak počeo protestirati protiv prevelikih žitnih dažbina. Moskva je tada shvatila da će samo ukoliko obespravi seljaka od njega i dalje moći potraživati žito. Treba ga, dakle, zatvoriti u kolhoze gdje će sve biti naše, a ničije zapravo. Vlada je svoje težnje usmjerila na provođenje potpune kolektivizacije. Nije bila zadovoljna, primjerice, stanjem u Ružynskome rajonu Berdyčivskog okruga gdje 1930. godine tek 62 posto seljaka pristupilo kolhozu. Otada tamošnji ured rajkoma partije stavlja si u zadatak do kraja proljetne sjetve obuhvatiti čak 90 posto svih gospodarstava (CDAGOU: F. 1. – Op. 20. – Dosje 3252. – Ark. 125).

Međutim, ukrajinski seljak nije samo verbalno protestirao – krajem 20-ih godina Ukrajinu je potresao val novih ustanaka jer su se ukrajinski zemljoradnici smatrali jedinim pravim gospodarima na svojoj rodnoj grudi, obilato natopljenoj znojem, a nerijetko i vreloom krvlju

predaka koji su njome štitili svoja prava i dostojanstvo.

Razumljivo je da dostojanstvo, koje su slijedeći vlastita uvjerenja i poštujući tradiciju, starija pokoljenja prenijela i na naše seljaštvo u XX. stoljeću, nije odgovaralo nosiocima boljševičke ideologije koja je, skrivajući se iza principa socijalne pravednosti, predstavljala dotad nevideni vid totalitarizma. Kako bi slomili ukrajinskog seljaka, ruski boljševici započeli su s brutalnim represijama u prvom redu najboljih poljoprivrednih gazdinstava čije su gazde svrstavali u grupu takozvanih kurkulja. Upravo njih počeli su prve progoniti jer su odbijali pokoriti se prisilnoj kolektivizaciji koja je značila propast ukrajinskih zemljoradnika.

Tu strašnu inkviziciju boljševici su povjerali najmanje darovitom i osiromašenom dijelu sela koji se uvijek lakomio za tuđim, ne prolivši ni kapi vlastitog znoja. A takvih se ljenčina i pijanica, koji su se pridružili «crvenim svatima» i pod izlikom «razkulačenja» najsavjesnijih seljaka počeli otimati njihovu - teškim višegodišnjim radom stečenu – imovinu, našlo, nažalost, u svakom selu. Recimo samo da je početkom 1931. godine zbog provođenja terora nad pravim zemljoradnicima u samo 112 rajona USSR-a bilo organizirano 248 komisija i 7273 inicijativnih grupa. Kako to izvesti? Od seoskog aktiva kojeg je činio lumpenproletariat nije se zahtijevalo previše pameti – boljševička partija sve je već predvidjela i unaprijed pripremila. Evo kako, primjerice, glasio tekst koji, pripremljen po već gotovoj šabloni, nudi tobože rješenje problema radničkog seljaštva: «Toplo pozdravljamo odluku Partije i sovjetske vlade o likvidaciji kurkulja kao klase.

Od tijela vlasti zahtijevamo da sljedeće kurkulje isele iz rajona (nabrajaju se prezimena), a sav njihov imetak da se preda kolektivu radne zadruge (njen naziv).

Mi, siromasi i prosječni seljaci sela (majura)đ podržavamo tvrdnu i nepokolebljivu liniju partije i Sovjetske vlade u odluci o kolektivizaciji i s današnjim danom svi do jednoga pristupamo radnoj zadruzi. Vršeci volju Komunističke partije i Sovjetske vlade u pogledu transformacije postojećeg sustava gospodarenja selom u socijalistički, pozivamo sva naseljena mjesta...rajona da se, slijedeći naš primjer, ujedine u kolhoz?».

O tome kako se – boljševistički – provodila i kolektivizacija i ubiranje žitnih dažbina, svjedoče upravo dokumenti boljševičke partije. Dodajmo samo da je izvještaja poput ovog iz Pryluckog rajona veoma mnogo. Naposljetku, takozvana kršenja «zakonitosti revolucije» svima su bila poznata jer je vlada naočigled sviju provodila nasilje. Vrhovna prokuratura i Narodni komesarijat USSR-a potvrđuju da se «u razdoblju između 1927. i 1931. godine utrostručio broj zabilježenih slučajeva zločinačkog slamanja zakonitosti revolucije...

Značajniji porast broja kriminalnih djela narušavanja zakonitosti revolucije 1930. godine, kako je to utvrđeno u dosjeima, u značajnoj je mjeri usporediv s realizacijom likvidacije kurkulja kao klase temeljenoj na potpunoj kolektivizaciji” (isto – Dosje 5488. – Ark. 09-91).

Na taj način kampanju boljševičke vlade usmjerenu protiv takozvanih kurkulja imamo razloga promatrati kao isplanirani genocid ukrajinskog zemljoposjednika koji ne samo da je uništio ukrajinsko selo, već je i definitivno otvorio put novom, još strašnijem Gladomoru 1932-1933. godine. Njegov je zadatak bio baciti našeg seljaka na koljena i to ne samo u Ukrajini, nego i na cijelom ukrajinskom etničkom teritoriju – u prvom redu na Kubanu, u Stavropolju, Voronjižynji, Povolžju, Kazahstanu...

Zato se treba složiti s američkim istraživačem Chemeberlainom koji kaže da se Sovjetska

vlada u bezprimjerenim razmjerima služila gladomorom kao sredstvom nacionalne politike kako bi uništila one koji su pružali otpor njezinoj politici” (v. Tryzub. – 1934. – Č. 34).

Izrugivanjem zakonitosti mogu se nazvati djela onih koji su bili pozvani zaštititi prava čovjeka. Upravo oni, ”tijela tužilaštva i pravosuđa” USSR-a, provodeći direktivu boljševičke partije, umjesto da se povode za civiliziranim zakonima, nisu oklijevali ni pred streljanjem gladnih seljaka zbog takozvane pljačke socijalističkog vlasništva.

Tijela pravnog poretka čija je zadaća zaštititi prava i slobodu građana, u USSR-u kada je u pitanju miroljubivo stanovništvo pretvaraju se u kaznena tijela. A ne odgovaraju pred zakonom, već pred boljševičkom partijom koja je putem državnog prevrata uzurpirala vladu. Tako je, primjerice, u izvještaju podnesenom 31. prosinca 1932. godine sekretaru CK KP(b) U Mendelju Hatajeviču o ”sudskoj represiji nad Odeškom oblasti zbog pete petodnevnice” ovog mjeseca, zabilježeno da su u samo 74 posto rajona te gladne regije zbog odbijanja predaje žita u zadanom periodu osuđene 123 osobe, što, kako kažu, ”u prosjeku čini manje od 4-ero osuđenih po rajonu” (CDAGOU: F.1. – Op. 20. – Dosje 5490. – Ark. 177).

U znak protesta, glas protiv nehumanog mučenja gladu pokušali su podići i pojedini komunisti. Jaremenko, voditelj odjela Nosivskog rajonskog komiteta partije u Černjigivskoj oblasti, bio je, primjerice, jedan od njih. Stanislavu Kosiori obratio se i poznati aktivni član boljševičke partije Andrij Ričyckyj, vjerujući da će on uzeti k srcu to što se događa u Uman-skom rajonu, gdje se u svibnju 1932. godine samo u gradu ”svakodnevno pronalazilo po 6–8 trupala. Gladu je u većoj ili manjoj mjeri pogođen cijeli rajon. Značajan dio studenata prekinuo je svoj studij, kvalificirana radna snaga se raspršila – takvo je činjenično stanje za ”Volynjane”. Ono što ja međutim želim reći, ne zasniva se na toj informaciji, već na onome što sam sam vidio u pojedinim selima. Pritome moram naglasiti da seoski rukovodeći aktiv uglavnom nerado govori o teškoj situaciji, da broj smrtnih slučajeva često nastoje prikazati manjim, pozivajući se na uzroke smrti poput starosti pojedinih kurkulja, ili pak odgovaraju sa ”nisam ja liječnik, tko zna od čega je umro” ovaj ili onaj seljak; govore samo o zabilježenim slučajevima, a smrtno slučajeve često ne bilježe” (CDAGOU: F. 1. – Op. 20. – Dosje 5258. – Ark. 79).

Međutim, takvi pokušaji kucanja na vrata kabineta boljševičke vlade u Harkovu nisu davali rezultata, jer su tamo izvještaje ispunjene očajem odlagali u arhive – ”partija je znala što čini...”

Poludjeli od gladi, ukrajinski seljaci naivno su mislili da za njihovu tragediju ne znaju u Kremlju, zbog čega su tamo pisali, gajeći pritom posljednju nadu za spas od strašne smrti. ”Zašto se radnici ujedinjaju, a kolhoznici – ne, - pisao je Staljinu Davydenko iz Znamjanskog rajona. – I kako to da, osobito 1932. godine, konji ugibaju, ljudi sjede i nemaju žita; kad nas iz manastira pitaju za namirnice, mogli bismo reći da je nastupila suša, ali kako, kada se zna da je urod bio dobar. Također, dok su ga zapljenjivali, govorili su kako sovjetska vlast neće dopustiti da kolhoznik strada. Zašto onda kolhoznici sada gladuju, i gladni ne žele raditi, dok rukovoditelji kolhoza zaboravljaju na narod, budući da su, dobro se najevši, zbrinuli vlastite želuce, pa im sada ništa ne fali. Sa čime je povezana nestašica žita? Možda su žito otpremili u rajone zahvaćene sušom, ili pak radnicima našeg Saveza, a možda spremaju ratne rezerve, ili ga izvoze u inozemstvo kako bi se domogli traktora, s kojima sad gladni sjede. I zašto, kad već nemamo, država ne pomogne? Ne govore li kako u Sovjetkom savezu

nitko neće propasti” (isto: F. 1. – Op. 20. – Dosje 5254. – Ark. 4).

Kada je u razdoblju 1932–1933. godine u Ukrajini vlada nestašica žita, boljševička vlada nije zaustavila njegov izvoz: izvezeno je između 1,72 i 1,68 milijuna tona žita. Možemo se stoga složiti s tvrdnjom da se izvoz nije prakticirao samo kako bi se pomoću njega došlo do neophodnih strojeva ili materijala, već i sa ciljem stvaranja dojma u inozemstvu da Sovjetski Savez raspolaže dostatnim zalihama žita. Međutim, tek što je prestala glad, izvoz žita naglo se smanjio – 770 tisuća tona 1934. godine, dakle dvostruko manje.

Staljinu nisu pisali samo otečeni od gladi. Što se tiče samog vrha hijerarhije, on nije gladovao, budući da se osigurao putem tajnih raspodjela zaliha.

Pomno proučavanje dokumenata od kojih se mnogi po prvi puta tiskaju, pomaže nam shvatiti sljedeće: Gladomor je isplaniran u Moskvi, a ukrajinski su boljševici bili poslušni izvršitelji direktive Kremlja. Potpisi onih koje su nam predstavljali kao žrtve staljinizma, stoje na rješenjima o uništenju Ukrajine gladu.

A tko je uložio golem trud kako bi isporuke živežnih namirnica otečenih ukrajinskih seljaka u potpunosti zadovoljavale potrebe Moskve, Lenjingrada, Krima (koji je tada bio u sastavu Rusije), drugih regija SSSR-a, organizirajući u tu svrhu čak i specijalna ”crvena kola”.

Ponuđeni arhivski materijali jasno navode imena tih ”heroja” sustava, ljudi koji u pravilu imaju tek završenu osnovnu školu – Kosior, Petrovskij...

Upravo oni, takozvani vođe, nastojali su prešutjeti svijetu užas gladomora u Ukrajini. Nažalost, bajke o imućnoj Ukrajini za njima su ponavljali i Romen Rolan, Anri Barbus, Bernard Shaw...

Protestirala je samo ukrajinska dijaspora.

Predstavnik vlade UNR-a u egzilu, profesor Oleksandr Šuljgyn, pokazavši strašnu sliku gladi u Ukrajini, obratio se Komisiji za žito, stvorenoj na Londonskoj ekonomskoj konferenciji, sa sljedećom molbom: ”U trenutku kada savjetodavni komitet bude odlučivao o količini žita koju će SSSR izvoziti u inozemstvo, molimo vas da u ime humanosti glasate protiv bilo koje vrste izvoza jestivih proizvoda, a posebice protiv izvoza žita iz SSSR-a. Na to žito pravo imaju oni koji su ga sijali, a koji sada umiru od gladi – seljaci iz Ukrajine i Kubana. Što se pak nas tiče, odlučno protestiramo protiv izvoza kojeg ne možemo klasificirati drugačije nego kao zločin” (Tryzub. – 1933. – Č. 34. – Str. 12).

Sada se napokon pojavila mogućnost objaviti tajne dokumente o izvozu ukrajinskog žita. Oni uistinu potvrđuju svjesnu politiku boljševičke Moskve glede dampinga živežnih namirnica na međunarodnom tržištu, kojemu cilj nije bio samo pribavljanje nove tehnologije i strojeva neobdodnih za industrijalizaciju, naravno na račun našeg žita, već i unošenje kaosa u određivanje pravila igre, te provociranje krize kapitalističke proizvodnje, što je upravo zahvaljujući jeftinoći žita bilo moguće. Kada su, međutim, na Londonskoj ekonomskoj konferenciji zapadne države narodnom komisararu vanjskih poslova SSSR-a Litvinovu pokušale nataknuti nešto o tome, naišle su na otpor”: ako želite prodavati nam svoju robu, kupujte naše jeftino žito.

Otada se svijet oglušio na tragediju Ukrajinaca. ”Neboljševički je svijet u to vrijeme – piše L. Lysenko, - bio gluh, i nije želio, ili, uvučen u zabludu bande međunarodnih probisvijeta i neprijatelja Ukrajine, nije mogao čuti glas cijelog ukrajinskog naroda koji je preklinjao

za pomoć i spas.” (Lysenko L. *Seosko gospodarstvo Ukrajine*. – Izdanje Inozemnog Dijela Organizacije Ukrajskih Nacionalista, 1960. – Str. 109).

I milijuni su umirali. Baš poput Bugara, Grka, Moldavaca, Nijemaca (novčanu pomoć iz Njemačke namjenjenu potonjima boljševistička je vlada po nalogu Lazara Karanoviča iste prisilila dati u fond Međunarodne organizacije proletarijata), Poljaka, Rusa, Čeha, Švedana...

Njima nisu oduzimali samo žito: posebnom odlukom Vijeća Narodnog komesarijata USSR-a donešenom 1. prosinca 1932. godine ukrajinskim je kolhoznicima oduzet čak i krumpir zarađen za trudodan...

Koliko je ukrajinskog naroda progutala naša zemlja u razdoblju između 1932. i 1933. godine? Sada više nitko točno i ne zna. U mome rodnom selu u Žytomyrščyni pokušali su prema sjećanju starih ljudi ustanoviti broj žrtava. Sjećanje, međutim, polako napušta nekolicinu starosjedilaca koji su preživjeli to strašno vrijeme. Unatoč toga, ne smijemo zaboraviti nikoga od onih koje su prisilili umrijeti strašnom smrću...

MOSKVA SE BOJALA ISTINE O GLADI

Kada su poslije Nirnbeškog tribunala glavni nacistički zločinci osuđeni na smrt, Ukrajinac, student Sveučilišta u Innsbrücku, Volodymyr-Jurij Danyljev nadao se da će doći trenutak kada će na isti način suditi i ruskim boljševicima. Jer što se više upoznao s njihovim zločinima nad ukrajinskim narodom, to je jače osjećao potrebu da im se sudi za to što su uništili barem 20 milijuna svjesnih Ukrajinaca, te nastavili provoditi i dalje nasilje nad slobodnim razvojem ukrajinske nacije, istovremeno drsko poričući svoje zločine, te tvrdeći kako se radi o ”izmišljotini ukrajinskih buržujskih nacionalista”.

Pokušaji stvaranja Međunarodnog kaznenog suda koji bi, polazeći od Konvencije UN-a “O sprečavanju i kažnjavanju genocida”, razmatrao zločine Moskve usmjerene protiv ukrajinskog naroda, nisu uspjeli, budući da su na Generalnoj skupštini UN-a njegovi predstavnici zajedno s delegacijom USSR-a spriječili prihvaćanje takvog odluke.

Ukrajinska emigracija se, međutim, nije mogla pomiriti s time, već je pažnju slobodnog svijeta nastavila i dalje usmjeravati na etnocid vlastitog naroda. Tako je 23. ožujka 1973. godine njujorški ogranak Ukrajinskog Kongresnog Komiteta Amerike u središtu grada organizirao demonstracije kojima su podsjetili na žrtve gladomora u Ukrajini 1932–1933. godine. Slične su se manifestacije odvijale posvuda po Zapadu gdje su živjeli Ukrajinci.

Udruga žena za zaštitu četiriju sloboda u Ukrajini te je iste godine Međunarodnom sudu u Den Haagu dala na uvid peticiju kojom se željela obilježiti 40-godišnjica gladi u Ukrajini. Ustvrdjujući nelegitimnost sadašnje vlade Ukrajinske SSR da predstavlja ukrajinski narod, tih 5000 Amerikanaca ukrajinskog podrijetla koji su potpisali peticiju, očitovali su se o tome kako “48-milijunski ukrajinski narod ima pravo da se njegov glas čuje na Međunarodnom sudu”, zbog čega mole “da se razmotri njihov zahtjev, te se poduzmu potrebne mjere kako bi se svjetska javnost i Ujedinjeni narodi upoznali s činjenicama sadržanim u peticiji...” (CDAGOU: F. 1. – Op. 25. – Dosje 920. – Ark. 97, 98).

Ta akcija, međutim, nije dala željenog rezultata. Naprotiv, vezano uz problem Gladomora, Moskva je i dalje nastojala izokrenuti istinu. To je bilo osobito vidljivo uoči obilježava-

nja 50-godišnjice velike tragedije koju je 1983. godine organizirala ukrajinska emigracija. Već u ožujku te godine veleposlanik SSSR-a u Kanadi, Oleksandr Jakovljevič, u svojim je analitičkim bilješkama “Neka razmišljanja vezana uz reklamiranje fotografija USSR-a na Međunarodnoj Izložbi «Čovjek i svijet» postavljenoj u Kanadi iznio da su se “kao nadopuna provokativnoj kampanji “za zaštitu nacionalnih prava “ Ukrajine i “ljudskih prava” u USSR-u (prije svega prava takozvanih “ukrajinskih političkih zatvorenika, “ukrajinske helsinške grupe”, “ukrajinske katakombne crkve”) ukrajinski nacionalistički vođe u danom trenutku aktivno uključili u američke akcije miniranja vezano uz 50. obljetnicu takozvanog “umjetnog Gladomora u Ukrajini”. Kako bi pažnju kanadske javnosti svrnulo na takozvani “umjetni gladomor u Ukrajini 1932. – 1933. godine upravni vrh KUK-a tim je povodom donio posebnu odluku prema kojoj uskoro namjerava objaviti, te po zemlji proširiti “dokumentarni” film, brošuru kao i ostale falsifikate na spomenutu temu, objaviti odgovarajući materijal u kanadskoj štampi, od federalnih i gradskih organa vlasti iskamčiti priznavanje antisovjetskih rezolucija, organizirati glasne emigrantske tribine u velikim gradovima” (na istom mjestu. – Dosje. 2603. – Ark. 19).

O. Jakovljevič predložio je i cijeli niz konkretnih mjera sa ciljem “neutralizacije neprijateljskih i ideoloških akcija ukrajinskih buržujskih nacionalista” (na istom mjestu. – Ark. 20 – 22).

Pored toga ured moskovske Novinske agencije u Kanadi je već je u travnju 1983. godine objavio posebno izdanje u kojem osporava činjenicu gladi u Ukrajini. Taj je očiti falsifikat poslan svim velikim novinama u Kanadi, na tv i radio-postaje, na sveučilišta, kao i članovima parlamenta, te poznatim političkim i javnim osobama (na istom mjestu. – Dosje. 2719.-Ark. 21).

Veleposlanstvo SSSR-a u Kanadi 5. srpnja 1983. godine javno je protestiralo protiv namjere Komiteta Ukrajinaca Kanade u Edmontonu da na središnjem trgu postave spomenik žrtvama Gladomora u Ukrajini. Od kanadskih je vlasti zahtijevalo uporabu svih raspoloživih sredstava kako bi se to spriječilo (na istom mjestu. – Dosje 2603. – Ark. 44).

Godine 1983. u okolnostima u kojima SSSR i dalje uporno poriče istinu o gladomoru, odnoseći se posrpdno prema uspomeni na nevine žrtva, Volodymyr –Jurij Danylčiv zaključuje da su ukrajinski emigranti već zauzeli odgovarajući stav u državama u kojima žive te je stoga stvaranje Međunarodnog tribunala za procesuiranje zločina gladomora u Ukrajini 1932-1933. godine sljedeći logični korak.

Zapitao se, ne pomažemo li i mi moskovskim zločincima prikriti njihov zločin. Napokon, svaki zločinac u procesu planiranja svog kriminalnog djela posebnu pažnju posvećuje prikrivanju zločina i zatiranju tragova tog zločinačkog djela.

Prema mišljenju V. J. Danylčiva, moskovski zločinci u planiranju masovnog uništenja ukrajinskog naroda 1933. godine dugo su razmišljali o tome, kojim oruđem okončati taj strašni zločin. Za instrument izvršenja tog čina odabrali su glad. „Glad – mislili su, - može nastati zbog suše, poplave ili pošasti. I kada ljudi stanu umirati od gladi, za to nikome ne pripisuju krivnju, već zaključuju da se radi o prirodnoj katastrofi. Neće, dakle, biti teško prikriti u inozemstvu čin genocida nad ukrajinskim narodom. Stranim dopisnicima neće moći dozvoliti da žive na području Ukrajine, uz iznimku onih koji će blagonaklono o nama izvještavati. A unutar zemlje? I tu se sve može prikriti. Kako ne bi bilo svjedoka među in-

teligencijom, ukrajinsku inteligenciju treba u potpunosti uništiti. S nepismenom seljačkom i radničkom masom lako ćemo izići na kraj, nju je lako zavarati. Reći ćemo da joj gradimo raj na zemlji, a sve one koji nam stanu na put - ubijamo. Nepismena će masa, zasigurno, povjerovati u to, posebice ako se poslužimo saznanjima iz područja psihoanalize, i nahuškamo ih na bogataše.“

Smatram, piše dalje V. J. Danylživ, da je zločin moskovskih ubojica ukrajinskog naroda 1933. godine bio izrazito težak, jer pored toga što je sam zločin detaljno isplaniran, sve do u najmanju potankost, njegovo prikrivanje isplanirano je s još većom revnošću. Prijevare kojima su se služili, uključujući i onu primanja premijera Francuske u Harkovu, stvari su svima dobro poznate.

«To je upravo ono s čime su, planirajući svoj zločin, računali moskovski zločinci. Na žalost, mi im često nesvjesno pomažemo u prikrivanju njihova zločina, baš kako su to i zamislili (predvidjeli? očekivali?).

Smatram da je prikazivanje genocida nad ukrajinskim narodom kojeg su počinili moskovski zločinci, posebice zločina iz 1933. godine, vrlo važna stvar, posebno kada se radi o širenju glasa o njemu među inozemcima. Jer stav prema moskovskim zločincima (i našoj oslobodilačkoj borbi?) zauzet će ovisno o tome koliko će dobro biti informirani o svemu».

Upravo zbog toga u pismu predsjedniku i članovima Sekretarijata SKSU 17. listopada 1983. godine poziva na stvaranje zasebnog Međunarodnog suda za saslušanje svjedoka i razmatranje optužaba protiv moskovske vlade za genocid milijuna Ukrajinaca između 1932. i 1933. godine. Mene, ukrajinskog građanina, napisao je V.J. Danylživ, „uznemiruje pomisao, da i sljedeći, IV. Kongres SKSU, neće donijeti odgovarajuću odluku u pogledu već spomenute stvari.

Brine me što se može dogoditi da naše duhovništvo na veliku manifestaciju u „Maple Leaf Gardens“ u Toronto pošalje parastos koji će na kongresu uistinu progovoriti o gladi ili izgladnjivanju, ali da će sve zatim na tome i ostati. Moskovski zločinci obradovat će se što ni ovoga puta nismo uspjeli razotkriti svijetu njihov strašan zločin protiv ukrajinskog naroda. Moći će i dalje nekažnjen činiti zločine ne samo u Ukrajini, već i u drugim zemljama koje su okupirali, naričući istovremeno besramno kako su upravo oni ti koji „svim ugnjetavanima i bijednima pružaju ruku“.

Mnogo članova Sekretarijata podržalo je ideju V. J. Danyljiva, nazivajući taj projekt izrazito značajnim. Međutim, među kolegama advokatima govorilo se kako njegove planove „nije moguće realizirati: gdje pronaći uvažene svjetske pravnike koji bi služili tom tribunalu, - nitko od njih neće pristati, jer bi to mogli smatrati provokacijom, ili pustolovinom protiv Sovjetskog Saveza.

Uistinu, Sovjetskog Saveza tada su se još bojali zbog čega su neki pravnici, posebno Ukrajinci među njima, bili, primjerice, spremni boriti se za prava crnaca u Africi, no dići glas protiv Moskve...

Ništa manje važno nije bilo ni pitanje troškova za provođenje Međunarodnog tribunala. Otkuda uzeti milijune dolara?

Unatoč navedenim sumnjama, Vladimir-Jurij Danylživ na IV. Kongresu SKSU u prosincu 1983. godine predložio je rezoluciju „o stvaranju zasebne komisije za formiranje zasebnog međunarodnog tribunala s ciljem razmatranja zločina gladomora te svih drugih zločina

protiv ukrajinskog naroda u Ukrajini“.

Taj prijedlog podržao je i delegat ukrajinske dijaspore u Francuskoj, Kyrilo Mytrovyč, nakon čega ga je prihvatila Rezolucijska komisija i cijeli Kongres. O toj odluci počeli su govoriti svi slobodni Ukrajinci.

Sukladno s rezolucijom Kongresa SKSU u travnju 1984. godine njegovo predsjedništvo imenovalo je Komisiju za predmet Zasebnog Međunarodnog Tribunala kojem je na čelu bio Ignatij Bilynskij iz New-Yorka.

Kako bi izradili odgovarajuća pravila rada Međunarodnog tribunala, V.J. Danyljiv posavjetovao se s poznatim advokatima poput Ivana Sopinka, Pavla Čumaka, Stefana Rosoha, a za rukom mu je pošlo doći na audijenciju i ministru pravosuđa Kanade, Billu Crosbyju koji je advokata-Ukrajinca pažljivo saslušao, rekavši kako pozdravlja projekt te da je spreman i pomoći.

Moskva je, dakako, napravila sve, kako bi spriječila širenje istine o genocidu nad ukrajinskim narodom u vrijeme gladomora. Međutim, shvaćajući da u novonastaloj situaciji neće moći zataškati istinu, zamjenik šefa ureda APN u Kanadi, A. Podakin, počeo je postavljati pitanja na tu temu, samo kako bi odgovarajuće kontrapropagandne materijale pripremili u Kijevu, a pronašao je, između ostalog, u USSR-u i ljude koji su spremni prisjetiti se „borbe sa sušom na početku XX-og stoljeća u Ukrajini te drugim rajonima SSSR-a (na istom mjestu. – Ark.25.).

Isti je novinar također predložio „započeti pripremu inkriminirajućih materijala o novom predsjedniku SKSU, Petru Savarynu“, navodno bi se, „uz pomoć odjela APN-a u Kijevu, u selu Zubec, gdje se Savaryn rodio, moglo pronaći nekoga tko ga pamti kao izdajnika i esesovca. Takvom materijalu može se dodati samostalna reportaža sa sjećanjima svjedoka na kaznene akcije divizije SS-a „Galicija“.

Iskoristiti možemo i činjenicu da je Savaryn dekan Sveučilišta Alberta. Sovjetski akademski krugovi mogli bi izraziti svoje čuđenje nad time, što bivši esesovac vodi „hram znanosti“ (isti – Ark. 26).

Pravedno bi bilo pak reći i to da voditelji odjela CK KP Ukrajine A. Merkulov i L. Kravčuk u ožujku 1984. godine nisu podržali spomenute prijedloge Podakina, izjavivši u zajedničkom izvještaju tajniku CK KP Ukrajine O. Kapti doslovno sljedeće: „Zbog toga što nam se čini besmislenim ulaziti u otvorenu polemiku o tome, smatramo da pripremljeni materijali Ukrajinskog odjela APN nisu svrsishodan odgovor na antisovjetski nastup kanadskih buržujskih i buržujsko-nacionalističkih novina. Polazimo pritom od stajališta, kojeg je u veljači 1983. godine zauzeo Politbiro CK KP Ukrajine, a koji ukrajinskom odjelu APN u Kanadi preporuča da svojim materijalima nastavi propagandu agrarne politike KPSS-a i dosadašnjeg iskustva partije u ostvarivanju lenjinskog kooperativnog plana, ostvarivanju programa živežnih namirnica, dostignuća seoskog gospodarstva Sovjetske Ukrajine i reformi sela koje su bile moguće zahvaljujući pobjedi kolhoznog sustava“ (isti – Ark. 27).

Međutim, voditelji triju kijevskih znanstvenih institucija povijesnog profila dovršili su početkom 1984. godine poseban izvještaj „O problemu živežnih namirnica početkom 30-ih godina i izmišljotini buržujске propagande“, u kojem su pokušali izvesti zaključak da tobožnje akcije ukrajinske dijaspore, povezane s obilježavanjem 50-godišnjice lažnog gladomora u Ukrajini, kojeg su podržale vlasti mnogih zemalja svijeta, „treba razmatrati u

kontekstu „križarskih ratova“ protiv komunizma u režiji američkog imperijalizma, kojemu je cilj realizacija socijalnog revanša globalnih razmjera, stjecanje vojne prevlasti nad socijalizmom, potkopavanje nacionalno-oslobodilačkog pokreta, pretvaranje ideologijske borbe u „psihološki rat“ (isti – Dosje 2719. – Ark. 3).

Konkretizirajući svoje izmišljotine, komunistički autori nadalje tvrde kako je „stvarni cilj razmjerno velike diverzivno-propagandne kampanje imperijalističke reakcije povodom takozvane „gladi“ 1932.–1933. godine, te prava cijena ciničnog moraliziranja predsjednika Reagana, kongresmena iz njegove okoline te drugih glasnika imperijalističke propagande oko mitskih „žrtava boljševizma“, i više no očit. Kao prvo, pokušaj da se „oslabi“ socijalistički poredak, da se baci sjena na povijesna dostignuća SSSR-a, da se posvade socijalističke nacije, te da se radnička klasa i kolhozno seljaštvo naše države pretpostave jedno drugome. Kao drugo, pokušaj da se trudbenike SAD-a odvuče od iznimno složenih, političkih, socijalnih i nacionalnih problema koji u doslovnom smislu te riječi potresaju američko društvo...“ (isti – Ark. 17).

Kao jedan od primjera sličnih „problema“ SAD-a dalje se bez ijednog konkretnog dokaza navodi: „Ako i govorimo o gladi koju bi predsjednik SAD-a tako silno želio pronaći u Sovjetskom savezu, makar i 50 godina kasnije, ona je danas najveći problem Amerike... broj gladnih u SAD-u u vrijeme upravljanje predsjednika Reagana povećao se uistinu do „astronomskih razmjera“, „glad je postala najproširenijim i najpodmuklijim problemom“ američkih gradova. U posljednje dvije-tri godine, prema procjenama pojedinih gradonačelnika, broj ljudi koji su stajali u dugačkim redovima za besplatnu juhu, narastao je u cijeloj državi gotovo pet puta“ (isti – Ark. 17, 18).

Trećeg prosinca 1984. godine savjetnik veleposlanika SSSR-a u Kanadi, A. Makarov, sastao se s voditeljem sektora SSSR-a Ministarstva vanjskih poslova Kanade, R. Helpinom, i zatražio od kanadskih vlasti da poduzmu „konkretnu mjere kako bi zaustavili antisovjetsku provokativnu kampanju povodom takozvane „gladi“, prekinuli neprijateljsku djelatnost ukrajinskih emigrantskih centara i pozvali na odgovornost pred zakonom vojne zločince koji su počinili zlodjela na privremeno okupiranom teritoriju SSSR-a“ (isti – Dosje 2889. – Ark. 106).

Moskva je kanadskim komunistima povjerila zadatak pripremiti kontrapropagandni materijal pod naslovom „Prijevvara, glad i ukrajinski fašizam“. Odazvavši se na taj opus, voditelji triju kijevskih instituta pohvalno su ga ocijenili, izjavivši kako se „dostojanstvo rukopisa sastoji u tome što je u njemu, pored osude popularne propagandne štampe, pokazana i neodrživost ideje takozvanog akademskog „ukrajinoznavstva“ utjelovljene u osobama njenih najpoznatijih predstavnika R. Conquesta, J. Macea, O. Voropaja koji „empirički“ materijal crpe iz sumnjivih izvora. Utvrđeno je da je većina suvremenih falsifikata na tu temu tek prepjev izmišljotina američke profašističke propagande koje stoje na vrlo klimavim nogama. Tu, prije svega, spadaju izdanja Hersta sredinom 30-ih godina“ (na istom mjestu. – Dosje 2859. – Ark. 122).

Recenzenti iz Kijeva složili su se s kanadskima da je u knjizi uvjerljivo pokazano kako su „autori antisovjetskih izmišljotina i insinucija najvećim dijelom „kriminalni zločinci“, fašistički sluge, renegati (isti – Ark. 122).

Recenzenti nisu samo tražili da se promijeni naslov knjige, budući da, kako oni tvrde,

„ukrajinskog fašizma kao takvog nije bilo“, već su i sugerirali da bi „uzimajući specifičnost izdanja u obzir, a ne ugrožavajući pritom njegov sadržaj, bilo poželjno izbaciti neka od upućivanja na publikacije sovjetskih autora K. Dmytruca (str. 57. i 154)... Također, očigledno, nema potrebe za česta citiranja V. Styrkula“ (isti – Ark. 124).

Nakon konzultacija s najboljim ukrajinskim pravnicima i politolozima 26. ožujka 1986. godine V. J. Danylživ predaje Predsjedništvu SKSU svoj prijedlog za djelovanje buduće Komisije Tribunala. U tome je dokumentu detaljno naveo sve neophodne preduvjete za stvaranje tog organa, pozivajući se na norme međunarodnog prava te Konvencije Ujedinjenih naroda o Sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida, koja je u prosincu 1948. godine stupila na snagu, nakon što ju je ratificirao potreban broj država-članica UN-a, među kojima i SSSR.

Budući da je ta konvencija pretpostavljala istragu međunarodnog kaznenog suda zbog zločina genocida, Predsjedništvo Svjetskog kongresa slobodnih Ukrajinaca koji je predstavljao Ukrajince Kanade, SAD-a, Europe, Južne Amerike i Australije, izradilo je Osnovna pravila međunarodnog suda.

Bili smo, pisao je V. J. Danylživ, svjesni toga da sa s ograničenim resursima stupamo na svjetsku scenu boreći se protiv jedne od najmoćnijih vojnih sila. Ali istovremeno znali smo da je moralna snaga na našoj strani, jer je ta vojna sila stvorena na prijeviri, njena se vladavina oslanjala na laži, samovolji i razornim orgijama krvi i pokolja.

O tome također jasno govori i apel Volodymyra-Jurija Danylživova upućen ukrajinskim građanima u slobodnom svijetu u kojem moli za pomoć pri organizaciji Međunarodnog tribunala za krivce genocida nad Ukrajinacima 1932. – 1933. godine: „Zato što međunarodna konvencija UN-a iz 1948. godine *O sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida* pruža mogućnost suditi zločincima;

Zato što se ukrajinski narod u domovini ne može sam braniti, jer i samo ukazivanje ne postojanje njegovih boljih sinova i kćeri završava tako što ih moskovski KGB uništava.

Zato što SKSU smatra svojom obvezom stati u obranu pokorenog ukrajinskog naroda...

Zato što ćemo moskovske imperijaliste pozvati na međunarodni sud zbog zločina genocida i zločina protiv čovječnosti.

Nakon usklađivanja statuta i procedure rada, Međunarodna komisija odredila je prvo saslušanje za svibanj 1988. godine. U Brüsselu 23. svibnja 1988. godine profesor Džekob Sundberg svečano je otvorio prvo zasjedanje, naglasivši pritom povijesni značaj rada Međunarodne komisije na razotkrivanju tragedije gladomora u Ukrajini, njegova uzroka te posljedica za naš narod kao i utvrđivanje odgovornosti za taj zločin pred svjetskom zajednicom. Svijet je dugo šutio o toj gladi, naglasio je profesor Sundberg, ali u posljednje vrijeme pojavljuju se na zapadu posebne knjige i članci s istom problematikom zbog čega je čak i Sovjetski savez prisiljen progovoriti o tome.

Sjednice Međunarodne komisije u potpunosti su opravdale uloženi entuzijazam i dosljedan rad njezinih organizatora, budući da je ona razmatrala Gladomor u Ukrajini u okvirima postavljenim normama međunarodnog prava, što je trebalo dati pravne temelje za suđenje odgovornima za organizaciju tog zločina. To je, dakako, i Moskva jako dobro znala, te je stoga tamo započela s akcijama kojima bi diskriminirala Međunarodnu komisiju i Ukrajince koju su podržavali njen rad.

Peticijama kijevskih znanstvenika Moskva je pokušala vršiti utjecaj na Predsjedavajućeg Međunarodne komisije, profesora Jacoba Sundberga, zbog istrage o gladi 1932–1933. godine u Ukrajini. 14. listopada 1988. godine četvero je pravnika i povjesničara iz Akademije znanosti USSR-a na njegovu adresu uputilo protest u kojem posebno ističu da „istragu koju provodi komisija teško da je moguće shvatiti samo kao pravni akt. Ona prije svega ima politički karakter i znak je sudjelovanja u ideološkoj akciji s unaprijed određenim ciljevima. Takvi postupci nespojivi su s principima objektivne istrage i teško da mogu rasvijetliti istinu. Zbog toga izazivaju sumnju i protest“.

Ali već je nastupilo takvo vrijeme da slične peticije nisu imale nikakva utjecaja i 31. listopada 1988. godine u New Yorku u hotelu „United Nations Plaza“, koji se nalazio upravo nasuprot misije UN-a, Pripremna komisija SKSU organizirala je još jednu sjednicu Međunarodne komisije koja je provedena uz pridržavanje procedure međunarodnog kaznenog prava.

A dokument Komisije koji je objavljen ubrzo nakon toga potvrdio je zaključke slobodnih pravnika iz cijeloga svijeta „da je od kolovoza-rujna 1932. do srpnja 1933. godine u Ukrajini vladala glad. Glede broja žrtava gladi, Komisiji je bilo teško odlučiti se za jednu od mnogih ocjena stručnjaka, no naposljetku je zaključeno kako je broj žrtava gladi u Ukrajini iznosio minimalno 4,5 milijuna. Tom broju potrebno je dodati tri milijuna žrtava gladi izvan Ukrajine, od kojih po milijun za regije Kazahstana, Donje Volge i Sjevernog Kavkaza. Na taj način Komisija je došla do zaključka da je glad 1932–1933. godine odnijela ukupno 7,5 milijuna života.

Komisija se većinski složila s time da odgovornost za glad sasvim sigurno snosi vlada Sovjetskog saveza, te da nema nikakve sumnje kako je nastanak i širenje gladi posljedica mjera koje je vlada poduzela.

I neovisno o ulozi koju su gradske vlasti imale u provedbi tih mjera, za većinu u Komisiji bilo je „očito da zapravo svu odgovornost za to snosi središnja vlast“.

Do takvog su zaključka došli bolji pravnici iz cijeloga svijeta.

A mi nemamo pravo zaboraviti da su ukrajinske zemljoradnike uz prešutni pristanak demokratskog Zapada svjesno ubijali glađu.

U protivnom nema oprost.

S ukrajinskog prevela Petra Golubić

USMENA POVIJEST GLADOMORA¹

Strana i domaća historiografija istraživanja Gladomora 1932-1933. godine u Ukrajini broji dosad već puno radova. Objavljeno je puno službenih dokumenata koji razotkrivaju ciljanu, usmjerenu politiku boljševika prema uništavanju ukrajinskog naroda.

Prihvatanjem Zakona Ukrajine «O Gladomoru 1932– 1933. godine u Ukrajini» pojavila se veća mogućnost šire prenijeti objektivnu informaciju o tragediji ukrajinskog naroda, pokazati razmjere zla počinjenog nad Ukrajincima, kako bi razumjeli mehanizme, uzroke i posljedice Gladomora. Ipak, među Ukrajincima se još uvijek pojavljuju pojedinci koji vjeruju u sovjetski postulat o «poteškoćama s namirnicama» toga vremena i neophodnost oduzimanja kruha seljacima radi industrijalizacije SSSR-a. To mnogi još ni danas ne mogu pojmiti, kako se to moglo dogoditi da u tako povoljnim klimatskim uvjetima, u mirno doba umru od gladi milijuni ljudi, koji su znali obrađivati zemlju i praviti kruh. Čak i tada je Sovjetski Savez prodavao žito u inozemstvo.

Suvremena istraživanja o Gladomoru 1932-1933. godine u Ukrajini, sistematskog su karaktera. Spajanje cjelina različitih izvora potpuno očigledno stvorilo je pred nama užasnu i istinitu sliku uništavanja miroljubivih ljudi. To potiče na pravnu ocjenu tragedije i obnavljanje povijesne pravednosti, na neophodnost iskazivanja počasti milijunima nevinih žrtava – Ukrajinaca, za vrijeme genocida 1932–1933. godine.

Između dokumentiranih iskaza različitih tipova ističe se prilično cijenjen izvor usmene predaje. Opisujući životna iskustva svakog konkretnog čovjeka, svjedoka tragedije, može se, ne samo pokazati pravo mjerilo ljudske nesreće, nego i potvrditi ili proširiti službenu dokumentacijsku bazu istraživanja. Subjektivni je moment sigurno prisutan u usmenim iskazima, ljudi mogu iz ovih ili onih razloga preuveličavati neki trenutak svojih patnji, postupke svojih rođaka ili susjeda. Jednako tako je i u drugim izvorima prisutan subjektivan pristup urednika službenih dokumenata.

Američko ukrajinski istraživač Gladomora 1932–1933. godine u Ukrajini James E. Mace, jedan je od prvih, koji je u proučavanju te teme primijenio je metodu usmene predaje (1984. g.), napisao je sljedeće: «U projektu usmene predaje ja sam si postavio za cilj interpretirati svakog svjedoka kao jedinstveni povijesni izvor velike količine informacija, koji bi omogućio budućim istraživačima ocijeniti svako svjedočanstvo prema svojem sudu, slično kao da istražuju memoare neke poznate povijesne ličnosti.

U svakom slučaju, više od deset detaljnih intervjuja koje je snimio Leonid (Leonid Heretz – asistent Harvardskog sveučilišta, koji je napravio intervju sa svjedocima izglednijanja - A. A. *), omogućili su nam osjetiti to razdoblje.»¹ Jednako tako, izvor usmene predaje, kao nijedan drugi službeni dokument, pruža mogućnost osjetiti, gotovo vidjeti očima očevidaca, užase smrti uzrokovane glađu. J. Mace zajedno s Leonidom Heretzom, Sue Ellen Weber i ostalim pomoćnicima predstavili su Kongresu SAD izvještaj Komisije (djelovala od 1986. godine pod vodstvom J. Macea-A.A*), koja je sakupila više od 200 svjedočanstava u izvornom govoru. Krajem 1990. godine u Washingtonu tiskana su tri toma usmenih svjedočanstava

¹ Iz knjige *Rozsekrečena pamjatj*. Kijev, 2007.

va o Gladomoru 1932-1933. godine, koji su ukupno imali 1734 stranice teksta. Ako bismo usporedili ta svjedočanstva s tisućama usmenih predaja sakupljenih u Ukrajini, vidljivo je da se ona podudaraju u osnovnim parametrima i pružaju dosta jasnu sliku planiranog zločina boljševika prema ukrajinskim seljacima, proizvođačima kruha, te uvjeravaju u istinitost izvora, jer tisuće ljudi nikako se nisu mogli međusobno dogovoriti, kako bi tvrdili jedno: uzeli su im sve do zrna, do zadnje bobice, do odjeće, stolnjaka, ručnika, nisu ih puštali iz sela do gradova, kako bi razmijenili posljednje stvari za hranu, istrebljivali su mačke i pse, kako ljudi ne bi mogli izdržati.

Jedan od prvih ukrajinskih emigranata – svjedoka tih tragičnih događaja – bio je Dmytro Solovej, koji je počeo pisati o genocidu nad Ukrajincima 1932-1933. godine. On se rodio 1888. godine u selu Sribnom, Prylucke općine, Poltavske županije (današnja Černigivska oblast). Još 1952. godine D. Solovej izdao je u SAD-u svoju knjigu *Putovima golgote. Istrebljivanje u Ukrajini milijuna ljudi terorom i umjetnom glađu od 1929-1933. godine*. Tek su sada ta dokumentirana sjećanja izašla na svjetlo u Ukrajini zahvaljujući znanstvenicima Juriju Šapovalu i Oleksandru Jurenku.

Autor, koji je u vrijeme Gladomora bio odrasla osoba, dokumentarno je opisao okolnosti izgladnjivanja na selu, zabilježio je prezimena ljudi koji su mučenički masovno umirali. I prikladno primjećuju urednici izdanja, naglašujući: « Dakle, nezadrživim tokom vremena svjedočanstva očevidaca te totalne tragedije sve više pridonose sve većoj težini i ta su svjedočanstva nezamjenjiva. Tim više, bez njihove specifične komponente – refleksije i subjektivnih ocjena malo je vjerojatno da bi se uopće moglo doći do više-manje nepristranog viđenja tih događaja».

Već spomenuti istraživač J. Mace pomagao je u osamdesetim godinama 20. stoljeća na Harvardu engleskom povjesničaru Robertu Conquestu, koji je 1986. godine u Oxfordu izdao knjigu *Žalosna žetva: sovjetska kolektivizacija i teror izgladnjivanjem*, koja je izazvala jake dojmove kod poštenih ljudi. Na ukrajinskom jeziku ona je najprije izašla u Ukrajini 1993. godine, sada u novijem prijevodu knjige pod nazivom *Žalosna žetva. Sovjetska kolektivizacija i Gladomor*» (Luck, 2007. 454 str.). R. Conquest je također, pored drugih dokumenata, veliko značenje pridavao usmenoj predaji. On je pisao: «Najcjenjenije je u tim sjećanjima – osobito ako dolaze od samih seljaka – njihova neukrašenost, objektivnost i odgovornost prema stvarnim činjenicama. Zato zaslužuju potpuno povjerenje... Sada se može sa zadovoljstvom konstatirati: ta čvrsta svjedočanstva povijesne istine koju su tako dugo ignorirali ili ogovarali, na kraju su u potpunosti potvrđena i priznata».

Skupljanja svjedočanstava o Gladomoru 1932-1933. godine u Ukrajini najprije su se prihvatili novinari. Od srpnja 1988. godine na sjednici Društva književnika Ukrajine bilo je odlučeno urediti dokumentirane iskaze pod nazivom: «Godina33.: izgladnjivanje. Narodna knjiga-memorijal». Tog su se teškog posla primili književnik Volodymyr Manjak i njegova supruga, novinarka Lidija Kovalenko. Tih je dvoje ljudi napravilo pravi podvig, prikupivši šest tisuća usmenih iskaza. Objavili su samo tisuću od njih, s posvetom «U spomen na milijune ukrajinskih seljaka koji su umrli mučeničkom smrću od izgladnjivanja, naredenog staljinističkim totalitarizmom 1932-1933. godine, u spomen na tisuće ukrajinskih sela, gospodarstava, koja su iščezla s lica zemlje nakon najveće tragedije 20. stoljeća».

U današnje su vrijeme izdane zbirke, brošure, monografije o Gladomoru gotovo u svakoj

oblasti i regiji Ukrajine koje su preživjele ta teška vremena. Putem Organizacije istraživača Gladomora u Ukrajini, članova Ukrajinskog republičkog povijesno-prosvjetnog društva «Memorijal», znanstvenika Instituta povijesti Ukrajine NAN Ukrajine, studenata Nacionalnog sveučilišta «Kijevo-Mogiljanska akademija», zajednica organizacija gradova, mnogih učilišta Ukrajine sakupljeno je jako puno iskaza ljudi – očevidaca tragedije.

Na temelju usmenih iskaza i arhivskih dokumenata istraživači, posebno iz Harkova, tvrde da na teritoriju samo Harkovske oblasti 1932-1933. godine umro svaki treći stanovnik sela. Direktni gubici stanovništva od izgladnjivanja samo u jednoj oblasti dosežu najmanje 1,5 milijun ljudi. Glavni dio umrlih činili su kolhoznici (članovi kolektivnog gospodarstva). Knjigu «Prijestolnica očaja», u kojoj se iznose užasna sjećanja mučeničkih stradanja ljudi, djece, ne može se čitati bez boli i suza. «Prva su odlazila iz života, ne izdržavši torturu izgladnjivanjem, mala djeca. U mnogim obiteljima ona su gasnula jedno za drugim, a nekad i svi zajedno... U područnom centru u Bogoduhu tijekom jednog mjeseca umrlo je troje djece Maksyma Kovalja. U obitelji Evmena Bondarenka nezaustavljiva smrt uzela je u veljači petogodišnju Tanju, u travnju desetogodišnjeg Fedora, u svibnju, odjednom, dvoje posljednje djece: šestogodišnjeg Kostju i osmogodišnju Marijku. Tijekom travnja i svibnja izgubio je svoje četvero djece Panas Kovalj (najmlađem djetetu je bilo šest mjeseci, najstarijem osam godina)».

Te usmene iskaze potvrđuju i dokumenti koji su priloženi u ovom zborniku, posebno pismo načelnika Harkovskog oblasnog odjela DPU Z. Kanceljersona voditelju DPU USRR V. Balickom o širenju gladi, od 5. lipnja 1933. godine. Isto tako, imamo podatke u službenim dokumentima o slanju na ukrajinsko selo aktivista iz Rusije. Jedna od tih aktivistica koju su poslali u Ukrajinu za osnaživanje kolhoza, kasnije je prepričavala: « Topio se snijeg – i ljudi su počeli otjecati, lica su im natekla, noge kao jastuci, u truhu voda. A seoska djeca! ... Sva jednaka, glave kao malo teže zrno, vratovi tanki kao u roda, na rukama i nogama se vidi svaka kost pod kožom, cijeli kostur kao da je kožom, kao žutom gazom, presvučen. A mala lica u djece postarana, izmučena, kao da su ta djeca već po sedamdeset godina na svijetu proživjela. A oči, Bože!...

... Pošao je po selu cijeli val umiranja. Prvo djeca, starci, pa srednja dob. U početku su ih zakapali, a kasnije su prestali zakapati. Tako su mrtvi ležali po ulicama, u dvorištima, a posljednji su ostali ležati u kućama. Postalo je tiho. Pomrlo je cijelo selo. Tko je posljednji umirao, ja ne znam. Nas, koji smo u upravi radili, prebacili su u grad.»

Do 2000. godine usmene su iskaze prikupljali studenti u puno viših školskih ustanova Ukrajine, radnici u zajednicama, članovi raznih društava, geografi, djelatnici u povijesno-geografskim muzejima prema proizvoljnoj formi ispitivanja. U većini slučajeva te su iskaze književno obrađivali autori bilježaka ili čak redaktori, ne sačuvaši jezik pripovjedača priče, leksik, što se odrazilo na stupnju dokumentarnosti sakupljenog materijala. To ne znači da se na taj masiv priča ne može obratiti pažnja. Jednako tako dokumenti usmene predaje moraju se obvezno oslanjati na znanstveni program, izrađenu metodiku ispitivanja. Tek tada prikupljeni materijal postaje zakonit kao dokumentarni izvor. Godine 2001. na Katedri etnologije i geografije Povijesnog fakulteta Kijevske nacionalne sveučilišta imena Tarasa Ševčenka najprije je razrađen znanstveni program iz proučavanja usmene predaje Gladomora 1932–1933. godine koji je predviđao sistematski rad na skupljenom materijalu. Studenti povije-

snog fakulteta ovladali su također metodikom fiksacije usmenih iskaza, na predavanjima su saznali o psihološkom momentu komuniciranja s ljudima starije dobi.

Tu vrijedi primijetiti da zapisivanje tako teškog materijala, s gledišta emocionalnog prihvaćanja, zahtijeva veliku pažnju i tankočutan stav prema pripovjedaču.

Tek nakon teoretske pripreme 2002. godine inicijativom Međunarodnog dobrotvornog fonda «Ukrajina 3000» u suradnji s Katedrom etnologije i geografije Kijevskog nacionalnog sveučilišta imena Tarasa Ševčenka započet je program skupljanja usmenih iskaza ljudi koji su preživjeli Gladomor 1932-1933. godine. Trudom studenata, asistenata, predavača prema specijalno razrađenom programu – upitniku, tijekom pet godina sakupljeno je više od dvije tisuće iskaza, a također su učinjeni videozapisi svjedoka koji su postali osnovom dokumentarnog filma «Živjeti je zabranjeno» (režiser i autor scenarija Viktor Pidlisnij), koji je došao na ekrane 2005. godine. Na temelju prikupljenih materijala fond «Ukrajina 3000» stvorio je prvi u Ukrajini specijalizirani internetski site s tematikom Gladomora. Ljudi su počeli slati svoja sjećanja.

Studenti Povijesnog fakulteta KNU imena Tarasa Ševčenka zapisivali su svjedočanstva o izgladnjivanju u selima većinom Kijevske, Čerkaske, Černigivske, Žitomirske, Vinnicke, Poltavske, Sumske, Kirovogradske oblasti. Takav geografski izbor uvjetovan je porijeklom ili prebivanjem roditelja i rodbine studenata u istraživanim selima što je dovelo do olakšavanja neposrednog komuniciranja s informatorima. Jer je poznato da strah među ljudima živi i danas. Puno njih se dvoumi bi li reklo ili ne svoje prezime i ime kad vide da se to bilježi na papiru ili diktafonom.

Među svjedočanstvima o izgladnjivanju postoje dvije vrste informacija. Prva – od najstarijih ljudi koji su sami preživjeli izgladnjivanje i pamte sve njegove užase. Druga vrsta – to su prepričavanja roditelja, rođaka, susjeda svojim potomcima koji su se rodili poslije Gladomora i kojima su stradali rođaci. Vrijedi primijetiti što se svakim korakom povećava djelomičnost informacija o Gladomoru i zato se ne smije gubiti vrijeme, zapisivati svjedočanstva svih stradalih od gladi po oblastima. Inače ćemo izgubiti jako važan izvorni materijal za sistematično istraživanje tragedije ukrajinskog naroda. Prvo generaliziranje sakupljenih materijala usmene predaje pruža mogućnost pojavljivanja u javnosti dosad malo poznatih sižea koji su povezani s Gladomorom u Ukrajini 1932-1933. godine, a također služi neporecivom dokazu najvećeg zločina u povijesti ljudstva – uništavanju milijuna ljudi mučeničkom smrću. Iz službenih dokumenata organa vlasti koji su se izdavali na stranicama tog zbornika, vidimo da je vlast upotrebljavala klasifikacijske oznake seljaka, koristeći se odgovarajuću terminologijom: petljurovci, hetmani, mahnovci, kurkuli, pidkurkuljniki – cijele grupe, na njihov pogled, sumnjivih ljudi. U dokumentima usmene predaje fiksirala se nova terminologija koju su dali seljaci predstavnicima vlasti. Tako su u raznim selima istraživanih oblasti postojali lokalni termini koji su odražavali sadržaj tadašnjih događaja. Seljaci su tako nazivali te strašne ljude koji su istresali kod njih ono zadnje – hranu, žito, odjeću, ručnike, platno: obilazitelji (vraćali se pretresati kuću nekoliko puta na mjesec), komsomolci (članovi komunističkog društva mladih), loši ljudi, oduzimatelji, «tegljači», aktivisti, brigade, partijci, ubojice, komisija, banda, «crvena metla», komizani (od «komnezam» – komitet siromašnih seljaka), štyrhači (hodali s željeznim palicama i potezali ih po svemu kako bi našli zakopane proizvode), kolektivizatori, «crveni konvoj» itd.

Kako tvrde živi svjedoci tih događaja, brigade su prolazile u jesen 1932. godine i također u zimu 1933. godine. Kada su vidjeli da netko još nije otekao od gladi vraćali su se iznova i iznova, tražeći skrivene namirnice. U pravilu u grupu je spadalo 7 do 10 aktivista tako da je bilo nemoguće pružiti im otpor. Tim više što su puno muškaraca zatvorili još od 1929-1931. godine, na što ukazuju i službeni dokumenti tog zbornika.

«Neustrašivi» su imali posla prije svega sa ženama i djecom. Svjedoči Lučko Petro, rođen 1924. godine, iz sela Zaprudja Rokitnjanske općine Kijevske oblasti: «1932-1933. godine bila je umjetna glad. Posebne su brigade bile «Crveni konvoj» koje su oduzimale kruh. I voditelj kolhoza zajedno s njima je s puškom hodao... Ljude su i tukli i na vruće ih tave stavljali, ispitivali ih gdje skrivaju kruh. Krave i konje su oteli, potjerali i gladu umorili.»

A evo svjedočanstva iz sela Mala Vyska na Kirovogradščyni: «Tražili su žito, a ako ga nisu našli, uzimali su sve što im je palo pod ruku. I bilo kakvu odjeću i vezene ručnike... Nazivali su ih bandama, jer su često tukli ljude da bi saznali gdje sakrivaju žito, bili su nemilosrdni.»

Kako pričaju očevidci na Kirovogradščyni, «tegljači» su priređivali pretres: Majci su u pletenici bili sakriveni novci, čak su i njih našli i uzeli ih.» A evo svjedočanstva Pavluj Galyny, rođene 1923. godine, iz sela Kyselivky Nosivske općine, na Černigivščyni. «Našeg su oca zatvorili, jer nije platio sve što su mu naredili. Majka je ostala sa četvero djece, prosila je milostinju. Majka je u kolijevku maloga Gavryla, pod pokrivač stavila malo žita. Našli su i uzeli... Kuckali su svojim palicama o sve zidove, krevete.» Primjera takve okrutnosti ima jako puno, «brigade» nisu štedjele ni stare ni mlade što se protivilo tradicionalnom moralu i mentalitetu ukrajinskog naroda. Nastajalo je nekakvo masovno otupljenje, sijala se ravnodušnost, mržnja, strah.

Neki su pripovjedači vidjeli u izrabljivačima žrtve.

Oni su shvatili da je to «taj prokleti Staljin naredio kazniti nas bijedne ljude, jer neki nisu htjeli rado pristupiti u kolhoze» (selo Makijivka u Černigivskoj oblasti). Iako ne često, ali ponekada nailazimo na opravdanja za djela što su činili komsomolci. Evo iskaza iz Kirovogradščine: «Komsomolci su dolazili kako bi nam uzeli sve jestivo. Ali kad su imali pametne roditelje, naredili bi im da se oni, «komsomolci» pretvaraju da ne vide u kući ništa: «pogledaj i izađi» - upućivali su ih. Jer- njima hodati ti nije se dozvoljavalo, jer odmah bi - neprijatelj naroda. A oni su još išli u školu...».

Vlast se upuštala i u takve metode da su potkupljivali pojedine ljude, huškala je jedne protiv drugih. «Već u zimi kad su ljudi počeli naticati od gladi, oglasili su da tko kaže u koga je sakriveno žito, dobit će određeni dio pronađenog» (Černigivščina, Nosivska općina, Gančenko, rođen 1915. godine).

Prema materijalima Državnog arhiva Hmeljnicke oblasti s oznakom «potpuno povjerljivo» djelomično objavljenima još 2002. godine, potvrđuje se pretpostavka da je boljševička vlada planirala genocid pravodobno. Arhivski materijali s kojih je skinuta oznaka tajnosti Službe sigurnosti Ukrajine daju popis o tome da su se 1931. godine provodila u selima mnogobrojna zatvaranja članova kolhoza, seoskih aktivista.

Zanimljivo je da još u listopadu 1931. godine u jednom od tajnih dokumenata, pripremljenih od strane DPU, daje se politička karakteristika Slavutske općine, navode se precizni popisi s nacionalnim sastavom grada Slavuty. Naznačeno je da na udaljenosti od 19 km od

Slavuty prolazi granica s Poljskom. 59 sela te općine (sva su pobrojana) sudjelovala su u takozvanim «neradu» tj. protestirali su protiv «preokretanja na kolektivizaciju». Protest je trajao dva dana, za to vrijeme se u tim selima uzeli iz kolhoza inventar seoskog gospodarstva i sjemenje. U protestnim akcijama aktivno su sudjelovale žene. Prema seljanima su primjenjivali žestoke represije, dio njih su iselili, nakon čega su se protesti smirili. Za osiromašene zemljoposjednike koje nisu strijeljali ili iselili tajni «Plan praktičnih metoda» predviđao je:» Od kućanskih stvari ostaju: stol – 1; tabure – 2; kuhinjsko posuđe – prema brojnosti obitelji, najgore, starije; posteljina; odjeća – samo stara... salo, maslac, mast – konfisciraju se, novci i druge vrijednosti podliježu potpunoj konfiskaciji.

Općinski komitet («Rajkom») Slavutske općine izvijestio je o planu pripremi 1932. godine i njegovom provođenju sa 103 posto od vladinog zadatka, tada kada su ljudi umirali od gladi. U sljedećim dokumentima riječ je o «teškoćama s namirnicama», da ne kažemo pravim nazivom. Upotrebljavati riječ «glad» bilo je zabranjeno. Nakon uspješno provedenog plana stižu izvještaji s oznakom «strogo povjerljivo» u konkretna sela Slavutske općine – «O poteškoćama s namirnicama na poljoprivrednim parcelama». Prisutni materijali svjedoče da je poteškoćama s namirnicama zahvaćen znatni dio poljoprivrednih parcela. ... broj obitelji i naseljenih dijelova, zahvaćenih tom pojavom, sistematično raste... U selu Veliki Pravutyn: poteškoćama s namirnicama je zahvaćeno 97 obitelji, od kojih 65 obitelji članova kolhoz uopće nemaju kruha i hrane se ostacima, pljevom i dr.»

Jasno, nekim seljanima je uspjelo skriti makar malo žita, prosa. Noću su to krišom mljeli na mlinu i spremali u stupe. U tajnom dokumentu već 1934. godine navodi se: «Treba primijetiti da se ove godine javlja masovna prerada na mlinovima i stupama. Za 2 mjeseca oduzeto (samo u nekoliko sela Slavutske općine - A.A.*) do 300 komada mlinova i stupa»

Dakle, izgladnjivanje do smrti potpuno obesnaženih ljudi trajalo je i u 1934. godini. Inače, radi čega su oduzimali seljanima mlinove i stupe? Također je, ne bez razloga, govorio jedan od glavnih organizatora Gladomora P. Postišev na 2. oblasnom kongresu Vijeća Kijevske oblasti: «1933. godina bila je godina uništenja nacionalista, petljurovaca i drugih klasno-neprijateljskih elemenata, koji su zasjeli na razna područja socijalističke izgradnje. U 1933. godini, figurativno govoreći, stupili smo teškom nogom proleTERSKE diktature na osinje gnijezdo nacionalističke kontrarevolucije. I, jasno, u trenutku rušenje osnovne mase neprijatelja, dio njih se uspio proširiti u tamne kutke. 1934. godina bila je godina otkrivanja više dobro pritajenih i maskiranih nacionalista i trockista, godinom pobjede preostalog poraženog klasnog neprijatelja»

Svi svjedoci tvrde, postalo je lakše tek 1935. godine. Tada su počeli davati malo žita za nadnicu. U raznim je kolhozima količina u tim mizernim gramima bila drukčija. Analizirajući te dokumente i iskaze može se zaključiti da je glad trajala četiri godine (1931.-1934.), ali njezin vrhunac – genocid – odvijao se od jeseni 1932. godine do zime 1933. godine. Za to se planirano ostvarivala politika iscrpljivanja članova kolhoza i uništavanja stoke i svih mogućih sredstava za život. Usmeni iskazi o tome da su ljudi išli natečeni na posao još 1931. godine, potvrđuju se dokumentima s kojih je skinuta oznaka tajnosti.

Tako je u «Izvještaju DPU USRR o stanju i protudjelovanju partijaca i komsomolaca za vrijeme sakupljanja žita» od 20. studenog 1932. godine riječ o brojnom masovnom otporu mjesnih vođa povećanju plana za skupljanja žita 1932. godine. Oni su se pozivali na to da

ne mogu dopustiti daljnju glad na selu, znači, seljani su gladovali već 1931. godine. Jasno, u ljeti i u jesen 1933. godine seljani su mogli pronaći više jestivoga s obzirom na prirodna doba, ali iscrpljenost i trovanje surogatima nisu smanjili smrtnost na seli niti ljeti. Potvrda toga – statistički podaci koji se nalaze u dokumentima iz tog vremena.

Vođe sela 1932. godine često su ostavljali svoje partijske knjižice, tvrdeći da je nerealno ispuniti plan skupljanja kruha. Oni nisu željeli presuditi ljudima smrt glađu. Usmena svjedočanstva i u tome se podudaraju sa službenim dokumentima. Tako svjedok iz sela Lytvynivky Žažkivske općine Čerkaske oblasti Viktor Myhajlevski pripovjeda: «U našem selu je umro 500 ljudi, a u susjednom – 750... Otac je bio direktor seoskog vijeća, još je u kolhozu bila tona heljde. On je naredio da se podijeli ljudima po čašu te heljde. Otac je to podijelio i zbog toga su ga uhapsili idućeg dana. Spasio ga je poznati kagebeovac u općini. Otac je preživio, a majka je umrla od gladi 1933. godine». Ljudi su živjeli siromašno i tijekom 1929-1930. godine, ali Gladomor je počeo od hladne jeseni 1932. godine. Prve akcije ljudi bile su usmjerene na traženje spasa. Uzimali su iz kuće gotovo svu odjeću, marame, vezene ručnike i putovali u Rusiju, Bjelorusiju, gdje nije bilo gladi, i trudili su se zamijeniti stvari za hranu. Takve se priče često susreću u prepričavanju očevidaca. Svjedoči stanovnica sela Popravka Bilocerktivske općine Kijivske oblasti, rođena 1905. godine: «Čovjek je putovao u Kacapščynu kruh razmijeniti za odjeću. Uzeo je iz kuće svu odjeću. Dovezao je dosta svega: krumpira, brašna. Tada je iz sela puno ljudi putovalo. Kad je već treći put otišao Semen, više se nitko od tih koji su otišli nije vratio. Tako je ostalo nas troje: Vasilj, Sonjka (djeca) i ja. Ja sam s kumom radila cijelu zimu u skladištu. Mi smo skupljale u čizmu svakakve žitarice.... I Vasiljko je umro, bio je malen, kako je Sonjka vrištala...».

Nevraćanje ljudi koji su išli razmijeniti odjeću za hranu značilo je njihovo fizičko uništenje. O pogibiji članova obitelji svjedoči puno ljudi. A ako se pojedincima i posrećilo vratiti se s hranom, onda ih je čekala samovolja mjesnih načelnika. Svjedoči Tutyk Natalja (rođena 1923. g.) iz sela Zaprudnja Rokytanske općine Kijivske oblasti: «Kako su nas osiromašili, tako da je otac išao mijenjati marame za pud (16 kg) brašna. Dovezli su to brašno, «kolektivizatori» su ga uzeli».

Prijegli su i ispitivanju djece. Kako svjedoči N. Tutyk, «išla sam iz škole, a «bodljavi» (oni koji su uvlačili u kolhoz) pitaju gdje otac skriva heljdu. Ja kažem da ne znam. A bila je skrivena u kući (na tavanu), pomiješana s pljevom. Tako su je bodljavi uzeli, izdvojili pljevu, uzeli sve do zrna...»

Dakle, preživjeti putem razmjene stvari za hranu postalo je nemoguće. Ali, kako bi uskratili ljudima i tu šansu, vlasti su odlučile oduzeti i stvari koje su mogle biti predmetom zamjene. Te stvari seljana sastojale su se prije svega od pregača, radničkih ogrtača, kožuha, ručnika, marami. Evo kako svjedoče o tome sami očevici, osobno Zdoryk Sofija, rođena 1925. g. (selo Popravka Bilocerktivske općine, Kijivske oblasti): «A u vrijeme gladovanja, ljude su skidali i odjeću im oduzimali, davali je u skladište ti «komisany» ili «komizany», kako su za njih govorili. Bilo je i takvih, kao Andronyha Onyska i još neki, moglo se za rakuju zamijeniti odjeću. Majka je rekla ocu da i sebi nešto zamijeni kod njih, on je tada radio u skladištu. A otac je rekao da ne želi, jer su to ljudske suze...».

Još jedna potraga za spasom u jesen 1932. godine bila je pokušaj bježanja u grad, ali ni to nije bilo uspješno, jer kako svjedoče očevidci, «puno ljudi je pokušavalo preći u druge

gradove, ali su ih na kolodvoru kažnjavali i vraćali nazad...» (Nosivka, Černigivska oblast). «Bez putovnice čovjek nije mogao napustiti selo». Iako je ta druga šansa također bila nerealna, jer jednostavno nisu puštali iz sela, a ljudi su se do zadnjeg daha trudili isprobati još jednu šansu. I upravo zato, prema svjedočenju očevidaca, najviše je stradali ljudi u jesen 1933. godine ležalo pokraj željeznice. Oni su umirali, nemajući fizičke snage dosegnuti ono o čemu su maštali – pobjeći od gladi. Na taj način željezni obruč gladi snažno se stiskao. Usmena svjedočanstva potvrđuju službeni dokumenti o zabrani seljanima da ostave svoja sela. Poznato je da su ih u gradovima hvatali i vraćali u sela ili ih zatvarali.

Pismom direktive CK KP(b)U i Radnarkoma (Vijeće narodnih komesara) USRR, poslanim svim oblasnim komitetima partije i oblasnim izvršnim komitetima, od 23. siječnja 1933. godine «O nedopustivosti masovnih odlazaka kolhoznika i pojedinih seljaka izvan granica Ukrajine» seljacima se zabranjivalo ostaviti svoja sela u potrazi za hranom.

Seljaštvo, uglavnom iz centralnih i istočnih oblasti Ukrajine, bilo je osuđeno na umiranje. Putove do preživljavanja vlasti su im potpuno zatvorile. Došlo je do toga da se moralo krasti žito u kolhoznom skladištu, ali to je bilo gotovo nemoguće, jer, prema svjedočenju ljudi, «hambari, skladišta i polja čuvali su enkavedeovci (članovi Narodnog komesarijata unutrašnjih poslova)». Za ukradena 3 kg žita hapsili su, deportirali, uglavnom, bez nade za povratak.

Jako često pripovjedači se sjećaju «zakona o pet klasova».

Prisjeća se stanovnik..., rođen 1915. godine, selo Makijivka Nosivske općine, Černigivske oblasti: «Bio je zakon o «pet klasova». Moj otac je bio u zatvor zbog tog zakona. Nije se ni vratio».

Ali, u mnogim slučajevima, vlasti tada nisu radile nekakvu istragu – ubijali su na licu mjesta, bez suda i istrage. Takvih je svjedočenja jako puno. Evo nekoliko primjera: «Ubili su sina, jer je nosio s kolhozne plantaže jednu lubenicu i jednu dinju. Nadzornici su ga strijeljali na mjestu...» (Kirovogradščyna). Drugo svjedočanstvo iz sela Bohonyky Vinnycke oblasti: «Ujak je bio gladan, gladan. Otrgnuo je glavicu cikle u torbu, pa su ga ulovili ti komnezamy (članovi Odbora seoske sirotinje), ubili, odvukli ga u jamu pokraj rijeke. Nitko nikoga nije niti pokapao...» Samovolja i kazna nad ljudima bili su tada tipična pojava.

Od brojnih svjedočanstava može se napraviti određena generalizacija o tome tko je imao šanse preživjeti i nije gladovao 1932-1933. godine. To je u prvom redu bila uprava kolhoza: upravitelj, brigadiri, skladištari, obitelji komandira Crvene armije, Svjedoči Fedosij Gerasymenko, rođen 1926. godine, selo Bajbuzy Špoljanske općine Čerkaske oblasti: «Ja ne znam za takvu glad. Otac je bio upravitelj kolhoza. Imali smo što za jesti. Bio sam tada još mali, za glad sam čuo, ali nisam glasovao... Imali smo kravu, jedno prase, jeli smo kruh. Platno nismo nosili...» Riječ je o odjeći od domaćega otkanog platna. Kod košulja i suknji. Od takvog se platna oblačila tada većina seljaka, a mjesna se vlast upravo razlikovala po tome što su počeli nositi tvorničku odjeću. Stanovnica rođena 1927. godine iz sela Didovyči Novograd Volynske općine Žytomyrske oblasti priča: «Mene i dvije sestre je majka odvela do naše bake u susjedno selo. Jedan od njenih sinova bio je komandir u Crvenoj armiji i njezino domaćinstvo to nije zahvatilo. Tako smo mi ostali živi...» Kad su sela bila raspršena nedaleko od grada ili naselja gdje su radile tvornice šećera, alkohola, ciglane ili neke druge tvornice, onda su ljudi imali mogućnost po noći skupiti koru od krumpira, nepojedeno. A ako

je netko iz obitelji radio u tvornici, u takvoj je obitelji bilo više šanse za preživljavanje. Ljudi svjedoče da su ti koji su radili u tvornici živjeli bolje, jer su ondje davali komad kruha.

Dakle, tih stanovnika koji su imali hranu bilo je približno četvrtina. Tri četvrtine seljana bilo je osuđeno na polaganu, patničku smrt od gladi. Budući da su vlasti uzele sve namirnice, preostalo je konzumirati ono što se tradicionalno smatralo zabranjenom hranom. Očevici masovno svjedoče da su od divljih i domaćih životinja i ptica jeli mačke, pse, golubove, vrapce, vrane, miševе, životinje koje su ugibale u kolhozu, u ranu jesen – vodozemce, gmizavce i ježeve. Tko je živio blizu rijeke Pivdennyj Bug (Podillja) lovio je kornjače, ribu. Ribu su iz jezera lovili potajice i jeli je odmah sirovu, jer su im je inače mogli oduzeti. Od biljne hrane, konzumirali su koru, lišće i cvijet od lipe. Od lipinog cvijeta su čak pekli pogačice. Gnjili krumpir koji su skupljali u proljeće na polju, razne travnato bilje, šaš, koprivu, uljarice, pljevu, koju su parili, gnječili, korijen trave, list cikle, cvijet bijele akacije, žir, bragu (tekući ostatak od prerade šećerne repe), žom (kruti ostatak od prerade šećerne repe). Svjedoči stanovnica iz Kirovogradščyne: «Djeca su odlazila do jame u kojoj se prerađivala šećerna repa, strugali suhi ostatak od šećerne repe, a kod kuće ga onda pomiješali s mekinjama ili parenom pljevom i pekli «motorženyky» (vrsta pogačice). Stanovnica sela Jerky Katerynopiljske općine Čerkaske ovlasti Sljozka Nina, rođena 1923. godine priča: «Majka je otišla u potragu za hranom i negdje umrla. Nas je troje živjelo, ja i dva mala brata. Jeli smo žirove, korov... natekli smo jako, niz noge nam je curila nekakva smrdljiva krv. Sve pred očima ujne koja nam nije davala kruh, a oni su nečega i imali...».

Pripovijeda stanovnica sela Stepivky Kirovogradske oblasti: «Kad se pojavila ispod snijega zelena raž, onda smo od nje pekli pogačice, kad smo ukrali u kolhozu. Pekli smo ih sestri, jer je bila jako bolesna... Puno ih je poslano u Sibir, jer su krali zelenu raž. Netko je prijavio i mamu su odveli u biro, pa se sestra preplašila i umrla. Tako su te pogačice bile za grobare na pogrebu...» Ali sahrane se na tradicionalan način nisu usred zime više održavale, kad su ljudi počeli masovno ginuti od gladi. U početku su umirali u kućama, cijele obitelji, i nije bilo nikoga više tko bi ih pokopao prema kršćanskom obredu. O svakodnevnim ljudskim gubitcima svjedoče čak i etnografski opisi. Poznato je da je u narodu široko rasprostranjeno bilo praznovjerje da ako u selu postoji pokojnik, onda se ne može kiseliti povrće, jer se neće održati i ostat će neprikladno za jelo zbog neugodnog okusa i mirisa. Pripovijeda Prysjažnenko Glykerija, rođena 1928. godine, sa Čerkaščyne: «Nekako je otac kupio cikle i trebao je kiseliti. A mi je pirjamo i jedemo, jer kad majka izađe iz dvorišta, sazna za pokojnika. A kad to čuješ – ne može se kiseliti...»

Mjestima pokapanja ljudi bez ikakvog obreda postale su jaruge, jame, zajedničke jame na groblju, gomila ispod krumpira i cikle. Pripovijeda Tyščenko Vasilj, rođen 1926 godine: «1933. godine umrli su mi djed, baka, teta. Iz jame nije bilo moguće maknuti ih, a ako ih makneš, na to mjesto već bace nekog drugog...» Postoji puno svjedočanstava o tome da je u proljeće 1933. godine kada se masovno umiralo, zajedno s umrlima u jame bacalo i žive koji se više nisu mogli kretati. Nekoliko primjera.

Priča Kurinna Ljubov, rođena 1919. godine sa Čerkaščyne: «Na državnu farmu su odvozili mrtve, pobacali u jamu bez ičega, a oni su se još micali. Motrja Bakalyna se nekako izvukla. S njom smo se još i sreli. Kažem:» Motrja, ti si preživjela... Pa ja sam sama vidjela kako su te u jamu bacili». Ona mi je pričala kako se izvukla, neki su joj ljudi po komadić

kruha davali i prehranili je. Onda su prevozili kolima mrtve i umiruće... Tu je na uglu bila trgovina, pričali su da se ne jednom zemlja mrdala kad su mrtve posipali...»

Pripovijeda Lučko Petar, rođen 1924 godine iz sela Zapruddja na Kijivščyni: «Bila su specijalno dodijeljena kola i dva čovjeka koji su sakupljali mrtve. Za jedno truplo dobili su jedan kilogram kruha. U jamu su skupili po 10-20 ljudi, samo ih pobacali bez lijesa. Događalo se da za jednu noć odjednom umru po tri obitelji. Cijela obitelj moje tete za jednu je noć Bogu dušu predala...»

Svjedok Gančenko Andrij, rođen 1915. godine, iz sela Sofijivky na Černigivščyni pri-sjeća se: «U našem selu je više od trećine umrlo. Mrtvi su ležali po kućama, po ulicama, i nitko ih nije skupljao. Kad su počeli masovno umirati od gladi, onda su izvan sela počeli odvoziti umrle i tamo ih zakopavali. Za to su dobivali namirnice. Tamo sam nekako stoku vodio na pašu.

Dva su tipa dovezli na kolima mrtvace, počeli ih bacati u jamu. Neki su bili još živi...»

To da je bilo kruha potvrđuju ne samo svjedoci, nego i arhivski podaci. U to vrijeme kad su ljudi umirali od gladi, na kolhoznim gospodarstvima propadalo je žito: «Ove je zime u kolhozu na kupu izgijlilo 350 puda, toliko heljde i drugih agrokultura» (selo Hyžynci Vinnycke općine) 13.

Jasno, od gladi su se kod ljudi pojavili psihički poremećaji. I, iako rijetko, u selu su se pojavljivali slučajevi kanibalizma ili ubojstva svoje djece – «da se ne bi mučili».

Zločinačka vlast boljševičke Moskve izvršila je, nevideno u svijetu, nasilje nad radišnim seljacima, zemljoradnicima Ukrajine. Sve ljudske vrijednosti – moral, milosrđe, suosjećanje, narodnu tradiciju bile su podcijenjene, zgažene. Nepodnošljive muke od gladi postupno su ubijale milijune nevinih ljudi. Zbog potpune konfiskacije žita, krupice, povrća, odjeće obiteljske ostavštine, vlasti su lišile seljake ikakve mogućnosti za preživljavanje.

Izgubivši zbog gladi očeve, djeca-siročad često je išla u potragu za hranom u druga sela, pokušavali su se dočepati grada. Ljudi, upravo ti koji su gladovali, većinom su pomagali siročadi. Ali događalo se da su baš ta djeca postala žrtvama ljudi poludjelih od gladi.

Zna se za slučajeve kada su roditelji s puno djece prinosili žrtvu, uzimajući nekoga od svoje djece, kako bi spasili ostale. Ponekada su također jeli umrle rođake. Ljude koji su se upuštali u kanibalizam, sudili su i najčešća osuda im je bila strijeljanje. Očevidci svjedoče da se seljaci koji su bili uhapšeni zbog kanibalizma nisu više vraćali u selo. Još jednom naglašavamo da su takvi slučajevi bili rijetki u granicama nekoliko sela, ali prilično brojni u mjerilu cijele Ukrajine. Uzrokovani su isključivo ludilom, psihičkim poremećajima, iscrpljenošću ljudi koji su mjesecima gladovali.

Izračun umrlih 1932-1933. godine nije učinjen. U ekonomskim knjigama ta su vremena vlasti uništile.

Neki su seljani dospjeli do kolodvora u gradovima i tamo prepustili sudbini svoju djecu. Što je s njima bilo – nitko ne zna. Ljudi su se bojali izlaziti iz kuće, nisu puštali djecu na ulicu. Za vrijeme sovjetske vlasti nisu se prisjećali gladi, nisu spominjali umrle, nisu postavljali spomenike ni križeve na njihove grobove. Ni do sada ih nema u većini Ukrajine, iako su devedesetih godina u pojedinim selima postavili simbolične križeve ili spomenike.

Dakle, dokumenti i svjedočanstva usmene predaje s kompletnim dokazima potvrđuju planirano masovno ubojstvo ukrajinskih seljaka od strane boljševičkih vlasti Rusije metoda-

ma umjetnog izgladnjivanja, blokade namirnica, nasiljem.

To je bilo fizičko, psihološko, moralno i etičko uništavanje ukrajinskog etnosa. Da se sličan zločin nad ljudima – iscrpljivanje gladu milijuna ljudi – ne bi više nikada i nigdje ponovio, nužno je da svjetska javnost zna za Gladomor u Ukrajini. I tako kako u školskim programima mnogih zemalja svijeta postoje predavanja o Holokaustu, tako trebaju postojati predavanja o Genocidu u Ukrajini 1932-1933. godine.

Literatura i napomene

Dan i vječnost Jamesa Macea / Prema redakciji Laryse Ivšyne. Kijev, 2005-str. 18.

Reći istinu. Tri rada o gladomoru 1932. -1933. godine / Prema redakciji Ju. Šapovala i O. Jurenka. Kijev - Poltava, 2005-str. 299.
isto - str. 11.

Žalosna Žetva: Sovjetska kolektivizacija i gladomor. – Kijev, 1993-str. 12.
33. i glad. Narodna knjiga memorijal / Uredio V. Manjak, L. Kovalenko. Kiev, 1991-Str. 583.

Prijestolnica očaja. Gladomor 1932-1933. godine na Harkivščyni ustima očevidaca. Svjedočanstva, komentari / Uredio T. Poliščuk. Harkov, New York; Lavov, 2006.–str. 269.

Moskva suzama ne vjeruje. Ubojstvo naroda na kremaljski način. Kijev, 2003-str. 135-137.

Između života i smrti // Puls-2002-Str. 5.

Isto, str. 5.

Književnost socijalističkog apsurd (kolektivizacija i gladomor u djelima 30-tih godina.) // *Tri gladomora u Ukrajini u 20. stoljeću.: Pogled iz sadašnjosti.* Kijev, 2003-str. 189.

Glad 1932-1933. godine u Ukrajini: uzroci i posljedice. Kijev, 2003-Str. 551.

Molba Vinnyckom tužiteljstvu od instruktora Vinnyckog gradskog biroa «Sojuzdruk» Meljnyka Myhajla // Državni arhiv Vinnycke oblasti-Vinnycki gradski odjel radn. selj. inspekcije-F. R 994-Op. 1-Spr. 52.

S ukrajinskog prevela Silvija Graljuk

UNIŠTAVANJE TRADICIONALNE KULTURE UKRAJINACA U VRIJEME GENOCIDA¹

Gladomor 1932. i 1933. godine – kao posljedica djelovanja diktatorskoga totalitarnog režima najveća je tragedija ukrajinskoga naroda. Fizičko uništenje mirnog stanovništva i uništavanje svih sfera tradicionalne kulture od strane boljševičke vlade nije ništa drugo nego genocid. Upravo 1932. i 1933. godine došlo je do deformacije, denacionalizacije i unifikacije ukrajinske kulture. Razvoj narodnih tradicija bio je narušen, te je prekinut prirodni napredak narodne kulture Ukrajinaca.

Danas, kada je jedna od najvažnijih zadaća naše države obnova i očuvanje nacionalno-kulturnih tradicija, valja na odgovarajući način proučiti i zabilježiti posljedice sloma tradicionalne ukrajinske kulture koji se dogodio u vrijeme genocida. Od kraja osamdesetih godina znanstvenici su proveli mnoga istraživanja o raznim aspektima te tragedije: demografskim, ekonomskim, političkim. Ali etnografskog aspekta povjesničari su se u svojim radovima doticali samo usputno.

Prve generalizacije posljedica sloma tradicionalne kulture na ukrajinskom selu izradio je poznati engleski povjesničar Robert Conquest². Niz deformacija, posebno moralno-etičkih, navodi u Conquestovom u istraživanju, napisanom u dijaspori, svjedok tih događaja D. Solovej³. Pod vodstvom J. Macea⁴ u Posebnoj komisiji pri Kongresu SAD-a od 1986. do 1989. godine stvorena je velika baza izvora za buduća istraživanja te teme.

Od domaćih autora početka devedesetih godina, pitanja sloma etnokulture povremeno su se doticali osnivači Udruge istraživača Gladomora L. Kovalenko i V. Man'ak⁵.

Veliki doprinos istraživanjima tradicionalne kulture ukrajinskoga seljaštva kraja dvadesetih i početka tridesetih godina 20. stoljeća jedinstveno je djelo Williama Nolla⁶. Autor je došao do zaključka da je kolektivizacija do korijena uništila karakteristične običaje, načine zabave i rituale ukrajinskog seljaštva, te je naziva kulturnom katastrofom.

Velik broj problema, nedovoljno istraženih u povijesno-etnografskoj znanosti, pokrenuo je u svojim djelima S.I. Drovov'uk⁷. U monografiji « Nacionalno-kulturni i duhovni život ukrajinskog seljaštva u 20-im i 30-im godinama 20. stoljeća: historiografski nacrt» (Vinnycja, 2005.) povjesničar naglašava neophodnost temeljitog istraživanja funkcioniranja tradicionalne narodne kulture u uvjetima totalitarnog režima; «sudar», uzajamno djelovanje

1 Iz knjige *Rozsekrečena pamjatj*. Kijev, 2007

2 Conquest R. *Žnyva skorboty: Rad'ans'ka kolektivizacija i golodomor*. – Kyjiv, 1993. – 384 str.; Conquest R. *Soviet Nationalities Policy in Partice*. – London; Sydney: Bodley Head, 1967. – 160 str.

3 Solovej D. F. *Skazaty pravdu. Try praci pro golodomor 1932–1933 rokiv* / Za red. J. Šapovala i O. Jurenka. – Kyjiv; Poltava, 2005.

4 Международная Комисия по расследованию голода на Украине 1932–1933 годов. Итоговый отчёт 1990 год. – К., 1992.

5 33-j: *golod: Narodna Knyga - Memorial* / Upor'ad. L. Kovalenko, V. Man'ak. – Kyjiv, 1991.

6 Noll William. *Transformacija gromadjansjkogo suspiljstva: Usna istorija ukrajinsjkoi seljansjkoi kultury 1920–1930-h rokiv*. – Kyjiv, 1999.

7 Drovov'uk S.I. *Narodna kultura v umovah utveržennja totalitarnogo režymu v Ukrajinu u 20–30-h rr. XX st.*: istoriografija problemy / Nauk. zap. Vinnycjkogo derž. pedagog un-tu. – Vyp. 5. – Serija:

7 Istorija: 36. nauk. prac'. – Vinnycja, 2003. – S. 234–240.

ukrajinske narodne i sovjetske kulture;

utjecaj represija na kulturno-duhovni život seljaštva, njegove etičko-moralne norme.

Za istraživanje procesa uništavanja tradicionalne kulture Ukrajinaca neophodno je korištenje širokog kruga arhivskih materijala – različitog porijekla i informacijskih mogućnosti. Nadalje, korištenje dokumenata kojima je skinuta oznaka tajnosti Specijalnog državnog arhiva Službe sigurnosti Ukrajine zajedno s ostalim izvorima i materijalima daje mogućnost otkriti opću sliku uništenja tradicionalne kulture Ukrajinaca u vrijeme genocida.

U Ukrajini je već početkom 1932. godine naveliko ovladala glad. Gomile ljudi napuštale su svoja sela i selile se željeznicom u traženju spasa za sebe i svoje obitelji. Povjesničar I. Šuljga isticao je da je seljacima bilo zabranjeno putovati čak izvan svoga sela. Ipak, u potrazi za hranom, unatoč upozorenjima, tisuće iscrpljenih, izgladnelih muškaraca, žena i djece lutale su ulicama gradova i sela, upućivale se na željezničke kolodvore s nadom da će pronaći spas. Na kolodvorima su seljake kažnjavali i vraćali natrag. Kako bi se onemogućio masovni odlazak ukrajinskih seljaka u druge republike SSSR-a, posebno u Rusiju, Bjelorusiju, «duž granica Ukrajine, gdje su izumirala cijela sela, bile su gusto postavljene vojne jedinice. A Lazar Kaganovič posebno se potrudio da se ukrajinske seljake s torbama ne pušta u vlakove»⁸.

Službeni dokumenti potvrđuju da su djelovanja sovjetske vlade bila planirana, kako se ne bi dopustio odlazak seljaka izvan granica Ukrajine. Tako se u tajnoj direktivi Centralnog komiteta komunističke partije (boljševika) Ukrajine Oponomoćenom narodnom komesarijatu govori o zabrani prodaje karata seljacima koji nemaju potvrdu RVK-a da putuju izvan granica Ukrajinske Sovjetske Socijalističke Republike⁹. Na ukrajinsko-ruskoj i ukrajinsko-bjeloruskoj granici, na željeznici - svuda su patrolirali organi DPU-a, koji su seljake vraćali natrag. A one koji su uspjeli proći dalje, zadržavali su na kolodvorima pod izlikom da, navodno, gradom pronose prljavštinu i bolesti. U to vrijeme u SSSR je uveden sustav osobnih iskaznica za građane, ali seljacima nisu izdavane, čime im je još više onemogućen bijeg iz sela u potrazi za zaradom i spasom. Migracije seljaka u drugoj polovici 1932. godine dosegle su masovni značaj. Ljudi su prodavali svoja imanja, ili ih jednostavno napuštali, odlazili u potrazi za poslom do industrijskih središta, u rudnike Donbasa, novogradnje Dn'ipropetrovs'ka. Deseci tisuća tragača za kruhom kretali su se selima u rijekama bez prestanka. Jedni zato što su izbačeni iz vlastitih domova, dok su drugi bježali iz sela kako bi izbjegli stupanje u kolhoz i smrt od gladi. Službeni dokumenti potvrđuju masovnost migracijskih procesa. Tako je u Harkivskoj oblasti u razdoblju od listopada do prosinca 1932. godine iz sela pobjeglo 49 250 seljaka. Od njih je bilo 16 634 seljaka iz kolhoza, i 31 616 samostalnih seljaka (odnoosibnyk)¹⁰. Seljaci su uglavnom odlazili noću kako bi izbjegli uhićenja. Stoga je noću 24. siječnja 1933. godine po Balic'kijevoj naredbi provedena operacija pregleda deset najvećih željezničkih postaja u Harkivskoj oblasti – na pet od njih zadržane su 442 osobe. Nakon toga je DPU dalo naredbu svim regionalnim partijskim organizacijama

8 Drovoz'uk S.I. *Narodna kul'tura v umovah utverdzennja totalitarnogo režymu v Ukrajinu u 20–30-h rr. XX st.: istoriografija problemy* / Nauk. zap. Vinnicyckogo derž. pedagog un-tu. – Vyp. 5. – Serija: Istorija: 36. nauk. prac'. – Vinnyca, 2003. – S. 234–240.

9 Centralnyj deržavnyj arhiv gromadsjkyh objednanj Ukrajinu (dalje: CDAGO Ukrajinu). – F. 1. – Op. 20. – Spr. 6273. – Ark. 51.

10 Ibid. – Ark. 46.

za provedbu takvih operacija na svim željezničkim postajama. Za borbu protiv masovnog odlaska seljaka oblasnoj miliciji i ODPU-u bilo je naređeno na seoskim putovima organizirati patrole pomoću mjesnih aktivista¹¹.

Bijeg seljaka od gladi vlada je okarakterizirala kao «kulačku sabotazu». Na taj način bilo je ukinuto izdavanje bilo kakvih potvrda i iskaznica seoskih općina. U selima su noću postavljani patrole, čiji je zadatak bio zadržati sve one koji su namjeravali napustiti selo. U jesen 1932. godine ljudi su iz domova uzimali gotovo svu novu odjeću, izvezene košulje, ručnike, marame, putovali u gradove i izvan granica Ukrajine kako bi te stvari razmijenili za hranu. Mnogo seljaka je u takvim razmjenama bilo prevareno. Tako je u okolici grada Čerkasy jedna žena zamijenila najljepšu maramu za vrećicu heljde, u kojoj je bio kukolj prekriven heljdom, a jedan čovjek dobio je vrećicu prosa u kojem je bio pepeo¹². Takvi događaji ljutili su seljake, a kao posljedica toga ljude su zahvaćali očaj, nemir, strah i depresija. To je nanijelo nepopravljivu štetu fizičkom i moralnom zdravlju ukrajinskog seljaštva.

Kasnije su seljaci ostali bez ikakve mogućnosti nabaviti hranu, budući da je vlada odlučila uzeti stvari koje su mogle služiti kao predmet razmjene. Aktivisti koji su provodili raskulačivanje

prodavali su ili među sobom dijelili konfisciranu odjeću, obuću, poljoprivredne alate. Stvari koje im nisu bile potrebne su trgali, a posuđe razbijali.

Vrijedi rastumačiti tko je bio među tim aktivistima. Zbog želje za tuđim imanjem, raspirivanjem klasne mržnje, osjećajem osobne osvete, fanatičnim klanjanjem vođama ili zbog osobnog straha, u aktiviste su pristupali oni slojevi stanovništva koji kod svojih suseljana nisu imali nikakav autoritet. To su uglavnom bili nesretni seljaci bez zemlje, nemoralnog ponašanja.

Među seoskim aktivistima česti su bili oni koji su se željeli dodvoriti poslanom vodstvu iz NKVS-a. O okrutnosti jednog od njih svjedočila je stanovnica iz okolice Čerkas'ija: «Bajuku se kosa nije sušila, toliko je maltretirao ljude da mu se čelo rosilo»¹³. Takve je aktiviste namjerno uzimala u službu komunistička partija.

Nadalje, fizičko uništavanje pratio je moralni teror seljaštva. Predstavnici iz NKVS-a zajedno sa seoskim aktivistima radili su sa seljacima što su željeli. To potvrđuju dokumenti Centralnog državnog arhiva građanskih udruga Ukrajine s oznakom «najstroža tajna»: «Predsjednik seoskog vijeća Snjigur okupio je oko sebe aktiviste – pijance koji su činili što su htjeli»¹⁴. Treba napomenuti da se odbijanje bilo kojeg od seoskih aktivista izvršiti naredbe predstavnika smatralo dezerterstvom. Bilo kako bilo, ti ljudi bili su osuđeni na propast. Kao što je vidljivo iz dokumenata koje je objavio V. Sergijčuk¹⁵, mnogi od tih aktivista kasnije su bili osuđeni.

Iznuđivanje hrane od seljaka pratili su moralni stresovi. Oformljene brigade na čelu s opunomoćenim predstavnikom iz rajona hodale su po kućama i razbijale mlinske kamenove, lomili stupe, a velik broj mlinskih kamenova su jednostavno konfiscirale. Kao što je objavio

---

11 Ibid. – Ark. 49.

12 Arhiv Mižnarodnogo blagodišnjogo fondu «Ukrajina 3000» (dalje – Arhiv MBF). – F. 18. – Č. 2. – Spr. 35. – Ark. 216 zv.

13 Isto tako. – Ark. 215.

14 CDAGO Ukrajiny. – F. 1. – Op. 20. – Spr. 5243. – Ark. 1.

15 Sergijčuk V.I. Jak nas moryly golodom. Vyd. 3-e, dopovnene. – Kyjiv, 2006. – S. 92–102.

istraživač iz dijaspore I. Kubyneć, u Poltavskoj oblasti u Lubens'kom okrugu konfiscirano je 27 mlinova, u Caričans'kom 75, a u Slovjans'kom okrugu u Harkivskoj oblasti 100 mlin-skih kamenova¹⁶. Tražeći žito, te brigade razbijale su posuđe, derale odjeću, bacale kuhano «jelo». U izvještaju za S. Kosiora iz redakcije novina «Sovjetsko selo» navodi se da se «aktivisti često osobno obračunavaju, osvećuju se pojedinim kolhoznicima za kritiku»¹⁷. Kako bi otkrili gdje su seljaci sakrili žito, aktivisti su provodili ispitivanja, čak su ispitivali i djecu kojoj su lomili ruke, bezosjećajno ih tukli, držali bez hrane i vode, a zatim kriomice zakopavali trupla nevinih žrtava. Takvih činjenica je odista mnogo. Fizičko nasilje koje je popraćeno tjelesnim ozljeđivanjem i ubojstvima, postalo je norma ponašanja opunomoćenika iz NKVS-a i aktivista u ukrajinskim selima u vrijeme kolektivizacije i Gladomora. Seljacima od kojih se više nije imalo što uzeti i koji su bili potpuno iscrpljeni, aktivisti su se rugali i na njima se izivljavali. Tako su, na primjer, masovno na kapije seoskih dvorišta vješali pločice s uvredljivim natpisima: «Marička – ljenčina» (gladu iscrpljena žena nije mogla otići raditi u polje¹⁸); «Tu živi onaj koji prkosno ne predaje žito»; također, tisućama seljaka davali su etikete «kontrarevolucionar» ili «strani plaćenik».

Bilo je zabranjeno skidati pločice s natpisima s kuća. Zbog toga su ljudi morali paziti cijelu noć, jer se za nestanak takve pločice plaćala kazna od 100 rubalja.

Prisiljavali su ljude nositi zastavu ulicama sela. «Na bolesnog 58-godišnjeg seljanina Smert'uka naljepili su parole, na rame mu objesili torbu s razbijenim loncima, umjesto bubnja dali mu vedro. Čovjek nije izdržao toliku sramotu, objesio se»¹⁹. Zbog neprovedbe dostave žita, prisiljavali su obitelji da se razdvoje²⁰. Takva nasilnička djela ponižavala su ljudsko dostojanstvo, rađala masovnu pokornost, strah pred predstavnicima vlade. Nicao je dvostruki moral, koji je uništavao seljanina, brisao ljudsku prirodu ponižavanjem jednih i nekažnjavanjem drugih.

Gladomor je stvorio i neprestano poticao društvene pojave koje su još neko vrijeme negativno utjecale na duhovni život ukrajinskog naroda. Jedna od takvih pojava bile su dojave, lažne optužbe, poticane na svim razinama društvenog upravljanja.

Amoralni instrument sovjetske vlade bila je nagrada za takve obavijesti. Svatko tko je javio gdje susjeda skriva žito dobio je od 10 do 15 posto prijavljenog – kao nagradu. Na taj način je tih 10–5 posto proizvoda, koji su bili jedini spas od gladi, prisiljavalo seljaka prijaviti svoju susjedu. Tako su strah, očaj i atmosfera pritiska prisiljavali seljaka da dojavu prvi. Dakle, kao što je napomenula H. Kapust'an, u logorima su završavali ne samo oni koji su rekli nešto «protusovjetsko», nego i oni koji su svjedočili takvim razgovorima, a nisu ih prijavili odgovarajućim organima²¹. Dio prijava u potpunosti je bio neosnovan. Ljude su toliko preplašili da u nekim selima pokraj kolhoznih komora i na poljima nisu čak postavili ni stražu. Strah je rađao moralnu podatnost, pokornost, pretvarao se u svakodnevni oblik

16 Solovej D. *Golgota Ukrajiny. – Č. 1. – Moskovs'ko-boljševyckij okupacijnyj teror v URSS miž Peršoju i Drugoju svitovuju vijnoju.* – Winnipeg, 1953. – S. 68.

17 CDAGO Ukrajiny. – F. 1. – Op. 20. – Spr. 5300. – Ark. 4.

18 www.golodomor.org.ua – Svidčennja Nikolajčuka A.P., 1919 r.n., s. Markuš, Berdyčivskij r-n, Žytomyrsjka obl.

19 Šul'ga I.G. *L'udomor na Pod'il'i.* – Kyjiv, 1993. – S. 72.

20 Deržavnyj arhiv Vinnyckoji oblasti (dali – DAVO). – F. 136. – Op. 6. – Od. zb. – 64, 11, 12, 41.

21 Kapustjan G. *Golod i seljansjka mentalnistj // Golod-genocyd 1933 r. v Ukrajinu: istoriko-politologičnyj analiz social'no-demografičnyh ta moraljno-psihologičnyh naslidkiv: Mižn. nauk-teor.konf.*, Kyjiv, 28 lyst. 1998 r. – S. 183.

ljudskoga postojanja. Masovna raširenost dojava nije mogla ne utjecati na psihičko stanje seljaštva, kao posljedica čega su nicali negativne pojave kao što su depresija, utučenost, ljutnja, zlovolja, osjećaj osuđenosti na propast.

Strah se toliko duboko zario u duše ljudi da su ponekad, iako su imali zakopano žito, seljaci umirali od gladi ne iskopavši svoje zalihe, bojeći se da će ih netko vidjeti i prijaviti²². Destruktivni osjećaj straha deformirao je moralna načela, prisiljavao seljake narušavati ono najsvetije – obiteljske veze, prijavljivati članove svoje obitelji: roditelje, muža, ženu.

Vlada se služila i takvim metodama kao što su potkupljivanje ljudi i nahuškavanje jednoga na drugoga. Diktirala je suseljanima svoj moral (točnije – amoral), svoju volju i svoju intelektualnu razinu. Dakle, u vrijeme Gladomora, događala se masovna demoralizacija naroda. Dojave se više nisu smatrale nečim sramotnim, nego su se, upravo suprotno, propagirale i nametale od strane vlade kao domoljubna djela. Kao posljedica svega ovoga, ljudi su se počeli jedan prema drugome odnositi s nepovjerenjem, sumnjom, strahom.

Sovjetska vlada provodila je niz akcija koje su dovodile do moralnog propadanja društva. Posebno je F. Pravoberežnyj naglasio kako su djecu učili prijavljivati svoje roditelje²³, prenositi što oni govore kod kuće, još odmalena usađujući djeci «slast» za prijave i prisluškivanje.

Bezizlaznost, očaj, fizička slabost seljaka u vrijeme Gladomora prisiljavali su ih prepustiti se sitnim krađama. Arhivski dokumenti i svjedočenja očevidaca daju mogućnost zamisliti taj rizik na koji su se odvažili gladu izmučeni ljudi u potrazi za hranom. Dakle, kolhozna polja i komore su se čuvala, a stražarima (seoskim aktivistima ili poslanim vojnicima iz okruga) bilo je naređeno bez oklijevanja upotrijebiti oružje za zaštitu namirnica. Zbog toga su se posvuda bez suđenja i istrage događala strijeljanja i ubojstva.

Sitne krađe počele su upravo 1932. i 1933. godine. Kao što je točno navela G.Gorynj, otada se počeo stvarati netradicionalni odnos prema vlasništvu. A novi naraštaji «sovjetskih ljudi» «državno vlasništvo» i «općenarodno dobro» počeli su uzimati kao «ničije stvari» i zato «prema sovjetskom moralu nezakonito prisvojenje nije se smatralo krađom»²⁴. Pristupivši u kolhoz, seljaci ipak nisu mogli spasiti svoje obitelji od gladi budući da su plaća bili neradni dani. Kolhoznici su, braneći se od smrti od gladi, često na poljima pabirčili stočnu repu, truli krumpir i ostatke mrkve, skrivajući ih u sarama čizama. S godinama su se krađe u kolhozima počele shvaćati kao «kompenzacija» za neplaćene radne dane, a zatim su se toliko uobičajile da se pojavio i poseban termin – «nosioci».

Godine 1933. za vrijeme prikupljanja uroda, pojačao se pritisak na seljake i kolhozničke od strane vlade. U sela, osim posebnih brigada za agitaciju za razvoj masovnog rada u kolhozima, slali su i terenske suce, koji su provodili sudske procese izravno na mjestu događaja. Tako su, na primjer, u Zaporiz'ju osuđena četvorica seljaka – za «krađu kolhoznog žita» - na osam i deset godina zatvorske kazne s konfiskacijom cjelokupnog imanja, a čelnik kolhoza osuđen je za «nesprečavanje» na pet godina²⁵. Valja naglasiti da su često čelnici

22 www.golodomor.org.ua – Svidčennja Bereznogo J. F., 1933 r.n., s. Brovky Perši, Andrušivskij r-n, Žytomyrsjka obl.

23 Pravoberežnyj F. 8 000 000. *1933-j rik na Ukrajinu*. – Winnipeg, 1951. – S. 49.

24 Gorynj G. *Golodomor 1932–33 rokiv – nyščivnyj udar po fundamental'nyh ustojah tradycijnogo ukkladu žyttja ukrajinsjkogo sela* //

Vidljnja golodomoru-genocydu 1932–1933. Etnokulturni naslidky golodomoru v Ukrajinu. – Ljviv, NTŠ, 2005. – S. 117.

25 CDAGO Ukrajinu. – F. 1. – Op. 20. – Spr. 5846. – Ark. 110.

kolhoza postajali žrtve totalitarne vlade, jer su pomagali ljudima koji su radili u polju ili maloljetnoj siročadi.

Sovjetska vlada svjesno je i ciljano stvarala uvjete u kojima su socijalno-pravne norme gubile svako značenje. O deformaciji tih norma svjedoči masovna raširenost u vrijeme Gladomora zakona mase gladnih ljudi koji su se na različite načine pokušavali domoći nekakve hrane za sebe i svoju obitelj.

Dizao se val masovne mržnje, pojavile su se indiferentnost, ravnodušnost, tupost, koje su uzrokovale bujicu nečuvene okrutnosti. Za najmanji pokušaj ljudi da pronađu nešto jestivo, predstavnici vlade žestoko su ih kažnjavali, pa čak i ubijali. Sudska i izvansudska tijela nekažnjeno su se izrugivala seljacima, tukli su djecu koja su nosila nekoliko klasova s kolhozno polja. Za počinjene zločine i za svojevoljno osuđivanje, čak šestogodišnje ili sedmogodišnje djece, nitko nije bio kažnjen. Upravo suprotno, takvi primjeri išli su vladi na ruku, dakle nije se vodila nikakva dokumentacija i u arhivima NKVS-a nije se ostavljalo nikakvih tragova kršenja prava.

Primjera takve okrutnosti ima mnogo, nisu štedjeli ni starih ni malenih, što je suprotno tradicionalnom moralu i ponašanju naroda. Bilo je slučajeva kad su djecu zbog sitne krađe bacali u zatvor. Tako je u Mogyljiv-Podiljskom zatvoru među 639 zatvorenika bilo 24 djece²⁶.

U mnogim slučajevima predstavnici vlade nisu dovodili ljude do zatvora, nego su ih ubijali na mjestu, bez suđenja i istrage. Do takvih djela došlo je zbog deformiranja od strane boljševika svijesti naroda. Jednom od značajnih crta te svijesti bila je uvjerenost u pravednost i nekažnjivost djela protiv tog dijela seljaštva, koji je vlada proglasila «klasnim neprijateljem».

Gladomor početkom tridesetih godina doveo je do psihološkog uništenja ukrajinskoga etnosa. Zbog gladi, kod ljudi su se počele javljati psihičke bolesti. Kao posljedica toga došlo je do širenja samoubojstava u to vrijeme. Na takav korak odvaživale su se pretežno žene muškaraca koji su bili uhićeni i poslani u konclogore i koje su izgubile svoju djecu. Neki seljaci bili su toliko fizički iscrpljeni da, ako su i željeli ranije umrijeti, nisu imali snage oduzeti si život. Stanovnik sela Polyčenke blizu grada Vinnyce pripovijeda: «Bio sam toliko iscrpljen da nisam mogao ni otrgnuti rukav košulje kako bih od njega napravio konop, pa sam ostao živ.»²⁷.

Najstrašnije posljedice Gladomora bili su slučajevi samoubojstava među djecom koja su izgubila roditelje i nisu imala nikakvu pomoć vlade, jer su bila označena kao «djeca kulaka».

Gladomor je slamao čovjeka kao osobu, u njemu su se događale nepovratne psihološke promjene: deformirala se emocionalna sfera, uništavao se tradicionalni moral. Tako je još jedna pojava, koja se javila kao posljedica narušavanja psihe zbog gladi, budući da psihički zdrav čovjek na to nije spreman, bila pljačka grobova.

T. S. Matvijčuk iz okolice grada Mykolajiva vidio je kako je dječak iskopao iz groba truplo učitelja i s njega skinuo odijelo kako bi ga zamijenio za hranu²⁸. Nerijetko su grobove

26 Šuljga I.G. *Golod na Podilli: Do 60-riččja golodomoru 1933 r.* – Vinnycja, 1993. – S. 139.

27 www.golodomor.org.ua – Svidčennja Šveda I.N., 1923 r.n., s. Polyčenci, Kozjatynskij r-n, Vinnycjka obl.

28 *Golod-genocyd 1932–1933 rokiv na Mykolajivščyni, pogljady istorykiv, očevydciv, arhivni materialy.* – Mykolajiv, 2003.

pljačkali takozvani skupljači trupala, koji su morali kolima sakupljati mrtve ljude, voziti ih na groblje i pokapati ih u zajedničke grobnice. Iz svjedočenja očevidaca poznato je da su ti sakupljači skidali s pokojnika odjeću i uzimali je²⁹. Treba naglasiti da do Gladomora takvih amoralnih djela nikada nije bilo na ukrajinskome selu.

U širokom spektru psihičkih stanja uzrokovanih gladomorom, najstrašnije je bilo potpuno uništenje psihe.

Kao posljedica toga, iako rijetko, ali događali su se slučajevi jedenja trupala i kanibalizma. Potvrda da su to bili izdvojeni slučajevi je niz materijala iz istraživanja Gladomora, gdje je značajan broj očevidaca iz nekoliko susjednih sela govorio o jednom te istom slučaju. Dakle, kada se nešto slično dogodilo, bilo je toliko jezivo i toliko je zgražalo seljake da se nadugo pamtilo i pripovijedalo. Svjedočenja očevidaca to potvrđuju: «Znam da su se svi susjedi bojali odlaziti izvan sela, jer su govorili da je u susjednom selu jedan čovjek bio ljudožder»³⁰.

Bilo je i slučajeva, također uzrokovanih narušavanjem psihe, da su roditelji svjesno nudili da ih se pojede nakon smrti, ne bi li spasili svoju djecu. Stanovnica sela Petrikivke u oblasti grada Dn'ipropetrovs'ka ispričala je: «Kad je mati umirala, rekla je: Ubijte me jer će tako biti nešto za jelo»³¹.

Slučajevi kanibalizma koji su se uglavnom događali u prvoj polovini 1933. godine, širili su strah među seljacima. Događalo se da su susedljani sami osuđivali ljudoždere, jer su njihove žrtve postajala ponajprije djeca. Kanibalizam i psihički problemi zbog gladi vidljivo su mijenjali sustav moralno-etičkih vrijednosti, ljudi su se počinjali miriti s takvim djelima i činovima, koji su još nedavno smatrani apsolutno neprihvatljivima.

Od kraja 1929. godine, nakon proglašenja potpune kolektivizacije na Plenumu Centralnog komiteta Komunističke partije (boljševika) u studenom, na temelju potpune likvidacije privatnog vlasništva nad zemljom ukrajinskog seljaštva, po čitavoj zemlji stvarala se mreža sovhoza i kolhoza s korištenjem nove tehnike, kako bi se što prije pridobilo seljaštvo makar tim prednostima. Pred novim industrijskim alatima je tradicionalno omeđeno individualno gospodarstvo moralo odstupiti. To je odvrćalo seljake od pristupanja u kolhoze. Dakle, kao što je poznato, ideologija seljaštva koja se odražavala u poslovicama kao što su: «Međa je sveto djelo», «Tko trga ogradu, neće dugo živjeti»³², bila je ustaljena i nepokolebljiva.

Mjesna vlada prisiljavala je pristupati u kolhoze, komune, cehove raznim metodama: ekonomskim (kazne, porezi), pravnim (oduzimanje prava), administrativnim (iseljavanje), izvanrednim (nasilno oduzimanje žita) te kriminalnim. Ganna Pančenko Mykolajivna, rođena 1927. godine, iz sela Ozerna u Kyjivskoj oblasti tvrdi da su seoske aktiviste (među njima je bila i njezina majka) prisiljavali agitirati sve dok ljudi nisu pristali ući u kolhoz³³. Tako je u Barskom okrugu u oblasti grada Vinnyce u jednom tjednu pomoću zastrašivanja, uhićenja

---

– S. 153.

29 Arhiv MBF. – F. 20. – Spr. 13. – Ark. 14.

30 www.golodomor.org.ua – Svidčennja Majkovskoj N.V., 1921 r.n., s. Vilenjka, Korostyšivskij r-n, Žytomyrsjka obl.

31 www.golodomor.org.ua – Svidčennja Džerelejko N.A., 1915 r.n., s. Jelyzavetivka, Caryčanskij r-n, Dnipropetrovsjka obl.

32 Naukovi arhivni fondy rukopysiv ta fonozapysiv Instytutu mystectvoznavstva, foljklorystyky ta etnologiji im. M. Ryljsjkogo NAN Ukrajiny (dali NAF IMFE NAN Ukrajiny). – F. 9. – Spr. 29. – Ark. 56–58.

33 www.golodomor.org.ua – Svidčennja Pančenko G.M., 1927 r.n., s. Ozerna, Bilocerktivskij r-n, Kyjivskoj obl.

i raznih načina administrativnog pritiska u zajednicu ušlo 3841 gospodarstvo³⁴.

Ucjene i prijetnje postale su najraširenija «metoda agitacije». Obično je tijekom takve «agitacije» uvijek na stolu stajao pištolj. One seljake koji su svejedno odbijali ući u kolhoze izjednačavali su sa zločincima.

Očevici svjedoče da su neki seljaci željeli umrijeti na svojoj zemlji radije nego da uđu u kolhoz. U vrijeme masovne kolektivizacije, zbog odbijanja ulaska u kolhoz, mnogi ukrajinski seljaci – poljoprivrednici poslani su u Sibir kao neprijatelji naroda. Većina očevidaca suosjećajući sa sudbinom raskulačenih, nazivajući ih radišnima, «gospodarima».

Posebnu pažnju treba skrenuti na raspoloženje seljaštva po pitanju stvaranja kolhoza. Mnogo ljudi smatralo ih je đavoljim izumom i nisu pristupali u kolhoze zbog religijskih razloga. Povjesničar L. Kovalenko³⁵ navodi podatke koji svjedoče o raširenosti apokaliptičnih raspoloženja na selu. Istraživačica O. Ganža istaknula je da se među seljaštvom postepeno stvaralo raspoloženje indiferentnog postavljanja prema seoskom gospodarstvu.³⁶

Psihološku barijeru koja je postojala između kolektivnih i individualnih oblika gospodarstva boljševička vlada nikako nije uspijevala srušiti. S povećanjem pritiska na selo, kada je upotrijebljena čak i vojna sila, narastao je i otpor seljaštva nasilnoj kolektivizaciji. Obično osveta seljaka nije padala na inicijatore, nego na sitne izvršitelje (aktiviste, seosko vodstvo, partije). Tako je u Ukrajini 1930. godine, po općim izračunima, broj ustanika dosežao 40 tisuća.³⁷ Istraživač Gladomora sa Zapada A. Graziosi po tom je pitanju istaknuo da se ovdje rodio prvi seoski nacionalni i socijalno-oslobodilački pokret stoljeća, koji na žalost početkom tridesetih godina 20. stoljeća nije došao do svog logičnog završetka³⁸.

Glavni cilj sovjetske vlade bio je prije svega potisnuti u čovjeku seljaka, duh slobode, iskorijeniti iz njegove svijesti osjećaje slobodne osobe, utjerati u dušu strah i pokornost.

Za razliku od prethodnih godina, za vrijeme Gladomora 1932. i 1933. godine, seljaštvo je bilo toliko preplašeno i duhovno slomljeno da su neki svjedoci govorili o osjećaju neke vrste krivnje zbog toga što nisu željeli ući u kolhoz³⁹. Na taj način, preplavljeno osjećajem straha, seljaštvo je uglavnom pružalo pasivni otpor. Skrivali su hranu, žito miješali sa zemljom, nemlačeno žito skrivali su u slami. Očevici potvrđuju da nisu imali dovoljno snage za obranu, seljaci su samo plakali i molili.

Početkom 1933. godine, volja mnogih seljaka već je bila slomljena. Prema uvjerenju povjesničara P. I. Sobolja, glavni uzrok toga bio je Gladomor, fizička iscrpljenost, koja je smanjivala djelatni ljudski nagon za preživljavanjem, otpor agresivno-socijalnoj sredini (osobito akcijama vlade)⁴⁰.

Kao rezultat okrutne represivne politike bila je uništena ta masa ratara Ukrajine, koja je

34 Rybak I.V. *Kolektivizacija na Podillju // Podiljska starovyna: Zbirn. nauk. pracj.* – Vinnycja, 1993. – S. 222.

35 33-j: Golod... – S. 545.

36 Ganža O. *Opir sel'an stanovlenn'u total'itarnogo režymu v URSSR.* – K., 1996. – S. 16.

37 Čorna tinj golodomoru 1932–1933 rokiv nad Ternopiljam: *Knyga pamjati* / B.D. Lanovyk ta in. (uklad.). – Ternopilj, 2003. – S. 12.

38 Gracioso A. *Velikaja. krestjanskaja vojna v SSSR. Boljševiki i krestjane.* 1917-1933. Moskva, 2001.

39 *Golodovka: 1932–1933 roky na Perejaslavščyni: Svidčennja* / J. V. Avramenko, V.M. Gnatjuk (upor.). – Perejaslav – Hmeljnyckyj, 2000. – S. 116–117.

40 Sobolj P.I. *Golodomor 1932–1933 rokiv: osoblyvosti socialnyh patologij // Golodomor 1932–1933 rokiv jak velyčezna tragedija ukrajinskogo narodu: Mater. Vseukr. nauk. konf., Kyjiv, 15 lystop., 2002.* – K., 2003. – S. 171.

bila važan poljoprivredni proizvođač i nositelj najboljih gospodarsko-radnih tradicija ukrajinskog seljaštva. U kolektivna gospodarstva ujedinjivali su se, uglavnom prisilno, srednji i siromašni slojevi stanovništva, čime se stvarala nova socijalna hijerarhija. Na selu se pojavio novi tip seoskoga radnika – kolhoznik, sa svim pripadajućim karakteristikama. Taj tip činio je najkarakterističniju i najbrojniju skupinu – 88–90 posto ukupno radno sposobnog stanovništva sela Ukrajine.

Znakovito je to što je kolhozniku već bila nametnuta ponešto drugačija ideologija, nego kod privatnika, samostalnog seljaka. Tako je poslovice «Kako bi nestale granice, treba stupiti u kolektiv»⁴¹ najtočnija karakteristika boljševičke ideologije kolhoznika.

Kolektivizacija i Gladomor 1932. i 1933. godine doveli su do još nekih negativnih promjena – uništavanja obitelji. Kao prvo, velik broj obitelji bio je razdvojen. Neke članove obitelji slali su u progonstvo, ostavljajući malu djecu i starije članove obitelji, nesposobne za rad, na milost i nemilost sudbini. Tako je nestajao još jedan ustaljeni običaj koji je postojao do kolektivizacije i Gladomora u ukrajinskim obiteljima – skrb za ljude starije dobi. Kao drugo, muškarci i žene sposobni za rad ostavljali su svoje obitelji i odlazili u potragu za hranom.

Svjedočenja očevidaca govore da se mnogi nisu vratili, ginuli su na putu, bivali uhićeni, a djeca su ostajala s djedovima i bakama, koji najčešće nisu ni izdržali glad.

Do kolektivizacije u tradicionalnoj seoskoj zajednici djeca nikada nisu pravno odgovarala za djela svojih roditelja. Sovjetski sistem promijenio je i taj običaj. S oznakom «kulačka djeca» iseljavali su ih zajedno s roditeljima ili ih davali u skrbništvo.

Predstavnici vlade nerijetko su maloljetnoj djeci nudili mogućnost da se odreknu svojih roditelja, spašavajući se na taj način od progonstva u Sibir. Takvi uvjeti stvarani su kako bi se djecu prisililo na najamoralniji uzrok raspada obitelji – odricanje od vlastitih roditelja.

Sovjetski sistem stvarao je «novog čovjeka» putem negiranja stoljećima kumuliranih duhovnih vrijednosti naroda kako na moralnom, tako i na odgojnom planu. Tako se u izvještaju od 5. travnja 1931. godine okružnom instruktoru Centralnog komiteta Komunističke partije (boljševika) Ukrajine «O pojedinim negativnim elementima u radu okruga za iseljavanja kulaka» daju ovakve upute za djecu: «Ako su sin ili kći, koji podliježu iseljenju zajedno sa svojom obitelji, u zadnje vrijeme bili u sastavu pionirskog odreda ili povezani s komsomolom i aktivisti izjavljuju da žele prekinuti vezu s ocem te je seoskom savjetu poznato da je to njihova istinska želja, takvi sinovi ili kćer, izrasta do 16 godina, mogu biti pošteđeni... pri čemu će ta djeca morati potvrditi na skupštini ili javno putem tiska itd. odricanje od svojih roditelja»⁴². Općenito je vrijednost obiteljskih veza početkom tridesetih godina bila obezvrijeđena od strane boljševičke vlade.

Dakle, komunistički je režim svim svojim djelima okretao djecu protiv vlastitih obitelji. Vječne vrijednosti ukrajinskog naroda, kao što su ljudskost, humanost, poštivanje starijih, doživljavale su osudu. Na taj način, svako ponašanje koje je izlazilo iz granica dozvoljenog od strane totalitarne ideologije, smatralo se «ostacima prošlosti». A sva nihilistička raspoloženja mladeži su se podržavala. Bila je sramota nazivati se Ukrajincom, tražila se upotreba pojma «sovjetski čovjek». Mladež je postajala duhovno siromašnija, što je vladi pomagalo

41 NAF IMFE NAN Ukrajinu. – F. 9. – Spr. 29. – Ark. 58.

42 CDAGO Ukrajinu. – F. 1. – Spr. 4277. – Ark. 31.

manipulirati svijeću naraštaja u odrastanju. Tih godine širile su se ovakve pjesmice:

«Što će meni otac, što će meni mati,
Radije ću Staljina slušati»⁴³.

Na taj način, događalo se duhovno porobljavanje cijelih naraštaja, gubila se veza među njima. U kratkim uputama «za iseljavanje» nalazimo sljedeće: «Ni u kojem slučaju ne smiju se dopuštati opraštanja prilikom odlaska od rođaka, poznanika, prijatelja»⁴⁴.

Tako, putem umjetnog istrebljenja, tragični udar doživjeli su i narodna etika i moral. Dugo godina u prošlosti zadržavale su se pradavne crte karaktera ukrajinskog naroda: srdačnost, poštovanje, osjećajnost, dobronamjernost. Primijenivši teror glada, boljševička vlada stvorila je kod seljaka ravnodušnost – uništavala je osjećaj obiteljske pripadnosti. Tako je iz specijalnog izvještaja regionalnog opunomoćenika DPU po Ružynskom okrugu o raspoloženju seljaka bilo poznato: «Ako je kod prvog progonstva na punktovima za utovar ljudi bilo veliko okupljanje rodbine koja je u trenutku utovara podizala buku i proizvodila krikove, kod sljedećeg progonstva, potpuno neznatna količina rođaka, došavši na stanicu, stoji sa strane savršeno mirno i prema razgovoru se može suditi da na progonstvo gledaju sasvim bezosjećajno»⁴⁵. Duhovne vrijednosti naroda, zbog ideoloških interesa omalovažavane su od strane vodstva komunističke partije, njima se nametao nihilistički stav, budući da će se demoralizirano i moralno slomljeno društvo lakše pokoriti i bezuvjetno izvršavati sve prohtjeve vlade.

Posljedica Gladomora 1932. i 1933. godine uništavanje je strukture obiteljske obrednosti. Sovjetska vlada strogo je zabranjivala slaviti rođenja, provoditi obred krštenja. Već s početkom kolektivizacije većina seljaka odrekla se obreda povezanih s rođenjem djeteta kako ne bi na sebe navukla bijes predstavnika vlade. Žene su se prestale držati tradicionalnih obreda pri rođenju djeteta. Tako je struktura ovih obreda, kao što je rođenje (posjećivanje novorođenoga), obred šišanja (nakon navršenih godinu dana) bila deformirana. Valja napomenuti kako su usprkos strogoj zabrani ljudi ipak pokušavali krstiti novorođeno dijete.

Kolektivizacija i Gladomor 1932. i 1933. godine nanijeli su veliku štetu obredu vjenčanja. Dogodila se deformacija strukture obreda. Neki dijelovi su otpali, a umjesto njih pojavili su se novi.

Krajem dvadesetih i početkom tridesetih godina 20. stoljeća pojavljuje se novi oblik vjenčanja, koji se nazivao «susresti se». Postojale su još i drugačije varijante: «stavljali su ljude zajedno». Poslije kolektivizacije kod većine seljaka uopće nije bilo vjenčanja, samo građanska procedura (kod matičara), bez ikakvog slavlja.

Kada se pak obred vjenčanja obnovio na ukrajinskom selu, mnogo njegovih elemenata već je bilo izgubljeno.

Ritual pokapanja u obiteljskoj obrednosti važna je etapa prelaska duše u svijet predaka. Usred zime 1932-1933. godine, kada su ljudi u selima počeli masovno umirati, sprovodi se

43 NAF IMFE NAN Ukrajinny. – F. 8. – Spr. 324. – Ark. 10.

44 CDAGO Ukrajinny. – F. 1. – Spr. 4277. – Ark. 50.

45 *Golodomor na Žytomyrščyni 1930–1934 roky: Dokumenty i spogady: Zbirnyk*. – Žytomyr: Žytomyrskyj visnyk, 1993. – S. 15.

više nisu održavali prema tradicionalnom ritualu. Iscrpljeni seljaci fizički se nisu mogli držati rituala pokapanja. Kada više nisu imali snage izrađivati ljesove, počeli su mrtve zakapati u škrinjama, kutijama, a kasnije i bez ičega – jednostavno su ih bacali u zajedničku raku.

Pojedine elemente sprovednog obreda vlada je u potpunosti likvidirala. Prisutnost svećenika na sprovodu krajem dvadesetih i početkom tridesetih godina bila je strogo zabranjena. Predstavnicima vlade bilo je zabranjeno sudjelovati u sličnim obredima. Zabranjeno je također bilo posjetiti grob pokojnika, čak i ako je to bio netko iz obitelji. Za vrijeme Gladomora nestalo je mnogo elemenata obreda sproveda, umjesto kojih su se pojavili novi, na primjer – limena glazba.

Krajem dvadesetih godina 20. stoljeća, kao izniman način utjecanja na ljudsku psihu, pojavilo se uništavanje tradicionalne seoske kulture i uvođenje nove – sovjetske. Na narodne blagdane i obrede počelo se gledati kao na praznovjerja i ostatke prošlosti koji kočé opći kulturni razvoj i socijalističku izgradnju.

Budući da je jedna od sastavnica seoske kulture bila religija, uništenje seoske kulture i religije postalo je prvom zadaćom komunističke države. Po cijeloj Ukrajini iz crkava su skidali zvona, navodno za potrebe industrijalizacije, rušili su hramove kako bi uništili središnje mjesto seoske kulture. U selima su stvarali nove vrste kulturno-prosvjetnih ustanova – klubove, seoske domove, čitaonice i kolhoske domove. Većinu njih smjestili su u nekadašnjim crkvama.

Veliku štetu pretrpio je najutjecajniji dio ritualnoga života seoske kulture – kalendarska obrednost (Božićni i Uskršnji blagdani, slavljenje svetaca zaštitnika, nedjeljne mise itd.).

Službeni izvori i svjedočenja očevidaca potvrđuju zabranu narodnih rituala kalendarskog ciklusa od strane vlade.

Cilj je takvih zabrana bio prisiliti seljake da se ne pridržavaju ikakvih kršćanskih obreda i rituala.

Za vrijeme religijskih blagdana u novoosnovanim kulturno-prosvjetnim ustanovama provodili su se razni antireligijski razgovori, predavanja, izložbe. Takva «predavanja» obično nisu imala znanstvene temelje, nego su se svodila na brutalno-uvredljiva, ponižavajuća ismijavanja Božjih zakona i davnih narodnih običaja.

Totalitarni režim nametnuo je tematiku blagdana, nazvao svoje praznike jedinima, uistinu «narodnima». Jedan od takvih uvedenih praznika je Dan internacionale. Prema protokolu sjednice Centralnog Izvršnog komiteta SSSR-a Dan internacionale od 1928. godine slavio se svake godine dva dana (1. i 2. svibnja).

Napomenimo da su se pojedini sovjetski praznici, s obzirom na svoje nasilno nametnuto porijeklo, dugo zadržali u društvu. Neki od njih, doduše bez ideološke obojenosti, slave se i danas. Tako se na selu masovno zadržalo slavljenje takozvanih «svibanjskih praznika». Međunarodni komunistički dan 8. ožujka (1932) po cijeloj Ukrajini i danas se obilježava kao Međunarodni dan žena.

Do kolektivizacije u seoskim obiteljima postojali su obrtnici, majstori raznih profesija. Krajem dvadesetih i početkom tridesetih godina sovjetska vlada stvarala je zajedničke radionice, cehove, agitirajući da rukotvorci i obrtnici pristupe u te kolektive putem nametanja poreza i terora.

Pojačan pritisak na obrtnike, niska kvaliteta, a ponekad i nedostatak sirovina, neposlovnost uprave cehova, veliki porezi, odvrćali su obrtnike od tih udruženja. To je dovelo do davanja otkaza velikom broju majstora iz zajedničkih radionica i cehova. Gubila se nasljednost predaje fahovskih navika i tajni mladom naraštaju, dogodilo se umjetno propadanje obrta. Mnogo obrta i industrija, proživjevši još nekoliko desetljeća, propalo je zbog svoje izlišnosti, a također i zbog povećanja potražnje za tvorničkim proizvodima. Kolektivizacija i Gladomor uzrokovali su kraj mnogih neophodnih narodnih obrta i industrija, koji su praktično bili iskorijenjeni na ukrajinskom selu.

Krajem dvadesetih i na početku tridesetih godina 20. stoljeća ukrajinsko selo toliko je iskrvarilo fizički i moralno da više nije moglo pružati masovni oružani otpor. Bio je deformiran sustav vjekovnih vrijednosti ukrajinskog naroda. Nasilnim putem odlazili su u zaborav narodni običaji i tradicije.

S ukrajinskog prevele Ana Dugandžić i Silvija Graljuk

ROJ MEDVEDEV

NEKA POVIJEST SUDI

ADMINISTRATIVNE REPRESALIJE NA SELU 1932-1933. GODINE

Pad poljoprivredne proizvodnje doveo je u vrijeme prve petoljetke do pogoršanja opskrbe prehrambenim proizvodima brzo rastućih gradova. Nije nimalo čudno da Staljin, sklon administraciji i zloupotrebi vlasti, nije vidio drugačijeg izlaza od novog nasilnog oduzimanja svih viškova (i ne samo viškova) seljacima. Bez obzira na smanjenu poljoprivrednu proizvodnju državne zalihe neprestano rastu. U 1934. su dosegle 40 posto prikupljenog žita. Otkupne cijene su bile vrlo niske, čak nekoliko puta niže od proizvodne cijene. To je izazvalo opravdano nezadovoljstvo kolhozika.

Takav otkup doveo je do pada radne discipline u tek stvorenim kolhozima i do masovne krađe pšenice. Iako su kulaci iseljeni, u mnogim krajevima zemlje jača antikolhozna i antisovjetska propaganda. Pod tim utjecajem, u relativno bogatim žitorodnim područjima kao što su južna Ukrajina, Sjeverni Kavkaz, Donska oblast, dolazi do svojevrsnih «žitnih štrajkova». U njima su, ne samo individualni zemljoradnici već i kolhozi, smanjivali usjeve, odbijali državi predati žito zakapajući ga u zemlju. Umjesto da ispravi nastale greške ili poviši otkupne cijene, Staljin se ponovo priklanja nasilju. Donesene su drakonske mjere protiv krađa u kolhozima. Mnogo seljaka, uhvaćenih u krađi žita koje su sami uzgajali, osuđeno je na duge zatvorske kazne ili čak na strijeljanje. Na pojedinim područjima obnovljen je masovni teror. Prekinuta je opskrba potrošnom robom za područja koja nisu ispunila plan otkupa žita, zatvarane su državne i zadružne trgovine.

Za kaznu, u nekim su slučajevima iseljeni cijeli zaseoci i sela. U jesen 1932. upućena je na Sjeverni Kavkaz komisija CK UKP(b), predvođena Kaganovičem, da ispita teškoće u skupljanju zaliha. Komisija je imala neograničena prava. Studenog 1932. biro Sjevernokavkaskog pokrajinskog komiteta donio je, uza sudjelovanje Kaganoviča, odluku: «Zbog posebno sramotnog pada otkupa žita i ozime sjetve na Kubanu treba pred partijske organizacije u kubanskim rajonima postaviti vojni zadatak - slomiti sabotazu otkupa žita i sjetve, koju su organizirali kulački kontrarevolucionarni elementi; uništiti otpor dijela seoskih komunista koji su zapravo postali saboteri i likvidirati pasivnost i pomirljivost prema sabotazama, nepojive s imenom člana partije¹.

Na osnovi te odluke iseljeno je u sjeverne pokrajine 16 velikih sela Sjevernog Kavkaza, među njima Poltavaska, Medvedovska, Urupska, Bagajevska i druga. Riječ je bila o potpunom iseljavanju cijelih naselja, uključujući sirotinju i 'srednjake', individualne seljake i kolhoznike. Na «oslobođena» mjesta preselili su seljake s neplodnih područja. Masovne represije protiv seljaka vode Molotov i Kaganovič u Ukrajini i Bjelorusiji. Indikativno je pismo M. A. Šolohova o nepodnošljivom ponašanju otkupnih komisija u Vešenskom i drugim donskim rajonima. Šolohov piše Staljinu 16. travnja 1933. da su pri otkupu žita prema kolhoznicima primjenjivane «omražene metode» mučenja, batinanja i vrijeđanja. «Takvi primjeri, - kaže se u pismu, - mogu se beskonačno navoditi. Nisu to pojedinačni slučajevi

---

¹ List Molot, 5. novembra 1932. god.

skretanja, to je u razmjerima ovog područja ozakonjena 'metoda' otkupa žita. Te sam činjenice čuo i od komunista i od samih kolhoznika, koji su sve te 'metode' okusili na sebi, a kasnije su došli k meni s molbom da 'pišem o tome u novinama'. Sjećate li se, Josife Visarionoviču, crtice Koroljenka *U ukroćenom selu?* Upravo takav 'nestanak' nije proveden nad trojicom seljaka zatečenih u krađi kod kulaka, već nad desecima tisuća kolhoznika. Pri tome, kao što vidite, uz šifru primjene tehničkih sredstava i s većom rafiniranošću.» Šolohov je zamolio Staljina da razmotri što se događa na donskom području i da provede istragu ne samo nad onima koji su prema kolhoznicima primijenili nedopustive metode, već i nad onima koji ih usmjeravaju.²

Ali Staljin je na takva upozorenja ostajao gluhim. Čak se potrudio da teroru protiv seljaštva dade teorijsku osnovu.

Tko je kolhozno seljaštvo? – pita Staljin na jednom od sastanaka Politbiroa. – Kolhozno seljaštvo je saveznik radničke klase. Velika većina tog seljaštva je oslonac sovjetske vlasti na selu. No to još ne znači da među kolhoznicima ne može biti pojedinih grupa koje su protiv sovjetske vlasti i podržavaju sabotiranje otkupa žita. Bilo bi glupo kada komunisti, polazeći od toga da je kolhoz socijalistička forma gospodarstva, ne bi odgovorili na udarac takvih kolhoznika i kolhoza razornim udarcem.³

Mnogo se administrativnih represalija obrušilo i na mlade sovhoze. Samo se u jednoj rezoluciji, koju su potpisali Staljin, Molotov i narodni komesar za poljoprivredu Jakovljevič (*O radu stočarskih sovhoza*), navode 34 prezimena direktora sovhoza koji su predloženi za smjenu i izvođenje na sud i 92 prezimena direktora sovhoza koje treba samo smijeniti.

GLAD NA SELU 1931–1933. GODINE

Za sovjetsko se selo prva petoljetka završila masovnom kolektivizacijom, ali i strašnom glađu koja je odnijela milijune života. Sve veća oskudica prehrambenih proizvoda osjećala se po selima već 1930-1931. U kasnu jesen 1932. velika područja zemlje pogodila je strašna glad, posebno teško južnu Ukrajinu, srednje Povolžje, Sjeverni Kavkaz i Kazahstan. Po razmjerima ta je glad nadmašila onu iz 1921. u Povolžju. Međutim 1921. godine o gladi su pisale sve novine. U zemlji je organizirana sabirna akcija, pristigla je međunarodna pomoć za gladne, stvorene su posebne organizacije za pomoć. Godine 1932-1933. ničega od toga nije bilo. Na vijesti o gladi stavljena je zabrana. Naprotiv, činjenica o masovnoj gladi službeno je opovrgavana. Stotine tisuća, čak milijuni gladnih bježali su u gradove i bogatije oblasti, ali je malo kome uspjelo doći do cilja. Na putovima i stanicama postavljene su vojne straže koje nisu propuštale seljake izvan glađu zahvaćenih pokrajina. Oni pak koji su se dočepali grada, nisu ni tamo dobivali pomoć. Seljaci nisu imali bonova za hranu i u trgovinama im nisu prodavali kruh. U Kijevu i u mnogim drugim južnim gradovima jutro je započinjalo prikupljanjem leševa umrlih seljaka koje su sahranjivali u velikim bezimanim grobnicama. O gladi na selu ništa se nije govorilo ni na Prvom svesaveznom kongresu kolhoznika-udarnika, koji je u veljači 1933. održan u Moskvi. Baš na tom kongresu, u vrijeme najžešće gladi na jugu, Staljin izbacuje parolu – «Sve kolhoznike učiniti bogatim». Staljin je čak i na sjednicama

2 Pismo Šolohova citirao je u jednom od svojih govora N. S. Hruščov (vidi «Pravda», 10. marta 1963.)

3 Bolševik, 1933, br. 1-2, str 19.

Politburoa odbijao raspravu o gladi. Kada je jedan od sekretara CK KP(b) Ukrajine R. Terehov podnosio Staljinu izvještaj o teškoj situaciji u selima Harkivske oblasti zbog nerodice i zamolio da se toj oblasti dodijeli žito, Staljinova reakcija bila je čudna. Oštro je prekinuo izlagača: «Govorili su nam da ste vi, družo Terehove, dobar govornik, pokazalo se da ste vi dobar pripovjedač. – Kakvu ste nam priču o gladi sastavili! Mislili ste nas preplašiti, ali neće ići! Ne bi li bilo bolje da vi ostavite dužnost sekretara oblasnog komiteta i CK KPU(b) i pređete u Savez književnika: pisat ćete bajke, a budale će čitati...»⁴

Između ostalog nije zgoroga napomenuti da se u našoj književnosti tridesetih godina nije mogla pročitati nikakva pripovijetka o gladi. Svako javno spominjanje gladi iz 1932/33. bilo je do 1956. godine zabranjeno, a tridesetih godina su zbog riječi «glad na Jugu» mnoge ljude zatvarali zbog «kontrarevolucionarne agitacije». Tek nakon XXII. kongresa poneki pisac dotiče u svojim djelima tu temu.

Odmah za kulakom – piše o strašnoj zimi 1932/33. Mihail Aleksejev, u svom romanu «Imenica za kruh», - iz sela je, dobrovoljno, krenuo i srednjak. Po nečijem naređenju odvezeno je sve žito i stočna hrana. Počinje masovni pomor konja, a trideset treće strašna glad: umirale su cijele porodice, rušile se kuće, opustjele ulice, bilo je sve više slijepih prozora – oni što su odlazili u grad čvrsto su ih zabijali daskama... Akimuškino lice postalo je crnjim od kovačkog ognjišta. Oči su na njemu svijetlile do bijelog usijanja, a susjedi su zagledali u njih kao da pitaju: «Što je to? Kako to, Akimuška? Pa mi smo s tobom pošli? Pa ti si partijski čovjek!» Branio se kako je znao. Govorio da će oni tamo, na vrhu, shvatiti. Staljin će u Viselku poslati svog čovjeka, taj će sve razmotriti, kazniti krivce – i sve će biti u redu. Nitko nije došao u Viselku, ali takvi kao Akimuška nisu, nasreću, klonuli duhom, nisu skrtili ruke, i zadruga je ponovno krenula uzlazno.⁵

V. F. Tendrjakov piše u priči *Smrt*:

U Petrakovki su životinje padale od neishranjenosti, ljudi su jeli kruh od koprive, kruščiće od šaša, kašu od parenog andeoskog korijena. I ne samo u Petrakovki. Zemljom je išla gladna tisuću devetsto trideset treća godina. U pokrajinskom gradu Vohrovo na trgu pred stanicom umirali su raskulačeni kulaci izgnani iz Ukrajine. Postalo je sasvim obično da se ujutro tamo nađu mrtvi. Dolazila bi kola i bolnički konjušar Abram nabacio bi u njih trupla. Nisu umirali svi, mnogi su tumarali prljavim, ružnim, uličicama, vukući beskrvno plave noge, natečene od vodene bolesti, moleći prolaznike pseći pokornim pogledom. U Vohrovu nisu udjeljivali. Sami njihovi stanovnici su zbog kruha na točkice stajali u red već uvečer. Trideset treća godina...⁶

U svojim neobjavljenim uspomename K. Ikramov piše da se 1933. god. stotine tisuća gladnih iz svih rajona Srednje Azije uputilo u Taškent. Sve su željezničke stanice bile zakrčene ljudima. Bez obzira na straže neki su se provukli u grad. Potpuno iscrpljeni, oni su tiho bazali ulicama nadajući se milostinji. Mnogi su na ulici i umirali.

U romanu *Sve teče*, koji je posmrtno objavljen u inozemstvu, veliki sovjetski pisac Vasilij Grossman opisuje jezive slike gladi u južnoj Ukrajini:

„...A prašina – noću i danju prašina, kad su vozili žito... A ljudi su postali nekako smete-

---

4 «Pravda», 26. maja 1964.

5 «Zvezda», 1964. br. 1, str. 37.

6 «Moskva», 1968. br. 3, str. 37.

nima... I zemlja je raspucala... Zatim je došla jesen, kiše, onda snjegovita zima. A žita nema. Ne možeš ga kupiti ni u rajonskom centru u daščari, jer vojnička straža ne dopušta. Gotovog kruha nema.

Ujesen prionuše na krumpir, bez žita brzo je nestao. S Božićem počеше ubijati stoku. Pa i meso na kostima je mršavo. Naravno poklaše kokoši. Meso pojedose, a ne osta ni gutljaja mlijeka, u cijelom selu nećeš naći ni jaje. Najvažnijega, kruha, nema... Probudiš se noću, uokolo tišina, ni razgovora ni harmonike. Kao u grobu, samo glad ne spava, ide. Djeca u kolibama plaču od jutra, traže kruha. A što mati da im da – snijega? Pomoći ni od koga... Država gladnima ne da ni zrna, a na seljačkom hljebu i postoji. Zar Staljin to nije znao?.. Na svim su cestama rampe, vojska, policija, enkavede, ne puštaju gladne iz sela, ne možeš do grada, oko sela su čuvari, oko najmanjih zaselaka čuvari...

A kad je snijeg počeo kopniti, glad je u selu došla do pod grlo. Djeca kriče, ne spavaju: i noću traže kruha. Lica u ljudi su kao zemlja. Oči mutne, pijane... Ljudi teturaju od gladi... Sve manje hodaju, a više leže. I sve im se pričinja – škripe tovarna kola, iz pokrajinskog centra Staljin je poslao brašno da se spasu djeca. Žene su se pokazale jačima od muškaraca, ljuće se prihvatile za život. A bilo im je gore – djeca su od njih tražila. Neke ljube, uvjeravaju djecu: «Hajde, ne plačite, potrpite, otkuda mi?» Druge bjesne: «Ne cmizdri, ubit ću te!» - mlatile su čime bilo samo da ušutkaju...

Lice u djece je staro, izmučeno, kao da su malci već sedamdeset godina proživjeli na ovom svijetu, do proljeća to nisu više lica, nisu ljudska lica, a oči, Gospode! Druže Staljine, bože moj, jesi li vidio te oči? Možda uistinu nije znao, čak je i članak napisao da ti pamet stane.

U selu poče opći pomor; najprije djeca i starci, zatim ljudi srednjih godina. U početku su ih zakapali, a onda prestali zakapati. Mrtvih je bilo po ulicama, na dvorištima a posljednji ostaše ležati u izbama. Tišina. Umrlo je cijelo selo.⁷

U svojim uspomenama A. Kosterin piše:

Godine 1933-1934. bilo je strašno ići po selima. A mene je dopalo da prođem desetke naselja po Stavropolju, Donu, Kubanu i Tereku, po Saratovskoj, Orenburškoj i Kalinjinskoj oblasti. Kuće zabijenih prozora, pusta dvorišta, na poljima odbačen inventar. Užasna smrt-nost, posebno među djecom. Polja i usjevi podivljali. Na Kubanu Kozaci su se neveselo šalili: U našem korovu oko sela vukovi se zalegli.

A ljudi su hodali nekako ošamućeni...⁸

Koroljenkova kći, S. V. Koroljenko napisala je 1934. god. dugo pismo svojoj bivšoj učiteljici Krupskoj. Vrlo mirno i uvjerljivo opisuje Sofija Vladimirovna Koroljenko stanje u oblasti Poltave. Krupska nije odgovorila svojoj učenici, koju je još 1898. spremala za upis u gimnaziju. Nije samo Staljin odmahivao rukom na priopćenja o gladi na jugu zemlje.

Što se Staljina tiče, on je bez obzira na strašnu glad ustrajao na izvozu žita u europske zemlje. Od uroda 1928. godine izvezeno je manje od milijun metričkih centi zrna, ali 1929. izvoz je već bio 13 milijuna metričkih centi; 1930. – 43,8 milijuna; a 1931. 51,8 milijuna; 1932. – 18,1 milijun. Čak je i u najgladnijoj 1933. godini izvezeno u Zapadnu Europu oko

---

7 V. Grossman: Vse tečet, 1970. Kratki roman proširen u SSSR-u u «samizdatskim» daktilografskim kopijama.

8 A. Kosterin: *Vospominanija* (neobjavljeno)

10 milijuna metričkih centi zrna.⁹ Sovjetsko se žito, u uvjetima ekonomske krize u europskim zemljama, faktički prodavalo u besćenje. Polovica žita izvezenog godine 1932-1933. bila bi dovoljna da se južne pokrajine zemlje spase od gladi.

U zemljama Zapadne Evrope mirno su jeli sovjetski kruh. Sve glasine o gladi u Rusiji odlučno su opovrgavale i sovjetska propaganda i službene osobe. Čak je i slavni engleski dramaturg Bernard Shaw, koji je baš početkom tridesetih godina posjetio SSSR, napisao po povratku na Zapad da su glasine o gladi u Rusiji izmišljotine, da se on uvjerio da Rusija nikada prije nije bila tako dobro opskrbljena prehrambenim proizvodima kao u vrijeme kada je on tamo boravio. Pasternak je u sovjetskom selu vidio sasvim drugu sliku:

Početkom tridesetih godina pisci su počeli putovati po kolhozima i skupljati materijal o novom selu. Želio sam biti uz ostale i spremio sam se na takav put s mišlju da napišem knjigu. To što sam tamo vidio ne može se izraziti nikakvim riječima. Bio je to neljudski, nezamisliv jad, tako strašna bijeda da se pretvarala u nešto apstraktno, što se nije uklapalo u mogućnost poimanja. Obolio sam. Cijelu godinu nisam mogao pisati.¹⁰

Sve do danas nitko ne zna koliko je seljaka u Sovjetskom Savezu umrlo od gladi 1932-1933. godine. Mnogi istraživači slažu se s brojkama od pet milijuna ljudi. Drugi kažu osam milijuna ljudi, i to je vjerojatno bliže istini. Broj umrlih bio je veći nego 1921, veći nego u Kini za vrijeme strašne gladi 1877-1878. O tome svjedoče indirektni podaci. U knjizi «Stanovništvo SSSR» navode se podaci o brojnosti Ukrajinaca u SSSR-u: po popisu iz 1926, bilo ih je 31,2 milijuna, a prema popisu 1939. – 28,1 milijun ljudi. Za 13 godina smanjenje iznosi 3,1 milijun ljudi. Za istih tih 13 godina brojnost Bjelorusa porasla je za 1,3 milijuna ljudi, tj. gotovo za 30 posto. U razdoblju od 1926-1939. broj Kozaka smanjio se na 860 tisuća ljudi, umanjila se i brojnost nekih drugih nacionalnih manjina.¹¹ Sve to može imati samo jedno objašnjenje - glad početkom tridesetih godina.

Jedan od stručnjaka za demografiju i statistiku SSSR-a piše:

Glad 1933-1934. pratila je masovna smrtnost djece, posebno novorođenčadi. U popisu 1970. utvrđeno je 12,4 milijuna ljudi rođenih 1929-1931. godine, a rođenih 1932-1934. svega 8,4 milijuna. Taj se pad nikako ne može uzeti kao svjesno reguliranje prirasta stanovništva. Premda je 1929-1931. kolektivizacija na vrhuncu, ipak je pad prirasta, u usporedbi s prethodnim trogodišnjim razdobljem, neznatan. Glad 1933. bila je previše neočekivana pojava, a rusko selo u tim godinama nije poznavalo praktički nikakva sredstva za kontrolu rađanja. Najvjerojatnije je da je najmanje tri milijuna djece rođenih 1932-1934. umrlo od gladi.¹²

Priručnici CSU-a su tokom šest godina (1933-1938) ponavljali jedan te isti broj stanovnika u SSSR-u, registriran 1. siječnja 1933. – 165,7 milijuna ljudi. Staljin je prosinca 1935. istupajući na savjetovanju naprednih kombajnera govorio:

Kod nas sada svi govore kako se materijalni položaj radnika značajno popravio, da je život postao bolji i veseliji. Naravno, to je istina. No to dovodi do toga da se stanovništvo

---

9 «Narodnoe hozjajstvo SSSR», godišnjak za 1935. god., Moskva 1936. str. 222

10 B. Pasternak: *Iz neobjavljenih uspomena*.

11 A. Guzulov i M. Grigorjanc: *Narodonaselenie SSSR*, Moskva 1969.

12 M. Maksudov: *Poteri naselenija SSSR v 1918-1958. god.*, objavljeno u zborniku *Samizdat register*, London 1981. str. 220-276.

počinje razmnožavati daleko brže nego u stara vremena, smrtnost je manja, natalitet veći i prirodni prirast je daleko viši. To je naravno, pozitivno, i mi to pozdravljamo. Sada je kod nas prirodni prirast svake godine oko tri milijuna ljudi. To znači da je naš prirast svake godine kao cjelokupno stanovništvo Finske.¹³

Ali Staljin se požurio kako sa svojim tvrdnjama o povećanju prirodnog rasta stanovništva, tako i s tvrdnjom da je život postao veseliji. Popis iz 1939. izbacio je brojku od 170,4 milijuna stanovnika. Po tome je prirodni prirast bio manji od milijun ljudi godišnje. A o veselijem životu u SSSR-u bit će riječi kasnije.

---

¹³ Pravda, 4. decembra 1935. god.

Poglavlje V.

GENOCID

JAMES MACE

VAŠI SU MRTVI IZABRALI MENE ¹

SELEKTIVNO PAMĆENJE

Što bismo znali o Holokaustu da je Hitler dobio Drugi svjetski rat? Naravno, ne možemo govoriti s apsolutnom sigurnošću što se moglo dogoditi ako se to ipak nije dogodilo, ali možemo stvoriti neke pretpostavke koje bi se temeljile na analognim slučajevima koji su se doista dogodili. Vjerojatno bi «konačno rješenje židovskog pitanja» za većinu ljudi bilo prekriveno smokvinim listom «preseljenja na Istok», i Holokaust ne bi bio u većoj mjeri dijelom društvene svijesti u 20. stoljeću, nego što je to ukrajinski Gladomor 1932.–1933. godine, dok je postojao SSSR.

Naravno, postojale bi knjige sjećanja, neka znanstvena istraživanja koja bi se temeljila na informacijama koje bi se uspjelo iscijediti iz otvorenih izvora, izvještaji diplomatskih i obavještajnih službi, koji bi se prekrivali prašinom u američkim i britanskim arhivima, koje nitko ne bi pročitao. Židovski fanatici putovali bi po znanstvenim konferencijama, i sve što bi oni govorili, prihvaćalo bi se kao nerazumljive neutemeljene tvrdnje, zasnovane na pristranoj interpretaciji svjedočenja – upravo tako je većina zapadnih sovjetologa prihvaćala radove na temu ukrajinskog Gladomora. Naravno, za mnogo pokoljenja stanovnika Reicha sve bi to bila javna tajna, ali u totalitarnom društvu svatko zna o čemu se može otvoreno govoriti, a o čemu ne. F. Nietzsche jednom je rekao da nam je potrebna umjetnost zaboravljanja. Povijest gladi u Ukrajini dokazuje da se tom umjetnošću, ako treba, lako može ovladati.

Novinari i znanstvenici, koje je snažno i herojsko zatvoreno društvo stavilo pred izbor između «mrkve» u obliku svemogućе vize i pristupa do, makar i ograničenih, informacija, te «štapa» u obliku isključenja i nemogućnosti pristupa tome, često su smatrali da je bolje pomiriti se i pisali su «kako treba», kako bi se popeli stepenicama karijere, aktivno pomagali diskreditirati onih malo nepokolebljivih – ili, možda, jednostavno glupih – koji su se iskreno trudili pronaći istinu, proanalizirati je i pripovijedati o stvarima toliko nedokučivim, da je u njih teško povjerovati. Upravo to dogodilo se s ukrajinskim Gladomorom, a kasnije sam to doživio na svojoj koži. Bez sumnje, upravo to bi se dogodilo da je nacistička Njemačka, pobijedivši, vladala svijetom, postavši zbog toga objekt neutažive informacijske gladi, uzrokovane zainteresiranošću, ushićenjem i strahom. Prije samo jednog desetljeća to je vrijedilo za Sovjetski Savez; to još uvijek vrijedi za neke ljude, i bezuvjetno bi vrijedilo da je fašistička

---

¹ Iz knjige *Denj i vičnistj Džejsma Mejsa*. Kijev, 2008.

Njemačka dominirala zemljama istočno od današnje Ruske Federacije.

Povijest gladi u Ukrajini i na Sjevernom Kavkazu prvi puta je dospjela na stranice tiska na engleskom jeziku u ožujku 1933. godine, kada su Gareth Jones, reporter lista «Manchester Guardian», a zatim i novinar istih novina Malcolm Muggeridge, koji su istovremeno putovali po Ukrajini, napisali o onome što su tamo vidjeli. Moskva je tada zatvorila pristup novinarima na taj teritorij. Kao odgovor, dva američka dopisnika, laureat Pulitzerove nagrade Walter Duranty iz New York Timesa i Louis Fischer iz lista Nation - prvi od kojih je djelovao shodno svojim uvjerenjima, a drugi iz čistog oportunitizma – postali su prvi koji su potpuno negirali postojanje gladi u Ukrajini. Duranty je bio najpoznatiji američki inozemni dopisnik svoga vremena, ali njegova moralna «fleksibilnost» jasno je vidljiva iz sljedeće činjenice: kada je 1931. godine došao do američke ambasade u Berlinu produžiti rok važenja svoje putovnice, rekao je konzulu da prema dogovoru sovjetske vlade i lista «New York Times» njegovi materijali predstavljaju «službenu točku gledišta sovjetske vlade», a ne njegovu osobnu. Nakon objavljivanja Jonesovog članka, Duranty je odmah napisao primjedbu da je Englez napisao «veliku horor priču» i došao čak do takvih rečenica, kao što je podnaslov jednog od njegovih članaka: «Rusi gladni, ali ne umiru od gladi». Fischer, mladi radikal, koji je kasnije promijenio svoje poglede, okrivio je za sve postojeće teškoće seoske «štetočine», koji su preplavili cijela sela, što je primoralo vladu poslati te zločince «na sječu drva». Za vrijeme svog putovanja po Americi s predavanjima nakon izlaska Jonesovoga članka, Fischer je podcrtao: «U Rusiji nema nikakve gladi».

U knjizi sjećanja «Put u utopiju», moskovski dopisnik lista «United Press» Eugene Lyons nazvao je sadržaj Jonesovoga članka «prljavom epizodom našeg propalog pokušaja pošteno napisati o ruskoj gladi 1932. i 1933. godine». On podsjeća da se sovjetski cenzor Kost'antyn Umans'kyj susreo s američkim novinarima u svojoj hotelskoj sobi, znajući da svi oni žele pisati o otvorenom suđenju britanskim inženjerima u postupku Metropolitan – Vickers.

«Mogao si je dozvoliti da bude ljubazan, – piše Lyons. – U uvjetima novinarske utrke, koja primorava trčati zajedno s vladom unutar njom stazom, profesionalno samoubojstvo bilo bi istovremeno pisati o gladi. Nakon duge trgovine u džentlmenском duhu «ti meni, ja tebi» u sjaju zlatnozubog osmjeha Umans'kog napokon je izvedena formula negiranja.

Mi smo priznali tog vrazjeg Jonesa kao lažljivca, makar u zaobilaznim frazama, kako bismo umirili svoju savjest. Nakon toga, kad je prljavi posao završio, netko je poslao po gorilku i zakusku, Umans'kyj se pridružio slavlju i zabava je trajala do jutra» (str. 572).

Zapadne vlade također su vrlo dobro znale što se događa, i objavljena je zbirka dokumenata iz britanskih i njemačkih arhiva. Kako sam bio direktor američke Komisije za ukrajinski Gladomor, radio sam s dokumentima iz Nacionalnih arhiva SAD-a. Prvi su se vladi obratili njemački emigranti – menoniti iz Rusije, zatim Amerikanci i Kanadani ukrajinskog podrijetla. Čelnik Centralnog menonitskog odbora dr. P. S. Gilbert čak je uvjerio senatora Arthura Cappera da to pitanje na razmatranje predsjedniku Franklinu D. Rooseveltu, koji je obećao o njemu prodiskutirati s državnim tajnikom. Od državnog tajnika, Cordella Hulla, primljen je ledeni odgovor: «Na žalost, u ovom trenutku ne postoji način na koji bi ova vlada mogla olakšati stradanje tih nesretnih ljudi». State Department upotrijebio je vlastitu standardnu formulu odgovora na obraćanje s temom Gladomora, u mnogočemu utemeljenu na gore navedenom odgovoru, te ju je mnogo puta ponavljao. Kao odgovor na upit američ-

kim diplomatima u inozemstvu u listopadu 1933. godine, Departament je primio obavijest od veleposlanstva SAD-a u Grčkoj, da diplomati drugih zemalja koji su boravili na službi u SSSR-u potvrđuju postojanje gladi. Sljedeći mjesec SAD je službeno priznao SSSR.

Očito najbogatije informacije ima Italija, koja je imala konzulat u glavnom gradu USSR. Te dokumente, s napomenama ispisanima slavnom plavom olovkom Benita Mussolinija, pronašli su predstavnici Ukrajinske katoličke crkve u Rimu, i naša komisija objavila je dio njih na engleskome jeziku u našem «Izveštaju Kongresu» 1988. godine. Možda je najzanimljiviji od njih, iako se u njemu nalazi i nekoliko netočnih informacija i antisemitskih prizvuka, datiran 31. svibnja 1933. godine: «Glad i ukrajinsko pitanje». Prema riječima kardinala Gradeniga, nije bilo sumnje da je glad umjetno uzrokovana, s ciljem «mijenjanja etničkog sastava Ukrajine» te da je trebala riješiti «ukrajinsko pitanje» jednom zauvijek.

Ako je svijet šutio, gledajući to «konačno rješavanje», je li doista čudno da je to isto činio i kad se deset godina kasnije «konačno rješavalo» drugo pitanje za vrijeme Drugog svjetskog rata?

NASLJEĐE GLADOMORA: UKRAJINA KAO POSTGENOCIDNO DRUŠTVO

U to vrijeme, kada sam 1981. godine počinjao svoje istraživanje Velike gladi u Ukrajini, postojalo je bezbroj još neobjavljenih partijskih dokumenata. Ali nakon proučavanja nacionalnog komunizma iz konteksta ukrajinske povijesti tog razdoblja i s dokumentima, govorima, predgovorima, koji su se tiskali doslovno svakodnevno u službenom tisku sovjetske Ukrajine, postale su mi apsolutno jasne osnovne crte službene politike sovjetskog režima prema Ukrajini.

Ovdje trebam napraviti digresiju i objasniti zašto baš ja, pravi Amerikanac podrijetlom te zašto mi je to trebalo? Nisu me jednom to pitali, i nisam jednom poželio odgovoriti: a što je trebalo milijunima Rusa, Židova, Armenaca, na kraju i Ukrajinaca u toj dalekoj, i od Boga zaboravljenoj zemlji – mojoj Americi? Budući da su američki građani ukrajinskog podrijetla zahtijevali istraživanja, mene je dopala takva sudbina da su vaši mrtvi izabrali mene. I isto tako, kako se nije moguće baviti poviješću Holokausta i ne postati barem napola Židovom, tako se nije moguće baviti poviješću istraživanja Gladomora i ne postati barem napola Ukrajincom. Nad tim radom izgubio sam previše godina, a da Ukrajina ne bi postala većim dijelom moga života. Na kraju, riječima Martina Luthera, ovdje sam, jer ne mogu drugačije.

Motivacija je bila jednostavna: i svi novodostupni dokumenti i nova istraživanja nisu promijenili osnovnu sliku događaja koju sam dao 1982. godine na Međunarodnoj konferenciji o Holokaustu i genocidu. Uvjeren sam da je, u svrhu centralizacije potpune vlasti u rukama Staljina, potrebno bilo uništiti drugu sovjetsku republiku te, dakle, uništiti ukrajinsko seljaštvo, ukrajinsku inteligenciju, ukrajinski jezik, ukrajinsku povijest u shvaćanju naroda, uništiti Ukrajinu kao takvu. Kalkulacija je bila vrlo jednostavna i krajnje primitivna: nema naroda, dakle nema posebne države, a kao rezultat, nema problema. Takva politika u klasičnom shvaćanju te riječi znači GENOCID.

Do kraja ratnoga komunizma boljševici su kultivirali gotovo patološku mržnju prema tzv. buržoaskom nacionalizmu. Samu bit Lenjinove formule «približavanja i stapanja nacija» može se interpretirati kao progenocidnu, jer se nametanje jednog nacionalnog obrasca

umjesto drugoga proglašavalo «povijesno progresivnim». Za vrijeme prve sovjetske okupacije Kijeva, boljševičke vojske prakticirale su strijeljanja gotovo svih koji su javno razgovarali ukrajinskim jezikom. Glad 1921.–1923. godine, koja je uzela živote milijuna stanovnika Ukrajine bila je otvoreno uzrokovana upravo ekonomskom politikom prema Ukrajini. Oduzimanje namirnica provodilo se u otvoreno diskriminirajuće prema Ukrajini. Druga vlada USSR na čelu s Hrystyjanom Rakovs'kym 1919. godine otvoreno je identificirala ukrajinski jezik s tzv. kontrarevolucijom. 1921. godine Savjet narodnih komesara RSSR zamolio je pomoć samo za gladne stanovnike Povolžja, a i sam NEP je u Ukrajini uveden šest mjeseci kasnije nego na ostatku teritorija, što je omogućilo produljenje prisilnog otkupa (oduzimanja) namirnica. Tek s početkom nove ekonomske politike (rezolucija X skupa Ruske KP /boljševika/ *O nacionalnom pitanju*) 1921. godine ostvaren je pokušaj suživota sovjetskog sustava s neruskim jezicima i kulturama. Za vrijeme ukrajinizacije (korijenizacija, proglašena rezolucijom XII skupa Ruske KP /boljševika/ 1923. – 1932. godine), sovjetska vlada pokušala je čvrsto kontrolirati ukrajinski nacionalni proces izravnim sudjelovanjem u njemu. Prestanak takve politike u vrijeme Gladomora 1932. i 1933. godine nosi izrazite oznake genocida. S ciljem uvođenja svoje izravne vlasti u Ukrajini, Staljin je prešao na strahovite represije i, konačno, na organizaciju umjetne gladi u Ukrajini. Krajem listopada 1932. godine Općesavezna KP (boljševika) preuzela je izravnu kontrolu nad žitnim rezervama preko čelnika Savjeta narodnih komesara SSSR-a V. Molotova, određenog za čelnika komisije za izvršenje plana žitnih rezervi u USSR (L. Kaganovič bio je na čelu analogne komisije za tadašnji Sjevernokavkaski kraj, uključujući Kuban). 18. studenog pod pritiskom Molotova Centralni komitet Komunističke partije (boljševika) Ukrajine stvorio je sustav kažnjavanja u naturi. To je praktički bila naredba kolhoznicima da od uroda vrate državi avanse te naredba za konfiskaciju, umjesto nepostojećeg žita, ostalih namirnica, što se može interpretirati jedino kao politika potpuno usmjerena na organizaciju Gladomora.

Odluka Politbiroa CK Općesavezne KP (boljševika) od 14. prosinca 1932. godine, u kojoj je okrivljena vlada USSR i vodstvo tadašnjega Sjevernokavkaskog kraja, među ostalim, za ukrajinski nacionalizam, kao osnovni uzrok nepostojanja želje ili umijeća mjesnih komunisti da izvrše žitne rezerve mitskog žita, taj praktični ukor Općesavezne KP (boljševika) cijeloj partijskoj organizaciji Komunističke partije (boljševika) Ukrajine ima sve oznake toga da je politički cilj najviših dužnosnika SSSR-a bio usmjeren na uništenje samostalnosti Komunističke partije (boljševika) Ukrajine i USSR kao takvih. Masovni teror 1933. godine protiv ukrajinske kulture bez sumnje je oznaka namjere uništenja ukrajinskoga nacionalnog identiteta kao osnove takve samostalnosti. Upravo na toj osnovi 1988. godine američka Komisija za proučavanje gladi u Ukrajini 1932. i 1933. godine odlučila je da je Gladomor bio čin genocida. 1990. godine Međunarodna Komisija za istraživanja gladi u Ukrajini 1932. i 1933. godine koju je organizirao Svjetski Kongres slobodnih Ukrajinaca nije se mogla jasno odrediti po tom pitanju. Uzrok tome bilo je neutemeljeno svrstavanje činjenice masovnog ubojstva naroda u područje zakonodavstva, a ne u područje prava, kao što je to učinjeno u radovima Raphaela Lemkina i u glavnim međunarodnim dokumentima. Motivacija takve odluke spomenute komisije bili su argumenti da je umjetna glad u Ukrajini organizirana 15 godina prije nego što su prihvaćeni međunarodni dokumenti, da pravo podnošenja zahtjeva za priznavanje činjenice genocida ima jedino vlada tadašnjeg SSSR-a i da među živima

nema pravih organizatora Gladomora, osim u to vrijeme još živog Lazara Kaganoviča. Karakter i razmjeri Gladomora u Ukrajini i dalje ostaju diskutabilna pitanja među inozemnim stručnjacima.

Taj problem istraživali smo kako smo mogli. Čini mi se da su prikupljeni dokumenti, svjedočenja očevidaca, Raport američkom Kongresu izvršili svoju zadaću, ali ono što još nismo učinili – to treba adekvatno razumjeti, – ostavili smo svojoj djeci, svojim potomcima. Taj bol, taj užas mi nismo izdržali. Staljinova politika sociološki zapaljene zemlje do određene mjere doista je uništila Ukrajinu kao takvu, u smislu da je ona proživjela kardinalni prekid u procesu normalnog razvoja ukrajinskoga naroda, i to je dovelo je jedinstvene situacije – ako je pad komunizma mogao u državama kao što su Poljska, Češka, Mađarska itd. dovesti do restauracije izgubljene neovisnosti već ranije postojećih naroda, u Ukrajini je iza granica zapadnih oblasti ukrajinska nacija u smislu ljudske zajednice, koja ima konsenzus vlastitog identiteta, vlastite povijesti, kulturnih vrijednosti, u određenom smislu ostala jednostavno nacionalnom manjinom u vlastitoj zemlji. Drugim riječima: narod i država bili su toliko izmučeni, toliko preplašeni da, kada je Ukrajina izborila neovisnost, u narodu nije bilo jasno izražene zajedničke misli o vlastitoj budućnosti. Postojale su samo strukture Ukrajinske SSR. 1991. godine svi smo učinili fundamentalnu, makar i nesvjesnu pogrešku, kad smo pomislili da smo stvorili novu neovisnu državu. Danas je jasno da je to bilo stvaranje neovisnosti države koja je već postojala. Praktički su isti ljudi nastavljali raditi isto što i prije, i daljnji razvoj krenuo je od toga. Postkomunistička Ukrajina nije više samo USSR koja je postala neovisna, ali u subjektivnom smislu, gdje ljudi imaju zajedničke nacionalne vrijednosti, zajedničko shvaćanje tko su oni, još nema ukrajinske Ukrajine u smislu u kojem je Poljska - poljska, a Češka - češka.

Sve povijesne sheme u određenoj su mjeri umjetne, a to mora biti prirodni proces samo-određenja bilo kojeg naroda, ali umjetna inkorporacija povijesti ukrajinstva, Ukrajinaca i drugih naroda nekadašnjeg SSSR-a bila je umjetno sijanje drugoga nacionalnog identiteta, isplativijeg za tadašnje moćnike. Kada je pokojna Anna Pankratova u 19. izdanju svoje «Povijesti SSSR-a» 1950. godine otkrila da je kozačka revolucija koja je počela 1649. godine bila «nacionalno-oslobodilački rat pod vodstvom Bogdana Hmeljnyc'kog», – to je bio signal: Ukrajincima je «oslobođenje» bilo «ujedinjenje» sa starijim bratom, razlikovanje «Velikoga domovinskog rata» od Drugog svjetskog rata značilo je pobjedu tog mlađeg brata u posebnoj borbi pod vodstvom «starijega». A ne kao ravnopravnog člana Ujedinjenih Naroda protiv fašizma. U književnosti se moglo čitati Bulgakova, ali bilo je prekrizičeno čitavo pokoljenje ukrajinske književnosti, čiji predstavnici nisu pisali lošije od predstavnika ruskog «srebrnoga doba»: Hvyļjovj, Janovs'kyj, mladi Sos'ura i Tyčyna, prijevodi antičke književnosti Zerova – sve moguće i nemoguće bilo je učinjeno, kako bi se «iskorijenili, uništili nacionalistički korijeni» ne samo iz ukrajinske kulture, nego čak i iz jezika, osnovne intelektualne sastavnice duhovnog razvitka bilo koje ljudske zajednice, i to što je ostalo – postalo je premalo kako bi se postalo punopravnim članom svjetske zajednice nacija.

Kao što sam ne jednom rekao: pokojni emigrantski profesor Ivan Lys'ak-Rudnyc'kyj još je 1962. godine vidio korijene koji su rasli u sadašnjoj Ukrajini: republička nomenklatura i oni koji su počinjali tražiti i sijati suvremene nacionalne vrijednosti. Ranije sam te sile nazivao teritorijalnom i nacionalnom elitom. Tragedija neovisne Ukrajine je što dominantnom

silom nije postala nacionalna nego teritorijalna elita, čiji predstavnici čuvaju sve navike tradicionalne nomenklature, kao na primjer: misli jedno, kaži drugo i učini treće. Pravi model ukrajinskog gospodarstva ostaje trokut koji je bio vidljiv već 70-ih godina. Nomenklatori – obrtnici – kriminalne strukture. Samo, tada umjesto obrtnika dolaze poduzetnici, koji ostaju više političari, nego biznismeni. I uvijek mogu iskoristiti ostale strane trokuta kako bi ugušili produktivnije konkurente, i zato smo siromašni. Gotovo jednako je i u Rusiji. I dok takva situacija traje, fraze o europskom izboru Ukrajine ostaju puste priče, jer Europska Unija je prije svega ekonomska organizacija, a sama osnova na kojoj djeluje ukrajinsko gospodarstvo je model potpuno suprotan europskome. Isto tako sve te prekrasne fraze o slozi praktički maskiraju odsutnost bilo kakvog nacionalnog sadržaja većine moćnika u državi. Teritorijalna elita može pružiti gotovo sve što se traži budući da ona nema ni nacionalnih vrijednosti ni državnih orijentira. Mnogo toga napisano je o drugorazrednosti i nekonkurentnosti tiska i masovnih medija na ukrajinskom jeziku, ali tko želi čitati sto puta zaredom koliko mi volimo i kako mi volimo Ukrajinu umjetno osiromašenim jezikom, ako je veliku većinu prijevoda strane književnosti jednostavno zanimljivije čitati na ruskom? **Nitko ne može za Ukrajinke odlučiti kako oni moraju govoriti i pisati, osim samih Ukrajinaca.** Ali kako oni mogu odlučiti za sebe a da ne znaju riječi koje su bile zabranjene (vidi «Boljševik Ukrajine», 1933.g., br. 7 gdje se nalaze cijeli popisi zabranjenih riječi od 20-tih godina). Ja želim da netko jednom sjedne, kao ja, s ubijenima i strijeljanima iz Instituta živog i znanstvenog jezika, i obznani rezultate njihovog odvažnog rada, kako bi se pojavila mogućnost koristiti u svojem intelektualnom razvoju varijante koje su izradila ta izgubljena pokoljenja i početi graditi najelementarnije osnove misli svoga naroda.

Ali prije svega, Ukrajinci ne mogu postati punopravni narod, punopravni članovi europske civilizacije bez prijenosa moći s države ljudima koji znaju sebe organizirati tako da mogu prisiliti vladu da učini ono što je za njih korisno. To je bit čestog nerazumijevanja pojma «građansko društvo». To nije idealni sustav, i možda nije potpuno demokratski, ali još nije pronađen bolji. Nijedna država nikada ne može Ukrajinu učiniti ukrajinskom. To mogu učiniti jedino samoorganizirani Ukrajinci izvan državnih struktura. I ja sam čvrsto uvjeren da će se to dogoditi!

LEKCIJA IZ GENOCIDA

Nacrt rezolucije koja priznaje Gladomor 1933. godine u Ukrajini, predan u Senat Sjedinjenih Američkih Država, naišao je na energično negiranje ruskih diplomata u Washingtonu, javlja «Radio Sloboda». Rezolucija koju je 28. srpnja 2003. godine predstavio senator iz države Colorado Ben Nighthorse Campbell, supredsjedatelj američkoga Helsinškog odbora, predlaže Senatu da prizna da je Gladomor 1932-1933. godine u Ukrajini bio čin genocida, u skladu s definicijom koja je dana u Konvenciji o genocidu Organizacije Ujedinjenih naroda, te podrži napore vlade i Vrhovne Rade (parlamenta) Ukrajine za šire priznanje te tragedije. Posebna rezolucija na tu temu bila je predstavljena i u američkom predstavničkom domu. Obje rezolucije imaju podršku Kongresa te za njih aktivno lobira ukrajinska dijaspora u Americi.

Američka Komisija za pitanja Gladomora – kombinirana komisija, u koju su ušli članovi

obaju domova Kongresa, predstavnici predsjednika i američkog građanstva općenito, a njen izvršni direktor bio sam ja – ranije je zaključila da je Gladomor doista bio čin genocida. Ipak, nijedna od ostalih grana američke vlade nije to službeno priznala, usprkos postojanju odluke Kongresa i predsjednikove izjave.

U skladu s obaviješću «Radija Sloboda», glasnogovornik ruskog veleposlanstva u Sjedinjenim Državama ima potpuno suprotno viđenje ovog problema: «Politika kolektivizacije i glad u Ukrajini tridesetih godina niti jednim dijelom ne spadaju pod definiciju genocida. Ruska strana ima jedno jedino shvaćanje: ne slažemo se s formulacijom situacije u Sovjetskom Savezu tridesetih godina, gladi u Ukrajini i procesa koji su se odvijali u vrijeme kolektivizacije, te s interpretiranjem svih tih događaja kao genocida».

Odgovarajući na pitanje «Radija Sloboda» glasnogovornik ruskog veleposlanstva u Washingtonu Jevgen Horyško rekao je: «Kategorički se ne slažemo s takvom ocjenom gladi koja se dogodila u Ukrajini tridesetih godina. Mnogi aspekti implementacije sovjetske politike pod vodstvom Staljina u tim godinama bili su tragični za mnoge narode SSSR-a, ne samo za Ukrajince, nego i za Ruse, Estonce, Čečene, Kazahstancima, krimske Tatare i mnoge druge».

Zaista, ne možemo negirati da su pribaltički narodi, Čečeni i krimski Tatare također bili žrtve genocida. S Kazahstancima i Rusima nešto je drukčije, iako njihova stradanja također zaslužuju biti zapamćena. Ovdje bih želio čitatelju skrenuti pažnju na moj članak «Genocid u SSSR-u» koji je izašao u zborniku «Genocid: kritički pregled bibliografije», izdanom 1988. godine u Londonu u redakciji Izraela Čarnoga.

Danas se u Organizaciji Ujedinjenih naroda pokušava prihvatiti nešto po uzoru na Campbellovu rezoluciju i treba očekivati da će kod ruskih diplomata ponovno doći do negiranja. To bi bila nesreća i za Ruse i za Ukrajince, budući da ruski partneri preuzimaju zadaću braniti Staljina, koji nije bio Rus, iako je za svoj cilj koristio njihove osobitosti, time samim oni na sebe neizbježno preuzimaju krivicu za ono za što je on očito kriv. Ukrajinci su uvijek imali svoju vlastitu povijest, a Rusi svoju, čak i kad su bili ujedinjeni u zajedničkoj državi. Najbolji način za uspostavljanje prijateljstva među ovim narodima je, vjerojatno, pokušati proanalizirati njihove sličnosti i razlike.

Ranije, u ponešto odmjerenoj izjavi, ruski veleposlanik u Ukrajini Viktor Černomyrdin izjavio je da se Rusija neće ispričavati Ukrajini za Gladomor, ali nije dao nikakve komentare je li to bio čin genocida od strane staljinističkog režima. Tada kad su neki Ukrajinci, posebno u emigraciji, njegovu izjavu smatrali neprimjerenom (doista, ona je pokazivala određenu bezdušnost), nitko ne traži isprike od Rusije, budući da Sovjetski Savez nije bio, strogo govoreći, ruska država. On je postupno postajao sve više ruski, posebno postajući sve manje ukrajinski što, kao što ćemo vidjeti, i čini bit genocida. Ali Rusija nije Sovjetski Savez, i mi možemo samo pozdraviti neovisnost Rusije od Ukrajine i obrnuto. Diskutabilno je zašto je veleposlanik Černomyrdin imao pravo, a njegove kolege-diplomati u Sjedinjenim Državama griješe.

Kako bismo pojasnili je li ukrajinski Gladomor bio genocid, potrebno je odgovoriti na dva pitanja: «Koja je definicija genocida?» i «Spada li ono što se dogodilo u Ukrajini pod tu definiciju?»

ŠTO JE TO GENOCID?

Svijet se pokazao spremnim prihvatiti ideju genocida kao zločina protiv čovječanstva tek kada je očitim postao karakter okupacijske politike nacističke Njemačke u vrijeme Drugog svjetskog rata. Tada je Winston Churchill to nazvao zločinom koji nema imena. Ali postojao je čovjek koji je bio spreman dati mu ime, i osobno je sastavio nacрте međunarodnih dokumenata koji genocid definiraju kao zločin koji je oduvijek postojao i sada je dobio svoje ime. Zvao se Raphael Lemkin, i kako bismo shvatili što je genocid, potrebno je razumjeti što je on imao na umu i u što je uspio uvjeriti međunarodnu zajednicu.

Židovski advokat iz Poljske Raphael Lemkin napisao je i lobirao u Organizaciji Ujedinjenih naroda dva dokumenta: Rezoluciju Generalne Skupštine OUN 1:96 1946. godine i Konvenciju Organizacije Ujedinjenih Naroda o pitanjima kažnjavanja i sprječavanja zločina genocida 1948. godine. Zapravo, ta ideja se pojavila ranije: 1933. godine predložio je da se one koji iz mržnje prema nekoj skupini ljudi štete članovima te skupine smatra krivima za barbarstvo, a one koji uništavaju kulturna blaga takve skupine zbog mržnje prema njima – za vandalizam, da se takvi ljudi zatvore, gdje god oni bili, da im se sudi i da se kazne. Model toga što je on kasnije nazvao genocidom i s čime je uvjerio međunarodnu zajednicu da se složi, bazirao se na onome što je Hitler učinio s okupiranim narodima u Europi: sakatiti ih kako bi Nijemci bili snažniji, a oni koje su pokorili slabiji, neovisno o rezultatu rata. Njegova definicija nije imala na umu samo Holokaust, iako bi se uništenje europskih Židova moglo nazvati najvećim genocidom svih vremena, nego i širi pojam – pokušaje da se osiromaši čovječanstvo, oslobađanjem od «drugih» i ostavljanjem samo «svojih». Budući da je Lemkin priznavao da su najveći uspjesi civilizacije postali mogući zahvaljujući doprinosu svih kulturnih zajednica, gledao je na uništenje ili nasilno smanjivanje brojnosti takvih zajednica kao na osiromašivanje čovječanstva općenito. Kad je međunarodna zajednica raspravljala o toj koncepciji nakon Drugog svjetskog rata, predstavnici raznih nacija koje su se ujedinile u ne tako davno stvorenu Organizaciju Ujedinjenih naroda govorili su da su sami bili žrtve genocida i da se to više nikada ne smije ponoviti. Dakle, da bi se odredilo je li nešto genocid, potrebno ga je usporediti ne s Holokaustom – jedinstvenom mrljom na ljudskoj povijesti – nego s onime što je Hitler radio s okupiranim narodima, kao što govore dokumenti koji definiraju genocid kao princip vječnog i nepromjenjivog univerzalnog zakona.

ŠTO SE DOGODILO U UKRAJINI?

Genocid se uglavnom smatra pokušajem da se uništi ili naštetiti nekoj nacionalnoj, etničkoj, rasnoj ili vjerskoj skupini s ciljem da se zločinački promijeni nacionalni karakter neke regije na načine koji su pobrojani u Konvenciji o genocidu: ubojstvom članova te skupine i namjernim stvaranjem životnih uvjeta kojima je cilj njezino cjelovito ili djelomično uništenje. Konvencija uključuje i druge načine, ali ovi gore navedeni su najvažniji u slučaju Ukrajine. Čak osamdesetih godina, kada su zapadni znanstvenici mogli raditi samo s ukrajinskim tiskom i ispitivati ljude koji su bježali iz Ukrajine od čega su to točno bježali, bilo je jasno da su se 1932-1933. godine u Ukrajini istodobno provodile dvije kampanje. Jedna od njih imala je za cilj izmučiti ljude glađu do smrti, uzimajući od njih namirnice, a druga – nanijeti

štetu njihovoj kulturi, zabranjujući njezine plodove i provodeći represiju protiv onih koji su je stvarali (druga kampanja bila je dugotrajnija i provođena je od 1929. do 1939. godine). Zbog toga je američka Komisija za pitanja Gladomora došla do zaključka da su Ukrajinci bili žrtve genocida.

Mi danas znamo mnogo više. Ukrajinski povjesničari imali su više od deset godina za rad u arhivima, a dokumenti koji su ostali neproučeni uglavnom se čuvaju u zatvorenim arhivima u Moskvi. Ali čak i ti arhivi se postupno otvaraju, i slika postaje potpunija sa svakim novim historiografskim radom. Moj prijatelj i kolega Stanislav Kuljčyckij zaslužuje najveće poštovanje zbog toga što je prvi otvorio zatvorena vrata. On, u to vrijeme vjerni vojnik Komunističke partije, uvjerio je vladu tada još sovjetske Ukrajine da je već toliko toga izašlo na vidjelo da je neophodno nešto reći na službenoj razini. Uvjerio je tadašnjeg prvog sekretara KPU Volodymyra Ščerbyckog da u svojem govoru od 25. prosinca 1987. godine spomene da je 1933. godine doista vladala glad u nekim oblastima Ukrajine. Stanislav Vladislavovyč objavio je niz članaka, opreznih koliko je zahtijevalo vrijeme, ali vrata su se počela otvarati – u početku malo, a zatim šire.

Ukrajinski književnici također su se pridružili borbi. Kasnije sam doznao da je Ivan Drač² prvi javno izgovorio riječ «Gladomor» (ukr. Golodomor) na skupu književnika 1986. godine, ali tek 18. veljače 1988. godine (slučajno, na moj rođendan) Oleksa Musijenko upotrijebio je tu riječ u tisku – u «Književnoj Ukrajini». I ovdje se tanašni mlaz pretvorio u poplavu. Društvo književnika osnovalo je komisiju za proučavanje 1933. godine, a Volodymyru Manjaku dodijeljen je zadatak sabrati narodnu knjigu sjećanja. Kuljčyc'kyj je dobio zadatak objaviti pitanja čitateljima u listu «Seoske vijesti» – kako je Komunistička partija pokušavala spasiti ljude u vrijeme Gladomora i popraviti situaciju. Za odgovore dali su Manjakovu adresu. Odgovorilo je 6000 ljudi i kao rezultat pojavila se knjiga «Gladomor-1933.: narodna knjiga sjećanja», književna urednica koje je, moja supruga, ispriopovijedala o stvaranju te knjige u prethodnom broju «Dana». «Književna Ukrajina» objavila je stvaranje organizacijskog odbora međunarodnog simpozija za pitanja Gladomora. Na čelu komiteta u početku je bio Oles' Gončar, zatim Ivan Drač. Mene su pozvali u Ukrajinu pa sam sudjelovao u organizaciji simpozija, a napore vanjskih istraživača preuzeli su i nadmašili Ukrajinci.

Pokazalo se da je Centralni komitet naredio povjesničarima partije da pregledaju arhive i bio zaprepašten onime što su otkrili. Mene su zamolili da nastupim kad je 26. siječnja 1990. godine partija priznala da je glad postojala i da je to bio zločin, kojeg su počinili Staljin i njegovi suradnici. Naredili su da se objave dokumenti i do kraja 1990. godine bio je objavljen prvi zbornik. On je odmah postao bibliografska rijetkost budući da su neki članovi CK ustrajali na smanjivanju naklade sa 25000 na samo 1500. U rujnu 1990. godine održan je simpozij kojeg smo organizirali Drač, Manjak i ja. Zatim su se pojavili dokumenti iz državnih arhiva. Ukrajinski povjesničari počeli su pregledavati spremišta dokumenata koja su bila zatvorena tijekom mnogih desetljeća. Student Kuljčyckog, Vasylj Moročko putovao je u svaku oblast Ukrajine u potrazi za dokumentima. Jurij Šapoval počeo je raditi s dokumentima KGB-a koji se tiču represija, a kasnije – u privatnim arhivima Molotova i Kaganoviča, koji su dobili osobno naređenje organizirati te užasne zločine koji su počinjavani u Ukrajini i na Kubanu. Ukrajinski povjesničari počeli su samostalno rekonstruirati svoju nacionalnu povijest.

---

² Ukrajinski pjesnik-disident

11. kolovoza 1932. godine Staljin je u pismu Kaganoviču napisao da je Ukrajina mogla biti izgubljena i da je treba pretvoriti u najpitomiju sovjetsku republiku. Kako bi se to učinilo postojao je samo jedan način – izbaciti iz sovjetske Ukrajine ukrajinski nacionalni sadržaj, a komunisti su ga bili primorani dopustiti kako bi stabilizirali situaciju desetljećima ranije. 22. listopada Molotov i Kaganovič postavljeni su kao odgovorni za konfiskaciju žita u Ukrajini i na Kubanu. 18. studenog Molotov je progurao odluku prema kojoj su kolhozi koji «zlonamjerno» nisu imali dovoljnu količinu žita kako bi ga se moglo oduzeti, unošeni na crnu listu (u njima su zatvarane prodavaonice, a vodstvo je progano), a samostalni seljaci su kažnjavani. 14. prosinca Komunistička partija Ukrajine optužena je da nije mogla naći nepostojeće žito zato što su u njene redove ušli nacionalisti. Tako je počeo teror. Sljedećeg dana izdana je naredba da se završi s ukrajinizacijom i da se zatvore ukrajinske ustanove izvan Ukrajine svugdje gdje su u Sovjetskom Savezu živjeli Ukrajinci. U siječnju je objavljena optužba protiv Komunističke partije Ukrajine, Pavla Postiševa proglasili su drugim sekretarom, a praktički – diktatorom, i počeo je teror čak i protiv komunističke inteligencije. Ukrajina je nasilno deukrajinizirana, a seljaštvo, koje je Staljin smatrao osnovnom bazom nacionalnog pokreta, doslovno je prorijeđeno. Možemo raspravljati o tome koliko milijuna je umrlo, ali činjenica da su milijuni umrli je nepobitna. Također je nepobitno da su Ukrajincima oduzete vlastite najveće kulturne vrijednosti i sjećanja na njihove stvaraocce tijekom mnogih desetljeća. 1928. godine objavljeni su rezultati ispitivanja koje je provedeno među čitateljima knjižnica. Pokazalo se da se nakon Ševčenka najviše čita ukrajinske autore kao što su Volodymyr Vynnyčenko i Mykola Hvylyjovj. 1933. godine obojica su zabranjena. Zabranjena je čak i ortografija kojom su se oni koristili – ne pitajući za mišljenje onih koji su se njome koristili.

TKO JE KRIV?

S vremena na vrijeme odjekuju neodgovorni glasovi onih koji žele isprike ili reparacije od Rusa. Staljin nije bio Rus, ali nije bio ni osobito blag ni prema svojim gruzijskim sunarodnjacima. Koristio je sve što je rusko kao ljepilo koje drži imperiju koju je gradio pod sloganom sovjetskog patriotizma, ali sovjetski patriotizam nije bio identičan ruskom nacionalizmu. A Sovjetski Savez, makar i postajao sve više ruskim, nikada nije uistinu bio ruska država. Oni ljudi u Rusiji koji govore da su i Rusi stradavali imaju potpuno pravo, makar su oni stradavali zbog izgradnje rusocentričke, ali ni slučajno ne ruske u punom smislu riječi države. Povjesničari ne vole nastupati kao suci, ali neizbježno postaju instrumentima svojih naroda koji žele razumjeti tko su bili njihovi roditelji i kakva bi željeli da budu njihova djeca. Ukrajina je prošla kroz agoniju kao dio svoje vlastite povijesti. Oni koji to priznaju su prijatelji Ukrajine, a oni koji negiraju jednostavno negiraju Ukrajini pravo na vlastitu povijest i nikada je neće moći razumjeti. To trebaju pamtiti oni koji namjeravaju negirati opravdani zahtjev Ukrajine da se prizna njezino stradanje.

Naravno, postojali su nebrojeni komunisti-Ukrajinci koji su sudjelovali u kampanji namjernog uništenja milijuna ukrajinskih seljaka i cvijeta ukrajinske inteligencije, čak i ako su imali izbor – podijeliti njihovu sudbinu ili se pokoriti naredbama Moskve. Možemo li kolaboracionista kriviti za to što je smatrao da je bolje postati kolaboracionist, nego biti strijeljan

i riskirati svoju obitelj? Ne možemo Ruse kriviti za to što je Molotov bio Rus, isto kao što ne možemo kriviti Židove za to što je Kaganovič bio Židov, a Gruzijce za to što je Staljin pripadao njihovoj naciji. Možemo jedino kriviti sustav koji je osakatio mnoge narode bivšeg SSSR-a i pokušati ispraviti sve loše posljedice po narode opterećene tim nasljeđem. Neka se mit o prijateljstvu naroda koji su nametnule Sovjeti promijeni u pravi i dobrovoljni oporavak od lošeg sovjetskog nasljeđa putem prijateljstva i uzajamnog razumijevanja.

GENOCID U UKRAJINI – DOKAZANO!..

IZVJEŠĆA OUN-a

Postoje dva osnovna dokumenta UN-a o genocidu – izvješće Ruhashankiko iz 1978. godine i izvješće Whittekera iz 1985. godine. Oba izvješća velika su istraživanja genocida sa stajališta komisije, pri čemu je drugo od njih imalo za cilj unijeti korekcije u prvo. Izvješće Ruhashankiko imalo je za cilj uništiti svaki spomen genocida nad Armencima u vrijeme Otomanskog carstva pod snažnim pritiskom turske vlade. U izvješću Whittekera govorilo se o tome da je armenski pokolj 1915. godine bio genocid. Ipak je oba izvješća prihvatio samo pododbor UN-a i oni nisu neophodno odražavali poglede viših organa UN-a, da ne govorimo o UN-u u cijelosti. To se odnosi i na Komisiju SAD-a za Gladomor u Ukrajini, koja je bila izabrana – i tako odražavala poglede – od strane privremene ujedinjene (hibridne) komisije sastavljene od predstavnika Kongresa, predsjednika SAD-a i predstavnika građanstva, određene od strane članova Kongresa, a ipak ničime nije obvezivala ni Kongres, niti predsjednika, budući da joj nije bilo potrebno odobrenje ni jednog niti drugoga.

U nijednom od izvješća UN-a nije spominjana Ukrajina. Ako je Turska mogla blokirati zaključke komisije koji joj se nisu sviđali, lako je pretpostaviti što je mogao Sovjetski Savez. Štoviše, u vrijeme pripremanja izvješća Whittekera dopisivao sam se s autorom koji mi je rekao da, budući da se radi samo o tri milijuna Ukrajinaca, tj. približno 10 posto stanovništva tadašnje Ukrajinske SSR, događaj ne zaslužuje naziv «genocid». Budući da nisam bio u doticaju s navedenom komisijom, malo sam mogao učiniti za daljnje guranje tog pitanja.

Ipak ne smije se zaboraviti: kad Ukrajinci pokreću pitanje o međunarodnom priznanju Gladomora 1932. i 1933. godine u Ukrajini za genocid, najveće značenje daje se izvješćima UN-a i svaki pokušaj da ih se ispravi ili pregleda, najvjerojatnije će se susresti s istim otporom od strane ruske vlade kakav je vlada Turske u prošlosti pružala priznavanju armenskog genocida. Osim toga, ne treba zaboraviti da je Rusija, za razliku od Turske, stalni član Vijeća sigurnosti UN-a i kao takva ima mnogo veći utjecaj u svim organizacijama UN-a. Ipak, ono što se sada ne smatra vjerodostojnim, u budućnosti može postati potpuno vjerodostojno.

MEĐUNARODNA ISTRAŽNA KOMISIJA

Za razliku od Komisije SAD-a za Gladomor u Ukrajini, Međunarodna komisija za istraživanje Gladi 1932. i 1933. godine u Ukrajini – otvoreni sudski proces, organiziran od strane tadašnjeg Kongresa slobodnih Ukrajinaca – negirala je takav zaključak, izjavivši: «Ako je namjera bila uništenje, spada li to pod definiciju uništenja nacionalne, etničke, rasne ili

vjerske skupine kao takve?» Bez sumnje, glad i politika koja ga je izazvala nisu bili ograničeni na teritorij Ukrajine, čak i ako su, očito, teritoriju naseljenom pretežno Ukrajinacima davali tragičnu prednost. Štoviše, od tada je povijest potvrdila da se Staljinova mržnja širila ne samo na Ukrajince. Teško je ne dopustiti mogućnost cijelog niza genocida, iako bi ta mogućnost bila užasna, ali sama po sebi ne isključuje hipotezu o genocidu za vrijeme gladi 1932. i 1933. godine.

Uzimajući to u obzir, a također i dobivene informacije, Komisija je smatrala vjerojatnim da su u događajima 1932-1933. godine bili prisutni elementi genocida.

To podsjeća na škotsku sudsku presudu «nije dokazano», tj. optužba je tumačenje događaja, koje ne isključuje druga tumačenja i koje nije dovoljno za osuđivanje optuženog. Takav zaključak je prihvaćen jer, prema riječima čelnika Komisije, profesora Jacoba Sandberga, «takva optužba morala bi uzeti u obzir argumente obrane, glavni od kojih je bio: «apelacija na Konvenciju o genocidu značila bi njezinu retrospektivnu primjenu do trenutka europske povijesti kad se nijedna od postojećih sila u Europi i Americi nije poželjela umiješati i zaštititi žrtve gladi, čak ni na čisto humanitarnim osnovama, ne govoreći o nasilničkoj humanitarnoj akciji, sličnoj onoj koju su upotrijebili za Otomansko carstvo». Iako su gore navedene riječi bile izrečene kao posebno mišljenje čelnika, na njih su se bez sumnje oslonile njegove kolege pri većinskom donošenju presude. Zapravo, s izuzetkom tog trenutka, posebno mišljenje profesora Sandberga možda je prevagnulo mišljenje većine njegovih kolega svojom osudom sovjetske politike koja je uzrokovala Gladomor. U vrijeme kada je profesor Sandberg izjavio da je među bezbroj ciljeva koje je imao staljinistički režim, umjetno stvarajući glad, bilo «uništenje ukrajinske nacije», upravo u tom stavu je većina, koja je utvrdila da je Konvencija o genocidu primjenjiva na djela koja su se dogodila prije njezinog zakonskog prihvaćanja, našla osnove za spekulacije na temu je li taj element, neophodan za dokazivanje genocida dokazan, ili je samo dokazan kao jedno od više «mogućih» objašnjenja.

ZAŠTO JE GLADOMOR BIO GENOCID?

Uz dužno poštovanje prema cijenjenim znanstvenicima – članovima tribunala, jedini pravi uzrok zašto činjenicu genocida nisu priznali bio je taj što su najočitiji krivci bili već mrtvi do vremena kad je komisija proglasila svoje zaključke, i sada, 13 godina kasnije, pronaći okrivljene bilo bi praktično nemoguće. Ipak je pravo imao upravo profesor Sandberg, a ne većina, ustvrdivši na temelju mizernih dokaza koje smo tada imali da je namjera bila prisutna. Sjetimo se nedavno objavljenog privatnog pisma Staljina Kaganoviču od 11. kolovoza 1932. godine iz Kaganovičevog osobnog arhiva: «Najvažnija u ovom trenutku je Ukrajina. Stvari u Ukrajini su jako loše. Loše po partijskoj liniji. Govori se da se u dvjema oblastima Ukrajine (čini se, u Kijevskoj i Dnipropetrovskoj) oko 50 rajonskih komiteta izjasnilo protiv plana žitnih pričuva, proglasivši ga nerealnim. U drugim rajonskim komitetima, tvrde da stvari ne stoje ništa bolje. Na što to slič? Nije to partija nego parlament, karikatura na parlament. Umjesto toga da rukovodi rajonima, Kosior je balansirao među direktivama CK Općesavezne KP (boljševika) i zahtjevima rajonskih komiteta te je dobalansirao do kraja. Ispravno je govorio Lenjin da čovjek koji nema hrabrosti poći u potrebnom trenutku protiv struje, ne može biti pravi boljševički rukovoditelj. Loše po sovjetskoj liniji. Čubar nije ruko-

voditelj. Loše po liniji Državno-političke uprave. Redens se ne može nositi s rukovođenjem borbom protiv kontrarevolucije u tako velikoj i osobitoj republici kao što je Ukrajina.

Ako se sada ne primimo ispravljanja položaja u Ukrajini, možemo izgubiti Ukrajinu. Imajte u vidu da Pilsudski³ ne spava i njegova agentura u Ukrajini je mnogo jača nego što to misle Redens ili Kosior. Također, imajte u vidu da u ukrajinskoj komunističkoj partiji (500 tisuća članova, he he) ima mnogo (da, mnogo) trulih elemenata, svjesnih i nesvjesnih petljurovaca⁴, na kraju – izravnih agenata Pilsudskog. Čim stvari postanu gore, ti elementi odmah će otvoriti frontu unutar (i izvan) partije, protiv partije. Najgore je to što ukrajinski vrh ne vidi te opasnosti...

...Treba postaviti sebi za cilj pretvoriti Ukrajinu u najkraćem roku u pravu tvrđavu SSSR-a; u stvarno uzornu republiku. Novca za to ne žaliti.»

Upravo o tome kako pod bilo koju cijenu u najkraćem vremenu pretvoriti Ukrajinu u utvrdu SSSR-a i uzornu republiku, pisao je pokojni Grygorij Kostuk u svojoj knjizi «Staljinistička vlast u Ukrajini: istraživanje desetljeća masovnog terora, 1929.–1939.» (London, 1960.). Temeljeći se na informacijama dobivenima iz službenog sovjetskog tiska tog razdoblja, Kostuk je tu politiku nazvao pretvaranjem «neruskih republika SSSR-a praktički u ruske provincije». Naravno da sada, kad su ukrajinski povjesničari imali punih deset godina za istraživanje arhiva, znamo mnogo više o detaljima. Znamo za izravnu ulogu Molotova i Kaganoviča, postavljenih 22. listopada 1932. godine za čelnike specijalnih komisija za nadgledanje žitnih pričuva u Ukrajini i na Kubanu, kamo su slali svoje izabrane komuniste kuda je bilo potrebno, kako bi izvršavali postavljene im zadatke. Znamo za užasan dekret od 18. studenog 1932. godine koji je Molotov progurao kroz ukrajinski Politbiro u kojem je naređeno oduzimati seljacima sve osim sjemenskog žita (koje će također biti oduzeto posebnim dekretom krajem prosinca) ako nisu izvršili plan, a također unositi kolhoze na «crne liste» i kažnjavati samostalne seljake oduzimanjem drugih proizvoda, ako oni «zlonamjerno» nemaju dovoljno žita da bi ga se moglo oduzeti.

Postoji još i dekret moskovskog Politbira od 14. prosinca 1932. godine kojega su potpisali Staljin i Molotov, u kojem se odgovornost za «nedovoljne žitne pričuve» u Ukrajini i na Sjevernom Kavkazu (tj. Kubanu) svaljuje na «kulake i nacionaliste – štetočine», kako bi se opravdao val terora od strane partijskih činovnika, a također se ukazivalo na to koliko godina je potrebno dati konkretnim činovnicima u pojedinim rajonima, naređivalo se zaustaviti ukrajinizaciju Sjevernog Kavkaza, osuđivalo se njezino «mehaničko» provođenje, a sljedeći dan ukrajinizacija je prekinuta u čitavom SSSR-u. Možemo također pročitati Kaganovičeve dnevnik u kojima se on prisjeća kako je svog prvog dana na Sjevernom Kavkazu rekao mjesnom vodstvu: «Bez sumnje, među ljudima porijeklom iz Ukrajine (u komesarijatu prosvjete Skrypnyka. – J. M.) postojale su organizirane skupine koje su obavljale posao (propagandu kulačkih pogleda. – J. M.) osobito na Kubanu, gdje govore ukrajinskim jezikom». Postoje tisuće svjedočanstava očevidaca, zapisanih u Ukrajini, koja su uglavnom identična onima koja su prije više od 20 godina sakupljena u okviru projekta «Usmena povijest Ukrajine» među izbjeglicama u Sjevernu Ameriku.

---

³ Poljski politički i državni vođa, prvi predsjednik preporođene poljske države, osnivač poljske armije

⁴ Symon Petljura – državni i politički djelatnik, organizator ukrajinskih oružanih snaga, predsjednik Direktorija UNR (Ukrajinske Narodne Republike)

Prvi proboj bilo je objavljivanje «partijski orijentiranih» pitanja u «Seoskim vijestima» koja je sastavio Stanislav Kuljčyckyj za knjigu ljudskog sjećanja koju je pripremio Volodymyr Manjak prema uputi Društva književnika. Manjak je proučio 6000 pisama, poslanih kao odgovor na pitanja Kuljčyckoga i objavio ih je 1000. Danas postoji dovoljno osobnih sjećanja i zbirki svjedočanstava očevidaca da bi ih se sabralo u dojmljivu biografiju. Ne može se nastaviti diskreditacija svjedoka kao «fašističkih sluga». Mnogi od njih ratovali su u vrijeme Drugog svjetskog rata u redovima Crvene armije i bili uzorni sovjetski građani.

Pod takvim pritiskom od strane samog vrha Sovjetske vlade, koji je utjecao kako na dokumente zločinaca, tako i na sjećanja preživjelih, ne može se postaviti pitanje «Koliko milijuna je umrlo?». Treba pitati kako je moglo preživjeti toliko naroda kad je bilo učinjeno sve što se moglo da ga se ubije glađu? Svako sjećanje je individualno, ali, uzeta zajedno, ne mogu ne potresti čak i «najznanstvenije» povjesničare. Ipak, općenita interpretacija onoga što se dogodilo i zašto, nije se promijenila u odnosu na ono što se može pronaći u klasičnim radovima sovjelogije, koji su napisani na temelju sovjetskog tiska. Jedina razlika je to što danas znamo mnogo više detalja o tome koliko agresivna je bila politika Moskve prema Ukrajini.

U potpunosti je jasno što je na umu imao Raphael Lemkin – Židov-pravnik iz Poljske koji je izumio termin «genocid», napisao osnovne dokumente i postigao njihovo priznanje od strane UN-a, – kad je pisao: «Genocid ima dvije faze: prvu, u kojoj se uništava nacionalni model ugnjetavane skupine, i drugu, u kojoj joj se nameće nacionalni model ugnjetavača. Istodobno, takvo nametanje može biti usmjereno na onaj dio ugnjetavanog stanovništva kojemu je dozvoljeno ostati među živima, ili samo na teritorij, nakon što je na njemu uništeno sve stanovništvo i nakon što je naseljen ugnjetavačkom nacijom-ugnjetačem. U prošlosti se uništavanje nacionalnog modela nazivalo denacionalizacijom». Ipak, autor smatra da riječ nije adekvatna, zato što se:

- 1) ne povezuje s uništavanjem biološke strukture;
- 2) imajući na umu uništenje jednog nacionalnog modela, nema na umu i nametanje nacionalnog modela ugnjetavača;
- 3) neki autori koriste riječ «denacionalizacija» u smislu samo «lišavanja državljanstva».

Neki su se znanstvenici zauzimali za preusku ili preširoku definiciju genocida za znanstvene ciljeve. Ipak, ono što je stvarno imao na umu njezin autor i što je prihvatilo međunarodno društvo – to su djela «koja se čine sa ciljem da se uništi ili osakati određena skupina ljudi». Teško da mogu niknuti sumnje kako je u Staljinovo vrijeme Ukrajina bila sakaćena, rezultati čega su nažalost toliko očiti koliko ih je teško dokazati. Zato sam i pokušao shvatiti u svojem zadnjem radu kako i zašto Ukrajina do danas nije uspjela proći kroz transformacije koje smatramo neophodnima i koje zaslužuje njezin narod. Zato sam i smatrao neophodnim dati definiciju suvremene Ukrajine kao postgenocidnog društva.

Kao i u slučaju bilo koje kulture čiji smo dio, oni koji nisu dio ukrajinske nacije koja je prošla kroz sovjetsko razdoblje, nacije koja se upravo u tom razdoblju formirala i doživjela deformacije, ne mogu govoriti Ukrajincima o tome kako trebaju razumjeti sami sebe, kao što im ne mogu govoriti ni o tome kako prevladati teškoće koje im je donijela prošlost. Ukrajinci u Ukrajini sami će stvarati svoju ukrajinsku povijest. Proživjevši ovdje desetljeće ne kao stranac, nego kao jedan od njih, možda to razumijem bolje nego itko.

Danas su se ukrajinski povjesničari u velikoj mjeri odrekli jučerašnjeg «partijskog mišljenja» u korist kompilacije činjenica i dokumenata, ostavivši povjesničarima sutrašnjice da odluče što to znači za njih. Mi smo svoje knjige pisali i nastavljamo ih pisati. Oni mogu to iskustvo koje im mi nudimo, a nalazi se u brojnim radovima koje im ostavljamo, prihvatiti ili odbaciti. Možemo se samo nadati da će smatrati korisnim ono što im možemo ponuditi. Jer glavni je uzrok, zbog kojeg je Raphael Lemkin smatrao genocid zločinom protiv čovječanstva, taj da ništa ne može biti «odšteta za gubitke nanesene civilizaciji u obliku kulturnog doprinosa koji su mogle učiniti samo skupine ljudi ujedinjene nacionalnim, rasnim i kulturnim karakteristikama». Upravo oni moraju definirati i popuniti svoje gubitke u toj sferi.

DOKUMENT

Zaključci specijalne Komisije Kongresa SAD-a za pitanja Gladomora 1932. i 1933. godine u Ukrajini

1. Nema sumnje da je velik broj stanovništva Ukrajinske SSR i sjevernog teritorija Kavkaza umro od gladi tijekom 1932. i 1933. godine zbog Gladomora koji su uzrokovali ljudi, putem konfiskacije uroda 1932. godine od strane sovjetske vlade.
2. Žrtve ukrajinskog Gladomora su milijuni ljudi.
3. Službena izjava sovjetske vlade o «diverziji kulaka», koja je postala uzrok svih «poteškoća» tijekom Gladomora nema osnove.
4. Gladomor nije bio, kako se često izjavljivalo, povezan sa sušom.
5. Godine 1931-1932. službena reakcija sovjetske vlade na nestašicu žita zbog suše izvan granica Ukrajine bilo je pružanje pomoći stradalim teritorijima i davanje nekih povlastica seljacima.
6. U drugoj polovici 1932. godine, zbog nezadovoljstva vlade Ukrajinske SSR time što su prekomjerne isporuke žita uzrokovale pojavu lokaliziranih središta Gladomora, Moskva je promijenila raniji smjer i zauzela oštriju poziciju prema seljacima.
7. Nemogućnost sovjetske vlade u Ukrajini da provede granične norme isporuke žita prisilila ju je da uporabi izvanredno oštre načine kako bi od seljaka uzela maksimalnu količinu žita.
8. Ujesen 1932. godine Staljin je uporabio poticanu «krizu isporuka» u Ukrajini kao razlog za ojačavanje svoje kontrole u Ukrajini, a također i za primjenu još oštrijih načina konfiskacije žita.
9. Gladomor u Ukrajini 1932. i 1933. godine bio je posljedica maksimalne konfiskacije poljoprivrednih proizvoda od stanovništva sela.
10. Predstavnici vlade koji su bili odgovorni za konfiskaciju žita živjeli su također u strahu od kazni.
11. Već krajem 1932. godine Staljin je znao da u Ukrajini ljudi umiru od gladi.
12. Krajem 1933. godine Staljin je iskoristio «slabost» ukrajinske vlade u prikupljanju žita za još veće jačanje svoje kontrole nad komunističkom partijom Ukrajine i dao naredbu za akcije koje su još više pogoršale situaciju i dovele ljudske gubitke do maksimuma.
13. Postišev je imao dvostruku zadaću od Moskve: povećati konfiskaciju žita te time povećati Gladomor u Ukrajini i uništiti nove nacionalne manifestacije koje su do tada bile

dozvoljene Ukrajinacima od strane SSSR-a.

14. Budući da se Gladomor događao i u bazenu rijeke Volge i na teritoriju Sjevernog Kavkaza, kao cjelina, 1932. i 1933. godine dubina staljinističke intervencije kako u jesen 1932., tako i u siječnju 1933. godine u Ukrajini bila je jednaka jedino događajima u etnički ukrajinskom rajonu Kubana i Sjevernog Kavkaza. (Točku br. 14 treba shvatiti ovako: Gladomor se dogodio i u bazenu rijeke Volge, i na Sjevernom Kavkazu, ali posljedice i omjere kakve je imao u Ukrajini, imao je ondje gdje su živjeli etnički Ukrajinaci).

15. Poduzimale su se mjere da se ne dopusti prijelaz gladnih u regije u kojima su namirnice bile dostupnije.

16. J. Staljin i njegovi suradnici proveli su genocid protiv Ukrajinaca 1932-1933. godine.

17. Američka vlada imala je dostatne i pravovremene informacije o Gladomoru, ali nije učinila nikakve korake za olakšavanje situacije. Upravo suprotno, administracija SAD-a dala je diplomatsko priznanje sovjetske vlade u studenom 1933. godine, odmah nakon Gladomora.

18. Tijekom Gladomora neki članovi američkog tiska surađivali su sa sovjetskom vladom, negirajući postojanje Gladomora u Ukrajini.

19. U posljednje vrijeme u istraživanju Gladomora ima značajnog napretka kako na Zapadu, tako i, u manjoj mjeri, u Sovjetskom Savezu. Iako sovjetski povjesničari i govornici nikada nisu davali točan i adekvatan izvještaj, posljednjih mjeseci postignut je značajan napredak.

ZAČARANI KRUGOVI IDOLA, ILI TOTALITARIZAM I GENOCID U POVIJESTI UKRAJINE

Čini se da je tvrdnja da je Ukrajina preživjela razdoblje totalitarizma - već postala aksiomom. O tome slušamo svakodnevno. I gotovo više nitko ne sumnja da je Gladomor 1932. i 1933. godine bio protuukrajinski genocid. Ali što je to totalitarizam i što je to genocid?

Ako želimo zaštititi demokratski put razvoja društva, treba znati točne odgovore na ta složena pitanja. A to je nemoguće bez pristupa zapadnoj literaturi, prije svega fundamentalnim djelima kao što su istraživanja Hannah Arendt *Počeci totalitarizma* (1951) i Raphaela Lemkina *Vlast osovine u okupiranoj Europi* (1944). Danas je jedan od najozbiljnijih problema ukrajinske humanističke znanosti njezina otrgnutost od najnaprednijih dostignuća zapadnoeuropske i svjetske znanstvene misli. To je posljedica zatvorenosti društva. Zbog toga postoji određena prijetnja da će se istraživanja ukrajinske povijesti i dalje razvijati po horizontali, kroz faktografiju, bez sukladnog filozofskog razumijevanja, bez zbirke ključeva kojima se može otključati Pandorina kutija kojom može postati povijest Ukrajine. Povijesna znanost u Ukrajini igra i bez sumnje će u budućnosti igrati izvanredno važnu ulogu u definiranju njezinih političkih i ekonomskih prioriteta. To je jedna od preventivnih mjera protiv recidiva prošlosti. Ali izbiti «zmajev zub», tj. samu ideju totalitarizma, nije moguće uz korištenje boljševičkog instrumentarija dijalektičkog materijalizma. Za to je neophodno razumjeti iskustvo napredne znanosti koja se razvija u svijetu.

Dakle, što je to totalitarizam?

Prvi je taj termin u političku znanost uveo Mussolini 1925. godine. Filozofsko objašnjenje ideje totalnog pokoravanja osobe od strane države dao je ideolog talijanskog fašizma Gentile. Hitlerovi vladari nisu prihvatili taj termin, oni su svoj režim nazivali autoritarnim. U Trećem Reichu doista su se očuvala određene sfere za manifestiranje osobnosti, mehanizam pokoravanja osobe vlasti nije bio toliko potpun kao, na primjer, u SSSR-u. Ekonomija nije bila u cijelosti nacionalizirana, čuvalo se privatno vlasništvo. Ipak, u poslijeratnim godinama zapadni sociolozi počeli su daleko češće rabiti termin «totalitarizam» za označavanje izvanredne sličnosti političkog sustava kod Staljina u SSSR-u i Hitlera u Trećem Reichu. Fundamentalnu analizu te sličnosti dala je Hannah Arendt. Totalitarizam, prema njezinoj definiciji, uspostavljanje je sustava totalnog nasilja nad individuumom i nad društvom, koji se koristi ideologijom mase – tamne, neobrazovane ili jednostavno ravnodušne mase koja izlazi na političku arenu i lako se predaje iskušenju jednostavnih odgovora na svoje osnovne potrebe. A jedna od karakternih crta totalitarne ideologije je detronizacija «neprijatelja» u svim situacijama.

Totalitarizam u bilo kojem svojem obliku program je čišćenja društva od neprijateljskih elemenata. I staljinizam, i hitlerizam su ideologije ulice. I Staljin i Hitler obračali su se prije svega masi, manipulirali njome. U vrijeme ekonomske i političke krize Hitler je Nijemcima ukazao na Židove kao na glavni izvor njihovih problema. Obračunati se sa Židovima bilo je prilično jednostavno: treba samo pokrenuti represivni stroj. Za Staljina i staljiniste glavni neprijatelj bio je klasni element. On je mogao postojati u svakoj obitelji, svakom kolektivu, svakom gradu i selu. Na kraju, cijela država mogla je postati država klasnog neprijatelja, kao što se to dogodilo na primjer s Ukrajinom, i zbog toga je cijela republika podlijegala

potpunom uništenju. Totalitarizam u SSSR-u je centralizacija vlasti nad osobom i nad društvom dovedena do apsoluta. Ipak, po mom mišljenju, nije moguće razumjeti procese koji su se odvijali u Ukrajini bez uzimanja u obzir specifičnih nacionalnih crta. Ali jednako tako griješe i oni povjesničari koji žele shvatiti ukrajinsku specifičnost u izolaciji od općih crta generalne politike standardizacije, centralizacije, integracije, denacionalizacije.

Treba spomenuti da totalitarizam uvijek dolazi kao iskušenje. Danas možemo promatrati kako ovdje, u Ukrajini, u vrijeme sloma ideoloških stereotipa, ekonomske krize, psihološkog ugnjetavanja ljudi, s vremena na vrijeme odjekuju zahtjevi za snažnom vlašću kao panacejom od svih zala. Ali nemoguće je jednim udarom presjeći snop nagomilanih nesuglasica. Tamo gdje društvom vlada ideja radikalne reorganizacije života, postoji realna mogućnost stvaranja «kraja svijeta u jednoj zasebno uzetoj državi». To se ne smije zaboraviti, tim više što je Ukrajina i dalje država s totalitarnom shemom vlade. Stare strukture uprave, primat državne ekonomije, sama psihologija građana u kombinaciji s ekonomskom krizom – sve to može biti iznimno pogodno za ideju sljedeće doktrinacije društva. Koliko god to bilo čudno, ali svaka ideologija koja je usmjerena na «svijetlu budućnost» i za cilj ima preodganje ljudi iz korijena, ne kreće se u budućnost, nego u špiljsko doba. Ona ljudima ne donosi nikakvu budućnost. Tradicionalni autoritarni oblici upravljanja zapadnih država nastali su na temelju vraćanja u svoju povijest, kulturu, duhovnost. To je ta živa osnova na kojoj su izrastale zapadne demokracije. Zato su, po mom mišljenju, više u pravu oni političari koji u prvi plan iznose probleme preporoda duhovnosti, tradicija. To je put samoorganizacije društva, možda ne toliko radikalna, ali zato provjeraniji i učinkovitiji.

Totalitarizam se često naziva psihološkim bacilom koji postoji u svakom društvu i samo u određenim uvjetima, posebno u kriznim prijelaznim razdobljima, može se pretvoriti u tu smrtno opasnu bolest. Za Ukrajinu su ti uvjeti u dvadesetim godinama stvoreni porazom u nacionalno-oslobodilačkoj borbi. Ukrajinski narod bio je i jest europski narod koji ne naginje despotizmu ili tiranskom upravljanju. Virus totalitarizma nikad nije bilo ni u ukrajinskoj kulturi, ni u mentalitetu nacije. Totalitarizam je došao iz centra, i to što je Ukrajina kao država nastala 1917. godine raspadom carskog imperija, samo je povećalo njezinu tragediju. U jednom od svojih radova zapadni povjesničar Arch Getty tvrdio je da su pokretačke sile terora u SSSR-u bile narodne mase, da je teror došao odozdo, temeljio se na konkurenciji među pojedincima, na kompleksima zavisti i nepovjerenja. Tako govoriti znači ništa ne razumjeti u samoj prirodi staljinizma, koji je bio sustav usmjeren na niveliranje pojedinaca, na manipuliranje masom, na stvaranje mehaniziranog, atomiziranog uniformiranog društva.

Profesor Getty pokušava kroz teror u Smoljensku 1937-1938. godine zaključiti o karakteru masovnih čistki na cijelom teritoriju Sovjetskog Saveza. Ali u Ukrajini je veliki teror počeo gotovo cijelo desetljeće ranije. Što je Ukrajina bila za Staljina? Republika koja je imala više stanovnika nego sve neruske republike zajedno. Prekrasna baza sirovina. Plodna zemlja. Visokorazvijena kultura koju je Staljin kao pravi predstavnik lumpena životinjski mrzio (treba reći da je mrzio svaku kulturu u njenim visokim oblicima). Nepokorni narod koji je prošao školu Centralne Rade, Hetmanata, organizirane borbe seljaka za svoja prava. Za Staljina, slamanje elemenata samostalnosti Ukrajine značilo je preuzimanje pune vlasti nad državom i narodom, kretanje putem totalitarnog društva na temelju totalne ideologizacije, ideologizacije. Staljin je upotrijebio tradicionalnu «rusku ideju» samo kao političko ljepilo

za lijepljenje atomnog društva, a ne kao osnovu državne politike, kao što je to bilo u carskoj Rusiji. To je jedan od uzroka činjenice da je društvo metropolije, odnosno Rusije, često živjelo znatno lošije nego žitelji periferije novostvorenog Saveza SSR.

Pojavu Staljina u vodećim političkim ulogama u SSSR-u mnogo suvremenih znanstvenika smatra apsolutno slučajnom te smatraju da bi povijest novostvorenog imperija bila potpuno drugačija da nije bilo njega. I smatraju da je upravo Staljin diskreditirao prekrasnu komunističku ideju. Ja sam uvjeren da totalitarizam u SSSR-u nije anomalija, nije slučajni pad u «crnu rupu», nije fatalna nesreća, nego prije svega tendencija, kretanje ka totalitarizmu «jedenjem» enklava autonomije, individualnosti, inicijative. Dovoljno je pogledati Staljinovu politiku prema Ukrajini dvadesetih godina. U svojoj borbi za vlast bio je prisiljen očijukati s nacionalnim komunistima. Tako je Staljin nastupio za ukrajinizaciju iz taktičkih razloga unutarpartijske borbe. Začuđuje, ali je činjenica: 1925. godine jedan od najvećih krvnika Ukrajine Lazar Kaganovič bio je aktivni ukrajinizator. Među velikodržavnim boljševicima (prisjetimo se samo J. Larina ili G. Zinovjeva, koji su u ukrajinizaciji vidjeli narušavanje prava rusko-govornog proletarijata Ukrajine), Staljin se lukavo isticao promišljenijom pozicijom. Bio je ugodniji, činio se predvidljiviji. Tako je istupio protiv programa eksploatacije poljoprivrede za financiranje industrijalizacije, koji je iznio Trockij. A kasnije je, uništivši svoje neprijatelje, Staljin u najgrubljem obliku ukrao njihove ideje. Bio je mediokritet i polupismen čovjek. Ali, kao što pokazuje povijesno iskustvo, na čelu totalitarnih režima nikada nisu stajali veliki umovi iz jednostavnog razloga što je totalitarizam ideologija mase, ulice. Staljin nije stvorio ništa novo. U provedbi kolektivizacije preuzeo je metode ratnog komunizma, u provedbi socijalnih reformi vodio se idejama, prema Lenjinovim riječima, «najpametnijeg čovjeka partije» – Trockog. Ukrajina je za Staljina bila mjesto bitke za vlast, potporu ukrajinskih komunista u borbi s trockističko-zinovjevskim blokom kupio je putem ustupaka, davanja veće samostalnosti Ukrajini kao državi. Da je formiranje SSSR-a krenulo tim putem, bila bi to «složena cjelina», prema riječima ukrajinskog komunista M. Volobujeva. Ali tim putem Staljin – pristaša totalitarnog režima – nije mogao poći. Partija, koju je stvorio Lenjin, bila je totalitarna, takvi su bili i ideologija boljševizma, lenjinski program razvoja društva.

Napad na Ukrajinu počeo je 1925. godine zabranom Ukrajinske autokefalne pravoslavne crkve. To je bilo relativno lako učiniti budući da su nacionalni komunisti po svom pogledu na svijet bili ateisti. Zatim inspiracija sudskog procesa SVU⁵ i drugih sličnih procesa. Na optuženičkoj klupi bili su istaknuti znanstvenici i književnici. Strijeljani preporod označio je važnu etapu početka «hoholizacije⁶ Ukrajine», odnosno njezino svođenje na razinu kulturne provincije.

Planirajući uništenje ukrajinske inteligencije, Staljin nije za cilj imao korigirati kulturni proces u Ukrajini, ne zastrašivati ili preodgajati njene predstavnike. Njegov strateški cilj bio je bilo kojim sredstvima zaustaviti proces duhovnog i intelektualnog razvoja i umjesto njega započeti novi, već u novim uvjetima, pod novim parolama i sloganima, s novom biti. A bit

---

5 SVU (Spilka Vyzvolennja Ukrainy – Udruženje za oslobođenje Ukrajine) – nepostojeća organizacija, izmišljena s ciljem pokretanja sudskog procesa protiv ukrajinske inteligencije. Navodni članovi su osuđeni i prognani, neki su strijeljani. Proces je vođen u opornom kazalištu u Harkivu 1930.g.

6 Hohol – ruski pogrdni naziv za Ukrajinca

je bila metoda socijalističkog realizma, pri kojem se briše autorska individualnost i sva djela bez izuzetka oblikuju se prema primitivnoj shemi: crveno – bijelo⁷, prijatelj – neprijatelj, heroj – kukavica, predvodnik – zabušant. Kao što ispravno komentiraju suvremeni kritičari, u takvim djelima nema autora, budući da nema autorske individualnosti. Sfera stvaralačkih istraživanja tako je ograničena da praktično obitava u jednoj ravnini. To i jest kultura totalitarizma koja i u današnjoj Ukrajini još uvijek svojim metastazama snažno drži intelektualni i stvaralački život.

A uništiti duhovnost Ukrajine bilo je nemoguće bez potkopavanja njezina temelja – seljaštva. Bez toga je bilo nemoguće potpuno pokoravanje Ukrajine, njezina moralna i politička okupacija. Zbog toga je Staljin izabrao genocid kao integralni element totalitarnog upravljanja, kao metodu invazije na Ukrajinu. Možemo danas raspravljati kome pripada «pobjednička palma» u tom strašnom izumu. Tko je prvi izmislio: Hitler – Holokaust ili Staljin – Gladomor? Službeno mrzeći jedan drugoga, oni su u to vrijeme bili nevjerojatno slični u svojim akcijama. I u SSSR-u i u Trećem Reichu prakticiralo se udvostručavanje državnih struktura partijskim tijelima, putem partijskih tijela kontrolirali su se svi aspekti društvenog života.

Doktrina hitlerizma je čistoća rase, utjelovljena u djelu «Mein Kampf». Doktrina staljinizma je borba s klasnim neprijateljem, utjelovljena u «Kratkom tečaju povijesti Opće-savezne komunističke partije (boljševika)». Masovne parade, demonstracije, manifestacije u Moskvi i Berlinu. A iza toga – konclogori, krematoriji za nevjerojatne razmjere širenja prostora smrti.

Hitler se borio za prave Nijemce. Staljin – za pravog sovjetskog čovjeka. Zbog toga se istodobno s prekidom ukrajinizacije prekinula i korijenizacija. Razorni udari zadani su kulturi nacionalnih manjina u Ukrajini. Od Gladomora 1932-1933. godine ginuli su i Rusi, Nijemci, Grci, Tatari, Bugari, Židovi. Staljinove represije bile su usmjerene ne samo protiv Ukrajinaca kao etnosa, nego protiv Ukrajine kao države. Režim je nastojao da se na Ukrajinu gleda kao na egzotičnu granu ruskog naroda (plešu gopak, kruhom i soli dočekuju Staljinove izaslanike, nose široke kozračke hlače i tradicionalnu vezenu košulju za vrijeme masovnih demonstracija). Hoholizacija Ukrajine, uništavanje njezinih intelektualnih i duhovnih temelja – sve su to povijesne realnosti kojima treba gledati u oči, koliko god bolno to bilo. Ta tragedija će još dugo utjecati na budućnost. I treba shvatiti da je to posljedica totalitarizma – specifične socijalne bolesti koja može buknuti u društvu i u drugim uvjetima, pod novim parolama, ali ne s manje tragičnim posljedicama.

Ukrajina pripada državama koje su u svojoj prošlosti pod totalitarnom vlašću preživjele jednu od najvećih tragedija u povijesti ljudske civilizacije – genocid. Kao i ideja totalitarizma, i ideja genocida ima korijene u predratnom razdoblju. Značajnu ulogu u stvaranju koncepcije genocida, njegovoj definiciji odigrao je poljski pravnik R. Lemkin. Još 1933. godine on je pod nazive «vandalizam» – «barbarstvo» stavio osnove ideje genocida. Konacnu formu ta ideja dobila je nakon fundamentalnog istraživanja njemačke okupacijske politike. Danas je ona formulirana u međunarodnom dogovoru o genocidu, tvorac kojeg je sam Lemkin.

---

7 Crveno – boja Crvene armije (komunisti); bijelo – boja Bijele garde (Carske Rusije)

Često se genocid shvaća kao potpuno uništenje naroda, takvo, na primjer, kao što je Holokaust. To je velika greška. I mnogo je neslaganja, čak i ovdje, u Ukrajini, izazvano neznanjem samog tumačenja genocida. Lemkin genocidom naziva koordinirane serije njemačke politike u okupiranim zemljama, osnovni cilj kojih je trajno slabljenje nenjemačkih nacija Europe, kako bi Nijemci bili najjača nacija u regiji. U međunarodnom dogovoru, genocid je dobio definiciju sustava specifičnih djela cilj kojih je potpuno ili djelomično uništenje nacionalne, rasne, etničke ili vjerske skupine kao skupine. Među takvim djelima je ne samo fizičko ubijanje članova dane skupine, nego i smanjivanje nataliteta ili prisilno odvođenje djece od jedne skupine u drugu.

U kontekstu teorija R. Lemkina 1982. godine na Međunarodnoj konferenciji o Holokauštu i genocidu, koja se održala u Izraelu, prvo sam nastupio s izjavom da je glad 1932-1933. godine bila čin genocida protiv naroda Ukrajine, da je bila dijelom koordiniranog napada na ukrajinsku samostalnost, napada čija namjera je demonstrirana uništenjem politike ukrajinizacije, uništenjem ukrajinske inteligencije i kulture. A politika denacionalizacije prešla je u genocid, odnosno u umjetno stvaranje uvjeta života koji su usmjereni na uništenje nacionalne skupine. Isti takav pristup imao je i Robert Conquest s kojim sam prikupljao materijale za njegovu knjigu *Žalosna žetva*. U zaključcima Komisije za istraživanje Gladomora u Ukrajini američke vlade čvrsto sam inzistirao upravo na takvoj definiciji te tragične stranice u povijesti Ukrajine. Genocid je na zemlju došao kao posljedica totalitarizma, genocid uzrokovan totalitarizmom – strašnim strojem vlasti nad čovjekom i nad svime ljudskim.

Danas treba biti svjestan da je fašistima bilo nemoguće uništiti toliko Židova, a boljevicima toliko «kulaka», «buržoaskih agenata», «ukrajinskih buržoaskih nacionalista» bez sudjelovanja i angažiranja na tim akcijama velikog broja u principu normalnih, poštenih ljudi. To se može ostvariti samo na jedan način – skidanjem sa svakoga pitanja individualne odgovornosti. Zato je bila neophodna propaganda na temelju velike laži koja u kombinaciji s terorom stvara alternativnu stvarnost. Službena istina pokazuje se kao snažnija od onog što ljudi vide vlastitim očima. Kako bi se stvorila povijest revolucije u kojoj Lav Trocki nikada nije bio na čelu Crvene armije, a nesposobnog Semena Budennoga prikazuje se kao heroja građanskoga rata, bilo je potrebno organizirati teror velikih razmjera nad cijelim pokoljenjima koja su pamtila revoluciju. Štoviše, u vrijeme Gladomora, kad su ljudi umirali, usađivao im se staljinistički slogan: «Život je postao boljim, život je postao veselijim». Podvajanje ličnosti davalo je režimu mogućnost usađivati u društvo masovnu psihozu, masovnu historiju.

Cheszlav Milosz je u poznatom djelu *Zarobljeni razum* istaknuo:

«Metoda, odnosno prerada Marksa na ruski način, iako ima brojne slabe strane, predstavlja oružje u rukama vladara Centra, moćnije nego što su sami tenkovi i topovi. Prednost Metode je što se pomoću nje može dokazati ono što je vladarima potrebno u danom trenutku, a ono što je u danom trenutku potrebno određuje se pomoću Metode; to je potpuno u skladu s njenim zmijskim karakterom».

Ideologija mržnje prema ljudima donijela je mnogo zla Ukrajini. Djelovanje orkestrirano paranojom, koju je započeo «šahtinski proces»⁸ 1928. godine, trajalo je tijekom gotovo ci-

---

⁸ Prvi veliki javni proces u SSSR-u na kojem su bila osuđena 53 inženjera i tehničara rudarstva optuženi za kontrarevolucionarne aktivnosti. Neki su strijeljani, a neki zatvoreni. Proces se odvijao u Moskvi

jele povijesti pod sovjetskom vlašću. Najviše štete nanijelo je ukrajinskoj kulturi. A upravo kroz nju je ukrajinski narod dolazio do svog nacionalnog samoodređenja. U carskoj Rusiji, budući da nije imala vlastite razvijene državne strukture, vlastite aristokracije, nacionalne buržoazije, samostalnost Ukrajine manifestirala se upravo u snažnim eksplozijama kulture. Nisu slučajno upravo predstavnici kulture u dvadesetim godinama postali vođama novostvorene ukrajinske državnosti, graditeljima nacionalnog pokreta. Nakon gubitka neovisnosti, samostalnost Ukrajine pokazala se u fenomenu kulturnog preporoda. On je odmah dobio tragični ime – Strijeljani preporod⁹.

Sa sigurnošću se može reći da nisu slučajno upravo kulturni djelatnici prvi već u naše vrijeme visoko uzdigli ideju neovisnosti Ukrajine. Postali su državni djelatnici, parlamentarci, političari. Većina njih još dugo prije toga jednostavno je idealno izašla iz metode socijalističkog realizma. Naravno, neki od njih su ponekad pisali djela pravilne orijentacije, ali srce njihova stvaralaštva nije imalo ništa zajedničko sa «zmijskim karakterom Metode». To su bila moćna ognjišta otpora, iz njih je niknuo oganj slobode za Ukrajinu.

Danas, kad čujem skolastičke rasprave o tome kakvo se društvo gradi ili razvija u Ukrajini – socijalističko ili kapitalističko – želim poželjeti: neka to bude društvo slobodnoga čovjeka, i kao odgovor na pitanje: «Quo vadis?» poželim reći zajedno s vama: idemo prema Čovjeku, kod kojeg razum nikada neće biti pokoren začaranim krugom sljedećega krvavog idola.

S ukrajinskoga prevela Ana Dugandžić

---

⁹ Književnoumjetnički naraštaj dvadesetih i početka tridesetih godina u Ukrajini, uništen od strane totalitarnog boljševičkog režima

Stanislav Kuljčycjkyj

GLADOMOR 1932-1933. KAO GENOCID: POTEŠKOĆE SPOZNAJE¹

- I, 8. Teško sagriješi Jeruzalem, postade kao nečistoća ženina.
- I, 11. Sav njegov narod jeca,
- IV, 4. Jezik dojenčeta za nepce se lijepi od boli
- IV, 9. Kako su sretni oni što ih mač probode, sretniji od onih koje pomori glad; koji padaju, iscrpljeni, jer im nedostaju plodovi zemljani.
- IV, 10. Žene, tako nježne, kuhaše djecu svoju, za propasti Kćeri naroda moga.
- V, 5. Jaram nam je o vratu, gone nas, iscrpljeni smo, ne daju nam predahnuti.
- V, 10. Koža nam gori kao peč užarena, ognjicom od plamena gladi.
- V, 21, 22. Vрати нас к себи, Јахве, обрaтитi ћемо се, обнови дане наше као што некоћ бијаху. Ил' нас хоћеš сасвим забaцити и нa нaс се бескrajно срдити?

Suvremena generacija državljana Ukrajine pamti svoje sunarodnjake poginule od gladi. Eto, i sam uzrok gladnih smrti u 1932-1933. godini ostaje za mnoge neobjašnjenim. Mnogi teže saznati: zašto se to dogodilo? Nekome je svejedno, a i takvih je mnogo.

Sedamdeseta obljetnica Gladomora postala je događajem od svjetskog značaja. 10. studenog 2003. godine na Generalnoj skupštini UN- a bila je prihvaćena Zajednička rezolucija 36 država, u kojoj se izražava sućut ukrajinskom narodu. Ipak u njoj nedostaje ono glavno: priznavanje Gladi genocidom.

Genocid je kategorija međunarodnog prava. Prema „Konvenciji o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida“ od 9. prosinca 1948. međunarodna se organizacija obvezuje privesti k odgovornosti za taj zločin čak i osobe koje su bile u svojoj zemlji značajno ovlaštene prema ustavu. Nema potrebe privođenju k odgovornosti krivaca za Glad-genocid - oni su u grobu. Riječ je o drugoj stvari: ZAŠTO? Svijet treba znati, što se uistinu dogodilo. To je osobito važno za državljane Ukrajine. Oni su dužni shvatiti da se staljinistički režim nije ustručavao strašnih zločina kako bi prisilio današnje i buduće naraštaje ukrajinskog naroda da zaborave vlastitu povijest, i kako bi pretvorio žive ljude u kotačiće bezdušne totalitarne mašine.

Svi mi zajedno jesmo postgenocidna ljudska zajednica, kako je tvrdio J. Mace, некоћ izvršni direktor komisije Kongresa SAD-a za Glad 1932-1933. godine u Ukrajini. Postgenocidno društvo ne shvaća uvijek nasilje protiv sebe. To da je žrtvom toga nasilja već nepostojeća generacija, još više komplicira stvar. Oni, koji su preživjeli za vrijeme staljinističkih represija, nisu prenijeli averziju i mržnju prema režimu svojoj djeci, brinući se za njihovu i

¹ Iz knjige Stanislav Kuljčycjkyj. *Golodomor 1932 – 1933 rr. jak genocyd. Trudnošči usvidomlennja*. Kijev, 2008

vlastitu sigurnost. Djecu je odgajala sovjetska škola, i zato nisu imala mogućnost usporediti sovjetske moralne vrijednosti s općeljudskima.

U to vrijeme režim se toliko promijenio u odnosu prema onima koje je odgajao (iako je ostao nepromijenjen u svojoj biti), da je novome naraštaju državljana bilo teško poistovjetiti sovjetsku vlast sa zločinima staljinističkog doba.

Ukrajinski znanstvenici i zemljopisci uspjeli su upoznati svoj narod s vanjskim izgledom Gladomora. To je učinjeno s podrobnostima od kojih zastaje dah. Ali znanstvenici, možda, nisu bili tako uvjerljivi u razotkrivanju logike događaja, što su se odvijali od početka potpune kolektivizacije seoskog gospodarstva.

Možda na samu kolektivizaciju treba pogledati šire - kao na jedan od boljševičkih elemenata stvaranja takvog socijalno-ekonomskog poretka, koji se sukobljavao s interesima velike većine stanovništva, dakle, bio je po prirodi umjetan i mogao je niknuti samo u polju sile terorističke diktature.

I zadnji zadatak je ključan za određivanje genocidne prirode Gladi u USSR-u i na Kubanu. Treba objasniti, zašto su za Kremlj regije s najvećom koncentracijom ukrajinskog stanovništva predstavljale osobitu opasnost, da je kao rezultat samo protiv njih bio primijenjen najteži oblik terora - teror glada.

Nesumnjivo, Glad je zahvatila 1932-1933. godine veći dio europskog teritorija SSSR- a. Ne izaziva nesuglasice među znanstvenicima ni to da su razmjeri tragedije bili najveći baš u dvjema ukrajinskim regijama. Kako bismo glad u tim regijama nazvali genocidom, treba otkriti uzroke njihovog razlikovanja od ostalih regija (...).

GENOCID: STALJINOVA ZAMISAO I NJEZINO ISPUNJENJE

U konvenciji UN- a genocid se definira kao djela učinjena s namjerom potpunog ili djelomičnog uništenja bilo kakve nacionalne, etničke, rasne ili religijske grupe kao takve.

Svojedobno predstavnici SSSR- a zahtijevali su isključivanje iz te liste termina „socijalna grupa“, budući da je namjera uništavanja klasa ležala u temeljima sovjetske ideološke doktrine.

Vodeći se tom „amputiranom“ definicijom ljudskih zajednica, koji pripadaju pod djela Konvencije UN- a o genocidu, istraživači problema Gladomora-33. upali su u zamku. Dakle treba dokazati da su ukrajinsku seljaci ginuli zato što su Ukrajinci, a ne seljaci. To ne odgovara stvarnosti: njihova pogibelj nije uzrokovana nacionalnom pripadnošću, a ni time što su bili seljaci. Oni su ginuli kao ukrajinski seljaci, koji su se petnaest godina prije tih događaja borili sa svim vlastima za zemlju i slobodu, a sada su branili svoje pravo na samostalno gospodarenje.

Postoji i druga prepreka na putu identifikacije najvećeg staljinističkog zločina. Konvencija UN- a o genocidu ne uzima u obzir logiku zločina, dakle uzroke i motive uništavanja ljudskih grupa. Treba dokazati samo to da je zločinac imao namjeru uništiti određenu grupu.

U staljinističkoj državi nisu uništavali ljude zbog nepoželjnog etničkog podrijetla. Pokazatelj je i da su konfiskaciju skupljanja namirnica u izgledu potražnje žita sa ciljem stvaranja uvjeta, neodgovarajućih za život, Kremlj primijenio samo protiv seoskog stanovništva

USSR- a i Kubana. Za razliku od individualnih represija, koje su se mogle dozirati, ovaj vid represija stvarao je situaciju gladi na odasvud zablokiranom teritoriju, uslijed kojeg je nastala određena količina žrtava, unaprijed nepoznata organizatorima ni u razmjeru, ni po demografskom ili nacionalnom sastavu. Ali na nacionalnu usmjerenost genocida pokazuje okolnost da su zablokirani sa ciljem organizacije masovne gladi na teritoriju, dvjema administrativno-političkim formacijama, u kojima je brojnost ukrajinskih državljana prelazila dvije trećine.

Ukrajinski seljaci, koji nisu prihvaćali poredak kolektivnih gospodarstava, bili su srž ukrajinskog naroda, koji je imao je veliku svijest oslobodilačke borbe i uspio je iskoristiti u dvadesetim godinama 20. stoljeća sovjetski oblik državnosti kao platformu za moguće u budućnosti odvajanje od SSSR-a. Eto, protiv takve budućnosti je bio i usmjeren teror gladu.

GLEDE METODOLOGIJE PITANJA

O karakteru gladi 1932-1933. godine. Genocid državljana Ukrajine, uzrokovan , vjerojatno, ne zbog etničkog podrijetla, nego zbog pretendiranja na vlastitu državnost u centralističkom totalitarnom imperiju, događao se na tlu duboke socijalno-ekonomske krize i obavijao se od strane vlasti zamaskiranim crtama. Neki povijesni događaji, koji su se naslonili na staljinistički teror gladu, bili su povezani s prisilnom kolektivizacijom seoskog gospodarstva te krizom uzrokovanom njome. U kriznoj situaciji Staljinu su se ukrajinske nade za državnošću činile sto puta opasnijima. A on je uvijek želio djelovati unaprijed, ne čekajući moguće prozive svoje vlasti i stanja u partiji. Neke maskirne crte ciljano su se stvarale na staljinsku zapovijed koja je uništavala Ukrajince ponajviše rukama samih Ukrajinaca, a zato su trebali uvjerljivo prikrivanje iskrivljenosti svoje mizantropske politike.

Žrtve i svjedoci gladi, koji su preživjeli, nimalo nisu sumnjali u to da je sovjetska vlast imala namjeru uništiti ih. Oni su prenijeli svoje emocije i osude povjesničarima dijaspore, i u svjetskoj historiografiji počele su se širiti prve ocjene Gladomora 33. kao genocida. Takve ocjene nisu se temeljile na dokumentima i bili su s nepovjerenjem dočekane od mnogih znanstvenika. Ali i s pojavom dokumenata nepovjerenje je ostalo. Povjesničare je teško pomaknuti od pozicija na kojima su se utvrdili.

Podvrgavali su sumnji čak i artifičijelni karakter gladi 1932–1933. godine. Već se 1991. godine profesor Zapadnog virdžinijskog sveučilišta M. Tauger u inozemnim znanstvenim časopisima i 1996. godine u višetomnom izdanju „Rusija XX. stoljeće“ (u izdavaštvu J. Afanaseva) izjasnio protiv tvrdnji R. Conquesta i J. Macea, koje su u njegovoj interpretaciji izgledale ovako: staljinističko vodstvo postavilo je dosta povišenu razinu potražnje žita u Ukrajini i u regijama, naseljenim kozacima (Sjeverni Kavkaz) i Nijemcima (Povolžje), što je uzrokovalo glad i dalo mogućnost pobijediti seljački otpor kolektivizaciji i ugušiti nacionalizam. Prema mišljenju samog Taugera, glad je bila posljedica propasti ekonomske politike, koja je isplivala iz staljinističke „revolucije s vrha“, a najmanje od svega - rezultatom nacionalne politike, usmjerene protiv ukrajinskog i drugih naroda.²

Tvrdnja M. Taugera je još jedno svjedočanstvo neophodnosti izbora metodološki regulirane strukture istraživanja Gladomora 33. Takvo istraživanje treba graditi na povezanosti

---

² Tauger M. B. *Urod 1932. godine i glad 1933. godine - Sudbine ruskog kršćanstva.* - Moskva 1996. – str. 298, 314.

socijalno-ekonomskih i nacionalnih problema komunističke izgradnje. Kremaljski internacionalisti dobro shvaćaju važnost nacionalnog pitanja i stvorili su aktivnu politiku usmjerenu na iskorjenjivanje sovjetske vlasti. Ukrajina, koja je imala zajedničku granicu s nekoliko europskih zemalja, gdje je živio milijun sunarodnjaka, izazvala je posebnu zabrinutost uprave sovjetskog imperija u vrijeme krize.

Kolektivizacija i teror glada. Gladomor je bio posljedica terora glada. U tom poretku, teror glada je bio treći, poslije raskulačivanja i porezno-reduciranog pada, oblikom snažnog pritiska na seljaštvo sa ciljem stvaranja poretka kolektivnih gospodarstava. Ako se s prva dva oblika pritiska vlast koristila da potjera seljake u kolektivna gospodarstva, onda je teror glada bio primjeren već protiv seljaštva u kolektivnim gospodarstvima.

Na temelju istraga ODPU- a s količinskim i kvalitetnim značajkama protukolhoznog pokreta u raznim regijama države profesor Harvardskog sveučilišta Terry Martin iznio je argumentiran zaključak o tome da je otpor kolektivizaciji bio najveći u neruskim i kozačkim regijama.³ Iz otpora su se izrodile terorističke akcije državnog aparata protiv seljačkog stanovništva. U epicentru terora našli su se USSR i Kuban.

U suvremenoj književnosti glad 1932–1933. godine povezuju s iznadprosječnom potražnjom žita. Tu tvrdnju možemo smatrati ispravnom glede Ukrajine, samo što se tiče potražnje žita iz uroda 1931. godine, tijekom koje je analiziran u prijašnjem dijelu. Ono ostaje točno i za potražnju žita 1932. godine u Povolžju i u nadmoćnoj većini okruga Sjevernokavkaskoga kraja. Kada su seljacima oduzimali osnovni prehrambeni proizvod, oni su počinjali gladovati. Oni među njima, koji nisu imali organiziran osobni dio gospodarstva, ginuli su od gladi.

Iznadprosječnu potražnju žita također možemo promatrati kao teror glada, zato što su umirali ljudi - deseci tisuća u svakoj regiji. Kada su se u Kremlju osvjedočili o potpunoj nestašici u regijama žita i žitarica, davali su pomoć, krenuvši čak s hitnim otkupom žita izvan granica. To se činilo, posebno, u USSR u prvoj polovici 1932. godine, s očitim ciljem: osigurati sjetvu i zaustaviti smrtnost. Zato je termin „teror glada“ bitno ostaviti za drugi smjer staljinističke prakse: u situaciji teškog gladovanja s masovnom smrtnošću likvidirati buntovnički potencijal ukrajinskog sela i nastupiti kao spasitelj onih seljaka koji su izrazili želju savjesno raditi u državnom gospodarstvu.

Teror glada izazivao je sistem akcija, u kojima su djelovale stotine tisuća ljudi- predstavnici komunističko-partijskog sovjetskog aparata, čekisti, milicija, radnici organa suda i tužilaštva, radnici i službenici, koji su mobilizirani za otkup žita, seoski aktivisti iz odbora siromašnih seljaka. Akcije su se odvijale na temelju zakona, zapovijedi i stavova, dio kojih je bio objavljen odmah poslije prihvaćanja, a također prema usmenim naredbama, postojanje kojih se jasno nazire prema sličnostima postupaka izvršitelja u raznim rajonima. Postojanje usmenih zapovijedi posvjedočeno je također u rezultatima tih akcija, dakle cjelovitom odsutnošću namirnica na seoskim parcelama, počevši s veljačom 1933. godine.

U znanstvenoj fluktuaciji već je velika količina dokumenata o tome da su dužnicima u potražnju žita u urodu 1932. u USSR-u i na Kubanu oduzimali sve namirnice, koje bi za vrijeme pretresa pronalazili na seoskim dvorištima. Od onih seljaka koji su uspjeli otplovati izvan granica Ukrajine, konfiscirali su kupljene ili zamijenjene namirnice. Od 22. siječnja

---

3 Martin Terry: *The Affirmative Action Empire* - Ithaca and London, 2001. – str. 293.- 294.

1933. godine granice USSR i Kubana u potpunosti su bile pod barikadama, kako nikoga ne bi puštali izvan granica gladnih regija.

Te mjere u cijelosti idu pod definiciju „Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida“, članak II, točka „c“: „namjerno stvaranje za bilo koju grupu životnih uvjeta, usmjerenih na cjelovito ili djelomično njihovo fizičko uništavanje.“

Zašto i pod kojim uvjetima su te mjere bile primijenjene protiv seoskog stanovništva Ukrajine? Postoje li mogućnosti za njihovu sveukupnu interpretaciju na drugi način, nego što je predviđeno Konvencijom UN- a? Možemo zaključiti da je bilo potrebno uzimati od pripadnika kolektivnih gospodarstava žito, kako bi ga pretvorili u valutu i plaćali uvezene strojeve, bez kojih bi se činila nemoguća pobjeda 1945. godine. Možemo zaključiti da su seljacima uzimali žito kako bi nahranili gladne radničke obitelji u gradovima. Takvi argumenti često se čuju otkada je ukinuta zabrana govora o temi gladi. Ali čime objasniti to, da su u zimi 1932-1933. godine seljacima uzimali posljednju vreću krumpira, bocu mlijeka, čašu prosa, naramak luka? U polemici koja se odvija sada u svjetskoj historiografiji te činjenice sramežljivo prešućuju. Ali one su jedino objašnjenje masovne smrtnosti 1933. godine. Kada su uzimali žito, ljudi su umirali na desetke tisuća, kada su uzimali sve, umirali su milijuni.

U ukrajinskoj, i osobito književnosti dijaspore, o Gladomoru '33. prevladavaju emocije. To privlači pažnju mnogih ozbiljnih znanstvenika Zapada, prisiljava ih na traženje bilo kakvih argumenata za negiranje kvalifikacije gladi kao genocida. Listajući stranice izvještaja komisije J. Macea Kongresa SAD- a, njemački stručnjak iz agrarne povijesti Rusije S. Mehrl izjavio je da su u Ukrajini oduzimanje žita provodili mjesni aktivisti ukrajinske nacionalnosti. Odavde je on donio zaključak: „I tu činjenicu, sa žaljenjem konstatiram u izvješću Kongresa, teško je povezati s tezom o genocidu.“⁴

Za 20 godina, koje su prošle od vremena rada komisije Kongresa SAD- a o gladi 1932-1933. godine u Ukrajini, nakupljeno je i objavljeno mnogo materijala, koji je bio nedostupan američkim znanstvenicima. Mi možemo sa žaljenjem konstatirati da su tisuće, ako ne i deseci tisuća gladnih članova odbora siromašnih seljaka sudjelovali u pretresima seljačkih parcela i konfiskaciji namirnica - ne samo žita, nego svih namirnica, čak do zadnje glavice luka. Potvrđuju li te masovne činjenice namjeru državljana Ukrajine da čine čin genocida nad sobom samima? Zar nema u toj pojavi drugih, prirodnijih objašnjenja? To, što se takve jezive činjenice uzimaju kao dokaz odsutnosti genocida očito otkriva pretpostavke znanstvenika, njihovu odsutnost želje da pogledaju u oči realnosti.

Dozrela je potreba da se istraže svi aspekti poretka kolektivnih gospodarstava, koji su povezani s Gladomorom 33. Nažalost, povijest kolektivizacije u postsovjetskom vremenu postala je nezanimljivom znanstvenicima. Mnogo njih počelo je proučavati Gladomor kao aktualniju temu. Ali te teme su tijesno povezane. Također je nemoguće obuhvatiti jednu od njih ne razumijevajući onu drugu.

---

4 Mehrl S. *Glad 1932.- 1933. godine - genocid Ukrajinaca radi izvršavanja politike rusifikacije?* // *Domovinska povijest - Moskva.* - 1995. – br. 1- str. 56

Promjena smjera nacionalne politike. Gledajući u najopćenitijem planu socijalno-ekonomske korijene terora gladi, došli smo do zaključka, da je ukrajinsko seljaštvo nemoguće razdvojiti na seljake i Ukrajince. Zato je potrebno posvetiti određenu pažnju analizi nacionalnih aspekata genocida.

Zato nacionalne razmjere genocida treba razmotriti i odvojeno. U isto vrijeme u tom periodu u nacionalnoj politici Kremlja počinjao je nagli preokret.

Relativno liberalna politika u ekonomiji i društveno-političkom životu promijenila se 1929. godine komunističkim napadom. U prvim godinama novog napada sovjetska vlada završila je s „kurkuljstvom“, to jest s najbogatijim, najaktivnijim i najorganiziranijim dijelom seljaštva. Niknuo je problem: koga dalje smatrati neprijateljem? „Država – komuna“ trebala je neprijatelje, kako bi imala podlogu za ostvarivanje terorističke politike.

Čekisti su podmetnuli zarobljenom društvu socijalno bezobličnog i nacionalno neoznačenog „neprijatelja naroda“. Ali „država-komuna“ nije trebala samo individualni, nego i „masovni“, prema izrazu V. Lenjina, teror, kad su udar trpjeli cijeli slojevi stanovništva a ne samo posebne ličnosti. Budući da su slojevi prema socijalnom određenju bili ispražnjeni, kazneni organi orijentali su se na nacionalne grupe.

Prvom žrtvom Kremlja postali su Ukrajinci. U listopadu 1932. godine Staljin je poslao u USSR i Kuban natprosječne zahtjevne komisije, koji su paralelno s potražnjom žita i pod njihovom maskom počeli ostvarivati konfiskaciju žita od „dužnika“. U siječnju 1933. godine prema Staljinovoj zapovijedi bila je provedena konfiskacija svih zaliha namirnica. Nakon toga Staljin je poslao u USSR P. Postiševa. On je imao zadatak organizirati proljetnu sjetvenu kampanju u izgladnjelom selu i uništiti „ukrajinsku nacionalističku diverziju“, proglašenu glavnim opasnošću.

Profesor J. Sandberg, koji je bio na čelu međunarodne pravne komisije za istraživanje gladi 1932-1933. godine u Ukrajini, donio je zaključak o postojanju veze između gladi i promjene smjera u nacionalnoj politici. „Glad izazvana uzimanjem žita postala je instrument u ostvarivanju nacionalne politike“ - istaknuo je on.⁵

U prosincu 1932. godine bila je zaustavljena ukrajinizacija svih područja naseljenih Ukrajinčima izvan granica SSSR-a. Istovremeno s terorom gladi i u njegovoj strašnoj atmosferi počelo je iseljavanje žitelja nekoliko kubanskih postaja u Sjevernom kraju i Kazahstanu. Gerard Simon, još jedan istraživač teme, u članku o tom pitanju naglasio je da je baš deportacijom kubanskih kozaka Kremlj počeo prijelaz og socijalno-klasnih do etničkih deportacija.⁶

Nacionalna inteligencija adekvatno je ocjenjivala značenje udara, usmjerenih protiv ukrajinskog naroda, već u 1933. godini. U pismu M. Gruševskom (on je tada živio u Moskvi), podvrgnutog cenzuri, suradnici Općeučajinske akademije znanosti pisali su: “Što se tiče političkog stanja, treba reći da u Ukrajini vlada strašna glad, umiru cijela sela i oblasti, osobito je strašna smrtnost među djecom. Cilj te neljudske akcije je konačno slomiti ukrajinsku naciju s računom da će poginuti stotine tisuća, milijuni ljudi, a ostatak će se rasijati po beskrajnim prostorima Rusije.”⁷

5 Međunarodna komisija za istraživanje gladi u Ukrajini 1932.-1933. godine. Veliko izvješće.- K., 1992. – str. 132-133.

6 Simon, G. *Je li Gladomor 1932.-1933. godine instrumentom „likvidacije“ ukrajinskog nacionalizma?// Ukrajinski povijesni časopis.* 2005. br. 2. str. 123

7 Sundjukov I. *U službi sigurnosti dogodila se prezentacija kolekcije tajnih dokumenata o Gladomoru// Dan.* 2006. - 19. kolovoza

Neposredno na prostoru USSR na metu čekista došli su Nijemci i Poljaci, osobito oni, koji su živjeli na pograničnoj crti.

Najčešće proganjanje počinjalo je od izmišljanja optužba o diverzijskom i špijunskom ponašanju, što je naručivao Staljin. U dnevniku putovanja L. Kaganoviča po Ukrajini nalazi se kratka ekspozicija konzultacija u političkom birou CK KP(b) U. 20. prosinca 1932. godine Predsjednik DPU USSR-a V. Balickij obznanio je tada o otkriću velikih ustaničkih grupiranja poljskog podrijetla, organiziranog navodno u vladi UNR u egzilu.⁸ Skoro nakon godinu dana, 17. studenog 1933. godine, Balickij je poslao CK KP(b)U izvještaj „O djelovanje Nijemaca-fašista u Ukrajini“. U njemu se obavještava o zagušenosti špijunima i diverzantima njemačkih komercijalnih predstavništva, posebnih dijelova Crvene armije i njemačkih kolonija na cijelom području republika.⁹

Na studenskoj (1933.) skupštini CK KP(b)U S. Kosior oglasio je namjere sovjetske vlade početi represije protiv Poljaka i Nijemaca, koji su živjeli u Ukrajini. Dio njih imala je svoje nacionalne rajone ili zajednice. Represije su počele s depolonizacijom poljskih zajednica Vinnicke oblasti. U ožujku 1934. godine bilo je uhapšeno 10,8 tisuća osoba iz 140 rajona u Kijevskoj, Vinnickoj i Odeskoj oblasti i u Moldavskoj ASSR. To su bili Poljaci i Nijemci, ali njih su okrivljavali za političke i socijalne oznake. U prosincu 1934. godine na vijeću NKVS USSR bio je postavljen zadatak „da se očiste pogranični rajoni od antisovjetskog elementa“. Najviše se naglašavalo na čistki poljskog Marhlevskog i njemačkog Pulinskog rajona. Deportacija Poljaka i Nijemaca bila je provedena u dvije etape. Godine 1935. ona je obuhvatila 8,3 tisuća, a 1936. godine 15 tisuća obitelji.¹⁰

Bez obzira na deportaciju dijela Poljaka iz Marhlevskog i Nijemaca iz Pulinskog rajona, te administrativne tvorevine produžile su postojati slično kao i ostatak nacionalnih rajona. Samo poslije prihvaćanja Konstitucije SSSR-a 1936. godine i u vezi s tim da Osnovni zakon nije predviđao takav oblik u administrativno-teritorijalnom podjeli, nacionalni rajoni bili su postepeno likvidirani. Važno je usporediti: ukrajinski nacionalni rajoni u svim regijama SSSR- a i prije svega u Sjevernokavkaskom kraju, bili su likvidirani do kraja 1932. godine, to jest odmah poslije prihvaćanja političkog biroa CK VKP(b) takve odluke.

S ukrajinskog prevela Dijana Dill

---

8 *Komandiri velike gladi. Putovanja V. Molotova i L. Kaganoviča u Ukrajinu i na Sjeverni Kavkaz. 1932.-1933. godine-K.*, 2001.- str. 317

9 Državni arhiv Službe sigurnosti Ukrajine.- F. 16. Op. 6. spr. 2. Arh. 254-260.

10 Kuljčicki S. V. *Prve deportacije poljskog stanovništva USSR u svijetlu staljinističke nacionalne politike//Deportacija Ukrajinaca i Poljaka.* Kraj 1930. početak 1950-ih godina. Lavov, 1998. str. 16.

PISMA IZ HARKOVA¹

Mного je već godina prošlo od kada sam 1987. godine u arhivu Ministarstva vanjskih poslova u Italiji po prvi puta, kako se meni tada učinilo, objelodanio dokumente koje su slali talijanski diplomati u Sovjetskom savezu o gladi 1932-1933. godine te o njezinim posljedicama za ukrajinsko društvo i kulturu. Kasnije sam doznao da su te iste dokumente još ranije pronašli svećenici bazilijanci, preko kojih su stigli do Komisije koja je proučavala Glad po nalogu Kongresa SAD- a, i bili su pridodani izvješću te Komisije. Tada sam baš radio nad sistematizacijom njihovog francuskog i talijanskog izdanja, koji su dobili naziv „Pisma iz Harkova“² prema fasciklima, u kojima su se ta izvješća sačuvala.

Ti dokumenti primoravali su na razračunavanje s jednom od najvećih tragedija europskog 20. stoljeća. Oni su radikalno promijenili moje razumijevanje sovjetske povijesti, a također i moj pogled na prošlo stoljeće. Zato me njihovo objavljivanje u Ukrajini ispunjava radošću i smatram da bi bilo dobro kada bi uskoro izašlo englesko te rusko izdanje, tim više, što su se ta „Pisma“ pokazala najboljim od izvora koji su se našli u našem vlasništvu do 1991. godine³, i ostala su takvima čak i poslije otkrića dijela nekadašnjih sovjetskih arhiva, u kojima su također bili otkriveni dokumenti od velike znanstvene zanimljivosti i važnosti.⁴

S obzirom na to, predgovor koji sam napisao tada, pokazao se zastarjelim. Zato sam umjesto toga odlučio izložiti sažetak⁵ toga velikoga blaga, u kojemu su bili pronalasci koji su se nagomilali, počevši od kraja osamdesetih godina prošloga stoljeća, zahvaljujući radovima takvih znatnih učenjaka, kao što su Hveljnjuk, Danilov, D'Ann Penner i Kondariš,

---

1 Uvod Čitateljima ukrajinskog izdanja *Pisma iz Harkova*, u knjizi *Lysty z Harkova*, Harkiv, 2007.

2 To također objašnjava i to zašto sam odlučio zadržati pisanje „Harkov“, a ne „Harkiv“. Pog. A. Graziosi (red.), „Lettres de Char'kov“. La famine en Ukraine et dans le Caucase du Nord à travers les rapports des diplomates italiens, 1932- 1934, „Cahiers du monde russe et soviétique“ 1- 2 (1989.); Id (red.), „Lettre a Kharkov“. La carestia in Ucraina e nel Caucaso del Nord nei rapporti dei diplomatici italiani, 1932- 33, Torino, 1991; Commission on the Ukraine Famine, Investigation of the Ukrainian Famine, 1932-33, Report to Congress (red. J. Mace), Washington, DC, 1988. Dodatak. 1988. godine objavljeni su također dokumenti engleskih i njemačkih diplomata: L. Y. Luciok, B. S. Kordan (red.), *The Foreign Office and the famine: British documents on Ukraine and the Great Famine of 1932- 33*; Kingston; D. Zlepko (red.); *Der ukrainische Hunger- Holocaust, Sonnenbühl*. To izdanje ostaje u očekivanju boljega. Pog. Također W. W. Isajiw, Famine- genocide in Ukraine, 1932- 33; Western archives, Testimonies and New Research, Toronto, 2003. (ovdje i dalje op. autora, op. ured.)

3 Pregled ukupnih svjedočenja o Gladomoru donio je D. Dairyple u dva hrabra članka: *The Soviet Famine of 1932- 34*, „Soviet Studies“, 3 (1964.) i 4 (1965.). Druga svjedočanstva bila su skupljena i izdana u knjizi *Ukrainian Association of Victims of Russian Communist Terror; The Black Deeds of the Kremlin*. A White Book, vol. 2, Detroit, 1955, *The Great Famine in Ukraine in 1932- 33*.

4 Neki od tih dokumenata bili su objavljeni u vrlo cijenjenim zbirkama. Među najznačajnijim izdvojit ću samo: S. V. Kuljčyckyj (red.), *Glad 1932.-33. godine u Ukrajini*: očima povjesničara, jezikom dokumenata, Kijev 1990; S. V. Kuljčyckyj (red 1.) *Kolektivizacija i glad u Ukrajini 1929 - 1933*, Kijev 1993; J. Šapoval, V. Vasiljev, *Komandiri velike gladi: putovanja V. Molotova i L. Kaganoviča u Ukrajini te sjeverni Kavkaz, 1932- 33. godine*, Kijev, 2001; V. P. Danilov i dr. (red.), *Sovjetsko selo očima KGB- OGPU- NKVD*, Dokumenti i materijali, tom 3, 1930- 34, Moskva, 2003, V. P. Danilov i dr (red.), *Tragedija sovjetskog sela*, tom 3, 1930- 1933, Moskva, 2001; R. U. Davis, O. V. Hveljnjuk i dr. (red.), *Staljin i Kaganovič*. Popis. 1931- 1936. godine, Moskva 2001.

5 Sastavio sam ga na osnovi nekih svojih nedavnih radova: A. Graziosi, *The Great Famine of 1932. 33: Consequences and Implications*, „Harvard Ukrainian Studies“, 3/4 (2001.) godine 157- 166; Isti autor, *Glad u SSSR- u 1931-1933. godine i ukrajinski gladomor: je li moguća nova interpretacija?*, „Ukrajinski povijesni časopis“, 3 (2005.), str. 120-131; Id, *Consequenze e implicazioni della „grande carestia“ del 1932- 33*, u knjizi G. De Rosa i F. Lomastro (red.), *Le morte della terra*, Roma, Viella, 2005, 23- 32.

Davies i Wheatcroft, Ivnyckij, Kuljčyckyj, Mace, Martin, Meslé i Vallin, Šapoval i Vasiljev.⁶ Ipak, prije nego što dodemo do toga sažetka važno je reći nekoliko riječi o politici koju je fašizam vodio prema Sovjetskom Savezu. To opisuje kontekst u kojem su djelovali talijanski diplomati, o kojima govori u svome predgovoru Nicola Franco Balloni, direktor Talijanskog instituta za kulturu u Kijevu, koji je učinio mnogo kako bi ukrajinsko izdanje „Pisama“ ugledalo svijet. Izdanje je također potpomoglo Ministarstvo vanjskih poslova Italije te izdavaštvo „Einaudi“, kojima izražavam iskrenu zahvalnost.

1. FAŠIZAM I SOVJETSKI SAVEZ NA POČETKU TRIDESETIH GODINA

Poljska, Njemačka i fašistička Italija mogli su računati na točniju i detaljniju informaciju o tome što se događalo u SSSR- u, nego zapadne demokracije. Unatoč svome službenome antikomunizmu, fašizam je zapravo produžavao blagonaklonu politiku po novu državu, koju je započeo Nitti, obnovivši široku mrežu konzulata poslije službenog priznanja koje se dogodilo 1923. godine.⁷

Saznanja, koja su dolazila od konzulata, obogaćivala su se informacijama velikih ukrajinskih kompanija, na primjer FIAT- a, zaposlenih na izgradnji nekih industrijskih objekata prvog petogodišnjeg plana, a pronašle su pažljivog čitača u osobi Benita Mussolinija. To se možda može objasniti socijalističkim pogreškama Ducea, koje su mu svratile pažnju na to što se događalo u SSSR- u, i u tome je crpio nadahnuće za svoju propagandnu kampanju na unutrašnjem frontu. To, što se na znatnom dijelu izvještaja koji su dolazili do Rima, zajedno s „Pismima“, nalaze njegove karakteristične oznake plavom olovkom, označava da je Mussolini bio odlično upoznat sa sovjetskim tragedijama.⁸

Isto tako, ako pogledamo novine toga vremena, a posebno brojeve koji su izlazili na proljeće- ljeto 1933. godine, vidimo da naslovi posvećeni SSSR- u ništa ne govore o gladi, o „zločinima komunizma“ i slično, a samo oglašavaju o potpisivanju talijansko- sovjetskih trgovačkih sporazuma, a dalje i Sporazum o prijateljstvu i nenapadanju. Dakle izvještaji

---

6 O. Hveljnuk, *Politički biro. Mehanizmi političke vlade 1930- ih godina*, Moskva, 1996; O. Khlevniuk (Chlevnjuk), *The History of the GULAG, Agriculture, 1931-33*, New Haven, 2004; R. W. Davies, S. G. Wheatcroft, *The Years of Hunger: Soviet Agriculture, 1931- 33*. New York, 2004; N. A. Ivnicki, *Kolektivizacija i razgulgizacija*, Moskva, 1996; Isti autor, *Represivna politika sovjetske vlasti u selu, 1928- 33*, Moskva, 1995; V. Kondariš, D'Ann Penner, *Glad: 1932-44. u sovjetskom selu (na materijalu Povolžja, Dona i Kubana)*, Samara- Penza, 2002; S. V. Kuljniki (red.), *Gladomor 1932-33. godine u Ukrajini, uzroci i posljedice*, Kijev, 1993; Isti autor, *Kolektivizacija i glad u Ukrajini, 1929- 1933*, Kijev 1993; Isti autor, *Ukrajina između dva rata: 1921- 1939. godine*, Kijev 1999; Isti autor, *Glad 1932- 1933. godine u Ukrajini kao genocid*, Kijev 2005; V. M. Litvin (red.), *Glad 1932- 1933. godine u Ukrajini: uzroci i posljedice*, Kijev 2003; T. Martin, *An Affirmative Action Empire: Nations and Nationalism in the Soviet Union, 1923- 1939*, Ithaca, N. Y, 2001; F. Meslé i J. Vallin, *Mortalité et causes de décès en Ukraine au XXe siècle*, Paris, 2003. Veliki interes izazivaju također istraživanja poljsko- ukrajinsko-sovjetskih odnosa, što ih provode Timothy Snyder, Pog. npr, *Covert Polish Missions Across the Soviet Ukrainian Border*, u knjizi S. Salvatini (red.) *Confini, Soveria Manelli*, 2005, str. 55- 78. Sada postoji dosta bibliografije o gladi i Gladomoru prisutne na Internetu. Pog. npr, *Gladomor 1932- 1933. Materijali o bibliografiji*, <http://www.archives.gov.ua/Section/Famine>.

7 E. Serra, *Nitti e la Russia*, Bari, 1975; G. Petracchi, *La Russia rivoluzionaria nella politica italiana. Le relazioni italo-sovietiche, 1917-1925*, Bari 1982; Id, *Da San Pietrburgo a Mosca: la diplomazia italiana in Russia, 1861- 1941*, F. Gori (red.), *L'Urss senza miti: la visione diplomatica*, u knjizi M. Flores I F. Gori (red.), *Il mito dell'Urss*, Milano, 1990; Id, “Il colosso sai piedi d'argilla” *L'Urss nel' imagine del facismo*, u knjizi E. di Nolfo et al. (red.), *L'Italia e la politica di potenza in Europa*, Milano, 1998.

8 Zato mu je veleposlanik Attolico, koji nije znao, najranije od 1931. godine slao duge izvještaje o staljinskoj propagandi, kojima je prilagao primjerke plakata na temu „bitke za žito“, koja je od tad bila proglašena i u Italiji, iako sa sasvim drugim namjerama, ili na temu industrijalizacije.

o strašnim događajima u seoskim naseljima počeli su dolaziti do Rima u vrijeme, kada je talijansko- sovjetsko prijateljstvo doseglo, vjerojatno svoju kulminaciju u susretu Grandi-Litvinov 1930-1931. godine. I Mussolini, iako je nekad i pao u napast izgovoriti svoje „a što sam vam ja rekao“- na primjer tada, kada je u SSSR- u bilo uhapšeno nekoliko talijanskih radnika- anarhista i komunista, koji su emigrirali tamo, kako bi pobjegli od fašističke represije i gradili socijalizam⁹ - u svojim odnosima s SSSR- om smatrao je potrebnim uvažiti to, što je prema njemu, bilo mišljenje uvjetovano talijanskim državnim interesima.

Dakle, na početku tridesetih godina talijanske novine odnosile su se prema sovjetskom pokusu sa simpatijom, kao pokušaju, iako pogrešnom, ali učinjenom u dobroj namjeri, izlaska iz krize svojstvene zapadnim demokracijama. Stizanje izvještaja nije ponukalo režim na promjenu te linije, koja se dogodila tek kroz nekoliko godina iz razloga promjena na međunarodnoj areni, pronjemačkog izbora Italije te pritiska Katoličke crkve.

Ali kad bi se to tada i dogodilo, „Pisma“ teško da bi mogla poslužiti u ideološkom ratu. Iako je to i ponešto paradoksalno, može se smatrati da ona s njihovim nabojem ljudske simpatije, s opisanim u njima „stradalim i progonjenim“ masama te njihovim nemilosrdnim tamničarima, predstavnicima okrutne države i okrutnog diktatora, u većoj mjeri pripadaju tradicionalnoj kulturi europske ljevice devetnaestog stoljeća, nego kulturi takvog režima kao što je fašizam, koji je sam sebe nazivao „totalitarnim“. Pored svega što bi se tome moglo dodati, „zločinac“ je nadasve očito bila država s njezinim aparatom, političkom policijom, tiranom, a to se nije moglo svidjeti onome tko se također hranio sličnim mitovima - iako i na radikalno drukčijem prostoru i primjenjujući znatno manji stupanj nasilja i okrutnosti. Možda bi trebalo pretpostaviti da su ta pisma, a ponajprije ona koja su bila poslana poslije izvještaja o reakcijskom povratku u staljinizmu u sredini desetljeća, „razvijala sumnje“ fašizma prema prirodi staljinske diktature, s kojom je 1937. godine bio potpisan sporazum o tome da novine obiju država trebaju s poštovanjem spominjati ličnosti njihovih diktatora, i kroz nekoliko mjeseci sličan sporazum bio je sklopljen i s nacističkom Njemačkom.¹⁰

Isto tako, govoreći o neobično visokoj razini „Pisama“, valja pamtiti da također odražavaju glasine i raspoloženja tih dana. Posebno jedan od izvještaja (dokument 33) ima izrazito antisemitski ton, iako odgovornost za to što se događalo pada na Staljina i njegove pomoćnike. Iz tog razloga treba podsjetiti da je u to vrijeme politika fašizma bila daleka od antisemitizma: među ostalim, u arhivu su potvrđeni koraci talijanskog veleposlanika na zahtjev Rima, pod pritiskom prosvjeda talijanske židovske zajednice, da istupi pred moskovskom vladom u ime progonjenih u vrijeme protureligijskih kampanja rabina.¹¹

Dakle, za taj antisemitizam možemo barem djelomično okriviti autora izvješća, iako je on najvjerojatnije izražavao stav, raširen u ukrajinskim gradovima, gdje su većinu stanovništva činili ljudi ruskog i židovskog podrijetla. Zato da bismo smjestili i razumjeli pripada-

9 Pog. npr. G. Ciocca (inženjer koji je upravljao izgradnjom cehova iz izrade kugličnih ležaja u tvornici RIV u Moskvi), *Giudizio sul bolscevismo*, Milan, 1934, i recenziju u nepotpisanom feljtonu, objavljenom u „Popolo d' Italia“, koji, možda, pripada peru Ducea

10 Ministarstvo vanjskih poslova Italije, Povijesno- diplomatski arhiv, serija „Političke stvari“ (SAP), Rusija 23 i 24 (1937.), bilježnice 2 i 7. G. Hilger, *The Incompatible Allies. A Memoir- History of German-Soviet Relations, 1918-1941*, New York, 1953. godine, 288.

11 SAP, Russia 2 (1931.), bilježnica 3 i serija „Diplomatska predstavništva“ (SRD), Veleposlanstvo Italije u Moskvi, 146 (1932.), bilježnica 1.

jući kontekst tvrdnje konzula Gradenigoa, treba uzeti u obzir neke bitne elemente.

Ponajprije, izvještaj je napisan pod utjecajem izvanrednih uvjeta, dakle datiran je 31. svibnja 1933. godine, u najvišem trenutku gladi. Kao drugo, do 1914. godine, kada je prisutnost Ukrajinaca bila niža od 20- 30 posto, ti gradovi bili su centri širenja antisemitskih i protuseoskih osjećaja, koji su proizašli od ruske zajednice. Na primjer, mi znamo da su baš u Kijevu na početku 20. stoljeća bili napisani „Protokoli sionskih mudraca“, najutjecajniiji antisemitski tekst novijeg doba.¹²

Također mi znamo da je većina ukrajinskih Židova, većinom obrtnika i sitnih trgovaca, pretrpjela žestok udar od napada na privatni ekonomski sektor koji je zaustavio novu ekonomsku politiku i iz tog razloga zadobio na zapadnom području izrazito etničku obojenost. Osim toga, s obzirom na duboke religijske osjećaje nadmoćne većine židovske zajednice, snažan udar na njih zadao je napad na mjesta kulta, koji je također počeo 1929. godine i u istoj mjeri uništio crkve i sinagoge. Ali, za vrijeme građanskog rata dio židovske mladeži stao je na stranu režima i izišao je na vidjelo, zauzimajući državne položaje, uključujući i položaje u političkoj policiji, do koje je pristup za Židove ranije bio zabranjen.¹³

Osim toga, za vrijeme građanskog rata odnosi među gradskim stanovništvom i okolnim selima postali su još više konfliktni - dosta je pročitati uzimajući to u obzir „Bijelu gardu“ Bulgakova, gdje je opisan strah pred dolaskom Petljure i njegovih Ukrajinaca, koji je zaposjeo Kijev - i takvima su oni i ostali za vrijeme kratke pauze razdoblja Nove ekonomske politike. Kolektivizacija i stradavanje s početka tridesetih godina još su više razbuktali taj konflikt, pojačavajući prezir i neprijateljstvo, s kojima je dio gradskih slojeva, revno se držeći svojih povlastica, makar i mizernih, koje su im omogućavale da prežive, gledao, s jedne strane na ukrajinska sela i njihovo stanovništvo, a s druge strane na birokraciju novog režima, a ponajprije na Židove, koji su u njihovim očima činili najupadljiviji njezin dio.

Osim toga, treba zapamtiti da su u sastavu progona, koji su činili rekvizicije i do kojih su ulazili također i Ukrajinci, bili ljudi raznih nacionalnosti, i takvu raznolikost vidimo i kod žrtava. Naravno, budući da je udar zadan samo selu, tim žrtvama - kako ćemo vidjeti - postali su pretežno Ukrajinci, ali glad nije mazila ni sela naseljena njemačkim kolonistima, ruskim seljacima i židovskim obiteljima.

Uostalom, Staljin i njegov režim vrlo brzo su se obračunali čak i s tim dijelom židovske zajednice, koju su već iskoristili i koja ih je bila podržala. Samo kroz nekoliko godina talijanski diplomati, na primjer odeški konzul Gino Scarpa, počeli su tumačiti u tome ključu procese 1937-1938. godine protiv kadrova u Ukrajini. Taj će Scarpa 11. svibnja 1938. godine poslati, kao primjer, do Rima izvještaj pod nazivom „Masovna uhićenja Židova na Donbasu“, u kome se radilo o vlakovima uhapšenih Židova, koje su trebali izvesti zato da bi političku policiju „očistili od Židova“ i o zabrani židovskih religijskih ceremonija.¹⁴ To je bio nagovještaj velikog progona, službeno proglašenog 1949. godine, kada je počela kampanja protiv kozmopolitizma, koja je dosegla najvišu točku u slučaju „liječnika-trovača“, ali kako su pokazala nedavna istraživanja, službeno su zabilježeni u nekim dokumentima Centralnog komiteta na početku četrdesetih godina.¹⁵

12 C. G. de Michelis, *Il manoscritto inesistente. I „Protocolli dei savi di Sion“: un apocrifo del XX. secolo*, Venezia, 1998.

13 Y. Slezkine, *The Jewish Century*, Princeton, 2004. godine, 173. i dalje

14 Pog. moj rad *Boljševici i kršćani u Ukrajini, 1918- 1919. godine*, Moskva, 1997.

15 Pog. npr. G. Kostirečko, *Tajna politika Staljina: vlast i antisemitizam*, Moskva 2001

2. EVOLUCIJA NAŠIH ZNANJA O GLADI

Od kraja 1932. do ljeta 1933. godine glad je uzrokovala u SSSR- u negdje sedam puta više žrtava za manje od pola vremena nego Veliki teror 1937-1938. godine. Ti mjeseci bili su kulminacija cijelog niza razdoblja gladi, koji su počeli 1931. godine, prekretnica desetljeća i ujedno najteži događaj u prijeratnoj sovjetskoj povijesti. Prouzročivši pet milijuna smrti (ta cifra ne uračunava stotine tisuća, a možda i više od milijun onih koji su umrli u Kazahstanu i drugim mjestima ranije, počevši od 1930. godine), glad 1932-1933. bila je također najveća u cijeloj sovjetskoj povijesti (kako u 1921-1922, tako i 1946-1947. godine bilo je oko jedan do dva milijuna žrtava) i ostavila je na njoj politički, psihološki i demografski gubitak, osjetan i do danas, i tako isto i do dan danas primjetno je to, kako se odrazila na države- nasljednice, ponajprije na Ukrajinu i Kazahstan.

Ipak, čak do 1986. godine, kada je Robert Conquest izdao svoju knjigu *The Harvest of Sorrow*¹⁶, povjesničarima je taj događaj bio skoro nepoznat. I kako mi znamo, stvar nije u tome da je nedostajalo dokumenata. Zahvaljujući znatnim migracijama stanovništva u 20. stoljeću - prisilnim i dobrovoljnim, preseljavanjem, prebjezima itd, i tragovima što su ih oni ostavili - diplomatski izvještaji, iskazi putnika, svjedočanstva očevidaca, glasova, koji bi mogli govoriti, bilo je mnogo, da je samo bilo koga tko bi slušao.

S obzirom na to vrlo je čudno to kako smo mi malo znali o tome i kako su se malo time interesirali povjesničari na Zapadu.¹⁷ U najboljim slučajevima takvi istraživači, kao Naum Jasny i Alec Nove, govorili su o man-made famine (umjetno stvorena glad), kojem su pristupali tako kao da je riječ o jednom događaju, ali nisu nastojali istražiti ga dublje.¹⁸ U najgorim slučajevima Glad je postala povodom za gnjevne, da ne kažemo sramotne, polemike, kada se sama njezina činjenica negirala ili umanjivala. U SSSR-u, gdje su čak poslije 1956. godine povjesničari mogli pisati najviše o „teškoćama sa živežnim namirnicama“, čak je korištenje riječi glad bila zabranjena. Po prvi puta službeno u Ukrajini tu je riječ izgovorio Ščerbyckyj u govoru povodom sedamdesete obljetnice republike u prosincu 1987. godine.¹⁹

Eto zašto je Conquestova knjiga, rezultat projekta, organiziranog u Harvadskom institutu ukrajinskih studija, kojim je upravljao zajedno s Jamesom Maceom²⁰, imala iznimno značenje: ona je prisilila povjesničare baviti se fundamentalnim problemom, naglasivši vezu

---

16 R. Conquest, *Žalosna žetva*, Kijev 1993. (ali New York, 1986.)

17 Manjak pažnje nije ograničen gladu 1932-1933. godine. U istraživanjima još uvijek, i ne bez razloga, dominirao je autoritet E. G. Carra, koji je u svojim radovima o 1917-1929. g. jedva nekoliko stranica posvetio gladi 1921-1922. godine, što je također odigralo ključnu ulogu u formiranju sovjetskog istraživanja i njegovom kasnijem razvoju, ne proanaliziravši ni ponašanje i sudbine seljaka, ni posljedice toga zla na nacionalnosti, kojih se ticalo. Vrlo malo znali smo o gladi 1946-1947. godine, usprkos težini, koju joj je pridodao Hruščov u svojim memoarima (pog. *Memoari - vrijeme, ljudi vlast*, u 4. tomu, Moskva, 1999.). V. F. Zima, *Glad u SSSR-u 1946- 1947. godine: geneza i reperkusije*, Moskva, 1996; O. Veselova i dr, *Gladomori u Ukrajini 1921-23, 1932-33, 1946- 47*, Kijev, 2000. K. C. Berghoff nedavno je također proučio glad u Kijevu, organiziran od Nijemaca 1941- 1942. godine. Pog. njegov rad *Harvest of Despair. Life and Death in Ukraine under Nazi Rule*, Cambridge, MA 2004.

18 N. Jasny, *The socialized Agriculture of the USSR*, Stanford, 1949; A. Nove, *An Economic History of the USSR*, London, 1969, (3. izdanje 1992); M. Lewin, *Taking grain: Soviet Policies of Agricultural Procurements Before the War (1974)*, u id, *The Making of the Soviet System*, New York, 1985.

19 Što se tiče okolnosti koje su potaknule do korištenja ove riječi, pog. esej S. V. Kuljčyckog, *Il tema della carestia nella vita politicae sociale dell'Ucraina alla fine degli anni Ottanta*, u knjizi: De Rosa i Lomastro, *La morte della terra*, 431-48.

20 O Maceu, koji se s vremenom odlučio živjeti u Ukrajini i nedavno umro, vidi bibliografsku napomenu Federiga Argenteria u knjizi De Rosa i Lomastro, *La morte della terra*, 449-53.

između gladi i nacionalnog pitanja i inzistirajući - sasvim prikladno - na potrebi razgledati kazahstansko pitanje odvojeno. Zato u potpunosti možemo tvrditi, da je historiografija gladi i gladomora počela upravo s tom knjigom, iako su i drugi znanstvenici, na primjer Maksudov ili Žores Medvedev, već ranije ozbiljno prilazili tom problemu.²¹ To se tim više čini prikladnim, ako uračunamo polemiku, izazvanu tom knjigom. Zahvaljujući njenoj mnogo višoj razini, nego što je bila prijašnjih diskusija, ta polemika koja se odnosi na „glad“, ponekad dosta burna, postala je neodvojivim dijelom procesa zahvaljujući kojem su povjesničari počeli spoznavati izvanredan ljudski i intelektualni razmjer tih događaja. Na Zapadu, a možda i u državama koje su bile u sastavu SSSR- a, i čak u Ukrajini, taj proces je bio i još uvijek može biti bolan, jer se razotkriva nakon što su se povijesna ocjena, „kolektivno pamćenje“ na epohu već formirali, ne uključujući razdoblje gladi u Sovjetskom Savezu uslijed pobjedonosnog napora sovjetskog režima pritajiti ono što se događalo, a također uslijed logike „grupiranja“, koja je vladala u 20. stoljeća u Europi, izazivajući masovno sljepilo, i koju smatram jednom od najvažnijih karakteristika toga razdoblja. Dakle, radilo se, i još uvijek se radi o tome uključiti i sovjetska razdoblja gladi u naše poimanje prošlosti po cijenu potpunog, ponekad žestokog otklona od široko rasprostranjenih, ali dalekih od istine, slika i predodžaba.

Otada se dogodila arhivska i povijesna revolucija 1991. godine, koja je omogućila brzo prikupljanje novih saznanja i potaknula polemiku do novog kvalitetnog skoka, pretvorivši ju, s nekim žalosnim iznimkama, u ozbiljan znanstveni spor. Pravi duh traganja, čvrsta moralna angažiranost, potkrijepljeni shvaćanjem neobuhvatnosti tragedije u pokušaju razumijevanja, osnažuju oba tabora, na koja vrlo shematski možemo podijeliti pozicije učenjaka. Dakle, možemo sa zadovoljstvom pogledati protekle godine, tijekom kojih su Conquestovi zaključci bili prihvaćeni i u potpunosti zasjenjeni, i uvidjeti u njima podlogu za optimizam.

S pouzdanom pretpostavkom pozicije dvaju tabora možemo sažeti na taj način (pozivajući se tu na pismo, koje mi je poslao mlad i pouzdan povjesničar): s jedne strane, to su istraživači tipa A, koji se drže teze genocida i uviđaju u gladi umjetno organiziranu pojavu sa ciljem: a) obračunati se sa seljacima i/ili b) izmijeniti (uništiti) životno vezivno tkivo ukrajinske nacije, koja nije dopuštala pretvoriti SSSR u despotsko carstvo. S druge strane, imamo istraživače tipa B, koji, u potpunosti priznajući zločinačku prirodu staljinske politike, smatraju neophodnim istraživati glad kao „složenu pojavu“, gdje je presudnu ulogu, zajedno s namjerama i odlukama Moskve, odigrao cijeli niz čimbenika, od geopolitičke situacije do moderniziranih sredstava.²²

---

21 J. Mace, *Communism and the Dilemmas of National Liberation: National Communism in Ukraine, 1918-33*, Cambridge, MA, 1983; S. Maksudov (Babjonišev), *Gubici stanovništva SSSR-a*, Benson, 1989. Žores Medvedev je u svoj rad *Soviet Agriculture*, New York, 1987, uključio dio o gladi, gdje su ispravno utvrđene njegove općesovjetske značajke, ali gdje se ne dotiče nacionalnih karakteristika. Vidi također V. Kravčenko, *Social Change and National Consciousness in Twentieth century Ukraine*, Edmonton, 1985.

22 S obzirom na krajnju shematičnost te klasifikacije, ne usuđujem se svrstati ovoga ili onog autora u jedan ili drugi tabor. Ali čak i najbolja istraživanja, kao radovi spomenuti u napomeni 3, str. 1, mogli bi se bez napora razdijeliti na tabore A i B

3. POKUŠAJ NOVE INTERPRETACIJE

Smatram da sad posjedujemo mnogo elemenata, potrebnih za novu, u većoj mjeri zadovoljavajuću interpretaciju, koja bi mogla uračunati i opću, složenu sliku sovjetskog režima, i nesumnjivu važnost nacionalnog pitanja²³ Nju se može izgraditi na temelju odličnih radova, objavljenih posljednjih godina među ukrajinskim, ruskim i zapadnim znanstvenicima, ujedno slamaajući taj zid, koji barem djelomično razgraničava njihove napore.

Na sljedećim stranicama nastojat ću shematski opisati tu interpretaciju, bazirajući se na istraživanjima kolega koje sam već spomenuo. Kako bih je formirao, valja ponajprije točno označiti predmet. Možda je svima jasno da bi pojavu, s kojom imamo posla, na razini Sovjetskog Saveza, bilo ispravno nazvati razdobljima gladi 1931-1933. godine, koji su naravno, imali zajedničke uzroke i zajedničko tlo, ali obuhvaćaju najmanje dvije pojave, važnost kojih je također velika, kao i jasnu razliku među njima, kazahstansku glad s epidemijama 1931-1933. godine i Gladomor u Ukrajini i na Kubanu (regiji koja je pripadala Ruskoj republici, ali je pretežno bila naseljena Ukrajinacima) krajem 1932- početkom 1933. godine.

Nemalo prošlih nesporazuma imaju korijen u tome, što su se te dvije nacionalne tragedije i općenitija pojava, koja im je bila tlom, miješale međusobno. U određenom smislu to je isto kao da istraživači nacizma počnu miješati nacističke represije općenito s nekim odvojenim kritičnim oblicima, kao primjerice ubijanjem sovjetskih ratnih zarobljenika ili Poljaka ili Roma, a da ne govorimo o Holokaustu, iznimnoj pojavi, koju se ne može objasniti kao tek jedan od aspekata ili elemenata nacističke politike uništavanja, iako je nesumnjivo njezina sastavnica. Još nešto, postojale su nacističke represije općenito, i te „specifične“ tragedije, i potrebno je, kako se to i radi, uračunati obje razine, istražujući i pojave kao takve, i veze među njima te opću sliku, koju oni čine.

Dakle, u primjeru Sovjetskog Saveza također je potrebno jasno razgraničiti opću pojavu i njene vidove u republikama i oblastima države. Ali znatni dio pristaša pozicije A praktički se usredotočuje samo na Gladomor, a nemalo pristaša pozicije B promišljaju u omjeru Sovjetskog Saveza. Ako mi bolje pogledamo što to oni rade, konačno ćemo ustanoviti, da u većini slučajeva obje grupe imaju pravo u svojim određenim dijelovima istraživanja.

Drugi korak, koji treba učiniti, leži u provedbi još jednog razgraničenja: valja razdijeliti „spontane“ vidove gladi 1931-1932. godine - navodnici su neophodni, jer su ti periodi gladi također bili, izravne, iako i neželjene i nepredviđene posljedice rješenja 1928- 1929. godine - i glad koja je nastala poslije rujna 1932. godine dobila je takve strašne vidove, također i ponajprije uvjetovane poznatim rješenjima uprave (dogadaji u Kazahstanu razvijali su se u znatno drukčijem smjeru, zato se ja ograničavam time što ću ih spominjati samo po potrebi i usput, upućujući do nedavnih istraživanja tih događaja, koji su se, kako se meni čini, napokon približili zadovoljavajućoj rekonstrukciji.)²⁴

Treći korak, koji treba poduzeti, jest prikupiti i spojiti najuvjerljivije elemente teza A i B, isključujući njihove manje zadovoljavajuće strane.

²³ Godine 1996. u radu *Veliki kršćanski rat u SSSR-u. Boljševici i kršćani, 1917-1933*, Moskva, 2001 (ali Cambridge, MA, 1996), već sam se spremao iznijeti sličnu hipotezu, ali na način koji sada smatram neadekvatnim i djelomice pogrešnim

²⁴ K. Aldadžumanov i dr., *Prisilna kolektivizacija i glad u Kazahstanu 1931-33. godine*, Alma Ata, 1998; N. Pinciola, *Famine in the Steppe. The Collectivization of agriculture and the Kazakh herdsmen, 1928- 34.*, „Cahiers du monde russe“, 1- 2 (2004.), 137-192; I. Ohayon, *La sédentarisation des Kazakhs dans l'Urss de Staline*, Pris 2006.

Istraživači tipa A, na primjer, imaju pravo kada obraćaju našu pažnju na nacionalno pitanje. Svaki istraživač povijesti Sovjetskog Saveza dužan je shvatiti njegovu važnost, ako je nisu shvaćali i Lenjin, i Staljin (konačno, prvi je odlučio ne nazivati novu državu Rusijom, a drugi, iako se u početku i opirao tome rješenju, nije ga promijenio u nadolazećim godinama). Dalje, treba biti svjestan izvanredne važnosti Ukrajine u tom carstvu. Bilo je prikladno smatrano da je nakon 1917. godine Ukrajina počela igrati ulogu koju je u carskoj imperiji igrala Poljska: pred kraj 1929. godine Lenjin je, promišljajući o uzrocima poraza boljševika u Ukrajini na proljeće-ljeto 1919. godine,²⁵ usmjerio politiku na iskorjenjivanje, koje je dotad bilo prerogativom najradikalnijih nacionalističkih tvorevina, a na kraju 1932. godine, u vezi s ukrajinskom krizom, Staljin je dao iskorjenjivanju novi smjer. Ali bar do 1933. godine nacionalno pitanje Ukrajine bilo je seljačko pitanje, i isto tako su mislili, i u cijelosti prikladno, i Lenjin, i Staljin.

Ali iz razloga koje mi nećemo razmatrati hipoteza A ne podnosi kritiku kada tvrdi da je čak u općesovjetskom omjeru „glad“ bila organizirana („isplanirana“) još prije jeseni 1932. godine, kako bi se riješilo ukrajinsko i seljačko pitanje.

Istraživači iz grupe B nude točnu i detaljnu reprodukciju razloga i općeg konteksta gladi na sovjetskoj razini, u svoj njegovoj složenosti, i zato su sposobni osigurati uvjerljivu kritiku hipoteze A, barem njene najjednostavnije verzije. Dakle oni, slično, nisu sposobni u potpunosti razumjeti, a stoga i uključiti nacionalni čimbenik, dakle „izići“ iz općesovjetske razine do razine republika. Osim toga, ti istraživači ne razumiju uvijek da čak ni kad Staljin nije sam organizirao nešto svjesno, ipak je uvijek vrlo dobro umio koristiti se „spontanom“ događajima, dodajući njihovom toku novi smjer i novo značenje. Najočitiija paralela je ubojstvo Kirova, što Staljin nije, vjerojatno, sam organizirao, zato se, naravno, na „stvaralački“ način umio okoristiti njime.

Dakle, savjesna istraživanja grupe B možemo primijeniti za razvitak općesovjetske krize, isto treba dodati da je na općesovjetskoj razini Staljin odlučio u određenom momentu iskoristiti glad kako bi slomio otpor seljaka kolektivizaciji. S obzirom na puno čimbenika taj otpor je općenito bio jači na neruskim područjima, gdje su se događaji brzo počeli odvijati u smjerovima neovisnim jedan od drugoga. Reproducirajući te smjerove, možemo proniknuti u tajnu koja je okruživala događaje 1932-1933. godine od samog početka, iako je boljševička elita oduvijek znala tu tajnu, kako svjedoči pismo, koje je poslao Raskolnikov Staljinu 17. kolovoza 1939. godine. To pismo završavalo je ovako: „Prije ili kasnije sovjetski narod posjest će vas na klupu optuženika, kao izdajnika socijalizma i revolucije, glavnog ništitelja, pravog neprijatelja naroda, organizatora gladi i sudskih krivotvorina.“²⁶

---

25 R. Pipes, u knjizi *The Unknown Lenin*, New Haven, CT, 1996, 76-77, objavio je Lenjinov tajni projekt teza o „politici u Ukrajini“, napisanom u trenutku osvajanja republike u studenom 1919. godine. Ondje je Lenjin, između ostalog zahtijevao „ponajveću pažnju usmjeriti na pitanje nacionalnih tradicija, oštrog održavanja jednakosti ukrajinskog jezika i kulture“ i slično, a također kako bi „Židove i stanovnike gradskih centara (u velikoj mjeri neukrajinskih) držali u željeznoj šaci“

26 Raskolnikov, poznati heroj građanskog rata, koji je bio veleposlanik u Sofiji od 1934. do 1938. godine, odbio je vratiti se u Moskvu i postati žrtvom čistki. Njegovo „otvoreno pismo“ Staljinu pojavilo se u „Novoj Rusiji“ (Pariz) 1. listopada 1939. godine, tri tjedna poslije njegove smrti u Nicci. To pismo zajedno s mnogim drugim materijalima nedavno je nanovo izdano u knjizi *Rehabilitacija: kako je to bilo, veljača 1956- početak osamdesetih godina*, Moskva, 2003, str. 420-453

4. SPECIFIČNOST UKRAJINE I KORIŠTENJE GLADI U POLITIČKE SVRHE

Dakle, što se tu može reći? Od 1931. do 1933. godine ljudi su umirali od gladi po cijelome Sovjetskom Savezu. Ipak u Kazahstanu i Ukrajini, na Sjevernom Kavkazu i Povolžju stanje je bilo neusporedivo ozbiljnije. S iznimkom Kazahstana (i ne uključujući Zapadni Sibir), to su bili najvažniji centri proizvodnje žita u državi, gdje je - počevši od 1927. godine konflikt između režima i seljaka oko uroda bio najoštiji. Osim toga, najranije počevši od 1918-1919. godine, rat među režimom i seljacima (ili nomadima) zadobio je osobito oštre crte glede nacionalnih i religijskih čimbenika, koji su umnožavali njegovu intenzivnost (osim na Povolžju, osim znatne prisutnosti njemačkih kolonista, sprečavali su velike tradicije ruskog seljačkog pokreta socijalističko-revolucionarnog smjera).

Također s iznimkom Kazahstana, uzroci ove pojave svugdje su bili slični: razorni utjecaj raskulačivanja, kako na ljudskome, tako i na proizvodnom stupnju, koji se pretvorio u masakr, što ga je činila država prema seoskoj eliti; prisilna kolektivizacija, koja je potaknula seljake na uništavanje znatnog dijela svoga inventara²⁷; neučinkovitost i ubogost kolektivnih gospodarstava; ponavljajući i nemilosrdni valovi rekvizicija, uvjetovanih krizom industrijalizacije, nekontroliranom urbanizacijom i nadalje većim vanjskim dugom, s kojim se moglo obračunati, samo izvozeći sirovinu; otpor seljaka, koji se nisu htjeli pomiriti s tim što su odmah nazvali „drugim kmetstvom“, i radili su kudikamo manje, kako iz razloga neprihvatanja novoga ustroja, tako i zbog fizičkog oslabljenja, uzrokovanog izgladnjivanjem, lošim vremenskim uvjetima 1932. godine. Zato je glad, koja je počela štetiti nekim mjestima 1931. godine (a što se tiče Kazahstana, nomadi su tada već masovno umirali) i obuhvatila znatan teritorij na proljeće 1932. godine, nastala kao neželjena i nepredviđena posljedica političkih poteza ideološkog usmjerenja, kojima je boljševička uprava pokušavala iskorijeniti privatnu proizvodnju.

Naravno, znajući posljedice ratnog komunizma 1920-1921. godine (dosta je principa primijenjeno 1928-1929. godine) nije bilo teško predvidjeti što će se kasnije dogoditi 1931-1933. godine. Ali ako analiziramo podrijetlo i razvitak gladi do jeseni 1932. godine u općesovjetskom omjeru, nemoguće je tvrditi da je glad bila željenom posljedicom te politike, kako se nekad tvrdi u hipotezama, koje predstavljaju veliku glad kao pojavu, posebno izazvanu da se uguši otpor seljaka ili da se počini antiukrajinski genocid, isplaniran u Moskvi, i to od strane „Rusa“, iako su oni, kako mi dobro znamo, također stradavali od ruke tog režima.

Ali intenzivnost, tok i posljedice te pojave bili su, nesumnjivo, esencijalno različite u raznim regijama i republikama. Od šest-sedam milijuna žrtava (sada demografi primjenjuju na 1930-1931. godine dio smrti, koju su ranije datirali idućih godina) 3,5- 3,8 milijuna poginulo je u Ukrajini; 1,3-1,5 milijuna – u Kazahstanu (gdje je smrtnost dosegla maksimum u odgovarajućem proračunu, uzevši život 33-38 posto Kazahstanaca i 8-9 posto Europljana); i stotine tisuća na Sjevernom Kavkazu i nešto manje na Povolžju, gdje se najviše stradali

---

27 U jednome od izvješća KGB-a o nabavi žita od svibnja 1929. godine već se spominju seljački protesti, koji su se razbuktalili zbog konfiskacije pšenice i drugih proizvoda od najveće potrebe u selima, koji nisu ispunili plan davanja. Dakle, režim, vraćajući se i u ovom primjeru metodama građanskog rata, od samog početka kolektivizacije koristio se gladi, kako bi kaznio i „odgojio“ seljake. U knjizi N. Werth i G. Moullec, *Rapports secrets soviétiques*, Paris, 1994, str. 112

teritorij u velikoj mjeri poklopio s njemačkom autonomnom republikom²⁸.

Stupanj godišnje smrtnosti na tisuću stanovnika u seoskim naseljima, koji je u 1926. godini iznosio 100, 1933. godine u cijeloj državi skočio je na 188, 1. Te iste godine u Ruskoj republici (kojoj su pripadali i Kazahstan i Sjeverni Kavkaz) on je iznosio 138, 2, a u Ukrajini 367, 7, dakle on je bio skoro trostruko viši. Ovdje je u 1933. godini očekivani vijek života pri rođenju pao s 42, 9 godina za muškarce i 46, 3 za žene, kako je bilo 1926. godine, razmjerno do 7, 3 i 10, 9 godina (u strašnoj 1941. godini koja, ipak, ispada, nije tako strašna kao 1933. godina, on će iznositi 13, 6 za muškarce, i 36, 3 godina za žene). Ponovno se tako srednja stopa rođenih smanjila s 1 153 000 u 1926- 1929. godini na 782 000 u 1932. godini i do 470000 u 1933. godini ²⁹.

U toj razlici u intenzivnosti stoje različitosti u tijeku gladi, u velikoj mjeri uvjetovane političkim rješenjima, prihvaćenim u Moskvi, koja su od jeseni 1932. godine dala gladi u određenim republikama i regijama taj „planirani“ karakter, koji ponekad pogrešno projiciraju također na prijašnji period.

U proljeće 1932. godine u Ukrajini, kao i u drugim dijelovima Saveza, mjesni upravitelji, seoski učitelji i vođe republika primijetili su porast gladi i početak masovnih bježanja iz sela ³⁰. Na početku lipnja, pod pritiskom partije Ukrajine, koja je tražila smanjenje planova zakupa, Staljin je prepoznao, da treba tako učiniti barem iz „osjećaja pravednosti“, barem na tim terenima gdje je stanje bilo najteže. Iako je smanjenje je bilo dosta skromno i ticalo se određenih naselja, ipak je Molotov nedugo zatim službeno izjavio da „iako pred nama stoji, osobito u žitnim regijama, privid gladi... planove zakupa treba ispuniti pod svaku cijenu“ ³¹ Do toga zaključka potaknula je također pokušaj izbjegavanja ponavljanja u većoj mjeri valova gradskih štrajkova i ustanaka, koji su se dogodili na proljeće, a također potreba ispuniti svoje obveze prema njemačkim mjenicama, rok kojih je završavao između kraja te i početka 1933. godine.

Isto tako je u lipnju 1932. godine, mnogo prije nego što je dio ukrajinskog nacionalizma počeo pogrešno smatrati da za glad treba okriviti Rusiju, dakle, tumačiti ga u nacionalnom ključu, Staljin izradio koncepciju koju je Terry Martin nazvao „nacionalnom interpretacijom“ ³² gladi. U početku se u privatnom druženju gnjevno okomio na vođe država, jer ih je smatrao odgovornima za stanje koje nisu mogli srediti s potrebnom čvrstinom. Ali već kroz nekoliko tjedana, u srpnju, kolovozu, poslije konferencije komunističke partije, koja je ušla

---

28 Neoznačavanje cifara za Ukrajinu, osobito za Kazahstan, uvjetovano je ponajprije time što je teško stvarno ustanoviti kako je na njih utjecao bijeg od gladi. Mnoge bjegunce vratili su kući da umru, neki su ginuli kraj gradskih kolodvora do kojih su uspjeli stići, neki su se još uspjeli spasiti, došavši do Rusije, Zakavkazja ili Kine 1921-1922. godine

29 Maksudov, *Žrtve*, Kuljčicki (red.), *Gladomor 1932- 1933. godine*; Davies i Wheatcroft, *Years of Hunger*, Meslé i Vallin, *Mortalité*; E. M. Andrejev, L. E. Darski, T. L. Harkova, *Demografska povijest Ruske federacije, 1927-1959*, Moskva, 1998; J. A. Poljakov (red.), *Stanovništvo Rusije u XX. stoljeću, tom 1, 1900- 1939 godine*, Moskva 2000.

30 1921-1922. godine također su navijestili mjesni proplamsaji gladi u prijašnjem proljeću 1920. godine. Vidi moj rad *State and Peasants in the Reports of the Political Police, 1918- 1922.* (u kojemu još uvijek navodim stare, povećane ocjene smrtnosti, počinjene tom glađu), u knj. A. Graziosi, *A New Peculiar State. Explorations in Soviet History, 1917- 1937*, Westport, CT, 2000, god. 95-107; B. Patenaude, *The Big Show in Bololand: The American Relief Expedition to Soviet Russia in the Famine of 1921*, Stanford, 2002.

31 Cit. Prema: N. A. Ivanicki, *Glad 1932-33. godine: tko je kriv*, u knj. *Glad 1932-33. godine*, str. 59

32 Najveće otvaranje izvora „nacionalne interpretacije“, koju je Staljin dao gladi dano u Martin, *Affirmative Action Empire*. Ali i Mace je još ranije došao do sličnih zaključaka, shvativši također da se u srpnju 1932. godine dogodilo nešto što je riješilo sudbinu daljnjih događaja.

u tihu polemiku s Moskvom, i na temelju odluka OGPU-a, u kojima su krivili ukrajinske komuniste da su zaraženi nacionalizmom, u Staljinu je dozrela nova analiza situacije i njezini razlozi.³³

Možda je određenu ulogu tu odigrao zadnji do smrti Staljina zasvjedočen u dokumentima primjer nesuglasica u krilu Politbira. Na zborovima drugog kolovoza 1932. godine netko je, možda Petrovski, koji je tada bio vođa ukrajinske republike, izrazio svoje neslaganje s pripremljenim Staljinom (koji je prebivao na odmoru, i zato nije sudjelovao na zasjedanju) projektom dokumenta, koji je trebao nakon toga postati zloglasni dekret od sedmog kolovoza o obrani državnog vlasništva od poljskih krađa.³⁴ Odmah nakon, 11. kolovoza, uz nedavno potpisivanje sovjetsko-poljskog sporazuma o nenapadanju,³⁵ u važnom pismu Kaganoviču Staljin je pisao da je „Ukrajina sada glavno pitanje (kurziv Staljinov)“, da su partija, država, čak i organi političke policije republike inficirani nacionalističkim agentima i poljskim špijunima, da postoji realni rizik „gubitka Ukrajine“ koja je umjesto toga trebala postati „boljševičkom utvrdom“.³⁶

Ta interpretacija, učinjena na temelju ukrajinskih istraživanja, bila je zatim proširena na kozake, u kojima su uočavali protivnike režima još od 1919. godine, kada im je zadan udar kroz „raskozačivanje“,³⁷ na povolške Nijemce i, iako ne tako brutalno, na Bjelorusce. Zato je kriza ponukala Staljina da primijeni svoj tada već dobro razrađen model profilaktičnih, razdijeljenih na kategorije, a dakle kolektivnih represija (koji su u raskulačivanju već dosegli svoju prvu kulminaciju) na brojne nacionalne i društveno- nacionalne grupe, koji su, po njegovom mišljenju, činili prijetnju režimu. Ipak, kako će rezultirati kasniji događaji, Ukrajina i Ukrajinci i dalje su bili na vrhu popisa pitanja, koja su mu izazivala zabrinutost.

Kada je - kako se i moglo očekivati - zakup u regijama, gdje su tradicionalno uzgajali žito, ispao nedovoljan, za popravak situacije u Ukrajini, na Sjevernom Kavkazu i u bazenu Volge bili su poslani Molotov, Kaganovič i Postišev. Odluka o korištenju gladi, umjetnim povećavanjem njezina omjera, kako bi lekciji naučili seljake koji su se opirali novome kmetstvu³⁸, bila je, na taj način, prihvaćena najesen, kada je kriza, uzrokovana prvim petogodišnjim planom, dosegla svoj vrhunac, a Staljinova supruga digla na sebe ruku. Kazna

---

33 Na primjer, 5. kolovoza OGPU je informirao da su frakcije ukrajinske komunističke partije i ukrajinski nacional- komunisti „izvršavali naredbe drugog odjela poljskog Generalnog štaba“ U knj. *Tragedija sovjetskog sela*, tom 3, 1930- 1933, str. 240-22, 433.

34 Kaganovič je izrazio neslaganje, ne spominjući izravno Petrovskog, u pismu Staljinu, koje, moguće, nikada nije bio poslano: „Mi smo se upravo skupili, kako bismo porazgovarali o projektu dekreta, koji se sastoji od tri dijela u duhu Vaših zapovijedi. Protiv trećeg dijela jučer je istupio... ali sada ga nije bilo, jer je on oputovao. Sumnje, a čak i negiranje što se tiče drugog i trećeg dijela izjavio je također, ali napokon mi smo usvojili tekst takvim, kakav je bio zamišljen“. Drugi dio osuđivao je provincijalce za krađu kolhoskog vlasništva (zapravo žita) do smrtne kazne, ili u blažim uvjetima, do 5-10 godina prisilnoga rada. U knj.: *Staljin i Kaganovič. Dopisivanje*, str 134, 256

35 Dogovor je potpisan 25. srpnja 1932. godine. U svojem radu *Covert Polish Missions Across the Soviet Ukrainian Border*, Snyder uvjerenost tvrdi, da iako se poslije vojnog povratka Pidsudskog 1926. godine, Moskva se osjetila objektom mogućeg napada, poslije 1930. godine Varšava je bila i dalje više spremna čuvati status quo. Dakle, sasvim je moguće da je, kako tvrdi Sneider, tik do početka ljeta 1932. godine tim sporazumom otklonjena poljska prijetnja, Staljin je osjetio da se može koristiti njezinim ostacima, kako bi se riješio potencijalnih neprijatelja, i ojačati svoj položaj.

36 Staljin i Kaganovič, *Dopisivanje*, str. 273-74.

37 P. Holquist, *Conduct merciless mass terror. Decossackization in the Don, 1919, Cahiers du monde russe*“, 1-2 (1997), 127-62

38 S. Fitzpatrick, *Stalin's Peasants: Resistance and Survival in the Russian Village after Collectivization*, New York, 1994; M. A. Beznin, T. M. Dimonn *Oboveze ruskih kolhozpnika od 1930- ih do 1960-ih godina*, Domovinska povijest, 2 (2002.)

je bila tragično jednostavna i svodila se skoro na fizički refleks; do toga je ona bila slična davnim socijalističkim klišejima, koji su na taj način dobivali sasvim drugo značenje: tko ne radi, odnosno tko ne prihvaća ustroj kolektivnih gospodarstava, taj neće jesti. Tu izmišljenu metodu Staljin je natuknuo u svojem poznatom dopisivanju sa Šolohovom 1933. godine. „Poštovani ratari“ Dona, na sudbinu kojih se Staljinu žalio slavni pisac, povelu su „tajni rat protiv sovjetske vlade, rat, u kojem su se oni,- pisao je Staljin, iskrivljujući činjenice,- koristili glađu kao oružjem“ i za koji sada plaćaju daljnjim trajanjem gladi,- takav je bio neizgovoren zaključak, koji je Staljin natuknuo primaocu pisma.³⁹

Moskva nije samo odbila dati pomoć nadmoćnoj većini najviše pogođenih regija čak do proljeća 1933. godine (donski seljaci također su dobili neku pomoć u svibnju). Tada kada je komesar vanjskih poslova Litvinov službeno zaniijekao samu činjenicu gladi u svojim odgovorima na pitanja stranih diplomata i tiska, država se zapravo „žestoko borila“(prema riječima Kaganoviča), kako bi ostvarila planove zakupa u tim regijama.

Tamo gdje je „seljačko pitanje“ bilo složeno i osobito oštro, a dakle i nesigurnije za režim, nego nacionalno pitanje,- podsjećamo da je Staljin otvoreno povezivao ta dva pitanja u svojim djelima o nacionalizmu i da je sovjetska uprava dobila potvrdu te teze u socijalnim i nacionalnim ustancima u ukrajinskom selu 1919. godine, koji su se odonda ponovili, iako u manjim omjerima, na početku 1930. godine,⁴⁰ - korištenje gladi bilo je osobito nemilosrdno, a kazna osobito žestoka. Prema demografskim podacima, u Ukrajini je smrtnost također bila usko povezana s mjestom stanovanja, u gradu ili na selu, a ne s nacionalnošću žrtava. Drugim riječima, onaj koji je živio na selu, stradavao je puno više, nezavisno od njegovih „etničkih korijena“. Ali ne može se zaboraviti da, kako su svi znali, usprkos urbanizaciji prethodnog desetljeća, praćenoj ukrajinizacijom, sela su ostajala pretežno ukrajinska, a gradovi su u velikoj mjeri sačuvali svoj ruski, židovski i - kudikamo manje - poljski značaj.⁴¹ Dakle, ukrajinska sela postala su metom za sredstva usmjerena na to da uguše seljake, ali postojalo je i potpuno shvaćanje toga da seosko stanovništvo čini kralježnicu nacije.

To, što je, s obzirom na „nacionalnu interpretaciju“, odluka korištenja gladi dobila u Ukrajini i Kubanu sasvim specifične crte, potvrđuje se različitošću, najmanje djelomičnom, primijenjenih tu sredstava od tih sredstava, kojima su se koristili u općesovjetskom omjeru, s nekom iznimkom zemalja donskih kozaka.

18. studenog ukrajinski Centralni komitet, koji su Molotov i Kaganovič doveli do poslušnosti, naredio je dati seljacima bijednu akontaciju u naturi za novi urod, koju su oni samo primili kao plaću za obavljene rad. Ta odluka (nije si teško predočiti što je značila provedba zapovijedi u selima, zahvaćenim glađu) otkrila je put do represija protiv mjesnih dužnosnika, koji su pomagali najviše izgladnelima seljačkim obiteljima, dijeleći im žito. Stotine tih dužnosnika bilo je strijeljano, tisuće uhapšeno, često s optužbama za „populi-

39 To je dopisivanje, koje je našao Hruščov 1963. godine, vidi u knj.: *Pisac i vođa: Dopisivanje M. A. Šolohova s I. V. Staljinom*, Moskva, 1997.

40 Graciosi, *Boljševici i kršćani u Ukrajini; Id. Collectivization, révoltes paysannes et politiques gouvernementales à travers les rapports du GPU d'Ukraine de février- mars 1930*, „chairs du monde russe“, 3 (1994.); L. Viola, *Peasant Rebels under Stalin*, New York, 1996; *Sovjetsko selo očima KGB- OPGU- NKVD*, tom 3, 1930- 1934, tom 1, 1930-31, Moskva, 2003.

41 Staljina nikada nisu brinuli „iveri, koji lete, kada sijeku šumu“, ako ćemo iskoristiti jednu od njegovih omiljenih izreka. I on je bio, možda, najvećim pristašom i praktičarom „statističke“ škole represije, koja je spremna uništiti cijele kategorije, kako bi osigurala „razvezivanje“ realnih ili samo potencijalnih ili stvarnih problema. Vidi A. Graziosi, O. Chlevnjuk, T. Martin, *Il grande terrore*, Storic, 18, 2000, 7-62

zam“. U to vrijeme država je provodila u Ukrajini i Kubanu kazne u naturi, kako bi lišila seljake još i mesa i krumpira, i ta mjera nije bila proširena na Volgu, gdje se - s iznimkom, možda, njemačke autonomne republike - Postišev nije postavio tako okrutno prema mjesnim kadrovima (isto tako, veće kažnjavanje uzrokovalo je visoku brojku umrlih od gladi). Umjesto toga neki dijelovi Sjevernog Kavkaza i Ukrajine, gdje je otpor kolektivizaciji bio jači, bili su kažnjeni još većom žestinom: iz mjesnih trgovina uzeli su sve proizvode, koji su ondje bili, čak ne bili agronomski, a u nekim mjestima došlo je do deportacije svih stanovnika na sjever i na istok.

Na taj način glad je poprimila oblike i razmjere, koje nije mogla dobiti da je sve išlo prirodnim putem. Iako su u planu predviđene suše i stradavanje teritorija, ipak daleko manje intenzivno i opširno nego glad 1921-1922. godine (urod 1932. godine, iako i vrlo nizak, bio je na primjer viši nego urod 1945. godine, kada masovnih smrti od gladi nije bilo), on je uzrokovao trostruko do četverostruko više žrtava uzrokovanih političkim odlukama, kojima je bio cilj spasiti režim od krize, u koju je sam upao zbog vlastite politike, osiguravši na taj način pobjedu nad „velikim napadom“ najavljenom četiri godine ranije.

Iz shvaćanja da je seosko pitanje u Ukrajini i Kubanu također bilo i nacionalno pitanje, proizašlo je shvaćanje neophodnosti prihvatiti ih se i „razvezati“ ih oba jednim sredstvom. A kako bismo bili sigurni, da će to „razvezivanje“ biti trajno, bilo je odlučeno ujedno se riješiti nacionalne elite, koju su, s obzirom na politiku koju su vodili, sumnjičili za podršku seljacima.

Već 14. i 15. prosinca 1932. godine Politički biro prihvatio je dva tajna dekreta, koji su samo u Ukrajini u potpunosti uništili službenu politiku po nacionalnom pitanju, prihvaćenu 1923. godine. Ondje se tvrdilo da spomenuto iskorjenjivanje, kad su ga primijenili u Ukrajini i u Kubanu, uopće nije oslabilo nacionalne osjećaje, a naprotiv, ojačalo ga je, tvoreći neprijatelje s partijskom iskaznicom u džepu (podsjetimo da se iskorjenjivanju i pripisivalo vrbovanje i guranje mjesnih kadrova u partijske strukture). Dakle, seljaci nisu bili jedini krivci za krizu, nego su podijelili odgovornost za nju s ukrajinskim političkim i intelektualnim slojem.

S obzirom na ta promišljanja stalo se na kraj planovima ukrajinizacije i u Ruskoj republici. Nekoliko milijuna Ukrajinaca, koji su se našli, zbog proruskih odluka, u momentu označavanja granica, među republikama u sredini dvadesetih godina, bila su na taj način uskraćena prava na obrazovanje i tisak na svome jeziku i na samoupravu kojom su se umjesto njih koristile sve druge nacionalnosti. Za vrijeme popisa 1937. godine samo se tri milijuna građana Ruske republike očitivalo Ukrajinacima, nasuprot 7, 8 milijuna onih, koji su se tako nazivali 1926. godine (ali najmanji dio toga smanjenja možemo pridodati tome što je Kazahstan, koji je 1936. godine bio autonomna republika Ruske republike, dignut na razinu sovjetske republike).

Nakon nekoliko dana, 19. prosinca, slične mjere dotaknule su se Bjelorusije, gdje se, kao i u Ukrajini, seosko pitanje u velikoj mjeri podudaralo s nacionalnim, a zbog toga je činilo velike probleme još za vrijeme građanskog rata, iako u puno manjem omjeru. Na početku ožujka iduće godine bjelorusku partiju također su optužili za to da pogoduje nacionalizmu, i mjesni politički kadrovi i nacionalna inteligencija bili su gonjeni za taj „zločin“, ipak represije nisu bile tako brutalne i nije došlo primjerice do otvorenog otklona od „bjelorusizacije“.

To još jednom potvrđuje fundamentalnu razliku u nacionalnoj politici, koja je bila puno tolerantrnija u Srednjoj Aziji ili na Sibiru, nego na zapadnom terenu SSSR-a, koji je Moskva smatrala, sasvim prikladno, mnogo nesigurnijim.⁴²

U noći 20. prosinca, na prijedlog Kaganoviča, ukrajinski Politički biro obvezao se doseći nove ciljeve u zakupu žita. Kroz devet dana bilo je oglašeno da je konačan preduvjet dostizanja tih ciljeva otkrivanje i konfiskacija „obiteljskih pričuva“.⁴³ 22. siječnja 1933. godine odmah poslije dolaska Postiševa kao novoga delegata Moskve u Ukrajinu, a zajedno s njim i stotinu partijskih radnika iz centra, Staljin i Molotov naredili su OGPU- u da zaustavi protok seljaka, koji su bježali iz Ukrajine i Kubana u potrazi za hranom. Oni su pisali da su Centralni komitet i vlada „uvjereni da je taj bijeg, isto kao i prošle godine, bio organiziran među neprijateljima sovjetske vlasti, socijalistima - revolucionarima i poljskim agentima, kako bi agitirali na sjevernim terenima, iskorištavajući seljake protiv kolhoznika i općenito protiv sovjetske vlasti. Lani partijski državni organi i milicija nisu otkrili te kontrarevolucionarne urote...Ponavljanje te pogreške ove godine neće biti dopušteno.“⁴⁴ Samo idućeg mjeseca, na temelju tog dekreta, bilo je uhapšeno najmanje 22 000 osoba, pretežno izgladnjelih seljaka u potrazi za hranom. Njih 190 000 bilo je poslano natrag u sela kako bi umrli od gladi.

Ukrajinski gradovi, osigurani znatno bolje nego sela⁴⁵ - iako također nedovoljno,- bili su okruženi antiseljačkim barikadama, a sela su bila ostavljena da gladuju. Kosior, omdedavno sekretar ukrajinske komunističke partije, pisao je u Moskvu 15. ožujka: „, To, da gladovanje nije naučilo još mnogo kolhoznika pameti, pokazuje nezadovoljavajuća priprema za sjetvu baš u najneuspješnijim rajonima“.⁴⁶ To potvrđuje pretpostavku da su glad iskoristili da nauče seljake kako se pokoriti državi i svome gospodaru.

Te metode praćene su valom antiukrajinskog terora, koji je već imao neke od oznaka „masovnih operacija“ Velikog terora 1937-1938. Na taj način, sa samoubojstvima takvih važnih vođa kao Skrypnyk, i takvih pisaca, poput Hvylyjovog, i s početkom represija protiv tisuća mjesnih kadrova završavao se nacionalno-komunistički eksperiment, porođen građanskim ratom.

Zato korištenje termina Gladomor djeluje legalnim i neophodnim da bismo razgraničili općesovjetsku glad 1931-1933. godine i ukrajinsku glad poslije ljeta 1932. godine. Usprkos tijesnoj povezanosti među njima te dvije pojave bile su fundamentalno različite.

To isto tiče se i posljedica gladi - one su u isto vrijeme djelomično slične i bitno različite. Ako je u cijelosti korištenje SSSR-a gladu uistinu pomoglo pobijediti otpor seljaka⁴⁷;

---

42 Oleg Hlevnjuk napomenuo mi je o postojanju dekreta Političkog biroa *O agronomskim zakupima u Bjelorusiji*, Politbiro od 6. prosinca 1932. godine, protokol br. 126, str. 1, RGASPI, Fond 17, 3, djelo 912, str. 42-3 i *O korupciji nacionalne politike VKP u Bjelorusiji*, RGASPI, 17, d. 917, str. 7

43 *Tragedija sovjetskog sela*, tom 3, 1930-1933, str. 603, 611.

44 *Tragedija sovjetskog sela*, tom 3, 1930-1933, str 635

45 U svojim izvješćima talijanski i poljski konzulati u Kijevu govorili su ne o desecima, a o stotinama pomrlih od gladi na ulicama i u dvorištima grada. To su ponajviše bili seljaci, koji su nekako uspjeli doći do grada, prošavši policijske kordone. Tijela su brzo skupljali.

46 U knj.: S. Kuljčyckj (red.), *Gladomor 1932-1933. god.*

47 Već 17. svibnja 1933. godine, posjetivši terene Dona, instruktor VCVK izvještava o nekom povećanju broja kolhoznika, objašnjavajući to težnjom za dobivanjem hrane, koju je vlada počela dijeliti na temelju stvarno odrađenih dana. U mnogim selima, dodao je, „tajna urota šutnje“ bila je slomljena: seljaci, koji su još prije nekoliko tjedana odbijali govoriti s predstavnicima vlade, počeli su sudjelovati u zborovima, obećajući savjesno raditi, u zamjenu za kruh. Dakle, kako je to bilo 1921-1922. godine, a čak u većoj mjeri, glad je spasio režim, slomivši kičmu seljaštva (u knj. Werth i Moullec, *Rapporst se-*

otkrilo put do terora 1737-1938; zahvaljujući pokoravanju najvažnije republike praktički je dozvolilo pretvoriti sovjetsku federativnu državu u despotsku imperiju; ostavilo je strašno nasljedstvo stradanja u velikoj količini obitelji, kojima nije bilo čak ni dozvoljeno tugovati za svojim rođenima, jer je glad odmah postala glavni tabuom sovjetske prošlosti (treba spomenuti da je Gorbačov također izgubio za vrijeme gladi tri strica, o kojima je pisao u svojim memoarima, ipak, njihova smrt nije naštetila njegovoj potpori režimu.)⁴⁸, itd, u Ukrajini i u Kazahstanu glad je imala mnogo dublje posljedice. U Kazahstanu je duboko naštetila fundamentalnoj strukturi tradicionalnog društva. U Ukrajini su bili okljaštreni i tijelo, kao i vrh nacionalnog društva, što je usporilo i izobličilo proces nacionalnog izgrađivanja. Ja smatram da samo u tome svjetlu možemo objasniti primjetno slabiju, ako ćemo uspoređivati s onim što se događalo 1914-1922. godine, prisutnost ukrajinskog nacionalnog pokreta za vrijeme velike krize 1941-1945. godine (nije čudno što su osobite iznimke bili Galicija i Volinj, koji u 1993. godini nisu pripadali SSSR-u).

5. GENOCID?

Prema broju žrtava glad 1931-1933. godine u raznim regijama SSSR- a stoji u redu pojava, što ih u okvirima europske povijesti možemo usporediti s nacističkim zločinima.

A tijekom događaja u Ukrajini i na Sjevernom Kavkazu, njihova veza, kako sa staljinskom interpretacijom krize, tako i s političkim metodama, koji su iz nje proizlazili, pokazuju u novome svjetlu njezinu prirodu: je li ukrajinska glad bila genocid?

Očito, odgovor će biti „ne“, ako imamo na umu glad, koju je osmislio režim, ili za još manje promišljenu verziju -Rusija, kako bi uništila ukrajinski narod. Taj odgovor ostaje negativan, ako prihvatimo ograničeno određenje genocida kao unaprijed isplanirane želje uništenja svih članova etničke, religijske ili socijalne grupe, i pod to određenje spada samo Holokaust.

Ali dosta usko određenje genocida, prihvaćeno u UN-u 1948. godine do mogućih akcija genocida, zajedno s „ubojstvom predstavnika zajednice i zadavanjem ozbiljne fizičke ili duhovne štete“, uračunava također „smišljeno stvaranje predstavnicima zajednice takvih uvjeta života, koji imaju na meti puno ili djelomično uništenje“. Nešto ranije Rafael Lemkin, kojemu možemo zahvaliti na tome terminu, primijetio je da „općenito govoreći, genocid ne mora obvezno označavati trenutačno uništenje nacije... Pod tim terminom treba radije razumjeti koordinirani plan različitih radnja, usmjerenih na uništenje najvažnijih postavki života nacionalnih zajednica...“⁴⁹

Ako se iz te perspektive zamislimo nad bitnom razlikom između stupnja smrtnosti u raznim republikama; ako dodamo do milijuna žrtava u Ukrajini, uključujući i žrtve na Kubanu, milijune rusificiranih Ukrajinaca poslije prosinca 1932. godine i milijune seljaka-bjeGUNACA, koji su iskusili tu sudbinu nakon što su probili policijske barikade i pronašli utočište

---

crets, 155). 11. srpnja jedan talijanski diplomat iznio je tu istu tezu, bazirajući je na mišljenju nekih njemačkih agronomskih stručnjaka, koji su se vratili iz Ukrajine i Kubana (v. dokument 32).

48 M. Gorbachev, *Memoirs*, New York, 1995, str. 27

49 *Yearbook of the United Nations*, New York, 1948-49, 959; R. Lemkin, *Axis Rule in Occupied Europe*, Washington, DC, 83. Pog. J. O. Pohl, *Stalin's Genocide against „Repressed People“*, *Journal of Genocide Research*, 2 (2000.), 267-93

u Ruskoj republici; ako ubrojimo to, da je kao rezultat toga ukrajinsko etničko stanovništvo izgubilo 20-25 posto; ako se prisjetimo da je taj gubitak bio uvjetovan odlukama koje su, bez sumnje, bile činom subjektivne volje - iskoristiti glad s antiukrajinskim ciljem na temelju „nacionalne interpretacije“, koju je smislio Staljin, u drugoj polovici 1932. godine; da zaboravimo; da nije bilo te odluke, žrtava bi bilo najviše oko sto tisuća, dakle manje nego za vrijeme gladi 1921-1922. godine; i ako konačno uzmemo u obzir uništenje velikoga dijela političke i intelektualne elite republike, od seoskih učitelja do nacionalnih lidera, tada odgovor na pitanje o ukrajinskom genocidu mora biti potvrđan.⁵⁰

Događaji pri kraju 1932-ljeta 1933. godine, dopuštaju općenito doći do sljedećih zaključaka.

1. Staljin i režim koji je on kontrolirao i podređivao svojoj volji, - naravno, ne Rusija, ili Rusi, koji su i sami stradavali od gladi, makar i u manjoj mjeri - u okvirima napada, sa ciljem da se pobijedi otpor seljaka, svjesno su ostvarivali antiukrajinsku politiku, usmjerenu na masovno uništenje, posljedicom kojeg je postao genocid u gore spomenutom značenju toga termina - genocid, fizički i psihički ožiljci koji su primjetni i danas.

2. Taj genocid bio je izazvan glađu, koja u početku nije bila uzrokovana smišljeno s tim ciljem, ali ipak, pojavivši se kao neželjena posljedica politike režima, bila je svjesno korištena za to (slična, ali još strašnija u usporednom planu kazahstanska tragedija bila je „samo“ neželjena posljedica prisilnog nastanjivanja i indiferentnosti za sudbinu domorodaca.)

3. On se razvijao u kontekstu stvorenom odlukama Staljina da kazni glađu i terorom određene nacionalne i socijalno-etničke grupe, koje su se smatrale realno ili potencijalno opasnim.⁵¹ Kako pokazuju svi kvalitativni pokazatelji iz višestrukih razloga to kažnjavanje glađu i terorom doseglo je svoj vrhunac u Ukrajini, gdje se pretvorilo u vrijednosno drukčiju pojavu.

4. U toj perspektivi veza između Gladomora i drugih tragičnih vidova kažnjavanja i represija 1932-1933. sigurno podsjeća na već spomenutu vezu između nacističkih represija i Holokausta.

5. Isto tako, Gladomor je bio različit od Holokausta. U njemu se nije nalazio cilj uništiti cijelu ukrajinsku naciju, njegovom osnovom nije bilo direktno uništenje žrtava, on je bio uvjetovan i motiviran teoretski i politički – može li se reći „racionalno“⁵² - a ne etnički i rasno, i ta njegova druga motivacija bar djelomično leži u temelju prvih dviju razlika.

---

50 U svome radu *Glad 1932-1933. godine u Ukrajini kao genocid* S. Kuljčicki također je uvjerljivo komentirao taj zaključak

51 U pismu autoru tih redaka Oleg Hlevnjuk savjesno je primijetio da je nemalo metoda staljinskih političkih poteza imalo crte genocida. „Koji god bi se problem pojavio u zemlji, mi smo ga nastojali riješiti, primjenjujući nasilje na odvojene, dobro označene u socijalno-kulturnom ili nacionalnom planu grupe stanovništva“. Te grupe i to, kako bismo se s njima obračunali, od profilaktičnih mjera do likvidacije, bili su razni u razno vrijeme, ovisno od unutrašnje i međunarodne situacije i osobnog uvjerenja tirana. U njih spadaju kozaci, seljaci, stara ruska inteligencija i nacionalna inteligencija, takve „neprijateljske“ nacije, kao spočetka Poljaci i Nijemci, a zatim Čečeni, Židovi itd. Dakle, Gladomor treba razgledati na tome tlu i njega se može razumjeti samo u tom kontekstu.

52 Može se tvrditi da su rasno motivirani genocidi, ili genocidi zasnovani na teoriji urote, prema kojoj budućnost nacije iziskuje uništenje drugog naroda, isto tako imaju „racionalni“ karakter. Napokon, odluka o uništenju također se bazira na nečemu što slično „racionalnom promišljanju“. Isto, ja smatram da je tu bitna različitost, barem što se tiče tipa te racionalnosti. Racionalnost Staljinova bila je komplicirana, uključivala je primjenjivanje detaljno razrađenih teorija o procesu nacionalnog i državnog izgrađivanja, o ponašanju seljaka, o mogućnostima utjecaja na stvarnost i sl, koji su se na prirodan način korijenili na marksizmu

6. U tome svjetlu Holokaust je iznimna pojava, jer je on najčistiji koji možemo zamisliti, i zato kvalitetno drukčiji oblik genocida. Dakle, on pripada odvojenoj kategoriji, ali je ujedno i vrh piramide, stvorenoj od mnogo slojeva, čiji se stupnjevi sastoje od drugih tragedija. Gladomor je smješten blizu vrha te piramide.

7. U zaključku ću razmotriti neke moralne i intelektualne posljedice potvrdnog odgovora na naše pretpostavke i interpretacije povijesti XX. stoljeća u Europi. Ali prvo bih htio postaviti neka pitanja, povezana s glađu, koja se sada čine nerazriješenima ili barem neadekvatno izučenima.

6. PROBLEMI KOJI OSTAJU OTVORENI

Čak i ako, ostavivši po strani tijekom davnih rasprava, ranije ukorijenjenih a sada u svjetlu toga što mi znamo samo grotesknih, možemo tvrditi da već dosta znamo o dinamici koja je uzrokovala glad, o njegovom tijeku i izravnim posljedicama, sve mi se čini da to ne možemo reći za njegov utjecaj na prosječnu i dugotrajnu perspektivu.

Ali prije toga samo bih htio skrenuti pozornost, postavljajući neka pitanja na koja ne znam odgovor, nadajući se da su barem neka od njih „prikladna“ pitanja na koja će uspjeti i moći pronaći odgovore nova istraživanja. Počevši s Ukrajinom - ali baš to pitanje tiče se i niže Volge, Kubana, a ponajprije Kazahstana, dakle terena, gdje je glad bila najstrašnija, - kakva je bila ostavština za njezino stanovništvo tih sedam-osam mjeseci najveće gladi, koja je donijela milijune smrti? Koje je promjene u kolektivnoj psihologiji uzrokovala smrt tolike djece, supruga, očeva, muževa, rođaka, prijatelja? Lako si možemo predočiti depresiju, koja se survala na seoske porodice, koji su morali oplakivati toliko smrti, često potajice, ili zaboravljati na njih (podsjetimo se primjera Gorbačova), ali koliko je vremena trajala, koje oblike je zadobila, kako se odrazila na individualno i kolektivno ponašanje i stavove. Na primjer, kako su glad i smrt utjecale na religijske osjećaje i običaje, koji su se, podsjetimo se, tada prakticirali već u uvjetima skoro potpune „slobode“, s obzirom na progon crkava i otežavanje komunikacije s vjernicima.

Ta brojna saznanja što ih nalazimo u nedavno objavljenim izvješćima političke policije, ne odgovaraju toliko na ta pitanja, nego rađaju nova. Ona, među ostalim, potvrđuju to da je režim pokušavao bilo kako zaustaviti razgovore o tome što se dogodilo, a čak i odavanje počasti umrlima. U izvještaju iz siječnja 1934. godine, na primjer se tvrdi da su u Vinickoj regiji počeli obavljati više religijskih služba za „žrtve gladi“ i proširile su se glasine o čudima. Na primjer, u jednom selu, „pojavilo se dvoje nepoznatih s ikonama“, koji su tvrdili da se jedan čovjek izdavao za umrlog od gladi, koji je uskrsnuo, i pozvao je vjernike, a posebno žene, koje nisu pristupile kolektivnom gospodarstvu, da organiziraju bdijenje u spomen na žrtve gladi. Ako organiziraju takvo bdijenje, Bog će oprostiti narodu njegove grijehe. Inače će nastati nova, još strašnija glad, poslije koje neće preživjeti nitko. U rajonima, zahvaćenima tim pojavama, bile su poslone operativne jedinice

Na tim bdijenjima, na kojima se odavala počast također sjećanju na deportirane i druge žrtve sovjetske vlade, sudjelovale su stotine ljudi, slali su delegacije u druga sela. „U rajonima zahvaćenima tim pojavama, bile su poslone operativne jedinice,- pred sam kraj govorilo

se u izvještaju,- a organi OGPU-a poslali su naredbe da ih se privede kraju.“⁵³

Na općem planu, kako je reagiralo seosko društvo, pozvano preživljavati tu depresiju u uvjetima koje, kako mi znamo, možemo sasvim opravdano nazvati - i kako su ih nazivali seljaci - drugim kmetstvom?

A kako su reagirali gradovi koji su bili svjedoci i djelomično - ali samo djelomično - žrtve tragedije? Kako je glad utjecala na to kako je gradsko stanovništvo gledalo na svoje odnose sa seoskim mještanima i odnose u samim gradovima? Tu se vraćamo onome što smo govorili o podvojenoj reakciji, ujedno antiseljačkoj i antisemitskoj, dobrog dijela gradskog stanovništva, o čemu mi znamo uistinu vrlo malo. Možemo li pretpostaviti da je zid etničke različitosti, koji je dijelio grad i selo - podsjećamo još jednom da su ukrajinski gradovi još uvijek imali ruski i židovski karakter - i koji se samo jedva uzdrmao u dvadesetim godinama za vrijeme ubrzane urbanizacije, uvjetovane kolektivizacijom i industrijalizacijom, postao još snažniji i deblji kao posljedica toga kako se režim odnosio prema selima? Drugim riječima, može li se smatrati da su događaji na selu prisilili novopridošle da se što brže integriraju u gradsku sredinu, kako bi pobjegli sudbini koja im se činila strašna i koja uistinu jest bila strašna?

I, napokon, kako se glad odrazila na ukrajinsko društvo i zajednice, od kojih se sastojalo? Ja imam na pameti, primjerice utjecaj djelomičnog uništavanja nacionalne kulture i njenog humusa, kojem su radije pripadali relativno bogati seljaci i njihova djeca, nego neznatni gradski slojevi. Ili su osobitosti nove nacionalne „elite“ (navodnici su ovdje obvezni), koja je nastala iz tih tragedija i poslije njih i koja je poslije 1953. godine barem djelomično obnovila svoju kontrolu nad republikom. Memoari Hruščova, zajedno s tim što mi znamo o Šelestu i drugim partijskim vođama, daju nam mogućnost donijeti pretpostavke o nekim očitim stvarima - o njezinom niskom kulturnom stupnju, grubom ponašanju, o njenoj udaljenosti od manje-više kulturnog i europskog nacional- komunizma Skrypnjuka i Šumskog, ali također o njezinom izravnom znanju o nacionalnoj tragediji koju je trebalo ušutkati (iz tog razloga snažan dojam ostavljaju stranice Hruščovljevih memoara o događajima 1946-1947. godine koji nisu mogli ne probuditi sjećanja na to što se dogodilo samo prije 14 godina), njezini osjećaji krivnje, njezini neizbježno konfliktni odnosi s Moskvom.

Isto nema sumnje da nije samo potrebno, nego će i vrlo zanimljivo biti više doznati i o prihvaćanju ukrajinske povijesti i kulture u novom vodstvu i o njegovom odnosu s Moskvom. Povodom toga dosta je sjetiti se da sam Hruščov pripovijeda kako je on sam još 1943- 1933. godine doživljavao Ukrajinu kao zemlju velikih žrtava, koja zasigurno zaslužuje kompenzaciju, koja se kasnije utjelovila - kako je primijetio Roman Šporljuk- u neočekivano pripojenje nekadašnjih čehoslovačkih teritorija, u poslijeratnom zahtjevu pripojenja Holmščine, i napokon u „darovanju“ Krima 1954. godine; svi ti događaji bili su zasigurno povezani ne samo sa carskim ambicijama Staljina, nego i sa shvaćanjem toga da Ukrajinu treba na neki način „nagraditi“.

Takvim opširnim je i pitanje o posljedicama velike gladi na sovjetsku povijest, o načinima njene interpretacije i o ocjeni, koja iz njih proizlazi. Zato se i tu ograničavam samo na neka pitanja. Prvo pitanje tiče se straha pred Staljinom, koji je počevši 1932-1933. godine ovladao cijelom državom, od njegovog prvog pomoćnika do zadnjeg kolhoznika. Kakav

---

53 Taj dokument bio je objavljen prema redakciji N. Wertha u Bulletin de GINTR, 81- 82.

drugi osjećaj možete imati prema čovjeku, koji je radi spašavanja svoje vlade i rješavanja krize u koju je upao režim zbog svoje politike, bio sposoban za nekoliko mjeseci hladnoga srca poslati u smrt milijune osoba? Dakle, karakter i razmjor zločina prelazili su granice bilo kojih moralnih kriterija, čak i onih toliko niskih, koji su bili urođeni mnogim boljševičkim vođama, jer iako su oni bili u stanju postrijeljati tisuću „neprijatelja“ (više od 20 000 osoba, na primjer, u prvoj godini borbe za kolektivizaciju), ali - kako je očito svakome tko bude pomno čitao protokol XVII kongresa partije 1934. godine, - njih je također šokirala ljudska katastrofa u kojoj su neki od njih, ne bez razloga, već uočavali nagovještaj svoga bliskog kraja.

A što se može reći o kultu i posebnoj poziciji Staljina poslije gladi? Njihov razvitak, po mom mišljenju, nerazdvojivo je povezan s tim strahom. Može li se tvrditi, kao što ja smatram, da je poimanje lika Staljina kao strogog oca, od čije je ruke nemoguće pobjeći, učinilo tada, barem što se tiče dijela stanovništva i elite države, presudni korak naprijed, koji je prethodio sljedećoj, također presudnoj etapi, kojom su bili rat i pobjeda? Još nešto, poslije 1933. godine Staljin nije više bio samo gazda među uskim krugom bliskih, već otac-gospodar, obdaren vlašću nad životom i smrću i sposoban bez oklijevanja tu vlast ostvariti u neviđenim razmjerima, držeći u šaci kako sudbinu ljudi, tako i sudbinu cijelih nacionalnosti i socijalnih slojeva. Može li se, ne upadajući u psihologizam, razvijati ta linija interpretacije, koju ja smatram najvažnijom (sjetimo se što se dogodilo poslije njegove smrti i na njegovom pogrebu, a također te činjenice da je u Hruščovljevim memoarima u potpunosti vladala ličnost Staljina, vlasti kojega je, možda, uspio pobjeći samo Berija)?

Kako je odmah shvatio Pasternak, glad je uzrokovala također presudni prijelaz na novi stupanj kvalitete lažljivosti, koja je karakterizirala sovjetski režim od samog njegovog nastanka, a zatim je, poslije 1928. godine, kudikamo vrtoglaviijim tempom rasla zajedno s njim. Ali još nešto - zajedno s Gorkim i socijalističkim realizmom projektirati sutrašnji dan, u koji je još ponešto vjerovao, na od njega vrlo dalek današnji dan, a sasvim je druga stvar proslavljati „radostan život“, i na gori trupala zapovijedati zahvalnost za to, dakle i za nesreću i jad koji su zahvatili sve.

Kako je utjecao taj neizdrživi rast laži na sovjetsku povijest? Na primjer, u njoj su se ne jednom pojavila istinita shvaćanja, pretpostavke i tvrdnje u ustima čak i takvih „vjernika“, kao što je Hruščov, i mnogo prvih disidenata (mislim na one koji su se rodili u sredini sovjetskog sistema, a ne na one koji su se uvijek s njim borili). Osobito smatram da glad nije samo stvorila nerazrješivu opreku između istine i službenog diskursa, nego je dakle i postavila osnovu za to kako da se opreka iznova manifestira, ali je i tipičan primjer uloge postupnog utvrđivanja istine za vrijeme sporog, ali na kraju nezaustavljivog propadanja ustroja, koji je od 1985. godine već bilo nemoguće zaštititi - i nitko ga uistinu nije branio - u odnosu na to kako su se otkrivale razne strane prošlosti i s inicijativom ljudi koji su iskreno taj ustroj željeli preformulirati i sačuvati.⁵⁴

Ali glad potiče postavljanje još jednog pitanja, povezanog s mogućnošću, ili bolje rečeno nemogućnošću sovjetskog ustroja da preživi. Koristeći se glađu u izričito fiziološkom

---

54 Naravno, ja ne tvrdim, da je to bio uzrok raspada sovjetskog režima. Isto je neistinita priroda njegove prošlosti, nesumnjivo, zakomplicirala život ustroju, koji se sporo gušio pod težinom svojih demografskih, ekonomskih i nacionalnih sukoba i kojeg je na kraju ubio pokušaj stvaranja za njega novog života pomoću velikih reforma.

smislu, Staljin je uspio prisiliti seljake da progutaju kolektivizaciju, koju su oni od početka doživljavali kao „drugo kmetstvo“ (usput dodajmo da je, prema riječima Černajeva, Gorbačov, koji nije znao za odluku OGPU- a gdje se spominjala ta ocjena dana seljacima prije 50 godina, u privatnim razgovorima s nepoštovanjem spominjao „sistem kmetstva“⁵⁵). Ali ako je velika glad odigrala na selu presudnu ulogu u utvrđivanju novog tipa kmetstva, znači da ona također leži u korijenu neprekidne agronomске krize, koja je karakterizirala cijelu sovjetsku povijest, i uzrokom je velikih bježanja sa sela, koju je mogao zaustaviti samo sustav putovnica, „smrti sela“, o kojoj se toliko govorilo već u pedesetim i šezdesetim godinama (ta bi se smrt možda na taj ili na način dogodila, ali sigurno ne na takav tragičan način), ubogosti, degradacije i alkoholizmu, koji tu smrt prate.

Već sam spomenuo ulogu gladi u pojačavanju i povišenju barijera između sela i grada u Ukrajini tridesetih godina. Ali, može biti, da je to bilo općenitija, „općesovjetska“ pojava, povezana s porobljavanjem i pravnom diskriminacijom sela, ponajprije kroza sustav putovnica, koji su išli s njim pod ruku. Iz te perspektive možda možemo govoriti o kasnijem „otkriću“ gradova o jadima sela, koji su ranije svjesno zatvarali oči, kako bi na taj način težeći osigurati svoju nepripadnost tom svijetu, o strašnoj opustošenosti kojega su, produbljenju, uostalom, također gladu 1946-1947. godine, svi znali, ali samo zato nisu željeli tome pripadati, smatrajući da je bolje zaboraviti na njega, sakrivši se iza razmjerno velikih, ali na apsolutnom planu mizernih povlastica, što ih je režim dao gradskom stanovništvu.

Pitanje koje bih tu htio postaviti leži u tome kako i kad je to razotkrivanje seoske stvarnosti odigralo ulogu u dozrijevanju reformističkih raspoloženja u Sovjetskom Savezu - ali ne samo ondje, ako se sjetimo Imre Nagya, konfliktnog heroja mađarske 1956. godine, koji je u tridesetim godinama bio vođa kolektivnog gospodarstva u Sibiru, ili Aleksandra Dubčeka, budućeg lidera Praškog proljeća, koji je na početku tridesetih na vlastite oči vidio „strašnu scenu na kolodvoru u Frunzeu“, takve djece kao što je on, „koji su izgledali kao živa trupla, i pogubljenje vješanjem kirgistskih boraca.“⁵⁶

Imam na umu Zaslavsku i Arutjunjana, koje su za vrijeme provedbe istraživanja za disertacije zaprepastile iste stvari, a također tu veliku ulogu što su je odigrali „seoski“ pisci slavenskih republika u rađanju nacionalne svijesti s antisovjetskim usmjerenjem, koja se brzo proširila, pokrivši sve nijanse političkog spektra, a također već spomenutog Gorbačova, koji je na kraju sedamdesetih uspoređivao kolektivizaciju s kmetstvom.⁵⁷ I ne zaboravimo da Malenkov, Hruščov i Brežnjev nisu bili indiferentni prema sudbini kolhozника i s vremenom su srezali, iako dijelom i s velikim zakašnjenjem, glavne i najgroznije oblike diskriminacije, koji su ugnjetavali, - na primjer odsutnost prava na mirovinu, koja je bila zatim uvedena 1964-1965. godine, nakon što ju je razotkrio Solženjicin u „Matrjoninom domu“, i sustav unutrašnjih putovnica (koji su kolhoznicima bili izdani 1974. godine).

---

55 A. Černajev, *Šest godina s Gorbačovom*, Moskva, 1993.

56 A. Dubček: *Hope dies last: The Autobiography of Alexander Dubcek*, London, 1993.

57 T. Zaslavskaya, *The Second Socialist Revolution: An Alternative Soviet Strategy*, Bloomington, 1990.

To nabranje pretpostavki i pitanja završava, kao što sam već rekao, nekim refleksijama još općenitijeg karaktera, ali ja smatram da su izravno povezane s temom velike gladi, koja, nesumnjivo, s obzirom na svoje tragične razmjere zadobiva težinu koju bi nekoć bili nazvali „svjetsko-povijesnom“.

Ponajprije, mislim da treba biti jasno da je bez potpunog shvaćanja velike Gladi jednostavno nemoguće razumjeti XX. stoljeće Europe. Za mene je to intelektualno i moralno očita činjenica, obdarena ogromnom silom, a opet se ne može utvrditi. Isto tako će proći još puno vremena dok europski povjesničari u potpunosti objasne tu glad i njezino značenje, obnovivši cjelovitost povijesti našeg konteksta i pridodavši svim njegovim dijelovima adekvatnu težinu, čime pogoduju rođenju novom, višem „sjećanju“ na svoju prošlost.

Osobito na koji način shvaćanje tijeka i omjera gladi i odgovornosti za njega može utjecati na ocjenu, koju smo mi, ponajprije kao ljudi, pozvani dati sovjetskom ustroju? I što se može reći o prvom naraštaju vođa - grupi, u koju, naravno, treba uključiti funkcionare koji su provodili njihove odluke, hvaleći se, kako je pisao Gradenigo, da mijenjaju „etnografski materijal“ na selu, ali ne zaboravljajući zato ni one koji su to odvažno odbijali ispunjavati, a čak su i bojkotirali političke zapovijedi države i za to bili strogo kažnjeni?

Nije li u svjetlu 1932-1933. godine taj ustroj sličan - barem što se tiče stvarno važne faze njegovog postojanja - prije nasilničkoj, primitivnoj državi, kojom upravlja zli tiranin, nego moderniziranom „totalitarizmu“, koju se u ime ideologije pokušava osvojiti i promijeniti svijest svojih građana?

Iz toga indirektno proizlazi neobično važno pitanje o evoluciju „totalitarizama“ - to je kategorija koju ne volim, jer ona komplicira objašnjenje te evolucije koja je u primjeru Sovjetskog Saveza nesumnjiva (tom prigodom dosta je usporediti Staljina, ne s Gorbačovom, nego s Hruščovom ili Brežnjevom). Prema Burckhardt, „čak i država, koja se na početku bazirala samo na proklinjanju ugnjetavanih, s vremenom je prisiljena napraviti nešto slično pravom i civiliziranom životu, zato što će postupno njome zavladatai pravedni i civilizirani ljudi... i zato (država može) dokazati svoju vitalnost, samo pretvorivši nasilnost u silu“.⁵⁸

Ako uistinu prolaskom dosta dugog vremena prevlada mir, je li moguć barem napredak, ako ne i trijumf takve evolucije, čak i ako je povijest ustroja koji evoluirao, umrljana genocidom? Ako je tako, sovjetska povijest mogla bi postati ne samo tom neobičnom parabolom, kojom ona već jest, ali i bljeskom nade u mnogo općenitijem omjeru.

Ali sovjetska povijest je, na sreću završila, i ostaje povijest neovisne Ukrajine. James Mace, koji je toliko učinio za proučavanje gladi, tvrdio je da je ukrajinsko društvo - postgenocidno, tim više što tijekom desetljeća nije bilo mogućnosti govoriti o tome, što se dogodilo, i tako na neki način pobijediti traumu, koju je pretrpjelo. Osim toga, treba pamtit i da su poslije nje granuli drugi veliki udari - teror 1937-1938. godine, rat, okupacija i oslobođenje, a na koncu i još jedna glad 1946-1947. godine, - koji su još više zakomplicirali stanje, naslanjajući se na ostavštinu gladi i mijenjajući je.

Dakle, Ukrajina treba vratiti svoju povijest u svoj njezinoj cjelini, i polaznom točkom može biti samo Gladomor. Nadam se da će izdavanje ovih „pisama“ prije mnogo godina

---

58 J. Burckhardt, *Meditazioni sulla storia universale*, Firenze, 1985. str. 35. i dalje

poslanih vladi koja se oglušila, sada uzrokovati to da će ukrajinsko društvo sa svim svojim problemima izgraditi na temelju istine, jednakosti i pravednosti takvo „sjećanje“, koje će mu pomoći zacijeliti davne rane i brže krenuti ka boljoj budućnosti. Također se nadam da će kudikamo dublje shvaćanje toga što se događalo u XX. stoljeću u njezinom istočnom dijelu, pomoći cijeloj Europi pronaći zajedničku prošlost, u kojoj će - ja sam uvjeren - velika tragedija, o kojoj nam govore talijanski konzuli, zauzeti mjesto koje ona zaslužuje. Kada se to dogodi, suvremena politička razilaženja će napokon nestati, i Europska Unija moći će sebe nazvati uistinu europskom.

S ukrajinskog prevela Dijana Dill

Alain Besançon

ZLO STOLJEĆA

O KOMUNIZMU, NACIZMU TE JEDINSTVENOSTI HOLOKAUSTA

FIZIČKO ISTREBLJIVANJE

GLAD

Glad je, za razliku od stalne besparice i bijede, „utvara-recidivist“, koja prati povijest komunističkih režima. To možemo promatrati na primjeru SSSR- a, Kine, Etiopije, Koreje.

U velikoj većini glad je posljedica komunističke politike. Kvintesencija te politike jest širenje svoje kontrole na sve državljane. Osobito se ne možemo pomiriti s tvrdnjom da bi seljaci imali mogućnost organizirati se spontano, bez vlasti. Ekspropriirajući seljake, utjeravajući ih u umjetne okvire kolektivnih gospodarstava, narodnih komuna, komunisti neminovno izazivaju krizu s namirnicama. Ipak se ne može reći da vlast teži uvođenju gladi kao takve, ali je spremna platiti tu cijenu za dostizanje svojih političkih i ideoloških ciljeva. Na primjer, u Kazahstanu je umrla polovina stanovništva.

Iz tog vremena poznati su primjeri kada su glad zamislili i organizirali s jasnim ciljem istrebljivanja: tako je bilo u Ukrajini 1932-1933. godine. Cilj se nije odnosio na prekidanje s bilo kakvim otporom seljaštva, jer ga je kolektivizacija već slomila, već s nacionalnim postojanjem ukrajinskog naroda. Tim povodom su pisali o genocidu, i to s pravom.

Dopuštena kao način, ili zamišljena kao cilj, glad je bila najsmrtonosnija metoda komunističkog istrebljivanja ljudi. Na njega otpada više od pola smrti, inkriminiranih sovjetskom sistemu, i možda, tri četvrtine kineskom. [...]

RETROSPEKCIJA NEPAMĆENJA

Najzagonetnija okolnost, povezana s ukrajinskom gladi-genocidom, nisu motivi ni mehanizmi njenog ostvarivanja, već natprirodna gluhoća Zapada, koji kao da nije htio i ne želi ništa znati.

Nažalost, jedan od uzroka te gluhoće je težnja k amneziji i amnestiji komunizma, koji kao takav nikada nije bio osuđen ni u Ukrajini, ni u bilo kojoj drugoj državi, gdje je dobio vlast. A na Zapadu? Isto tako i na Zapadu, i to iz istoga razloga. Nacizam je prakticirao ropstvo i masovna ubojstva. Ali on zbog toga što je bio nacional-socijalizam, nije ulagao napore kako bi ga ubrojili u lijevi tabor, a komunistička propaganda uspješno ga je ubrajala u tabor desnice. Komunizam je također prakticirao ropstvo i masovna ubojstva, ali se pobrinuo ubrojiti sebe u ljevicu, dakle priključiti se činu napretka, velikodušnosti, pravednosti, a Zapad je smatrao da je to u cijelosti lijep čin. [...]

Dulje vrijeme, dok sam bio profesor ruske povijesti, zanimala me povijest Ukrajine. To je skoro proturječnost. Ponajprije, što čudi, kada se specijaliziraš za povijest Rusije, postoji čudna odsutnost Ukrajine u knjižnicama. Bezbroj knjiga o Rusiji, SSSR-u - i na tome tlu

vrlo su rijetke knjige o Ukrajini (ipak, prije nekoliko godina počele su se pojavljivati.). Klasiци ruske povijesne nauke promatraju Ukrajinu kao dio Rusije, kao zemlju, kojoj je neminovna sudbina, ujediniti se s jedinom i nedjeljivom Rusijom. Sovjetske povjesničare uopće ne spominjem, jer, kada je riječ o Ukrajini, to nisu povjesničari. Isto se tako, dulje vrijeme može pričati o ruskoj historiografiji, pisanoj inozemnim jezicima, jer je ona prebivala u polju magnetizma državnog centra, peterburškog, a potom moskovskog.

Poviješću Ukrajine sam se zainteresirao promišljajući nad očitom činjenicom: Ukrajina je ključ i uvjet postojanja ruskog imperijalizma. Moskovsko carstvo započelo je zauzimanjem Kazana 1552. godine, što je otkrilo put do južno-istočnih stepa i Sibira. Ipak, ovladavanje tim beskrajnim teritorijem nije imalo dalekosežne posljedice za ruski režim, ruski i tatarski stilovi vladanja nisu se previše razlikovali. Do tada ti teritoriji skoro nisu bili naseljeni i nisu utjecali na spontanu evoluciju ruske države. Kada se spremala vesternizirati taj teritorij uz pomoć revolucijskih sredstava, kojima se priklonio Petar Veliki, Sibir je pošao za njom bez ikakve prisile ili poticanja. Sibir je bio produžetak Rusije, jednostavnom sferom ekspanzije njene civilizacije, tu se nije radilo o carskom vladanju. Ako je Rusija postala nacijom u modernom europskom značenju te riječi, Sibir je bio njezin dio.

S druge strane, ovladavanje Ukrajinom pretvorilo je Rusiju u carstvo. Ukrajina je u XVII. st. već bila dio carstva, velikog poljskog carstva, koje se prostiralo do Crnoga mora, zatim do loše kontroliranih granica Osmanskog carstva. Baš ondje buknuo je kozački ustanak, koji se završio prijelazom 1653. godine kozačke države pod protekciju cara Alekseja Mihajloviča. Za vrijeme Petra Velikog i Katarine Velike protektorat se pretvorilo u kolonijalni režim. Žestoka kontrola i praktični status kolonije za migrante postupno su Ukrajinu administrativno privezali za Rusiju. Ona je sačuvala aristokraciju, odgojenu poljskom kulturom, jezik, književnost (velika neugodnost za nju je bila ta da Gogolj, jedan od njenih sinova, nije pisao na ukrajinskom), ostaci protonacionalne crkve (unijatstvo), povijesne relikvije. Ona je u dovoljnoj mjeri sačuvala svoj identitet u tome što je za mirno postojanje bilo potrebno da se carstvo proteže izvan njezinih granica, dakle, da bi zahvatilo već samu Poljsku, i u XVIII st. takvo zahvaćanje, komadić za komadićem, i događalo. Rusko carstvo rodilo se i širilo dalje u XIX st. Zato se za carsku strukturu trebalo platiti: ono nadprosječno komplicira političku evoluciju. Ta je struktura po svojoj prirodi autoritarna, jer je usmjerena na vladanje, na regrutiranje i formiranje tijela, određenih da vladaju, u skladu s tim - nju nije briga za slobodu.

Na početku XX st. Rusija se puno promijenila. Kmetstva više nije bilo, brzo se uzdigla moderna ekonomija, čak se autokracija počela povlačiti pred parlamentarnim ustrojem. Ipak je carstvo ostalo carstvo i sva kasnija evolucija bila je usmjerena prema carskom cilju. Osjećalo se da su prijelaz do modernog režima, pad autokracije, oznake raspada carstva, ali baš to nije želio ruski nacionalizam. Prosvijećene klase željele su kraj Starog Režima, ali nikako kraj imperija. To nisu željeli ni liberali, čak ni revolucionari.

Režim i carstvo raspali su se zajedno 1917. godine. Lenjin i boljševici bili su jedini, koji su se riječima odrekli carstva. Ipak, prvom brigom Lenjina u 1918. godini postali su pregovori o izvođenju njemačke vojske iz okupirane Ukrajine. Od svih dijelova nekadašnjeg carstva ona je bila prva, koju je Lenjin osvojio. Također od toga trenutka, SSSR je iznova dobio oblik carstva. Komunistička ideja, ideja apstraktna, utopijska, koja je trebala obogaćivanje

realnijim i prirodnijim strastima, pomalo je prestala biti tom silom, koja je ujedinjavala novo carstvo, iako je komunizam ostao na zastavi. Takvom strašću postao je ponovno ruski nacionalizam. Carstvo se raširilo, ali 1991. god. raspalo se zajedno s komunističkim režimima. Presudni trenutak toga raspada je odvajanje baltičkih država, Centralne Azije i Kavkaza, a zatim i odvajanje Ukrajine.

Zašto? Jer njena nezavisnost svjedoči da Rusija napokon može postati nacijom, da ona može evoluirati kao europske nacije, koje su iza strašnih ograda komunizma, ta evolucija može se vratiti do te točke gdje je bila zaustavljena u listopadu 1917. god., i dovesti do stvaranja Novog Režima - parlamentarnog i liberalnog, s ispravnom i snažnom ekonomijom i demokracijom. Eto što je dalo povod Zbignewu Brzezinskom da napiše „da je pojava nezavisne Ukrajine bio jedna od tri najvažnija geopolitička događaja XX st, poslije raspada Austro-Ugarske 1918. godine te podjele Europe na dva bloka 1945. godine.“

Dvanaest godina kasnije čini se da su te čudesne perspektive ugrožene. Postoje tri razloga zašto tako razmišljamo.

Prva od njih je da evolucija Rusije nije opravdala očekivanja. Komunizam nije osuđen, u Rusiji se nije dogodilo ništa slično sudu savjesti, što je proživjela Zapadna Njemačka poslije pada nacizma. Ni jednoga komunističkog vođu nisu kaznili za atentat i napad na slobodu sugrađana ili pokorenih naroda. Čak nasuprot, vlast je zauzeo najporočniji, najtreniraniji, najpovezaniji korporativnim duhom, najzasićeniji komunističkim odgojem dio partije - KGB. Zauzevši bogatstva država, pripadni tim domogao se priznanja svojeg prava na njih i legitimaciju kroz lako manipuliranu sveopću volju. Ona je ustanovila autoritarni i ujedno korumpirani sistem koji ne ostavlja prilike za to da se iz prava i slobode roditi građansko društvo. Iznova se evolucija, koju je toliko očekivao svijet, manifestirala kao nadugo blokirana. Komunističku ideologiju, mrtvu evo već pola stoljeća, nisu odbacili s prezirom, kako se to dogodilo s nacističkom. Od nje su se jednostavno odmaknuli. Taj odmak ne odnosi se na komunističke metode upravljanja, spokojno primjenjivanih i dalje, jer novi upravitelji ne poznaju nove metode. Oni brižno čuvaju uspomenu na Lenjina, Dzeržinskog, Staljina, poštovanog zato što je podržavao slavu i snagu ruske države. Moralni ideal, pozvan zacementirati Rusiju, zapaliti oganj u srcu duboko fatalističkog i depolitiziranog naroda - to je ljubav prema slobodi, i ljubav prema snazi, prema nacionalnoj veličini, dakle iznova ruski nacionalizam i njegov religijski dvojnik, crkva Moskovskog patrijarhata. Formula markiza de Custinea – „rob na koljenima mašta o svjetskom imperiju“ - napokon je pronašla svoju primjenu, čak i ako je svjetski imperij ostao konačno nedostižan. Ipak njezino mjesto zauzeo je drugi projekt: obnoviti rusku vlast u svim tim zemljama koje su nekoć pripadale Sovjetskom Savezu. Ruski pritisak širi se u svim smjerovima. On postiže uspjeh tamo gdje je to lako, na primjer u Bjelorusiji, i djelomično na Kavkazu. Na Baltiku i u Centralnoj Aziji se manifestira opreznije. Ali glavni cilj, nesumnjivo je Ukrajina: sve se radi kako da bi se nju dobilo: ekonomski pritisak, iredentizam Rusa u Ukrajini, stalna blokada sa strane Pridnestrovska i Moldavije (u koju Rusija postepeno prodire), sabotiranje reformi, koje pokušava ostvariti ukrajinska vlast, manipuliranje religijskim raskolom, prodiranje u policiju i vojsku - učinjen je cijeli niz mogućih načina pritiska. Ruska diplomacija smatra da joj je vrijeme saveznik. S razumom i pronicljivošću njeguje svoje cvijeće. Javno mišljenje je na njenoj strani: općenito ruski narod smatra da je odvajanje Ukrajine privremena aberacija, i zato ga

odbija promatrati kao nešto realno. Opće mišljenje dobro prikazuje nauk Solženicina u tom povodu.

Drugim motivom za uznemirenost je malobrojnost i slabost tih međunarodnih opiranja, na koja bi mogla računati Ukrajina. Jedina „slobodna“ granica je sa strane Poljske. Na sreću, čini se, teret proturječnosti koji dijeli dvije države, „olakšao je“ i reguliranje je u potpunosti moguće. U svakome slučaju, odnosi su sada dobri. Ali Poljska ima dosta svojih problema da bi bila u mogućnosti uzeti na sebe i ukrajinske. Dalje se razjedinila Europska Unija. S iznimkom Njemačke, koja pamti stare veze - ona ignorira Ukrajinu. U pitanjima svoje sigurnosti, ona može računati samo na SAD. Ipak, čini se očitim da su se od vremena pojave teza Brzezinskog, koje danas ne možemo nazvati novima, interes za Ukrajinu i čak jednostavno razumijevanje njenog esencijalnog značenja osjetno smanjili. Napad 11. rujna 2001. godine postao je za Ukrajinu većom katastrofom nego za SAD, koji se vrlo zbližio s Rusijom (ona, zapravo, nije propustila priliku) i sada gledaju na sve „loše“ postupke Vladimira Putina s dirljivom tolerantnošću. A on dijeli uloge u čudesno isplaniranoj igri, i uvijek spretna ruska diplomacija provodi to što joj je dodijeljeno, nezaustavljivo i besprijekorno. Ja sam iznimno dobro upoznat s tim je li SAD uistinu napustio Ukrajinu, ipak njihova djela stvaraju takav dojam i, što je još gore, u Ukrajini se taj dojam već stvorio.

Treći, mnogo važniji razlog je ta situacija nedefiniranosti, što se tiče same sebe, u kojoj se zaustavila Ukrajina.

Pojedinačni radovi, iz kojih smo mi tijekom dužeg vremena saznavali o toj državi, držali su se klasične nacionalističke sheme. Ukrajina, kao da je uvijek postojala, njezina identičnost mogla je nestati zbog inozemnih okupacija, koje su se redale jedna za drugom, ipak poslije dobivanja nezavisnosti pobijedila je njezina vječna nacionalna forma. To je shema tog istog ranga, u kojem je i shema poljskog ili irskog nacionalizma XIX st. Ipak, ona je pogrešna.

Ta shema manifestirala se prikladnom što se tiče Poljske, koja je bila veliko kraljevstvo i pamtila je to. Je li ona bila prikladna za Irsku? Ta je država u znatnoj mjeri izgubila svoj jezik i time je slična Ukrajini. Umjesto toga njezin nacionalni osjećaj bazirao se na religijskom jedinstvu. Irska, iskusišvi u najmanju ruku i više ugnjetavanja, nego Ukrajina (ne tako „divlje“, ali, možda, neumoljivije), uspjela je, ipak, sačuvati svoje vođe, dovoljno prosvijećenu elitu. Ta elita nije se mogla nadati nekoj karijeri u Engleskoj, njima je bilo namijenjeno obavljati ulogu radnika. Nije ušla ni u elitu SAD- a, gdje se stvorila još jedna Irska, vrijedna i sposobna pomagati majci-domovini. Ipak irski seljak, kada se napokon uspio osloboditi (a nekoliko desetljeća kasnije dobila je nezavisnost i Irska), pretvorio se u osviještenog građanina i nikada nije težio vratiti se u Englesku. Ali Engleska i nije željela taj povratak, a u engleskoj književnosti i političkoj misli uvijek, barem od vremena Swifta, postojala je moćna struja, koja je težila pomoći Irskoj. Bilo bi vrlo poželjno, kada bi se takva struja stvorila u Rusiji. Poznato je da je od dvadesetih godina Irska država s najdinamičnijom ekonomijom u Europi i da je prosječno nekadašnji siromašni najamnik postao bogatijim od Engleza.

Nacionalistički povjesničari nadali su se sličnoj sudbini i za Ukrajinu. Ali su pogriješili.

Konačno, postoje dvije glavne zapreke formiranju ukrajinske nacije: ponajprije, kronični nedostatak elite. Za vrijeme Poljske ukrajinski aristokrati su se polonizirali, također se nacionalni osjećaj trebao objavljivati drugim kanalom - kroz atamane i kozačku vojsku. Ruska

epoha bila je obilježena sistematičnijim uništavanjima. U početku - likvidacijom kozaštva. Zatim poljske ili polonizirane aristokracije. Najbolje snage elite bile su postavljene u službu ruske države. Ukrajina je bila za Rusiju rezervoar kadrova, jer iako je njezin intelektualni razvoj u sjeni Poljske bio skroman, on je ipak premašivao intelektualni razvoj Rusije. Ruska država tražila je samo lojalnost pravoslavnoj vjeri, ruskom jeziku; ti uvjeti otkrivali su put do administrativne karijere u carstvu. To isto vidimo i za vrijeme sovjetske epohe, koja je povezivala žestoke totalitarne represije nasuprot eliti, osumnjičenoj u „buržoazijskom nacionalizmu“, s pozivom pridružiti se komunističkom aparatu. Što se tiče „naroda“, koji bi trebao povući tu elitu, on je, pretrpjevši velike žrtve, izgubio takvu mogućnost. Ukrajinsko seljaštvo uništavao je građanski rat, kolektivizacija, okrutno je stradalo od umjetno izazvanog Gladomora, izdržalo je glavni teret nacističke okupacije, a odmah poslije rata još jedan gladomor i nove represije. Ono je također rusificirano, jer onaj koji je razgovarao ukrajinskim jezikom osudio se na pripadnost najnižim i najnepoštivanijim kategorijama stanovništva. Možda nijedna nacija (osim Bjelorusa) nije za komunizma pretrpjela toliko duboko uništavanje kao ukrajinska.

Druga zapreka je realno i pripremljeno u Rusiji razjedinjavanje ukrajinskog naroda. On se razdvojio na dva pola: zapadni, gdje je vladao katolicizam, utopište ukrajinskog jezika i ideje, te istočni, gdje je vladalo pravoslavlje, duboko rusificirano, ako ne u potpunosti rusko. Između ta dva pola nalazilo se „blato“, koje se osjećalo ako ne „ukrajinskim“, onda barem kijevskim, odeskim, „gradskim“, u svakom slučaju ne ruskim, iako ruskogovornim, razdijeljenim između dva pola i još uvijek nesposobnim izjasniti se. Baš u tom sektoru, može biti, oblikovala se većina stanovništva, iz koje se kompletirala politička klasa. Ona pripada sovjetskom, može se reći, postsovjetskom tipu, ona je nomenklatura i mafiozna, kao i politička klasa Rusije, s kojom osjeća srodnost i brzo nalazi zajednički jezik, kada politički procesi zadobivaju nesigurne za njega sile. [...]

Posebno treba spomenuti duboki crkveni raskol. Unijatstvo, koje se još naziva grkokatoličkom crkvom, ujedinjuje najmanje četvrtinu kršćana Ukrajine. [...] Blizu 70 posto ukrajinskih pravoslavnih župa prebiva pod jurisdikcijom Moskovskog patrijarhata, čije se ambicije šire na sav teritorij nekadašnjeg SSSR-a. Ostatak župa podijeljen je između dvije ili tri druge konfesije, od kojih nijedna nije uspjela dobiti priznanje Ekumenskog carigradskog patrijarhata, koji pazi da ne iritira Moskvu. Zbog toga se jurisdikcija ukrajinske države ne podudara s crkvenom jurisdikcijom, što je izuzetak u pravoslavnom svijetu (gdje je opće pravilo povezanost nacije, crkve i države) i čini koristan instrument utjecaja za Kremlj.

... Od 1917. godine jedan od prioritetnih zadaća boljševičke vlade bilo je vladanje u Ukrajini. Boljševici su uspjeli sporazumjeti se s Njemačkom, kako bi sačuvali Ukrajinu, a zatim iskoristiti imperijalizam bijelih generala, koji su od ugovora s Francuskom, otvoreno branili ideju „jedine i nedjeljive Rusije“, ideju, koju je nova vlada dijelila, naravno, ne govoreći o njoj naglas. Čak i poslije pada mlade kratkotrajne Ukrajinske države, slomivši s nečuvenom brutalnošću seljaštvo, Lenjinova nova ekonomska politika morala se naći na pola puta s nacionalnim duhom. Zapravo, čak do 1928-1929. godine Ukrajina je imala pravi nacionalni i kulturni identitet, čak i pod bičem komunističke partije, tendenciju čija je ukrajinizacija smetala Moskvu. Bilo je moguće periodično čistiti tu partiju, postavljajući nove vođe (kao Kaganoviča), kažnjavati i istrebljivati elitu, ipak nacionalni duh, kako se to odav-

no događalo u Ukrajini, nalazio je zaklon u dubini seljačkih masa. Sa svojom uobičajenom jasnoćom Staljin je naznačio: „ Problem nacionalnosti je u svojoj biti problem seljaštva.“ Ali kako ga riješiti?

Staljin je vjerojatno našao pravo rješenje promatrajući događaje 1930-1931. godine u Centralnoj Aziji, posebno u Kazahstanu. Po cijelome SSSR-u rezultati kolektivizacije bili su pogubni. Ali u Kazahstanu, iz mnogo razloga, dogodila se katastrofa: približno trećina stanovništva umrla je od gladi. Evo vam rješenja: glad!

Kolektivizacija i raskulačivanje, koji su se provodili u Ukrajini s osobitom brutalnošću, završili su 1932. godine. Zatim se seosko-gospodarska proizvodnja smanjila na trećinu. Bez obzira na to, vodeći se ciframa iz 1930. godine, Staljin je dao zadatak u srpnju 1932. izvesti iz Ukrajine sedam milijuna tona žita. To je bilo jednako smrtnoj presudi.

Upravo pažljiva organizacija egzekucije pridala je ukrajinskom Gladomoru karakter genocida - drugoga u XX st. poslije armenskog; treći je postao židovski. Ujesen 1932. godine ukrajinsko selo nalikovalo je logoru smrti. Logorska pravila predviđala su smrt ili tamnicu za krađu socijalističkog vlasništva, to jest nekoliko krumpira. U selu Mala Lepetiha strijeljali su cijelu grupu ljudi, koji su iskopali i pojeli mrtvoga konja. U seoskim mjestima pojavili su se stražarski tornjevi s čuvarima. Skoro trećinu uprave kolektivnih gospodarstava su uhitili. Njih su zamijenile poslane iz grada brigade aktivista, polubandita, koji su uzimali žito, ogulivši seljake do kože. Oko gradova postavili su vojne granice kako gladni seljaci ne bi mogli pobjeći. Putovati željeznicom nije bilo dopušteno.

Pri kraju zime ljudi su počeli umirati masovno. U proljeće horde onih koji su ostali živi, žureći, izišli su iz sela i pokušali su se dokopati gradova. Njih su skidali vatrom metaka. Tko je tada preživio vraćao se rodnome domu. Jeli su zaprege, obuću, ponekad i djecu, zaspali bi da se ne probude. U ljeto 1933. godine na ogromnim prostorima zavladała je čudna tišina. Ni ptica, ni štakora, ni poljskih miševa. Žito su pokosili u korijenu. U kućama leže mrtvaci, cijele obitelji. Nitko ne pokapa preminule. Dio ukradenog žita koje su čuvali vojnici izgnjilila je. A ti su vojnici strijeljali, poput vrana, djecu, koja su kradomice pokušavala propuzati ispod bodljikave žice. Na kraju ljeta stigle su brigade Rusa, pograbljali su cijelo to smeće i odlučili su živjeti u ispražnjenim ukrajinskim selima. Baš te 1933. godine SSSR je izvezao dva milijuna tona pšenice, kojom se mogla nahraniti cijela Ukrajina. Prebrojano je da je umrlo pet milijuna Ukrajinaca, 20 posto seoskog stanovništva, kojima još treba dodati dva milijuna umrlih, većinom Ukrajinaca, u Donu i na Kubanu...

* * *

Molit ćemo se ne samo za mrtve, već i za žive, ne samo za ubijenu Ukrajinu nego i za tu koja se pokušava vratiti u život. Neka, zajedno sa svojim sjećanjem, uspije iznova dobiti osnovu za to, da živi i nada se.

S ukrajinskog prevela Dijana Dill

GLAD U UKRAJINI OD 1932. DO 1933. GODINE – GLAD U SSSR-u OD 1932. DO 1933. GODINE - UZROCI, TIJEK , POSLJEDICE¹

Gladomor u Ukrajini	Glad u SSSR-u
<p>Gladomor od 1932. do 1933. u Ukrajini bio je posljedica terora gladu, primijenjen u cilju zadržavanja u Sovjetskom Savezu nacionalne republike smještene na granici s Europom. U dvadesetim i tridesetim godinama XX. st. sovjetska vlast je uočavala u Ukrajini prijetnju za konstrukciju nacionalne sovjetske državnosti, budući da je Ukrajina bila republika sa snažnim tradicijama nacionalne državne konstitucije, koja je ekonomskim i ljudskim potencijalom bila jednaka drugim republikama zajedno.</p> <p>Norme davanja pšenice državi bile su donesene još u travnju 1930. godine, godine prvog uroda u uvjetima sistema kolektivnih gospodarstava. Novim Zakonom o Jedinom seosko-gospodarskom porezu 1930./31. godine <i>za Ukrajinu su bile određene znatno više, u usporedbi s drugim sovjetskim republikama, norme oporezivanja seljaka</i> (pogledaj 5. str).</p> <p>Ujesen 1932. godine u Ukrajini i na Kubanu za one koji nisu ispunili plan opskrbe pšenicom, to jest za značajnu većinu seljaka, pričuve živežnih namirnica bile su zaplijenjene. Rezultat toga bilo je prerastanje gladi u Gladomor.</p>	<p>U Sovjetskom savezu glad od 1932. do 1933. godine bila je socijalno- ekonomske prirode, budući da je bila uvjetovana neodgovornim forsiranjem tempa industrijalizacije, uništavanjem imućnih seoskih gospodarstava neobazrivo odjeljivanjem uzgojenog uroda u kolektivnim gospodarstvima te u individualnim gospodarstvima.</p> <p>U svibnju 1932. godine planovi nabave bili su sniženi za neke oblasti Urala, Srednje Volge, Kazahstana, a to se snižavanje praktično nije ticalo Ukrajine i sjevernog Kavkaza.</p> <p>Takve zapljene nežitnih živežnih namirnica, to jest teror gladu, u drugim regijama SSSR-a nije prakticiran.</p> <p>Za vrijeme gladi u SSSR-u 1932. i 1933. godine dogodilo se:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) jak porast izvoza žita iz SSSR-a; 2) izvoz žita izvan granica- povećavale su se isporuke rezervi namirnica iz SSSR-a za pomoć trudbenicima Zapada;

¹ Pripremljeno u Institutu za povijest Nacionalne Akademije znanosti Ukrajine. Internet-stranica Predsjednika Ukrajine Viktora Juščenka.

<p>U službenim dokumentima o globama u naturi riječ je bila samo o mesu (masti) i krumpiru. Čak ni nepravredno sovjetsko zakonodavstvo nije moglo dužnicima zaprijetiti zapljenom luka, tikava ili cikle. I ipak su od seljaka, prema usmenim direktivama, uzimali sve što se uzgajalo za jelo. Na početku 1933. godine seljacima su uzimali čak i osušeno voće.</p> <p>Kremelj je odsjekao izgladnjelo ukrajinsko selo od regija Rusije i ostalih republika SSSR-a koji su u odnosu na njega bile u blagostanju, s očitim ciljem: prisiliti seljake da umiru doma. Ujesen 1932. godine i zimi 1933. djelovale su takozvane hranidbene blokade granica Ukrajine, organizirane korištenjem unutrašnje vojske i milicije. Oni su prema tome sprečavali i širenje informacija o gladi. Onemogućen je i proizvodni «revers» — privatnim osobama nije se dozvoljavalo uvoziti proizvode iz Rusije i Bjelorusije u Ukrajinu.</p> <p>Uvođenje tzv. „crnih ploča” – sastavljao se popis sela, koji su kako se označavalo u odgovarajućoj Odredbi CK i SNK- u (pog. str 5), zlobno sabotirali opskrbu pšenicom. Tako su među prvim selima Harkivščine unesenim na „crnu ploču“, bila sela Ljutenjki i Kamjani Potoki.</p> <p>Odsutnost tih sela na suvremenoj karti oblasti govori sama za sebe.</p>	<p>3) bez obzira na glad, sovjetska vlast nije se obraćala za pomoć drugim državama;</p> <p>U drugim regijama SSSR-a, posebno u Povolžju, ostavljala se svinjska stoka i perad, a također i produkti nežitnih namirnica trajnog prikupljanja - krumpir, luk, cikla itd.</p> <p>Tehnologija opskrbe pšenicom u Povolžju i drugom teritoriju SSSR-a, gdje se osjećao nedostatak hrane, bila je u načelu drukčija, bez ograđivanja gladnih rajona vojskom. U Ruskoj federaciji nije postojala zabrana izlaska iz mjesta prebivanja.</p> <p>Na ostatku teritorija SSSR-a «crna daska» kao mjera kazne se ne rabi.</p>
---	---

<p>U proljeće 1932. Kremlj je pronašao formulu: glad postoji, ali razgovore o gladi treba «kategorično ukinuti». I «zid šutnje» svodio se u prvom redu na partijsko-državni aparat, radnike koje su kažnjavali čak i za razgovore o gladi, a da ne govorimo o pokušajima pomoći seljacima (bivalo je primjera osuđivanja cijelih okruga komunističke partije). Službena propaganda u SSSR-u uštkivala je saznanja o gladi početkom tridesetih, težila je izbjegavanju riječi «glad». Službena statistika ponajviše je rabila kovanicu «neizbrojanost smrti».</p>	<p>Glad u Povolžju, kao i poslijeratna glad u SSSR-u uopće, uvijek se priznavala u SSSR-u. Dobro je poznata organizacija međunarodne pomoći „Gladnima Polvožja“. Iako je glad u Ukrajini bila mnogo okrutnija, nego glad u Polvožju, onaj koji bi za vrijeme SSSR-a, desetljećima poslije Gladomora, rekao riječ „glad“, što se tiče Ukrajine, obvezno je završio u tamnici. I to zbog toga što Gladomor pamti sve odraslo stanovništvo Ukrajine.</p>
<p>Posljedice Gladomora (ljudske žrtve)</p>	
<p>U Ukrajini se osnovni dio smrtnosti odnosio na selo i glad se objašnjavala time što su seljacima uzimali pšenicu.</p> <p>Vrhunac Gladomora stigao je ujesen 1933. godine. U Ukrajini je tada umiralo 17 ljudi svake minute, 1000 svakoga sata, skoro 25 tisuća svakodnevno...</p> <p>Prema podacima znanstvenika i stručnjaka, kao posljedicu Gladomora ukrajinski narod izgubio je 8-10 milijuna ljudskih života.</p> <p><i>„Ukupno je u selu za vrijeme te gladi pomrlo 792 duša, a u ratnim godinama poginulo je 136 duša.“</i></p> <p>(Iz sjećanja Antonine Stepanjivne Maleščenko, 1920. rođena, selo Kosivka, Kijevska oblast).</p>	<p>Statistike svjedoče o tome da je u europskom dijelu SSSR-a u 1932. i 1933. godini smrtnost nadilazila natalitet u sedam regija. Pritom je u tri regije glad zapažena u gradu, a selo je imalo pozitivan balans prirodnog kretanja stanovništva. (Ural, Srednja Volga, Sjever). U tim regijama glad je bila izazvana izuzećem iz kartičnog sistema opskrbe.</p> <p>U dva povolžska kraja koji obuhvaćaju teritorij današnjih pet oblasti (Volgogradska, Orenburška, Penzenska, Samarska i Saratovska) ukupne površine 435 tisuća km², od gladi je umrlo, prema proračunima moskovskog povjesničara V. Kondrašina, 366 tisuća ljudi.</p>

S ukrajinskog prevela Dijana Dill

DOKUMENTIRANI DOKAZI ODGOVORNOSTI ZA DJELA VLASTI SSSR-a PO STAVKU 2. KONVENCIJE UN-A OD 9. PROSINCA 1948. GODINE „O SPREČAVANJU I KAZNAMA ZA ZLOČIN GENOCIDA“¹

DOKUMENTACIJSKA POTVRDA

odgovornosti za čino ve vlasti SSSR-a po stavku 2. Konvencije UN-a od 9. prosinca 1948. godine „O sprečavanju i kaznama za zločin genocida“ koja definira genocid „kao bilo kakav čin s namjerom potpunog ili djelomičnog uništenja bilo koje nacionalne, etničke, rasne ili religijske skupine, a posebno:

- ubojstvo članova skupine;
- nanošenje teških tjelesnih ili psihičkih povreda članovima skupine;
- namjerno podvrgavanje skupine takvim uvjetima života koji bi trebali dovesti do njezinog potpunog ili djelomičnog uništenja;
- nametanje takvih mjera kojima se želi spriječiti rađanje unutar skupine;
- prisilno premještanje djece iz jedne skupine u drugu“.

Politika prikupljanja pričuva žita između 1930. i 1932. godine dovela je do masovnog gladovanja stanovništva u selima Sovjetskog Saveza, gdje su žitarice bile jedna od glavnih prehrambenih namirnica. Bez obzira na situaciju u kojoj je već velik dio stanovništva gladovao, Sovjetska Vlada je u drugoj polovici 1932. godine uvela kaznu naturalne globe ² za one koji su dugovali svoj udio u prinosu žita državi (posebice u USSR-u i ukrajinskom dijelu Kubana), u obliku mesa i krumpira. Do siječnja 1933. godine u tim regijama, koje su se inače smatrale posebno nesigurnima po pitanju mogućnosti eksplozije socijalnog bunta, oduzete su sve rezerve živežnih namirnica. Zbog toga je smrtnost od gladi u USSR-u³ i na Kubanu bila neusporedivo veća u usporedbi s drugim regijama SSSR-a.

Potpuna zapljena prehrambenih namirnica označavala je namjerno stvaranje takvih životnih uvjeta, nespojivih s fizičkim opstankom. Smrt milijuna Ukrajinaca kao posljedica oduzimanja prehrambenih namirnica i blokade iseljavanja iz USSR-a te Sjevernog Kavkaza dokazana je činjenica i može se smatrati genocidom. Bibliografija Gladomora u Ukrajini broji, u razdoblju od 1933. do 1999. godine, više od 6000 naslova. U zadnjih 5-6 godina, u Ukrajini se pojavilo još nekoliko tisuća objavljenih materijala na tu temu.

Teror gladi, koji je bio usmjeren protiv ukrajinskih seljaka, poistovjetio se s terorom protiv ukrajinske inteligencije (borba sa „skripnikivštinom“ ⁴, čistka Kompartije Ukrajine). Istodobno, u jesen 1932. godine, uništene su sve posljedice ukrajinizacije Kubana i drugih okru ga Sjevernog Kavkaza. To je dovelo do toga da je, u situaciji žestoke socijalno-ekonomske krize, Kremlj odgovorio na ukrajinsku prijetnju diktaturi „razornim udarom“ (izraz Staljina).

---

1 Pripremljeno u Institutu za povijest Nacionalne Akademije znanosti Ukrajine. Internet-stranica Predsjednika Ukrajine Viktora Juščenka

2 Plaćanje kazne nenovčanim sredstvima, već u obliku namirnica (meso, krumpir, žito...)

3 Ukrajinska Sovjetska Socijalistička Republika, USSR

4 Naziv za sljedbenike politike koju je vodio Mykola Skrypnyk (vođa ukrajinskih boljševika, zalagao se za neovisnost Ukrajine i ukrajinizaciju Sovjetske Ukrajine, prisilno uklonjen sa položaja, njegovi sljedbenici su progonjeni kao državni neprijatelji, 1933. počinio samoubojstvo prije suđenja)

Motivi J. Staljina, koji je u to vrijeme određivao politički pravac Kremlja, razotkrivaju se u neobično otvorenom pismu L. Kaganoviču koji je tada bio u Kremlju, iz ljetovališta Soči od 11. kolovoza 1932. godine. Staljin je to pismo napisao vlastoručno, potpis je i danas sačuvan.

Dokument (naziv, rekviziti)	Tekst dokumenta ili citat iz njega	Objašnjenje
<p>RDASPI.- F. 81.- Op. 3. - Spr. 99. - Ark. 146-151.</p>	<p>PISMO J. STALJINA L. KAGANOVIČU O STANJU U USSR-u I POTREBI ZA PROMJENOM VODSTVA REPUBLIKE OD 11. KOLOVOZA 1932. GODINE.</p> <p>Ukrajina je sada najvažnija. Stvari su u Ukrajini izvanredno loše. Loše za partiju. Govore da se u dvije ukrajinske oblasti (čini se, u Kijevskoj i Dnjepropetrovskoj) oko pedesetak rajkoma izjasnilo protiv plana sakupljanja žita, proglašivši ga nerealnim. Kako čujem, ni u drugim rajkomima situacija nije puno bolja. Na što to sličići? To nije Partija, to je parlament, karikatura parlamenta. Umjesto da rukovodi okruzima, Kosior je cijelo vrijeme manevrirao između CK VKP¹ i potrebe rajkoma, i eto – stjeran je u kut. Dobro je govorio Lenjin, da čovjek koji u danom trenutku nema dovoljno hrabrosti usprotiviti se struji, ne može biti pravi boljševički vođa. Nije dobro za sovjete, Čubar nije vođa. Loše je i za GPU ², Redens nije dorastao tome da vodi borbu s kontrarevolucijom u tako velikoj i svojevrsnoj republici, kao što je Ukrajina.</p> <p>Ukoliko se odmah ne prihvatimo popravljivanja situacije u Ukrajini, možemo je iz-</p> <hr/> <p>1 Centralni Komitet Komunističke Partije 2 Državna politička uprava (rus. Государственное политическое управление), nastala reformacijom ČeKa, reformiranjem GPU-a nastao je NKVD (Narodni komesarijat unutarnjih poslova), sovjetska tajna policija u doba Staljina</p>	<p>Navedeni dokument je jedan od onih koji daju uvid u to zbog čega je počeo teror glađu. Strah od gubitka Ukrajine bio je sasvim utemeljen. U uvjetima socijalno-ekonomske krize magnetsko polje Kremlja je nestajalo i tada je ukrajinska elita imala šansu pretvoriti se od crvene u žuto-plavu. Nakon kolovoza 1932. godine Staljin je počeo pripremati organizaciju potpunog oduzimanja zaliha hrane, pod krinkom prikupljanja državnih pričuva žita, kako bi pretvorio gladovanje (koje je prijetilo socijalnom i političkom kataklizmom) u sveprisutnu glad, koja je potpuno ugasila bunt seljaštva (kako je to bilo za vrijeme 1932. i 1933. godine). Glavna metoda u teroru glađu postale su „naturalne globe“.</p> <p>Iz navedenog citata je</p>

gubiti. Trebamo imati u vidu činjenicu da je Pilsudski na oprezu, i da su njegove obavještajne službe u Ukrajini puno snažnije, nego što misle Redens ili Kosior. Imajte također u vidu to da u Ukrajinskoj Kompartiji (500 tisuća članova, he-he) postoji puno (da, puno) gnjilih elemenata, svjesnih i nesvjesnih petljurovaca, i naposljetku, izravnih Pilsudskovih obavještajaca. Čim se stvari pogoršaju, ti elementi neće oklijevati da što brže otvore bojišnicu unutar (i izvan) partije, protiv same partije. Najgore je to što ukrajinski vladajući vrh ne vidi tu opasnost.

Tako dalje ne može.

Potrebno je:

a) izvući Kosiora iz Ukrajine i zamijeniti ga Vama, s tim da ćete Vi i dalje ostati sekretar CK VKP(b);

b) odmah nakon toga u Ukrajinu prebaciti Balickog na položaj rukovodioca ukrajinskog GPU-a (ili PP Ukrajine, jer, kako se čini, položaj vođe ukrajinskog GPU ne postoji) kako bi ostao zamjenik predsjednika OGPU-a³, a Redensa prebaciti na položaj zamjenika Balickog u Ukrajini;

c) nekoliko mjeseci nakon toga zamijeniti Čubara nekim drugim drugom, recimo Grinkom ili bilo kojim drugim, a Čubara postaviti kao zamjenika Molotova u Moskvi (Kosiora se može postaviti na poziciju jednog od sekretara CK VKP);

d) postaviti si za cilj pretvaranje Ukrajine, u što je moguće kraćem roku, u pravu tvrdavu. A SSSR-a u zaista uzoritu republiku. Novaca za to ne treba žaliti.

Bez tih i sličnih koraka (gospodarsko i političko učvršćivanje Ukrajine, a ponajprije njezinih pograničnih rajona i sl.), ponavljam: možemo izgubiti Ukrajinu.

Što Vi mislite o tome?

---

³ Ujedinjena državna politička uprava

vidljivo da je Ukrajina bila od posebnog interesa komunističkom režimu. Zbog toga su se sve daljnje mjere, povezane s umjetno izazvanim gladovanjem, stvorenim pod krinkom prikupljanja državnih pričuva žita, „naturalnim globama“, postavljanjem specijalnih odreda na granicama svakog sela (sprečavali su seljake da odu do gradova) i drugim planskim mjerama koje su se ticale prvenstveno Ukrajine i Kubana.

Kuban je tada bio promatran kao dio Ukrajine, premda je bio jedan od okruga Sjevernog Kavkaza. U dvadesetim godinama stanovništvo Kubana nije skrivalo težnju da se pripoji USSR-u. Harkovski Kompartijsko-sovjetski centar poticao je tu nakanu i nekoliko se puta obraćao Kremlju s molbama za ostvarenje toga. Kremlj je pristao samo na ukrajinizaciju Kubani. Politika ukrajinizacije je bila samo dio politike ukorjenjivanja sovjetske vlasti u nacionalnim regijama. Ukrajinizaciju Kubani

		<p>provelo je harkovsko vodstvo u vrlo kratkom vremenskom roku i u velikim razmjerima. Upravo zbog toga je Kremlj istovremeno svoj udar usmjerio protiv USSR i Kubana, organizirajući (pod krinkom skupljanja pričuva žita) teror glađu. U jesen 1932. godine Staljin je proglasio Ukrajinizaciju Sjevernog Kavkaza „petljurovskom“ i uništio sva njihova dotadašnja postignuća u samo nekoliko tjedana.</p>
<p><i>Tragedija sovjetskog sela.</i> M.: 2001 T.3. – S.557-559</p>	<p>IZ GOVORA J.V. STALJINA NA UJEDINJENOJ SJEDNICI POLITBIROA¹ CK I PREZIDIJA CKK VKP(B)²</p> <p>27. studeni 1932. godine <i>Strogo tajno.</i></p> <p>...Što je to točno kolhozno seljaštvo? Oni su saveznici radničke klase. Velika većina tog seljaštva pruža otpor Sovjetskoj vlasti u selima. Ali to još ne znači da među kolhoznicima i kolhozima nema pojedinačnih odreda, koji se suprotstavljaju Sovjetskoj vlasti, i koji podržavaju štetočine, koji planiraju sabotazu davanja udjela u prinosu žita. Bilo bi glupo kad komunisti ne bi na udar tih kolhoznika i kolhoza odgovorili razornim udarom.</p> <hr/> <p>1 Politički ured, vrhovni politički organ Komunističke Partije 2 Centralna kontrolna komisija općesavezne komunističke partije (boljševika), postojala od 1921-1934. godine</p>	<p>Na sjednici viših vladinih činovnika 27. studenog 1932. godine govorilo se o pripremanju „razornog udara“, koji je zapravo bio zadan već mjesec i pol ranije: 22. listopada. Politbiro VKP(b) prihvatio je rješenje da se V. M. Molotov pošalje u USSR, a L. M. Kaganovič u Kuban te da ih se postavi za vođe izvanrednih komisija po pitanju prikupljanja državnih pričuva žita.</p>

<p><i>Komandanti velike gladi.</i> K., 2001. – S.254.</p>	<p>IZ DNEVNIKA S PUTOVANJA L. M. KAGANOVIČA NA SJEVERNI KAVKAZ 1-8. STUDENOG 1932. GODINE.</p> <p>IZ GOVORA L. M. KAGANOVIČA U ROSTOVU NA DONU 1. STUDENOG.</p> <p>Bez sumnje, među onima koji su dolazili iz Ukrajine, organizirale su se grupe, koje su vodile posao, a posebno u dijelovima Kubani gdje je bilo ukrajinskog stanovništva. Kolhozima ne valja pristupati idealistički, utopijski. ŠTO SE MORA NA- PRAVITI? Objaviti na „crnim pločama“ 3-5 naseljenih mjesta. U njima zabraniti trgovinu, provesti čistku i nekoliko sudskih procesa s praćenjem u tisku. U 31 vodeći rajon (najbolji po rezultatima, o.p.) kao opunomećenike treba poslati važne ljude, članove biroa krajcoma , KK, KIK-a. Pustiti vijest o preseljavanju seljaka sa Sjevera u Kuban, ali samo onih seljaka koji će efikasnije obrađivati Kubansku plodnu zemlju.</p>	<p>U tom govoru se prvo predlagalo korištenje režima „crnih ploča“ (crne liste sela koja nisu zadovoljavajuće izvršavala svoje obaveze, o.p.) za povećanje zaliha kruha. Istodobno se promatra i politički antiukrajinski podtekst.</p>
<p><i>Tragedija sovjetskog sela.</i> M.: 2001 T.3. – S.453-454</p>	<p>IZ ODLUKE CIK-A I SNK SSSR „O ZAŠTITI IMOVINE GOSPODARSKIH PODUZEĆA, KOLHOZA I KOOPERACIJA TE O OČUVANJU DRŽAVNOG (SOCIJALISTIČKOG) VLASNIŠTVA“.</p> <p>7. kolovoza 1932. godine</p> <p>I. 2. Primijeniti, u svojstvu kaznene mjere, sudsku kaznu za pljačku robe u željezničkom i vodenom prijevozu, najvišu mjeru socijalne zaštite – strijeljanje i konfiskaciju cjelokupne imovine, a u slučaju olakotnih okolnosti – oduzimanje slobode, na rok ne manji od 10 godina, zajedno s konfiskacijom imovine.</p>	<p>Prilikom sastavljanja Odluke CK VKP(b) o žetvi u 1932. godini, L. M. Kaganovič poslao je pismo J. V.Staljinu u Soči, u kojem ga je obavijestio da u Ukrajini postoji „opasnost od potkradanja žita“ (<i>Staljin i Kaganovič. Prepiska 1931-1936 godine.</i> M. 2001. – S.188). To je u svom pismu Staljinu potvrdio i G. I. Petrovski, koji je na tome temeljio svoju</p>

	<p>II. 1. Izjednačiti po svom značenju, vlasništvo kolhoza i kooperativa (urod na poljima, društvene zalihe, stoku, kooperativna skladišta i magazine i sl.) s državnim vlasništvom, i svim mogućim snagama osigurati očuvanje tog vlasništva od krađe.</p> <p>2. U svojstvu kaznene mjere valja primijeniti i sudske kazne za pronevjeru (krađu) kolhoznog i kooperativnog vlasništva, kao najstrožu kaznu društvene zaštite: konfiskaciju cjelokupne imovine i strijeljanje, a u slučaju olakotnih okolnosti: konfiskaciju imovine i oduzimanje slobode, na rok ne manji od 10 godina.</p> <p>3. Zabranjuje se davanje pomilovanja krivcima, osuđenima zbog krađe kolhoznog i kooperativnog vlasništva.</p>	<p>zamolbu da se Ukrajini pruži potrebna pomoć po pitanju prehrambenih namirnica. „Pomoć treba pružiti još i zbog toga, što će seljaci od gladi brati nedozrelo žito, a zbog toga bi moglo uzaludno propasti mnogo žita“.</p> <p><i>(Komandanti velike gladi. K. 2001. – S.214).</i></p> <p>Staljinov odgovor bila je ova Odluka.</p>
<p><i>Glad 1932-1933 godine u Ukrajini: očima povjesničara, jezikom dokumenata.</i></p> <p>Kijev, Izdavaštvo politične literature Ukrajine, 1990.</p> <p>S.227</p> <p>PA IP pri CK Kompartije Ukrajine.</p> <p>F.I.On.S. Str.237.</p> <p>Ark.14-10.</p>	<p>IZ ODLUKE POLITBIROA CK KP(b)U O MJERAMA PODUZETIM U BORBI PROTIV ILEGALNE PRODAJE ŽITA.</p> <p>9. kolovoza 1932. godine</p> <p>Odlukom partije i vodstva kolhoza, trgovina žitom je dopuštena tek nakon 15. siječnja 1933. godine, nakon potpunog popunjavanja kvote državnih pričuva žita po Savezu. Do tog datuma prodaja žita na tržnicama se zabranjuje. Ova mjera bi trebala olakšati borbu protiv rasipanja kolhoznog žita, stvoriti potrebne preduvjete za borbu protiv pojedinih gospodarstava koja rasprodaju žito i samim time doprinijeti izvršenju plana stvaranja državnih pričuva žita te očuvanju maksimalnih naturalnih rezervi koje se kasnije mogu razdijeliti među članovima kolhoza.</p> <p>Prodaja žita na tržnicama prije određenog roka bit će smatrana popuštanjem kulacima i švercerima te olakšavanjem njihova sabotiranja izvršavanja osnovne zadaće</p>	<p>Privatna trgovina je zabranjena krajem 20-tih godina, a sistem državne trgovine je prvenstveno bio usredotočen u gradovima. „Sistem snabdijevanja na bonove“, koji je bio na snazi od 1929. do 1935. godine, nije obuhvaćao seosko stanovništvo. Zabrana privatne trgovine vrijedila je za kolhoze i članove kolhoza, a seljacima je onemogućavala dobivanje žita. Žito su mogli kupiti u trgovačkim sindikatima (općesavezni uredi za trgovinu sa strancima), ali isključivo za zlato ili inozemnu valutu. Tijekom 1932-1933. godine, trgovač-</p>

	<p>kolhoza, inokosnih (samostalnih) seljaka, siromaha i prosječnih seljaka pred proleterskom državom te vodi do rasipanja naturalnih zaliha, koje su predviđene da se razdijele među članovima kolhoza, a samim time usmjerena i protiv gospodarskog jačanja kolhoza i protiv samih kolhoza.</p> <p>Borba protiv trgovine žitom do potpunog izvršenja plana za sakupljanje žitnih pričuva, po cijelom Savezu (do 15. siječnja) trebala je postati sastavnim dijelom najširih masa i svog našeg rada po pitanju izvršenja plana za sakupljanje žita...</p> <p>Usporedo s objavom u tisku potrebno je vješto i strogo provođenje sudsko-kaznenih i represivnih mjera. Kazne se u prvom redu trebaju usmjeriti na preprodavače žita (švercere) i imućne seljake koji su u vodećim tijelima u selima. Istovremeno se mora kazniti i vodstvo kolhoza, a također i inokosne seljake koji rade prema ugovorima i koji ne provode svoje obveze po pitanju isporuke žita državi, te one koji već sada prodaju žito i brašno na tržnicama.</p>	<p>ki sindikati zaprimali su od seljaka više od 65 tona tzv. „domaćinskog zlata“ (vjenčano prstenje, privjesci za lančice u obliku križeva, naušnice, kovanice iz doba Carske Rusije i sl.). Zabrana trgovine u kolhozima bila je na snazi tokom 1932. i 1933. godine zbog toga što kolhozi nisu bili u mogućnosti provesti plan prikupljanja državnih pričuva žita, a pokazateljem izvršenja plana smatrali su se sveukupni rajoni te njihovo izvršavanje oblasnih i državnih zadaća. Na taj način država je svjesno lišavala milijune seljaka mogućnosti dobivanja prehrambenih namirnica.</p>
<p><i>Glad 1932-1933. godine u Ukrajini: očima povjesničara, jezikom dokumenata.</i></p> <p>Kijev, Izdavaštvo političke literature Ukrajine, 1990 S.238 NA IP pri CK Kompartije Ukrajine.</p>	<p>TELEGRAM CENTRALNOM KOMITETU KP(b)U S IZLAGANJEM ODLUKE RADNARKOMA¹ SRSR I CK VKP(b) O NEMOGUĆNOSTI ODUZIMANJA SJETVENE POZAJMICE KOLHOZIMA I RADGOSPIMA</p> <p>22. rujna 1932. godine</p> <p>Odluka SNK SSSR i CK VKP(b): niz lokalnih organizacija obraća se SNK i CK po pitanju sjetvenih pozajmica sov-</p> <hr/> <p>¹ Savjet Narodnog Komesarijata</p>	<p>Odluke partijskih i državnih organa, prihvaćene u rujnu, listopadu, prosincu 1932. i siječnju 1933. godine, dozvoljavale su organima „snabdjevača“ (oni koji su seljacima otimali kruh) oduzimanje svog pronađenog žita, a također i sjetvenih zaliha kolhoza, ako nisu proveli plan prikupljanja žitnih pričuva.</p>

<p>F 1 Op.1. Spr. 2012. Ark.36.</p>	<p>hozima i kolhozima. Pošto je urod tekuće godine zadovoljio, vodstvo je kolhozima ostavilo smanjeni plan državnih pričuva žita (koji se mora provesti u cijelosti), SNK i CK donose odluku: Prvo: odbijaju se svi zahtjevi za davanje sjetvenih pozajmica. Drugo: upozoravamo na to da se ni kolhozima, ni sovhozima, u tekućoj godini, neće davati sjetvene pozajmice ni za ozimu, ni za proljetnu sjetvu. Treće: prebaciti odgovornost na predsjedništvo kolhoza, direktore MTS ² i direktore sovhoza za cjelokupno izdavanje sjetvenih zaliha za proljetnu sjetvu unutar rokova koje su postavili SNK i CK (ne kasnije od 15. siječnja 1933. godine) i za njihovu potpunu očuvanost. 23. rujna Predsjedajući SNK SSSR Molotov (Skrjabin) Sekretar CK J. Staljin</p> <hr/> <p>2 Tehnička baza</p>	<p>Takav sistem prikupljanja pričuva svjedočio je o potpunom oduzimanju žita kolhozima, o potkopavanju (sabotaži) sjetvene kampanje i o namjernom zaoštavanju situacije u ukrajinskim selima, budući da je zapovijed CK bila da se izvezu „sve, bez iznimke, postojeće kolhozne zalihe“. Kolhozi nisu mogli provesti opseg potrebne isporuke žita, jer su im „počistili smočnice“. Početkom siječnja 1933. godine, neka gospodarstva su ispunila tek dvije trećine kvote i zbog toga su njihove sjetvene zalihe odvezene u silose.</p>
<p>PA IIP pri CK Kompartije Ukrajine. F. 1. Op. 6. Spr. 237. Ark. 177</p>	<p>IZ ODLUKE POLITBIROA CK KP(b) U O POVEĆANJU POMOĆI PRAVNIH ORGANA U PROVEDBI PLANA ZA PRIKUPLJANJE ŽITNIH PRIČUVA.</p> <p>5. studenog 1932. godine</p> <p>U svrhu pojačanja borbe za žito CK KP(b) U predlaže Narkomjustu ¹, oblasnim i rajonskim komitetima, zajedno s opširnom objavom u tisku, da osiguraju čvrsto povećanje pomoći u provedbi plana prikupljanja žita od strane pravnih organa. CK predlaže: Obvezati sudske organe da izvanredno sa-</p> <hr/> <p>¹ Narodni komesarijat pravosuđa (rus. Народный комитет юстиции), preteča Ministarstva pravosuđa</p>	

	<p>gledaju pitanje pričuva žita, sudskim zasjedanjem izvan same zgrade suda, zajedno s primjenom oštrih kazni, osiguravajući pritom različit pristup pojedinim socijalnim skupinama, uz primjenu osobito oštrih mjera za ilegalne preprodavače žita.</p> <p>Da se u svakoj oblasti organizira, ne manje od 5-10 dodatnih „putnih“ sudskih zasjedanja Narsuda ².</p> <p>Prosudivanje pitanja i provedba najstrožih kazni trebaju biti popraćeni jačanjem rada tiska s ciljem mobilizacije javnosti oko tih procesa za pojačanje borbe za žito. Obvezati obkomove³ i Narkomjust da upotpune ta zasjedanja dobro pripremljenim radnicima, izabranima među bivšim sudskim zaposlenicima.</p> <p>Izvršenje traženih odredbi treba provesti što prije.</p> <p>Obvezati administrativne organe na brzu provedbu svih zakonski određenih mjera naplate dugovanja za „utajeno“ žito i administrativne mjere za seljake koji uporno nisu predavali žito.</p> <hr/> <p>² Narodni sud ³ Oblasni komitet</p>	
<p><i>Kolektivizacija i glad u Ukrajini. 1929-1933. – K., 1992. – S.538-540. CDAŽR Ukrajine, F. 24, Op.13, Spr.81. Ark.31 Zv -33. Ovjerena kopija.</i></p>	<p>CIRKULAR NAKOMJUSTA USSR LOKALNIM PODREĐENIM TIJELIMA O POJAČANJU REPRESIJA PROTIV SELJAKA ZBOG NEIZVRŠENJA PLANA PRIKUPLJANJA PRIČUVA ŽITA U UVJETIMA GLADI</p> <p>9. studenog 1932. godine</p> <p><i>Tajno</i></p> <p>10. Naglašava se da pravna tijela mogu postići odgovarajući učinak samo ako je njihov rad politički angažiran i kako do sada</p>	<p>Ideja naturalnih globa sama po sebi bila je zloglasna, ali ispočetka se ograničavala raznim upozorenjima. Ipak, u uputstvima Narkomjusta USSR od 9. studenog i 25. studenog 1932. godine već je jasno vidljivo nemilosrdno zaoštavanje mjera kako bi se djelovalo na „one koji nisu predali žito“.</p>

	<p>upravo tog političkog angažmana rada nije bilo u dovoljnoj mjeri. KJU (KJO, Komitet Pravde) predlaže da se pitanje sakupljanja žita rješava neposredno na selu, a za to je najpotrebnije privući na razrješavanje tih pitanja pozornost članova kolhoza, „srednjaka“ i siromaha, koristeći razrješavanje svakog pojedinog pitanja za mobilizaciju društva po pitanju borbe za žito. Trebamo se usuglasiti s redakcijom lokalnog tiska: prvenstveno riješiti pitanje karaktera plana za prikupljanje žitnih pričuva u tisku...</p> <p>11. Upozoravamo kako oblasni sudovi i prokurature (tužilaštva) gotovo da ignoriraju zahtjeve Narkoma po pitanju slanja statističkih podataka o radu pravnih organa, vezano uz plan sakupljanja žitnih pričuva. Narkom kategorički zahtijeva slanje potrebne dokumentacije. Odgovornost za slanje te dokumentacije polaže se na oblasne prokurature (tužilaštva) i glave oblasnih sudova. Do 20. studenog trebaju biti poslani podaci o radu do 5. studenog ove godine.</p> <p>Harkov, 9.11.1932. g.</p> <p>Zastupnik Narkoma pravde i GPR (A. Prihodko)</p> <p>Društvo rukovoditelja Narkoma (A. Garin)</p>	
--	---	--

<p><i>Kolektivizacija i glad u Ukrajini. 1932-1933.</i> K., 1992. S.550-551 CDAŽR Ukrajjine, F.8., Op.15 Spr. 18665 Ark.1-2. Original</p>	<p>IZ ODLUKE NARKOMJUSTA USSR PROKURATURAMA (TUŽILAŠTVIMA) U GRADOVIMA O REPRESIVNIM (KAZNENIM) MJERAMA PRI PROVEDBI PLANA PRIKUPLJANJA ŽITNIH PRIČUVA.</p> <p>25. studenog 1932. g.</p> <p>Neodložno</p> <p>Svim prokuraturama (tužilaštvima) „O mjerama za povećanje plana prikupljanja državnih pričuva žita“ 20. studenog ove godine RNK USSR ¹ je prihvatila rezoluciju „O mjerama za povećanje plana prikupljanja državnih pričuva žita“ („Vijesti“ od 21.11.). U svrhu razvoja njenog izvršavanja NKJU pojašnjava:</p> <p>1. Po pitanju zabrane razbacivanja svih naturalnih pričuva u kolhozima, koji ne zadovoljavaju provedbi plana prikupljanja državnih pričuva žita, prokurature (tužilaštva) moraju:</p> <p>a) postaviti nadzor nad tim da RVK ² odmah provede provjeru postojećih zaliha u kolhozima. Najvažnije je da u tome ne bude nikakvih zadržki i da pretres bude što stroži (u svrhu dobivanja ispravnih informacija o stvarnim količinama tih zaliha);</p> <p>b) prijaviti slučajeve trošenja zaliha, krivce momentalno pozvati na kriminalnu odgovornost kako za pronevjeru, tako za rasipanje državnog vlasništva;</p> <p>c) prijaviti slučajeve nepravovremene ili neispravne provjere stanja zaliha u onim kolhozima, koji nezadovoljavajuće provode plan prikupljanja državnih pričuva žita,</p> <p>_____</p> <p>1 Savjet narodnih komisara USSR (ukr. Рада Народних Комісарів) 2 Oblasni izvršni komitet</p>	
---	--	--

	<p>krivce također pozvati na kriminalnu odgovornost.</p> <p>2. Po pitanju nezakonito razdijeljenog žita i oduzimanja istog (i ukradenog) pojedinim članovima kolhoza i inokosnim (samostalnim) seljacima. Objašnjenje:</p> <p>a) u tome se treba obvezno osloniti na najbolje članove kolhoza – udarnike, usmjeraajući sve mjere na to kako bi se bez masovnih pretresa na osnovi samoprovjere dosegnuo potrebni efekt, kako po pitanju količine pronađenog i vraćenog žita, tako i po pitanju prijavljivanja stvarnih sabotera iz uprave kolhoza i neradnika, koji možda ni ne rade, a ipak posjeduju zalihe žita;</p> <p>b) treba raširiti i, što je moguće više, iskoristiti obavještajne mogućnosti kako bi se izbjegle uzaludne radnje koje ne daju nikakvih rezultata;</p> <p>c) u pojedinim slučajevima pronalaska velike količine žita, pakosnog pokušaja njegovog prikrivanja i sl., što svjedoči o rasipanju i potkradanju žita, treba, osim oduzimanja žita, postaviti pitanje kriminalne odgovornosti i krivce pozvati na najstrožu odgovornost.</p> <p>Harkov</p> <p>Zastupnik Narkomjusta i Generalnog prokurora (tužitelja) republike A. Prihodko</p>	
--	---	--

<p><i>Glad 1932-1933. godine u Ukrajini: očima povjesničara, jezikom dokumenata.</i> Kijev, Izdavaštvo politične literature Ukrajine, 1990. S.296. PA IIP pri CK Kompartije Ukrajine. F.I. Op.101. S.1112 Ark.184.</p>	<p>PISMO CK KP(b)U UPUĆENO SVIM SEKRETARIMA RAJONSKIH KOMITETA (RAJKOMOVA), PREDsjedNICIMA RAJONSKIH IZVRŠNIH KOMITETA (RAJVIKONKOMOVA) I OPUNOMOĆENICIMA OBLASNIH KOMITETA (OBKOMOVA) O OBVEZnom ODUZIMANJU SVIH PRONAĐENIH KOLHOZNIH ZALIHA, UKLJUČUJUĆI I SJETVENIH, U SVRHU PROVEDBE PLANA ZA PRIKUPLJANJE DRŽAVNIH PRIČUVA ŽITA</p> <p>25. prosinca 1932.g.</p> <p>U vezi s ukidanjem direktive CK KP(b)U od 18. studenog ove godine o kolhoznim zalihama predlaže se:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. U svim kolhozima koji ne provode plan prikupljanja državnih pričuva žita, u roku od pet dana, treba oduzeti sve, bez iznimke, zatečene kolhozne zalihe, uključujući i sjetvene. U svrhu izvršenja plana za sakupljanje državnih pričuva žita. 2. Sve one koji se pokušaju tome oduprijeti, zajedno s komunistima, treba uhiti i izvesti pred sud. 3. Upozoriti sve predsjednike kolhoza da će, u slučaju da i nakon isteka navedenog roka budu pronađene bilo kakve sakrivene ili nepredane zalihe, hambari i slično, predsjedajući, a također i druga dužnosna lica, biti izvedeni pred sud i strogo kažnjeni. 4. Obvezati sekretare RPK, predsjedajuće RIK i opunomoćenike obkoma u roku od 24 sata predati postojeću odluku predsjedajućima u kolhozu uz potvrdu. <p>Kosior, Stroganov, Aleksejev</p>	
--	---	--

Glad 1932-1933 godine u Ukrajini: očima povjesničara, jezikom dokumenata.

Kijev, Izdavaštvo politične literature Ukrajine, 1990.

S.298.

PA IIP pri CK

Kompartije

Ukrajine.

F.I.

Op.101.

S.1112

Ark.203.

PISMO SEKRETARA CK KP(b)U S.V. KOSIORA ČLANOVIMA I KANDIDATIMA ZA ČLANOVE U POLITBIRO O NEOPHODNOSTI IZVOZA SJETVENIH ZALIHA KAO SREDSTVU BORBE PROTIV SABOTAŽE PLANA PRIKUPLJANJA ŽITNIH PRIČUVA

25. prosinca 1932. godine

Upravo bi **ostavljanje sjetvenih zaliha, bez obzira na pokušaje sabotaze plana sakupljanja žitnih pričuva od strane kulaka, govorilo o našoj slabosti i neodlučnosti.** U većini slučajeva kulak bi upravo i računao na to da ćemo se lako zakačiti za udicu njihovih dokaza o tome da žita više nema. Našavši se pred odvozom sjetvenih zaliha iz onih kolhoza, koji ne provode plan prikupljanja državnih pričuva žita, samo bismo potaknuli sabotazno raspoloženje u velikom dijelu kolhoza koji ne provode plan i ne bi nam ostalo ništa drugo, doli računati na tu, relativno malu količinu žita, koje se može dobiti ponovnom vršidbom slame ili čak iz slučajno otkrivenih tajnih jama, kako na to sada računa velik broj oportunistički nastrojenih i smetenih radnika. Naravno, **odvoz sjetvenih zaliha čini se kao dosta stroga mjera, ali u odnosu na kolhoze koji se nesavjesno odnose prema izvršenju svojih obveza državi, drugog rješenja nema(mo).** Odvoz sjetvenih zaliha u borbi za žito zaoštrit će pitanja ozbiljnosti situacije. Također pitanja toga da, oni koji organiziraju sabotazu prikupljanja državnih pričuva žita, istovremeno organiziraju i sabotazu sjetve. Kako bi organizirali sjetvu, trebamo prvo slomiti organizirane pokušaje sabotaze plana sakupljanja žitnih pričuva, slomiti kulake na

	<p>toj presudnoj točki naše borbe protiv njih, njihovih suučesnika i pomagača te protiv njihova utjecaja u kolhozu.</p> <p>S. Kosior</p>	
<p><i>Glad 1932-1933. godine u Ukrajini: očima povjesničara, jezikom dokumenata.</i> Kijev, Izdavaštvo politične literature Ukrajine, 1990. S.300. PA IIP pri CK Kompartije Ukrajine. F.I. Op.6. Spr.238 Ark.182.</p>	<p>PISMO CK KP(b)U OBKOMOVIMA I RAJONSKOJ KOMUNISTIČKOJ PARTIJI (RAJKOMPARTIJI) O ODVOZU SVIH PRISUTNIH ZALIHA U SVRHU PRIKUPLJANJA DRŽAVNIH PRIČUVA ŽITA (U ROKU OD 5 DANA)</p> <p>29. prosinca 1932. godine</p> <p>Još ni do sada rajonski radnici nisu shvatili važnost plana prikupljanja državnih pričuva žita u kolhozima, koji ne provode svoje obveze prema državi. To znači da svo pro-nađeno žito, uključujući i, tako zvane sjetvene zalihe, mora prvenstveno biti predano u plan prikupljanja državnih pričuva žita.</p> <p>Upravo je zbog toga CK KP(b)U i poništio odluku CK KP(b)U od 18. studenog, o neodvoženju sjetvenih rezerva, za koju smatra da bi mogla oslabiti našu poziciju u borbi za žito.</p> <p>CK KP(b)U predlaže kolhozima, koji ne provode plan sakupljanja žitnih zaliha, bez odlaganja, u roku od 5-6 dana, izvesti sve zatečene rezerve, uključujući i tzv. sjetvene, u svrhu izvršenja plana sakupljanje žitnih pričuva.</p> <p>CK u tu svrhu obvezuje na momentalnu mobilizaciju svih prijevoznih sredstava, žive tegleće snage (stoka), motornih vozila i traktora. U roku od jednog dana treba se izdati fiksna svakodnevna naredba za isporuku potrebnog broja konja, zajedno s konjima inokosnih (samostalnih) seljaka. Svaki pokušaj zadržke prilikom odvo-</p>	

	<p>za tih zaliha, bit će smatran pokušajem sabotaze izvršenja plana prikupljanja državnih pričuva žita od strane rukovodstva rajona i izazvat će poduzimanje odgovarajućih mjera.</p> <p>Sekretar CK KP(b)U: S. Kosior</p>	
<p><i>Glad 1932-1933. godine u Ukrajini: očima povjesničara, jezikom dokumenata.</i> Kijev, Izdavaštvo politične literature Ukrajine, 1990. S.317. Partijski arhiv Kijevskog oblasnog komiteta Kompartije Ukrajine. F.5. Op.1. Spr.7 Ark.201-202.</p>	<p>IZ ODLUKE KIJEVSKOG OBLASNOG KOMITETA KP(b)U O ODUZIMANJU SJETVENIH REZERVU U OBLASNIM KOLHOZIMA U SVRHU IZVRŠENJA PLANA PRIKUPLJANJA DRŽAVNIH PRIČUVA ŽITA I MJERAMA ODGOVORNOSTI PARTIJSKIH ZAPOSLENIKA U SLUČAJU NEIZVRŠENJA TE ODLUKE</p> <p>7. siječnja 1933. godine</p> <p>Potvrđujući kategoričko izvršenje, da se u kolhozima koji nisu izvršili plan prikupljanja državnih pričuva žita i vraćanja sjetvenih pozajmica, mora oduzeti sve zatečeno žito, zajedno s tzv. sjetvenim rezervama u iznosu njihove zaduženosti.</p> <p>Oblasni komiteti, svi RPK, koji nisu proveli ovu zapovijed do 13. siječnja, bit će smatrani saboterima, koji nesavjesno pokušavaju potkopati izvršenje plana prikupljanja državnih pričuva žita i vraćanja sjetvenih zajmova. Svaki sekretar RPK i glava RVK bit će bespogovorno pozvani na odgovornost. Svi RPK, u slučaju da u tzv. sjetvenim rezervama kolhoza i nakon 15. siječnja bude pronađeno prehrambeno žito, utajeno od razmjene, bit će smatrani okorjelim kradljivcima koji dovode kolhoze do pljačke kolhoznog žita te će biti pozvani na odgovornost pred partijom.</p> <p>Iziskujemo bespogovornu i momentalnu</p>	

	<p>provedbu ove naredbe. Oblasni komitet predlaže da se svi oni, koji pružaju otpor njenom izvršenju isključe iz partije i izvedu pred sud. Također se iziskuje svakodnevno podnošenje izvještaja o izvršenju plana prikupljanja državnih pričuva žita i sjetvenih pozajmica u ukupnom zbroju.</p>	
<p><i>Glad 1932-1933. godine u Ukrajini: očima povjesničara, jezikom dokumenata.</i> Kijev, Izdavaštvo politične literature Ukrajine, 1990. S.256.</p>	<p>IZ ODLUKE POLITBIROA CK(b)U O MJERAMA POVEĆANJA PLANA PRIKUPLJANJA DRŽAVNIH PRIČUVA ŽITA.</p> <p>18. studenog 1932. godine.</p> <p>O sredstvima borbe protiv utjecaja kulaka u kolhozima i seoskim partijskim organizacijama.</p> <p>S ciljem prevladavanja otpora kulaka u provedbi planova za prikupljanje državnih pričuva žita CK KP(b)U donosi odluku:</p> <p>1. Uvesti upisivanje na crnu ploču kolhoza, naročito onih koji nesavjesno pokušavaju sabotirati predaju žita prema državnom planu.</p> <p>Po pitanju kolhoza koji su se našli na crnoj ploči, trebaju se poduzeti sljedeće mjere:</p> <p>a) momentalan prekid dovoza robe, potpuni prekid kooperativne i gospodarske trgovine u gradovima te odvoz sve prisutne robe iz određenih kooperativnih trgovina;</p> <p>b) potpuna zabrana kolhozne trgovine, kako za kolhoze i članove kolhoza, tako i za seljake-pojedince;</p> <p>c) prekid svakog oblika kreditiranja te naplata kredita i drugih financijskih obveza do određenog roka;</p> <p>d) provjeru i čistku kolhoza, s odstranjenjem svih otkrivenih kontrarevolucionarnih elemenata, tj. organizatora sabotaže plana prikupljanja državnih pričuva žita.</p> <p>e) upis pojedinih kolhoza na crnu ploču, a</p>	<p>Rješenja CK KP(b)U od 18. studenog i RNK USSR od 20. studenog 1932. godine „O mjerama povećanja plana za sakupljanje državnih pričuva žita“ dovele su do masovnog i gotovo istovremenog oduzimanja žita članovima kolhoza i inokosnim (samostalnim) seljacima. Na osnovi točaka 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9 Odluke RNK USSR, ostvareno je cjelovito oduzimanje žita, primjena naturalnih globa, izravna zapljena mesnih i drugih poljoprivrednih proizvoda.</p> <p>Točka 5 je zabranjivala izdavanje naturalnih predujama, tj. plaća za rad u kolhozu koja se ostvarivala dvaput u toku jedne sezone (predujam i konačna plaća za rad). U travnju 1933. godine, 48 posto kolhoza nije izravnilo račune s članovima kolhoza za drugu po-</p>

	<p>opomena pred upis bit će javno obznanjena rješenjem Oblasnih izvršnih komiteta (Oblvikonkom).</p> <p>Potrebno je obvezati oblasne komitete da momentalno podnesu izvještaj u CK o upisivanju pojedinih kolhoza na crnu ploču.</p> <p>2. Kako se pokazalo da se unutar seoskih partijskih organizacija (posebice u razdoblju prikupljanja žitnih pričuva) odvijalo okupljanje cijelih grupa komunista i pojedinih rukovoditelja partijskih ćelija, zajedno s kulacima, petljurovcima i sličnima, što, u neku ruku, te komuniste i partijske organizacije pretvara u agente prvotnog neprijatelja i postaje očiglednim dokazom potpunog odcjepljenja tih ćelija i komunista od siromašnih i srednjih kolhozniha masa, CK i CKK KP(b)U odlučili su momentalno provesti čistku niza seoskih partijskih organizacija, koje javno pokušavaju sabotirati izvršenje plana prikupljanja državnih pričuva žita, te koji također pokušavaju potkopati vjeru u partiju unutar redova radnika.</p> <p>Sa ciljem učvršćenja seoskih partijskih organizacija, podizanja borbene sprema njihovih redova te mobilizacije partijskih organizacija i širokih radničkih masa za izvršavanje zadaće koja im je povjerena (gospodarsko učvršćivanje kolhoza, izvršavanje plana stvaranja državnih pričuva žita, sjetve itd.) postaviti kao neophodno provođenje čistke seoskih partijskih organizacija u slijedećim rajonima: Snjegurovskog i Frunzevskog (Odeska oblast), Solonjanskog, Vasiljkovskog i V. Lepetiškog (Dnjepropetrovske oblasti).</p> <p>Čistkom bi se partija trebala osloboditi pojedinaca kojima je komunizam stran, te koji provode politiku kulaka, pokvarenih i nesposobnih za provođenje partijske politike u selima. „Očišćeni“ se trebaju poslati u</p>	<p>lovicu 1932. godine i tekuće mjeseci 1933. godine. Dakle, bez plaće (bez novca i bez hrane) ostala je gotovo polovica onih članova kolhoza koji su izvršavali radove.</p> <p>Dokumenti svjedoče o neospornoj činjenici kako su ovi uvjeti (koji su bili takvi, da su omogućili fizičko uništenje ukrajinskih seljaka, uz uskraćivanje sredstava potrebnih za preživljavanje za vrijeme tog dugog perioda) stvoreni svjesno.</p> <p>Odluka CK KP(b)U od 18. studenog 1932. godine ticala se ne samo vraćanja žita razdijeljenog članovima kolhoza, već i oduzimanja hrane po dvorištima samostalnih (inokosnih) seljaka.</p> <p>Žito se oduzimalo također i od uroda uzgojenog na parcelama uz kuće članova kolhoza. U ukrajinskim selima 1932. godine na snazi je bio vrlo strog sistem državnih obveza (novčane obveze, naturalne - koje su uključivale: povrće, meso i mlijeko, te obveza davanja udjela u</p>
--	--	---

	<p>progonstvo kao politički opasni. Čistka bi trebala pridonijeti uzdizanju novih kadrova iz redova najodanijih partiji, članova kolhoza – udarnika, te oko partije ujediniti široke kolhozne mase za borbu protiv kulaka, a sve u svrhu jačanja samih kolhoza.</p> <p>3. Potvrditi činjenicu da se u rajonima i pojedinačnim selima (i bez njihova upisivanja na crnu ploču), koji posebno nezadovoljavajuće provode plan prikupljanja državnih pričuva žita, mora prekinuti dovoz i prodaja svih industrijskih proizvoda, bez iznimke.</p> <p>Predložiti oblasnim komitetima sistematsku provjeru rezultata polučenih nakon provedbe tih mjera, kako bi se time osiguralo povećanje plana sakupljanja žitnih pričuva.</p>	<p>sakupljanju državnih pričuva žita). Ispunjavanje tih obveza se osiguravalo uz pomoć provođenja kazneno-represivnih mjera.</p> <p>Bili su u praksi takozvani „predviđeni planovi“ (bez obzira na urod ili količinu stoke partija je već unaprijed poslala svoj plan u kojem je bilo isplanirano koliko čega treba biti, o.p.), „fiksni zadaci“ (obveza plaćanja globe u obliku žita za inokosne (samostalne) seljake), kampanja za „povećanje planova“, „socijalistička natjecanja“ (tko preda više u plan bit će smatran boljim komunistom, o.p.)... Dakle, nisu se ograničavali samo početnim planom za sakupljanje žitnih pričuva.</p> <p>Jednim od učinkovitih oblika masovnog oduzimanja žita bile su „crne ploče“ za kolhoze i sela, sudske represije i represije koje su se obavljale bez prisutnosti suda te naturalne globe za seoska gospodarstva.</p> <p>Opsezi plana prikupljanja državnih pričuva žita u USSR trostruko su se umanjili, upravo</p>
--	---	--

		<p>iz tog razloga, što su ti planovi bili nerealni za provedbu.</p> <p>Pokazateljem uništenja nije bila opća količina oduzetog žita, već nasilne metode državnog plana za sakupljanje žita u svakom selu, kolhozu, seoskom gospodarstvu...</p> <p>Opsezi plana sakupljanja žita narušili su poljoprivredni balans Ukrajine. Nedostajalo je žita za sjetvu, za prehranu stoke, a pogotovo za prehranu seljaka. Situacija je poprimila katastrofalne razmjere. Neposijano je svake godine bilo više od 2 milijuna hektara zemlje. I broj stoke se smanjio: kod članova kolhoza sedmerostruko, u seoskim gospodarstvima i osmerostruko. Zbog nedostatka prehrambenih namirnica umrli su milijuni ljudi.</p>
<p>Vijesti VU-CVK – 21. studeni 1932.</p>	<p>IZ RJEŠENJA RADNARKOMA USSR „O MJERAMA ZA POVEĆANJE PLANA PRIKUPLJANJA DRŽAVNIH PRIČUVA ŽITA“</p> <p>20. studenog 1932. godine</p> <p>Kako bi se bespogovorno proveo umanjeni plan sakupljanja žitnih pričuva, obvezuju se oblasni i rajonski izvršni komiteti (Vi-</p>	

konkom i Rajvikonkom) da se u svom radu vode za slijedećim:

1. Cjelokupno izvršenje plana prikupljanja žitnih pričuva se treba dovršiti do 1. siječnja 1933. godine, a stvaranja sjetvenih rezervi do 15. siječnja 1933. godine

2. Zabranjuje se bilo kakav gubitak naturalnih rezervi stvorenih u onim kolhozima, koji nezadovoljavajuće provode plan prikupljanja državnih pričuva žita.

3. Obvezuje se RVK da momentalno organizira najstrožu provjeru postojećih zaliha u kolhozima, koji nezadovoljavajuće provode plan prikupljanja državnih pričuva žita, te da obavijesti o stvarnom stanju tih zaliha i mjestima na kojima se one čuvaju. Također je potrebno postavljanje odgovornih osoba u svim kolhozima radi propisnog čuvanja tih pričuva.

4. RVK se daje pravo da se sve **naturalne zalihe, stvorene u kolhozima**, koji nezadovoljavajuće provode plan prikupljanja državnih pričuva žita, **dodaju u fond žitnih pričuva**. Primjena ove točke po pitanju udjela sjetvenih zaliha dopušta se iz prethodne sankcije Oblasnog Izvršnog Komiteta za svaki pojedini kolhoz.

5. S objavom ove odluke **obustavlja se izdavanje bilo kakvih naturalnih pozajmica** u svim kolhozima koji nezadovoljavajuće provode planove prikupljanja državnih pričuva žita.

6. Kolhozi, koji nezadovoljavajuće provode planove prikupljanja državnih pričuva žita, i koji su predali naturalne predujme žita po radnom danu preko društvene prehrane, a također u obliku svakojakih „zaostataka“, „plaćanja u naturi“ i sl., više od postavljenih normi (15 posto od stvarne vršidbe), moraju **momentalno organizirati vraćanje nezakonito razdijeljenog žita,**

kako bi ga usmjerili na izvršavanje plana prikupljanja žitnih pričuva. Oblasni i rajonski izvršni komiteti obvezuju se na pozivanje na odgovornost glava uprava takvih kolhoza, zbog pronevjere kolhoznog žita. Oduzimanje nezakonito razdijeljenog i dobivenog žita treba se, u prvom redu, provesti među članovima uprave kolhoza, administrativno-službenim osobljem, računovođama, onima koji obrađuju polja, skladištarima i sl.

7. RVK se obvezuje na momentalno organiziranje oduzimanja žita od pojedinih članova kolhoza i pojedinaca, koji su ga ukrali u kolhozima i radgospima za vrijeme berbe, vršidbe i prijevoza žita do skladišta, silosa itd. Pri čemu prvo treba oduzeti žito svakojakim neradnicima, saboterima koji neće raditi, a imaju zalihe žita. Provodeći te mjere, RVK se mora osloniti na članove kolhoza – udarnike i one koji su najučinkovitiji, koji su se u svim poljoprivrednim kampanjama (na polju, prilikom vršidbe i drugih kolhoznih radova) pokazali kao borci za socijalističko preuređenje sela i organizacijsko-gospodarsko ojačavanje kolhoza.

8. Na temelju odluke CVK i RNK SRSR od 7. kolovoza 1932. godine „O očuvanju imovine državnih poduzeća, kolhoza i kooperacija te o učvršćivanju državnog (socijalističkog) vlasništva“, treba se izvesti pred sud sve one koji pokušavaju potkradati državno i građansko vlasništvo: knjigovođe, računovođe, skladištare, upravitelje kolhoza, one koji su zaduženi za vaganje žita... koji taje žito prilikom prebrojavanja (inventure), daju lažne brojčane podatke o stanju rezervi kako bi time olakšali potkradanje i samu krađu, te koji na taj način pokušavaju potkopati (sabotirati) plan pri-

	<p>kupljanja državnih pričuva žita i druge državne obveze.</p> <p>9. Kolhoze, koji su dopustili potkradanje kolhoznog žita te koji nesavjesno potkopavaju plan prikupljanja državnih pričuva žita, treba kazniti naturalnim globama preko dodatnog opterećivanja predaje mesnih proizvoda u veličini 15-mjesečne norme tog kolhoza u predavanju mesnih proizvoda državi (kako zajedničke, kolhozne stoke, tako i stoke članova kolhoza).</p> <p>Rajonski izvršni komitet će primijeniti te globe s prethodnom dozvolom oblasnog izvršnog komiteta, za svaki pojedini slučaj. Razmjer globa (u iznosu 15-mjesečne norme predavanja mesa) i rok isplate tih globa, RVK će ustanoviti u skladu s gospodarskim stanjem svakog pojedinog kolhoza. Plaćanje kazne(globe) ne oslobađa kolhoz od cjelokupnog izvršenja već uspostavljenog plana prikupljanja državnih pričuva žita...</p> <p>Glava Savjeta narodnih komesara (inspektora) USSR: V. Čubar</p> <p>Upravitelj poslova Savjeta narodnih komesara USSR: V. Legkij</p>	
<p><i>Glad 1932-1933. godine u Ukrajini: očima povjesničara, jezikom dokumenata.</i> Kijev, Izdavaštvo politične literature Ukrajine, 1990. S.284-286.</p>	<p>IZ PISMA CK KP(b)U CENTRALNOM KOMITETU VKP(b) O STANJU PLANA PRIKUPLJANJA DRŽAVNIH PRIČUVA ŽITA U UKRAJINI KRAJEM STUĐENOG – POČETKOM PROSINCA 1932. GODINE</p> <p>8. prosinca 1932. godine</p> <p>Glede učinkovitosti pojedinih kazni, možemo reći da:</p> <p>1. Najbolji rezultat postiže primjena na-</p>	

	<p>turalnih globa. Danas se za kravu i svinju članovi kolhoza, pa čak i seljaci-pojedinci, čvrsto drže.</p> <p>IV. Po pitanju inokosnih seljaka pomak postoji, ali upravo je sada prije svega potreban konstantan, sistematski i odlučan pritisak. I najmanje slabljenje rada, s nadom u „sad će nam biti bolje“, bi moglo dovesti do smanjenja učinkovitosti prilikom prikupljanja državnih pričuva žita. To pokazuje zadnjih pet radnih dana. Najbolje rezultate dobivaju kazne naturalnim globama i zapljena zemlje oko kućanstava.</p> <p>S. Kosior</p>	
<p><i>Glad 1932-1933. godine u Ukrajini: očima povjesničara, jezikom dokumenata.</i> Kijev, Izdavaštvo politične literature Ukrajine, 1990. S.230. Partijski arhiv pri CK Kompartije Ukrajine. F.1. Op.6. Spr.237 Ark.13.</p>	<p>ODLUKA UKRAJINSKOG KOLHOZNOG CENTRA O ZABRANI DIJELJENJA ŽITA U DRUŠTVENOJ (JAVNOJ) PREHRANI</p> <p>22. kolovoza 1932. godine</p> <p>Bez obzira na odluku CK, u mnogim rajonima se nastavlja raspodjela žita za prehranu građana. Raspodjeljujući prirodne predujme u razmjeru 200-400 grama po radnom danu, istodobno se u „društvenoj prehrani“ isporučuje po kilogram i više prema članu kućanstva, provlačeći, na takav način, najbolji oblik ravnopravnosti (jer svi su pred sistemom morali biti isti, nitko se nije smio isticati ničim, o. p.)</p> <p>Na taj način se kroz javne kuhinje rasipa znatan dio zaliha, namijenjenih raspodjeli među članovima kolhoza prema radnom danu, unosi se takav ispravak prehranbenog poretka (prema poretku koji je već odredila partija) raspodjele isključivo prema radnom danu, tako da velik dio članova kolhoza, aktiva kolhoza, koji imaju velik broj radnih dana u proteklom polugodištu</p>	<p>Takozvana „društvena prehrana“ u kolhozima, odnosila se na pojedine profesionalne kategorije: traktoriste te one koji su radili isključivo na „kolhoznim oranicama“, prije svega aktiviste, prijevoznike žita, grupe seljaka koji su obrađivali polja i odrede „orača“ posebice onih zaduženih za ciklu. Seoska inteligencija, posebice učitelji i knjižničari, nisu spadali u tu kategoriju, zajedno s onim članovima kolhoza koji nisu obavljali radove, znači: djecom, starcima, bolesnima itd. (a takvih je 1933. godine bilo oko devet milijuna). Centralizirano snab-</p>

	<p>(proteklih 6. mjeseci), naročito za vrijeme proljetne sjetvene kampanje, pada u vrlo nepovoljan položaj. Pod utjecajem takvih grupa kolhoznika, koji ne rade dovoljno, vodstva kolhoza jako polako i preko volje (nerado) izvršava ukidanje raspodjele žita za „društvenu prehranu“.</p> <p>Po pitanju toga predlažemo:</p> <p>a) obustaviti raspodjelu žita preko „društvene prehrane“, s iznimkom traktorista;</p> <p>b) Osigurati izdavanje naturalnih avansa članovima kolhoza, u skladu s odlukom CK i SNK Saveza isključivo prema obračunskim jedinicama (koliko je tko odradio radnih dana);</p> <p>c) Članovi kolhoza, koji obavljaju svoje poslove, dobivaju topli obrok, ali moraju donijeti svoj kruh.</p>	<p>dijevanje hranom prosvjetnih i dječjih ustanova ukinuto je još 1931. godine, a općenito kao posljedica masovne smrtnosti i pojave epidemijskih oboljenja kod djece za vrijeme gladi, praktički se nije održala cijela školska godina. U rujnu 1932. godine dvije trećine seoskih škola nije imalo učenika.</p>
<p><i>Glad 1932-1933. godine u Ukrajini: očima povjesničara, jezikom dokumenata.</i></p> <p>Kijev, Izdavaštvo politične literature Ukrajine, 1990.</p> <p>S. 236.</p> <p>Partijski arhiv Luganskog oblasnog komiteta Kompartije Ukrajine.</p> <p>F.5.</p> <p>Op.1.</p> <p>Spr.79.</p> <p>Ark.77.</p>	<p>IZ ODLUKE BIROA LUGANSKOG MJESNOG KP(b)U O NEDOPUSTIVOSTI RASIPANJA ŽITA NA „DRUŠTVENU PREHRANU“ U JAVNIM KUHNJAMA KOLHOZA</p> <p>31. kolovoza 1932. godine</p> <p>1. Rukovodeći se uredbom CK i oblasnog komiteta predlaže se rajonskim kolhoznim savezima i seoskim partijskim ćelijama zabrana izdavanja žita za „društvenu prehranu“, s izuzetkom traktorista... Vodstva kolhoza koji ne izvrše ovu direktivu bit će pozvana na strogu odgovornost zbog rasipanja prehrambenih zaliha kolhoza...</p>	

<p><i>Komandanti velike gladi.</i> K.,2001 S..239 RDASPI F.82. Op.2. Spr.141. Ark.42. Tipkano na pisaćem stroju, Kopija.</p>	<p>IZ TELEGRAMA V. M. MOLOTOVA J. V. STALJINU O STANJU RADOVA GLEDE PROVEDBE PLANA PRIKUPLJANJA DRŽAVNIH PRIČUVA ŽITA U UKRAJINI 20. studenog 1932. godine Kopija Tajno CK BKP(b)U – drugu Staljinu Dva dana sam proveo u Harkovu. 1) Razradili smo nove praktične zakone CK po pitanju izvršenja plana prikupljanja državnih pričuva žita, koji je poslao CK VKP(b).* 2) Sakupili smo odabrani harkovski aktiv kako bismo razjasnili zadaće vezane uz izvršenje plana prikupljanja državnih pričuva žita, upravo zato što se kod velikog dijela ukrajinskih radnika izražavaju oportunističke dvojbe po tom pitanju. 3) Došlo je do toga da smo bili primorani dati naredbu o mobilizaciji za izvršavanje plana prikupljanja državnih pričuva žita 600 radnika-komunista izabranih među aktivistima u najvećim (najjačim) obrtničkim centrima Ukrajine. Nadam se da ćete biti suglasni s tim.</p> <p>Molotov</p> <p>*govori se o Odlukama CK KP(b)U i RNK USSR od 18. i 20. listopada 1932. godine</p>	<p>Komisija V. M. Molotova boravila je u Ukrajini od 29. listopada do 6. studenog 1932. godine. V. M. Molotov se ponovno vratio iz Moskve u Harkov 17. studenog sa Staljinovim instrukcijama (uputama) i tokom dva tjedna je sastavio dvije nove Odluke CK KP(b)U i RNK USSR „O mjerama za povećanje plana prikupljanja državnih pričuva žita“. Ovdje navedeni dokument pokazuje da je osnovni sadržaj Odluka određivao Staljin. To znači da je Staljin bio autor ideje ‘naturalnih globa’, tj. načina kojima su se „dužnicima“ oduzimali svi izvori prehrane, pod izlikom provedbe plana prikupljanja državnih pričuva žita. Provođenjem te ideje oduzeti su bilo kakvi proizvodi kojima se bilo moguće prehraniti, to je i pretvorilo glad u Gladomor.</p>
--	--	---

<p>Vijesti VU-CVK. – 8. prosinca 1932.</p>	<p>ODLUKA RADNARKOMA USSR I CK KP(b)U „O UPISIVANJU NA „CRNE PLOČE“ SELA, KOJA NESAVJESNO POKUŠAVAJU SABOTIRATI PROVEDBU PLANA PRIKUPLJANJA DRŽAVNIH PRIČUVA ŽITA“</p> <p>6. prosinca 1932. godine</p> <p>Uzimajući u obzir osobito sramotan neuspjeh plana prikupljanja državnih pričuva žita u pojedinim rajonima Ukrajine, RNK i CK daju zadatak oblasnim i rajonskim izvršnim komitetima te oblasnim i rajonskim partijskim komitetima da slome pokušaj sabotaže plana prikupljanja državnih pričuva žita, koji su organizirali kulaci i kontrarevolucionari, da unište otpor onog dijela seoskih komunista, koji su postali praktičkim vođama sabotaže, te da likvidiraju pasivnost i popuštanje saboterima koji su nespojivi sa zadaćom članova partije. Treba se osigurati što jače ubrzavanje tempa, potpuno i bezuvjetno izvršenje plana prikupljanja državnih pričuva žita.</p> <p>RNK I CK prihvaćaju:</p> <p>Za javni slom i okorjele pokušaje sabotaže plana prikupljanja državnih pričuva žita, koji su organizirali kulaci i kontrarevolucionari, na „crne ploče“ se trebaju upisati sljedeća sela: selo Verbka (Pavlogradski rajon Dnjepropetrovske oblasti), selo Gavrilovka (Meživski rajon Dnjepropetrovske oblasti), selo Ljutejka (Gadjacki rajon Harkovske oblasti), selo Kamjani Potoki (Kremenčucki rajon Harkovske oblasti), selo Svjatotrojicke (Trojicki rajon Odeske oblasti) i selo Piski (Baštanski rajon Odeske oblasti).</p> <p>U navedenim selima trebaju se primijeniti sljedeće mjere:</p>	<p>Sistem „crnih ploča“, tj. kazneno-represivna akcija države s ciljem prisilnog oduzimanja žita od seljaka, uvedena je u siječnju 1929. godine, ali masovnu primjenu dobila je tek u jesen 1932. godine (Odluka CK KP(b)U od 18. studenog 1932. godine). Taj sistem je korišten s nepotpunim informacijama, a bio je usmjeren protiv gospodarstava u 82 rajona. Naveden je pregled raznih metoda karakterističnih za režim „crnih ploča“, stvoren za naznačena sela i druga naseljena mjesta.</p> <p>Točke Odluke o „crnim pločama“ svjedoče o činjenici namjernog oduzimanja i svjesne socijalno-ekonomske izolacije seljaka. U gospodarstvima i selima, upisanima na „crne ploče“ plan prikupljanja državnih pričuva žita je nastavljen, što ga je u konačnici i ojačalo (povećalo) te izazvalo masovnu smrt seljaka. Upisivanje na „crne ploče“ je seljake praktički osuđivalo na smrt i bilo je isto-</p>
--	--	--

	<p>1. Momentalna obustava dovoza robe, potpuni prekid kooperativne i državne trgovine u gradovima te izvoz sve prisutne robe iz određenih kooperativnih i državnih dućana.</p> <p>2. Potpuna zabrana kolhozne trgovine kako za članove kolhoza, tako i za pojedince.</p> <p>3. Obustava bilo kakvog oblika kreditiranja, provođenje naplate već podignutih pozajmica i drugih financijskih obveza do već određenog roka.</p> <p>4. Organi RSI-a imaju zadatak provjeriti i očistiti kooperativne i državne aparate od bilo kakvog oblika stranih i neprijateljskih elementa.</p> <p>5. Provjeriti i očistiti kolhoze navedenih sela s odstranjenjem kontrarevolucionarnih elemenata, tj. organizatora sloma plana sakupljanja državnih pričuva žita.</p> <p>RNK i CK se molbom obraćaju svim časnim članovima kolhoza i seljaka-radnika, odanima sovjetskoj vlasti da organiziraju sve svoje snage za nepoštednu (nemilosrdnu) borbu protiv kulaka i njihovih pomoćnika kako bi se svladao pokušaj kulačke sabotaže plana prikupljanja državnih pričuva žita u selima te za časno i savjesno izvršenje obveza za izvršavanje plana prikupljanja državnih pričuva žita pred sovjetskom državom te za ojačanje kolhoza.</p> <p>Glava Sovjetskog narodnog komiteta USSR V. Čubar</p> <p>Sekretar CK KP(b)U S. Kosior</p> <p>6. prosinca 1932. godine</p>	<p>vjetno kao i izravna smrtna kazna.</p>
--	---	--

<p>CDAŽR Ukra- jine. F.1. Op. 8. Spr.309. Ark.74. Ovjerena ko- pija.</p>	<p>IZ PROTOKOLA BERDJANSKOG RA- JONSKOG IZVRŠNOG KOMITETA O REPRESIVNIM MJERAMA ZA KOL- HOZE UPISANE NA „CRNE PLOČE“</p> <p>28. prosinca 1932. godine</p> <p>2. SASLUŠALI: O upotrebi mjera za kol- hoze, upisane na „crne ploče“ (ispitavši članove predsjedništva 25.prosinca 1932. godine)</p> <p>2. ODLUČILI: Za nastavak zlonamjernog neispunjavanja državnog plana prikuplja- nja žitnih pričuva i zbog kulačke orga- nizacije sabotaze na popis „crnih ploča“ trebaju se upisati kolhozi: „Ševčenko“, Novooleksijevske seoske rade i „Crveni stijeg“ Nogajске seoske rade, te se trebaju poduzeti slijedeće mjere:</p> <p>a) potpuna zabrana bilo kakve trgovine za navedene kolhoze i članove kolhoza;</p> <p>b) u vremenu do 28. prosinca 1932. godine, naplatiti kredite i sve uplate (poljoprivred- ni namet, državnu zaduženost i osigura- nje). Novčanu zaduženost tih kolhoza treba rasporediti po članovima kolhoza i vratiti najkasnije do 28. prosinca 1932. godine;</p> <p>c) namaknuti naturalnu globu u obliku mesa u razmjeru 15-mjesečnog iznosa, s tim, da bi se najkasnije do 5. siječnja 1933. godine trebao članovima tih kolhoza naplatiti, ne samo plan sakupljanja mesnih zaliha, već i same naturalne globe;</p> <p>d) momentalna zabrana bilo kakvog „mlje- venja“ (žita), kako za kolhoze, tako i za članove navedenih kolhoza;</p> <p>e) 26. prosinca poslati u navedene kolhoze specijalne odrede pod vodstvom drugova Kovalenka i Vitkina, koji se obvezuju da će u roku do 5. siječnja 1933. godine zajedno sa seoskim radama i vodstvima kolhoza u</p>	
--	---	--

	<p>potpunosti osigurati izvršenje svih navedenih mjera.</p> <p>Ova Odluka mora biti objavljena u tisku.</p> <p>Glava RKVu Palij</p> <p>Sekretar Mokštadt</p>	
<p>Glad 1932-1933 godine u Ukrajini: očima povjesničara, jezikom dokumenata.</p> <p>Kijev, Izdavaštvo politične literature Ukrajine, 1990. S.300.</p> <p>Partijski arhiv IIP pri CK Kompartije Ukrajine. F.1. Op.6. Spr.238. Ark.179.</p>	<p>IZ ODLUKE POLITBIROA CK KP(b)U O POVEĆANJU KAZNI ZA POJEDINCE – OKORJELE UTAJIVAČE ŽITA</p> <p>29. prosinca 1932. godine</p> <p>Predlaže se Dnjepropetrovskom i Harkovskom oblasnom komitetu da u vezi s okorjelim pojedincima poduzmu, na osnovi Odluke RNK USSR od 11. studenog 1932. godine, rasprodaju njihovih cjelokupnih imanja, također da se u potpunosti zapljene cjelokupna okućnica te sve pripadajuće gospodarske zgrade. Što se tiče Harkovske oblasti, ova mjera se treba provesti u otprilike 1000 gospodarstava. U Dnjepropetrovskoj oblasti, u 500 gospodarstava...</p>	<p>Za neizvršavanje zadataka vezanih uz plan prikupljanja državnih pričuva žita za seljake-pojedince kazna je bila oduzimanje imovine i pripadajuće zemlje oko imanja, zabrana kupovanja robe van sela i u samom selu, ako su ondje postojale trgovine. Individualna blokada svjedočila je o činjenici namjernog stvaranja takvih uvjeta koji su doveli da gladovanja i smrtnih slučajeva.</p>
<p>Glad 1932-1933 godine u Ukrajini: očima povjesničara, jezikom dokumenata.</p> <p>Kijev, Izdavaštvo politične literature Ukrajine, 1990. S.289.</p>	<p>PISMO SEKRETARA KRASNOPILJSKOG RAJONSKOG KOMITETA PARTIJE HARKOVSKJE OBLASTI CK KP(b)U I OBLASNOG KOMITETA PARTIJE O NEZADOVOLJSTVU STANOVNIŠTVA ZBOG METODA UZ POMOĆ KOJIH SE U RAJONIMA PROVODIO PLAN PRIKUPLJANJA DRŽAVNIH PRIČUVA ŽITA</p> <p>9. prosinca 1932. godine</p>	<p>Zapljena žita je velik broj seljaka stavila na granicu smrti glada. Do godine 1930. „raskulačeni“ seljaci su progonstvo na sjever smatrali strašnom tragedijom. Sada su se već počeli veseliti deportaciji, koju su prihvaćali kao spas.</p>

	<p>Narodni sud gotovo svakodnevno provodi sudske postupke na licu mjesta. Nakon završetka suđenja u selu Krasnopilji, seljak srednjeg staleža, Besarab Oleksij Vasiljovič je rekao: „Nek' nam sude i nek' nas vode odavde, barem nećemo umrijeti od gladi, a kad bi nas ostavili u našim domovima, sigurno bismo poumirali.“</p> <p>*Prema nalogu sekretara CK KP(b)U M. M. Hatajeva, pismo je poslano da bi članovi i kandidati za članove Politbiroa ocijenili kako ono ima svrhu podizanja panike u javnosti.</p>	
<p><i>Glad 1932-1933. godine u Ukrajini: očima povjesničara, jezikom dokumenata.</i> Kijev, Izdavaštvo politične literature Ukrajine, 1990. S.334. Partijski arhiv Poltavskog oblasnog komiteta Kompartije Ukrajine. F.35. Op.1. Spr.13. Ark.42. Ovjerena kopija, Tipkana na pišačem stroju, 1.</p>	<p>IZ ODLUKE HARKOVSKOG OBLASNOG KOMITETA KP(b)U O POVEĆANJU PLANA PRIKUPLJANJA DRŽAVNIH PRIČUVA ŽITA U KOLHOZIMA ISTE OBLASTI, UNESENIMA NA „CRNU PLOČU“ TE PRIMJENU SANKCIJA U SLUČAJU ZATAJE ŽITA</p> <p>14. siječnja 1933. godine</p> <p>Bez obzira na višekratne naredbe oblasnog komiteta o ubrzanju tempa plana prikupljanja državnih pričuva žita u kolhozima, upisanima na „crnu ploču“, rajonski partijski komiteti i opunomoćenici oblasnih komiteta do danas nisu osigurali izvršenje plana po tim kolhozima. Do 10. siječnja, od 25 kolhoza, upisanih na „crnu ploču“, samo su 3 kolhoza (Oržickog, Novogeorgijevskog i Zinjkovskog rajona) izvršili plan 100 postotno. Ostali i dalje nastavljaju uporno sabotirati plan prikupljanja državnih pričuva žita. Posebno je to izraženo u kolhozima Balaklejevskog (46-49 posto), Kobeljaskog (33 posto) i Rešetilovskog rajona (47,5 posto), što je posljedica slabljenja interesa (pozornosti) u tim kolhozima od</p>	<p>Pojedini citati iz Odluke prikazuju metode realizacije djela vlasti po pitanju sela, upisanih na „crne ploče“.</p>

strane RPK i opunomoćenika oblasnih komiteta te nedostatne primjene kaznenih mjera na istima.

Oblasni komitet donosi odluku:

1. Obvezati sekretare RPK i opunomoćenike oblasnih komiteta za momentalno slamanje sabotaze plana prikupljanja državnih pričuva žita u onim kolhozima, koji su već upisani na „crnu ploču“. Osobno otputovati u navedene kolhoze, na mjesta događaja i provjeriti da li se u njima primjenjuju sve mjere predložene od strane CK i Oblasnog Komiteta.

2. Kriminalni (zločinački) nerad, odsutnost borbe protiv kulaka i sabotaze plana prikupljanja državnih pričuva žita, treba ocijeniti, kao takve koji nisu opravdali povjerenje partije te opozvati opunomoćenike za: kolhoz koji nosi ime Molotova – Cibuljskoga, kolhoz „Oktobarska revolucija“ Čutovskog rajona – Pavlenka, kolhoz imena Lucenko Čutovskog rajona – Gubskog i kolhoz „Komintern“ Kobeljanskog rajona – Vladimirova. Informacije o njima trebaju se predati oblasnoj KK.

Obvezati druga Niveljskog da umjesto otpuštenih drugova, u roku od 24 sata, u navedene kolhoze otpravi pouzdane opunomoćenike...

4. U kolhozima, upisanima na „crnu ploču“, primijeniti naredbu oblasnog komiteta o momentalnom ubiranju novčanog i mesnog duga, o opetovanom nametanju mesnih globa, o zapljeni stoke, koja im je svojedobno predana nakon što je zaplijenjena „raskulačenima“. Ni u kakvom slučaju se ne smiju ograničavati „polumjerama“ (neodlučnim postupcima) prilikom primjene represivnih mjera. Nakon primjene represivnih mjera treba se izboriti za obveznu provedbu plana prikupljanja državnih pričuva žita.

	<p>5. Upozoriti sve RPK i opunomoćenike oblasnog komiteta da su i nakon općeg izvršenja plana prikupljanja državnih pričuva žita po kolhoznom sektoru u cijelom rajonu (sakupljanje zaliha po kolhozima, koji nisu izvršili predviđeni plan) dužni nastaviti ubrzanim tempom, i da se, u prvom redu, mora osigurati okončanje plana sakupljanja zaliha po kolhozima koji u upisani na „crnu ploču“.</p> <p>Sekretar oblasnog komiteta KP(b)U Terehov</p>	
<p><i>Glad 1932-1933. godine u Ukrajini: očima povjesničara, jezikom dokumenata.</i> Kijev, Izdavaštvo političke literature Ukrajine, 1990. S.296. Partijski arhiv Zaporožskog oblasnog komiteta Kompartije Ukrajine. F.157. Op.1. Spr.278. Ark.252-253.</p>	<p>ODLUKA BIROA ZAPOROŽSKOG OBLASNOG KOMITETA PARTIJE PREMA TELEGRAMU CK KP(b)U O IZVOZU, U SVRHU IZVRŠENJA PLANA PRIKUPLJANJA DRŽAVNIH PRIČUVA ŽITA SVIH ZALIHA, UKLJUČUJUĆI I SJETVENIH, IZ KOLHOZA KOJI NISU IZVRŠILI PLAN</p> <p>24. prosinca 1932. godine</p> <p>Telegram nalaže točno i momentalno izvršenje. Za momentalno izvršenje u telegramu ukazanih mjera treba otpraviti u kolhoze i MTS drugove: Atanasova, Aleksenicera, Bešara, Tuljskog, Budnog, Dmitrusenka, Ševčenka, Grinberga, Getala i Kravcova.</p> <p>Primiti na znanje objavu druga Budnog o tome da organizacija Dnjeprostroja na sela šalje dodatnih 15 odgovornih drugova, i 6 teretnih vozila.</p> <p>Narediti imenovanim otpravljenim drugovima da po dospijeću provedu slijedeće mjere:</p> <p>1. Izvoz žita se treba provoditi i dan i noć, za potrebe izvoza na selu mobilizirati transport kolhoza, EPO, pojedinaca i ostalog,</p>	

	<p>koje postoji u selima.</p> <p>Sve one koji se budu protivili izvozu žita i pružanju prijevoznih sredstava – momentalno uhapsiti i izvesti pred sud zbog ometanja plana sakupljanja državnih pričuva žita.</p> <p>2. U svim kolhozima rasporediti posebne opunomoćenike po pitanju odvoza žita, radi sprečavanja slučajeva krađe žita na putu od kolhoza do centara za skladištenje žita. Rasporediti članove partije i komso-molaca: vozača i pratnje teretnih kola.</p> <p>3. Seoskim savjetima, gdje je plan seoskog savjeta izvršen, a u zasebnim kolhozima nije, zalihe iz kolhoza, koji nisu izvršili plan, predati u plan prikupljanja državnih pričuva žita.</p> <p>Obvezati druga Belogorenka da osigura nesmetan cjelodnevni rad i odgovarajuću kontrolu rada centara za skladištenje žita i primalaca žita. Optužene za varanje kod vaganja ili drugi pokušaj prevare prilikom predavanja žita treba pozvati na najstrožu sudsku odgovornost.</p> <p>Poručiti drugu Lenskom da prati tijek izvršavanja ove točke.</p> <p>Predložiti drugu Belkinu da od ranih jutarnjih sati 25. dana mobilizira i otpravi u kolhoze iz grada pet teretnih vozila.</p> <p>Upozoriti sve opunomoćenike da provođenje mjera (odvoz zaliha) ne smije usporiti rad na prevršidbi (ponovnoj vršidbi) slame, prosijavanju trave, vraćanja ukradenog žita i drugih mjera, usmjerenih na izvršavanje plana sakupljanja pričuva žita.</p> <p>Predložiti svim opunomoćenicima da se godišnji plan prikupljanja državnih žitnih pričuva izvrši do 1. siječnja 1933. godine.</p> <p>Drug Atanasov, Bešar, Tuljski i Aleksenicer trebaju oputovati u sela, ali ne kasnije od prvog sata u noći, 25. prosinca ove godine.</p>	
--	---	--

	<p>Osim spomenutih drugova, koji rukovode selima i kolhozima, u rajonima MTS treba prebaciti osobnu odgovornost za provođenje spomenutih mjera na direktore MTS (Sofijevka–Černov, Kancerovka–Vejman, Kirpotino–Bondarenko) i na tajnike ćelija (Sofijevka–Benin, Kancerovka–Bljah, Kirpotino–Stankevič).</p> <p>Ukinuti sve prethodne odluke Gorpartkoma (Gradski Partijski Komitet) i Predsjedništva Gorsoveta (Gradski Savjet) po pitanju ostavljanja bilo kakvih zaliha u kolhozima, koji nisu izvršili plan prikupljanja državnih pričuva žita.</p>	
<p><i>Tragedija sovjetskog sela.</i> M.: 2001. T.3. – s.634-635.</p>	<p>DIREKTIVA CK VKP(b)U I SNK SSSR O SPREČAVANJU MASOVNOG ISELJAVANJA GLADNIH SELJAKA</p> <p>22. siječnja 1933. godine</p> <p>Rostov na Donu, Harkov, Voronež, Smolensk, Minsk, Staljingrad, Samara</p> <p>Do CK VKP i Sovjetskog narodnog komiteta došla su saznanja o tome da je na Kubani i Ukrajini počelo masovno iseljavanje seljaka „trbuhom za kruhom“ u CČO¹, na područje oko Volge, u Moskovsku oblast, u Zapadnu oblast i Bjelorusiju. CK VKJ i Sovjetski narodni komitet SSSR ne sumnjaju da je to masovno iseljavanje seljaka, kao i odlazak iz Ukrajine prošle godine, organiziran od strane neprijatelja Sovjetske vlasti, esera² i agenata Poljske s ciljem agitacije, „pre-</p> <hr/> <p>1 eng. Central Black Earth (Chernozem) Region; hrv. Centralna černozemski regija (černozem = zemlja crnica), obuhvaćala je oblasti: Voronež, Lypeck, Belgorod, Tambov, Oryol i Kursk; 1928-1934. godine, oblasti su ujedinjene u CČO sa centrom u Voronežu</p> <p>2 Socijalisti-revolucionari, najveća revolucionarno-narodna partija u Rusiji u razdoblju 1901-1923.; eser = pripadnik stranke socijalnih revolucionara</p>	<p>Direktiva RNK i CK VKP(b) je izrazit primjer izolacije ukrajinskih seljaka na teritoriju, na kojem je bješnjela glad.</p>

ko seljaka“ u sjevernim rajonima SSSR-a, protiv kolhoza i uopće protiv Sovjetske vlasti. U prošloj godini, partijski, sovjetski i Čekini organi Ukrajine zbog nepažnje su previdjeli taj kontrarevolucionarni pothvat neprijatelja Sovjetske vlasti. Ove godine se ne smije dopustiti ponavljanje prošlogodišnje pogreške.

Prvo. CK VKP i Sovjetski narodni komitet SSSR nalažu Oblasnom komitetu, Oblasnom izvršnom komitetu i PP OGPU Sjevernog Kavkaza da **ne dozvole masovno iseljavanje seljaka sa Sjevernog Kavkaza u druge krajeve, te ulazak u predjele tog kraja seljaka iz Ukrajine.**

Drugo. CK VKP i Sovjetski narodni komitet nalažu CK KP(b)U, Ukrajinskom sovjetskom narodnom komitetu, Balickom i Redensu da **ne dopuste masovno iseljavanje seljaka iz Ukrajine** u druge krajeve i ulazak na teritorij Ukrajine seljaka sa Sjevernog Kavkaza.

Treće. CK VKP i Sovjetski narodni komitet nalažu PP OGPU Moskovske oblasti, CČO-a, Zapadne oblasti, Bjelorusije, Donje Volge i Srednje Volge, **hapšenje „seljaka“ iz Ukrajine i Sjevernog Kavkaza, koji su se uspjeli tajno probiti do sjevera. Nakon što im silom budu odstranjeni kontrarevolucionarni elementi, preostale valja vratiti u mjesta njihova dotadašnjeg boravka.**

Četvrto. CK VKP i Sovjetski narodni komitet nalažu TO GPU Prohorovom da donese odgovarajuće zapovijedi po sistemu TO GPU.

Predsjednik sovjetskog narodnog komiteta SSSR V. M. Molotov
Sekretar CK VKP(b) J. V. Staljin

RGASPI. F.558.Op.11. D.45. L.109-109
Ob. Potpis J. V. Staljina

<p><i>Glad 1932-1933. godine u Ukrajini: očima povjesničara, jezikom dokumenata.</i> Kijev, Izdavaštvo političke literature Ukrajine, 1990. S.341-342. CDAGO Ukrajine. F.1. Op.16. Spr. 9. Ark.115-116. Ovjerena kopija, Tipkano na pišačem stroju; 1.</p>	<p>PISMO S DIREKTIVOM CK KP(b)U I RADNARKOMU USSR, SVIM OBLASNIM KOMITETIMA PARTIJE I OBLASNIM IZVRŠNIM KOMITETIMA O NEDOPUSTIVOSTI MASOVNOG ISELJAVANJA ČLANOVA KOLHOZA I POJEDINACA IZVAN GRANICA UKRAJINE</p> <p>23. siječnja 1933. godine</p> <p>Iz nekih rajona Ukrajine počelo je (po uzoru na prošlogodišnje) masovno iseljavanje seljaka u Moskovsku i Zapadnu oblast, CČO i Bjelorusiju „trbuhom za kruhom“. Dolazi do slučajeva, kada sela napuštaju gotovo svi seljaci-pojedinci i dio članova kolhoza. Nema nikakve sumnje da ta i slična masovna iseljavanja organiziraju neprijatelji Sovjetske vlasti, eseri i agenti Poljske sa ciljem agitacije „preko seljaka“ u sjevernim rajonima SSSR-a, protiv kolhoza i protiv Sovjetske vlasti. Prošle godine, partijski, sovjetski i Čekini organi Ukrajine zbog nepažnje su previdjeli taj kontrarevolucionarni pothvat neprijatelja Sovjetske vlasti. Ove godine ne smije se dopustiti ponavljanje prošlogodišnje pogreške. CK KP(b)U i SNK USSR predlažu:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Momentalno poduzimanje svih potrebnih koraka za zabranu masovnog iseljavanja seljaka-pojedinaca i članova kolhoza u svim rajonima, polazeći od, na sve strane razaslane, direktive Balickog po liniji GPU. 2. Provjeriti rad bilo kakvog tipa „vrbovatelja“ radne snage za izvoz van granica Ukrajine, staviti ih pod strogu kontrolu s udaljavanjem od posla i odstranjenjem svih sumnjivih, kontrarevolucionarnih elemenata. 	
--	--	--

3. Pokrenuti opširan agitacijski rad (radi objašnjenja) među članovima kolhoza i inokosnim (samostalnim) seljacima protiv svojevrijednog iseljavanja s napuštanjem domaćinstava, i upozoriti ih da će, u slučaju seobe u druge rajone, tamo biti uhićeni.

4. Poduzeti potrebne mjere **za prekid prodaje prijevoznih karata van granica Ukrajine seljacima koji nemaju potvrdu RIK-a o pravu izlaska ili industrijskih i građevinskih organizacija o tome da su unajmljeni za nekakav oblik rada izvan granica Ukrajine.**

Odgovarajuće naredbe dane su opunomoćenom NKPS¹ i transportnom GPU.

5. Izvijestite, ne nakon 6 sati uvečer 24. siječnja, kratko stvarno stanje masovnog iseljavanja seljaka u vašoj oblasti.

Sekretar CK KP(b)U M. Hatajevič
Predsjednik Sovjetskog narodnog komiteta
USSR V. Čubar

Napomena

- Govori se o Odluci RNK SSSR i CK VKP(b) od 19. siječnja 1933. godine, o obveznom predavanju žita državi od strane kolhoza i pojedinačnih gospodarstava. Ova Odredba postavila je fiksne obveze, koje su bile jednake s porezom predaje žita državi. Svaki višak žita nakon izvršenja tih obveza ostajao je na raspolaganju kolhozima, članovima kolhoza i inokosnim (samostalnim) seljacima.

---

¹ гус. Народный комесариат путей сообщения

<p><i>Tragedija sovjetskog sela.</i> M. 2001. T.3. S.636-638.</p>	<p>ODLUKA BIROA SJEVERNO-KAVKASKOG KRAJKOMA VKP(b) PO PITANJU REALIZACIJE DIREKTIVE CK VKP(b) I SNK SSSR OD 22. SIJEČNJA 1933. GODINE</p> <p>25. SIJEČNJA 1933. GODINE, CK VKP(b), PP OGPU – JEVDOKIMOVU, BAZULINU.</p> <p>Saslušali: 11. Prijedlog druga Šeboldajeva Odlučili: 11. Do KRAJKOMA i KIK-a došla su saznanja o problemu masovnog iseljavanja „seljaka“, navodno u potrazi za kruhom, u druge krajeve Saveza. Smatramo, da je takvo iseljavanje seljaka, kao i odlazak van granica Ukrajine prošle godine, organizirano od strane neprijatelja Sovjetske vlasti, esera, agenata Poljske i općenito, protivnika Sovjetske vlasti. Izravne direktive Oblasnog Komiteta i PP OGPU u mjesecu prosincu, o borbi protiv tog odlaska seljaka, očigledno, mjesne organizacije nisu usvojile i ostvarile. Krajkom iziskuje njihovo uredno provođenje i radi konačnog prekida tog odlaska dodatno propisuje:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Zabraniti seoskim savjetima i drugim seoskim organizacijama izdavanje dozvola za odlazak izvan granica kraja, a također i putovanje unutar samog kraja, u nacionalne oblasti (osim u slučaju organiziranog pronalaska radne snage i putovanja zbog posebnih potreba). 2. Zabraniti izdavanje voznih karata u željezničkom i vodenom transportu, bez potvrda seoskih savjeta i putnih naloga. To se ne odnosi na stanice u velikim gradovima gdje je uspostavljena posebna kontrola prodaje karata. 3. Kao dopuna postojećim specijalnim odredima (na željezničkim putovima), 	
---	--	--

	<p>GPU i intervencijskim grupama koje su zatvarale izlaze van granica kraja i unutar samog kraja u nacionalne oblasti, a također i grupa koje su provjeravale sve putnike u vlakovima, trebao se povećati broj barikada i intervencijskih skupina za zatvaranje izlaza u Ukrajinu, CČO i NVK (Jugoistočna i Južna željeznica). (Vidi dodatak.)</p> <p>4. Staviti pod kontrolu organa GPU, policije i mjesnog aktiva kretanje po kolskim putovima (drumovima) koji vode van sela, posebice u rajonima koji graniče s Ukrajinom, CČO i NVKTG Zakavkazjem.</p> <p>5. Još jednom se predlaže svim rajonskim i mjesnim organizacijama pojačavanje borbe protiv neorganiziranog iseljavanja. Pokrenuti akciju agitacije i razjašnjavanja tog pitanja, staviti u pokret partijsko-sovjetski, kolhozni aktiv.</p> <p>Upozoriti seoske partijske i sovjetske organizacije da će svako oslabljenje u borbi s bijegom biti smatrano izravnim pružanjem pomoći sabotaži partijskih i Sovjetskih državnih mjera u selima, zajedno sa svim posljedicama koje iz toga proizlaze.</p> <p>Sekretar Sjevero-Kavaskog KRAJKOMA VKP(b) B. Šeboldajev</p> <p>Dodatak</p> <p>Raspored operativnih barikada i operativno-manevrirajućih grupa u borbi protiv bijega.</p>	
--	---	--

<p><i>Lettere da Kharkov. La carestia in Ukraina e nel Cancaso del nord nei rapporti dei diplomatici Italiani, 1932-33.</i></p> <p>A cura di Andrea Graziozi.- Torino, 1991, p.144-146.</p>	<p>IZ IZVJEŠTAJA VICEKONZULA ITALIJE U BATUMI, MINISTRU VANJSKIH POSLOVA ITALIJE O NAVALI BJEGUNACA IZ UKRAJINE OD 20. SIJEČNJA 1933. GODINE</p> <p>Tijekom svih ovih mjeseci ovdašnja luka je doprinijela masovnom preseljenju bjegunaca iz Ukrajine u rajone, koji su se isticali relativnim blagostanjem po pitanju prehrambenih proizvoda.</p> <p>Ipak, u zadnje vrijeme, osim općih mjera, započeo je proces vraćanja (preseljenja) tih masa u mjesta njihova podrijetla. To je zaista tužan prizor, bez obzira na to, što ih relativno mirno vrijeme dijeli od onog tragičnog, koje je tek pred njima. U iščekivanju parobroda, iseljenike prikupljaju u skladištima carinarnice. Oni koji mogu platiti svoju kartu, odvajaju se od onih koji ne mogu. Ove druge, u pratnji policijskog konvoja (samo par sati do odlaska) u kolonama vode na slobodnu tržnicu, gdje im nude mogućnost prodaje onoga što imaju na sebi (čak i odjeće) kako bi prikupili novac za kartu... Sve to odvija se po naredbi, šutke, što ne umanjuje tugu koja izvire iz tog prizora, koji nakon nekog vremena počinje podsjećati na trgovinu robljem.</p>	<p>Citat iz pisma demonstrira politiku vraćanja ukrajinskog stanovništva koje je od gladi pobjeglo na Kavkaz i metode njihova povratka u Ukrajinu.</p>
---	--	--

Razlog – glad, sve su jeli, pa čak i djecu.

D 15 158

1/VII – 11/VII
33

Kijevski oblasni
odjel GPU

Istražni proces
№ 102 Hristi-
novski rajon

PRESUDA PREMA OPTUŽNICI:

D. E. F., rođena 1895. godine, rodom iz sela Sevastjanovki, po socijalnom statusu siromašna seljanka, kolhoznica, nije član Partije, nije član saveza nepismenih, bez muža, građanka USSR, optužena za kazneno djelo zakonski određeno stavkom 174, točka 4, Kriminalnog Kodeksa USSR.

1933. godine, 23. travnja, seoce Hristinovka, ja, opunomoćenik oblasnog odjela GPU, Kušar, na današnji dan sam razmotrio istražni materijal prema optužbi građanke V-Sevastjanovke D. E. F.

Smatram:

22. travnja ove godine, seoska komisija za evidentiranje gladujućih, ušla je u kuću D. E. F. pri čemu je, već tu, u stanu, pronašla **izrezan na komadiće maleni trup, čije je meso D. stavljala u zemljani lonac, kako bi ga skuhala. Na samom mjestu D. je objasnila kako nema što jesti i kako je ubila dijete sa ciljem da ga pojede.** Na osnovi iznesenog, D. je uhapšena i dovedena u rajonski odjel GPU.

Daljnjom istragom je utvrđeno:

Kada je nestalo hrane D. E. je počela tražiti bilo što sa čime bi se mogla prehraniti, pri čemu je ispočetka jela gnjilu ciklu, a kasnije je došlo do toga da je počela jesti i mačke i pse.

16. travnja D. E. poslala je svoju 12-godišnju kćer u potragu za hranom, kći je sa sobom u kuću dovela **nepoznatog dječaka od otprilike 9-10 godina, kojega je D. ugušila, izrezala na komadiće, od tog mesa skuhala juhu te nahranila djecu i samu sebe.**

Tim trupom se D. hranila 2 dana, i 19. travnja je ponovno poslala van svoju kćer od 12 godina, koja je u kuću dovela djevoj-

Kanibalizam (ljudožderstvo), jedenje mrtvih (leševa), korištenje u svrhu prehrane mački i pasa postali su masovna pojava među besvjesnim ljudima, počevši od druge polovice 1932. godine. Pojavom takvih slučajeva bavili su se organi DPU i seoski savjeti. Dokumenti koji svjedoče o činjenici kanibalizma čuvaju se u CDAVO Ukrajine¹ (F.1, 24, 388) CDAGO Ukrajine² (F.1), u arhivu MVS³ Ukrajine (F.32, više od 2 tisuće slučajeva). **Slučajevi ljudožderstva zabilježeni su u svim oblastima USSR (prema administrativno-teritorijalnoj raspodjeli 1932. godine bilo ih je 7: Kijevska, Černihivska, Vinnicka, Odeska, Dnjepropetrovska, Harkovska i Donecka oblast).** Ljudožderstvu su se okretali članovi kolhoza i inokosni seljaci kada

1 Centralni državni arhiv viših organa vlade Ukrajine

2 Centralni državni arhiv javnih (društvenih) udruga Ukrajine

3 Ministarstvo unutrašnjih poslova Ukrajine

čicu dobi od 7-8 godina. Kako se kasnije pokazalo, to je bila kći susjede D. D. **Tu djevojčicu je D. također ugušila, izrezala na komadiće, a mesom nahranila djecu i samu sebe.**

22. travnja izjutra D. je treći put poslala svoju 12-godišnju kćer van i ona je kući dovela drugog dječaka, sina građanke S. B. – Sevastjanovke Č. H. koji je po izgledu imao oko 9 godina. Kako govori D., **dječaka je ubila, izrezala na komadiće, također ga je planirala upotrijebiti kao hranu,** ali baš u taj tren je u njenu kuću ušla seoska komisija za evidenciju gladujućih koja je zatekla optuženu u trenutku počinjenja zločina.

Istragom su sve ove činjenice u potpunosti potvrđene, kako na samom mjestu zločina, u selu, tako i iskrenim priznanjem same optužene D. E.

Na osnovi izloženog, treba se uzeti u obzir da se zbog svojih postupaka i zločina D. E. smatra socijalno-opasnim elementom.

Donesena je odluka:

Istražno djelo № 102 prebaciti na sud tročlanoj komisiji GPU USSR preko Kijevskog oblasnog odjela GPU na razmatranje. Dodatak: Fizičkih dokaza o zlodjelu nema, optužena D.E.F. se specijalnim konvojem otpravlja u Kijevski oblasni odjel GPU.

Ona koja se vodi u ovoj optužbi, njena kćer, 12-godišnja A. D. i sva ostala djeca D. otpravljaju se u kolektor preko policije.

Opunomoćenik SPO (Kušnar)

Utvrdujem: Načelnik Rajonskog odjela GPU Ovdejev.

nisu imali ništa za jesti. **Ljudožderstvo je svjedočilo o mutaciji ljudske psihe, iscrpljene dugotrajnom glađu, a kao masovna pojava bili su rezultat svjesnog i ciljanog lišavanja sredstava za život velikih skupina seljaka.** Do kolektivizacije i plana prikupljanja državnih pričuva žita imali su zemlju, imanje, stoku i proizvode.

Još živog u peć.
D. 15 136.
Opis 1,
List 17

ODLUKA 6.VI.1933. ZA OPTUŽBU V.
J. I. SELO ELENOVKA FASTOVSKOG
RAJONA

„Svjedoku V.G.V. pokazali su, da je prije mjesec dana, otprilike početkom ožujka 1933. godine, u predvečerje, njezina majka natrgala s krova kuće nekoliko zavežljaja slame i podložila peć. Nakon toga je uhvatila **njenu sestricu T. staru 3 godine i još živu bacila u peć.** Djevojčica je vrisnula: „Mamice, ne bacaj me u peć!“; istodobno, ostala djeca su počela plakati, a majka im je rekla da će, ako nastave vikati, napraviti isto i njima. Kada se T. ispekla u peći, majka ju je izvadila van, izvadila joj crijeva, nakon čega ju je **izrezala na komadiće i to meso pojela kroz 4 dana. Mesom je također nahranila i preostalu živu djecu O. i M.,** ali oni nisu mogli jesti to meso, gadilo im se, jer su znali da je to meso njihove sestre. 4 dana nakon toga njena majka je **to isto ponovila sa sestrom O., starom 5 godina,** koja je ležala u blizini peći. Majka ju je zgrabila i bacila u peć tako brzo, da djevojčica nije uspjela čak ni kriknuti. Kada se ugušila, majka ju je izvadila iz peći, oprala, izrezala na komadiće, skuhalo meso te ga **sama jela i još je djecu nahranila.** Nakon toga je V. J. preostaloj djeci govorila da, u slučaju da netko pita kamo su nestala djeca O. i T., neka odgovore da ih je majka odvela u Kijev i dala u sirotište.

9.V.1933. – osuđena je na 10 godina.

<p><i>Kolektivizacija i glad u Ukrajini.</i> – K., 1992. S.501. CDAŽR Ukrajine, F.1, Op. 8. Spr. 117. Ark.162. Ovjerena kopija.</p>	<p>PISMO ČLANA KOLHOZA O PADU KOLHOZA I PRIJETNJU SMRĆU OD GLADI U SELIMA LEBEDINSKOG RAJONA U HARKOVSKOJ OBLASTI</p> <p>8. kolovoza 1932. godine</p> <p>Grigoriju Ivanoviču!</p> <p>Smatram svojom obvezom obavijestiti Vas o tome kako živi selo, kako žive kolhozi. Kolhozi u ovaj moment doživljavaju svoje zadnje dane, za njih se više nitko ne interesira. Ljudi iz centra misle kako je selo još bogato, kako kolhozi jačaju, ali to nije istina. Ovo pismo vam piše vjerni sin – kolhoznik, agitator i organizator prvih dana 1929. godine, koji predsjedava časno još od 1929. godine u Lebedinštini (mjesto u H. oblasti, o.p.). Ovo pismo piše sveukrajinskom vođi, koji se borio za poboljšanje života, za socijalizam. Ovo pismo ne piše jedna osoba već nekoliko njih, ali ne usude se svi napisati istinu. A u sebi tuguju, jer se ovakvo stanje u kolhozima ne može nastaviti. Potrebne su trenutačne mjere. Izbacite si iz glave tu misao da je na selu sve dobro, da nema gladi, da ljudi ne umiru. Stvar je u tome, da ljudi ne žele više raditi u kolhozu. Ljudi, djeca, starci, svi su gladni. Stoka umire, a ljudi postaju zli. Sovjetsku vladu proklinju, nitko joj ništa više ne vjeruje. Zemlja je obrasla u korov, šećerna repica je neopljevljena. Žitne predujme daju u iznosu od 400 grama dnevno – uglavnom sirovinskih kultura. Nema više nade u mogućnost preživljavanja. Plan prikupljanja žita ove godine je dan veći (ili neznatno manji), a urod je zbog propasti zimskih usjeva daleko manji. Zar je normalno da su planovi veći od sveukupnog uroda?</p>	
---	--	--

	<p>*Tako je u tekstu, očigledno, „Jevmen“ Trebalo izvidjeti situaciju, Grigoriju Ivanoviču! Inače je naša stvar s kolhozima propala. Dodajte, uvjerite se, prođite sami ili pošaljite ozbiljnu osobu u ta sela na Lebedinštini i Vi ćete povjerovati da vam ovo ne piše oportunist, niti kulak, nego vjerni kolhoznik, koji će umrijeti zajedno s kolhozima. Proučite na Lebedinštini takva sela kao što su: Biškinj, Mihajlivka, Vorožba, Veliki Vistorop, Mežiriččja, Nižnja Sirovatka – tu život umire. Osim komunista, a sada i komunisti govore, da ponegdje ima i provokacija. Vi ne možete naći čovjeka koji bi podržao Sovjetsku vlast, svi je proklinju, ljudi se pripremaju na smrt od gladi. U Velikom Vistoropu, u Vorožbi ugrožena je sjetva zimskih usjeva. Predsjednici kolhoza više ne mogu obavljati svoj posao. Grigoriju Ivanoviču, dodajte na Lebedinštinu, sazovite savjetovanje, pozovite upravitelja kolhoza, proučite stanje i uvjerit ćete se da su planovi nerealni. Kolhozi će se raspasti ako ostanu u ovom stanju. Možda vas rajoni obmanjuju. Ovo pismo je napisano kao istup, kako kasnije ne biste rekli kako Vi niste znali i kako su rajoni krivi. Spasite kolhoze, spasite ljude od gladne smrti, inače ćemo se sramiti pred međunarodnim proletarijatom. Ne slušajte one, koji vam govore da su planovi realni. Slijte se s kolhoznom masom rajona i povjerovat ćete da Vam pišemo istinu.</p> <p>Mišljenje aktiva, mišljenje vjernih sinova, ali prezimena Vam ne možemo reći dok ne dođete, jer reći ćete da smo „oportunisti“.</p> <p>8. VIII. 1932. godine</p> <p>U skladu s originalom: korespondent tajništva</p> <p>Predsjednik VUCVK (potpis)</p>	
--	--	--

PISMO HARKOVSKOG OBLASNOG
IZVRŠNOG KOMITETA CK KP(b)U O
MJERAMA BORBE S POJAVOM DJE-
CE-BESKUĆNIKA OD 30. SVIBNJA
1933. GODINE

Veliki, neprekidni priljev siročadi, gladne djece bez krova nad glavom, u Harkov i veće rajonske centre oblasti prisilio nas je proširiti svoju mrežu dječjih domova do 24.475, umjesto 10.290 budžetom za 1933. godinu predviđene djece. Već danas su kontingenti dječjih domova narasli na 14.185 djece. Zajedno s tim se daljnja selekcija zapuštene djece (beskućnika) u Harkovu i na periferiji pokazala krajnjom potrebom radi dodatne izgradnje novih dječjih domova. U samom Harkovu je 28. svibnja sakupljeno 9.420 djece, koja očekuju daljnji razmještaj. 25. svibnja je na Harkovskoj petlji prikupljeno 2.000 djece. U noći s 27. na 28. svibnja po Harkovu je sakupljeno samo 700 djece. Od bolesne djece, skupljene u Harkovu, u izuzetno teškom stanju se nalazi oko 1.000 njih. Dodatnih kontingenata djece, koji podliježu momentalnom smještaju, već danas je po oblasti sakupljeno 27.754 duše.

Ciljane administrativne mjere predaje jedne grupe djece u drugu nisu se primjenjivale. Unatoč tome ta pojava je nastala kao posljedica stvorenih uvjeta i dobila je masovni karakter. **Masovno oduzimanje djece u obiteljima nije bila jedna od mjera Gladomora, ali je postala njegova posljedica.** Istodobno su nestašica hrane i prijetnja smrću od gladi doveli do toga da su djeca ostajala bez roditelja, do masovne pojave siročadi, djece bez utočišta i sl. To se sve odvijalo ovim putem: **Primorano ostavljanje djece u tuđim obiteljima.** Roditelji koji su imali sreće da se probiju do gradova preko kordona NKVS-a¹, odbacivali su djecu (ili su ih naprosto samo ostavljali iza sebe), nakon čega su i sami, kao pravilo, bili deportirani iz gradova. U gorem slučaju, roditelji su naprosto ostavljali svoju djecu bilo gdje. Ta djeca su samo ponekad uspjela preživjeti.

¹ Narodni komesarijat unutrašnjih poslova

		<p>„Raskulačivanje“ i deportacija. Za vrijeme kolektivizacije i terora glada odvijala su se masovna „raskulačivanja“ i deportacije koje su imale sistematski i ciljani karakter. Predviđali su iseljenje samo odraslih roditelja, pri čemu su njihovom djecu predavali u dječje domove ili su ih preuzimali rođaci i susjedi.</p> <p>Posebno tragičan trenutak povijesti je i pojava kanibalizma utemeljenog u gladi, čijim su žrtvama prvenstveno bila djeca.</p> <p>Navedeni dokument potvrđuje činjenicu neobično brzog porasta broja siročadi u okolini Harkova u svibnju 1933. godine. Broj siročadi se mjerio u desecima tisuća i svakodnevno se povećavao. Pri tome je velik dio djece umirao od gladi i bolesti.</p>
<p><i>Godina 1933: Glad.</i> <i>Narodna knjiga-memorijal.</i> K.: Sovjetski pisac 1991</p>	<p>Mi, penzionerke, Ovdijuk Oleksandra Ivanivna i Maslo Alisa Antonivna u proljeće 1988. godine smo počele rad na sastavljanju popisa imena, prezimena i imena po ocu, ljudi koji su umrli od gladi u našem selu Targani Volodarskog rajona Kijevske oblasti.</p> <p>Popisi su bili sastavljeni do 24. srpnja 1988.</p>	<p>Ovaj dokument, jedan je od nekoliko tisuća, koji svjedoče o činjenici da su ljudi umirali od umjetno izazvane gladi.</p>

<p>s. 243-246</p>	<p>godine. Jedan primjerak je predan Seoskoj Radi (Savjetu), drugi šaljem vama. Na popisu je tristo šezdeset naših sumještana koji su umrli od gladi.</p> <p>U vrijeme Velikog Domovinskog rata 1941-1945. godine (za nas, Drugi svjetski rat, o.p.) umrlo je 52 ljudi.</p> <p>SPISAK</p> <p>stanovnika sela Targan, Volodarskog rajona, Kijevske oblasti, koji su umrli od gladi 1933. godine.</p> <p>Ulica Lenjina 45 osoba, poimence</p> <p>Ulica Proletarska 11 osoba, poimence</p> <p>Ulica Kooperativna 97 osoba, poimence</p> <p>Ulica Červonoarmijska (Crvenoarmijska) 34 osobe, poimence</p> <p>Ulica Petrovskog 101 osoba, poimence</p> <p>Ulica Ševčenka 72 osobe, poimence</p> <p>Informacije su sakupljali „zaslužni radnici“. Penzionerke – Ovdijuk Oleksandra Ivanivna (učiteljica povijesti) i Maslo Alisa Antonivna (kolhoznica), živi su svjedoci gladi 1933. godine. One su preživjele glad i uspjele se spasiti.</p> <p>Istinitost popisa umrlih od gladi 1933. godine jamčimo svojim potpisima.</p>	
<p><i>Godina 1933: Glad. Narodna knjiga-memorijal.</i> K.: Sovjetski pisac, 1991 s.303-305.</p>	<p>Redzjuk L.M. iz sela Savinci Rokitnjanskog rajona Kijevske oblasti.</p> <p>„Zaslužni radnik“</p> <p>Mi „zaslužni radnici“ u svom selu Savinci proveli smo veliki posao kako bismo ustanovili broj žrtava gladi 1933. godine i razloge njena nastanka. U to vrijeme su u našem selu bila dva kolhoza: „Novi život“ i „Crveni poljoprivrednik“. Urod je 1932.</p>	<p>Ovdje navedeni pojedinačni dokumenti potvrđuju prvo poglavlje definicije genocida u redakciji Konvencije UN-a.</p>

	<p>godine bio dobar, ali sve žito nam je oduzeto u svrhu prikupljanja državnih pričuva, a članovima kolhoza nije dano ništa.</p> <p>Za period od kraja 1932. do prvog polugodišta (6 mjeseci) 1933. godine u našem selu je umrlo oko 540 ljudi. Kako bismo poimence utvrdili svakog poginulog, obišli smo i preispitali stotine sumještana. Velik broj imena nismo uspjeli utvrditi. Već je prošlo puno godina od toga.</p> <p>Utvrdili smo također, da je prije toga u selu bilo „raskulačeno“ 46 obitelji, i kažnjena 31 osoba.</p> <p>SPISAK</p> <p>Stanovnici sela Savinci koji su umrli od gladi 1933. godine</p> <p>313 osoba, poimence</p>	
--	--	--

Posljedica terora gladu bila je smrt milijuna građana Ukrajine, koja se utvrđuje uz pomoć usporedbe podataka dva općesavezna popisa stanovništva (jedan od njih prethodi Gladomoru, a drugi je proveden nakon njega). Brojčano stanje stanovništva Ukrajine smanjilo se s 31.195 milijuna 1926. godine, na 28.111 milijuna 1939. godine. Znači, za 3.084 milijuna stanovnika. Odgovarajući podaci za Rusku Federaciju daju prirast stanovništva od 21.800 milijuna (28 posto). Stanovništvo SRSR-a se u to vrijeme povećalo za 23.529 milijuna (16 posto). Da nije bilo Gladomora, prirast stanovništva Ukrajine, po uzoru na opći porast broja stanovnika u SSSR-u, bio bi 36.186 milijuna. Znači, iznosio bi 8.075 milijuna ljudi više od stanja koje je bilo na popisu stanovništva iz 1939. godine.

Pripremio Institut povijesti Ukrajine, NAN Ukrajine (Nacionalna Akademija Znanosti Ukrajine – NAZU)

S ruskog i ukrajinskog prevela Vesna Bajrić

MEĐUNARODNO PRIZNANJE GLADOMORA ČINOM GENOCIDA UKRAJINSKOG NARODA¹

Ukrajinska politička emigracija još je krajem 1932. godine počela uzbunu putem masovnih medija. Osobitu ulogu odigrao je tisak Galicije, u kojem su se objavljivala svjedočanstva izbjeglica iz sovjetske Ukrajine. Lavovske novine „Nova zora“ u članku „Uništavaju ukrajinsku naciju. Branimo se!“ upozoravala je: „Istočna strana Zbruča slični na ratnu liniju, iza koje praktično uništavaju naš narod do samog korijena. Tko pobjegne na ovu stranu, taj padne trupom na granici, samo rijetki izuzeci dospijevaju ovdje, kao živi kosturi.“

Upravo u tim novinama čitamo i opsežni članak „Strašni događaji u Ukrajini. Govor o obvezama svih Ukrajinaca“. Izvodi se zaključak o tome da u borbi s masovnim uništavanjem Ukrajinaca valja protestirati kako u samoj Ukrajini, tako i u cijelome svijetu. „Posebno ukrajinska emigracija u Europi i Americi ima veliku nacionalnu obvezu prosvjeđivati o mučeništvu Ukrajine pod boljševičkom Moskvom sve te narode među kojima naša emigracija živi. Prosvjeđivati usmeno, u tisku i u zasebnim publikacijama.“

24. srpnja 1933. godine ukrajinska grkokatolička biskupija galicijske crkvene provincije glede događaja u Velikoj Ukrajini osvrnula se proglasom „Svim ljudima dobre volje!“ u kojoj se posebno isticalo da „na pogled takvih zločina zanijemi ljudska priroda, krv se leđi u žilama.“

Važno je istaknuti znatnu obavještajnu i okupljajuću ulogu, koju je odigrao ukrajinski časopis „Trozub“. Tijekom tridesetih godina skoro u svakom broju tiskali su se članci, obavijesti o gladi u Ukrajini, svjedočenja očevidaca i osvjetljavali su se organizirani istupi, koje je provodila ukrajinska emigracija, obavještavalo se o akcijama građanstva izvan granica, o pomoći gladnih te o sovjetskoj politici zataškavanja gladi. Rezultat pokušaja ukrajinskog grkokatoličkog episkopata te brojnih ukrajinskih građanskih organizacija s Glavnom emigracijskom vladom te kaluđerskim i lavovskim Komitetom spašavanja Ukrajine na čelu, s inicijativom nekoliko članova Francuskog društva ukrajiništa u Parizu je 24. kolovoza 1933. godine bio osnovan Komitet za organizaciju pomoći gladnima Ukrajine.

Uza sve to pružanje pomoći gladnima komplicirala se time što boljševici nisu priznavali postojanje gladi, a zbog toga organizirati pomoć izvan granica bilo je dosta složeno. Kako je upozoravala predsjednica Ženske nacionalne ukrajinske vlade profesorica Sofija Brusova: „Ukrajinske žene, ujedinjene u emigraciji u Nacionalnoj ženskoj vladi, bile su u nemogućnosti pružiti nesretnom stanovništvu ikakvu pomoć. Ukrajinska emigracija odvojena od svoga naroda strašnim boljševičkim zaprekama - ni vijesti do nas, ni od nas do Ukrajine ne doleti ni perce. Naša korespondencija s rođacima navukla bi na njih progon. Mi ne možemo poslati kilogram riže, pa makar i za tu visoku cijenu, koju su odredili sami boljševici, poigravajući se s gladnim ljudstvom, kao mačka s mišem, kako ne bismo izložili naše rođake, naše sestre te njihovu djecu strašnim kaznama. Mi možemo samo istinito obavještavati kulturni svijet o tim strahotama, koje se provode iza tih zidova.»

Informacijsko-organizacijske akcije ukrajinskih emigranata postigle su određeni rezultat. Svijet je saznao o tome što se činilo u Sovjetskom Savezu s ukrajinskim seljaštvom. Za-

---

¹ Stanje u ljeto 2008. Solidariziranje svjetske javnosti s Ukrajinom u stavu prema genocidnom zločinu, počinjenom totalitarnim režimom – Gladomoru u neprekidnom je porastu

hvaljujući inicijativi norveškog premijera Mowinekela, 1933. godine pokrenuta je diskusija u Ligi nacija, Međunarodnom Crvenom križu te u drugim građanskim ustanovama mnogih zemalja. Protiv gladi iskazali su protest ruski emigranti.

29. listopada 1933. godine ukrajinski politički emigranti proglasili su Dan javne žalosti i općenarodnog gnjeva - za sve prostore naseljene narodom izvan granica SSSR- a, posvuda gdje su rasute svijetom ukrajinske kolonije, posvuda gdje samo bije ukrajinsko srce, gdje se samo čuje ukrajinski jezik...”

Prva temeljita istraživanja činjenica o Gladomoru proveo je krajem četrdesetih i na početku pedesetih godina 20. stoljeća Dmytro Solovej - u emigraciji.

Sljedeća etapa istraživanja bila je provedena poslije stvaranja specijalne komisije za istraživanja činjenica gladi u Ukrajini od strane Kongresa SAD-a, čiji je izvršni direktor bio J. Mace.

Još 1982. godine na međunarodnoj konferenciji o Holokaustu i Genocidu on je izjavio: ”Kako bi centralizirali vlast, kako bi u cijelosti bila u rukama Staljina, potrebno je bilo upropastiti ukrajinsko seljaštvo, ukrajinske intelektualce, ukrajinski jezik, ukrajinsku povijest u razumijevanju naroda, uništiti Ukrajinu kao takvu. Kalkulacija je vrlo jednostavna i posve primitivna: nema naroda, dakle nema posebne države, a u rezultatu - nema problema.”

Godine 1986. zahvaljujući naporima ukrajinske dijaspore stvorena komisija Kongresa SAD- a na čelu s J. Maceom nazvala je Gladomor 1932-1933. godine u Ukrajini - genocidom.

Godine 1988. Kongres SAD-a , a 1989. godine Međunarodna komisija pravnika službeno su priznali Gladomor 1932-1933. godine aktom genocida nad ukrajinskim narodom.

Inicijativom Svjetskog kongresa slobodnih Ukrajinaca bila je stvorena Međunarodna komisija za istraživanje gladi 1932-1933. godine u Ukrajini pod vodstvom profesora švedskog Instituta javnog i međunarodnog prava J. Sandberga.

U studenom 1989. godine komisija J. Sandberga objavila je svoje zaključke. Neposrednim uzrokom masovne gladi u Ukrajini ona je nazvala pretjeranu potražnju opskrbe pšenicom, a njenim preduvjetima - prisilnu kolektivizaciju, deportaciju i težnju centralne vlade da radi protiv „ukrajinskog nacionalizma“. Dakle, pravnici su primijetili ne samo težnju Kremlja da pomoću terora glađu nametne seljaštvu neprirodan način življenja, nego su i izdvojili u teroru nacionalnu sastavnicu. Gladomor u Ukrajini okarakteriziran je kao genocid.

14. svibnja 2003. godine Vrhovna vlada Ukrajine (parlament) prihvatila je apel u kome je Gladomor 1932-1933. godine priznat aktom genocida.

28. studenog 2006. godine Vrhovna vlada Ukrajine priznala je Gladomor 1932-1933. godine genocidom ukrajinskog naroda.

Popis država koje su na državnoj razini priznale Gladomor 1932-1933. godine u Ukrajini činom genocida protiv ukrajinskog naroda.

Estonija

Parlament Estonije (Riikogu) 20. listopada 1993. godine prihvatio je izjavu s osuđivanjem komunističke politike genocida u Ukrajini.

„We have to do everything in our power to ensure that the Holocaust and the Ukrainian Holodomor will never reoccur.”

Arnold Rüütel, President of the Republic Estonia, March 7, 2005

Australija

Senat Australije priznao je Gladomor u Ukrajini jednim od najstrašnijih činova genocida u povijesti još u svome dokumentu od 28. listopada 1993. godine prigodom šezdesete obljetnice Gladomora 1932.-1933. godine u Ukrajini.

Senat Parlamenta Australije 31. listopada 2003. godine prihvatio je Rezoluciju br. 680 koja se odnosi na Gladomor u Ukrajini, koja je priznala događaje u Ukrajini jednim od najstrašnijih oblika genocida u povijesti čovječanstva.

Zakonodavna vlada Parlamenta države Novi Južni Wales 20. studenog 2003. godine prihvatila je analognu sadržajem rezoluciju, koja je priznala Gladomor jednim od najstrašnijih oblika genocida u povijesti čovječanstva.

Projekt rezolucije Parlamenta države unio je ministar financija i industrije u sjeni, predstavnik opozicijske liberalne stranke K. Hatcher.

Parlament australijske države Viktorija 27. veljače 2007. godine prihvatio je rezoluciju, osuđujući Gladomor 1932-1933. godine u Ukrajini kao genocid ukrajinskog naroda. U naznačenom dokumentu nalazi se također podrška prihvaćanja rezolucije UN-ove Opće skupštine, koja je priznala Gladomor 1932-1933. godine u Ukrajini genocidom ukrajinskog naroda.

Nacrt dokumenta unio je ministar u sjeni (opozicijska Liberalna stranka Australije) s predmetom planiranja, član mjesnog Parlamenta, Australac ukrajinskog podrijetla M. Gač. Naznačeni nacrt rezolucije primio je jednodušnu potporu kako opozicije, tako i predstavnika vladajuće snage a također i manjinskih stranaka.

Argentina

Dom senatora Nacionalnog kongresa Argentinske republike 23. rujna 2003. godine jednoglasno je prihvatila Deklaraciju br. OJA 588/03 o odavanju počasti žrtvama Gladomora u Ukrajini 1932-1933. godine, koji je organizirao totalitarni sovjetski režim. U dokumentu se izražava sućut cijelome ukrajinskome narodu, a također se osuđuje bilo kakva državna politika ili odluka i djela vlasti, koji omalovažavaju i krše prava čovjeka.

Inicijator deklaracije, nekadašnji predsjednik Argentine i senator Amon Puerta nazvao je umjetno izazvani Gladomor u Ukrajini 1932-1933. godine "terorističkom akcijom vlasti i dugogodišnjom moralno-psihološkom traumom cijeloga naroda". Po njegovom mišljenju, ta tragedija trebala bi biti priznata u svijetu kao povijesna činjenica genocida, koja „podsjeća i upozorava na strašne posljedice djelovanja bilo kakvih diktatorskih režima“.

Senat Nacionalnog kongresa Argentine 7. studenog 2007. godine prihvatio je Deklaraciju odavanja počasti žrtvama Gladomora 1932-1933. godine.

Dom zastupnika Nacionalnog kongresa Argentine 26. prosinca 2007. godine jednodušno je prihvatila Rezoluciju odavanja počasti žrtvama Gladomora 1932-1933 godine.

Kanada

Vrhovna palača parlamenta Kanade (Senat) priznala je Gladomor genocidom protiv ukrajinskog naroda i pozvala je kanadsku vladu da prihvati odgovarajuće rješenje tim povodom.

Senat Kanade 19. lipnja 2003. godine prihvatio je rezoluciju, u kojoj se nalazi poziv vladi Kanade da prizna Gladomor-genocid u Ukrajini 1932-1933. godine i da osudi bilo kakve pokušaje prikrivanja povijesne istine o tome, da je ta tragedija bila ništa drugo do genocid.

Sjedinjene Američke Države

Dom predstavnika kongresa SAD-a od 20. listopada 2003. godine br. 356 (unesena od strane predsjednika Odbora za međunarodne odnose G. Hydeom) jednoglasno je usvojila rezoluciju i priznala Gladomor 1932-1933. godine u Ukrajini činom terora i masovnog ubojstva, uperenim protiv ukrajinskog naroda i pozvala je da se podrži inicijativa Vlade i Vrhovne Rade Ukrajine službeno priznati Gladomor i njegove žrtve, a također odati počast milionima žrtvama umjetno izazvanog gladomora povodom 70. obljetnice te tragedije.

Rezolucija Senata (vrhovnog doma Kongresa SAD- a) br. 202 priznala je umjetno izazvani Gladomor 1932-1933. godine u Ukrajini činom genocida.

Kongres SAD-a 29. rujna 2006. godine prihvatio je Rezoluciju o dodjeli Vlade Ukrajine parcele zemlje u gradu Washingtonu za izgradnju spomenika žrtvama Gladomora 1932-1933. godine (16. studenog 2005. godine odgovarajuću rezoluciju usvojio je Dom predstavnika Kongresa SAD-a, a 29. rujna 2006. koji je podržao Senat), priznajući tim činom Gladomor genocidom ukrajinskog naroda. Odgovarajući zakon Predsjednik SAD- a potpisao je 12. listopada 2006. godine.

Mađarska

Odluka Državnog zbora mađarske republike od 26. studenog 2003. godine br. 129/2003. (XI. 26) jednoglasno je usvojila rezoluciju povodom 70. obljetnice Gladomora. U dokumentu se također izriče solidarnost i suosjećanje mađarskog naroda srodnim i bliskim žrtvama uzrokovanim sovjetskim staljinskim režimom umjetno izazvanog i ciljanog Gladomora.

Litva

Parlament Litvanske republike (Seimas) u Izjavi „ O odavanju počasti žrtvama političkih represija i Gladomora u Ukrajini 1932-1933. godine“ od 24. studenog 2005. godine priznao je da je staljinski komunistički režim učinio poznat, pažljivo isplaniran genocid ukrajinskog naroda.

Poljska

Parlament Poljske je u Dekretu od 16. ožujka 2006. godine priznao Gladomor genocidom ukrajinskog naroda. U dokumentu poljskog parlamenta je napisano: „Poljski parlament ujedinen u boli sa srodnim žrtvama Velike Gladi u Ukrajini, koji je u 1932. i 1933. godini uzrokovao smrt milijunima stanovnika ukrajinskih sela, osuđuje totalitarni režim odgovoran za genocid“.

Sejm Republike Poljske 6. prosinca 2006. godine prihvatio je Odluku o odavanju počasti žrtvama Gladomora u Ukrajini, koji je bio priznat kao genocid ukrajinskog naroda.

Gruzija

Parlament Gruzije u dokumentu od 20. prosinca 2005. godine: „Što se tiče ovjekovječivanja sjećanja na poginule u Ukrajini 1932-1933. godine, kao posljedica političkih represija i gladomora“ označava, da je totalitarni boljševički režim u to vrijeme počinio smišljen genocid protiv ukrajinskog naroda.

Peru

Kongres Republike Peru 21. lipnja 2007. godine prihvatio je rezoluciju povodom 75. obljetnice Gladomora u Ukrajini. U dokumentu je, osim priznavanja genocida, izgovoreno upozorenje da se slični događaji ne ponove u povijesti. U njemu su peruanski zastupnici također osudili totalitarizam i zločine protiv čovječanstva. Peru je postala prvom državom Latinske Amerike čiji je parlament nazvao ukrajinski Gladomor genocidom.

Španjolska

Kongres zastupnika Kraljevstva Španjolske 25. lipnja 2007. godine priznao je Gladomor 1932-1933. godine u Ukrajini činom genocida protiv ukrajinskog naroda u vrijeme vladavine totalitarnog režima.

Baskijski Parlament prihvatio je jednodušno 1. listopada 2003. godine rezoluciju o pamćenju te osuđivanju Gladomora u Ukrajini 1932-1933, na sedamdesetu godišnjicu tog događaja i prihvatio je rješenje da je umjetno izazvani Gladomor 1932-33. bio pravim činom genocida, u skladu s Konvencijom o genocidu Organizacije Ujedinjenih naroda.

Paragvaj

Senat Nacionalnog kongresa Republike Paragvaj 25. listopada 2007. godine prihvatio je deklaraciju „ O osuđivanju Gladomora 1932-1933. godine u Ukrajini kao čin genocida ukrajinskog naroda i solidarnost s njegovim žrtvama“, kojom je Gladomor u Ukrajini priznat činom genocida ukrajinskog naroda.

Ekvador

Nacionalni Kongres Republike Ekvador 30. listopada 2007. godine prihvatio je Rezoluciju, kojom je priznao Gladomor u Ukrajini 1932-1933. godine činom genocida u Ukrajini.

Parlament Ekvadora izjavio je solidarnost s ukrajinskim narodom pri označavanju 75. obljetnici Gladomora u Ukrajini 1932-1933. godine., apelirajući pri tome na principe pravednosti, slobode, demokracije te uzajamnog poštovanja, koji trebaju biti osnovom u odnosima među državama, s time da se takve pojave, kao što je Gladomor u Ukrajini, više ne ponove. Nacionalni kongres Ekvadora također je osudio manifestacije narušavanja prava čovjeka u bilo kojem obliku.

U službenom saopćenju o prihvaćanju navedene Rezolucije o priznanju Gladomora u Ukrajini 1932-1933. godine označava se kao najstrašnije oružje masovnog uništenja.

Češka Republika

Dom zastupnika parlamenta Češke 30. studenog 2007. godine prihvatio je odluku, kojom su priznali Gladomor 1932-1933. godine genocidom ukrajinskog naroda. Prema prihvaćenoj odluci, tu je tragediju smišljeno i ciljano izazvao zločinački totalitarni staljinski režim da bi slomio otpor ukrajinskog naroda protiv nasilničke kolektivizacije i uništio njegovo nacionalno dostojanstvo.

Kolumbija

Dom predstavnika Kongresa Republike Kolumbije 21. prosinca 2007. godine prihvatio je rezoluciju i priznao Gladomor u Ukrajini činom genocida ukrajinskog naroda.

Niži dom parlamenta Kolumbije osudila je genocid, žrtvama kojeg je postalo sedam milijuna Ukrajinaca, a također manifestaciju totalitarizma te bilo kakve zločine protiv čovjeka u svim oblicima.

U rezoluciji se naglašava da je Gladomor u Ukrajini 1932-1933. godina bio posljedicom politike terora, provođen u totalitarnoj državi s ciljem istrebljenja naroda.

Meksiko

Dom zastupnika Nacionalnog kongresa Meksika 19. veljače 2008. godine priznao je Gladomor u Ukrajini 1932-1933. godine činom genocida te je pozvao na zabranu sličnih događaja u budućnosti.

Latvija

Saeima Latvijske republike 13. ožujka 2008. godine, prihvatio je deklaraciju "O represijama koje je počinio SSSR 1932-1933. godine prema ukrajinskom narodu" kojom je podržao prijedlog da se Gladomor u Ukrajini 1932-1933. godine prizna kao promišljen genocid staljinskog režima prema ukrajinskom narodu.

„ Mi priznajemo staljinski Gladomor, koji se dogodio 1932. i 1933. godine genocidom ukrajinskog naroda“- stoji u deklaraciji latvijskog parlamenta

U deklaraciji se naglašava da su „ za Latviju kao člana UN- a , EU- a i NATO-a neprihvatljiva djela, koja su izazvala masovno uništavanje ljudi.“

Prihvaćanje takve deklaracije predložio je zastupnik Uldis Grava. On je istupio s prijedlogom o tome da se proglase zločini staljinskog režima u Ukrajini 1932-1933. godine ne terorom, kako se predlagalo ranije, već genocidom protiv ukrajinskog naroda. Taj prijedlog podržala je većina latvijskih parlamentaraca i prihvatila je deklaraciju.

Inicijativu prihvaćanja tog dokumenta pokrenuo je tajnik predsjedništva Saeima Latvije Dzintars Rasnacs, koji je prepoznao, da je Gladomor najstrašniji čin, koji se može primijeniti protiv ljudstva.

Vatikan

U svojoj poslanici rimski papa Ivan Pavao II kardinalu ukrajinske grkokatoličke crkve Ljubomiru Guzaru za Ukrajince, u vezi s 70. obljetnicom Gladomora 23. studenog 2003. godine pisao je:

„Riječ je o strašnoj zamisli, učinjenim s hladnom proračunatošću vlastodržaca toga razdoblja.

Iskustvo te tragedije dužan je danas upravljati osjećajima te djelovanjem ukrajinskog naroda na putu do sloge i suradnje...

Potrebno se uložiti napore za iskreno i djelotvorno pomirenje: samo na taj način moguće je odgovarajuće odati počast žrtvama, koje pripadaju cijelome ukrajinskom narodu....

Nadat ćemo se, da će uz Božju pomoć lekcije povijesti pomoći pronaći trajne poticaje na razumijevanje, imajući u vidu konstruktivnu suradnju, kako bi zajedno izgrađivali državu, koja se na svakom nivou može razvijati na harmoničan i miran način...“

Belgija

9. travnja 2003. godine komemorijalna sjednica posvećena tragičnoj stranici povijesti Ukrajine – 70. obljetnici Gladomora 1932.-1933. godine - dogodila se u Bruxellesu u prostorijama belgijskog senata.

Na okupljanju predstavnika bilo je proglašeno obraćanje predsjednika senata Belgije Armanda de Deckera. Predsjednik Vrhovnog doma Federalnog parlamenta označio je da „tim okupljanjem mi odajemo počast zajedno s ukrajinskim narodom uspomeni na žrtve te tragedije, koja je odnijela živote više od sedam milijuna Ukrajinaca.“ „Glad 32-33. godine u Ukrajini bio je ciničan oblik terora, koji je organizirao antagonistički staljinski režim, čin genocida protiv ukrajinskog naroda

Italija

Dom zastupnika Parlamenta Republike Italije prihvatio je 24. veljače 2004. godine Rezoluciju Komisije vanjskih poslova te je po pitanju europske ujedinjenosti na uspomenu na žrtve Gladomora, koji se uistinu smatra pravim genocidom, u kojoj je pozvala Vladu Republike Italije, da se između ostalog „priključi do „nacionalnog dana sjećanja“, kojim je predsjednik Ukrajine proglasio četvrtu subotu studenog svake godine u sjećanje na žrtve genocida.

Slovačka

Nacionalna Vlada Slovačke republike 12. prosinca 2007. godine prihvatila je deklaraciju, u kojoj osuđuje Gladomor 1932-1933. godine u Ukrajini kao čin istrebljenja ljudi, učinjen totalitarnim staljinskim režimom.

UN

22. prosinca 2003. godine na 58. sjednici Generalne skupštine Un- a kao službeni dokument proširena je Zajednička izjava delegacija država članica UN-a, glede 70. godišnjice Gladomora u Ukrajini 1932-33. godine. U njoj je prvi put u povijesti UN Gladomor 1932-1933. godine nazvao tragedijom ukrajinskog naroda, izražena je sućut prema žrtvama te su pozvane sve države članice Organizacije, njene specijalizirane ustanove, međunarodne te regionalne organizacije, nevladine organizacije, fondovi i asocijacije da odaju počast sjećanju na one koji su poginuli u tom tragičnom razdoblju povijesti. U popis 36 država koje su potpisale izjavu, osim Ukrajine ušle su države članice UN-a u tome sastavu su Argentina, Azerbejdžan, Bangladeš, Bjelorusija, Benin, Bosna i Hercegovina, Gvatemala, Gruzija, Egipat, Iran, Kazahstan, Kanada, Katar, Kirgistan, Kuvajt, Makedonija, Mongolija, Nauru, Nepal, Ujedinjeni Arapski Emirati, Pakistan, Peru, Južnoafrička Republika, Republika Koreja, Republika Moldavija, Ruska Federacija, Saudijska Arabija, Sirijska Arapska Republika, Sjedinjene Američke države, Sudan, Tadžikistan, Turkmenistan, Istočni Timor, Uzbekistan i Jamajka. Nju su podržali također i Australija, Izrael, Srbija i Crna Gora, te delegacija Italije u ime 25 tadašnjih članica EU-a.

Vlada Europe

26. siječnja 2006. godine Parlamentarna skupština Vlade Europe osudila je Gladomor 1932-1933. godine u Ukrajini kao zločin komunističkog režima.

UNESCO

1. studenog 2007. godine 34. sjednica Generalne skupštine UNESCO-a, u sastav koje ulaze 193 države, jednoglasno je priznala Rezoluciju o „Odavanju počasti sjećanju na žrtve Gladomora u Ukrajini“.

Glede odavanja počasti žrtvama Gladomora 1932.-33. godina Ukrajina je unesena u društvo sa 45 drugih zemalja članica UNESCO-a: s Azerbejdžanom, Alžirom, Argentinom, Bangladešom, Burkinom Faso, Venecuelom, Gabonom, Gvatemalom, Gvinejom, Hondurasom, Gruzijom, Demokratskom Republikom Kongo, Ekvatorijalnom Gvinejom, Estonijom, Zambijom, Zimbabveom, Kazahstanom, Kamerunom, Kanadom, Kenijom, Kostarikom, Obalom Bjelokosti, Kuvajtom, Kirgistanom, Latvijom, Litvom, Mauricijusom, Madagaskarom, Makedonijom, Moldovom, Monakom, Nigerijom, Nigerom, Paragvajem, Peruom, Poljskom, Kraljevinom Svazi, Senegalom, SAD-om, Surinamom, Tadžikistanom, Urugvajem, Filipinima, Francuskom i Češkom.

30. studenog 2007. godine kao rezultat 15. sjednice Vlade Ministara OESS-a u Madridu, države sudionice OESS-a prihvatile su zajedničku izjavu o odavanju počasti žrtvama 1932.-1933. godine u Ukrajini.

U tom dokumentu države članice OEES-a – Andora, Azerbejdžan, Bosna i Hercegovina, Bugarska, Kanada, Češka, Estonija, Francuska, Gruzija, Njemačka, Vatikan, Mađarska, Irska, Latvija, Litva, Makedonija, Moldavija, Norveška, Poljska, Slovačka, Španjolska, Švedska, Ukrajina, Velika Britanija, SAD-a odali su počast žrtvama nacionalne tragedije ukrajinskog naroda- Gladomora, koji je odnio živote miliona Ukrajinaca u rezultatu masovne gladi, koja je bila izazvana brutalnim radnjama te politikom totalitarnog staljinskog režima.

Uoči 75. obljetnice Gladomora - moralna obveza pred žrtvama

Francuska

Francuska nacionalna skupština zabilježila je nacrt zakona o priznavanju Gladomora 1932-1933. godine genocidom protiv ukrajinskog naroda.

Projekt zakona o priznavanju ukrajinskog genocida predložio je zastupnik Cristiane Vane-ta.

Francuski zastupnik smatra da svi genocidni zločini, koji su se dogodili tijekom XX. st. moraju biti službeno osuđeni.

Libija

Libija ima namjeru razmotriti pitanje Gladomora 1932-1933. godine u Ukrajini na redovitoj sjednici Svenarodnog kongresa.

Europski parlament

U Europskom parlamentu zabilježen je nacrt rezolucije *Tragedija gladomora u Ukrajini bila je genocid*, koja priznaje ukrajinski Gladomor 1932-1933. godine, za vrijeme kojeg je poginulo više od sedam milijuna Ukrajinaca, „Zločinom protiv čovječanstva“.

Hrvatska

Predsjednik Ukrajine, za vrijeme susreta s hrvatskim predsjednikom 2006. godine izjavio je da Ukrajina očekuje od Hrvatske priznanje Gladomora činom genocida protiv Ukrajinaca.

Ukrajinska zajednica u Hrvatskoj (26. studenog 2003.) sastavila je *Izjavu o Gladomoru Hrvatskom saboru* u kojoj je pozvala na priznavanje Gladomora činom genocida protiv ukrajinskog naroda.

S ukrajinskog prevela Dijana Dill

Autori

Kateryna Jušenko - predsjednica odbora Međunarodnog dobrotvornog fonda «Ukrajina 3000».

Valentyn Nalyvajčenko - diplomat, vršitelj dužnosti predsjednika Službe sigurnosti Ukrajine.

Vasyļ Danylenko - doktor povijesnih znanosti, profesor, pročelnik Stručnog državnog arhiva SBU.

Sergij Kokin – magistar povijesnih znanosti, Stručni državni arhiv SBU.

Dmytro Solovej – (1886-1966), rodom iz područja Poltave, od 1944. u emigraciji u Njemačkoj i SAD-u. Povjesničar, član Ukrajinske slobodne akademije znanosti u iseljeništvu, autor monografija o političkoj povijesti Ukrajine, jedan od prvih istraživača Gladomora u inozemstvu, utjecao je na aktualiziranje ove teme u zapadnoj znanosti, radio je i umro u SAD.

Robert Conquest (George Robert Ackworth Conquest, rođ. 1917.) - engleski povjesničar, jedan od najznačajnijih sovjetologa, autor niza monografija o staljinizmu od kojih je najpoznatija *The Harvest of Sorrow: Soviet Collectivization and the Terror-Famine*, Oxford, 1986. Svojim istraživanjima dao je značajan doprinos u proučavanje Gladomora u Ukrajini kao genocida, radovi su prevedeni u Ukrajini tek po padu sovjetskog režima.

Volodymyr Sergijčuk – povjesničar, prof., predstojnik Centra ukrajinoznastva Nacionalnoga sveučilišta Taras Ševčenko u Kijevu, akademik Akademije znanosti Visokog školstva Ukrajine, autor knjiga iz političke povijesti Ukrajine, preveden na hrvatski (Dubrovnik, 2007, 3: Ukrajina u prošlosti i sadašnjosti).

Valentyna Borysenko - etnolog, doktor povijesnih znanosti, prof., autor monografija iz ukrajinske etnologije doba sovjetske represije, suradnik Znanstveno-istraživačkog zavoda ukrajinoznastva Ministarstva prosvjete i znanosti Ukrajine

Olesja Stasjuk – povjesničarka, mr. povijesti, voditelj programa Gladomor u Ukrajini 1932-1933, Međunarodni dobrotvorni fond «Ukrajina 3000».

Vasyļ Barka (Vasyļ Očeret, 1908-2003) – ukrajinski pisac, rodom iz područja Poltave, kao sudionik rata zarobljen u Njemačkoj, 1950. je emigrirao u SAD, jedan od predstavnika ukrajinske književnosti u iseljeništvu, zabranjivan u Ukrajini, stvorio je epska djela na temu Gladomora, roman *Žuti knez* je preveden na druge jezike, u domovini je prvi puta objavljen 1991.

Ulas Samčuk (1905–1987) – jedan od značajnih predstavnika ukrajinske proze 20. stoljeća. Rodom iz Volynji u zapadnoj Ukrajini, poslije dolaska boljševika, 1926. emigrira u Europu, zatim u Kanadu gdje je živio i umro. Stvorio je epska djela o nacionalnom otporu Ukrajinaca u 20. stoljeću, zbog čega je do propasti sovjetskoga režima zabranjivan u domovini.

Vasilij Grossman (Iosif Solomonovič Grossman, 1905–1964) – rodom iz obitelji ukrajinskih Židova, do 1933 živio je u Donjecku, bio svjedok gladi u Ukrajini, živio u Moskvi, sudionik rata, autor niza proznih djela o Drugom svjetskom ratu. Njegova djela o Holokautu, Gladomoru objavljujvana su u inozemstvu, a u domovini tek poslije smrti pisca. Dao je jedno od snažnijih književnih svjedočenja o Gladomoru.

Roj Medvedev – (rođ. 1925) sovjetski i ruski povjesničar, publicist; u prošlosti disident, živi u Moskvi. Isključen je 1969. iz partije za rukopis knjige Neka povijest sudi objavljene u inozemstvu i prevedene na mnoge jezike. U knjizi prikazuje i glad u SSSR-u te u Ukrajini.

James Mace (1952–2004) – američki povjesničar, politolog, istraživač gladi u Ukrajini, zahvaljujući kojem je tema Gladomora kao genocida aktualizirana na međunarodnoj razini. Bio je na čelu odbora istraživača (pravnika i povjesničara) pri Kongresu SAD koji su proučavali Gladomor u Ukrajini kao genocid. Od 1980. je surađivao s Robertom Conquestom, od 1993. živio je u Kijevu, primio ukrajinsko državljanstvo, predavao politologiju na sveučilištu Kyjivo-Mogylyansjka akademija. Umro je u Kijevu i tamo sahranjen, nagrađen posmrtno ordenom Jaroslava Mudroga od predsjednika Juščenka. Njegove su publikacije objavljene u Kijevu u knjizi Day and eternity of James Mace (2005), također na ukrajinskom jeziku.

Stanislav Kuljčyckyj (rođ. 1937) – dr. znanosti, profesor, jedan od vodećih ukrajinskih povjesničara, laureat Državne nagrade Ukrajine u znanosti (2001), pročelnik Odsjeka za povijest Ukrajine 20-30. ih godina 20. stoljeća Instituta za povijest Ukrajine Nacionalne akademije znanosti Ukrajine. Autor niza monografija, priručnika o povijesti Ukrajine 20. stoljeća. Jedan od autor znanstvenog obrazloženja Gladomora kao akta genocida protiv Ukrajinca.

Andrea Graziosi (rođ. 1954) – talijanski profesor povijesti na sveučilištu Federico II u Napolju, stručnjak za sovjetsku povijest, predavao je na sveučilištima SAD, Njemačke, Francuske, Rusije. Bio je predsjednik talijanskoga Društva studija iz moderne povijesti (SISCO). Istraživao je i objavio arhivska svjedočenja Kraljevskog konzulata Italije u Harkovu (Pisma iz Harkova, objavljeno na ukrajinskom), dokumentarno potvrdio genocidnost Gladomora. Sudionik međunarodnog projekta Ukrajinskog znanstvenog instituta sveučilišta u Harwardu Dvadeseto stoljeće Ukrajine: nova dokumentacija, nova tumačenja. Odlikovan je od predsjednika V. Juščenka Ordenom Jaroslava Mudrog.

Alain Besançon (rođ. 1932) – francuski povijesničar, poznati europski istraživač sovjetske i postsovjetske stvarnosti, doktor povijesnih te filoloških i humanističkih znanosti. Radio je u Nacionalnom centru znanstvenih istraživanja (CNRS), član odsjeka za filozofiju Akademije humanističkih i političkih znanosti, predavao je na sveučilištima Francuske, SAD, Engleske, Rusije, član uredničkog odbora časopisa Cahiers du monde russe, drugih izdanja, vodio je kolumne u listovima L' Express, Le Figaro. Autor je dva desetaka knjiga i brojnih rasprava iz povijesti Rusije, SSSR-a, Ukrajine te drugih europskih zemalja. U svojim istraživanjima predočio je bit komunističke ideologije, uspoređujući komunizam s nacizmom.